EMRE KONGAR

DEVRİM TARİHİ VE TOPLUMBİLİM AÇISINDAN

ATATÜRK

4. BASIM

Remzi Kitabevi

DEVRİM TARİHİ VE TOPLUMBİLİM AÇISINDAN ATATÜRK - EMRE KONGAR

Çocukluğumdan bugüne, yetişmeme katkıda bulunan bütün büyüklerime ve hocalarıma...

::::::::::::::::::

İÇİNDEKİLER

II) EVRENSEL MODELLER VE TÜRK DEVRİMİ

I- İLERİ TEKNOLOJİYE SAHİP ÜLKELER İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ MODELLER

1- Endüstri Devriminin Özellikleri

2- Pozitivist Model ve Türk Devrimi

3- Sınıfsal Devrim Modeli ve Türk Devrimi

II- GERİ TEKNOLOJİYE SAHİP ÜLKELER İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ DEVRİM MODELLERİ

1- Teknolojik Bakımdan Geri Ülkelerin Özellikleri

2- Merkez-Çevre Kuramına Dayalı Karşı-Emperyalist Devrim Modeli ve Türk Devrimi

III) BİR DEVRİMİN GENEL KOŞULLARI

I- DEVRİME YOL AÇAN NESNEL KOŞULLAR

1- Devrime Yol Açan Ekonomik Koşullar

2- Devrime Yol Açan Toplumsal Koşullar

3- Devrime Yol Açan Siyasal Koşullar

II- BİR DEVRİM İÇİN GEREKLİ OLAN ÖZNEL KOŞULLAR

1- Liderlik

2- Örgüt

3- İdeoloji

IX- TÜRK DEVRİMİNİN DEĞİŞME DÖNEMİ

KAYNAKÇA

....

Bazan bir sözcük arar ozan, bekler,

bir anahtar sözcük, başlamak için şiire,

birgörüntü bazan, birses, birkoku,

bazan da birşey bir devinim izi.

ÖZDEMİR İNCE, --Önsöz--den.

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yaparken dört ana kaynak grubundan yararlandım.

Birinci grup kaynaklar, belgelerdir. Bunların başında, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturum tutanakları geliyor. Şimdiye kadar araştırmacıların kullanmasına pek açık olmayan bu tutanaklar gerçekten çalışmama büyük ışık tuttu. Pek çok karanlık noktayı, gizli oturum tutanaklarından aydınlığa kavuşturmak olanağını buldum. Özellikle Atatürk'ün Nutuk adlı yapıtıyla, Türk Tarih Kurumu'nun pek çok çalışması, bu tutanakların ışığında yeni anlamlar kazandı.

İkinci grup kaynaklar, Atatürk hakkında yazılmış anılar ve yapılmış incelemelerdir. Bunların bir bölümü, birinci ağızdan, bir bölümü,

yazılanlardan derleme niteliği taşıyan ikinci elden çalışmalardır.
İncelemelerin içinde ise yabancı bilim adamı ve yazarların, gerek Atatürk,
gerekse Cumhuriyet Türkiyesi hakkındaki yapıtları önemli bir yer tutuyor.

Üçüncü grup kaynaklar, çağdaş toplumsal bilimlerin; toplumsal değişme,
devrim, liderlik, örgüt, ideoloji gibi konulardaki kuramsal ve uygulamalı
bilgilerini içeren çalışmalardır. Bunların önemli bir bölümünün Atatürk ya da
Türkiye ile doğrudan hiçbir ilişkisi yoktu. Ben bunları yalnızca, Atatürk'ün
eylemini çağdaş bilimlerin bulguları açısından inceleyip, irdelemek için
kullandım.

Dördüncü grup kaynaklar, Türk edebiyatı, özellikle Türk Romanı'dır. Gerek
Mustafa Kemal Atatürk'ün, gerekse o dönem Türkiyesinin Türk romanına nasıl
yansıdığı, yalnız o yılların havasını öğrenmek açısından değil, Atatürk'ün
liderlik niteliklerinin ve eyleminin karizmatik özelliğinin daha iyi
belirlenmesinde de bana çok yardımcı oldu. Bu dört kaynak grubunun ne hepsini,
ne de herhangi birini tümüyle araştırabildim. Üstelik elimdeki kaynakların
tümünü de bu çalışmamda kullanamadım. Bu açıdan ortaya çıkan eksikliklerin
bağışlanmasını dilerim.

Elimdeki kaynakları, dünyaya armağan ettiğimiz ve henüz ikinci bir benzeri
üretilmemiş olan Türk Devrimi'ni anlamak ve anlatmak için birbiriyle iç içe

geçmiş bir biçimde kullandım. Çözümlemelerim sırasında, resmi ideolojiye bağımlı kalmak gibi bir kaygım olmadığı gibi, bu ideolojiyi yadsımak için de özel bir çaba harcamadım. Tarihin gerçekleri neyse, onları kavramaya ve çağdaş toplumsal bilimlerin ışığı altında yeni çözümlemeler yapmaya çalıştım.

Atatürk ile simgelenen Türk Devrimi, hem karşı-emperyalist bir eylemin, hem de Batılılık ideolojisinin bir bireşimi olduğu için, dünyada ikinci bir benzeri yoktur. Bu --biriciklik-- bilimsel çözümlemelerde de zorluklar yarattı. Tarihsel gerçekleri elimden geldiğince uygun bir aktarmayı, çağdaş bilimin bize verdiği yeni çözümleme modellerini gücüm yettiğince kullanarak yapmaya çalıştım.

Çalışmamı üç kitapçık biçiminde düzenledim. Bu kitapçıklar birbirinden bağımsız olarak ele alınabileceği gibi, birbirlerini tamamlayıcı özelliklere de sahip.

Birinci kitapta, bir devrimin nesnel koşullarını kavramlar ve modeller açısından Türk Devrimi'ni irdelemek amacıyla ele aldım. Önce terim ve kavramlar üzerinde durduktan sonra, gelişmiş ülkeler için geçerli iki model ile, gelişmekte olan ülkeler için geçerli bir modeli Türk Devrimi ile karşılaştırmalı olarak inceledim. Son olarak da bir devrimin koşulları üzerine genel bir model önerdim (İkinci baskıda bu bölümün sonuna ayrıca nesnel

devrim koşulları açısından Osmanlı toplumunun durumunu irdeleyen bir bölüm daha ekledim.).

İkinci kitapta, bir devrimin öznel koşullarını, Türk Devrimi açısından ele aldım. Bu kitapta Atatürk'ü liderlik, örgüt ve ideoloji açısından incelemeye çalıştım. Böylece öznel koşullar açısından bir değerlendirme yapmaya çaba harcadım.

Üçüncü kitapta ise, Türk Devrimi'ne dayalı olarak bir değerlendirme yaptım. Bu değerlendirmeye dayalı olarak, ideolojik boyutu ağır basan bir model çerçevesinde Türk Devrimi'ni açıklamaya çalıştım.

Bu çabalarımın Türk Devrimi'ni açıklamakta da, Atatürk'ün eylemini değerlendirmekte de yeterli olmadığını biliyorum. Çünkü her iki olay da tek bir kişinin çabalarıyla açıklığa kavuşturulacak denli yalın değil. Bu nedenle yaptığım çalışma, tartışmalara yeni bir boyut kazandırabilirse, kendimi görevini yapmış sayacağım.

EMRE KONGAR, Ankara, Eylül 1980

:::::::::::::::::::

İKİNCİ BASIM İÇİN ÖNSÖZ

Bir Batılı düşünür: --Başarı ve başarısızlıklar, tarih açısından, yalnızca dünya olaylarını doğrudan etkiledikleri için önemli değildirler. Asıl

önemleri siyasal bakımdan bir simge oluşturmalarında yatar. İşte Kemalist deney bunun en güzel örneğidir.-- diyor (Wiatr, 1981:3).

Bu anlayışla kaleme aldığım ve birinci baskısı --Atatürk ve Devrim Kuramları-- adı ile yapılan bu kitap çok çabuk tükendi.

İkinci baskı için kitabı gözden geçirirken, Üniversitelerimizdeki Devrim Tarihi derslerinde kullanılabilme özelliğini de dikkate aldım. Gerekli ekleme ve düzeltmeleri bu açıdan da yaptım.

Ayrıca, birinci baskıdan sonra yayımlanan ve özellikle uluslararası seminerlerde yapılan çalışmaları ve yeni kitapları gözden geçirdim. Bunlardan yararlanabileceklerimi çalışmama aldım. Bu arada, 1920'ler ve 1930'larda yayımlanmış olan yabancı kitaplar bakımından da yeni kaynaklar buldum. Böylece bir yandan Türk Devrimi'nin yabancı gözü ile değerlendirilmesini, öte yandan da Atatürk yaşarken yapılan gözlemleri okuyucuya daha iyi yansıtmaya çaba harcadım.

Bu kitabın ilk baskısını yapan İş Bankası Kültür ve Sanat Müşavirliği ile ikinci baskıyı yapan Remzi Kitabevi'ne teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü ise, kitabı eleştirenlere borçluyum. Melih Cevdet Anday'dan, Oktay Akbal'a, Mete Tunçay'dan İsmet Giritli'ye dek pek çok yazar

ve bilim adamı kitabın üzerine eğilmek zahmetine katlandılar. İkinci baskıda
hepsinden çok yararlandım. Onlara minnet borçluyum.

EMRE KONGAR, Mart 1983, Çankaya-Ankara

:::::::::::::::::::

BİRİNCİ KİTAP

Bir Devrimin Nesnel Koşulları ve Türk Devrimi

ilk seferde on beş kişi vurdular

ve bir hayli düşman kırdılar

yamaçlarda koptu kızılca kıyamet

cesaretlerine söz yoktu ama

neyleyip nitsinler düşman daha çoktu

düştü birer birer bütün yiğitler

gürültüler boğazda sustu nihayet

ATTİLA İLHAN,--2'nci cebbar oğlu mehemmed-- adlı şürden.

:::::::::::::::::::

I

GİRİŞ

Öteki odalarda

Başka başka resimleri Atamın

Atatürk'üm, artık ömrüm oldukça

Bu resminle karşımdasın!

BEHÇET NECATİGİL, --Resim--den.

:..................

I- KAVRAM VE TERMİNOLOJİ SORUNU

Toplumsal bilimlerin ve siyasal bilimlerin özel terimleri, günlük konuşma
dilinde taşıdıklarından farklı anlamlar taşır. Her bilim dalının olduğu gibi,
toplumbilimin de kendine özgü bir dili, kendine özgü terimleri vardır. Bir
örnek --rol-- terimi için verilebilir. Günlük yaşamda, sahne etkinlikleri
arasında düşünülen --rol-- terimi, toplumbilim için, --bir durumun hak ve
görevlerinin nasıl yerine getirilmesi gerektiği hakkında ilgili başka kişiler
tarafından sahip olunan rol beklentilerinin toplamı-- olarak tanımlanır
(Kongar,1978:60).

İşin ilginç yanı, hemen hemen tünı bilim dalları için, özel terimlerin ve
özel bir dilin varlığı kabul edilir ama, iş toplumsal ve siyasal bilimlere
gelince biraz karışır: İnsanlar bu bilim dallarının terimlerinin --özel anlam--
taşıdıklarını unutur görünürler. Bu yüzden de herkes her terimi aklına ve
diline geldiği gibi kullanır. Oysa, her ayrı terimin, temsil ettiği kavramlar

açısından ayrı anlamları vardır.

Bu durumun en klasik örneklerinden biri, konumuz olan --Atatürk-- üzerinde görülür. --Atatürk Devrimleri--, --Atatürk Reformları--, --Atatürk İhtilali--, --Atatürk İnkılabı--, --Türk Devrimi--, --Türk İnkılabı-- gibi terimler sık sık birbirlerinin yerine kullanılır.

Bütün bu terim ve kavram kargaşasına, Türkiye'nin içinde bulunduğu hızlı değişme süreei de katkıda bulunur: Eski ve yeni terimlerin, hangi kavramların karşılığı olarak kullanıldığı ayrıca bir tartışma konusu olur. --Devrim-- sözcüğü, --İhtilal-- karşılığı olarak mı, --İnkılap-- karşılığı olarak mı kullanılmaktadır, ya da kullanılacaktır? --Reform-- karşılığı olarak hangi terim en uygun anlamı verir?

:::::::::::::::::::

1) İhtilal

Toplumsal ve, siyasal bilimlerin kullandığı terimler arasında en geniş ve farklı anlamlara sahip olan sözcüklerden biri --ihtilal--dir. Bir yandan siyasal anlamlı Fransız İhtilali'nden söz ederken, öte yandan ekonomik ve toplumsal anlamlı ve teknolojik temelli --endüstri ihtilali-- deyimi tüm ülkelerin kullandığı bir terimdir.

Siyasal bağlam içinde --ayaklanma--, --isyan--, --darbe-- gibi terimleri akla
getiren --ihtilal--, bırakınız --endüstri ihtilali-- gibi farklı kullanılışı,
siyasal anlamdaki kullanılış açısından bile üzerinde anlaşmaya varılmış bir
sözcük değildir.

Bu çalışmada, --ihtilal-- sözcüğü yerine --devrim-- terimi kullanılacaktır. Bu
terim, siyasal olarak, --siyasal iktidarın kaynağının değiştirilmesi-- anlamında
kullanılacaktır.

Böylece söz konusu olan olay, bir --ayaklanma--dan bir --isyan--dan bir
--hükümet darbesi--nden farklı olmaktadır.

....
....

2) İnkılap

Sözcük anlamı, değişme, bir durunıdan başka bir duruma dönüşme olan ve
günümüzde daha çok --reform--, --evrim--, --değişme-- sözcükleri yerine kullanılan
--inkılap-- terimi, geçmişte çok daha farklı bir anlam yüklenmiştir (Bu arada
--inkılap-- sözcüğünün ikinci sesli harfinin üzerinde nokta olmadığına, bu
harfin --i-- değil --ı-- olduğuna dikkati çekmek isterim.).

Özellikle Atatürk yaşarken, Türk devriminin, siyasal bir iktidar
değişikliğinden daha derin, toplumsal ve ekonomik sonuçları olacağını
görenler, buna --ihtilal-- yerine, --inkılap-- demeyi yeğlemişlerdir. Böylece,

genellikle siyasal içerikli olan --ihtilal-- yerine toplumsal ve ekonomik içerikli olan --inkılap-- deyiminin kullanılmasıyla, o zaman, olay daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Öyle sanıyorum ki, ünlü Kadro dergisinin ilk sayısında yer alan bildirinin şu satırları, terimlerin 1930'lu yıllardaki kullanılışını çok iyi belirtecektir:

--Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı.

Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam (ayaklanma) manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilal geçirdik. İhtilal, inkılabın gayesi değil, vasıtasıdır.

Bu ihtilal safhasında dursaydık inkılabımız akim (sonuçsuz) kalırdı. Halbuki o, genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. Tesviye edilmiş (düzeltilmiş) bir zemin üstünde yarınki Türk cemiyetinin, kendine has ve kendine uygun binasını kurabilmek için, inkılabımız derinleşme ve genişleme istikametindedir.

İnkılap bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanlarırı taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lazımdır. İnkılap ona taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerinin, kayıtsız ve şartsız, bağlanması demektir.

İnkılabın irade ve menfaati, inkılabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu
bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO'nun iradesinde temsil olunur. Bu
kadro, inkılabın şeniyetinden (gerçeğinden) çıkarılan ve onun seyrine uygun
bir şekilde izah edildikçe şekilleşen prensipleri kendine şuur edinir.
İnkılabın derinleşmesi demek, her şeyden evvel, bu prensiplerin ve onların
ifadesi olan inkılap, ahlak ve disiplinin, ileri kadronun dimağından genç
neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi ve yerleşmesi demektir.--
(Ayraç içindeki sözcükler benim. E.K.) (Kadro, 1932, No. 1:31).

Görüldüğü gibi, Kadro'cuların kullandığı biçimde, --inkılap--, açıkça
--ihtilal--den çok daha geniş ve derin kapsamlı bir sözcüktür. Özellikle
--İhtilal, inkılabın gayesi değil, vasıtasıdır-- sözü, iki terim arasındaki
ilişkiyi ve o zamanki kullanışları arasındaki farkı çok açık seçik bir
biçimde ortaya koyuyor.

Terimler arasındaki kullanılış farklarını vurgulaması bir yana, yukarda bir
bölümünü aktardığım bildiri aslında --devrim toplumbilimi-- konusuna da
mükemmel bir giriş niteliği taşımaktadır.

--İnkılap-- teriminin yukarıda belirttiğim kullanılışı ancak bir anlamını
verir. Oysa kimi zaman, --Atatürk İnkılapları-- deyiminde olduğu gibi, ikinci

anlamı da vardır: Buna göre --inkılap--, --reform--, --yenilik-- anlamına gelir (--İnkılap-- sözcüğünün Arapça anlamının alt üst olma, ters çevirme olduğu da bu arada anımsanmalıdır.)

Böylece --inkılap--, bir yandan geniş kapsamlı, toplumsal, ekonomik ve siyasal bir ihtilal anlamında kullanılırken, öte yandan, şapka, alfabe, takvim, eğitim konularındaki reformları nitelemek için de başvurulan bir terim özelliği de kazanmıştı.

....
....

3) Devrim

Türkçedeki özleştirme akımının ürettiği terimlerden biri olan --devrim-- yalnız siyasal anlamda düşünüldüğü zaman --ihtilal-- karşılığı, toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamda kullanıldığı zaman da, eski günlerdeki kullanılışı ile --inkılap-- karşılığıdır (--Devrim-- sözcüğü ile hem ihtilal hem de inkılap terimlerinin karşılanması için ve bunun Atatürk ile ilişkisi için bkz. Berkes, 1982:133-151.).

Biz bu çalışmada --devrim-- terimini hem --ihtilal--, hem de --inkılap-- anlamında kullanacağız. Bu çerçeve içinde terimi bir kez daha tanımlarsak şöyle bir sonuca ulaşırız: Siyasal anlamda --devrim--, iktidarın kökeninde deyişme

yaratan bir olaydır. Örneğin Fransız devrimi, siyasal iktidarın kökenini tanrıdan ve gelenekten alıp, o dönemin ilerici sınıfı olan burjuvaziye ve kentli halka vermiştir. Aynı biçimde Türk devriminde de, Atatürk, dinsel-geleneksel kökenli iktidarı, (o dönem için kuramsal planda da kalsa), ulusa ya da halka dayalı, laik bir niteliğe dayamıştır.

İktidarın kökeninde, yani dayandığı güçlerde (inançlar ya da sınıflar, ilişkiler) değişiklik yapmayan siyasal olaylar, bu anlamda devrim değildir. --Hükümet değişikliği--, --hükümet darbesi--, --isyan--, --iç savaş-- gibi farklı nitelikte olan olayların --devrim-- olayı ile karıştırılmaması gerekir. Demokratik yolla yapılan bütün değişiklikler, aynı kökene, halk kökenine dayandığı için --devrim-- diye nitelenemez. Fakat demokrasinin başlaması bir devrimdir. Örneğin, bizde 1950 seçimleriyle, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ulus egemenliğini ve demokrasiyi kuramdan uygulamaya aktardığı için, uygulama açısından bir devrim olarak düşünülebilir.

Öte yandan, bir grubu siyasal iktidardan uzaklaştırıp, başka bir grubu ihtidara getiren --hükümet darbesi--, siyasal iktidarın kökeninde değişiklik yapmadığı takdirde, --devrim-- olarak nitelenemez. Ancak, siyasal iktidarın dayandığı güçlerde değişiklik sonucunu doğuran --hükümet darbeleri--, --devrim-- diye nitelenebilirler. Bu açıdan, düşünüldüğünde İttihatçıların --Bab-ı Ali

baskını-- devrim olmaktan uzak bir --hükümet darbesi--dir. Çünkü, sonuç olarak yalnız Kamil Paşa hükümetinin yerine, Mahmut Şevket Paşa hükümeti geliyor ve parti olarak İttihatçıların etkisi artıyordu. Oysa; gerek padişah, gerek meşrutiyet 1908'deki niteliği ile varlığını sürdürüyordu.

Yine bu çerçeve içinde düşünüldüğünde, 1908 yılında İttihatçıların Makedonya dağlarına çekilmesi ve Abdülhamid'i Meclis'i toplantıya çağırmaya zorlaması, siyasal anlamda --devrim--dir. Çünkü, rafa kaldırılmış olan Anayasa'yı yeniden yaşama geçirerek, Padişah'ın kayıtsız koşulsuz kullandığı dinsel-geleneksel otoriteye, o dönemin etkin gücü --bürokrasi--yi ortak etmişti.
Belki çok kapsamlı değildi ama, hiç kuşkusuz bir --devrim--di 1908 eylemi.
Üstelik de sonuçları bakımından daha geniş kapsamlı devrimlere de yol açmıştı.

Aynı biçimde 27 Mayıs 1960 --hükümet darbesi-- de sonunda siyasal bir --devrim--e dönüştü. Çünkü, siyasal iktidara, halkın seçtiği Meclis'in yanında yargısal ve bürokratik ortaklar getirdi. Böylece bir anlamda siyasal iktidarın dayandığı güçlerin niteliğinde değişiklik yaptı.

--Devrim-- teriminin siyasal alan dışında da anlamı olduğunu daha önce belirtmiştik. Ekonomik ve toplumsal anlamda devrim, ekonomik ve toplumsal ilişkilerde temel değişiklikler yapan bir olaydır.

Bilindiği gibi, toplum, bir dizi --düzenlenmiş ilişkiler--den oluşur. Toprak ağası-köylü, işçi-patron, anne, baba-evlat, öğretmen-öğrenci ilişkileri gibi. İşte düzenlenmiş olan bu ilişkilerin tümü --toplumsal yapı--yı oluşturur. Yukarıdaki tanıma yakından bakarsak, toplumsal ve ekonomik anlamdaki devrimin, toplumsal-ekonomik yapıyı etkileyen bir olay olarak ortaya çıktığını görürüz.

Çağdaş toplumbilimin sınıf, değişme, örgüt, kurum gibi tüm kavramları --ilişkiler-- içinde düşündüğü ve bu ilişkileri bir --yapı-- çerçevesinde ele aldığı düşünülürse, (Tiryakian, 1970:112-145; Bottomore, 1970:146; Kongar, 1979:33-34) devrim, siyasal toplumsal, ekonomik ilişkiler düzeninde hızlı değişmeye yol açan olaydır demek yanlış sayılmaz (Burada bir yaklaşım olarak --yapısalcılık--ı değil, toplumsal degişmenin ancak --yapıdaki değişmeler-- biçiminde algılanabileceği düşüncesini aktarmak isteğimi özellikle belirtmek isterim. E.K.).

Devrim ile öteki değişmeleri birbirinden ayıran fark aslında kapsam ve hız ayrımıdır. Her toplumun her an değişme içinde olduğu anımsanırsa, --devrim-- olayını yalnız --değişme-- kavramına bağlamak anlamsızlaşır. Çünkü o zaman, her toplum her an --devrim-- yaşıyor demektir. Oysa, her toplumda her an devrim olmaz.

Şimdi --devrim-- kavramının üç ögesi ortaya çıkmış olmaktadır. Bunlar sırası ile, --yapı değişmesi--, --bu değişmenin alışılagelmişten hızlı olması-- ve yine --bu değişmenin alışılagelmişten kapsamlı olmasıdır--. --Alışılagelmiş-- terimini öznel bir kavram olarak değil, --tarihsel süreç içinde-- ve --belli bir toplum bağlamı--nda nesnel bir açıdan alıyorum.

Sonuç olarak, Türk Devrimi'ni, Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısında (yani, ilişkilerinde) hızlı ve kapsamlı bir değişme yaratma olayı olarak gördüğümüzü ve Atatürk'ün eylemini bu bağlam içinde inceleyip irdelemeye çalışacağımızı belirtelim.

::::::::::::::::::

II- MODEL SORUNU

Bilimsel düşünce soyut düşünce demektir. Daha doğrusu, soyutlama düzeyi yüksek temeller üzerine kurulmuş düşünce demektir. Somut düşünce bile, ancak, belli bir soyutlama düzeyinin üzerine konduğu zaman bir anlam taşır bilimde. Bir başka deyişle, somut düşünce, bilimsel olabilmek için, belli soyutlamalara dayalı sonuçlar ile karşılaştırmalı olarak anlam taşır.

Neden bu böyledir? Neden, bilim soyut düşünceye dayanır, ya da dayanmak zorundadır?

Bu sorunun yanıtı çok açıktır aslında: Bilim, uğraştığı ilgi alanında genel kurallara, yasalara ulaşmaya çalışır. Oysa gerçek, ister toplumsal, isterse bireysel olsun, son derece çeşitli ve karmaşıktır. Bu çeşitlilik ve karmaşıklık içinde, belli ilişkileri görebilmek, belli kurallara ulaşabilmek için, ayrıntılardan kurtulmak, genel özellikleri bulabilmek zorunludur. İşte bu zorunluluk içinde bilim, ayrıntıların kendisini saptırmasını önlemek için genel özellikleri, benzerlikleri ortaya koyar. Sonra da bu özelliklerden --soyut modeller-- oluşturur.

Soyut düşüncenin en klasik ve ilkel ürünü --renk-- kavramıdır. Yeşil, mavi, kırmızı, doğada tek başlarına bulunamazlar. Yeşil yaprak, kırmızı elma, mavi gök söz konusudur ancak. Bakkala gidip --yarım kilo kırmızı renk-- alamazsınız. Ancak, --kırmızı renkli badana boyası-- isteyebilirsiniz.

Toplumsal ve siyasal bilimlerdeki durum da böyledir. Nasıl, hiçbir zaman tek başına bulunamayan renkler bize, çevremizdeki varlıkların tanımlanması ve betimlenmesinde yardımcı olurlarsa, bilimsel modeller de aynı biçimde işe yararlar. Örneğin, feodal toplum, ana özellikleriyle, emeğin toprağa bağımlı olduğu, serbest dolaşımının söz konusu olmadığı, piyasa ekonomisinin bulunmadığı, toprak ağalarının aynı zamanda siyasal güç sahibi bulunduğu ve köylünün artı ürününe bu ağaların el koyduğu, esas olarak tarıma bağlı bir

toplum olarak tanımlanır. Hiç kuşkusuz bu --soyut bir model--dir. Somut olarak --feodal toplum--, onyedinci yüzyıl İspanya'sı mıdır, onaltıncı yüzyıl Fransa'sı mı? Yoksa onüçüncü yüzyıl İngiltere'si mi?

Bu sorunun yanıtı, --hepsi-- ya da --hiçbirisi-- diye verilebilir. Bir toplumun genel nitelikleri belirtilmek isteniyorsa, yanıt --hepsi-- olacaktır. Fakat, her türlü sapmanın ve ayrıntının dikkate alınarak, --soyut model-- ile --bire bir çakışan-- bir somut toplum düşünülüyorsa, yanıt elbette ki --hayır-- olacaktır. Çünkü, her toplumda, mutlaka, soyut modelden sapan küçük ya da büyük, az ya da çok, birkaç özellik olacaktır.

Öte yandan, elimizde --feodal toplum--, --kapitalist toplum-- gibi modeller olmasa, toplumları ne sınıflamamız, ne de onları bilimsel kategoriler halinde incelememiz olanaklı olur.

Bu açıdan bir --devrim sosyolojisi--nin ancak belli modeller çerçevesinde ele alınabileceği açıktır. Fakat, modeller ile çalışırken, bunların soyut genellemeler olduğu ve --her zaman her yerde geçerli-- kavramlardan oluştuğu için, hemen hemen hiçbir somut toplum ya da olayla --bire bir-- çakışma göstermeyeceği unutulmamalıdır.

....
....

III- AZGELİŞMİŞ ÜLKELERİN YARATTIĞI SORUNLAR

İnsanoğlunun ileri çocukları, gelişmiş teknolojiye sahip toplumlardır.
Atomu parçalayan, bilgisayarları üreten ve uzay teknolojisine geçen
toplumlardır, insanlığın geleceğini belirleyen toplumlar.

Oysa, insanoğlunun çoğunluğu azgelişmiş toplumlar biçiminde yaşamaktadır.
Üstelik bunların önemli bir bölümü, yalnız azgelişmiş değil, --geri
bıraktırılmış-- toplumlardır. Yani, insanoğlunun bir bölümü, --gelişmiş ülke--
adı altında, başka bölümlerini işgal etmiş ve sömürmüştür. Askeri işgal
sonrası kurumlaşan ekonomik sömürü, --gelişmiş ülkeler--in bir bölümünü iyice
gelişmiş yaparken, sömürge ülkeler de geri bıraktırılmışlığın pençesinden bir
türlü kurtulamamışlardır. Örneğin, Hindistan halkı açlığın pençesinde
kıvranırken, bu ülkeyi sömüren İngiltere, insanoğlunun önünde yeni ufuklar
açan --endüstri devrimi--ni gerçekleştirmiştir. Böylece, tüm insanlığın malı
olan, --endüstri devrimi--nde Doğu ülkelerinin de büyük payı olmakla birlikte,
bu devrimin ürünlerinden en büyük yararı Batı ülkeleri sağlamıştır.

Teknolojisi ileri olan ülkeler, tüm dünyayı etkileri altına alır. Onların
dilleri daha yaygın konuşulur. Kısacası, teknolojisi ileri olan ülkeler,
öteki ülkeleri ideolojik açıdan da etkiler. Doğal bilimler de, toplumsal
bilimler de daha çok bu toplumların girişkenliğinde ve öncülüğünde gelişir.

Çünkü bu toplumların bilime ayırdıkları zaman, para ve beyin gücü, öteki toplumlardan daha fazladır. Sonuç olarak bu toplumların bilimsel üretimleri tüm insanlığı etkiler.

Kuramsal Açıdan Batı'nın Egemenliği

Toplumbilim konusunda da bu böyledir. Dikkat edilirse, günümüzde egemen olan bütün toplumsal ve siyasal bilim kuramları gibi, toplumbilim kuram ve modellerinin de Batı'da üretilmiş oldukları görülür. Yukarda açıkladığım gibi, bu bir raslantı değil, ileri teknolojiye sahip olmanın doğal bir sonucudur.

Bu durumun bir başka sonucu --devrim toplumbilimi--ne esas olacak kuramsal modellerin de Batı kökenli olmalarıdır.

Oysa, Batı, kuramsal modelleri, uzun süre kendi tarihine ve toplumuna bakarak üretmiştir. Çünkü, sorun kendi toplumunun gelişmesidir.

Dikkat edilirse, pozitivist yaklaşımdan, sınıfsal yaklaşıma kadar, hemen bütün kuramların, aslında Batı toplumlarının yazgılarını belirlemek amacıyla ortaya atılmış modeller olduğu görülür. Bunlar, hemen endüstri devrimini izleyen yıllarda, teknolojik ilerlemeye ayak uydurmaya çalışan ideolojik atılımlardır.

Azgelişmiş ülkelerin gündeme gelmesi, uzun yıllar sonra olmuştur: Mustafa

Kemal Atatürk'ün öncülüğünü yaptığı --azgelişmiş ülkelerin kurtuluş savaşları-- yoluyla gerçekleştirilen devrim, Kuzey Afrika'da ve Güneydoğu Asya'da ancak otuz-kırk yıl sonra dünyanın dikkatini çekmiştir.

Gelişmiş ülkelerin bilim adamları tarafından kendi ülkeleri için geliştirilen kuramlar ile azgelişmiş ülkeleri incelemek, ilk bakışta pek de yanlış bir iş değil gibi geliyor ,insana: Öyle ya, gelişmiş olan ülkeler, insanlığın en ileri teknolojik aşamasını temsil ettiklerine göre, gelişmemiş ülkeler de er ya da geç, onların bulunduğu yere geleceklerdir. Hem de onların geçtikleri yollardan geçerek. Bu durumda, gelişmiş ülkeler için geçerli olan tüm modeller, bir süre sonra gelişmemiş ülkelerin de gündemine gelecektir.

Ya da başka biçimde bir mantık yürütülerek şu sonuca da varılabilir: Gelişmiş toplumların tarihleri, azgelişmiş toplumların bugünlerini yansıtır. Bu nedenle de bu tür toplumların tarihleri incelenerek varılan sonuçlar, azgelişmiş toplumlar için de geçerlidir.

Azgelişmiş Ülkelerin Özel Durumları

Bu düşünceler tümüyle sakat ve geçersizdir. Çünkü etkileşim olayı bugünkü --azgelişmiş ülkeler--in, --gelişmiş ülkeler--in dünkü durumlarına benzemelerini engellemektedir. Bu etkileşimin iki yönü vardır:

Birinci olarak, gelişmiş ülkeler, kimi azgelişmiş ülkeleri bilinçli olarak sömürmekte, onların --geri bıraktırılma--larına yol açmaktadır, İkinci olarak, teknolojileri geri ülkeler isteseler de istemeseler de, gelişmiş teknolojiye sahip ülkelerin teknoloji ve ideolojilerinden etkilenmektedirler. Kısacası, biri bilinçli ve güdümlü olan, öteki kendiliğinden oluşan iki --etkileşim--, gelişmiş ülkelerle birlikte yaşayan azgelişmiş ülkelerin, önlerinde örnek olan gelişmiş ülkelerle aynı gelişme ve değişme çizgisini izlemelerini olanaksızlaştırmaktadır.

Bu konudaki bir başka gerçek, günümüzdeki hiçbir --azgelişmiş-- ülkenin gelişmiş ülkelerden herhangi birinin geçmişteki herhangi bir aşamasına benzemediğidir. Bunun en önemli nedeni, azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerden teknoloji ve ideoloji ithal etmeleridir. Örneğin, --Türkiye, Batı'dan yüz yıl geridir-- desek, bu sözün hiçbir anlamı olamaz. Çünkü, yüz yıl önceki Batı'da ne uçak vardı, ne televizyon. Dolayısıyla gerek hızlı ulaşımın, gerekse hızlı ve görüntülü haberleşmenin etkileri yüz yıl önceki Batı'da yoktu. Oysa günümüz Türkiye'sinde var. Yüz yıl önce Batı'da bilgisayar da yoktu, NATO'da, Marxçı hükümetler de. Oysa, şimdi Türkiye'de gerek teknolojik, gerek ideolojik bütün bu ögelerin etkileri var.

İşte ileri teknolojiye sahip ülkelerle, geri teknolojiye sahip ülkeler

arasındaki gerek --bilinçli--, gerekse --kendiliğinden-- olan etkileşimler,
günümüz dünyasındaki toplumsal bilimleri --gelişmiş ülkeler-- yanında
--azgelişmiş-- olan ülkeler ile de ayrıca uğraşmaya zorluyor. Bir başka deyişle,
artık Batı için üretilmiş olan modellerin genel geçerliliği, tartışma konusu.
Bunlar, tüm dünyayı açıklamaya yetmiyorlar.

Biz bu nedenle ileri teknolojiye sahip olan ülkeler için geliştirilmiş olan
modeller ile, geri teknolojiye sahip ülkeler için geliştirilmiş olan modelleri
ayrı ayrı ele alacağız. (Gelişmiş ülke, azgelişmiş ya da geri bıraktırılmış
ülke terimlerini, yalnızca, --ileri teknolojiye sahip ülke-- ve --geri
teknolojiye sahip ülke-- anlamında kullandığımı belirtmek isterim. Bu konudaki
genel yaklaşımım için Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği adlı
çalışmamın --Modernleşme-- ve --Türkiye Gerçeği-- bölümlerine bakılabilir.).

İleri teknolojiye sahip ülkeler, gelişmiş ülkeler ya da Batı ülkeleri
denilen ülkeler için geliştirilmiş olan modeller daha çok tarihsel değere
sahiptir. Fakat, bunlar günümüzde olup bitenleri anlamak bakımından
incelenmesi zorunlu olan modellerdir.

Öte yandan geri teknolojiye sahip ülkeler açısından konuya yaklaşanlar,
örneğin, --ulusal kurtuluş savaşları-- gibi çok daha somut olaylara eğilmekte
ve belki de Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemini çok daha iyi anlamamıza yardım

eden ipuçları vermektedir.

....

IV- DEVRİM MODELLERİNİ SINIFLAMA SORUNU

Toplumbilim açısından devrim sorununu incelemeye ve irdelemeye çalışanların hemen hepsinin ilk karşılaştığı güçlük, sınıflama olayıdır. Ciddi bir devrim toplumbiliminin altında anlamlı bir sınıflamanın yatması gereği açıktır. Çünkü, bilimsel bilgi bir anlamda karşılaştırmalı bilgidir. Karşılaştırmalı bilgi ise, ancak belli sınıflamalar sonunda elde edilebilir. Ayrıca, bilimsel bilginin soyut olması ve belli tipleri açıklamakta kullanılabilir nitelik taşıması da ancak sınıflama işlemleri sonunda bir anlam taşır.

Her sınıflama işleminin altında bir temel ölçüt yatar. Şimdiye dek ya eyleme, ya ideolojiye, ya nedenlere, ya sonuçlara, ya da yönteme ilişkin ölçütler kullanılmıştır. Aslında bütün kullanılan ölçütler, anlamlıdır. Kendi içinde tutarlı olduğu oranda, her ölçüte göre yapılan sınıflama, bize bir şeyler öğretir. Toplumsal gerçeği daha iyi algılamamıza yardım eder.

Çoğu zaman --devrim-- terimine değer yargıları da eklenir. Örneğin, bir toplumsal olaya --devrim-- denilebilmesi için, onun, ilişkileri mutlaka ileri götürmesi gerektiği öne sürülebilir. Çok da yanlış bir tutum değildir bu.

Fakat --ileri-- ve --geri-- kavramları da çeşitli ölçütlere göre belirlendiğinden,
zaten kendisi çok kesin olmayan kavramları, bilimsel sınıflamalarda kullanmak,
açıklık değil, tam tersine muğlaklık getirir. Bu nedenle bir çalışmada,
--devrim-- terimine --iyi--, --kötü--, --güzel--, --çirkin--, gibi değer yargıları
eklenmeyecektir.

Ayrıca, --devrim-- terimini ilişkilerde temel değişikliklerin oluşması
biçiminde tanımladığımıza göre, bu değişmelerin, ileriye doğru mu, geriye
doğru mu dönük olduğu sorunu, bizim açımızdan ancak devrimin --niteliği--,
açısından önem kazanır. Yoksa bir olayın --devrim-- olup olmadığının
belirlenmesinde değil.

Sınıflama sorununun mutlaka çözmesi gereken konu, yapılan sınıflamadaki
kategorilerin, evrensel olarak bütün devrim olaylarını açıklayabilecek bir
kapsamda olmasıdır. Bir başka deyişle, öyle bir sınıflama yapmalıyız ki, o
sınıflamaya girmeyen bir devrim türü olmasın.

Tek Ölçüte Göre Devrim Sınıflamaları

Bu tür sınıflamaların en klasik örneği, tek bir ölçüte göre --taraftar--,
--tarafsız--, --karşıt-- sınıflaması yapmaktır. Örneğin, devrimleri --Marxçılık--
ideoloji ve eylemine göre sınıflarsak, --Marxçı devrimler--, --Marxçı olmayan

devrimler-- ve --karşı Marxçı devrimler-- kategorileri, dünyadaki tüm devrimleri kapsar. Fakat tek ölçüte göre yapılan sınıflamalar, kendi içlerinde çok iyi karşılaştırma olanağı vermekle birlikte, o tek ölçütün dışındaki karşılaştırma olanaklarını son derece sınırladıklarından, toplumsal gerçeğin bazı bölümlerini dışarda bırakmak tehlikesiyle yüz yüze gelirler. Konuyu biraz daha açarsak, bir devrimin --Marxçı-- olup olmaması bazen her şeyi açıklamaz. Örneğin, o devrimin bir toplumun içindeki sınıflararası çatışmalardan mı kaynaklandığını, yoksa bir dış güce karşı yürütülen bir kurtuluş savaşı sonunda mı gerçekleştirildiğini ,belirlemez. Böylece --birden çok ölçüt-- kullanma zorunluluğu doğmuş olur.

Çok Ölçüte Göre Devrim Sınıflamaları

Devrimleri birden çok ölçüte göre sınıflayanlar arasında Brinton'un kategorileri oldukça açıklayıcıdır. Brinton, devrimleri dört gruba ayırıyor. Birinci grup, ortaçağ sonrası Batı toplumunda --halkçı-- ya da --demokratik-- dediği devrimlerdir. Bunlar küçük ve ayrıcalıklı bir azınlığa karşı, çoğunluğun özgürlükleri adına yapılmış devrimlerdir. Brinton asıl bunları inceliyor. Ona göre İngiliz, Amerikan, Fransız ve Rus devrimleri böyle devrimlerdir. İkinci grup devrimler sağcı devrimlerdir. Bunlar otoriter eğilimliler, oligarşiler ya da tutucular tarafından yapılan devrimlerdir.

İtalya ve İspanya'daki faşist devrimlerle, Almanya'daki milliyetçi-sosyalist devrimi bu gruba sokuyor. Üçüncü grup devrimler ulusal kurtuluş devrimleridir. Asya ve Afrika kıtalarındaki bağımsızlık savaşlarını bu gruba sokuyor Brinton. Dördüncü grup devrimler ise başarıya ulaşmamış devrimlerdir. Amerikan iç savaşı, 1848 Avrupa ayaklanmaları, 1871 Paris komünü bu tür devrimlere örnektir (Brinton, 1965:21-26).

Görüldüğü gibi Brinton'un devrim sınıflaması oldukça çağdaş ve işe yarar bir sınıflamadır. Kullandığı birden çok ölçüt ise çok mantıklı bir biçimde sıralanmıştır. --Çoğunluk adına-- --azınlık adına-- yapılmış olma ölçütü pek çok yazarın --ilerici-- --gerici--, ya da --solcu-- --sağcı-- ayırımını karşılayacak niteliktedir. Ayrıca, ulusal kurtuluş savaşlarını ayrı bir grup içinde almış olması, hiç kuşku yok ki, sınıflamasını toplumsal ve siyasal gerçeğe daha da yaklaştırmaktadır. Başarıya ulaşamamış devrimlerin ayrı bir sınıf olarak ele alınması, bunlarla, başarılı olanlar arasında karşılaştırma ve belli nitelikleri vurgulama olanağı verdiği için oldukça anlamlıdır. Ne yazık ki, Brinton, --Devrimin Anatomisi-- adını verdiği kitabında yalnızca bir grup devrimi, İngiliz, Amerikan, Fransız ve Rus devrimlerini incelemiştir. Bu dört devrimden bile, zaman zaman bizim de kullanacağımız sonuçlar çıkaran Brinton, tüm devrimleri inceleseydi, mutlaka, çok daha verimli sonuçlara

ulaşabilirdi.

Biz bu çalışmada Brinton'un sınıflamasını da kullanmayacağız. Çünkü, bir ileri teknoloji ülkesi bilim adamı olan Brinton da, Batı'ya ağırlık veren bir yaklaşımı belirliyor; yalnız ileri teknoloji ülkelerinin devrimlerini inceliyor. Oysa, bizim inceleyeceğimiz devrim, bir --geri teknoloji ülkesi devrimi--dir. Üstelik de ulusal kurtuluş savaşı ile iç içe geçmiş bir devrim: Türk Devrimi. Bu nedenle, daha önce belirttiğim gerekçeleri de akılda tutarak, buradaki sınıflamamız daha çok Türk Devrimi'ni açıklamaya yardımcı olacak biçimde yapılacaktır. Bu nedenle de önce Batı'yı ve tüm dünyayı etkileyen endüstri devrimi üzerinde durulacaktır. Daha sonra üç genel model açısından Türk Devrimi'nin irdelenmesi yapılacaktır.

Bu modellerin iki tanesi --ileri endüstri ülkeleri-- için geçerlidir. Bir tanesi de --geri teknoloji ülkeleri-- için geliştirilmiştir.

:::::::::::::::::::
:::::::::::::::::::

II

EVRENSEL MODELLER VE TÜRK DEVRİMİ

Gökte bir bulutgeziyordu;

Bir yanı kırmızıydı, bir yanı beyaz;

Batı'ya yönelmişti,

Belli, Doğu'dan gelmiş.

Gökte gezen bulut, gözümle gördüm;

Tıpkı, Mustafa Kemal'e benziyordu.

M. SUNULLAH ARISOY, --Mustafa Kemal Türküsü--nden.

::::::::::::::::::

I- İLERİ TEKNOLOJİYE SAHİP ÜLKELER İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ MODELLER

Her ne kadar Türk Devrimi bir anlamda --geri teknolojiye sahip--, ya da azgelişmiş-geri bıraktırılmış ülke devrimlerine öncü ve örnek bir devrim ise de, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerek yetişme biçimi, gerek okuduğunu ve incelediğini bildiğimiz kitaplar, gerekse sonradan yaptığı uygulamalar, Türk Devrimi'nin büyük ölçüde --ileri teknolojiye sahip-- Batı ülkelerinden ve bu ülkeler için geliştirilmiş olan bazı modellerden etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle ileri teknolojiye sahip ülkeler için geliştirilmiş olan modellerin incelenmesi, yalnız devrim toplumbiliminin kuramsal temellerini belirlemek açısından değil, Türk Devrimi'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminin anlaşılması bakımından da zorunludur.

Bilim, hiç kuşkusuz, bir birikimdir. Bu açıdan günümüzün sorunlarına bakarken, --Amerika'yı yeniden keşfetmemek içina, tarihsel açıdan konuya nasıl

yaklaşılmış olduğunu çok iyi bilmek gerekir.

İnsanoğlunun en ileri teknolojiye sahip toplumları, tarihte de, günümüzde de, genel olarak Batı toplumlarıdır. Her ne kadar Japonya, bugün teknolojik ilerilik açısından, Batı'ya önemli ölçüde ortak olmuş gözüküyorsa da, bu henüz, --Batı-- egemenliğine son verdirecek bir yaygınlığa erişmemiştir.

Batı toplumları tarafından ve genellikle Batı toplumları için geliştirilmiş olan modellerin altında ise onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına dek varlığını bütün şiddetiyle duyuran endüstri devrimi yatar.

Endüstri devrimi öyle bir olaydır ki, yüzyılların birikimi ile çatırdayan ve çürüyüp giden feodal düzenin üzerine, yeni bir yapıyı, burjuvazi ve proleterya arasında paylaşılan bir düzeni getirmiştir.

İşte çağımızın devrim modellerine damgasını vuran temel olay budur.

Avrupa'da endüstri devrimi, bütün gücü ile sürüp gelişirken, bir başka olay, Fransız Devrimi, teknolojik gelişmelerin karşı durulmaz dalgalarını, ideolojik kalıplar biçimine sokuyor ve bir düzenin tüm temellerini sarsıyordu.

Bu anlamda düşünüldüğünde, Batı'nın teknolojik bakımdan ileri ülkeleri için

ve bu ülkelerde geliştirilmiş olan devrim kuramlarının altında teknolojik güç olarak endüstri devrimini, ideolojik güç olarak da Fransız Devrimi'ni görmemek olanaksızdır. Bu nedenle de ileri teknolojik ülkeler için geliştirilmiş modellerin özelliklerini anlayabilmek için önce bunların teknolojik ve ideolojik kaynaklarını bilmek gerekir.

::::::::::::::::::

1-) Endüstri Devriminin Özellikleri

Batı kültür birikimini tüm dünyaya yetkiyle yayma işlevini yüklenmiş olan Britannica ansiklopedisi, Endüstri Devrimi'nin özelliklerini endüstri içi ve dışı olarak sınıflıyor ve şöyle özetliyor:

Endüstri Devrimi'nin endüstri yaşamında görülen özellikleri:

1) Başta demir ve çelik olmak üzere yeni hammaddelerin kullanılması.
2) Kömür, buhar makinesi, elektrik, petrol ve patlamalı makineler gibi, yeni enerji kaynaklarının kullanılması. 3) İplik eğirme makinesi ve yeni enerji kaynakları ile çalışan tezgahtar gibi, daha az insan enerjisi ile daha çok üretim yapılmasına yol açan yeni makinelerin icadı. 4) İşgücünün fabrika sistemi içinde, daha yüksek bir işbölümüne ve uzmanlaşmaya yol açan biçimde yeni örgütlenmesi. 5) Buharlı lokomotif, buharlı gemi, otomobil, uçak, radyo

ve telgraf gibi ulaşım ve haberleşmede önemli gelişmeler. 6) Bilimin endüstriye, gittikçe artan bir biçimde uygulanması.

Görüldüğü gibi, altı nokta biçiminde özetlenen bu yenilikler, gerçekten tüm insan ilişkilerini etkileyecek güçte teknolojik gelişmelerdi. Üstelik, bu teknolojik değişme ve gelişmelerin doğrudan doğruya ortaya çıkan birtakım başka sonuçları da vardı. Britannica, bunları da, endüstri devriminin endüstri alanı dışındaki özellikleri olarak şöyle özetliyor:

1) Çok daha büyük tarım dışı nüfusu besleyecek üretimi sağlayan tarımsal gelişmeler. 2) , Servetin daha yaygınlaşmasına yol açan ekonomik değişmeler, artan endüstriyel üretim ve uluslararası ticaret karşısında servet kaynağı olarak gerileyen toprak. 3) Ekonomik güç kaynağındaki değişmeleri yansıtan siyasal değişiklikler ve endüstriyet bir toplumun gereklerine uygun olarak düzenlenen yeni politika uygulamaları. 4) Kentlerin büyümesi, işçi sınıfı hareketlerinin gelişmesi ve yeni otorite kaynaklarının ortaya çıkması gibi, büyük toplumsal değişmeler. 5) Çalışanların yeni beceriler elde etmeleri, fabrika disiplininin ortaya çıkması, bütün bunların sonunda insanın kendine güveninin artması gibi ögelerle belirlenen çok geniş bir kültürel değişme. (Britannica: XII, 210-211).

Fransız Devrimi

Yukarıdaki değişmelere dikkatle bakıldığında, bunların toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda gerçek bir devrimi belirlediğine hiç kimse kuşku duymaz. Nitekim, bu oluşumlar sırasında ortaya çıkan bir başka olay, Fransız Devrimi, duyulabilecek tüm kuşkuları dağıtacak bir biçimde çağına damgasını vurdu.

1789 yılında doruk noktasına ulaşan, 1830 ve 1848'de yeniden Avrupa'yı sarsan siyasal devrim, özgürlük, eşitlik, kardeşlik terimleri çerçevesinde tüm bir düzeni değiştirmekle kalmıyor, geleceği de biçimlendiriyordu.

Genellikle kısır bir görüşle yalnızca --bir burjuva devrimi-- olarak nitelenen ve incelenen Fransız Devrimi, aslında, bağrında burjuvazinin zorunlu ikizi olan işçi sınıfının yükselişini de simgeliyordu. Sanırım Danton'un şu sözleri durumu bütün açıklığı ile simgeler: --Kendini aristokrasiye ve ruhbana eşit kılmak için monarşiyi deviren üçüncü sınıf, dördüncü sınıfın genel eşitlik isteği karşısında yenilme tehlikesiyle karşılaşmış bulunuyor.-- (Eliçin, 1967:298).

Endüstri Devrimi'ni, siyasal alana taşıyan ve günümüz dünyasını bile biçimlendiren Fransız Devrimi için ünlü tarihçi Albert Sorel'in çözümlemesi; hiç kuşkusuz yalnız bir --Devrim Toplumbiliminin Kuramsal Temelleri--ne değil,

aynı zamanda Mustafa Kemal eyleminin kökenine de ışık tutacak niteliktedir:

--Başlangıcından itibaren ve ana prensibinin tabü bir neticesi olarak,
Fransız İhtilali temele saldırır ve saltanat rejimi altında bulunan ihtiyar
Avrupa'nın bütün yapısını harap eder. Milletin egemenliğini ilan eder, kendi
nazariyelerini pek tabii ve dünyaya şamil hakikatler şeklinde tanıtır,
yerleşmiş bütün iktidarları tehdit eder, milletleri ayaklanmaya ve
hürriyetleri elde etmeye çağırır. Bu işte bilhassa garip olan taraf, ne
nazariyenin mahiyetidir, ne de propagandanın şiddeti; Avrupa hükümetlerinin
kayıtsızlıklarıdır. Boranın belirtilerini sezmemişlerdir, koptuğu zaman onu
bencil bir rahatlık içinde seyrederler; ancak sağanak boşandığı ve sel kendi
üstlerine geldiği zaman dehşete düşerler.

Tehlikeyi farketmeyi bilmemişlerdir; onu önlemeye de muvaffak olamazlar.
Ona ancak birbirini tutmayan gayretler, birbirlerine zıt tedbirler, durmadan
boşa çıkan niyetlerle karşı koyarlar. İsyan etmiş bir milletin ve her şeyi
altüst edecek bir nazariyenin tehdidi altında bulundukları halde, ne
nazariyeye karşı bir koruma prensibine, ne de ayaklanmaya karşı çıkarılacak
bir milli kuvvete sahiptirler. Fransa'da her şey karışmış ve bozulmuştur,
Avrupa'da ise her şey yerli yerindedir. Fransa'da ne hükümet, ne de hazine

kalmıştır; kendisinin bir ordu kadrolarına sahip kaldığını söylemek bile güçtür. Eski saltanat idareleri kudretli hükümetlerin bütün imkanlarına sahip bulunmaktadırlar. Orduları harbe girecek durumdadır; muharebeleri inceleyerek ve savaşarak bilgi kazanmış generalleri, itaatli ve tecrübeli erlere kumanda etmektedirler. Fen, disiplin, sayı üstünlüğü, mühimmat onlardadır. Fransa mahvolacak gibi görünür. Her türlü tahminin hilafına teşkilatlanan anarşidir, dağılan da teşkilatlı kuvvettir. Fransa, ittifakı yener; daha şaşılacak bir şey yapar; onu parçalar. İttifak etmiş hükümdarlardan biri: --Bu haydutlar dost da, müttefik de istemiyorlar; onlara suç ortaklarıyla kurbanlar lazım-- diye yazmaktadır (II'nci Katerina'nın Berlin'deki Büyükelçisine 6 Haziran 1794'deki talimatı, Martens Traites de la Russic avec l'Allemagne (Rusya'nın Almanya ile Muahedeleri). (II'nci cilt, 167'nci sayfa.Petersburg, 1883).

Fransız sömürgelerini esasen kendi hesabına zaptetmiş olan ve bunları elden çıkarmamak iddiasını güden İngiltere müstesna, tekmil müttefikler sıra ile oyunbozanlık eder ve kurbanların topraklarından hisse almak için galiplerin ortağı olurlar. Krallar tarafından yerleşmiş hakların müdafaası için Fransız İhtilali'ne karşı girişilmiş kutsal savaş, saltanat haklarının koruyucularıyla ihtilalin ortaya çıkardığı iktidar kuvvetleri arasında kıtanın paylaşılmasına

varır. --İhtiyar Avrupa hayasız bir iflasla can vermektedir.-- (Siyahlar benim. E.K.) (Sorel, 1949:I, XIII-XIV).

Bu satırlardan da açıkça görüldüğü gibi, Fransız Devrimi yalnız Fransa'ya özgü olarak kalmamış, Avrupa'nın tüm düzenini değiştirmiştir. Fakat bu değişiklik içinde yeni filiz veren bütün sınıflar yerli yerine oturamamış, şirazesinden çıkmış Avrupa, bir türlü düzene ve sükunete kavuşamamıştır.

Değerli tarihçimiz Ahmet Mumcu, --Fransız İhtilali'nin insanlığa açtığı ufuklar sonucunda; özellikle Avrupa'da daha da sistemleştirilmiş ve siyasal nitelikleri daha belirgin yeni düşünce akımları ortaya çıkmış ve günümüze kadar sürmüştür-- dedikten sonra, bu devrimin ürettiği akımları, --Anayasacılık--, --Ulusalcılık-- (Milliyetçilik), --Cumhuriyetçilik ve Demokrasi-- olarak özetliyor (Mumcu, 1980:76-82).

İşte Endüstri Devrimi'nin teknolojik ve Fransız Devrimi'nin ideolojik baskısı, --ileri teknolojiye sahip ülkeler-- için --büyük boy-- devrim ve değişim modellerinin üretilmesine yol açtı.

::::::::::::::::::

2-) Pozitivist Model ve Türk Devrimi

Hemen hemen bütün büyük boy değişme kuramlarının ve bu kuramlara uygun

olarak gerçekleştirilen modellerin ortak bir yanı vardır: Hepsi tarihsel bir incelemeyle ve bir tarih yorumuyla işe başlarlar.

Bu, onlara iki konuda büyük avantaj sağlar. Birinci olarak, ciddi bir değişme modeli ancak ciddi bir tarih ve toplum çözümlemesiyle ortaya konulabileceği için, ileri sürdükleri önerilerin anlamlı olmalarını sağlar. İkinci olarak da, inandırmak zorunda oldukları insanlara, daha --nesnel-- ve daha --bilimsel-- oldukları izlenimini verdikleri için, taraftar toplamaları kolaylaşır.

İşte tarihsel olarak Endüstri Devrimi ile Fransız Devrimi'nin ilk kuramsal ürünü, --pozitivizm-- ve ona dayalı olan --insanlık dini-- dir.

Fransız Devrimi'nin doruk yıllarında doğan Auguste Comte tarafından oluşturulan --pozitivist-- model, aslında hiç de --devrimci-- değildir. Çünkü, herhangi bir düzeni --devirmek--ten çok, --kurma--ya yönelik bir modeldir. Comte, bizzat kendisi, --pozitivist-- görüşlü --sosyokratlar-- için şunları söylüyor:

--Şu halde, her birisinin mahiyetine göre tatbik zemini bulacağı bütün beşeri kabiliyetleri umumi teceddüde (yenileşmeye) hakimane bir suretle iştirak ettirecek hakiki bir sosyokrasiyi imkan nisbetinde tesis etmek üzere, Garbı (Batı) anarşik bir demokrasi ile mütedenni (gerileyen) bir

aristokrasiden kurtarmaya geliyoruz. Filvaki, biz sosyokratlar, aristokrat olmadığımız kadar demokrat da değiliz. Bize göre bu muhalif partilerin ehemmiyete değer kütleleri, tatbikatta bir taraftan tesanüdü, diğer taraftan da devamlılığı temsil eder ki, pozitivizm nihayet bunların esef edilecek çarpışmalarının yerine aralarında esaslı zaruri bir tabiiyet münasebeti (bağımlılık ilişkisi) tesis etmiştir. Fakat, her ne kadar siyasetimiz bu iki eksik ve insicamsız temayülün aynı nisbette üstünde bulunuyor ise de, bu mukabil iki partiyi bugün aynen reddedecek değiliz. Felsefi ve içtimai mesleğimin devam ettiği otuz seneden beri muhtelif rejimlerimizde muhalefet ismi verilen şeye karşı daima derin bir nefret ve her türlü yapıcılara karşı mahrem bir yakınlık hissetmişimdir. Her tarafta umumi kuruculuğun bellibaşlı bir ihtiyaç halinde göründüğü bu asırda, hatta açıkça eskimiş malzeme ile yapıcılıkta bulunmak isteyenler bile, sadece yıkıcı olanlara nisbeten, bana müreccah (tercih edilir) görünmüştü. Resmi muhafazakarlarımızın geri hallerine rağmen, basit ihtilalcilerimiz bana zamanımızın hakiki ruhundan, pek daha uzak görünmektedir. Bunları, durgunluklarına karşılık seleflerini (kendilerinden önce gelenleri) temayüz ettiren cömert umumi inkılap hislerini kullanmadan, XIX'uncu asrın ortasında körü körüne ancak XVIII'inci asra yaraşacak menfi istikameti (olumsuz doğrultuyu) devanı ettirmektedirler.--

(Comte, 1952:XLII-XLIII).

Aslında birazdan pozitivizmin, nasıl bir evrim ile ortaya çıktığını ve genel kuramını açıkladığımızda, insanı düş kırıklığına uğratacak sözlerdir bunlar. Çünkü pozitivizm, aslında, insanlığın genel evrimi içinde nesnelliğe ve deneyselciliğe doğru bir gelişmeyi simgeler.

A) Pozitivist Kuramdaki Determinizın

Hemen hemen bütün büyük boy kuramlar gibi, pozitivizm de deterministtir. Pozitivizmin kurucusu olan Comte, bütün toplumların, zorunlu olarak, kendisinin belirlediği teolojik, metafizik ve pozitif devrelerden geçtiğini öne sürer. Comte'a göre, her devre, kendisinden önceki dönemin zorunlu bir sonucu, kendinden sonraki dönemin de hazırlayıcısıdır (Erman, 1952:XXVI; Harris, 1968:62).

Comte'un --Pozitif Felsefe Dersleri--nde ayrıntılı bir biçimde açıkladığı sistem, aslında, insanlığın düşünce biçiminin, tüm topluma egemen olmasına dayanmaktadır. Comte'a göre, toplumlar da, insanlar ve bilimler gibi üç düşünce aşamasından geçerler. Birbirini zorunlu olarak sırayla izleyen bu aşamalar düşünce biçimindeki özelliklere bağlı olarak tüm toplumsal yapıyı da belirler.

Pozitivist düşünceye göre, insanoğlu, üç aşamadan geçerek olgunlaşır. Her gelişme sürekli olarak daha iyiye, daha doğruya yöneliktir.

Birbirini İzleyen Aşamalar

Birinci aşama dinsel dönemdir (Teolojik devre) . Bu dönemde insanoğlu tüm yaşamını doğaüstü hakkında sahip olduğu inançlara göre düzenler. Çevreyi algılamakta düş gücü, duyu organlarından çok daha etkilidir. Zaten, gerek duyu organlarıyla, gerek deneylerle gerçeğe erişmek için, teknoloji de yeterli değildir. Bu devrede insanoğlu, çevresindeki olayların ardında, kendi iradesini andıran Tanrı iradesini araştırır.

Dinsel dönem de kendi içinde üç aşamaya ayrılır. Birinci aşama fetişist aşamadır. Bu devrede, tek tek nesneler, insan özelliklerine sahip gibi düşünülür. Özellikle totem anlayışında simgelenen bu görüş, cansız varlıkları, insanın ruhuna sahipmiş gibi ele alır. Dinsel dönemin ikinci aşaması çoktanrıcı aşamadır. Özellikle eski Yunan'da simgeleşen bu görüşe göre, insanlara benzeyen ve onların işlevleri gibi işlevleri yüklenen tanrılar vardır. Bunların her biri insan yaşamının belli bölümünü yönetir; aşk, haberleşme gibi. Dinsel dönemin son aşaması tektanrıcı aşamadır. Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık gibi tektanrılı dinler, bu aşamayı simgeler.

İkinci aşama metafizik dönemdir. Bu dönemde, düş gücü ve akıl yürütme ile erişilen gerçeklerin, küçük bir ölçüde de olsa, duyu organlarıyla algılanan gerçekler tarafından etkilenmelerine izin verilir. Çevredeki olayların açıklanmaları için Tanrı düşüncesi ile birlikte ruhlar gibi, doğanın genel eğilimleri gibi, çok iyi tanımlanamayan bazı güçler de kullanılmaya başlanır.

Fizikötesi dönem, tam bir teslimiyetçilikten, doğal ve toplumsal bilimlerin deneysel sonuçlarını, yaşama aktarmaya geçiş için bir hazırlık dönemi, bir ara aşamadır. Dinsel dönemin tam teslimiyetçiliği bu ara aşamada, bir ölçüde de olsa azalmıştır.

Üçüncü aşama pozitif dönemdir. Bu dönem, endüstrileşme sonunda elde edilen bütün sonuçları, özellik olarak yapısında taşır. Dinsel ve fizikötesi dönemlerden sonra zorunlu olarak ortaya çıkan bu devrenin en önemli özelliği, insanın çevresindeki gerçeği artık duyu organlarıyla ve deneysel yöntemle algılamakta oluşudur. Bu dönemde deney, düş gücünün; akıl, hurafenin yerini almıştır.

B) Pozitivist Kuramın Toplum Modeli

Comte, toplumların sürekli daha iyiye ve doğruya doğru gelişmesinin doğal

ve toplumsal evrimin bir sonucu olduğunu söyler. Bu evrim ise, toplumların kendi iç dinamiklerinden doğmaktadır (Comte, 1964:15-20).

Pozitivist anlayışa göre toplum modelleri, her dönemin egemen düşünce biçimi tarafından belirlenir. Örneğin, dinsel dönemin toplumsal örgütlenme tipi, askeri bir siyasal gücün yönetim ve denetimindeki özellikleri taşır. Toplum bu aşamada tarımla uğraşmaktadır. Bu iki özellik birlikte, dinsel aşamadaki toplumların tüm niteliklerini belirler. Yalnız burada unutulmaması gereken nokta, toplumun örgütlenme biçimini egemen düşünce yapısının belirlediğidir.

Metafizik dönemdeki genel örgütlenme, gittikçe gücünü yitiren derebeyliktir. Bir önceki dönemin güçlü askeri yönetim modeli gittikçe zayıflamaktadır. Kölelik kurumu çökmektedir. Doğal hukuk fikri de bütün bu değişme ve gelişmelere koşut olarak ortadan kalkmaktadır. Dönemin en önemli özelliği, bir geçiş aşaması olmasıdır. Dinsel dönemden pozitif döneme geçiş ile belirlenen bu aşamada, hemen hemen her kurum yozlaşmakta ve güçsüzleşmektedir. Çünkü endüstrileşmenin ilk tohumları tüm toplumu etkisi altına almıştır.

Son aşama olan pozitivist dönemde, artık deneyin, pozitif bilimlerin ve pozitif düşünce biçiminin egemenliği söz konusudur.

C) Pozitivist Kuramın Temel Özellikleri

Pozitivist kuram, çok kısaca, bir düşünce devrimi olarak nitelenebilir. Bu kuram --aklın hurafeye--, --bilimin dine-- zaferi olarak da düşünülebilir.

İşin ilginç yanı, --aklın dine egemenliği-- düşüncesini yaymak için Comte'un bir --insanlık dini-- kurma çabasında oluşudur.

Bu noktada, hem determinist oluşu, yani pozitivist aşamanın toplumların kendi iç dinamiği sonunda, zorunlu olarak erişilecek bir aşama niteliği taşıdığına inanması, hem de bu aşamayı kurmak ve geliştirmek için bir din oluşturması, tam anlamıyla, sınıfsal devrim kuramını ve bunun kuramcısı Marx'ı anımsatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, belki de Marxçı düşüncenin temelleri arasında --Fransız sosyalizmi-- ile birlikte --Fransız pozitivizmi--ni de saymak gerekebilir (Sınıfsal devrim modeli incelenirken bu konunun üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağım) . Bilindiği gibi, Marx da komünist toplumu hem zorunlu bir aşama olarak görür, hem de bunu çabuklaştırmak için işçilerin birleşerek çalışmalarını öğütler ve bu amaçla bir de örgüt kurar.

İşte tam bu noktada, pozitivist kuramın tutuculuğu ve bu yüzden de uğradığı başarısızlık ortaya çıkar. Comte, kendi dinini yaymak, devrimini gerçekleştirmek için mevcut düzenin egemenlerinden yardım aramaktadır.

Bunların arasında Rus Çarı ve Osmanlı İmparatoru bile vardır.

Comte'un bütün bu çabaları aslında, insanlığın mevcut çelişkilerini uzlaştırma tutkusunda yatar. Ona göre, Doğu ve Batı dünyaları arasındaki en büyük çelişki ilahiyat alanındadır. Bu yüzden de, --Şu halde Şark ve Garp, fikri ve ahlaki ittihat (birleşme) larının sistematik kaidelerini her türlü metafizik ve ilahiyatçılığın dışında aramalıdırlar. Bu kadar beklenilen ve daha sonra derece derece bütün beşer nevi içinde yayılacak olan bu kaynaşma tabiatıyla ancak pozitivizmden, yani şeniyet (gerçeklik) ile faidenin içinde daimi surette imtizacı ile temayüz eden bir meslekten (Sosyokrasiden) gelebilir.-- diyor (Ayraç içindeki açıklama ve ekler benim. E.K.) (Comte, 1952:XLVI). Aradığı uzlaşma, mevcut siyasal yapı içinde, yeni bir düşünce biçimindedir. Oysa, yine kendisinin koyduğu teşhise göre, eski düzen, Endüstri Devrimi'nin getirdiği yeni düşünce biçimiyle çatırdamakta, çökmektedir.

D) Pozitivist Kuramın Eleştirisi

Sosyokratların büyük yanılgıları, tarihi yüzeysel çözümlemelerinde, tüm oluşumları insan zihnindeki değişikliklere bağlamalarında ve üstelik de çözümlemeyi ileri götürmek yerine, güncelde sabitleştirmelerindedir.

Bu iki tür eleştiriyi aslında ayrı ayrı incelemek gereklidir. Çünkü, biri tarihin yorumunda, öteki ise geleceğin belirlenmesinde yapılan hatalardır. Temelde aynı olmakla birlikte, biri yoruma, öteki uygulamaya ilişkin bulunduğundan farklı sonuçlar verirler.

Tarihin yorumuna ilişkin hata, esas olarak, teknolojinin ihmal edilip, tüm ağırlığın ideolojiye verilmesinden kaynaklanır. Bir başka deyişle, Comte tüm çözümlemelerini, insan zihninin doğa ve öteki insanlar hakkında ürettiği düşüncelere dayamıştır. Fakat bunu yaparken, bu düşüncenin kaynaklandığı nesnel koşullara, özellikle insanın doğayı denetlemek amacıyla ürettiği araç ve gereçlere, yeterli ağırlığı vermemiştir. Teknolojinin sonuçları, doğaya egemen olmaya yol açtığına ve Comte'un sistemi de, genellikle, insanın doğayı algılama biçimine dayalı olduğuna göre, bu hata bağışlanır bir yöntem hatası değildir.

Aslında Comte, bu hatayı yapmamak için bütün ögelere de sahiptir. Gerek

bilimlerin gelişmesi, gerek kendisinin yöntem konularındaki düşünceleri, onu bu hatadan koruyacak nitelikte gibi gözükmektedir. Üstelik bir de --kendi dini-- için geliştirdiği okuma listesi vardır ki, temelde, yalnızca --ideolojik-- değil, doğrudan doğruya --teknolojik-- gelişme ve değişmeler konusunda da aydınlatıcı görüşlerin benimsenmesine yöneliktir. Örneğin, kendisinin astronomi kitabı, Lavoisier, Condorcet, Lamarck, Langrange gibi bilim adamlarının matematik, kimya ve benzeri müsbet bilim konularını kapsayan yapıtları bu listenin içinde yer almıştır.

Bütün bu noktalar göz önünde tutulduğunda, Comte'un tüm insanlığın gelişmesini salt gerçeğin algılanış biçimine; hem de bunun belirlediği düşünce sistemine, doğrudan doğruya --ideolojik-- ögelerle bağımlı sayması oldukça şaşırtıcıdır.

Bu noktada, Pozitivizmin ikinci hatasına, gününü değerlendirmekte düştüğü yanlışa geliyoruz. Nasıl oluyor da, Comte gibi bir düşünür, hem Endüstri Devrimi'nin insan düşüncesinde yaptığı --pozitif devrimi-- görüyor, hem de --demokratlar--dan nefret ediyor?

Aslında bu sorunun yanıtı son derece basittir. Çünkü Comte, bilimsel bulguların kesinliğine ve doğruluğuna inanmaktadır, demokrasiye değil.

Toplumlar için de --iyi--nin ve --doğru--nun, çoğunluğun kararı ile değil, --bilimsel yöntemler--le bulunacağına inanır. Bu --bilimsel yöntem--i de kendisi tarihe uygulayarak, --doğru-- ve --iyi-- olanları bulduğundan, kendisi ile uyuşmayan herkes --yanlıştır--, --kötüdür--, --bilimsel değildir--. Zaten, kendi yöntemi ile tarihe baktığında düşünce biçimleri yanlış olduğu için, yığınların nasıl yanıldıklarını görmemiş midir?

Bu anlamda, Comte ve onun izleyicisi olan --sosyokratlar-- oldukça --seçkinci-- bir görüşü simgelemektedirler. Bu durum onların yalnız düşüncelerine değil, eylemlerine de önemli ölçüde yansımıştır. Kendi görüşlerinin benimsenmesini ve yaygınlaştırılmasını, hep, Endüstri Devrimi'nin yok edeceği düzenlerin başında bulunanlardan beklemeleri bunu göstermez mi?

Pozitivist Kuramın Güncelliği

--Pozitivizm-- düşüncesini hem doğuran, hem de yanlışlarıyla birlikte biçimlendiren, Fransız Devrimi ve bu devrim sırasında olup bitenlerdir. Fransa'nın temelden sarsıldığını gören Comte, bir çıkış aramakta, bunu, gününde çatışan görüşlerin arasını bulmakla oluşturabileceğini sanmaktadır. Bu yüzden de kendi dönemindeki --gelenekçiler--le --devrimciler-- arasında bir orta yol izlemeye çalışmaktadır. O dönem Fransa'sı, hemen hemen bütün

değerlerin yıkıldığı fakat yerine bir türlü yenilerinin konamadığı bir
dönemdir. --Devrim, çocuklarını yemektedir--. Yani, bir türlü toplumun nereye
gittiği saptanamamaktadır. Avrupa bu durum karşısında oldukça duyarsızdır.

İşte Comte, bütün bu güncel durumdan son derece etkilenmiş ve büyük
kitleleri, kendisinin --bilimsel yöntem-- uygulayarak bulduğu --iyi--leri ve
--doğru--ları kabul etmeye çağırmıştır. Bir anlamda, Comte'un düşüncesi, gününü
kurtarmaktır.

--Gününü kurtarmak-- Pozitivist kurama özgü bir nitelik de değildir ayrıca.
Bütün büyük boy kuramlara ve bunları üretenlere bakıldığında, hemen hemen
hepsinin --gününün sorunlarına yanıt aramak-- amacıyla üretildiğini görürüz.
Burada Comte'un yanlışı, hem, sistemini dayadığı --gerçeğin algılanış biçimi--
ögesinin nasıl bir yol izleyeceğini iyi görmemiş, hem de hangi somut kişi,
grup ya da örgüt ve sınıflara dayanacağını iyi kestirememiş olmasıdır.

Tam bu noktada tarihe bakarken yaptığı yanlış ile gününü değerlendirirken
yaptığı yanlış birleşmektedir: Tüm insanlığın geçmiş ve gelecek evrimini,
yalnız ve soyutlanmış bir biçimde --ideoloji--ye bağlamak.

Pek doğal olarak geçmiş ve gelecek böyle bir --soyutlanmış ideoloji--

çerçevesinde algılanınca, yapılacak iş de --soyut ideoloji üretmek--tir. Soyut ideoloji üretiminin en güzel mekanizmasının da bir --din-- kurmak olduğunda hiç kimsenin kuşkusu olmasa gerek.

Böylece, --Endüstri Devrimi--nin, insan düşüncesinde yaptığı en önemli aşamayı, --pozitif düşünce-- aşamasını en iyi biçimde ortaya koyan ve bu yüzden de gerçek bir --düşünce devrimi-- yaratan --pozitivistler--, ne yazık ki, Batı Avrupa'nın toplumsal ve ekonomik gelişmesi açısından önce --tutucu--, daha sonra da --gerici-- çizgiye düzmüşlerdir.

Pozitivistlerin İlericiliği

İşin ilginç yönü, toplumsal ve ekonomik açıdan görülen bu --tutucu-- ya da --gerici-- çizgiye karşın, düşünce sistemi açısından pozitivistlerin --ilerici-- niteliğe sahip olmalarıdır. Çünkü, savundukları düşünce biçimi, --deneysel yöntem--e dayalı düşüncedir. --Deneysel yöntem--e dayalı --tümevarımcı-- ya da --endüktif-- düşüncenin ise doğal gerçeği olduğu gibi toplumsal gerçeği algılamakta da en geçerli bilimsel yöntem olduğu açıktır (Kongar, 1979:43-47).
Bunun dışında kalan gerek analoji ve tümdengelim, gerekse diyalektik gibi yöntemler ancak, temelinde, deneysel bilgi ile beslenmişlerse anlam taşırlar.
Üstelik bunların bir bölümü, yeni bilgi üretmek için değil, belli durumları,

önceden üretilmiş bilgilere göre irdelemek için kullanılan modellerdir.

Bütün bu verilerin ışığı altında, tüm modeller açısından olduğu gibi,
--Pozitivist modeli-- de tümüyle mahkum etmek ya da aklamak olanaklı değildir.
Toplumsal ve ekonomik yapı bakımından yetersiz ve yanlış olan bu modelin,
insanlığa --bilimsel yöntem-- temel düşüncesinin simgesi niteliğiyle mal
olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim özellikle Türk Devrimi açısından,
--Pozitivist düşünce-- son derece etkin olmuştur. Bu etkilerin en belirginlerinden
biri, Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminde görülür. Şimdi bunu kısaca görelim.

E-) Türk Devrimi ve Pozitivizm

Fransız Devrimi'nin etkileri, Osmanlı'ya aslında çok çabuk gelmişti.
İstanbul'da yapılan gösterilerde başlarına devrimin renkleri olan mavi-kırmızı
şapkaları giyerek gösteri yapanların durumu bunun en güzel belirtilerinden
biridir. Oysa, Osmanlı yönetimi, bu devrim karşısında, Albert Sorel'in Avrupa
hükümdarları için belirttiği aynı vurdumduymazlığı paylaşıyordu. Sadrazamın,
kendisine gösteri haberini getirene, verdiği: --İsterlerse başlarına üzüm
sepeti geçirip dolaşsınlar-- yanıtı, bunun tam bir kanıtıdır.

Pozitivizmin etkileri, İmparatorluğu kurtarma görevini üstlenen sivil ve

asker bürokratların tarihsel rolleri ile birlikte, toplumda gözükmeye başlar.

İlk girişimler, aslında İslam ile pozivitist ilkeleri birleştirme çabaları biçiminde ortaya çıkar (Mardin, 1962:293-297). Sonraları İslam bir yana bırakılarak, kurtarıcı olarak tam bir pozitivizme sarılınır (Mardin, 1964:170).

Pek doğal olarak, --İmparatorluğu kurtarma-- çabaları çeşitli düşünce akımları çevresinde oluşur. Fakat, Batılı düşüncelerin --pozitivist-- bir yaklaşımla Türkiye'ye aktarılmak istenmesi o dönem için en radikal çözümdür. Nitekim, Osmanlı içindeki devrimci birikimlerin en radikal ve en bütüncü temsilcisi olan Mustafa Kemal Atatürk, genel eylemini hemen pozitivist düşünce biçiminin içine oturtmuştur.

Türkiye'de Pozitivizm Geleneği

Atatürk'ün eylemi, düşünsel olarak da, siyasal olarak da Osmanlı içinde Tanzimat'tan beri oluşagelen birikimlerin bir sonucudur. Bu açıdan düşünüldüğünde, Türk Devrimi'nin düşünsel planda pozitivizme oturmuş olmasında şaşılacak hiçbir taraf yoktur.

Halkevlerinin kurucusu Dr. Reşit Galip ile yaptığı bir konuşmada Atatürk'ün söylediği şu sözler, tam bir pozitivist felsefenin yansımasıdır: --Benim manevi

mirasım, bilim ve akıldır. Zaman hızla dönüyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek yargılar getirdiğini ileri sürmek aklın ve bilimin gelişmesini yadsımak olur.-- (Koloğlu, tarihsiz:48).

Taner Timur, Türk Devrimi'nin hemen hemen tümüyle --pozitivist ideoloji--ye dayandığını öne sürerken şöyle diyor: --XIX'uncu asırda Avrupa'da keskinleşen sınıf kavgalarının ideolojik ifadesi idealizm-materyalizm çatışması şeklinde ortaya çıkmıştı. Aslında, idealizm-materyalizm mücadelesinin tarihi eskidir ve eski Yunan'a kadar gider. Ancak burjuva devrimlerinden önce idealizm, dinci idealizmin tekelindeydi ve kilise tarafından temsil ediliyordu. Oysa, XIX'uncu yüzyılda müsbet ilimlerin gelişmesi, bir yandan kilisenin itibarını sarsmış ve idealizmin laik biçimlerde savunulmasına yol açmış, diğer yandan da geleneksel mekanik metaryalizm yerine diyalektik materyalizmin doğuşunu sağlamıştır. Burjuva çıkarları bu dönemde çeşitli ideolojiler tarafından savunulmuştur. Ancak bunlardan bir tanesi vardır ki, Batı'dakinden farklı nedenlerle Jön-Türkler'den itibaren Osmanlı aydınlarını etkilemiş ve Türk Devrimi'ne de temel , teşkil etmiştir. Bu ideoloji pozitivizmdir.-- (Timur, 1971:128-129). Yine Timur; bir yanlış anlamayı önlemek için, --pozitivizm--den anlaşılan kavramı şöyle belirtiyor: --Ancak bugün bir fikir akımını veya

sosyal teoriyi --pozitivist-- olarak nitelendirirken dayanılan şey, Comte'un bugün için önemi kalmamış olan teorileri değil, yöntemidir.-- (Timur, 1971:129).

Timur, pozitivist düşüncenin, Osmanlı aydınları tarafından benimsenmesini de şöyle açıklıyor:

--Osmanlı bürokratları ve aydınları Batı'nın --üstünlüğü--nü açıklayacak ve bize aktarılacak bir --sihirli değnek-- aramakla meşguldüler... Pozitivizm ve dayandığı ilim anlayışı, hem Batı'nın üstünlüğünü açıklamak, hem de Hıristiyanlığa bulaşmamış olmak erdemlerine sahipti. Toplumsal ahenk fikri ile de, sınıfsal açıdan her türlü uzlaşmaya elverişli olan küçük burjuva özlemlerine cevap veriyordu... A. Comte'dan sonra ikinci ve çok önemli bir pozitivist sosyolog olan Durkheim'in de Türkiye'de çok tanınmış olması anlamlıdır. İttihat ve Terakki'nin fikir babası Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları'nda Durkheim'in --kollektif bilinç-- kavramını tarihi maddeciliğin sınıf çelişkisine karşı kullanmıştır.-- (Timur, 1971:132-133).

Gerçekten de genç Türkiye Cumhuriyeti'nin --imtiyazsız sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz-- sloganında belirginleşen --dayanışmacılık-- (o zamanın deyimiyle, tesanütçülük) anlayışı da kaynağını pozitivist düşünceden alıyordu (Ayraç içindeki açıklamalar benim. E.K. Bu konuda farklı ve eleştirel bir yaklaşım

için Mazrui, 1981:11'e bakılabilir.), (Kili, 1969:91-94).

Aslında Timur'un ve Kili'nin pozitivizmin yorumu hakkındaki değerlendirmeleri çok yerindedir. Gerek Türk aydını, gerek Mustafa Kemal Atatürk, pozitivizmi, bilimin egemenliği biçiminde algılamışlar; böylece, onu, dine ve geleneğe karşı kullanmışlardır. Ayrıca, toplumsal içerik bakımından da, çatışmacılığın yerine --uyum-- düşüncesinin egemen kılınmasında işlev sahibi yapmışlardır.

Atatürk'ün --Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit (yol gösterici, aydınlatıcı) ilimdir, fendir.-- sözü hem Türk Devrimi'nin ruhunu, hem de ne denli pozitivizme dayalı olduğunu yansıtmaktadır (Ayraç içindeki açıklamalar benim E.K.).

Atatürk Devrimleri'nin tohumlarının İttihat ve Terakki dönemindeki --Batılılaşma-- akımına dayalı çözümlerde yattığı anımsanırsa, pozitivizmin Türk toplumu içindeki sürekliliği daha iyi anlaşılabilir. Bilindiği gibi, İttihat ve Terakki ismi bile özellikle o dönemin liderlerinden Ahmet Rıza'nın kişiliğinde simgeleşen bir pozitivizme bağlılığı belirtir. İntizam ve Terakki anlayışı giderek İttihat ve Terakki olmuş ve Atatürk'ün içinde yetiştiği ortamı büyük ölçüde etkilemiştir (Akşit, 1980:80) . Yazı devriminden laikliğe; laiklikten milliyetçiliğe kadar hemen hemen bütün Atatürk devrimlerinin

temelleri İttihat ve Terakki dönemine kadar gider (Lewis, 1968:238).

Ergil'in ilginç bir çalışması, Atatürk'ün karşı-emperyalist eyleminin temellerinin bile İttihat ve Terakki sırasında atıldığına işaret ederek, Türk Devrimi'nin pozitivist niteliği ile karşı-emperyalist niteliğinin köklerini toplumsal ve siyasal yapıda birleştirir (Ergil, 1995).

Türk Devrimi, pozitivist düşünceyi hemen hemen tümüyle uygulamaya aktarmıştır. Pek doğal olarak burada söz konusu olan, Comte'un --dünya dini-- değil, --pozitivist düşünce ilkeleri--dir.

Aslında, belki de Comte'un kendi çağdaşları arasındaki --gecikmiş-- niteliği, dinsel bağnazlığı henüz kıramamış olan, bu yüzden de Batı Avrupa'nın gerisinde kalmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu tarafından kullanılabilecek bir model kurmasına yol açmıştı. Bir başka deyişle, Comte'un --ileri dönük-- olmaktan çok, --geçmişin değerlendirilmesi--ne dayalı modeli, ancak --düşünce sistemi-- bakımından Batı Avrupa'nın gerisinde kalmış bir toplumda gerçekten --devrimci-- olabilirdi.

Nitekim, pozitivizmin, Mustafa Keınal Atatürk'ün elinde bu denli işlevsel olabilmesinin altında yatan gerçek, Osmanlı toplumunun hem siyasal otoritenin kaynağı bakımından, hem de toplum yapısı açısından dine dayalı bulunmasıydı.

::::::::::::::::::

3-) Sınıfsal Devrim Modeli ve Türk Devrimi

Günümüz dünyasına biçim veren ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sının en önemli ürünlerinden biri de --sınıfsal devrim-- modelidir. Marx ve Engels tarafından geliştirilen bu model de, bütün benzerleri gibi, tüm insanlığı belli bir biçimde yoğurmaya yöneliktir. Yine tüm benzerleri gibi, temelinde ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sının özellikleri yatmaktadır. Marx ve Engels'e tarihsel maddeci açıdan yaklaşan Moskova, Marx-Engels Enstitüsü Müdürü Riazanov, Sosyalist Akademi'de verdiği derslerde şöyle diyor: --Marx ve Engels'in yaşamları üzerine hazırladığımız bu çalışma, kendilerinin geliştirdiği ve uyguladığı bilimsel yönteme uygun olarak yapılmıştır. Kişisel dehalarına rağmen, Marx ve Engels de son tahlilde belirli bir tarihsel anın adamlarıydı. İkisi de olgunlaşırken, yani aile çevrelerinin etkisinden yavaş yavaş çıkarlarken, dosdoğru, temel özelliklerini Temmuz Devrimi'nin (Fransa'daki 1930 Devrimi) Almanya üzerindeki etkilerinin, bilim ve felsefenin dev adımlarla ilerlemesinin, işçi ve devrim hareketlerindeki büyümenin belirlediği bir tarihsel çağın girdabı içine sürüklenmişlerdi. Marx ve Engels, yalnızca belirli bir tarihsel dönemin ürünleri değildiler; kökenleri

itibarıyle özel bir bölgenin, Ren eyaletinin insanlarıydılar: Ren, Almanya'nın tüm parçaları içinde en uluslararası özellik taşıyan, en sanayileşmiş ve Fransız Devrimi'nin etkisine en açık bölgeydi.-- (Riazanov, 1978:43).

Sınıfsal devrim modeli de geniş kapsamlı bir tarih incelemesine dayanır. Ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupası'nın çalkantılı yılları, tüm düşünürler gibi Marx ve Engels'i de, çevrelerinde olup bitenleri anlamak için tarihe yöneltmiştir.

Tarih incelemelerinden çıkan sonuca göre Marx, insanoğlunun yazgısının uzlaşmaz sınıflar arasındaki çatışmalarla belirlendiğini savunur. Bu nedenle de insanlığın tarihini sınıf çatışmalarının tarihi diye niteler (Marx and Engels, 1973-a:108-109). Sınıf çatışmaları sonunda insanlığın ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupası'nda eriştiği nokta, artık biri burjuvazi, öteki protelerya olarak iki büyük sınıf arasındaki savaşımdır.

Burjuvazi, Engels'in, Komünist Manifesto'nun 1888 baskısına koyduğu nota göre, çağdaş kapitalistler ücretli işgücünün işvereni ve toplumsal üretim araçlarının sahipleridir. Yine aynı notta Engels, proleteryayı da üretim araçlarına sahip olamayan ve yaşamak için emeğini satmak zorunda bırakılan çağdaş ücretli işçiler olarak tanımlıyor.

İşte --sınıfsal devrim-- modelinin temelinde sınıf çatışması, güncel olarak da burjuvazi ile proleterya'nın savaşımı yatmaktadır. Tüm insanlık tarihi boyunca gelişen bu sınıf çatışması Marxçılara göre artık son aşamasına gelmiştir.

A) Sınıfsal Devrim Kuramındaki Determinizm

Sınıfsal devrim modeli de insan toplumlarının zorunlu olarak belli aşamalardan geçerek, kaçınılmaz bir sona doğru geliştiğini savunur.

Her toplum, üretim güçleri ve üretim ilişkileri tarafından oluşturulan üretim biçimlerine dayalıdır. Üretim güçleri, makineler, araç ve gereçler, iş konuları ve insanlardan oluşur. Bu güçler; hep birlikte insanlar arasındaki üretim ilişkilerini düzenlerler. İşçi ile patron, ağa ile köylü arasındaki ilişki, üretim ilişkisidir. Bunu belirleyen olay, endüstri ya da tarım konularında kullanılan araç ve gereçlerdeki değişme ve gelişmeler, çeşitli mekanizmalar yoluyla toplumun tüm kurumlarını ve yapısını etkiler.

Çeşitli gelişme, keşif ve icatlar sonunda, insanoğlunun kullandığı araç, gereç ve makineler teknik olarak daha mükemmelleşir. Bunların gelişmesiyle, insanoğlunun makineleri kullanma biçimi de değişir. Örneğin, işbölümü daha ileri ve etkin bir nitelik taşır. Böylece, temeli maddedeki değişmeye bağlı

olan gelişmeler sonunda, bir toplumun üretici güçleri; o toplumun genel üretim ilişkileriyle uyuşmazlığa düşer. Bu durumda, toplumun üretim biçimi değişmek zorunda kalır. İşte toplumsal devrim budur (Marx, 1904:10-13). Bütün bu mekanizmanın altında, mevcut üretim biçiminin eski üretim araçları teknolojisi tarafından ve eski sınıflar aracılığıyla oluşturulmuş olması, bu nedenle de çağdaş teknolojiye ve sınıflara uyum sağlayamaması gerçeği yatmaktadır.

İşte tam bu noktada, sınıfların devrimci niteliği de ortaya çıkmaktadır. Yeni teknolojinin geliştirdiği yeni sınıf, toplumun üretim biçimini yeniden oluşturmak için devrim yapar. Tüm siyasal, toplumsal, kültürel yapıyı kendisine, yani yeni teknolojiye ve yeni ilişkilere uyacak biçimde değiştirir.

Sınıfsal devrim kuramının altında yatan inanç, toplumların zorunlu olarak gideceği noktanın, insanın müdahalesiyle çabuklaştırılabileceğidir.

Toplumların, çeşitli aşamalardan geçerek, sonunda, sınıfsız toplum (komünist toplum) aşamasına ulaşması kaçınılmazdır. Bu dönemde, artık, son devrimci sınıf olan proleterya da kendisini tasfiye eder ve insanlık sınıfsız topluma ulaşır. Bu aşama, insanlığın zorunlu olarak ulaşacağı bir noktadır.

Fakat, insan toplumunun son biçimi değildir (Bottomore, 1963:246).

Marx, kendinden önceki düşünürlerin de sınıf ve sınıf çatışması kavramlarını kullandığını söyler. Kendi kuramını, kendinden önceki düşüncelerden ayıran özellikleri, determinizm olarak belirler. Marx'a göre, kendi katkıları üç grupta toplanabilir: Birinci nokta sınıfların, ancak üretim gelişmelerindeki özel tarihsel aşamalar sonunda ortaya çıktıklarıdır. İkinci nokta sınıf çatışmalarının sonucunun kaçınılmaz ve önlenemez bir biçimde proleterya diktatörlüğüne yol açmasıdır. Üçüncü nokta ise, proleterya diktatörlüğünden sonraki aşamanın, bütün sınıfların ortadan kaldırılmasıyla belirlenen sınıfsız toplum biçiminde sonuçlanacağıdır (Marx and Engels, 1973-a:528).

B) Sınıfsal Devrim Kuramındaki Toplum Modeli

Tarih içinde çeşitli aşamalardan geçerek ondokuzuncu yüzyıla erişen insanoğlu, iki büyük sınıf arasındaki çatışmalarla belirlenen bir toplumda yaşamaktadır. İşçi sınıfı ve sermaye sınıfı arasındaki bu çatışma sırasında bütün öteki sınıflar da bir tarafı tutmak zorundadırlar. Sermaye sınıfı gittikçe güçlendiği, kudret de gittikçe tek elde toplandığı için, sermaye dışında kalan öteki sınıflar da gittikçe güçsüzleşmekte, yoksullaşmaktadırlar.

Bu nedenle aşağı orta sınıf, küçük imalatçı, esnaf gibi kişiler ve köylüler de burjuvaziye karşı savaşmak durumundadırlar. Bunlar da zamanla kaçınılmaz olarak proleterleşmektedirler. Bütün bu süreç sonunda sermaye ve mülkiyet merkezileşecek, buna karşılık geniş yığınlar yoksullaşacaktır. En sonunda da proleterya iktidara el koyacak, kendi dışındaki sınıfları ortadan kaldıracak, toplumda sınıfların işlevine gerek kalmadığı için de (yani, artık bazı özel sınıf çıkarları, genel çıkarlarmış gibi sunulmak durumunda olmayacağı için) kendi kendisini de yok edecektir. Böylece sınıfsız topluma ulaşılacaktır.

C) Sınıfsal Devrim Kuramının Temel Özellikleri

Sınıfsal devrim kuramının birinci özelliği, tarihe maddeci ve diyalektik bir yaklaşımla bakmasıdır. Bir başka deyişle, sınıfsal devrim kuramı, tarih boyunca, teknolojik değişmelerin etkilerini ve maddenin kaçınılmaz gelişmesini dikkate almıştır. Ayrıca, diyalektik bir yaklaşım da kullanmıştır.
Bu yaklaşıma göre, her varlık her an değişme durumundadır. Her olay ve varlık karşıtını da yaratır ve kendisiyle birlikte geliştirir. Belli birikimler, bir süre sonra, aynı nitelikte olmayan sonuçlara ulaşır. Yani, belli sayıya ulaşan varlıklar, bir dereceden sonra, farklı özelliklere sahip olurlar. Her sonuç, yeni tepkiler doğurur ve tepkileriyle birlikte, başka sonuçlara doğru

gelişir (Engels, 1977:85).

İşte bu anlayışla tarihe bakılmış ve belli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu ulaşılan sonuçlar, belli gelişme yasaları biçiminde özetlenmiş ve böylece ortaya tarihsel maddecilik çıkmıştır. Bir başka deyişle, diyalektik maddeciliğin tarihe uygulanması sonunda elde edilen sonuçlardır tarihsel maddecilik.

Tarihsel maddeci görüşe göre, insan çevresinin ürünüdür. İçinde bulunduğu koşullar, onun bilincini, yani, ideolojisini belirler. Fakat, yine insan, çevresini oluşturan bir varlıktır. Bu nedenle, çevresinin ürünü olan insan, yeterince bilinçlendikten sonra, döner ve kendini üreten bu çevreyi etkilemeye başlar. Böylece, insanoğlu kendisini yaratan koşulara bilinçli olarak karışma ve onları hızlandırma, olanağı bulur.

İlk Uygulama

Sınıfsal devrim kuramı, ilk uygulamasını Rusya'da bulmuştur. Bu uygulamayı yapan Lenin ve Troçki, devrimi, Bolşevik Partisi yoluyla gerçekleştirdiler.
Her büyük devrimde olduğu gibi, Sovyet Devrimi'nde de örgüt, ideoloji ve liderlik, tam bir uyum içindeydi. Bu uyumu sağlayan hiç kuşkusuz, örgüte egemen olan ve ideolojiyi de kendi toplumunun somut koşullarına göre yorumlayan liderlikti (Türk Devrimi'nde de aynı özellikleri, yani, örgüte ve

ideolojiye damgasını vurmuş bir liderliği görüyoruz) .

Sınıfsal Devrim kuramının Rusya'daki uygulaması, Lenin ve Troçki yönetimindeki Bolşevik Partisi'nin katkısıyla, Marxçı kurama şu ilaveleri yaptı: Birinci nokta, sınıfsal devrim kuramının öngördüğü, işçi sınıfının önderliğinde gerçekleşecek olan bir sosyalist devrimin yapılacağı toplumun özellikleriyle ilgiliydi. Esas kuram, böyle bir devrimi, oldukça sanayileşmiş bir toplumda (örneğin, Almanya'da) öngördüğü halde, göreli olarak daha az sanayileşmiş bir toplumda da böyle bir devrimin olabileceği Rusya'daki uygulama ile kanıtlandı.

İkinci nokta, esas kuram, sosyalist devrimin itici gücü olarak tüm işçi kitlelerini gördüğü halde, Bolşevik Partisi uygulamasının, iyi örgütlenmiş ve doğru ideolojiye sahip bir partinin, işçi sınıfı adına eylem yapabileceğini göstermesidir. Lenin ve Troçki'nin gerçekleştirdikleri eylem, işçi sınıfı (proleterya) adına, bir partinin başarılı bir darbe ile devrime yol açacak bir siyasal iktidar değişikliğini yapabileceğini gösterdi (Bu noktada, Sovyetler Birliği'ndeki rejimin, işçi sınıfının yönetimi mi olduğunu, yoksa, gittikçe proleteryadan soyutlanan ve ona yabancılaşan bir teknokrat-bürokrat iktidar mı olduğunu tartışmadığımı özellikle belirtmek isterim. Burada

aktarmak istediğim nokta, devrimi yapan partinin bu işi --işçi sınıfı adına yaptığını söylemesi ve bunu başarmasıdır.--).

Üçüncü olarak, Marx'ın köylülere dayanarak devrim yapılamayacağını söylemesine karşın, Bolşevik Devrimi azgelişmiş :kapitalist ülkelerde köylülerin de devrimci nitelik taşıdığını göstermiştir. Yeter ki, Parti, köylülerin de temsilcisi olduğunu yeterince ortaya koyabilsin.

Dördüncü bir nokta, dünya emperyalizınının en zayıf halkasından kırılması sorunudur. Dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeleri, artık, ürün ihracını bir yana bırakıp, doğrudan doğruya sermaye ihracına başlamışlardır. Bu durumda Rusya'nın kendi ulusal burjuvazisini geliştirme olanağı kalmamıştır. Bu nedenle de Rus proleteryası, hemen eyleme geçmeli, ülke ve kendileri, emperyalizm tarafından bütünüyle yutulmadan, henüz dünya emperyalizmi ile tam bütünleşmemiş olan düzene el koymalıdır. Bu nokta da, devrimi, gelişmiş kapitalist ülkelerde bekleyen esas kurama bir ek niteliğindedir.

Beşinci olarak, proleterya adına devrimi yapan Parti, devlete el koyduktan sonra da, merkezi otoriteyi elinde bulundurmalı ve toplumu, kendi programına göre biçimlendirmelidir. Böylece, proleteryanın örgütsüz ve bilinçsiz oluşundan gelen sakıncalar ortadan kaldırılabilir. Bu süreç içinde eski

devlet mekanizması tümüyle ortadan kaldırılmalı, yeni bir devlet kurulmalıdır.

Bütün bu süreçler çerçevesinde Leninci uygulama, bir yandan Rus devrimini dünyanın öteki tüm ülkeleri için de bir örnek yapmayı amaçlarken, zaten savaş durumunda olan ülkede mevcut Çarlık rejimine karşı şiddet kullanılması ve öteki ülkelere devrimin sıçratılması için bu savaşı kullanmaya çalışıyordu.

Görüldüğü gibi Rus devrimi, sınıfsal devrim kuramından etkilenmiş ve hatta Marxçılığı resmi ideoloji bile yapmışsa da, uygulamada, kuramdan önemli sapmalar ve ekler vardır. İşte bu nedenle Marxçılık ve Marxçılık-Lenincilik, nitelikleri farklı iki okul olmuştur. Marxçılık, daha çok ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupası'na ilişkindir. Daha çok genel kuram niteliği taşır. Buna karşılık Marxçılık-Lenincilik, daha çok yirminci yüzyıl Rusya'sına ilişkindir. Marxçı kuramın, buradaki uygulaması olduğu için, hem daha özel, hem de uygulama yönü ağır basan bir nitelik taşır.

D) Sınıfsal Devrim Kuramının Eleştirisi

Sınıfsal devrim kuramı, herkesten önce, burjuvazinin dikkatini çekmiştir. Marx'ın tüm düşünce sistemini üzerine dayadığı --diyalektik-- burada da etkin olmuş, Marx'ın düşünceleri, hemen burjuvazi tarafından karşı önlemlerin

alınmasına yol açmıştır. Böylece, kendi tarihini kendi yapan insan, bir yandan proleterya olarak devrime hazırlanırken, öte yandan da burjuvazi olarak, devrim koşullarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

--Yitirilecek zincirler--inden başka bir şeyleri olmayan işçiler ile, --yitirilecek çok şeyler--i olan sermayedarlardan hangi sınıfın Marx'a daha duyarlı olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. İşçi sınıfı daha işin başındayken, burjuvazi tüm kuramı algılamıştır.

Böylece, Marx'ın haber verdiği kendilerini yok edici gelişmelere karşı, ilk toplumsal, ekonomik ve siyasal önlemler burjuvazi tarafından alınmıştır. Genel oy hakkının --bir adam-bir oy-- ilkesi biçiminde tüm topluma yaygınlaştırılması, ekonomiye devletin müdahalesi, sermayenin anonimleşmesi, işçi sınıfına tanınan toplu sözleşme ve grev hakkı, özel mülkiyet hakkının ve bu hakkın kullanılışının kamu yararı adına sınırlanışı, hep bu tür önlemler arasındadır.

Bu arada, teknolojik değişme ve gelişmeler otomatik makineleri üreten ve kontrol eden otomatik makineler aşamasına eriştiğinden, değerin emeğe bağlı oluşu ilkesi de, (yine Marx'ın öngördüğü maddeci tarih görüşüne göre ortaya çıkan değişme ve gelişmeler sonunda) önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Şimdi bu iki noktayı da akılda tutarak, --sınıfsal devrim kuramı--nın neden

tüm dünyada geçerli olmadığına bakabiliriz. Yalnız daha önce, gerek Marxlı bir dünyada yaşadığımızı (yani, Marx'ın kehanetlerini önlemeye çalışanların da Marx'ı en az, ona bel bağlayanlar kadar iyi bildiğini) ve teknolojik gelişmenin hiç durmadığını (yani, yavaş yavaş, değerin emekten soyutlanmakta olduğunu) hiç unutmamalıyız.

Konuya sınıfsal devrim kuramının genel ve temel ilkeleri açısından baktığımızda, özel uygulamaların neden, genel kuramın ilkelerine göre oluşmadığını daha iyi anlayabiliriz.

Üretim Güçlerinin Engellenmesi Sorunu

İlk olarak dikkat etmemiz gereken nokta, sınıfsal devrim kuramının temel ilkelerinden birinin, ancak mevcut üretim biçiminin, yeni gelişen üretici güçleri engellemesini devrim için gerekli bir koşul olarak öne sürdüğüdür. Bunu daha somut koşullara göre ifade edersek, devrim olması için, burjuva toplumlarının, gelişen üretici güçleri engellemesi gerektiği ortaya çıkar (Marx and Engels, 1973-a: 289) . Oysa, Marx'ı çok iyi öğrenmiş olan bu toplumlar ve bu toplumlardaki yöneticiler, üretici güçleri devrime yol açacak biçimde engellemekten özenle kaçınmaktadırlar. Örneğin, işçilere verilen grev hakkı bunun en klasik örneğidir. Buna karşılık, azgelişmiş kapitalist toplumlar çeşitli nedenler arasında ideolojik bakımdan da azgelişmiş

olduklarından ve çok gelişmiş toplumlar tarafından sürekli sömürülmekte bulunduklarından, bu önemli koşulu ihmal etmekte, üretici güçleri devamlı olarak baskı ve kısıtlama altında tutmaktadırlar. Böylece, üretici güçler ile, üretim biçiminin çatışması, gelişmiş kapitalist toplumlardan çok azgelişmiş kapitalist toplumlarda daha olası bulunmaktadır.

Ayrıca burada belirtilmesi gereken bir başka nokta, Marx'ın kendisinin de çok gelişmiş (örneğin, Almanya'dan daha çok gelişmiş) ülkelerde, sözgelişi, Amerika ve İngiltere'de işçilerin amaçlarına barışçı yöntemlerle varabilecekleri olasılığına dikkati çekmiş olmasıdır (Marx and Engels; 1973-b:291-294).

Ulusal Gelirden Alınan Pay

Dikkat etmemiz gereken bir başka nokta, ulusal üretim ve ulusal gelir ile, çeşitli sınıfların, bu arada işçi sınıfının bundan aldığı paydır. Bilindiği gibi endüstri devrimi ile gerek işgücünün, gerekse sermayenin verimliliği artmıştır. Bu artışın ardında da teknolojik gelişmeler yatmaktadır. Fakat bu verimlilik artışları, sınıflararası çatışmanın, aslında ulusal gelir paylaşılması olduğu gerçeğini örtmez. Her toplum, kalkınmak için yatırım yapmak, yatırım yapmak için tasarruf etmek, tasarruf etmek için de az yemek zorundadır. İşte tam bu noktada, özveriyi kimin göstereceği sorusu ortaya

çıkmaktadır. Genellikle, düşük ücretle çalıştırılan işgücünün sömürüsü ondokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilen endüstri devrimin sonuçlarından yararlanma mekanizması olarak belirmiştir. Böylece, sömürülen işgücü hızla bilinçlenmiş ve sonunda da proleterya kendisi için, ulusal gelirden daha büyük paylar istemeye başlamıştır.

Bu durumda, bir ülke, işçiye daha fazla pay verebilmek için, ulusal gelirinden öteki sınıflara, örneğin kapitalist sınıfa, ayırdığından daha az pay ayırmak zorundadır. Oysa, ülkeyi yöneten sınıf kapitalist sınıftır. Yönetici olan kişilerin, kendi arzularıyla, kendi paylarını sınırlamaları pek de beklenen bir gelişme değildir.

Ancak, dış sömürü yapan ülkeler için, bilinçlenen işçiye daha çok pay vermek önemli bir sorun olmaktan çıkar. Örneğin, İngiltere, Hindistan'daki sömürüsünden elde ettiği gelirin bir bölümünü, ülke içindeki kapitalist sınıfı büyük ölçüde zarara uğratmadan işçi sınıfına aktarabilirdi.

Nitekim, genel gelişmeler de böyle olmuştur. Sömürgesi olan ülkelerde, hele bu ülkeler bir de gelişmiş kapitalist ülke niteliğindeyseler, işçilerin isteklerini karşılamak çok daha kolay olmuş, bu da bir sosyalist devrimin önünü, onu anlamsız bırakarak, kapamıştır.

Aynı olguya, (endüstri devrimi olgusuna) dikkatle bakarsak, bu döneme

öncülük eden ülkelerde, sömürünün çok hızlı ve çok yüksek oranlarda olduğunu görürüz. Böylece, işçi bilinçlenmeye pek de zaman bulamadan, ulusal gelir, artık proleteryayı bile memnun edecek bir bölüşüme uygun düzeye gelebilmiştir.

Yine aynı tür ülkelerde, toplumsal akışkanlık (meslek, gelir ve statü bakımından toplumun alt katlarından, üst katlarına doğru hareket) oldukça yaygın gözükmekte ve gösterilmektedir. Bu bir de, --bir adam-bir oy-- ilkesine göre işleyen demokratik mekanizma ile birleştirildiğinde, insanlar, gerek siyasal bakımdan yönetimi denetledikleri, gerekse toplumsal bakımdan her türlü olanağın erişilebilir olduğu konusunda oldukça belirgin yargılara sahip olurlar. Bu durumun, her türlü devrimci tutumu anlamsız kılacağı açıktır.

Dış Dünyanın Etkileri

Sınıfsal devrim kuramının yaygınlığı konusundaki tartışmalarda dikkate alınması gereken bir başka nokta, hiç kuşkusuz dış dünyanın etkileri ve özellikle savaş durumu gibi özel hallerdir. Günümüzde gittikçe belirgin sınırlarla bölünen dünyada, büyük devletlerin onayı olmadan, herhangi bir önemli değişme çok güç gözükmektedir. Ayrıca, savaş gibi her değişmeyi bağrında taşıyan bir durum, her an söz konusu değildir. Bu nedenle de büyük

ölçüde belirsizlik, kuralsızlık ve kargaşa anlamına gelen savaş dahil, bir devrimi doğuran dış koşullar, günümüzde, ondokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın birinci yarısı kadar egemen değildir (Ulusal kurtuluş savaşları konusunu ayrı bir başlık altında ele aldığımı hemen belirtmeliyim).

Zaman ve Mekan Sorunu

Aslında sınıfsal devrim modeline yöneltilebilecek olan en temel eleştiri bütün devrim modelleri için geçerli olan bir eleştiridir: Belli bir zamanda (ondokuzuncu yüzyılda) ve belli bir mekanda (Batı Avrupa'da) geliştirilmiş olmasına karşın, her zaman ve her yerde geçerli olduğu savı ile ortaya çıkmış, bundan dolayı da başka yer ve zamanlarda ya genel kurama uygun olmayan uygulamalar görülmüş, ya da hiç uygulama aşamasına gelememiştir. Fakat burada hemen eklenmesi gereken nokta, genel kurama uygunluğu ne denli tartışma konusu olursa olsun, dünya ülkelerinin bir bölümünün bu kurama göre yaptıkları devrimler ile yönetildikleridir. Bu açıdan, sınıfsal devrim modeli, uygulamada en çok yansıması olan modeldir.

E) Sınıfsal Devrim Modeli ve Türk Devrimi

Sınıfsal devrim modelinin ilk uygulaması ile Türk Devrimi hemen hemen aynı yıllara, Birinci Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Bu açıdan her iki devrim

arasında çok yoğun bir etkileşim vardır.

Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın unutulmaz Çanakkale savunması, İngiliz ve Fransızların Rusya'ya ulaşmasını önlemiş, böylece, güçsüzleşen Çarlık rejimine karşı, devrim çok daha da kolaylaşmıştı.

Bütün bunlara ek olarak, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının emperyalist ülkeler ve bu ülkelerin ajanı olarak Anadolu'ya girmiş olan Yunanlılara karşı yürüttüğü savaşta tek ve sürekli yardım da yine Sovyetler Birliği'nden gelmişti.

Sınıfsal devrim modeli ile Türk Devrimi arasındaki ilişkilerin yoğunluğu, Türkiye ile Rusya'nın sınırdaş olmalarından da kaynaklanıyordu.

Aslında, sınıfsal devrim modeli ile Osmanlı İmparatorluğu'nun teması Cumhuriyet'ten önce başlamıştı. Örneğin, 1910 yıllarında Sosyalist Hilmi ve Baha Tevfik, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurmuşlar ve dergi yayınına başlamışlardır (Çapanoğlu, 1964:48-57) . Bir yandan Marxçı düşünceler, İmparatorluk sırasında içeri girerken, öte yandan, örneğin Parvus Efendi gibi Marxçı kuramın önde gelen kişilerinden biri uzun bir süre, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu, sınıfsal devrim açısından çözümlüyordu (Parvus, 1977) .

Mustafa Kemal eyleminin başarıya doğru yol aldığı sıralarda, sınıfsal devrimin de Rusya'da oturma ve yerleşme döneminde olması, iki olay arasındaki etkileşimi daha yoğun yapmıştı. Anadolu'da bir yandan sosyalist düşünceler ve akımlar çeşitli kişi ve gruplar tarafından savunulurken, öte yandan Sovyetler Birliği'nde de Türk Devrimi'ni etkileyecek oluşumlar ortaya çıkıyordu. Eski İttihatçı liderlerden Enver Paşa'nın Sovyetler Birliği'nde bulunması bu etkileşimi son derece ilginç bir duruma sokuyordu.

Türk ve Sovyet Devrimlerinin İlişkileri

Türk Devrimi ile sınıfsal devrim kuramı arasındaki ilişkilere bakarken, hiçbir zaman akıldan çıkarılmaması gereken nokta, Mustafa Kemal Atatürk zamanında da, bugün de olayın temelini Türk-Sovyet ilişkilerinin oluşturduğudur. Bir başka deyişle, Bağımsızlık Savaşı sırasında da, bugün de Türkiye açısından konu, yalnızca kuramsal bir olay değil, somutta, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler konusudur. Bu gerçeğin bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa'nın da konuya esas olarak ulusal bağımsızlık açısından yaklaştığını artık elimizde olan TBMM'nin gizli oturum tutanaklarından açıkça anlıyoruz. Aşağıdaki konuşma, Meclis'in hemen açılışından sonra, 24 Nisan 1920 günü yapılmıştır. O aşamada, konunun kuramsal değil, somut ulusal bağımsızlık ile ilgili yönü önemlidir. Bütün

büyük devrimciler gibi Mustafa Kemal Paşa da, değerlendirmesini işin pratik yanı ve kendi amacıyla ilgisi yönünden yapmaktadır: --Malumu aliniz bolşeviklerin kendilerine mahsus birtakım esasları, noktai nazarları vardır. Ben şahsen bütün vuzuhile ve teferruatile bunlara vakıf değilim (bilmiyorum) ve yakın zamanlara kadar bolşevikler nereye temas ederse, nereye gelirse daima kendi noktai nazarlarını (görüşlerini) kabul ettirmek azmindeydiler. Her ne olursa olsun bu noktai nazarlar; bizim milletimizin de kendine mahsus birtakım noktai nazarları vardır. Bu noktai nazarların siyasi esasatı (esasları) ihtimal ki maruzatımda zikrettiğim ve cümlemizce malum olan noktaları göstermedim. Milletimizin adatı, muktaziyatı diniyesi (adetleri ve dinsel gerekleri) ve memleketimizin icabatı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimizi, kendi adetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dikkatte tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar vazetmek (koymak) mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelıtlak (mutlaka) bizimle bolşevikler arasındaki münasebet şayanı tetkik ve teemmül (düşünme) olur. Bir zamanlar oldu ki, bolşevikler noktai nazarlarını daha umumileştirdiler. Hiçbir kimsenin, hiçbir milletin adet ve ahlaki hususiyetlerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz. Yalnız istibdata karşı, emperyalistlere karşı düşmanız. Biz, Avrupalıların

bolşevizmden korktuklarını ve bizim bolşeviklerle tevhidi efkar (düşünce birliği) ve harekat edeceğimizden daima kuşkulanmakta olduklarını nazarı dikkate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şeye mecbur olmaksızın amali milliyemiz (ulusal amaçlarımız) dahilinde muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz (yaşam koşullarımız), şeraiti istiklalimiz (bağımsızlık koşullarımız) temin olunursa... Böyle azim (büyük) bir maksat için, böyle uzak bir daiye (dava) için herhangi bir devleti ecnebiye ile münasebatı ihtilafata; anide girmek belki bizi nedamete mecbur edebilir ve zaten hepimizde de, kendimizde de böyle bir salahiyet mevcut değil. Filhakika bu hududu millimiz dahilinde arzettiğim şeraitle muhafazai mevcudiyet edebildiğimiz takdirde başka bir şey istemek bendenizce doğru değildir. Yalnız her ihtimale karşı, muhafazai hayat ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menbaı kuvvet (dışardan bir kuvvet kaynağı) aramak lazım gelirse yine daima kendi noktai nazarlarımız baki kalmak şartile her menbadan istifade etmeyi de caiz gördük. İşte sırf bu nokta daima bolşeviklerin ahvalini, harekatını ve kendilerinden icabında ne dereceye kadar muavenet (yardım) görebileceğimizi anlamaya teşebbüs ettim. Bu teşebbüsat neticesinde şüphe yok bazı temaslar hasıl olmuştur. Fakat bu temaslarımız şimdiye kadar, yani bolşevikler bizimle demin izah ettiğim... manen ve maddeten beraber olan Dağıstan'a kadar

temas ettiği halde hiçbir kat'i mevat üzerine müstenit bir şey yapılmamıştır.
Fakat böyle bir şey yapmak imkanı mevcuttur.-- (TBMM,I, 4-5) .

Mustafa Kemal Paşa'nın Tutumu

Meclisin açıldığı günlerde yapılan bu konuşmaya dikkatle bakıldığında,
birtakım çok önemli noktaların göze çarpmaması olanaksızdır. Birinci olarak,
Mustafa Kemal Paşa, Sovyetler Birliği'nden, sürekli bir biçimde --bolşevikler--
olarak söz etmektedir. Bu da kendisinin muhatap olarak, Rusya ya da komünizm
gibi, somut ülke ya da soyut ideolojiyi değil, iktidar partisini aldığını
gösterir.

İkinci olarak dikkat edilmesi gereken nokta, kendisinin, bolşeviklerin
görüş açıları konusunda yeterince ve ayrıntılı bilgi sahibi olmadığını
söylemesidir. Oysa, biraz aşağıda, örneğin --emperyalizm-- ve --milliyetler
sorunu-- gibi konuları iyi bildiğini görüyoruz. Öyle sanırım ki, ortaya
koyduğu --bilgisizlik--, --bilgisizlik--ten çok bir --güvensizlik-- belirtisidir.
Bir başka deyişle, Mustafa Kemal Paşa, Lenin ve arkadaşlarının ne
söylediklerini iyi bilmekte, fakat ne yapacaklarını tam kestirememektedir.
Büyük komşu ile yakın işbirliğinin ulusal bağımsızlık ilkesine gölge
düşüreceği korkusunu içinde taşıdığı anlaşılmaktadır.

Üçüncü nokta şudur: Dikkat edilirse, tüm konuşmanın ana teması, ulusal bağımsızlık düşüncesidir. Bu konuda o denli duyarlıdır ki, pek sempati beslemediğini bildiğimiz dinsel ilkeleri bile, ulusal bağımsızlığımıza temel olarak kendimize özgü bir ulusal yapımız bulunduğunu vurgulamak için kullanmaktadır (Bu konuda, Atatürk döneminde A.B.D.'nin Türkiye büyükelçiliğini yapmış olan Sherrill'in şu yargısı oldukça ilginçtir:--Türkler, Rusya'daki Sovyet Hükümet tarzının memleketlerine girmesine kat'iyen müsaade etmemişlerdi. Aynı şekilde, İtalya'nın faşist sistemine de kesinlikle karşı çıkmışlardı.-- (Sherrill, tarihsiz:119).

Dördüncü bir nokta, ulusal bağımsızlık ilkesi için gerekirse herkesle işbirliğinin yapılabileceğini vurgulamakta oluşudur.

Beşinci bir nokta ise, o güne dek, Sovyetler Birliği ile bazı temasların yapılmış olduğunu belirtmesidir. Fakat bu konuşmanın tarihine kadar, henüz somut bir işbirliği söz konusu değildir.

Bu aşamada, Mustafa Kemal Paşa'nın --sınıfsal devrim-- kuramı ile tüm ilişkisi, somut bir sıcak savaşa yol açan emperyalist işgaline karşı, Sovyetler Birliği'nde iktidarı ele geçirmiş olan bolşeviklerin Anadolu eylemine karşı alacakları tutum ile sınırlıdır. Nitekim, konu tümüyle savaş

açısından ele alınmaktadır. Yine gizli oturum tutanaklarından öğreniyoruz ki,
Mustafa Kemal'in Kafkasya'da --adamları-- vardır:

--Efendim bizim bidayetten beri (başlangıçtan beri) Kafkasya dahilinde
birtakım adamlarımız vardır ve oraya gitmiş olan zevata verilen salahiyetlere
göre Azerbeycanlıların bizim noktai nazarımız dahilinde bizimle tevhidi mesai
(işbirliği) etmelerinin temini kendilerine havale edilmişti. Son aldığımız
bir malumat vardı ki (belki 15 günlük bir malumattır) bu malumatta
Azerbeycan-Türkiye ittifakı tasdik edilmiştir ibaresi vardır. Fakat bittabi
nasıl şerait mevzubahs olmuştur, ona dair tafsilat olmadığı için arzetmiyorum.
Azerbeycan Hükümeti'nin teşriki mesaisini temin etmek lehimizedir.-- (TBMM, I,
33).

Görüldüğü gibi, konu bir savaş sırasındaki dış ilişkiler çerçevesinde ele
alınmaktadır. Yine aynı gizli oturumda bakın bir milletvekili, Çorum delegesi
Haşim Bey ne diyor: --Paşa Hazretleri, Ermenilerin Bolşeviklerle ittifakı
bizim aleyhimize olur. Biz, onlardan evvel itilaf etsek (anlaşsak) acaba
mümkün değil mi? Bolşeviklerle ittifak etsek olmaz mı? (TBMM, I, 33) .

Oysa, bir süre sonra Anadolu'da sosyalist eylemler ve akımlar güçlenmeye
başlayacaktı. Özellikle Mustafa Suphi olayı ile doruk noktasına ulaşacak olan

olaylar resmi bir Komünist Partisi'nin kuruluşuna bile yol açacaktı. Bütün bu olaylar dizisi içinde iç dinamik kadar dış dinamik de etkendi.

Anadolu'da Sol Akımların Gücü

Gerek Osmanlı'nın son döneminde, gerek Kurtuluş Savaşı sırasında, gerekse, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, sınıfsal devrim kuramının temsilcileri olan sol akımlar için en önemli etken hiç kuşkusuz (özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında) dış dünyaydı. İç dinamik bakımından ise durumu Mete Tunçay şöyle çözümlüyor: --Aslında, 1908-1925 yıllarındaki siyasetin genel akışı içinde, bunlar (sol akımlar) pek az önem taşıyan hareketlerdir. Hemen hiçbir zaman, bir halk hareketi olmak boyutlarına yaklaşılmamış, bazı küçük aydın çevrelerinde kalınmıştır. Burada yapılan yorum yanlış değilse, Türk toplumunda İkinci Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in ilanıyla denenen, altyapının elverdiği olanakların ilerisine devrimci sıçrayışlar, Batı'nın -temelinde kapitalist endüstriyalizmi bulunan- yaşam biçimine özenişten kaynak almışlardır. Etkili bir biçimde herhangi bir toplumsal tabana basamayan bütün ilk sol akımlar ise, esas itibarıyla bu yönelimi desteklemekten öteye gidememişlerdir. Bu destekleyiş, daima iktidarları hazır olduklarından daha ileriye itmek suretiyle ortaya çıktığı için, hükümetlerin solculara karşı susturucu

tavırlar takınmalarında ve solcuların da hükümetlere karşı genel bir özgürlük savaşına katılmalarında şaşılacak bir şey yoktur.-- (Tunçay, 1978-a:29-30).

Aslında, Kurtuluş Savaşı'mız sırasında gerek dış dinamik, gerekse iç dinamik açısından tarihsel ve toplumsal gerçeğin ne olduğu sorusunun sürekli tartışma konusu yapılmasının nedeni, bugünkü siyaset sahnesinde çatışan görüşlerin, tarihi yeniden yorumlama çabalarından doğmaktadır.

Bugünkü yeniden yorumlama çabaları ne olursa olsun, Kurtuluş Savaşı'mız sırasındaki birtakım tarihsel ve toplumsal gerçekler yadsınamaz. Bunları şöyle özetlemek olanaklıdır:

Birinci olarak, Mustafa Kemal Paşa, sınıfsal bir devrim modelinden hareket etmemektedir. Bunu pek çok kanıtın yanında, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'daki Sovyet temsilcisi olan Aralov'a söylediği şu sözlerde de görüyoruz: --Sizin Rusya'da, mücadeleci, emektar bir işçi sınıfı var, ona dayanmak mümkündür ve dayanmalıdır. Bizde işçi sınıfı yoktur, köylüye göre ağırlığı çok azdır. Sizde endüstri gelişmiştir. Bizde ise yok gibidir. Fabrikalarımız, parmakla sayılacak kadar azdır.-- (Bu yıllarda, ülkede, daha önce de olduğu gibi, aslında işçi eylemleri vardı. --Etingü, 1976; Sencer, 1969; Sülker, 1973; Çıladır, 1977). Fakat bu eylemlere karşın, gelişmiş bir işçi sınıfından söz etme olanağı yoktur.) (Aralov, 1967:92).

Sovyetlerin Görüşü

İkinci olarak belirtilmesi gereken nokta, Sovyetler Birliği'nin Türk Kurtuluş Savaşı'nı, anti-emperyalist bir eylem sayması ve bu nedenle de Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yardımcı olmasıdır. Yine Aralov, bu konuda Lenin'in kendisine, Türkiye'ye yola çıkmadan önce şunları söylediğini yazıyor: --Mustafa Kemal Paşa, tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir teşkilatçı... Kabiliyetli bir lider, milli burjuva ihtilalini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist inkılabımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yardakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyorlar. Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor. İşte, sizin işiniz budur. Türk hükümetine, Türk halkına saygı gösteriniz. Büyüklük taslamayınız. Onların işlerine karışmayınız... İngiltere onların üzerine Yunanistan'ı saldırttı. İngiltere ile Amerika bizim üzerimize de bir sürü memleket saldırttı... Sizi ciddi işler bekliyor. Yoldaş Frunze bugünlerde Ukrayna Cumhuriyeti adına Ankara'ya gidecektir. Herhalde onunla Türkiye'de karşılaşacaksınızdır. Kendimiz fakir olduğumuz halde Türkiye'ye maddi yardımda bulunabiliriz. Bunu yapmamız gereklidir. Moral yardımı, yakınlık,

dostluk, üç kat değeri olan bir yardımdır. Böylece, Türk halkı yalnız olmadığını hissetmiş olacaktır.-- (Aralov, 1967:38). Yine Lenin, --Her iki halk da son yıllarda emperyalist devletlerden çok çektiler-- diyerek Atatürk'ün eylemi ile kendi eylemi arasında koşutluk kuruyordu (Şemsutdinov ve Bagirov, 1979:44) .

Yukardaki satırlar, sınıfsal devrim kuramı ve uygulaması açısından, en yetkili ağızdan, Rusya'da bu devrimi gerçekleştirmiş olan olan liderin, Lenin'in ağzından, Türk Kurtuluş Savaşı'nın değerlendirmesini vermektedir. Ayrıca, daha önce Atatürk'ün sözlerini aktarırken, dış ilişkilerdeki temel ögenin ulusal bağımsızlık olduğunu ve Sovyetler Birliği'ne de bu açıdan yaklaşıldığını vurguladığımda bu yargının, her iki taraf için doğru olduğunu da kanıtlamaktadır.

Lenin'in Aralov'a sözünü ettiği Frunze de, Türklerin Kurtuluş Savaşı ile Sovyetler Birliği'nin ilişkilerinin karşılıklı saygı ve antiemperyalist bir ideolojik birlik çerçevesinde geliştiğini yazıyor:

--Sovyet devletler, Batı Avrupa ve Amerika'nın esareti altında bulunan Doğu ülkelerindeki ulusal-demokratik hareketlere daima kendi sorunları doğrultusunda yardımcı olmuşlardır... Bundan başka, benim gidişim Türkiye'nin

içinde bulunduğu son derece ağır koşullar sırasına rastlıyor. Ağustos ayında, Türk ordusunun Yunanlılar tarafından yenildiği, Ankara'nın bile Yunan ordularınca alınma olanağı belirdiği bir zamanda Sovyet Ukrayna, Rusya'nın da onayıyla oraya bir elçi göndererek Türkiye'ye karşı dostluk eğilimini herkesten önce göstermek gereğini duymuştur.-- (Frunze, 1978:120).

Türkiye Komünist Partisi

İlginç olan nokta, dış ilişkiler düzeyinde resmen, bu olaylar görülürken, Türkiye Komünist Partisi, Mustafa Suphi ve arkadaşları tarafından Sovyetler Birliği'nde kurulmuştu bile. Bu arada, Baku'da toplanan Doğu Ulusları Kurultayı'na Enver Paşa dahil, pek çok Türk katılmıştı. Topçuoğlu bu grupları şöyle tanımlıyor: --Kendini Komünist sayan, sosyal demokrat sayan, Müslüman bolşevik sayan, mukaddesatçı sosyalist sayan ve doğrudan doğruya bolşevik sayan gruplar müracaat etmiş, iştirak belgesi almışlardı.-- (Topçuoğlu, 1976:67).

Baku'da daha önce oluşmuş bulunan Türkiye Komünist Fırkası'nı eski İttihatçılardan temizleyerek yeniden kuran Mustafa Suphi, hemen Anadolu ile temasa geçmişti (Tunçay, 1978-a:204; İnfo, 1977: 27) . Uzun hazırlıklar ve yazışmalardan sonra, Türkiye'ye geçmeye karar veren Mustafa Suphi, Türkiye'ye

geldikten sonra, Ankara'ya gidemeden, Trabzon'dan Baku'ya geri dönerken, kayıkçılar kahyası Yahya'nın adamları tarafından adamlarıyla birlikte öldürülerek denize atılmıştı.

Bu olayın değerlendirilmesi, kanımca, --dıştan yönetilme-- ile --tam bağımsızlık-- arasındaki tercihte aranmalıdır. Nitekim, yalnız Mustafa Kemal ve arkadaşlarının değil, Sovyetler'in de konuyu aynı biçimde gördükleri anlaşılıyor. Bu konuda Mete Tunçay'ın aşağıdaki değerlendirmesi oldukça ilginçtir:

--Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yokedilmeleri karşısında Sovyetler'in ve Komintern'in takındığı tavır, dünya solculuğunun gelişme süreci bakımından da çok önemli bir başlangıç olmuştur. Bu olayda, --sosyalist ana vatan--ın dış politika çıkarlarıyla bir --kardeş parti--nin varlık sorunu çatışmış ve komünistler bir yeğleme yapmak zorunda kalmışlardır. Mustafa Kemal'i tutmayı seçmiş olmaları, sonradan (özellikle Troçkistler tarafından) Stalin'e yakıştırılan bir fırsatçılık kalıbının ilk örneğini vermiştir. Oysa, bu siyaset kararı alındığı zaman, Lenin resmen ve fülen Sovyet devletinin başında bulunuyordu.-- (Tunçay, 1978-a:242).

Resmi Türkiye Komünist Partisi

Aslında, Baku Kurultayı ve onu izleyen gelişmelerle, Mustafa Suphi'nin

Anadolu'ya gelişi arasında, 18 Ekim 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Süreyya Yiğit, Tevfik Rüştü, Kılıç Ali, Mahmut Esat, Mahmut Celal ve Yunus Nadi gibi güvendiği arkadaşlarına resmi kimliği olan bir Türkiye Komünist Fırkası kurdurmuştur. Bu Fırka'nın kuruluşu, birçok iddialarda öne sürüldüğü gibi, yalnızca içerdeki solcuları denetim altına almak, ya da Sovyetler Birliği'ni aldatmak olamaz. Tunçay'ın deyişiyle, --T.K.F. (pek sağlam olmayan) teorik bir Bolşevizm-Komünizm ayrımına dayanmaktadır. T.K.F., Bolşevik değildir, ama kendi söylediği gibi, Komünist olduğu da su götürür. Partinin daha çok, Komünist adının duygusal değer yükünden faydalanmak için bu terimin anlamını zorladığı görülmektedir.-- (Tunçay, 1978-a:163-164).

Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce aktardığım gizli oturumlardaki konuşmalarına bakılırsa, ayrımın anlamı açıktır: Komünizm uluslararası bir düşünce akımı, yeni bir kuramsal düzendir. Bolşevizm ise, bunun Rusya'daki uygulamasıdır. Ulusal bağımsızlığı her şeyin üzerinde tutan Mustafa Kemal Paşa, bu ayrım ile, hemen Rusya'ya karşı da (aynı düşünce ve sistemde birleşse bile) bağmısızlığını güvence altına almak istiyor. Nitekim, Yunus Nadi'nin Eskişehir'deki Yeni Dünya'ya yanıt olarak Yeni Gün'de yayınladığı makale şöyle bitiyordu (Yeni Dünya'ya Ali Fuat Paşa'nın da çok duyarlı olduğu

anlaşılıyor. Dinamo, Kutsal İsyan'da bu konuda Ali Fuat ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki yazışmalardan söz eder (Dinamo, 1975:280).) :

--Biz Türkler, emperyalist ve kapitalist dünyaya karşı savaşmakta bugün Ruslarla aynı safta yürüdüğümüz gibi; davranıştaki bu tenazurdan ilham ve kuvvet alacak olan iç reformlarımızı başarmak kanaat ve mecburiyetindeyiz de. Bu bir inkılaptır, amenna; fakat, BiZİM İNKILABIMIZ RUS İNKILABININ -öyle bazılarımızın yaptığı gibi unvanına varıncaya kadar, kelimesi kelimesine, noktası noktasına- KOPYASI OLACAK DEĞİLDİR. İnkılap, idrak ve imana dayanan bir harekettir ki, tatbikat itibarıyle, her memleketin kendi özelliklerine ve icaplarına intibak ederek tekevvün eder ve yürür. Hülasa; BİZ DE SOSYALİZM VADİSİNDE İNKILAPÇIYIZ. HATTA, AYNI PRENSİPLERE TARAFTARIZ VE ONLARI İLTİZAM ETMEKTEYİZ. FAKAT, TAKLİTÇİ VE BİNAENALEYH BOLŞEVİK DEĞİLİZ.-- (Cerrahoğlu, 1975:390).

Resmi Türkiye Komünist Partisinin Amacı

Kanımca, resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın asıl kuruluş nedeni, işgalci kuvvetlere karşı savaş yitirilirse, Mustafa Kemal Paşa'nın, Sovyet desteğini sağlamayı planlaması ve bu sırada bağımsızlığı korumak için, kendi başkanlığında bir parti kurdurmuş olmasıdır. O sıradaki siyasal ve askeri

durumun henüz çok kötü olduğu anımsanırsa, Mustafa Kemal Paşa gibi hem askeri, hem siyasal alanda büyük bir lider, hem de bağımsızlık aşığı olan bir kişinin bu olasılığı hesaplamamış olması düşünülemez.

Mete Tunçay da bu olasılığın çok yüksek olduğunu kabul etmekte, ayrıca Kinross'un da böyle düşündüğünü belirtmekte ve Doğan Avcıoğlu'nun Tevfik Rüştü ile yaptığı bir konuşmayı da ek kanıt olarak vermektedir (Tunçay, 1978-a:176). Tekeli ve İlkin'in çalışması da, bu görüşün desteklenmesine yol açan Talat Paşa-Mustafa Kemal Paşa mektuplaşmasını ortaya koymuştur (Tekeli ve İlkin, 1980:340-341).

Tunçay'ın ve başkalarının değerlendirmelerine şu satırlar da oldukça uygun düşmektedir:

--Mustafa Kemal Paşa herhangi bir zaman Türkiye'de sosyalist ve hatta komünist bir rejim kurmak istemiş midir? Bu sorunun cevabını --komünist-- rejimin niteliği yönünden değil de, yine Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan Türkiye'nin durum muhakemesi yönünden vereceğiz. Kemal Paşa öyle bir zorunluk duysaydı bu rejimi kurardı, ancak KENDİSİ KURARDI, bütün çelişki buradan gelmektedir. Paşa, Lenin'in öngördüğü, proleterya devrimini hiçbir zaman kabul edemezdi, devrim olacaksa, onu yukardan, kendi kadrosu ile

gerçekleştirecekti. Türk proleteryasının o dönemde bilinçli ve örgütlü bir sınıf olarak varolmaması da zaten başka bir olanak vermemekteydi. 1913 yılında Türkiye'deki sanayi işçisi sayısı 16.000 civarındaydı (bkz: Yıldız Sertel: Türkiye'deki İleri Akımlar). Mustafa Kemal Paşa, İstiklal Savaşımızda 20.000 işçiden söz etmektedir. Kaldı ki işçilerin çoğu işgal altındaki birkaç şehirde toplanmış bulunmaktaydı.

Komünizme doğru kayışın nedeni, Sevr Anlaşması ile milletçe yaşantımıza son verilmesindedir.

İnönü ve Sakarya'da ordularımız yenilseydi Mustafa Kemal Paşa'nın bu yolu seçmesi zorunlu olabilirdi, kaldı ki Enver Paşa pusuda beklemekteydi. (Bu konuda Atatürk de şunları söylüyor: --Sakarya'dan önce ordu bozulup da Eskişehir'i bıraktığımız vakit, Batum'da Enver ve arkadaşlarının bir kongre yaptıgını duyduk... O sırada Enver'in bir mektubunu yakalamıştık. Bir tertibe göre Karadeniz bölgesinde gönüllüler toplanacak, Enver de bir nefer gibi aralarına karışacaktı. Ankara'da kendi yetiştirmelerine güveniyor ve gelir gelmez bir darbe ile başa geçebileceğini sanıyordu. Ben bu gönüllülerin toplanmasını teşvik ettim. Enver'i tutturacaktım. Fakat Sakarya harbi kazanıldığı için onun teşebbüsü de, bizim hesabımız da geri kaldı.-- (Altay, 1969:344).), (İleri, 1974:14).

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın sınıfsal devrime karşı tutumu, gizli oturumlarda yaptığı konuşmaların içtenliğine uygun bir biçimde değerlendirilmektedir.

Konuya örgüt açısından da yaklaşıldığında, Kurtuluş Savaşı'nın İttihatçılar değil, onlara karşı çıkanların da içinde yer aldığı --Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri-- çerçevesinde yürütülmüş olması anımsanmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal bütünlüğü zedeleyici bir biçimde --anti-komünist-- bir tutum değil, tam tersine, --sol akımları--da içine alan bir ulusal liderlik benimsediği ve dış dinamik açısından da --sınıfsal devrim-- modelini, ulusal eylemin askeri yönü yeterince güçlenene dek sürekli bir biçimde bir seçenek olarak gündemde tuttuğu açıktır (Perinçek, 1999:24).

Üstelik, --sınıfsal devrim-- modelini benimsememiş olmakla birlikte, Mustafa Kemal Atatürk, Çetin Altan'ın da işaret ettiği gibi İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşma ile Osmanlı tarihini, ilk kez, tarihsel maddeci açıdan çözümlüyordu (Altan, 1965:21-23). Hiç kuşkusuz bu, onun Marxçılığının değil, pozitivizminin bir sonucuydu. Aynı akılcı tutum, içteki askeri durum ve dış politika açısından, --sosyalist-- çözümlerin, hem ulusal bütünlüğü koruma ve tüm kaynakları seferber etme, hem de Sovyetler Birliği ile yardım ilişkilerini sürdürme bakımından canlı ve denetim altında tutulmasında da kendini göstermiştir.

Atatürk'ün Siyaseti

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarından birinde söylenmiş şu sözler, sanırım Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından, Anadolu'da komünizm konusunda izlenen siyasetin ana çizgilerini tümüyle belirtmektedir:

--Şüphe ,yok ki bolşeviklik cereyan ve istilası ve muvaffakiyatı cümlece malumdur.-- Bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Fakat, yine söylemek isterim ki, bolşevikliği lüzumu kadar ehemmiyetle herkes gibi Heyeti İcraiye de, biz de mütalaa etmiş ve layık olduğu ehemmiyeti vermişizdir ve zannediyorum Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahatlarında Şark'tan bahsolundu ve Şark'tan bir şemsin tuluu intizarında bulunduğu zikredildi (bir güneşin doğuşunun beklendiği söylendi) . Evet, demek oluyor ki, biz bolşevikliğe ve harekatına ve bolşeviklerden edebileceğimiz istifadeye bigane değiliz. Binaenaleyh kemali emniyet ve itimatla arzederim ki, bolşeviklerle ittifak ve ihtilat (görüşme) temin teşriki harekat (hareket birliği) için maddeten Heyeti İcraiye esbabıiza tevessül etmiştir (Bakanlar Kurulu işe girişmiştir). Yalnız Heyeti İcraiye bu baptaki teşebbüsünde gayet müdebbir (tedbirli) olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki: Bir defa muhafazai mevcudiyet ve temini amali milliyemiz için (varlığımızı korumak ve ulusal amaçlarımızı

gerçekleştirmek için) istinatgahı hakikiyi (gerçek dayanağı) hariçte değil, dahilde, kendi vicdanımızda bulmak prensibini Heyeti İcraiye kabul etmiştir. Çünkü kendi kuvvetimizi nazarı dikkate almaksızın hariçten, şuradan buradan gelecek kuvvetlere istinaden emel takip edersek ve o kuvvetten ve o imdattan muavenet (yardım) de gelmezse sukutu hayale uğrarız. Bunun için iptida (önce) kendi kuvvetimize ehemmiyet veriyoruz. Fakat, kendi kuvvetimize düşmanların adedinin çokluğunu nazarı dikkate alarak kuvvet ilave etmek bir farizedir (gerekliliktir) . Bu suretle bittabi Şark'tan gelmesi muhtemel olan müsbet kuvvetlere iltifat edeceğiz. Ancak bu nokta da iki ciheti birbirinden tefrik etmek lazımdır. Biri bolşevik olmak, diğeri bolşeviklik Rusya'sıyla ittifak etmeli. Biz Heyeti İcraiye bolşeviklik Rusya'sıyla ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa bolşevik olmaktan bahsetmiyoıuz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale (uğraşmaya) bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemali ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldir (tamdır).--

(TBMM, I:47-48).

Bu sözlerde belirtilmiş olan, --bolşevik olmak değil, bolşevik Rusya ile ittifak etmek--, konjonktürel değişmelerin getirdiği farklı görünümlerin altında yatan temel siyaset olarak, Türk Kurtuluş Savaşı'nın genel

stratejisini oluşturmuştur.

....

II- GERİ TEKNOLOJİYE SAHİP ÜLKELER İÇİN GELİŞTİRİLMİŞ DEVRİM MODELLERİ

--Azgelişmiş-- ülkeler, --geri bıraktırılmış-- ülkeler, --çevre-- ya da --uç-- ülkeleri denilen ülkeler, gerek iç dinamik, gerekse dış dinamik bakımından ileri teknolojiye sahip ülkelerden tümüyle farklıdır. Kimi zaman, kendilerine --gelişmiş ülkeler--, --endüstri ülkeleri--, ya da --merkez ülkeleri-- denilen bu tür ülkelerin geliştirdiği devrim kuramları, genellikle --geri teknolojiye sahip-- ülkeler bakımından ya geçerliliklerini yitirmekte ya da önemli ölçüde değişikliklere uğramaktadır.

Geri teknolojiye sahip olan ülkelere verilen çeşitli isimler, bu toplumların nasıl bir görüşle ele alındığını da gösterir. Örneğin, --geri bıraktırılmış-- ülkeler terimi, yalnızca dış dinamiğe ağırlık veren, iç dinamik ögelerini dışarda bırakan bir yaklaşımı belirler. --Azgelişmiş-- ülke terimi ise, dış dinamiği de içine almakla birlikte, vurguyu genel koşullara kaydırarak, dış dinamiğin önemini azaltmaktadır. --Çevre--, ya da --uç-- ülke terimi ise yine dış dinamiği vurgulamakta, gelişmiş endüstri ülkelerinin --merkez-- olduğu bir sistem içindeki bağımlı ülkeleri belirtmektedir.

İşte bu çalışmada, böyle terimler yerine --geri teknolojiye sahip ülkeler-- teriminin kullanılış nedeni, bu terimin hem kuramsal açıdan, hem de iç dinamik-dış dinamik ayrımı açısından daha nesnel bir nitelik taşımasıdır.

::::::::::::::::::
::::::::::::::::::

1-) Teknolojik Bakımdan Geri Ülkelerin Özellikleri

Teknolojik bakımdan geri ülkeler için geliştirilen devrim kuramlarına bakarken, önce bu ülkelerin genel niteliklerini bilmek gerekmektedir .

Siyasal özellikleri bakımından bu ülkeler genellikle dışa bağımlılıkları yüksek ülkelerdir. Bir bölümü Batı, bir bölümü Doğu bloku ve büyük bir bölümü de --Bağlantısızlar-- ya da --Üçüncü Dünya-- gibi isimlerle nitelenen grup içinde yer alan bu ülkelerin dünya üzerindeki yerleri genellikle ya büyük ülkeler arasındaki anlaşmalara, ya da paylaşılmış nüfuz bölgeleri arasındaki dengelere bağlıdır.

İçerideki siyasal rejimleri genellikle dengeli ve sürekli bir görünüme sahip değildir. Gerek otoriter olanlarda, gerekse daha demokratik gözükenlerde hem iktidar, hem rejim, sürekli tartışma konusudur.

Ekonomik özellikleri bakımından bu ülkeler ya tarıma ya da montaj

aşamasında sanayiye dayalı toplumlardan oluşurlar. Gerek teknolojik girdiler, gerekse doğrudan hammadde girdilerinin önemli bir bölümü ya dolaylı ya da çoğu zaman olduğu gibi, doğrudan, gelişmiş teknolojiye sahip ülkelerce bağımlıdır. Tasarruflar ve buna bağlı olarak yatırımlar düşüktür. Dışsatım olanakları sınırlı olduğundan, dış ticaret sürekli açık verir. Ekonominin her dalında verimlilik düşüktür.

Toplumsal özellikleri bakımından bu ülkelerdeki sınıflar, çağdaş bir kapitalist toplumdaki sınıflardan farklıdır. Ne sermaye sınıfı, ne de işçi sınıfı, ileri teknoloji ülkelerinde görülenlere benzer. Her ikisi de kendi arasında küçük parçalara bölünmüştür. Bu yüzden, burjuvazinin gelişmemiş bir bölümü, --ulusal-- bir görüntüye bile sahip olabilir. Öte yanda, işçi sınıfı, kendi sınıfının hemen hemen tüm öznel (sübjektif) koşullarından yoksundur. Ya da öznel koşullar (ideolojik öğeler) tümüyle, nesnel koşullardan bağımsız bir biçimde gelişmiştir.

Önemli ve etkin bir biçimde feodal kalıntılar vardır. Her ne kadar, bunlar, artık yok olmakta iseler de güncel olarak, toplumsal ittifaklarda ağırlıklarını duyururlar.

Bu tür toplumlarda, kentleşme, sanayileşme oranını aşmıştır. Bu yüzden kentler, işçi ve küçük-büyük burjuva ve teknokrat-bürokratlardan çok,

işsiz-güçsüz takımından oluşur. Bir başka deyişle, bu kentlerde, en kalabalık
kesim, lumpenproleteryadır.

Kültürel özellikleri bakımından bu ülkeler, hızla değişen bir değerler ve
inançlar sistemine sahiptir. Bu nedenle, bu toplumlarda geleneksel ve çağ
gerisi değer ve inançlarla birlikte yaşayan çağdaş değer ve inançlar da
görülür.

Özellikle tüketim kalıpları bakımından, gelişmiş sanayi ülkelerinin
taklitçisidirler. Beklentiler yüksek, bunları karşılamak için yollar
sınırlıdır. Eğitimden konuta, giyimden toplumsal güvenliğe dek, yüksek
beklenti düzeyleri, toplumun normal sistemi içinde çok zor yerine getirilir.

Oktay Rıfat'ın uazgelişmişliğin sadece çalışanların, daha çok yoksul halkın
sırtına abanmış bir geri kalmışlık sorunu olduğunu sanmak yanlıştır.-- savı
son derece doğrudur (Rıfat, 1976:10) . Teknolojik bakımdan geri kalmışlık,
toplumun tüm kesimlerinde ve tüm alanlarda kendini duyurur.

Tütengil, geri teknolojik ülkelerin en önemli özelliğinin, toplumun çeşitli
ögeleri arasındaki dengesizlikler olduğunu vurguluyor (Tütengil, 1971:129) .
Bu dengesizlikler yalnız --eski yapı-- ile --değişen yapı-- arasındaki
dengesizlikler değil, aynı zamanda --nüfus artışı--, --coğrafi hareketlilik-- gibi

süreçler bakımından da görülen sürtüşmelerde ortaya çıkar. Böylece, teknolojik bakımdan geri ülkelerin en önemli özelliklerinden biri, --istikrarsızlık-- olmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerdeki tüm toplumsal ve teknolojik göstergeler, dünya standartlarının altındadır (Kongar, 1978:190) .

İşte bu niteliklere sahip olan teknolojik bakımdan geri ülkeler, gerek dünya siyasal arenasında Birleşmiş Milletler yoluyla güçlenen rollerinden, gerekse kapsadıkları büyük nüfus miktarından dolayı, artık insanoğlunun temel sorun alanlarından birini oluşturmaya başlamışlardır.

Türkiye'nin de içinde yer aldığı bu grup ülkelerin yazgıları, ileri teknolojiye sahip ülkelerin tarihlerinden ve geleceklerinden ayrılamaz. Nasıl ki, bu ülkelerin yapılarını tarihsel olarak, ileri teknoloji ülkeleri belirlemişlerse, bu ülkeler de ileri teknoloji ülkelerinin geleceklerini aynı oranda etkileyeceklerdir.

::::::::::::::::::

2-) Merkez-Çevre Kuramına Dayalı Karşı-Emperyalist Devrim Modeli ve Türk Devrimi

Ondokuzuncu yüzyılda özellikle Batı Avrupa'yı altüst eden sanayi devrimi sonrası devrim kuramları, pek doğal olarak gerçeklik ve geçerliliklerini günümüzde önemli ölçüde yitirdiler. Çünkü bir yandan ileri teknoloji ülkeleri,

kendilerini bu kuramlara göre ayarladılar. Öte yandan, geri teknoloji
ülkeleri de dünyanın siyasal sahnesinde önemli yerlerini aldılar.

Bu durumda Marcuse gibi düşünürler, Batı Dünyası için yeni kuramsal
çalışmalar yaparken, Fanon, Debray gibi eylemciler de, bir anlamda
--eylemlerinin felsefesi--ni oluşturmak için çaba harcıyorlardı.

Durum hiç kuşkusuz, yeni bir dünya düzeni ve yeni olgular çerçevesinde
özellikle --geri teknoloji ülkeleri--nin --köklü ve hızlı ilişki değişmesi--
(devrim) açısından yeniden ele alınmalarını gerektiriyordu.

--Geri teknoloji ülkelerin pek çok nedenle artık tek başlarına ele
alınamazlar. Özellikle, haberleşme ve ulaşımın son derece yoğunluk kazandığı
günümüz dünyasında, gerek üretimin özellikleri, gerekse pazar bulma sorunları
tüm ülkeleri tek bir sistemin çeşitli parçaları yapmıştır.

İşte --geri teknoloji ülkeleri--ni böyle bir sistemin bağımlı değişkenleri
olarak gören ve bu ülkelerdeki çözümü ancak karşı-emperyalist bir devrime
bağlayan yaklaşım, son yıllarda sözünü ettiğim değişmeleri dikkate alarak
ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın dünya çözümlemesi --merkez-çevre--
(center-periphery) kuramı adı ile bilinir.

A) Merkez-Çevre Kuramının Determinist Niteliği

Tüm öteki devrim kuramları gibi, --merkez-çevre-- kuramı da determinist

niteliktedir. Yalnız bu kuramdaki determinizm, belli bir ekonomik düzeni veri olarak aldıktan sonra işlemeye başlar. Bu ekonomik düzen de --kapitalist-- düzendir. Kuramın belkemiği şöyle oluşmaktadır:

Kapitalist dünyada ilişkiler, birbirine bağımlı bir biçimde gelişir. Bu ilişki ağı içinde gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasındaki ilişki artık bir sermaye ilişkisine dönüşmüştür. Gelişmiş ülkeler --merkez-- ya da --metropol-- ülkelerini, gelişmemiş ülkeler ise --çevre-- ya da --uç-- ülkelerini oluştururlar. Birtakım iddiaların tersine kapitalizm, devletin ekonomik olayları serbest bırakması değil, tam tersine, ekonomik olaylara belli bir biçimde müdahalesi sonunda ortaya çıkmıştır (Wallerstein, 1974:348).

İşte bu --merkez-- ya da --metropol-- ülkelerle --çevre-- ya da --uç-- ülkeler arasındaki ilişki, temelde bir --sermaye-- ilişkisidir. Çünkü, tekelci kapitalist aşamada, durgunluğa doğru olan eğilim sonucu, gelişmemiş ülkelere doğru yapılan ihracat temel olarak bir sermaye ihracıdır. Bu ihracata dayalı olan emperyalizm ise, --çevre-- ya da --uç-- ülkelerdeki sanayileri, kendi ülkesindeki sanayilere rakip değil, destek olarak geliştirir. Bir başka deyişle, çevre ülkelerinin ekonomileri, ancak merkez ülkelerinin ekonomilerine destek oluşturmaları için, bu ülkelerce denetlenirler (Dobb, 1937:230-235).

Hiç kuşkusuz, kapitalizmin, emperyalizm yolu ile de olsa, bir ülkeye girmesi, o ülkede, üretici güçleri geliştirici etkiler yapacaktır. Örneğin, feodal kalıntıları simgeleyen toprak ağalığının çöküşünü hızlandıracaktır. Montaj aşamasında bir sanayileşmeyi destekleyecektir.

Gelişmemişliğin Kapanı

Oysa, gelişmiş ülkelerle ilişkiye giren gelişmemiş ülkeler, bu ülkeler tarafından sömürüldükleri için, bir türlü yukarıdaki bu aşamaları geçip, gerçek bir sanayileşme düzeyine ulaşamıyorlardı. Çünkü, gelişmiş ülkeler, büyük kar oranlarına bağlı olan bir sömürü ilişkisi ile bu ülkelerdeki artı değeri kendi ülkelerine aktarıyorlardı (Baran, 1974).

Fakat, sömürü yalnız yüksek karlardan, yani gelen sermayeyi bile aşan karlardan dolayı oluşmuyor. Ayrıca, geri teknolojiye sahip ülkeler daha büyük ölçüde emek yoğun, yani işgücü oranı yüksek mal üretip sattığı halde, gelişmiş ülkeler, daha çok sermaye yoğun (makine yoğun) mal üretip sattıklarından, iki tür ülke arasındaki alışverişte, fiyatlar, daha çok sermaye yoğun (makine yoğun) malların lehine oluştuklarından, sürekli olarak, fiyat düzeni yoluyla azgelişmiş ülkelerden, gelişmiş ülkelere artı değer aktarılması oluyor (Keyder, 1976:41-48).

--İleri teknolojiye sahip ülkeler-- ile --geri teknolojiye sahip ülkeler-- arasındaki sömürü ilişkisinin mekanizmaları bununla da bitmiyor. Dünya ülkelerinde işçi ücretleri, birbirlerinden farklı oldukları için, aynı saat çalışan işçilere ödenen ücret farklıdır. Malların değerleri ve fiyatları, genelde dünya ekonomisinde eşitlendiğinden, düşük ücretle çalışan işçilerin ülkelerindeki kapitalistler, ülkelerinde büyük sömürü oranlarından elde ettikleri karları, yüksek ücretli işçilerin ülkelerindeki kapitalistlere kaptırmaktadırlar (Emmanuel, 1972). Üstelik, çevre ülkelerinde imalat, biri kapitalist, öteki kapitalizm öncesi; tarım da, biri makineleşmiş, öteki makineleşmemiş tarım olarak iki ayrı kesimden oluştuğundan, bu süreç daha da pekişen bir biçimde kendini göstermektedir (Emmanuel, 1976:63-64).

İşte merkez-çevre kuramının determinizmi bu noktada belirlenmektedir: Bütün bu sömürü ilişkisi, kapitalist bir ortamda yer almaktadır. Daha doğru bir deyişle, --kapitalizm, merkez ve uydu ülkeler arasındaki bu hiyerarşik sömürü ilişkisidir.-- (Frank, 1967;Gülalp, 1979:30) . Böylece, sömürü ve --merkez-çevre-- hiyerarşisi, kapitalist dünya içindeki gelişmemiş ya da azgelişmiş ülkelerin yazgısı olmaktadır.

Bu nedenle, şimdiye kadar üretilmiş bulunan kalkınma modelleri, geri

teknolojiye sahip ülkeler tarafından kullanılabilir modeller olmak niteliğine sahip değillerdir (Dos Santos, 1968:60). Bu yüzden geri teknolojiye sahip ülkeler, içinde bulundukları sömürü ilişkisini kırabilmek ve ileri teknolojiye sahip ülkelerle yarışabilmek için kendi aralarında işbirliğini sıkılaştırmak ve geliştirmek zorundadırlar (Kongar, 1979-c) . Bu çözüm, --merkez-çevre-- kuramının determinizminin getirdiği kaçınılmaz bir uluslararası gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu gerçeğin altında, ister ticaret, isterse yardım ilişkisi adı altında olsun, dünya kapitalist sistemine bağımlı olan gelişmemiş ülkelerin yalnız ekonomilerinin değil, sınıfsal yapılarının da kalkınma için gerekli niteliklerden uzaklaşması yatmaktadır (Arrighi ve Saul, 1968).

Siyasal Şövenizm

İşin ilginç yanı, genellikle emperyalizm kuramına dayalı olarak geliştirilen --merkez-çevre-- çözümlemesi ve buna dayalı olan --karşı emperyalist devrim-- tezi, ekonomik olduğu kadar, siyasal gerekliliklere de dayanmaktadır. Lenin'in çalışmasıyla ekonomik temelleri açısından olgunluk düzeyine erişen --emperyalizm kuramı-- bir süre sonra, yine siyasal yönleri açısından ele alınmaya başlandığında görüldü ki, olayın altında salt kapitalizmin iç

dinamiğinden doğan gerekler değil, şöven bir milliyetçiliğin izleri de vardır (Fieldhouse, 1968) . Emmanuel'in de dediği gibi, --Uluslararası antagonizmler her zaman otomatik olarak sınıf mücadelesine indirgenemez. Bazen fabrikadaki antagonizmlerden ulusal antagonizmlere geçmemiz gerekir. Bu düzeyde, bir yandan, büyük uluslararası sermayeyle azgelişmiş halklar arasında; öte yandan da beyaz yerlilerin ve onların devletlerinin bu halkları tam olarak kolonileştirme tehdidinde bulundukları topyekün köleleştirme ve hatta fiziksel imha arasında ortak bir ölçü yoktur.-- (Emmanuel, 1975:41).

B) Merkez-Çevre Kuramındaki Toplum Modeli

Günümüzdeki azgelişmiş toplum modellerinin temelinde iki farklı görüş yatar. Birinci görüşe göre, bugünün azgelişmiş toplumları, yine bugünün gelişmiş toplumlarının geçmişleriyle aynı yapıya sahiptirler. Bir başka deyişle, bugünkü azgelişmiş toplumlar, yarınki gelişmiş toplumlardır. Gerekli zaman geçtiğinde, onlar da gelişme çizgisinde, ileri teknoloji ülkelerinin yapılarına kavuşacaklardır. Genellikle Batılılaşma ve modernleşme kuramlarının temelini oluşturan bu görüş artık çok önemli eleştirilere konu olmaktadır.

İkinci görüşe göre, azgelişmişlik ne geleneksel, ne de özgün bir olgudur. Azgelişmiş ülkelerin bugünkü durumlarının ise gelişmiş ülkelerin dünkü durumlarıyla uzak yakın hiçbir ilişkisi yoktur. --Bugünün gelişmiş ülkeleri

bir zamanlar gelişmemiş olsalar da hiçbir zaman azgelişmiş olmamışlardır.-- (Frank, 1975:104). Çünkü, bugünkü azgelişmiş ülkeler, çok gelişmiş ülkelerle etkileşim içinde bu noktaya gelmişlerdir. Bir başka deyişle, bugünkü azgelişmiş ülkeler, merkez ülkelerinin ürünüdürler. Çevre ülkelerini, yani azgelişmiş ülkeleri bu duruma getiren olay, bunların merkez ülkeleriyle olan ilişkileridir. --Bu ilişkiler kapitalist sistemin, dünya çapındaki yapı ve gelişmesinin zorunlu bir parçasıdır.-- (Frank, 1975:105).

Görüldüğü gibi, birinci görüş, daha çok iç dinamiğe, ikinci görüş ise daha çok dış dinamiğe önem vermektedir.

Günümüzdeki azgelişmiş ülkelerin, yine, günümüzdeki gelişmiş ülkelerin geçmişlerine benzemediği çok açıktır. Teknolojik bakımdan, bugünkü sanayi ülkelerinden yüz yıl önceki aşamayı yaşayan azgelişmiş ülkeler belki vardır ama, o toplumlarda, yüz yıl önce dünyada bulunmayan televizyon, elektronik beyin ve uçak gibi araç ve gereçler de vardır. Bunlar, bir yandan günümüzdeki azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarını, iç dinamik açısından etkilerken, öte yandan, dış dinamik bakımından da, onları dış dünyaya çok daha bağımlı duruma getirmektedir.

Dış Yapının Yansıması Olarak İç Yapı

Merkez-çevre kuramı, azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarını tümüyle,
merkezedeki metropol ülkelerin uzantısı olarak görür. Bu anlayışa göre, bir
azgelişmiş ülkedeki yapıyı, --çağdaşlaşmış-kapitalistleşmiş-- ve
--geleneksel-feodal-- olarak ikili bir sistem içinde düşünmek yanlıştır. Çünkü
bu ikili sistem, tümüyle, dünya, emperyalizminin, bir ülkeyi sömürmek için
yaptığı etkilerin uzantısıdır. Bir başka deyişle, --ikisi sistem--, --tek bir
varlığın, emperyalizmin-- uzantısıdır. Bu nedenle de, ülkenin --geri kalmış--
bölümünü, --çağdaş-- bölümüne yaklaştırmaya çalışmak, hem çok kolay değildir,
hem de emperyalizmle bütünleşmeyi güçlendirmekten başka bir işe yaramaz.

Merkez-çevre kuramının, bir ülkenin iç dinamiğini de, dış ilişkilerinin
belirlediğine ilişkin görüşü şu satırlarda iyice belirginleşir:

--Metropol-uydu ilişkileri sadece emperyalizm ya da uluslararası düzeye
indirgenemez: Bu ilişkiler Latin Amerika'daki sömürgelerin ekonomik, siyasal
ve toplumsal yaşamına da girer ve bu yapıyı kurar. Sömürgeci ve ulusal
sermaye ve bunların ihracat sektörü, nasıl İberik (ve sonraları başka) dünya
metropollerinin uydusu haline gelmişlerse, uluslararası düzeydeki bu uydular
da iç yörelerin üretken sektörlerine ve halkına göre bir iç sömürge ve gider
ek de ulusal bir metropol olurlar. Bundan başka, ulusal metropolün -ve bunun

aracılığıyla dünya metropolünün- uydularının yer aldığı taşra merkezlerine dönüşürler. Böylece, bir metropoller ve uydular kümeleşmeleri zinciri, sistemin Avrupa ya da A.B.D.'deki metropol merkezlerinden Latin Amerika'daki en ücra köşeye kadar bütün parçaları birbirine bağlar.-- (Frank, 1975:107).

C) Merkez-Çevre Kuramı ve Karşı-Emperyalist Devrim Modelinin Özellikleri

Bütün açıklamalardan sonra, çevre ülkelerinin yazgıları birtakım ilkelerle belirlenmektedir. Birinci ilke, her çevre ülkesinin, ancak, merkez ülkelerinin izin verdiği oranda ve biçimde sanayileşebileceğidir.

İkinci ilke, her çevre ülkesinin ancak, merkez ülkelerle ilişkilerinin en zayıf olduğu sıralarda, klasik kapitalist kalkınmasını sağlayabileceğidir. Çağdaş dönemlerde, önemli krizler, Birinci Dünya Savaşı'nda, 1930 yıllarında ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanmıştır. İşte bu krizler sırasında çevre ülkeleri en hızlı kalkınma dönemlerine girmişlerdir. Çünkü, dünya kapitalizminin bunalımından dolayı, bu ülkeler ekonomik açıdan en bağımsız devrelerini yaşamışlardır.

Bu durumda, üçüncü bir ilke, dünya kapitalizmine en yoğun biçimde bağlı olmuş bulunan ülkelerin, bugün en yoksul nitelik taşımalarıdır.

Böylece, tüm çevre ülkelerindeki çiftlikler ve öteki ekonomik gelişmeler, ulusal ve uluslararası ticari girişimler olarak doğarlar. Bunların

verimlerinin azalması ise ekonomik hareketlilikleri azalan bölgelerde bulunmalarından doğmaktadır (Frank, 1975:111-116).

Yarı Çevre Kavramı

Kapitalist dünyanın merkez-çevre ilişkisi, --yarı çevre-- ülke kavramı ve işlevi ile daha da pekişir. Bu tür ülkeler, merkez ülkelerinin, çevre ülkelerine --dolaylı-- yapacakları ihracatı düzenlemek için kullandıkları yarı sanayileşmiş ülkelerdir. Wallerstein bu yarı çevre ülkelerine ekonomik olmaktan çok siyasal bir işlev verir. Bu işlev, mevcut kapitalist dünya sisteminin sömürüsünün istikrarını sürdürmektir: --Yarı-çevresiz dünya ekonomisi kutuplaşmış bir dünya sistemi anlamına geleceğinden, siyasi olarak çok daha az kararlı olacaktır.--(Wallerstein, 1978-217).

İşte dünya kapitalist sisteminin sömürü düzeni böylece, merkez ülkeleri, yarı-çevre ülkeleri, en dışta da çevre ülkeleri olmak üzere hiyerarşik bir biçimde örgütlenmiştir.

Böylece belirlenen bir hiyerarşik sömürü düzeni içinde, benim --geri teknolojiye sahip ülkeler-- dediğim, ya da merkez-çevre kuramı içinde, --çevre ülkeleri-- denen azgelişmiş ülkeler için tek kurtuluş yolu kalmaktadır:
Ekonomik olarak, olabildiğince dışa kapanmak, bunu yapabilmek için de dünya kapitalist sisteminden olabildiğince soyutlanmak, yani karşı-emperyalist bir

devrim gerçekleştirmek.

Bu sonuç, daha önce de belirtildiği gibi, --merkez-çevre-- kuramı açısından zorunlu bir aşama gibi gözükmektedir. Çünkü, 1930 bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişmiş olan çevre ülkelerindeki ulusal burjuvazi, gelişmeyi sürdürmek için ancak dışa bağımlılığı arttırmak zorundadır. Bu sistem, çok uluslu şirketler, patent anlaşmaları ve benzeri --yeni sömürgeci-- yöntemlerle kurulmuştur.

Ulusal Burjuvazi Kavramı

--Merkez-çevre-- kuramı, --ulusal burjuvazi-- kavramını tümüyle yadsımaktadır. Çünkü, hiçbir ulusal sermaye, bir azgelişmiş ülkede, iç kitleleri sömürerek, dış sermayeye karşı rekabetini sürdüremez. Bu nedenle, siyasal olarak ne denli bağımsız bir --ulusal devlet-- kurulmuş olursa olsun, ya da ne ölçüde --devlet kapitalizmi-- uygulanmış bulunursa bulunsun, sonuç değişmeyecek, azgelişmiş ülke, merkez ülkeleri sisteminin uydusu olacaktır.

--Fakat, yeni sömürge yapısı, (eski klasik) sömürge yapısından farklı olarak dinamik bir süreç içerir. Bu süreç, özgül olarak sınırlı da olsa bir sanayileşme ve sınıf yapısının (feodaliteden) farklılaşması sürecidir. Toplum içinde sınıflar arasındaki çelişki, geniş yığınları emperyalizm ve toplumdaki gerici güçlerle karşı karşıya getiren, gelişme ile durağanlık arasındaki

çelişkinin yerini almaya başlar (Petras, 1975:306-307) . (Eski) Sömürge yapısındaki dağınık sınıf bileşiminden farklı olarak yeni sömürge yapısındaki kapitalist birikim süreci, ötekilerin arasından iki sınıfı ayrıştırır; sanayi sermayesi ile ücretli emek. Bu iki sınıf arasındaki çelişki, toplumdaki belirleyici çelişki halini alır. --Sosyalist ideoloji--nin egemen ve sosyalist alternatiiin geçerli ve gerçekçi hale gelmesi ise, ancak işçi sınıfı yığınların önderliğini üstlenebileceai ölçüde gerçekleşir.(Gülalp, 1979:86).

Görüldüğü gibi Gülalp, merkez-evre kuramına bağlı karşı-emperyalist devrimi sosyalist bir devrimle özdeşleştiriyor.

Yeni Sol Yaklaşım

Gülalp'ın bu yorumuna karşın, merkez-çevre kuramına bağlı devrim modeli, genellikle --yeni sol-- denilen, sömürgelerde, Latin Amerika'da ve Batı Avrupa'da bir süre etkili olan bir başka düşünce ve (daha önemlisi) eylem akımıyla koşutluklar gösterdi. Kanımca, merkez-çevre kuramı ve karşı-emperyalist devrim modelinin asıl önemi (bizim incelediğimiz, Atatürk ve devrim toplumbilimi açısından) buradan kaynaklanmaktadır.

Durum aslında oldukça ilginçtir. Bir yanda Frantz Fanon, Che Guevera, Regis Debray (aralarında önemsiz zaman farkları bulunmasına karşın) Afrika ve Latin Amerika'da devrim eylemi ve kuramını işçi sınıfının dışında ve şiddete dayalı

olarak geliştirirken, öte yandan Marcuse, Batı Avrupa'da işçi sınıfının nasıl burjuvazinin tutsağı olduğunu belirtiyordu. Böylece, mevcut durumun eleştirisi ve devrim uygulaması açısından oldukça tutarlı bir bütün oluşuyordu. Bütünün eksik kalan yanı, bunları evrensel bir kuram içinde yorumlamaktı. İşte merkez-çevre kuramı bunu gerçekleştirdi. Böylece, yeni sol ile yeni Marxçılık karşı-emperyalizm içinde birleşiyordu.

Tarihsel diyalektik bir kez daha hükmünü gerekleştirmişti: Kapitalizm ile Marxizmin etkileşiminden doğan yeni kapitalizm ve yeni emperyalizm de karşıtını doğurmuştu.

Böylece, --kurtuluş savaşları yolu ile devrim-- genel anlamda da bir evrensel kurama oturmuş bulunuyordu. Marx'ın Hindistan ve İrlanda sorunlarını ele alışından (Marx and Engels; 1974) bu yana, aynı konuda, sınıfsal devrim kuramına yapılan ilk ciddi katkı (Türkiye'de oluşturulmasından 30-40 yıl kadar sonra) yeniden dünyanın dikkatini çekti. Siyasal anlamda dünyanın gündemindeki önemli kalemlerden birini oluştururken, özellikle ekonomik ve siyasal kuram açısından da tartışma konusu oldu.

D) Merkez-Çevre Kuramının ve Karşı-Emperyalist Devrim Modelinin Eleştirisi

Merkez-çevre kuramı konusunda, eleştirisi de dahil olmak üzere, gerek Türk

bilim adamlarının çalışmaları, gerekse Türkçedeki yapıtlar gerçekten, evrensel kurama katkı değerindedir. Keyder (Birinci basım, 1976, ikinci basım, 1979) (Keyder'in kitabının iki baskısı arasında önemli farklar olduğundan her iki baskıyı da belirttim. E.K.) ve Gülalp (1979) hemen akla gelenlerden. Aksoy'un derlemesi ise, bir yandan aktardığı yazılardan, öte yandan da kendi özgün yorumlarından dolayı son derece önemli ve aydınlatıcı (1975) .

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'de toplumsal bilimlerin ve (bu arada doğal olarak) siyasal bilimlerin gelişmesi ve bilim adamlarının yüksek düzeyidir. İkinci bir neden, Türkiye'nin de --geri teknoloji ülkelerin kuşağında yer alması olarak düşünülebilir. Hiç kuşkusuz, bir ülkenin bilim adamlarının en yüksek önceliği, kendi toplumlarının sorunları olacaktır. Üçüncü nedeni, emperyalizme karşı ilk sıcak savaşı vermiş bir ülke olmamızda aramamız gerekir. Bu nedene eklenecek bir başka öge ise, Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu savaşın evrensel kuramını da üretmek çabasının yine ilk kez Türkiye'nin düşün ve bilim adamlarına ait olması onurudur. Kadro hareketi (biraz ilerde ayrıntılı bir biçimde üzerinde duracağımız gibi) bu --kuramlaştırma-- olayının dünyadaki ilk girişimidir.

Merkez-çevre kuramı genellikle, yeni sol'un devrim yöntemi dışında ele alınır. Bu nedenle de yeni sol'un konu olduğu eleştirilerin çoğu bu kurama

yöneltilmez.

Siyasal devrim yöntemi ve bu yönteme ilişkin tezler dışarda bırakılınca, eleştiriler genellikle ekonomik modele yönelmektedir.

Ekonomik modele yöneltilen eleştiriler, genellikle konumuz dışında kaldığından ve yukarıda belirttiğim kitaplarda mükemmel bir biçimde açıklandığından dolayı, burada, bunların üzerinde fazla durmayacağız.

Dış Dinamiğe Verilen Önem

Her şeyden önce belirtilmesi gereken nokta, --merkez-çevre-- kuramının ve bu kurama koşut bir biçimde gelişmiş olan --kurtuluş savaşı yoluyla sosyalist devrim-- modelinin, dış dinamiğe çok ağırlık vermesidir. Dış dinamiğe verilen bu ağırlık o düzeye gelmiştir ki, iç dinamik ögelerinin tümünün dış dünya tarafından belirlendiği gibi, toplumların kendi özgün niteliklerini bütünüyle yadsıyan bir tutum bile ortaya çıkmıştır: --Azgelişmiş toplumun içsel yapısı, bu dışsal ilişkiler sorununa kaçınılmaz olarak bağlıdır. Azgelişmişlik basitçe bu tür ilişkilerin varlığı demek değildir; bu tür ilişkilerin bir ürünüdür.-- (Gülalp, 1979:49).

Bu görüşe göre, emperyalizm ile feodalite, --çevre-- ülkesinin sanayileşmesini engellemek için ittifak durumundadır. Oysa, her ne olursa olsun, pazar

ekonomisine geçişin, er ya da geç feodaliteyi tasfiye edeceği açıktır. Bu nedenle, sözü edilen ittifak, ancak --geçici-- olarak düşünülebilir. Özellikle --yarı çevre-- ülkeleri bakımından, feodalitenin --montaj-- aşamasında bile olsa, sanayileşmeden etkilenmemesi ve tüm ağırlığı ile siyasal belirleyiciliğini sürdürmesi düşünülemez. Hele hele, aynı emperyalizmin, bir yandan işbirlikçisi sermaye ile, öte yandan da onun en büyük rakibi olan feodalite ile aynı ittifak içinde yer alması, tarım-sanayi arasındaki artı değer çekişmesinin ön planda olduğu bir --çevre-- ülkesi ekonomisi çerçevesinde, beş-on yıllık çok kısa zarnan süreleri dışında hiç düşünülemez. Bu açıdan Baran'ın (1974) ve Dobb'un (1937) tezleri, dış dinamik bakımdan doğru olmakla birlikte, iç dinamik bakımdan ancak --özel-- ve --geçici-- durumları açıklayıcıdırlar.

İkili Yapı

Merkez-çevre kuramında, emperyalizmin hem kapitalist, hem de feodal kesim ile bütünleşme içinde olduğu savı, temelde onun kurucularından olan Frank'ın, kapitalizmi ve feodalizmi bir üretim biçimi değil, bir sömürü ilişkisi olarak tanımlamasından doğmaktadır. Oysa salt sömürü, her zaman vardır ve tek başına ne bir üretim biçiminin ne de bir dış ilişkinin ayırt edici niteliği olabilir. Nitekim Laclau da aynı noktaya takılmış ve Frank'ı, tüm kuramındaki

tanımlamalarda belirsiz olmakla eleştirmiştir (Laclau, 1975).

İkili toplum ya da bir toplumdaki ikili yapı konusunda ise, özellikle Osmanlı geleneğini yaşamış olan Türk bilim adamlarının son derece dikkatli olması gerekir.

Hiç kuşkusuz, toplumları kesin ve net çizgilerle, --geleneksel-çağdaş--, --feodal-kapitalist-- biçiminde ayırmak son derece zordur. Her toplumdaki egemen üretim biçiminin yanında geçmişin kalıntıları ve geleceğin filizleri olarak, üç üretim biçimine ilişkin ögeler birlikte görülür. Ayrıca, geleneksel değerlerle, çağdaş değerler de aynı anda aynı toplumlarda egemenliklerini sürdürür. Çünkü, toplumsal değişme, bir toplumun bütün kesim, sınıf ve kurumlarında, altyapısında ve üstyapısında eşit hızla oluşmaz (Kongar, 1979-a: 345-347). Bu nedenle de herhangi bir zaman kesitinde tüm bir toplumda tek bir üretim biçiminin, ya da tek bir özelliğin (geleneksellik gibi) saf olarak egemen bulunduğunu söylemek büyük bir yanlıştır.

İşte bütün bu nedenlerle, toplumları --ideal tipler--e göre sınıflamak ne denli zorlama ise, bir toplumu, bu --ideal tipler--e göre ikiye bölmek de o denli, hatta ondan da sakıncalıdır. Bu açıdan, --merkez-çevre-- kuramının önemli bir gerçeği dile getirdiğini kabul etmeliyiz. Bir toplumun iki kesimi,

iki ayrı nitelik ya da özellik çevresinde örgütlenmiş bile olsa (kır-kent, geleneksel-çağdaş, feodal-kapitalist) herhangi bir toplumun belli bir bütünlük içinde olduğu kesindir. Bu bütünlüğü sağlayan olay, etkileşimdir. Ne denli farklı örgütlenmeler içinde bulunursa bulunsun, aynı toplumun tüm kesimleri, aralarındaki etkileşim sürdüğü sürece (ki sürmemesi olanaksızdır) belli bir bütünlüğe (diyalektik biçimde de olsa) sahiptirler. Bu açıdan, --merkez-çevre-- kuramının, bir toplumun, hem göreli olarak çağdaş, hem de göreli olarak geri ya da geleneksel kesimini, aynı olgunun, emperyalizmin uzantısı olarak ele alması, kuramsal açıdan çok da yanlış sayılmayabilir.

Yalnız burada iki sorun vardır: Sorunlardan biri, biraz yukarıda değindiğim, feodal yapı ile göreli olarak kapitalistleşmiş yapının uzun dönemde ittifak içinde bulunmalarının olanaksızlığı sorunudur.

Bir toplumu, belli ideal tiplere göre ikiye bölmek ne denli sakıncalıysa, tüm toplumu, tek bir öge çevresinde bütünleşmiş saymak da o denli yanlış olabilir. Hele toplumun çeşitli kesimleri, birbirlerine rakip toplumsal, ekonomik ve siyasal konumdaysalar, böyle bir --ittifak benzeri bütünleşme-- hiç söz konusu olamaz. Yukarıda açıklamaya çalıştığım, zıt ve rakip ögelerin bile bütünleşmesi ancak --diyalektik bir bütünlük-- çerçevesinde olanaklıdır.

Anadolu'da İkili Yapı

ikinci sorun çok daha önemli ve Türkiye'ye özgü bir sorundur. Bu sorun, Selçuklulardan beri süregelen, Osmanlı döneminde doruk noktasına ulaşan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını kalıntılar biçiminde duyuran, gerçek bir --ikili yapı--nın var oluşudur. Üstelik de bu --ikili yapı-- başlangıcında, emperyalizmle uzaktan yakından hiçbir ilişkisi olmayan, (ya da ilişkisi, kaba ve özel bir emperyalizmin, sömürülen değil, sömüren ucunda olmaktan doğan) bir nitelik taşır.

Bilindiği gibi, gerek Selçuklularda, gerek Osmanlılarda, devlet yapısı İslam inancı ve İran geleneğinden de etkilenerek, kendine özgü birtakım nitelikler taşır (Berkes, 1973:23-25).

Felsefi ve geleneksel temelleri ne olursa olsun, özellikle Osmanlı devlet yapısı ve kültürü tümüyle --ikilin bir nitelik taşımaktadır. Hiç kuşkusuz, bu durum, önce devlet yapısında ortaya çıkmış, kültüre yansıması ise bir süre sonra olmuştur. İlmiyye ve seyfiyyeden oluşan yönetici sınıf ile halk arasında hem siyasal ve yasal haklar, hem de ekonomik haklar ve görevler bakımından önemli farklar vardı (Akdağ, 1974:119).

Aslında dikkatle bakıldığı zaman, --ikili yapı--yı Osmanlı devlet geleneğinin

pek çok alanında görmek olanaklıdır. Hukuk alanı, bu --ikilik--in en güzel örneklerinden biridir. Kur'an'a dayalı ve İmparatorluğun dinsel niteliğini belirleyen ve yansıtan --şeriat-- ile, devlet yönetimi gereklerinin doğurduğu --Örfi-- hukuk hemen hemen tümüyle --ikili-- bir hukuk sistemini yansıtır (Mumcu, 1963:28-54).

Bir yanda --devşirme-- sistemine dayalı yeniçeriler, öte yanda yerel kişilerden oluşan sipahiler, bir başka ikiliğin simgesiydiler. Bir yanda İmparatorluğun --merkez--i, öte yanda --çevre--si yer atmıştı sanki (Mardin, 1973:174).

Ayrıca bir başka nokta, yönetim savaşı içinde olan --devşirme-- vezirler ile --asilzade-- vezirler arasında saray entrikaları biçiminde gelişen, fakat tüm toplumsal yapıyı etkileyen --ikilik--ti.

Saray kültürü ile halk kültürü arasında ortaya çıkan --ikilik-- ise çok ünlüdür ve buraya dek sayılan tüm siyasal, toplumsal ve ekonomik --ikilik--lerin bir yansıması olduğu için çok da köklü ve belirgindir.

Mardin bu konuda şöyle diyor:

--Gazi sisteminin ortadan kalkmasının ve bürokratlaşmasının sonucunda iki tip yaşantı billurlaştı. Biri Sultan'ın ve Saray'ın etrafında toplananların

hayatı, diğeri de --çevre--nin hayatı. Burada --çevre-- kelimesi aşiret kalıntılarını, köylüleri ve hatta İstanbul'daki alt sınıfları bile kapsayabilecek bir genişlikte kullanılmıştır. Bu ikili grubun en bellibaşlı özelliği, birinin vergi toplayıcılarından, diğerinin de vergi ödeyicilerinden meydana gelmesidir. Bu temel iktisadi fark nedeniyle metropolle çevrenin kültürü birbirinden ayrı olarak belirginleşti. Bir yanda Saray'ın ve yönetici seçkinlerin kültürü, öte yanda --çevre--nin, yani kitlenin kültürü.-- (Mardin, 1971:434).

Osmanlı İmparatorluğu bakımından, --merkez-çevre-- kuramcılarının öne sürdüğü --emperyalizme bağlı ikili yapı-- işte zaten var olan böyle bir ikili yapının üzerine yerleşti.

Merkezi bürokrasinin egemenliği arttıkça, ve bu grup, Batı modelini benimsedikçe, emperyalizmin yol açtığı ikili yapı ile Osmanlı'nın geleneksel ikili yapısı tam anlamıyla bir çakışma gösterdi. --İmparatorluğu kurtarma görevi--ni yüklenmiş oldukları duygusuyla işbaşında bulunan merkezi bürokrasi, bu tarihsel görevini, Batılılaşma yoluyla gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Bu ögelerin, yani Batılılaşma çabalarının, aslında --İmparatorluğu kurtarma-- girişimleri olduğu düşünülürse, --merkez-çevre-- kuramının günümüzdeki yorumu ile, bu çabaların aslında --kurtulmaya-- değil, --batmaya-- yol açtığı (ki, hiç

kuşkusuz bu nesnel tarihsel gerçeğe de uyan bir yorumdur) öne sürülebilir.

Burada üzerinde duracağımız konu, --merkez-çevre-- kuramının eleştirisi olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu kuram açısından incelenmesini daha ilerideki bölüme bırakarak, şimdilik, --ikili-- yapının salt emperyalizme bağlı bir olgu niteliği taşıdığı savının en azından Osmanlı-Türk toplumsal yapısı bakımından çok doğru olmadığını belirtmekle yetineceğim. Osmanlının --ikili yapısı-- İmparatorluk, emperyalizmin pençesine düşmeden çok önce vardı. Olsa olsa, bu --ikili yapı-- emperyalizm olgusu ile birlikte yeni bir nitelik kazandı.

Ulusalcılık

Merkez-çevre kuramına yöneltilen temel eleştirilerden biri de, bu kuramın, ulusalcılık uğruna, uluslararası işçi dayanışması tezini ve eylemini, yani klasik Marxsizmi yadsıdığı biçimde, Marxçılar tarafından yapılmaktadır. Özellikle Emmanuel'in tezlerinde (eşitsiz mübadele) ortaya çıkan, --yüksek ücretli işgücüne sahip ülkenin, düşük ücretli işgücüne sahip ülkeyi sömürmesi-- düşüncesine Ortodoks Marxçılar şiddetle karşı çıkmakta ve sorunun bir --mübadele-- ve --gelir bölüşümü-- sorunu değil, bir üretim biçimi sorunu olduğunu söylemektedirler (Florian, 1975).

Oysa, bu eleştiriler, en azından Marxçılık açısından çok da geçerli sayılmayabilir. Çünkü, gerek Marx, gerekse Lenin, kapitalist ülkelerdeki devrimin, kimi zaman sömürgelerdeki bağımsızlık eylemlerinden geçtiğini belirtmişlerdi.

İşin ilginç yanı, sosyalizmin, emperyalizme karşı verilecek bir ulusal bağımsızlık savaşı ile kurulacağına ilişkin, yeni sol adına ortaya atılan siyasal kuramlar ve eylemler, merkez-çevre kuramının eleştirilerinin de dışında bırakılmışlardır. Oysa, bu kuramlar, hem uygulama açısından çok zengin ve anlamlı, hem de kuramsal açıdan eleştiriye çok açıktırlar.

Örneğin, Afrika'da işçi sınıfının devrimdeki öncü rolünü yadsıyan ve ancak köylülerle, lumpenproleterlerin devrim yapacağına ya da ulusal bağımsızlık sonrası işçilerin ve partinin işe yaramayacağına ilişkin savlar, Afrika'daki siyasal eylemlerin incelenmesiyle çürütülmüş durumdadır (Woddis, 1975:163-186).

E) Merkez-Çevre Kuramına Dayalı Karşı-Emperyalist Devrim Modeli ve Türk Devrimi

Merkez-çevre kuramı açısından Türk Devrimi'ni değerlendirirken, birkaç noktayı anımsamak gerekmektedir:

Birinci olarak dikkate alınması gereken nokta, merkez-çevre kuramının günümüzde eski Batı sömürgelerindeki ayaklanmalar ve devrimlere kuramsal temel yapılmış olmasıdır. Bir başka deyişle, niteliği sosyalist olsun ya da olmasın, hemen hemen, eski sömürgelerdeki her bağımsızlık eylemi --merkez-çevre-- kuramının çerçevesine oturtulmaktadır. Çünkü, merkez-çevre kuramının temelini, yeni emperyalizm modeli oluşturmaktadır.

İkinci olarak dikkate alınması gereken nokta, --merkez-çevre-- kuramına dayalı devrimin --sosyalist-- olma niteliğinin, ancak --dünya kapitalist sisteminin dışında kalmak-- anlamında bir --sosyalizm-- olduğudur. Aslında bu devrimlerin çoğunun, kapitalist üretim aşamasının olgunlaşması sonunda ortaya çıkan --sosyalizm-- ile uzak, yakın bir ilişkisi yoktur. Kanımca bu tür --sosyalizm--ler için en iyi ve doğru terimi Türkçede Doğan Avcıoğlu kullanmıştır: --Kapitalist olmayan kalkınma yolu.-- (Avcıoğlu, 1971:35).

Üçüncü bir nokta da, merkez-çevre kuramının uygulamada, emperyalizme karşı savaşımdan, kuramda ise sınıfsal devrim modelinden esinlenmiş olmasıdır. Bu nedenle, emperyalizm ile yeniemperyalizm ve Marxçılık ile yeni Marxçılık, sürekli bir biçimde --merkez-çevre-- kuramıyla birlikte akla gelirler.

Türk Devriminin Karşı-Emperyalist Niteliği

Bu kısa anımsatmalardan sonra, Türk Devrimi ile merkez-çevre kuramı ilişkilerine bakıldığında, son derece ilginç bir durumla karşılaşıyoruz: Türk Devrimi, dünya üzerinde hem uygulama, hem de kuram açısından --merkez-çevre kuramına dayalı devrim modeli--nin öncüsüdür. Uygulama açısından bu öncülük Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminde belirgindir. Fakat yazık ki, Türkçenin evrensel bir dil olmayışı, 1930'larda kuramsal olarak yapılan çalışmaların dünya literatüründe yer almasını ve bu konudaki kuramsal üretim onurunun evrensel olarak Kadro'culara verilmesini engellemiştir.

Her şeyden önce, Türk Kurtuluş Savaşı'nın tüm Batı dünyasına karşı verilmiş bir karşı-emperyalist savaş olduğunu vurgulamalıyız (Örneğin, Sovyet araştırıcısı Şnurov, --Kemalist devrim adı ile tanınan devrim, İngiliz-Fransız emperyalizmine karşı yapılmıştır-- diyor (Şnurov, Rozaliyev, 1970:18).). Her ne kadar, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Batı uygarlığına olan inançlarından dolayı, bu savaşı, basit bir Türk-Yunan savaşı gibi gören yorumlar varsa da, bunların gerçeğe uymadığı açıktır. En azından, Yunanlıların, İngilizler tarafından desteklendiği belgelerle sabittir.

Örneğin, Türk Kurtuluş Savaşı üzerine çalışan değerli tarihçi Jeaschke, Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan kitabında --Ermeni

ve Yunan Amaçları. İngilizler Onları Ne Dereceye Kadar Desteklemişlerdir?--
sorusuna yine İngiliz belgelerine dayanarak şu yanıtları getiriyor:

--Başkan Woodrow Wilson'un 18 Aralık 1916 tarihli sulh notasına Müttefikler;
başlıca harp hedeflerinden birinin, --Türklerin kanlı zulümleri altında tutulan
milletlerin kurtarılması-- olduğunu 10 Ocak 1917 tarihinde cevaben
bildirmişlerdi (Cd. 8439: British Foreign State Papers CXI 603 vd.). Gerçi
Lloyd George 5 Ocak 1918'de, --Türkiye'yi payitahtından veya Küçük Asya ve
Trakya'daki Türk ırkının hakim bulunduğu zengin ve şöhretli topraklarından
mahrum kılmak-- niyetinde olmadıklarını söylemişse de Lord Curzon bu beyanatın
--Türkleri harpten geri çekmek için yapıldığını--, ancak harbin devam etmekte
olması dolayısıyla bunun hükmü kalmadığını beyan etmişti (US V 693; Br. IV No.
646: 4.1.1920) tarihli Memorandum). Lord Robert Cecil, 5 Kasım 1918 tarihinde
Amerikan basını için verilen bir yemekte şunları söylemişti:

--Boyun eğen milletler üzerindeki Türk kontrolü mutlak ve kesin bir sonuca
ulaşmalıdır.-- (Alkışlar) (6.11.1918 tarihli Londra basını) .

Buna uygun olarak Bolfour'un 9 Kasım tarihiyle Amiral Calthorpe'a gönderdiği
talimatın izahnamesinde Britanya hükümetinin gayesinin --Milyonlarca zavallı
insanın gelecekteki mutluluğu--nu barış sözleşmesinde garanti etmek olduğunu

bildiriyordu (Br. IV No.471 n. 3; Belleten XXX 118). (Jaeschke, 1971:36).

Görüldüğü gibi, yukarıdaki satırlar, çok açık bir biçimde, Anadolu üzerindeki emperyalist oyunları sergilemektedir. Ayrıca, Sevr Antlaşması'nın Anadolu'yu bölüştürme biçimi ve ülkenin İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerince fiilen işgal edilmesi de, Kurtuluş Savaşı'nın bir Türk-Yunan Savaşı'nın çok ötesinde; dünyanın ilk karşı-emperyalist savaşı olduğunun açık kanıtlarıdır.

Bütün bu kanıtlara karşın, yine de Bağımsızlık Savaşı'mızın, bir Türk-Yunan Savaşı olduğu savı öne sürülmektedir. Örneğin, Kemal Tahir Yol Ayrımı adlı kitabında Doktor Münir'in ağzından bu tezi şöyle belirtir: --Çünkü, Anadolu-Yunan Savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir Milli Kurtuluş Savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu-Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçüklerinden biridir.-- (Tahir, 1971:437).

Türk yazını tümüyle düşünüldüğünde, Kemal Tahir, bu görüşü bakımından azınlıkta kalmaktadır. Örneğin, --Türk Romanında Kurtuluş Savaşı-- adlı bir incelemesi de olan değerli araştırıcı Mehmet H. Doğan da Kurtuluş Savaşı'nı, --Çağdaş anlamda emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarının ilki-- sayar (Doğan, 1976:7).

Aynı konuda Yunanlıların nasıl davrandıkları hakkında Halide Edip bir köylü kadının söylediği son derece ilginç olan şu sözleri aktarıyor: --Nasıl Yunanlılara yalvardım bilsen. Biraz yaşayanların başında bir dam bırakın, dedim. Köylülere bizi Avrope yolladı, dediler. Bana bak kızım, o Avrope denilen adama söyleyin, biz ona fenalık etmedik, biz zavallı köylüleri rahat bıraksın--. Bu satırlardan sonra, Halide Edip kendi gözlemini aktarıyor: --Tuhafı şu ki Yunanlılar, Sakarya bölgesinde en ilkel köylüye kadar, bu işin arkasında İngilizlerin olduğunu anlatmışlardı.-- (Değerli araştırıcı Konur Ertop, Halide Edib'in genel tutumunu haklı olarak çelişkili görmektedir: --Ancak Halide Edib'in --Hükümetler düşmanımız, uluslar dostumuzdur-- gibi gerçekçi ve ileri bir tutum içinde olmasına karşı, saldırganın hareketine yol açan gerçek nedenleri nesnel bir temele oturtamadığı bu yüzden çelişkileri olduğu görülmektedir... İngiliz emperyalizmine karşı korunma tedbiri olarak da Amerikan mandasını isteyebilir. --Vurun Kahpeye--de o kadar güçlü biçimde işbirlikçi niteliğine dikkati çekeceği çevreleri hesaba katmadan din adamının ve sarayın yardımına bel bağlayabilir.-- (Ertop, tarihsiz:32).) (Adıvar, 1919:201-202). Price da, Yunanlıların doğrudan doğruya Lloyd George tarafından kışkırtıldığını belirtiyor (Price, 1961:119).

Bir başka ilginç öykü Çukurova bölgesindeki bir anıda görülür: Bölgede görevli Fransız işgal kuvvetlerinin Üsteğmeni Subi, Ali Saip Ursavaş'a,

--Fransa'ya on bin lira ile dönmek istiyorum-- diye açık bir öneride bulunur.

Bunun üzerine kendisine eşraftan Cezmi Bey'e beş yüz lira verirse, ayda üç beş yüz lira faiz alacağı söylenir ve böylece gerçekleştirilen ilişki sonunda Subi'nin Ermenilere karşı desteği sağlanır (Dalkır, 1961:46-49).

Mustafa Kemal Atatürk'ün Olayı Görüşü

Şimdi madalyonun öteki tarafına, Mustafa Kemal Paşa'ya bakalım: Konuyu o nasıl görüyor? 24 Nisan 1920 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir gizli oturumunda Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

--Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafii iktisadiye (iktisadi menfaatler) temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devleti ecnebiyenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telakki etmekte ve her ikisi de bunu bize birçok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler.--

Görüldüğü gibi, Kurtuluş Savaşımızın belli bir zamanından sonra, Anadolu hükümeti ile adeta bir ittifak içinde gözüken Fransız ve İtalyanlar hakkında bile Mustafa Kemal Paşa hiçbir hayale kapılmıyor. Emperyalizm olgusunu bir an

bile akıldan çıkarmadan, bizim ulusal bağımsızlığımızdan yana olan yabancı devletlerin bu isteklerini bile, ekonomik çıkar anlayışlarına dayadıklarının farkında. Üstelik bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de öğretici bir biçimde açıklıyor.

Bundan sonra, aynı konuşmada, Mustafa Kemal Paşa şöyle devam ediyor:

--Yunanlılar doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edilmek sureti ile muhafazai mevki ediyorlar (durumlarını koruyorlar) ve çıkmak niyetinde olmadıkları anlaşılıyor.--

Bu satırların yazıldığı gizli oturum tutanakları açıkça gösteriyor ki, Yunanlılarla çarpışan Anadolu hükümeti, Yunan ordularının ardında emperyalist güçlerin varlığının tüm bilincindeydi. Nitekim Atatürk konuşmasını şöyle sürdürüyor:

--Efendiler, muhafazai mevcudiyet için atimizi (geleceğimizi) , istiklalimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetleri de vakıfız.-- (TBMM, I:6-7).

Mustafa Kemal Paşa, karşısındaki düşmanı bu nitelikleriyle görürken, acaba kendi yaptığı eylemi nasıl değerlendiriyordu? Bu eylemin ardında nasıl bir

birlik ve ittifak düzeni arıyordu? Bu soruların yanıtlarını şu satırlarda bulmak olanaklıdır:

--Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de, bunu bir defa daha teyit etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye, azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü, müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şark'ın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir.-- (Karal, 1969:17).

Bu satırlar, gerek merkez-çevre kuramının, gerekse karşı-emperyalist devrim modelinin uygulayıcısı olan bir liderin, bilincini, eylem sırasındaki düşüncelerini göstermektedir. Temmuz 1922'de söylenen bu sözler, sıcak eylemin heyecanı içinde, geçici bir anlayışla söylenmiş bile kabul edilse, 1933 yılı gibi, artık, gerek Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı, gerekse dünya koşullarının çok değiştiği bir dönemde, aynı esastaki şu sözlerin daha geniş kapsamlı bir biçimde yinelenmiş olması Atatürk'ün bu konudaki bilincini ve yaklaşımını kesin olarak saptamaktadır:

--Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız.

Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vukuu bulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.-- (Karal, 1969:17).

Bu sözlerden de açıkça görüldüğü gibi, 1933 gibi, artık Türk Kurtuluş Savaşı'nın çoktan kazanılmış olduğu bir dönemde, Mustafa Kemal Atatürk, emperyalizmin yok olacağını söyleyerek, günümüzü (yani, 1980'leri) bile aşacak bir öngörüde bulunuyor.

Bu sözler, Türk Devrimi'nin liderinin hem sınıfsal devrim kuramının geleceğin dünyasına ilişkin beklentilerini, hem de merkez-çevre kuramının devrim modelinin uygulaması sonundaki durumu paylaştığını gösteriyor.
Gerçekten de Atatürk, Batı emperyalizmine karşı ilk başarılı sıcak savaşı vermiş bir lider olarak, yukarıdaki sözlerine candan inanıyordu (Nitekim, daha Anadolu direnişi bir İstiklal Savaşı'na bile dönüşmeden önce, yalnızca

Sevr Antlaşması bile önemli etkiler yapmıştı. Örneğin, Hindistan'da Müslüman halkın İngilizlere güveni sarsılmış ve bu nüfus Gandi hareketinin destekçisi durumuna gelmişti (Kamal-ud-din, 1922:83).).

Koloğlu'nun çok iyi belirttiği gibi, dış ülkelerde olup bitenleri de --mazlum milletler-- çerçevesinde algıladığına ilişkin çeşitli zamanlarda yapılmış konuşmaları, bu inancın kanıtlarından yalnızca biridir (Koloğlu, tarihsiz: 33-36, 39-41).

Atatürk'ün bu anlayışına pek çok yabancı da katılmaktaydı. Nitekim, Afgan Kralı'nın amcası Veli Han, --Atatürk yalnız Türkiye'nin değil, bütün Doğu'nun Ata'sıydı.-- demiştir (Yüzbaşıoğlu, 1971:450).

Merkez-Çevre Kuramının İlk Sahipleri:

Kadro Hareketi

1930'larda yayımlanan Kadro dergisindeki yazılara ve savunulan düşüncelere bakıldığında, günümüzdeki --merkez-çevre-- kuramının ve bu kurama dayalı, --ulusal kurtuluş devrimleri--nin adeta kelime kelime Kadro'dan aktarıldığını görüyoruz.

Şimdi Şevket Süreyya'nın şu satırlarına bakalım ve --dünya kapitalist sistemi-- anlayışını belirleyen Wallerstein'in 1974'te çizdiği manzarayı ondan kırk yıl önce nasıl çizmiş olduğunu görelim:

--Halbuki, bu nizam (kapitalist dünya nizamı) bugün gibi o zaman da, kendi bünyesinden doğan ve herbiri kendi istikametinde inkişaf edip, kendi istikametinde kuvvetlenen iki büyük tezat elinde mustaripti:

1- Bir tarafta bir buçuk milyarlık bir müstemleke (çevre) ve yarı müstemleke (yarı-çevre) halkının yarattığı fazla kıymetlerle (artı değerlerle) yaşayan, dört yüz milyon başlı bir Avrupa ehramı vardı ki bu ehramı teşkil eden içtimai tabakalar arasında, günden güne keskinleşen bir sınıflar kavgası bizzat Avrupa cemiyetinin kendi nizamı aleyhine inkişaf edip duruyordu.

2- Diğer taraftan, bütün teknik vasıtaları kendi emrinde tutan ve cihanı kendi fikir ve iktisat diktatörlüğü altında, kendi istediği gibi kullanan bütün sanayi Avrupasına karşı, bir buçuk milyarlık müstemleke ve yarı müstemleke halkının için için kaynayan Milli Kurtuluş Mücadeleleri vardı.--
(Aydemir, 1932-a).

Yukarıdaki satırlardan da açıkça görüldüğü gibi, Şevket Süreyya Aydemir, daha 1930'larda, bugün yeni ve özgün bir kuram olarak dünya bilim çevrelerinde ilgi toplayan --merkez-çevre-- kuramının ilkelerini ortaya koymuştu. Bunun nedeni açıktı: Çünkü Türk Devrimi, bu kurama dayalı --karşı-emperyalist devrim-- modelinin ilk başarılı uygulayıcısıydı. Bu olayın

kuramcılarının da, olayı yaratan ülkeden çıkması son derece doğaldı.

Ekonomik alanlarda, Yalçın Küçük'ün deyişiyle, --emperyalist merkezlere bağlı yabancı uzmanların önerileri hiçbir zaman değişmediği gibin mazlum ülke düşünürlerinin buna karşı çıkışlarında da fazla bir farklılık izlenmiyor (Küçük, 1980:161).

Nitekim, Şevket Süreyya, yukarıdaki satırları, dünya üzerinde Türkiye'nin yerini saptayarak sürdürüyor:

--Şimdi bu tezatlar (sınıflararası ve ülkelerarası çelişkiler) artık halledilici safhasına girmiştir. Sınıflar ve milletler herbiri kendi saflarında, kendi yerlerini buluyorlar. Büyük sanayi kesafetlerini toplayan ve bütün ıstırabı bu sanayi kesafetinden doğan Avrupa'da, cemiyetin mukadderatı kendi şartlarına göre istediği şekilde hallolunabilir. Fakat, Türkiye'nin yeri Milli Kurtuluş Hareketleri cephesindedir. Yeni Türkiye, geçen asrın müstemleke (çevre) ve metropol (merkez) münasebetlerine karşı, yeni cemiyetler muvazenesinin kaydüşartsız müstakil milletini ve geçen asrın tabi ve metbu milletler nizamı yerinde, siyaseten masun ve iktisaden kendine yeten milleti temsil ediyor.-- (Aydemir, 1932-a).

Şevket Süreyya, Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini saptarken, ulusal bir şövenizmden ya da gözü kapalı bir spekülasyondan hareket etmiyor. Elinde,

Mustafa Kemal Atatürk'ün başarı eylemi o sırada ortaya atılan --devletçilik-- gibi yeni uygulama yöntemleri ve sağlam bir kuram vardır. Şu satırların bugünkü Türkiye bakımından geçerliliği ve --merkez-çevre-- kuramına dayalı --karşı-emperyalist devrim-- modeli açısından doğruluğu şaşırtıcıdır:

--Bir zamanlar müstemleke ve yarı-müstemlekelerin sefalet haddini, büyük sanayi memleketlerinde tekniğin terakki derecesi tayin ederdi. Şimdi müstemleke ve yarımüstemlekelerle iktisaden tabi memleketlerde tekniğin terakki derecesi, büyük sanayi memleketlerindeki sanayi dağılışının haddini ve şiddetini tayin edecektir.

Metropollerin, yani başka memleketlerden çekilen fazla kıymetler hesabına yaşayan memleketlerin teknik temeli günden güne sarsılıyor. Müstemleke ve yarı-müstemlekelerin istismarına istinat eden rejim, artık tabii ömrünü yaşamıştır. Bize --Buhran-- diye anlatılan şey, hakikatte, eski istismar nizamına göre kurulmuş eski metropol hegemonyasının teknik bazının bir sarsıntısından başka bir şey değildir.

Binaenaleyh buhran, bünyeleri dağılmaya yüz tutan büyük sanayi memleketleri için bir ıztırap, fakat kendi milli iktisat sistemlerini kurabilmeleri, ancak bu müesses sanayi hegemonyasının tasfiyesine bağlı olan bizim gibi

memleketler için sadece bir --doğum ağrısı--dır. Siyaseten olduğu kadar iktisaden de müstakil bir Türkiye'nin teessüs edebilmesi için Garpta --buhran-- denilen şeyin biraz daha devamı ve biraz daha derinleşmesi lazımdır. Çünkü, bizim ve benzer memleketlerin iktisadi inkişafı, Garptaki sanayi buhranının baş amillerinden biridir.-- (Aydemir, 1932-b).

Açıkça görüldüğü gibi, bu satırlar, --merkez-çevre-- kuramının daha önce aktardığım, --çevre ve yarı-çevre ülkelerinin ancak dünya kapitalizminin bunalım dönemlerinde gelişme olanakları bulması-- tezinin 1930'lardaki ifadesidir.

Kadro'cular, edebiyat alanında da etkindirler. Örneğin, Yakup Kadri, Sodom ve Gomore'de, daha 1928 yılında, Yunanlıları, İngilizlerin kışkırttığı ve Anadolu'ya yolladığı gereğini yansıtarak, şöyle yazıyordu:

--İstanbul'da işgal kuvvetleri fertlerinin halka reva görmediği cefa ve zulüm kalmamıştır. Bu memleketin aydın ve vatansever sınıfına karşı ise adeta ilk insanların yırtıcı mahluklara ve ilk Amerikan kolonilerinin kırmızı derililere uyguladıkları --kitle halinde yok etme-- sistemini kullanmıştır.-- (Karaosmanoğlu, 1972-b:22).

İşin ilginç yönü, --merkez-çevre kuramına dayalı karşı-emperyalizm-- tezinin, kökeni Marx'a dayalı olmakla birlikte, en sert eleştirileri Ortodoks

Marxçılardan almış olmasıdır. Nasıl bugün, Emmanuel ve Wallerstein gibi yazarlara en sert eleştiriler, klasik Marxçılardan geliyorsa, geçmişte de Kadro hareketine ve Şevket Süreyya ile arkadaşlarına eleştiriler aynı çevrelerden gelmişti. Oysa, pek çok kişiye göre --merkez-çevre-- kuramı --neo-Marxist-- bir yaklaşımı içermektedir.

Kadro Hareketi, Atatürk'ün Eylemini Evrensel Açıdan Yorumlamaya Çalışıyordu

Merkez-çevre kuramı ve buna dayalı olan karşı-emperyalist devrim tezi, hiç kuşkusuz, sömürülen ülkelerin, gittikçe dünya siyaset sahnesinde önem kazanmasından doğmuştur. Dolayısıyla, pek çok düşünür, bu arada Marxçı düşünürler de olayın üzerine eğilmiş ve yeni yorumlar yapmışlardır.

Kadro hareketi de bundan başka bir şey değildir. Çoğu eski komünist ve sosyalistlerden oluşan bir yazar ve düşünür kadrosu, Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminin somut başarısını, evrensel açıdan ve dünya kapitalist sistemi çerçevesinde irdelemişlerdir.

Aşağıdaki satırlar da Şevket Süreyya'ya aittir:

--Batı'da makinelerin sanayiye uygulanması makineleri, yani üretim vasıtalarını elinde toplayan sınıfla, bu vasıtalardan yoksun kılınan sınıf

arasında ve sanayi yoğunluğunu elinde tutan memleketlere özgü bir çelişme doğurmuştur. Bu çelişme kesinleşmektedir. Fakat aynı suretle, bir kısım memleketlerde gene makinelerin sanayiye uygulanması ve sanayinin dünyanın belirli alanlarında yoğunlaşması, büyük üretim vasıtalarını elinde biriktiren memleketlerle, milli sanayiden mahrum kılınan memleketler arasında diğer bir çelişme doğurmuştur ve bu çelişme gittikçe genişlemekte ve kesinleşmekte bulunmuştur. Bu çelişmeler bu kitapta açık ve sık olarak tekrarlanacaktır. Çünkü aslında inkılabımız, dünya ölçüsünde olan bu çelişmelerin hem mahsulü, hem tasfiyecisidir.

Birinci çelişme, tekniğin ileri ve yoğunlaşmış olduğu ülkelerin birbirlerine karşı olan iki sınıfı arasındadır. İkinci çelişme, tekniğin yoğunlaşmış ve sanayinin ilerlemiş olduğu ülkelerle (metropollerle) eski sanayisini kaybeden, fakat onu yeniden ve bugünkü şartlara göre kurmak davasını güden sömürge ve yarı-sömürgeler (yahut ziraatçı memleketler) arasındadır. Bu çelişmelerden birincisi sınıf kavgası, ikincisi Milli Kurtuluş Mücadelesi şeklinde cereyan ediyor.-- (Aydemir, 1968:45-46).

Şevket Süreyya'nın yine 1932'de yazdığı (1968'de ikinci basımı yapıldı) bu satırlar, konunun; aynen bugün Batı'da olduğu gibi, o gün Türkiye'de de yeni-Marxçı bir yoruma oturtulmak istenildiğini gösteriyor.

Daha ilerde göreceğimiz gibi, Kadro; --merkez-çevre kuramına dayalı karşı-emperyalist devrim--in yalnız kuramını yapmakla kalmıyor, onun, devrim sonrası uygulaması için de yol gösteriyordu.

Türk Kurtuluş Savaşı'ndan önce Osmanlıların düştüğü sömürge durumu hakkında, yerli ve yabancı çalışmaların da aynı yıllara rastlaması, Kadro hareketinin belli bir ortamın ürünü olduğunu göstermektedir. Yerli araştırmalara Şanda (tarihsiz), yabancı araştırmalara Blaisdell (1979) örnek verilebilir. Kadro'cuların kökenleri için, Aydemir (1967) , Küçük (1979:37-86) , Ergüder (1978) ve Tör (1976)'e bakılabilir.

Türkiye'de Merkez-Çevre Kuramına İlişkin Çalışmalar

Yeni Türk Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemi, gerek dünya, gerekse Türkiye tarihi açısından bir dönüm noktası olduğundan, özellikle Türkiye'de kendinden sonraki tüm eylem ve düşüncelere de damgasını vurdu.

Son yıllarda bunun en belirgin örneklerinden biri, Yön-Devrim dergileri çerçevesinde gelişen düşünce eylemi oldu. Özellikle yazar ve düşünür Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünü yaptığı bu akım, Türkiye'yi evrensel kuram açısından --merkez-çevre-- çözümlemesinin içine oturtuyor, kalkınma için de Oscar Lange'den aktardığı --Milli Devrimci Kalkınma Yolu--nu öneriyordu

(Avcıoğlu, 1973:670-676).

Temelde karşı-emperyalist bir yaklaşıma dayalı olarak önerdiği bu kalkınma yolu, Türk tarihi ve ideolojisi açısından da --neo-Kemalist-- diye nitelenebilecek bir yaklaşımdı. Tek eksiği, iktidarın ele geçirilmesinde sivil-asker bürokratların rolüne fazla ağırlık vermesi olan bu kuram, aslında bir yeni Kadro eylemi olarak da nitelenebilir. Kadro'dan farkı, onun savunduğu ve başta Mustafa Kemal Atatürk oturduğu halde gerçekleştirilemeyen pek çok önlemi, bu kez hemen aynen, üstelik de Mustafa Kemal Atatürk gibi birinin desteğinden yoksun bulunan ve oldukça değişmiş (sınıflaşmış) nitelik taşıyan bir toplumda önermesiydi. Mustafa Kemal Atatürk'ün yokluğundan doğan eksikliği, asker bürokratların desteği ile doldurmayı umut eden bu yaklaşım, gerek iç, gerekse dış konjonktür bakımından bir süre sonra Türkiye'nin gündeminden çıktı ve güncelliğini yitirdi.

Fakat, bu Kadro ve Yön-Devrim çizgisinin Türkiye'nin siyasal gündeminden çıkması demek değildir. Çünkü, bu yaklaşımın temel belirleyiciliği, askere ya da tek partiye dayalı bir çözüm önermesi değil, --merkez-çevre-- kuramına dayalı bir dünya çözümlemesi üzerine oturtulmuş --karşı-emperyalist bir program-- ortaya koymasıdır. Dünyaya bu konuda öncü olmuş bir ülke olarak, merkez-çevre kuramı ve karşı-emperyalist devrim modeli Türkiye dışında bile

olsa, varlığını sürdürdüğü sürece, konunun toplumumuzun gündeminden yok olacağını düşünmek doğru değildir.

Nitekim, --merkez-çevre-- kuramına göre, Osmanlı-Türk toplumunun çözümlenmesine ilişkin çalışmaların sayıca küçümsenmeyecek kadar oluşu ve bundan da önemlisi, niteliklerinin yüksekliği, yukarıdaki yargımın doğruluğunu göstermektedir.

Bu konudaki çalışmalar iki gruba ayrılabilir. Birinci grup, Osmanlı-Türk siyasal ve toplumsal yapısını --iç dinamik-- çerçevesinde bir --merkez-- ile --çevre--sinin ilişkileri açısından inceleyen çalışmalardır. İkinci grup çalışmalar ise, Türkiye'yi --dış dinamik-- açısından, dünya sistemi içerisinde bir --çevre-- ülkesi olarak ele alan çalışmalardır.

Birinci tür çalışmalara Şerif Mardin öncülük etmiştir. 1973 yılında yazdığı bir makalede, --merkez-çevre-- kuramının, Türk siyasal çözümlemeleri için bir anahtar olup olmadığını sormuş ve günümüze dek getirdiği bir siyasal çözümleme denemesini Deadalus dergisinde yayımlamıştır (Mardin, 1973).

Aynı grup içinde bir başka çalışmayı Metin Heper yapmış ve Kadro'culara sempati besleyen bir dergide, Toplum ve Bilim dergisinde yayımlamıştır. Heper'in başka amaçla yapılmış çalışmalarına bile --Osmanlı Siyasal Hayatında

Merkez-Kenar İlişkisi-- adını koyması, bu kuramın Türkiye açısından
çekiciliğini belirtir kanısındayım (Heper, 1980).

Türkiye'yi dünya sisteminin içinde, dış dinamik açısından bir --kenar-- ya da
--çevre-- ülkesi olarak irdeleyen çalışmaları, daha önce belirtmiştim. Özkol'un
(1969), Gülalp'ın (1979), Keyder'in (1976-1979) ve Aksoy'un (1975) çalışmaları
gerçekten uluslararası standartların üzerinde, Yalçın Doğan'ın çalışması
(1980) ayrıca güncellik de taşıyor.

Konuyu yine Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın en hızlı döneminde, Ekim 1921'de
söylediği şu düşüncelerle bağlamak, --merkez-çevre kuramına dayalı
karşı-emperyalist devrim-- modeli açısından Türk Devrimi'nin çözümlenmesine
tutulacak ışıklardan biri olacaktır:

--Anadolu bu müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor,
belki bütün Şark'a müteveccih hücumlara bir set çekiyor. Efendiler, bu
hücumlar elbette kırılacaktır. Bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet
bulacaktır. İşte o zaman Garp'ta, bütün cihanda hakiki sükun, hakiki refah ve
insaniyet hüküm sürebilecektir.-- (Karal, 1969:17).

....

III

BİR DEVRİMİN GENEL KOŞULLARI

Kaç Türk var şu dünyada, bir o kadar susuz:

Hepsinin gönlünde sen, bir pınar bulmak gibi:

Ancak senin yolunda sağlıklar, esenlikler:

Olmaya devlet cihanda Atatürk'ü duymak gibi.

BEHÇET NECATİGİL, --Atatürk'ü Duymak--tan.

İnsan ilişkilerindeki temel değişme biçiminde tanımladığımız --devrim-- hiç kuşkusuz siyasal boyutu ağır basan bir olaydır. Bir başka deyişle, siyasal anlamdaki iktidar değişikliği, bir devrimin en belirgin özelliği olmaktadır.

Devrimler ne zaman ortaya çıkar? Hangi koşullar bir devrimin oluşmasına uygun bir ortam yaratır? Bu soruların yanıtları hiç kuşkusuz, son derece karmaşık bir ögeler sistemini yansıtacaktır.

Her şeyden önce, bir devrimi ortaya çıkaran koşulları, tarihten ve toplumdan gelen nesnel koşullar ile, devrime özgü örgüt sel ve bireysel kökenli öznel koşullar olarak ikiye ayırabiliriz.

Bu iki grup koşul hiç kuşkusuz, birbirlerini önemli ölçüde etkiler. Nesnel koşulların varlığı öznel koşulları yaratacağı gibi, salt öznel koşulların varlığı da nesnel koşulların oluşmasını hızlandırabilir.

Öznel ve nesnel koşulların bir devrimin ortaya çıkmasındaki göreli rolleri

nelerdir? Hangisi daha belirleyicidir? Bu soruların yanıtları, hiç kuşkusuz, nesnel koşullara ağırlık tanıyan bir biçimde verilmek zorundadır. Tarihsel ve toplumsal koşullar, bir devrim için olgunlaşmışsa, lider, örgüt ve ideoloji olarak, öznel koşullar da aynı süreçlerden etkilenerek gelişir.

Bir devrimin ortaya çıkması için gerek nesnel, gerek öznel koşulların hangilerinin ne miktarının gerekli olduğu, her devrim olayının kendine özgü ortamı içinde belirlenebilir. Bu açıdan, soyut bir --devrim modelin oluşturmak pek olanaklı değildir. Burada benim giriştiğim çaba, ancak bir --genel durum değerlendirmesi-- açısından belli ipuçlarının aranmasıdır.

:::::::::::::::::::

I- DEVRİME YOL AÇAN NESNEL KOŞULLAR

Bir toplumda, tarihsel ve toplumsal süreçler sonunda zaman içinde, yapısal olarak ortaya çıkan koşulları nesnel koşullar adı altında sınıflıyoruz. Bu sınıflama içinde üç alt grup görmek olanaklıdır. Bu alt gruplar, belki de önem sırasına göre, ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullardır.

:::::::::::::::::::

1) Devrime Yol Açan Ekonomik Koşullar

a) Ulusal gelir dağılımının adaletsiz ve iç sömürünün yüksek olması. Bir

toplumda, ulusal gelir, çeşitli sınıf, tabaka ve gruplar arasında ne denli adaletsiz dağıtılırsa, toplumsal huzursuzluklar ve düşmanlıklar o denli keskin olur. İç sömürü oranının yüksekliğinden doğan bu durum genellikle, dıştan gelir sağlayamayan (yani, sömürgesi olmayan) ve hızlı kalkınma zorunda olan (gelişmekte bulunan) ülkelerde daha çok görülebilir. Fakat zaman içinde, ileri teknoloji ülkelerinin geçirdikleri devrimler açısından, örneğin, İngiliz, Amerikan, Fransız ve Rus devrimlerinde, bu ögenin önemli bir ortak nokta olduğu saptanmıştır (Brinton, 1965:50-64).

b) Ekonomik kalkınma ve büyüme oranı ile toplumsal gelişme hızının yetersiz oluşu. Gerek ulusal gelir artışının, gerekse eğitim, konut, sağlık gibi toplumsal gelişme göstergelerindeki büyümenin düşüklüğü, toplumdaki ekonomik ve sosyal beklentilerin yerine getirilmesini engeller. Bu ise, hem mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal yapının yeterliliği, hem de yöneticilerin başarısı hakkında önemli kuşkular yaratır.

c) Belli bir oranda, ekonomik kalkınma ya da büyüme ile toplumsal gelişmenin başlamış olması. Böyle bir durum, toplumdaki beklentilerin yükselmesine ve gelecek için daha yüksek umutların oluşmasına yol açar. Bir başka deyişle, toplum, artık --mevcut durum ile yetinmemektedir.-- Böylece, ileriye dönük değişme arzuları daha etkin bir nitelik kazanır (Hoffer, 1958:33-34; Brinton, 1965:29-30).

d) Toplumdaki üretimin arttırılmasını engelleyen yapısal darboğazların varlığı. Örneğin, düşük teknoloji, feodal ilişkiler, sermaye ve teknik bilgi yetersizliği tek yanlı dış bağımlılık gibi, yapısal nitelik taşıyan engeller, kısa dönemde mevcut yapı içinde sorunların çözüm umudunu ortadan kaldırabilir.

e) Dağıtılacak ulusal gelirin doğrudan doğruya içteki emek sömürüsünün yüksek olmasına bağlı bulunması. Sömürgeleri yoluyla dıştan gelir sağlayamayan ya da büyük ve kullanılmamış doğal zenginliklere sahip olmayan ülkelerde, ekonomik kalkınma doğrudan doğruya içteki emek sömürüsüne bağlı olacağından, toplumun bir kesimi, kalkınmanın tüm yükünü çekeceğinden, adaletsizlik ve huzursuzluk, büyük oranda artabilir. Oysa, Birleşik Amerika, Sovyet Rusya ve petrol ülkeleri gibi toplumlarda, doğal kaynakların varlığı, içteki emek sömürüsünün düşük tutulmasına karşın, doğal kaynaklara bağlı olarak ulusal gelirin artışını sağlayabilir. Ya da sömürgelerinden gelir sağlayan ülkeler, bu geliri kullanarak, sömürü oranından daha yüksek bir gelir dağılımı gerçekleştirebilirler. Bu koşullar olmadığı zaman, memnuniyetsizlik ve huzursuzluk artar.

f) Sürekli dış ticaret açığı ve yüksek enflasyon gibi, mevcut adaletsizlikleri pekiştirici ve düzeni yozlaştırıcı eğilimlerin varlığı. Bir

toplumda, mevcut durum daha iyiye gideceğine, yapısal nedenlerle daha kötüye doğru değişme eğilimi gösteriyorsa, o zaman, mevcut yapıya olan güven tümüyle sarsılır. Bu ise köktenci bir değişim konusundaki beklenti ve inançları doğurur.

::::::::::::::::::

2) Devrime Yol Açan Toplumsal Koşullar

a) Toplumun temel yapısının çok hızlı değişmekte oluşu. Böyle hızlı değişme dönemlerinde, genellikle eski kurallar ve değerler, geçerliliklerini yitirdikleri gibi, yeni değer ve kurallar da henüz yerleşememişlerdir. Bu durum, toplumbilimde --kuralsızlık-- (anomi) dediğimiz bir özel terimle ifade edilir. Anomi durumunun sonuçları şöyle özetlenebilir (Merton, 1964:164-165):

I) Toplumdaki liderlerin, halkın ve bireylerin gereksinmelerine duyarlı olmadığına inanılır.

II) Düzensiz ve kuralsız bir toplumda, hiçbir şeyin başarılamayacağına inanılır.

III) İnsan ve toplum yaşamındaki amaçların, gelişme yerine, gerileme gösterdiğine inanılır.

IV) İnsan bir boşluk ve hiçlik duygusuna kapılır (Bu yüzden de Durkheim'e göre, intiharlar artar).

V) Bireyler, toplumsal ve psikolojik destek için kişisel ilişkilerine güvenemezler.

VI) Birey tam anlamıyla toplumuna yabancılaşır, dışlanır. Maddesel ve zihinsel yaratıcılığı engellenir. Yalnızlığı içinde çevresinin köleliğine mahkum olur (Tolan, 1980:181-185).

b) Toplumun bütünleşmesine yardımcı olan ögelerin işlevlerini yitirmesi.
Her toplumda, hukuk, meslek odaları, piyasa mekanizması, aile, siyasal partiler gibi insanların beraberce yaşamalarını sağlayan eşgüdümcü ve kural koyucu kurum ve mekanizmalar vardır. Bunlar, farklı nitelikte ve değişik çıkarlara sahip insanların birarada yaşamalarına yardımcı işlevler yerine getirirler. Bunlar yozlaştığı ve ortadan kaldırıldığı zaman, bu işlevler yerine getirilemez olur (Eisenstadt, 1966:37-40). Bu durum ise, hiç kuşkusuz, ortamı bir devrim için son derece uygun hale getirir.

c) Toplumsal yapıdaki tutarsızlıkların çok oluşu. Değişen toplumlarda, özellikle hızlı değişme dönemlerinde, tüm kurum ve mekanizmalar aynı hızla değişmezler. Bu durum, toplumu oluşturan çeşitli ögeler arasında önemli tutarsızlıklar yaratır. Bu tutarsızlıkların artması oranında, devrim olasılığı da yükselir (Smelser, 1964).

d) Toplumsal yapının eşcinstenliği ve basitliği. Bir toplumun yapısı ne

denli eşcinsten (homojen) ve basit ise, toplumdaki huzursuzluk ve memnuniyetsizlik o denli hızlı yayılır ve toplumu etkiler. Çünkü, karmaşık toplum yapısında bulunan, memnuniyetsizliği emecek mekanizmalar olmadığı için, her kesim, huzursuzluktan hemen etkilenir (Smelser, 1964) .

e) Toplumdaki çıkar çatışmalarının şiddeti ve bunları kanalize edecek mekanizmaların yokluğu. Bir toplunıda çıkar çatışmaları çok şiddetli ise ve bunları kanalize edecek, parlamento, toplu pazarlık gibi kuruluş ve mekanizmalar yoksa ya da işlemiyorlarsa, iş hemen siyasal şiddete dönüşecektir.

f) Toplumsal hareketliliğin olmayışı. Bir toplumda insanların meslek ve gelir değiştirmelerine, yani bir sınıftan ötekine geçmelerine, toplumsal hareketlilik denir. İşte bir toplumda bu hareketlilik oranı düşükse, yani insanlar, gelir durumlarını ve toplumsal statülerini düzeltemiyorlarsa, siyasal şiddet olasılığı o oranda artar.

g) Aydınların küsmeleri ve kendilerini çekmeleri. Hiçbir düzen, toplumdaki aydınların desteği olmadan uzun dönemde yaşayamaz. Bir düzenin uzun dönemli yazgısı büyük ölçüde, aydınların davranışları ile belirlenir. Aydınlar mevcut düzenden desteklerini çekmiş ve küsmüşlerse, uzun dönemde o düzen, barışçı

yollarla da olsa, şiddet yoluyla da olsa, mutlaka değişecek demektir.

h) Toplumsal beklentilerin toplumsal olanaklara oranının yüksek oluşu. Bir toplumda her ne nedenle olursa olsun olanaklar, beklentilerin çok gerisinde kaldığı zaman, memnuniyetsizlik hemen artmaya başlar. Bu oranın değişme olasılığı yoksa, devrim olasılığı da yükselir. Hele durumun daha kötüye gittiği zamanlarda, yani, olanaklar ile beklentiler arasındaki uyumsuzluk azalma yerine arttığı zaman, devrim kaçınılmaz olur.

ı) Toplumun tarihten ve coğrafyadan gelen farklı grupları içerme oranı. Bir toplum, farklı etnik, dinsel, kültürel gruplardan oluşuyorsa, mevcut memnuniyetsizliklerin, hemen bu eski farklılıkların kimliğine bürünerek yeniden ayrılıkçı eğilimleri körüklemeleri beklenir (Nieburg, 1970:155) . Bu durumun, mevcut düzen içindeki bütünleşmeyi sarsması ve bu yüzden de bir devrime yol açması son derece olağandır.

i) Bireylerin devrimci davranışa yönelmesi. Birey toplumdaki değer çatışmasını ve anomiyi algılıyor, kendini bireysel olarak güçsüz kabul ediyor ve sistemi de yetersiz görüyorsa toplumu düzeltme isteği, onu devrimciliğe iter (Ergil, 1980:183-190).

:::::::::::::::::::

3) Devrime Yol Açan Siyasal Koşullar

a) Mevcut siyasal düzenin, toplumdaki en güçlü varlığı iktidara getirmemesi.

Bir toplumda mevcut güç dengesinin gerçeğe en uygun biçimde siyasal iktidara yansıması gerekir. Bu yansıma, gerçeğe uygun değilse, gerçek güç dağılımına uygun bir siyasal iktidar mutlaka oluşur. Fakat bu süre, zorla ortaya çıkar.

Bir başka deyişle, ister demokratik olsun, isterse olmasın, her siyasal rejim, mevcut dengede en güçlü olanın iktidara gelmesiyle işlevsellik kazanır. Bu işlevini yerine getirmeyen rejim mutlaka değişir.

b) Siyasal iktidarın nasıl değişeceğinin belirlenmemiş olması. Bir toplumda mevcut siyasal rejim, yöneticilerin nasıl değişeceğini saptamamışsa, bu değişimin şiddet yoluyla olması en akla gelen olasılıktır.

c) Siyasal iktidarın, toplumun tüm sınıf ve gruplarına açık olmaması.

Siyasal iktidar, yalnızca belli bir grup ya da sınıfa dayalı ve yalnız bu bireylere bağımlı ise, bir süre sonra, toplumdaki öteki sınıf, grup ve kişilerin huzursuzlanması doğaldır. Üstelik bir süre sonra, muhalefetin birleşmesi ve bir --memnuniyetsizlik ittifakı-- biçiminde, güçbirliği ile iktidara el koyması da beklenebilir. Burada söz konusu olan, hem sınıf ya da grup çıkarları, hem de bu sınıf ve gruplara mensup bireylerin --iktidar seçkinleri-- arasında yer alıp alamamalarıdır.

d) Yöneticilerin, temsil ettikleri sınıf, grup ve kişilerle bağlarının kopması. Siyasal iktidarın, kendisini iktidara getiren kişi, grup ve sınıflarla temasının kesilmesi ya da başka çıkarların savunucusu durumuna düşmesi, onları, dayandıkları toplumsal güçlere karşı yabancılaştırır. Bu durumun, toplumsal güçleri siyasal iktidara karşı şiddete dayalı bir değiştirme işlemine iteceği açıktır (Brinton, 1965:40) .

e) Yönetim mekanizmasının yetersizliği. Siyasal iktidarı elinde tutan kişilerden bağımsız olarak, yönetim mekanizması (bürokrasi, yürütme organı ve benzeri kuruluş ve mekanizmalar) , yetersiz ise, toplum, siyasal iktidardan beklediklerini bulamaz. Bu ise mevcut iktidara karşı güveni sarsar.

f) Siyasal çatışmaların, ister doğrudan çıkarlara, isterse ideolojiler biçiminde dolaylı çıkarlara bağlı olsun, barışçı yollara kanalize edilememesi.

Bir siyasal sistemin birinci işlevi, bir toplumdaki farklı ve çatışan çıkarlara sahip kişi, grup ve sınıfları birarada tutabilmektir. Bunun da birinci yolu, bu farklı çıkarların doğurduğu her türlü çatışmanın barışçı yollarla çözümüne ilişkin mekanizma ve kurumların varlığıdır. Siyasal olarak başta parlamentonun geldiği bu kurumlar, her çeşit etkileşim kurumlarını (mahkemeler, meslek kuruluşları, işçi ve işveren kuruluşları ve bunların etkileşimini sağlayan toplu pazarlık mekanizması gibi mekanizmaları)

içerirler. Bu kurumların yokluğu ya da barışçı görevlerini yerine getirememeleri, siyasal açıdan hemen devrime yol açar.

g) Siyasal sistemin, kendine karşı olanlara meşru muhatefet olanağı tanımaması. Her düzenin içinde yalnız siyasal iktidara değil, düzene karşı olanlar da vardır. Bunların, mevcut siyasal iktidara karşı olanlarla birlikte, meşru muhalefet kanallarından yararlanıp yararlanmamaları, düzenin sürüp sürmemesini belirler. Muhalefete meşru kanallarla işlevini görme hakkı tanınmazsa, bu durum, tüm muhaliflerin, bir devrim çerçevesinde bütünleşmelerine yol açar.

h) Mevcut siyasal düzenin, toplumun sorunlarına uzun dönemde yanıt verebilecek çözümleri oluşturamayacağına ilişkin inanç. Bir toplumdaki siyasal düzenin, toplumun sorunlarına alternatif çözümleri oluşturup oluşturamayacağı o düzenin yazgısını belirler. Mevcut düzen içinde, çeşitli ve özellikle çözümü güç yapısal sorunlara farklı görüş açılarına göre farklı çözüm önerileri oluşturulamıyorsa, toplumda umut azalır. Bunun bedeli de siyasal düzene ödetilir. Umut yaratmayan ve farklı çözüm önerileri üretemeyen siyasal düzen zor yoluyla değiştirilir.

ı) Siyasal birliğin zorla ve yapay biçimde biraraya getirilen ögelerle oluşturulmuş bulunması. Özellikle İmparatorluk dönemlerinde görülen sömürgeci

yaklaşımlar bu ögenin işlevselliği bakımından örnektir. Yirminci yüzyılda görülen ve önce Avusturya-Macaristan, Osmanlı gibi İmparatorlukları, sonra da İngiliz İmparatorluğunu yıkan olaylar bu ögeye bağlıdır. Çağını yaşamış olan siyasal rejim çökmeye mahkumdur.

i) Siyasal düzenin savaş ve benzeri nedenlerle zayıflamış olması. Düzen, doğal ya da dış nedenlerle güçsüzleşmiş olabilir. Doğrudan siyasetle ilgili olmayan bu tür nedenler, siyasal düzenin güçsüzleşmesine yol açtığından devrim için gerekli ortamın doğmasına yol açar.

j) Emperyalist bir dış baskının varlığı. Bir toplum, kendisinin ekonomik olanaklarını sömürmek isteyen bir başka ülke tarafından siyasal olarak denetleniyorsa, bu denetime başkaldırması oldukça beklenen bir olaydır. Üstelik böyle bir dış düşmanın varlığı, ülke içindeki farklı ve hatta karşıt güçleri devrim için ittifaka bile sürükler.

::::::::::::::::::

II- BİR DEVRİM İÇİN GEREKLİ OLAN ÖZNEL KOŞULLAR

Bir devrimin ortaya çıkması için nesnel koşulların varlığı her zaman yetmeyebilir. Ancak insanoğlunun, doğrudan doğruya kısa dönemde yönlendirdiği ve güdümlediği birtakım ögeler nesnel koşulları hazır olan bir devrimi su

yüzüne çıkartabilir. Ya da yine doğrudan kısa dönemli yönlendirme ve güdümlemelerle, bir devrim öne alınabilir ya da geciktirilebilir. Öte yandan, kişilerin kısa dönemli (insan yaşamına sığan) etkinlikleri, belli devrimlerin yönlerinin ve niteliklerinin bile bir süre değişmesine yol açabilir.

Pek doğal olarak, bireylerin kendi yaşam dönemleriyle sınırlı olan öznel koşullar, tümüyle nesnel koşulların önüne geçemezler. Fakat nesnel koşullar olgunlaştığı zaman, devrimin gerek gerçekleşmesinde, gerek niteliklerinin belirlenmesinde etkili olabilirler. Fransız Devrimi'nde Napolyon'un, Rus Devrimi'nde Lenin'in ve Troçki'nin, Türk Devrimi'nde Mustafa Kemal'in rolleri hep böyle, --öznel-- koşulları simgeleyen rollerdir.

Öznel koşulları çok kabaca, liderlik, örgüt ve ideoloji olarak üç grupta toplamak olanaklıdır.

Değerli araştırıcı Doğu Ergil, benim öznel koşullar dediğim koşulları --inanılır bir program, onu uygulayacak örgüt(lülük) ve sürükleyici, güvenilir bir liderlik-- olarak sayıyor (Ergil, 1980:21). Program kavramını ben daha genişleterek --ideoloji-- olarak ele aldım.

Daha çok psikoloji, sosyal-psikoloji ve örgüt sosyolojisini de ilgilendiren bu ögeler, toplumbilim ile bu alanlar arasında disiplinler arası sınırlarda incelenmek zorundadırlar.

:::::::::::::::::

1) Liderlik

a) Toplumda devrimci potansiyeli yönlendirecek simgesel bir liderliğin varlığı. Nesnel koşulları devrime hazır olan bir toplumda birey ya da örgüt olarak bu koşulları kişiliğinde ya da örgütünde simgeleştirecek bir kişinin ya da grubun varlığı, olgunlaşmış olan koşulları devrime dönüştürebilir.

b) Genel devrimci güçleri bütünleştirecek, birleştirici bir liderliğin varlığı. Toplumun çeşitli kişi, grup ve sınıflarında, farklı kesimlerinde oluşmuş bulunan huzursuzluk ve memnuniyetsizlikleri belli ittifaklar içinde birleştirecek ve güçbirliğini kuracak bir liderliğin varlığı devrimin ortaya çıkışını hızlandırabilir.

c) Liderliğin, zamanlama konusundaki becerisi. Bir toplumda çeşitli süreç ve oluşumları, tarih ve toplumsal güçler açısından doğru yorumlayabilecek ve ne erken, ne de geç eyleme geçecek bir liderliğin varlığı devrimin zamanından önce ortaya çıkarak bastırılmasını ya da gecikerek yozlaşmasını engeller.

d) Grup dinamiğini iyi kullanan bir liderin varlığı. Nesnel koşullar olgunlaştığı zaman, bunların toplumsal ve tarihsel çözümlemelerini doğru

yaparak, doğru ittifaklar kurmak da yetişmez. Lider kadrosu içindeki ilişkiler bakımından da gerçek bir liderin, kendi grubu içinde, grup dinamiği bakımından da liderlik niteliklerini iyi kullanması gerekir.

e) Toplumda karizmatik bir liderin varlığı. Bir toplumda, daha önceki eylemleri ile, belli bir --efsane-- yaratmış olan kişilerin varlığı, bir eylemin başına geçtiklerinde, ona, gerek eylem, gerekse örgüt liderliği açısından büyük ölçüde yardımcı olurlar. Bunun en güzel örneği, --Anafartalar Kahramanı-- Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Kurtuluş Savaşı'nın da liderliğini yüklenmiş olmasıdır.

f) Liderin, uzmanlık, cazibe, meşru güç ve ödül ve ceza verme yetkileri bakımından, mevcut yapı içinde gücünün kanıtlanmış olması. Bu devrimin oluştuğu dönemde ortaya çıkan liderlerin, toplumdaki geleneksel güç kaynakları bakımından da, liderlik özellikleri taşımaları, hiç kuşkusuz kendi yerlerini ve liderlik işlevlerini devrim açısından daha uygun duruma getirir.

g) Devrim koşullarının gerektirdiği somut durumlara uyum sağlayabilecek esnek liderliğin varlığı. Her toplumdaki devrim koşulları, hiç kuşkusuz belli soyut ve kuramsal modellere göre yorumlanır. Fakat, her toplumun, zaman içindeki gelişme düzeyi ve kendine özgü nitelikleri, somut durumların bu

soyut modellere uygunluğunu bozar. Lider, bu somut durumlara uyum sağlayabildiği, kuramsal bağnazlıktan ve katılıktan kendini kurtarabildiği oranda, başarı oranı artar. Sosyalizm adına devrim yapılan her ülkedeki uygulamanın birbirinden çok farklı olması, başarılı liderlerin --kendi sosyalizmleri--ni kurmuş olmaları bu durumun sonucudur.

:::::::::::::::::::

2) Örgüt

a) Toplumda nesnel koşulların tek amaca yönlendirilmesini sağlayacak bir örgütün varlığı. Nesnel koşullar oluştuğu zaman bile, bu koşulların tek hedefe kanalize edilmesi, bu yolla da etkin bir biçimde devrim için kullanılması ancak geniş kapsamlı ve tek hedefli bir örgütün varlığına bağlıdır.

b) Örgütün temsil yeteneği. Toplumda, devrimci potansiyeli tek çatı altında toplayacak örgüt, toplumun tüm muhalif kesimlerini temsil etmekte ise, devrimin oluşması çok daha kolay olur. Böyle bir temsil durumunun eksikliği, nesnel koşullar olsa bile, durumu, bir devrimden çok bir kargaşaya, kaosa götürür. Bunun en güzel örneği, Fransız Devrimi'nin ilk yıllarıdır.

c) Devrim için gerekli uzmanlık bilgisine sahip olan bir örgütün varlığı.

Toplumdaki nesnel koşullar olgunlaşmış olsa bile, iktidarın nasıl ele
geçirileceğine ve daha sonra neler yapılacağına ilişkin beklentileri ve
bilgileri uygulayacak kişiler yoksa, örgüt, nesnel koşuların, somuta
dönüşmesinde işlev yapamaz. Buna karşılık, neyi nasıl yapacağını tarihten
gelen deneylerle de bilen uzmanlarla dolu bir örgüt, belli bir devrimi daha
öne alabilir ya da kargaşa durumunda, iktidara el koyarak, devrimi
gerçekleştirebilir.

d) Örgütün gücü. Bir toplum, nesnel olarak devrim aşamasına gelmiş olsa
bile, devrime öncülük edecek örgütün siyasal, toplumsal, ekonomik ve askeri
gücü yeterli değilse, devrim olmaz.

e) İç işleyişi etkin olan bir örgütün varlığı. Toplumda, nesnel koşullar
oluşmuş olsa bile, belli bir örgüt, kendi içinde kesin bir, hiyerarşiye ve
etkin haberleşme kanallarına sahip değilse, bu koşulları eyleme dönüştüremez.
Ancak kargaşalığa yol açar.

::::::::::::::::::

3) İdeoloji

a) Toplumdaki muhalefeti tek hedefe kanalize edecek bir ideolojinin varlığı.
Bir toplum, nesnel koşullar açısından devrim aşamasına gelmiş olsa bile,

insanları (devrim olayında, muhalifleri), birarada tutan ve onlara, eylemin anlamını belirten bir ideoloji yoksa, devrim, bir toplumsal olay içinde patlak vermez.

b) Toplumu yalnız devrim öncesi değil, devrim sonrası da seferber edebilecek bir ideolojinin varlığı. Bir ideolojinin yalnız devrimci güçleri seferber ederek, iktidara el koyma aşamasında işlevsel olması yeterli değildir. --Devrim sonrası-- sürekli olarak, devrimci güçlerin kafasını işgal eder. Bu açıdan, --yeni toplum-- modelini huzursuz kesimlere sunamayan bir ideoloji, nesnel koşullar hazır olsa bile, bir devrimi hızlandıramaz.

c) Başka zaman ya da başka mekanlarda başarıya ulaşmış bir ideolojinin varlığı. Bir toplumun devrimci güçlerini seferber edebilecek bir ideolojinin bu özeliği büyük ölçüde ya başka toplumlarda ya da aynı toplumda; başka zamanlarda başarıya ulaşmış olmasında yatar.

d) Muhalif grupların çıkarlarına uygun bir ideolojinin varlığı. Bir devrimin ortaya çıkmasının en önemli niteliği, toplumun güçlü kesimlerinin, maddi çıkarları açısından geleceğe (devrim sonrasına) ilişkin olumlu beklentilere sahip olmasıdır. Mevcut --devrimci ideoloji-- bu beklentileri yaratıyorsa, devrimin gerçekleşmesi çok daha kolay olur.

:::::::::::::::::::

4) Öznel Koşullar Arasındaki İlişki

Buraya dek, bilimsel irdeleme amacıyla soyutlanan öznel koşullar, aslında birbirlerine son derece bağlı ögelerdir. Bir başka deyişle, lider, örgüt ve ideoloji, birbirlerinden çok zor ayrılabilirler. Çünkü, bu üçü arasındaki ilişki, bir karşılıklı bağımlılık, bir karşılıklı belirleme ilişkisidir. Lider, ideolojiyi ve örgütü, örgüt lideri ve ideolojiyi, ideoloji ise lideri ve örgütü belirler. Böylece, öznel koşullar bir --lider-örgüt-ideoloji-- bütünü içinde gelişir.

Bu açıdan burada yapılmış olan ayırımın, yalnızca, inceleme ve irdeleme amacıyla yapılan, gerçeğe tam uyamayan bir soyutlama olduğu hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.

::::::::::::::::::

III- NESNEL KOŞULLAR İLE ÖZNEL KOŞULLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Hiçbir lider, örgüt ya da ideoloji, nesnel koşullar var olmadan, tek başına bir devrime yol açamaz. Bunun en güzel ifadesi, --devrimciler ve devrimci düşünceler, her an her toplumda vardır ama; her an, her toplumda devrim olmaz-- sözünde görülür.

Buna karşılık, nesnel koşullar hazır olduğu, yeterince olgunlaştığı zaman, mutlaka, toplumsal bir kargaşa ortaya çıkar. Bu toplumsal kargaşanın düzenli

ve tutarlı bir devrime dönüşebilmesi ise büyük ölçüde, öznel koşulların varlığına bağlıdır.

Öte yandan, son bir söz, nesnel koşullarla, öznel koşulların birlikte olgunlaştığı belirtilerek söylenebilir. Bir başka deyişle, birinin oluşması, hiç kuşkusuz, ötekini de hızlandıracaktır. Çünkü, her iki ögeler grubu da aynı toplumsal ve tarihsel ortam içinde ortaya çıkar.

....

IV- DEVRİM AÇISINDAN SİYASAL İKTİDAR VE ORDU

Her devrimin, nesnel koşullar oluştuktan sonra bile, belli bir oranda, --hareket kuvveti--ne gereksinme duyduğu açıktır. Bu kuvvet, çağımızın modern devletlerinde silahlı kuvvetlerden oluşur. Bu açıdan, nesnel ve öznel koşullar birlikte olgunlaşsalar ve uyum içinde olsalar bile, ortada bir --askeri harekat-- sorunu olacaktır.

Bu noktada, bir ülkedeki silahlı kuvvetlerin durumu ile siyasal iktidarın arasındaki ilişkiler büyük önem kazanmaktadır.

Her şeyden önce, kendi içinde bölünmemiş bir silahlı kuvvetin ağırlığını hangi tarafa koyarsa, o tarafın kazanacağının mutlak olduğu açıktır. Bu durumda, nesnel ve öznel koşullar olgunlaşsa bile, son hesaplaşma, silahlı

kuvvetler tarafından, (belki önce kendi içlerinde) yapılacaktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı zaman, bölgenin en kıdemli komutanı ve sivillere bile buyurma gücüne sahip bir asker olduğu unutulmamalıdır. Yine unutulmamalıdır ki, Atatürk'ün askeri harekatı, yalnız düşmana karşı değil, aynı zamanda, padişah yanlısı olanlarla kendisine askeri olarak başkaldıranlara karşı da yürütülmüş ve kazanılmış bir harekattır.

Yine Mustafa Kemal'in gerek İttihatçılar zamanında, ordunun politikaya karışmasına karşı çıkmış, gerekse kendisinin Cumhurbaşkanlığı sırasında komutanları, politika ile askerlik arasında kesin bir tercih yapmaya zorlamış olmasının altında --orduda siyasetle alakadar unsur bulunmasındaki mahzur-- yatmaktadır (Atatürk, tarihsiz:860). Çünkü, siyasal oyunların ve arenanın içine giren ordunun, siyasal partilere koşut olarak kendi içinde de bölüneceğini ve bu durumun, ülkenin uluslararası savunma gücünü yıpratacağını Mustafa Kemal çok iyi biliyordu. Bu yüzden Atatürk, gerek devrime hazırlandığı İttihatçılar döneminde, gerekse devrimi gerçekleştirdiği Cumhuriyet döneminde, özenle orduyu siyasetin dışında tuttu.

Ordunun kendi içinde bölünmediği durumlarda, devrim açısından ordu ile siyasal iktidar arasında ilginç bir ilişki vardır:

Sağlam bir iktidar ile bütünlüğünü sürdüren bir ordu, birbirlerini destekler. Ordu ile siyasal iktidarın uyumu bozulduğunda, siyasal iktidarın gücü büyük ölçüde zayıflamış olur. Bu konuda Arendt'in son derece ilginç bir gözlemi vardır. Tarih boyunca pek çok devrimi incelemiş olan Arendt şöyle diyor: Genel olarak devrimler, siyasal otoritenin gücünün ortadan kaldırılmasına neden olmazlar. Böyle bir güçsüzlüğün sonucu olarak ortaya çıkarlar (Arendt, 1965: 112).

....

V) NESNEL KOŞULLAR AÇISINDAN TÜRK DEVRİMİ

Bu çalışmanın esasını iki temel üzerine kurmaya çalıştım. Birinci temel, toplumbilim açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk Devrimi'nin incelenmesidir. İkinci temel ise, Atatürk'ün ve Türk Devrimi'nin devrim tarihi açısından ele alınmasıdır.

Şimdiye dek Türkiye'de yapılan çalışmalar, genellikle devrim tarihi ve bir devrimin nesnel koşulları üzerinde çok durduğu için, irdelemelerimi daha çok bir devrimin öznel koşulları üzerinde odaklaştırdım. Böylece Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Devrimi'ne katkısını daha iyi belirleyebileceğimi umdum.

Yine de kitabın bütünlüğü açısından, bir devrimin genel koşullarını aramaya çalıştığım bu bölümü bitirmeden, nesnel koşullar açısından Türk Devrimi'nin

bir dökümünü yapmak gereğini duydum. Böylece, bir devrimin öznel koşullarını incelemeye ve Mustafa Kemal Atatürk'ü çözümlemeye çalıştığım bölüm daha anlamlı olur diye düşünüyorum.

Türk Devrimi'nin nesnel koşullarını, bir devrimin nesnel koşulları adı altında dökümünü yapmaya çalıştığım ilkelere göre, aynı sistematik içinde kısaca ele alacağım. Bu çabam sırasında, Türk Devrimi'nin içinde oluştuğu ülke ve dünya koşullarının da daha iyi anlaşılacağını umut ediyorum.

::::::::::::::::::

1) Ekonomik Koşullar

İmparatorluk, ekonomik bakımdan bütünüyle çökmüştü. Şimdi bu koşulları genel kuramsal çerçevemize göre sıralayalım:

a) Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusal gelir dağılımı yalnızca çeşitli sınıflar ve gruplar açısından adaletsiz olmakla kalmıyordu. Aynı zamanda kapitülasyonlar yolu ile Türk-Müslüman olmayan teba, tüm Osmanlıyı sömürüyordu.

Hem iç sömürü oranı çok yüksekti, hem de bu sömürü sonunda elde edilen gelir içerde kalmıyordu.

b) 3'üncü Ahmet devrinden itibaren başlayan, Batı'ya yetişme çabası ve

--reform-- arayışları, ekonomik olanakların çok önüne geçmişti.

Bir başka deyişle, toplumun ve yönetimin siyasal, toplumsal, askeri ve ekonomik beklentileri, ekonominin büyüme hızını çok aşmıştı.

c) Osmanlı yönetimi ve halkı, özellikle yabancıların ekonomik alanda yaptıklarını gözlemek fırsatına sahiptiler.

Gerek tarım alanında, gerekse sanayi alanında özellikle yabancı uyruklu olan azınlıkların yaptıklarını tüm ülke görüyordu. Bunların bir bölümü Osmanlı doğumlu oldukları halde yalnızca kapitülasyonların ayrıcalıklarından yararlanmak için ülkedeki yabancı konsolosluklar aracılığı ile yabancı uyruklu olmuşlardı.

Bu etkinlikler, Osmanlılar arasında da --niçin biz yapamıyoruz?--, sorusunun sorulmasına yol açmaya başlamıştı.

d) Toplumda üretimin arttırılmasını engelleyen yapısal darboğazların tümü vardı. Teknoloji geriydi. İlişkiler hala feodal düzeydeydi. Gerek sermaye, gerekse teknik bilgi yetersizdi. Bağımlılık ise, dışa doğru tümüyle tek yönlüydü.

e) Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar önceleri İmparatorluğun çeşitli yerlerinden doğrudan artı ürün alan bir yapıya sahiptiyse de, sonraları bu

gelir kaynaklarının tümünü yitirmiş ve sonunda da kendi artı ürünü dışarı aktarılır duruma düşmüştü.

Bu nedenle sorunlarını, dışardan kaynak aktararak çözmesi olanağı yoktu. Dış kaynaklar olarak başvurduğu borçlanma mekanizmaları ise bir süre sonra tam bir iflas ile sonuçlanmıştı. Bu iflas sonunda, yabancı alacaklılar, ülke gelirlerine doğrudan doğruya el koymuşlar, bazı vergileri kendileri toplayarak borçlarını kapatmaya başlamışlardı. --Genel Borçlar-- anlamına gelen --Düyunu Umumiye-- devlet içinde ayrı bir devlet olmuştu.

Düyunu Umumiye o denli sağlam ve güçlüydü ki, Osmanlı Devleti'nin memuru olmaktansa, Düyunu Umumiye memuru olmak tercih ediliyordu. Çünkü, zaman zaman Osmanlı Devleti maaşları ödemekte güçlük çekiyordu. Oysa, temel gıda maddelerinden alınanlar başta olmak üzere, en güvenli vergi gelirlerine el koymuş olan Düvunu Umumiye yönetiminin böyle bir sorunu yoktu.

f) Bir yandan yabancıların tüm artı ürün ve artı değeri yurt dışına götürmesine yol açan ekonomik imtiyazlar, öte yandan alınan borçlar sonunda iflas etmiş bir ekonomi, yani bir yandan kapitülasyonlar, öte yandan Düyunu Umumiye, Osmanlı İmparatorluğu için hiçbir biçimde hiçbir çıkış yolu bırakmamıştı.

Ekonomik koşulları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman, İmparatorluğun ekonomik olarak çökmüş, bitmiş olduğunu hemen görüyoruz.

Bu nedenle, yalnız ekonomik nedenler bile Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devrimin nesnel koşulları için yeterliydi. Bir başka deyişle, yalnızca ekonomik koşullar, Türk Devrimi'ni zorunlu kılıyordu. Çünkü bu ekonomik koşulları, bir devrimden başka yolla değiştirmenin yolu yoktu.

....

2) Toplumsal Koşullar

a) Osmanlı toplumu, sahip olunan değerler ve kurallar açısından tam bir kargaşa, toplumbilimsel deyimi ile, tam bir anomi içinde görünüyordu.

Bir yandan İslam değerleri yozlaşmış, öte yandan Batı değerleri topluma bölük pörçük bir biçimde sızmıştı.

Yöneticiler, topluma olan egemenliklerini tümüyle yitirmişler, genel istek ve beklentilere yanıt veremez duruma düşmüşlerdi.

Halk bir yandan sürekli uğranılan savaş yenilgileri sonunda büyük göçlerle karşı karşıya kalmış, öte yandan günlük yaşamını sürdürmek konusunda bile akıl almaz güçlüklerin işine düşmüştü.

Bu durumda, ne günlük yaşam açısından, ne de gelecek açısından bir umut

kalmıştı.

Tüm bu belirtiler ve koşullar, anomi'nin en önemli göstergelerinden biri olan umutsuzluk duygusunu gerek bireysel, gerekse toplumsal açıdan son derece yaygınlaştırmıştı.

b) Osmanlı toplumundaki farklı cemaat ve milletleri birarada tutan dinsel, toplumsal, kültürel tüm kurumlar işlevlerini yitirmişlerdi. Ne siyasal, ne mesleksel, ne de dinsel etkinlikler insanları birbirlerine bağlamaya yetiyordu.

c) Toplumdaki tutarsızlıkların, çatışma ve çelişkilerin haddi hesabı yoktu. Hemen hemen her alanda çelişkiler vardı. Bir yanda en Avrupai yaşam biçimi, öte yanda en dinsel ve yoksul yaşam biçimi, aynı mahallede bile gözlenebiliyordu.

d) Tüm bu özelliklere ek olarak, Osmanlı toplumu henüz kapitalistleşememiş bir toplumdu. Bu nedenle de, merkezi bir feodal yapıdan dolayı, oldukça basit bir ilişkiler ağına sahipti. Sonuç olarak da özellikle asker ve sivil aydınlar arasındaki huzursuzluklar, ortamı bir devrim için son derece elverişli duruma getirmişti.

e) Toplumdaki farklı sınıf ve grupların çıkarları tam bir kargaşa içinde, ancak güçlü olanın ve bu gücünü kullananın elde edebildiği çıkarların

egemenliği altındaydı.

Farklı grup ve sınıfların çıkarlarını geleneksel ve barışçı yollarla biraraya getirecek mekanizmalar ya yoktu, ya da çökmüştü. Örneğin, parlamento fiilen hiçbir işe yaramaz hale gelmişti (Oysa aynı --parlamento--yu Mustafa Kemal Atatürk'ün nasıl işlevsel kıldığı hiç unutulmamalıdır).

f) Çağdaş toplumlarda bile zor görülen toplumsal hareketlilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde çok az sayıda kişi için (savaş vurguncuları için) belki geçerliydi. Fakat, Osmanlının zaten durağan bir yapıya göre örgütlenmiş olan ilişkiler ağı, toplumda yukarı hareketliliğe izin verecek nitelikte değildi.

g) Osmanlı geleneğinde gerek asker ve sivil bürokrasinin genel olarak, gerekse sivil bürokrasinin bir bölümünü oluşturan --Ulema--nın özel olarak, önemli bir belirleyici rolü olduğu bilinen gerçeklerdendir. Zaman zaman --Ulema-- ile --Yeniçeri-- birleşerek Osmanlı tahtını bile denetim altına almışlardır.

İşte, Tanzimat ve Islahat Fermanları ve Birinci ve İkinci Meşrutiyet ile daha da güçlenen --bürokrasi--, İmparatorluğun çökmekte olduğunun farkındaydı. O zamanlar hemen hemen --bürokrasi-- ile aynı anlamda alınabilecek olan aydınlar da artık İmparatorluğun elden gittiğinin bilincine, varmışlardı.

Yalnız burada önemli olan bir nokta, --aydınlar-- denilen kesimin kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturmadığıdır. Bir bölümü İslam düşüncesine sığınırken, başka bir bölümü, neredeyse kanımızı bile Avrupa ile değiştirmekten söz ediyordu. Ancak, tüm grupların ortak bir noktada birleştikleri görülüyordu: İmparatorluk batmaktaydı ve şöyle ya da böyle kurtarılması gerekliydi.

Farklı görüş ve düşüncede olan aydınların tümü, yönetimin artık bu biçimi ile İmparatorluğu sürdüremeyeceği konusunda anlaşmış görünüyorlardı. Bu aralarda aydınlara karşı (ilerde siyasal koşullar bölümünde ayrıca da değinileceği gibi) büyük baskılar uygulamaya başlanmıştı. Örneğin, ünlü yazar ve gazeteci Şinasi, Meclis-i Maarif'teki görevinden, sakalını kestiği gerekçesi ile Ali Paşa tarafından alındı. Asıl neden, hükümeti eleştirmesi ve Ali Paşa ile arası açılmış bulunan Reşit Paşa yanlısı olmasıydı (Ülken, 1966:79).

Birbirleriyle anlaşamayan aydınlar, işlerin kötü gittiği konusunda anlaşıyorlardı.

h) Osmanlı aydını açısından da halk açısından da beklentiler, toplumun sağladığı olanakları aşmıştı. İlginç olan nokta, bunun nedeninin, Batı toplumlarının sergilediği örnekler, ya da dıştan gelen tüketim normları

değil, doğrudan doğruya Osmanlı toplumunun geçmişi olmasıydı.

Bir zamanların görkemli Osmanlı toplumu ve onun sağladığı olanaklar hiç kuşkusuz hala belleklerde yaşıyordu. Bu açıdan tüm toplumun, güncel olarak sağlanan olanaklardan daha yüksek beklentilere sahip olması tarihsel bir birikimin ve kültürün sonucuydu.

--Eski güzel günlerin-- hayali, toplumun tüm kesimleri için geçerliydi. Bu yüzden, artan huzursuzluk mevcut düzen hakkındaki açık memnuniyetsizliğe dönüşmüştü.

ı) İmparatorluk, çeşitli etnik ve dinsel grupların Türk yönetimi altında toplanması ile varlığını sürdürüyordu. Gerek mevcut yönetimin gücünü ve etkinliğini yitirmesi, gerekse genel memnuniyetsizliğin yaygınlaşması, bu farklı grupların İmparatorluğa olan bağını büyük ölçüde gevşetmişti.

Merkezi otoritenin zayıflaması sonunda, farklı etnik ve dinsel grupların ayrılıkçı istekleri arttığı gibi, merkezle olan siyasal ve ekonomik bağları da son derece gevşemişti.

Bu durumun sonunda, değişik toplumsal gruplar arasındaki farklılıklar daha da vurgulanmaya başlamıştı. Bir yandan siyasal ayrılık hesapları yapılıyor,

öte yandan, Müslüman-Türk halk ile öteki kesimler arasında düşmanlık tohumları yeşertiliyordu.

İlerde siyasal nedenler bölümünde görüleceği gibi, bu ayrılıkçı eğilimler hem Avrupa'daki ulusçuluk akımları ile destekleniyor, hem de İmparatorluk üzerinde belli hesapları olan büyük devletlerce körükleniyordu.

Böylece, İmparatorluğun yapısından gelen farklı toplumların birarada yaşaması olayı, son dönemlerde artık bütünlüğü bozucu ve siyasal birliği zedeleyici bir özellik kazanmıştı.

i) Toplumun bireyleri, gerek sade tebalar, gerekse liderler olarak, İmparatorluğun batışını tüm boyutları ile algılıyorlardı. Bu yüzden de herkes bir anlamda --başının çaresine bakmaya-- çalışırken, lider kadro da İmparatorluğu kurtarmak için kendi görüşleri doğrultusunda hazırlık yapıyordu.

Örneğin, Mustafa Kemal Paşa da, ülkeyi kurtarmak için kendi kendini hazırlayan liderlerden biriydi.

....

3) Siyasal Koşullar

Türk Devrimi'ne yol açan koşullar arasında siyasal koşulların, hiç kuşkusuz, çok özel bir yeri vardır. Tüm ekonomik çıkmazlara ve iflasa, toplumsal olarak

bütünüyle dağınık görünüme sahip olmasına karşın, İmparatorluğun asıl çöküşünü noktalayan ve dolayısıyla Türk Devrimi'ni doğuran nesnel koşullar, siyasal koşullardır denilebilir.

a) İmparatorluğun son zamanlarında siyasal iktidarın oluşumu tam bir kargaşa içindeydi. Bir kez hemen belirtmek gerekir ki, toplumun güç dengesi tümüyle bozulduğu için, böyle bir dengenin siyasal iktidara da sağlıklı olarak yansıması son derece zorlaşmıştı. Ayrıca, toplumdaki en güçlü varlığı iktidara getirecek bir düzenden, ya da tümüyle sağlıklı bir düzenden söz etme olanağı yoktu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Sultan-Halife, yeniçeriler de dahil olmak üzere merkezi bürokrasi ve sipahi üzerine kurulu üçlü düzeninden ve bu düzenin dengesinden geriye pek bir şey kalmamıştı.

Sivil ve asker bürokratlar bir ölçüde güçlenmiş ve padişahın gücünü dengeler duruma gelmişti. Yeniçeriler ortadan kaldırıldıktan sonra, merkezi otorite artık bürokratlar ile Sultan-Halife arasındaki güç dengesinin saray entrikaları çerçevesinde belirlenmesi ile varlığını sürdürüyordu.

Birinci ve İkinci Meşrutiyetler, İttihat ve Terakki Partisi içinde bir sivil-asker-aydın koalisyonu doğurmuştu. Fakat bu parti de kendi içinde tutarlı ve homojen bir bütünlüğe sahip değildi. Ayrıca tek başına toplumun

güç dengesini ne denli temsil ettiği de ayrı bir sorundu.

Böylece, hem toplumdaki güç dengesi belirsiz olduğundan, hem herhangi bir gücü sağlıklı biçimde iktidara yansıtacak mekanizmalar bulunmadığından, hem de fiili iktidar, küçük darbeler, suikastler yoluyla ele geçirildiğinden, toplumdaki güç dağılımı ile siyasal iktidar arasında ciddi bir kopukluk vardı. Bu durum ise ortamı iç siyaset bakımından tümüyle bir devrim için her an açık tutuyordu.

b) Siyasal iktidarın nasıl değişeceği sorunu da hem geleneksel Osmanlı yönteminden sapmış, hem de çağdaş kurallara henüz bağlanamamıştı. Osmanlı hanedanının artık gücü kalmadığından aile içi hesaplaşmada kimin padişah olacağı konusu önemini yitirmişti. Çünkü, padişah artık, saray içi entrikalar ve darbeler sonunda belirleniyordu.

Öte yandan, Meşrutiyet ilan edilmiş olmakla birlikte, gerek seçimlerin oldukça baskı altında yapılması, gerekse İttihatçıların uyguladıkları darbesel yöntemler, siyasal iktidarın ne biçimde el değiştireceği konusunda meşru ve geleneksel kurallar oluşturamamıştı.

Gerek İkinci Meşrutiyet'in ilan ediliş biçimi, gerekse İttihatçıların hükümete el koydukları --Bab-ı Ali Baskını-- ve daha sonra Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülüşü, iktidarın el değiştirme biçimini adeta darbelere bağlı

bir duruma getirmişti. Bunun ise, darbeye bağlı bir devrim açısından ortamı son derece hazırladığı açıktı.

c) Osmanlı siyasal sistemi oldukça kapalı bir sistemdi. Her ne kadar devşirme sistemi ile, Ortodoks Hıristiyan tebanın çocukları eğitilerek İmparatorluğun en yüksek bürokratik kademelerine dek getiriliyorlardıysa da, bu düzen, --reaya--nın yönetime katılma şansı bakımından fazla bir anlam taşımıyordu. Üstelik, İmparatorluğun son zamanlarında artık herhangi bir --sistem--den söz etme olanağı da kalmamıştı.

Buna karşılık, çağdaş eğitim kurumlarının kurulmuş olması, birtakım --halk çocuklarının-- da özellikle askeri eğitim kurumları yoluyla iktidar içinde yer almasına olanak sağlamıştı. Fakat yine de padişah ailesinin daha çocukluktan önemli mevkilere atanmaları, yönetimi bir yandan yozlaştırıyor, öte yandan da halka kapalı bir görünüm kazandırıyordu.

Yine de Osmanlının son zamanları, --halk çocuklarının-- eğitim yoluyla yükselmelerine en çok olanak tanıyan bir niteliğe kavuşmuştu denilebilir. Ne var ki bu nitelik, ancak tarihsel açıdan ve yalnızca karşılaştırmalı olarak bir anlam taşıyordu. Yoksa güncel gerekler açısından, yine de Osmanlı bürokrasisi, belli sınıf ve gruplar dışındaki --teba--ya kapalı özelliğini en

azından görüntüsel olarak sürdürüyordu. Bir başka deyişle, --halkın-- yönetime katılma duygusu ya da şansı yok gibi gözüküyordu. Bu durum, üyeleri bakımından en --halkçı-- görünüme sahip İttihat ve Terakki yönetimi döneminde de varlığını aynıyla sürdürmüştü. Bunun en önemli nedenlerinden biri, pek çok --halk çocuğunu-- bağrında barındırmasına karşın, İttihatçıların --tepeden inmeci-- ve seçkinci yaklaşımlarıydı. Bu açıdan, geniş kitleler, iktidarı kendilerinden gerek ilgi, gerekse ilişki bakımından, oldukça uzak görüyorlardı.

d) Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yönetime gelenlerin kimleri temsil ettikleri pek belli değildi. Bu açıdan yöneticilerin temsil ettikleri kişi, grup ve sınıflarla bağlarının kopması çok önemli bir devrim nedeni oluşturur gibi gözükmemektedir. Bu gerçeğin temelinde, Osmanlı yönetim geleneğinin, genellikle --toplumdan kopuk-- olması, bir başka deyişle, yönetimin Padişah'tan başka kimseyi temsil etmemesi ilkesi yatmaktadır.

Yine de özellikle İttihat ve Terakki döneminde, Parti'nin, anlamı son derece muğlak olan bir --aydın-- ve --bürokrat-- kesimi temsil ettiği ve Meşrutiyetçi düşünceleri yansıttığı düşünülebilir. Bu açıdan İttihatçı yönetimin yaptıkları kendisini destekleyenler açısından hiç de umut verici değildir. Örneğin, Meşrutiyet adına yönetime el koyan İttihatçılar, siyasal

suikastler dönemini başlatmışlardır. Ayrıca, Meşrutiyetçiliğin bir ön koşulu olan meşruiyetçilik konusunda da titiz oldukları söylenemez. Bu açıdan, ülkede artık varlığını duyurmaya başlayan --Batıcı--, --İlerici--, --Meşrutiyetçi-- ve --Meşrutiyetçi-- diye nitelenebilecek düşünceler açısından İttihatçıların temsil güçlerini yitirdiklerini söylemek çok yanlış olmaz.

Ayrıca, bir süre sonra İttihatçıların kendi içinde de önemli bölünmeler olmuştur. Bu nedenle de, iktidardaki grubun, daha geniş bir tabana dayalı olan partinin tüm üyelerini ve destekçilerini temsil yeteneklerini yitirdikleri söylenebilir. Hiç kuşkusuz, devrimci ve hatta darbeci nitelik taşıyan bir partideki bu bölünmeler çok önemlidir. Nitekim partinin vurucu gücünü oluşturan gruptan Yakup Cemil'in idam edilmesi bu bölünmelerden yalnız bir tanesinin göstergesidir.

e) Yönetim mekanizmasının yetersizliği, Osmanh'nın çökmesinde en önde gelen ögelerden biridir. İktidardaki kişi, grup ve sınıflardan bağımsız olarak, Osmanlı Devleti'nin yönetim mekanizması tüm etkinliğini yitirmiş gözükmektedir. Bürokrasi hemen hemen hiçbir alanda duruma egemen olamamaktadır. Siyasal iktidar ile bürokrasi arasındaki bağların gevşekliği bir yana, bürokrasi kendi içinde de güçsüz ve yetersizdir.

Yönetim mekanizmasının yetersizliği Osmanlı'nın çöküşünün ve Türk

Devrimi'nin en önemli hazırlayıcılarından biridir. Askeri yönetim başta olmak üzere mali yönetim ve sivil yönetimin öteki alanları tam bir kargaşa içindedir. Yabancıların denetiminde olan --Düyunu Umumiye--, --devlet içinde devlet-- özelliği kazanmıştır. Rüşvet her alanda ve her düzeyde bürokrasinin önemli bir ögesi durumuna gelmiştir. Memurların etkin olmaları bir yana, maaşları bile ödenememektedir.

Devleti yönetenler de bu durumun farkındadırlar. Örneğin Enver Paşa, sırf bürokrasinin etkinliğini arttırmak için Arap alfabesinin yazılış biçiminde, okuma ve yazmayı kolaylaştırıcı bir reform bile düşünmüştür.

Yönetim mekanizmasının bu yetersizliği, hangi iktidar olursa olsun, onun güçsüzleşmesine ve merkezi otoritenin tüm gücünü yitirmesine yol açıcı bir ögeydi. Bu bakımdan herhangi amaçlı bir devrimi son derece kolay ve hatta zorunlu kılıyordu.

f) Siyasal çatışmaların barışçı yollara kanalize edilebilmesi de hiç olanaklı gözükmüyordu. Meclis gerçek işlevlerini yapmaktan çok uzaktı. İttihatçıların iktidara gelişlerinden kısa bir süre sonra işçi eylemlerini tümüyle yasaklamış olmaları ve iş yaşamını düzenleyen yasaların eksikliği bu alanda da (cılız da olsa hak arama çabaları açısından) sorun çözücü değil, sorun yaratıcı bir nitelik taşıyordu.

Ayrıca, bu konudaki en önemli gelişme, daha önce belirtildiği gibi, siyasal çatışmaların barışçı yollar yerine, tam tersine darbeler ve suikastlerle çözülme geleneğinin gittikçe yerleşmekte oluşuydu.

Bu açıdan, toplumdaki çeşitli çatışma ve çelişkilerin barışçı yollara kanalize edilmesi yerine, devrim yoluyla çözülmesinin güncel beklentilere daha uygun olduğu rahatlıkla söylenebilir.

g) Bir devrime yol açan nesnel siyasal koşullar arasında, sistemin karşıtlarına meşru yollar tanımaması olayı, sanki Osmanlı'nın son dönemi için söylenmiş gibidir. Bir yanda mutlakiyetçi bir yönetimin meşrutiyet adına sınırlandırılması ile başa geçen İttihatçıların varlığı, öte yanda, bizzat İttihatçıların her türlü muhalefeti susturucu ve bastırıcı önlemleri, ortamı siyasal devrim açısından iyice hazır duruma getirmiştir.

h) İmparatorluk içinde kimse artık mevcut siyasal yönetimin, uzun dönemli sorunlara çözüm getireceğine inanmıyordu. Bu yüzden de çözümler mevcut siyasal yapının dışında aranmaya başlanmıştı.

Hemen herkes, mevcut siyasal yapıyı değiştirerek vatanı kurtarma reçeteleri hazırlıyordu. Birbirlerinden oldukça farklı ilkelere göre hazırlanmış olan bu reçetelerin tek ortak yanı, hepsinin, mevcut siyasal rejimden umut kesmiş

olmalarıydı.

ı) Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış nedenleri arasında hem siyasal, hem de ideolojik nitelikli olanı milliyetçilik akımlarıdır. Batı Avrupa'da sanayi devrimi sonrası geliştirilmiş ve Osmanlı'ya bütünüyle yabancı olan milliyetçilik ideolojisi önce Balkanlarda etkisini gösterdi. Daha sonra Arap yarımadasına da atlayan milliyetçilik akımları, en sonunda, İmparatorluğun sahibi olan Türkleri tek başına bıraktı.

Aslında, milliyetçilik ideolojisi, Osmanlı'yı yıkmak, ya da zayıflatmak için en etkili araçtı. Farklı dinsel ve etnik gruplardan oluşan İmparatorluk, bu gruplara milliyetçilik ruhunun aşılanması ile kaçınılmaz olarak çözülecekti.

İşin ilginç yanı, Osmanlı'yı zayıflatan ve sonunda yıkılışa dek götüren milliyetçilik eylemlerinin hemen tümünün altında ya da arkasında İngiliz ya da Rus desteği gibi emperyalist ülkelerin oyunları yatıyordu. Fakat burada hemen belirtilmeli ki, emperyalist ülkelerin oyunları, tek başlarına, milliyetçilik akımlarını başlatıp, etkili duruma getiremez. Hiç kuşkusuz, asıl neden, sanayi devrimi sonrası Avrupa'daki toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler ve milliyetçiliğin bir ideoloji olarak bunların sonucunda biçimlenmiş olmasıdır.

i) Siyasal düzenin savaş nedeniyle zayıflamış olması, Osmanlı Devleti'nin
çöküş nedenlerinden biridir. Aslında tümüyle zayıflamış İmparatorluk, 1912'de
başlayan Balkan Savaşı ile artık tam bir çöküş dönemini yaşıyordu. Balkan
Savaşı'nda kısmi zaferlerle biraz morali düzelen İmparatorluk, Birinci Dünya
Savaşı ile siyasal tarih sahnesinden çekilmeye hazırlandı.

--Bizi ancak Mısır'ın pamuğu ile Baku'nun petrolü kurtarır-- sloganı ve
hayali ile Almanların yanında savaşa giren İmparatorluk (Beyatlı, 1973:132)
bu savaşı da kaybedince, tarih sahnesinden silinmeye mahkum oldu.

Burada hemen, Anadolu'nun işgali sorununa da değinmek yerinde olur.

On yılı aşkın süredir sürekli savaşta olan Anadolu halkı, İstiklal
Savaşı'na da çok olumlu bakmıyordu. Ne zaman ki düşmanın süngüsü çoluk çocuk
demeden tüm halkı katletmeye başladı, o zaman, başta İstiklal Savaşı'na soğuk
davranan eşraf ve ayan olmak üzere tüm halk, Mustafa Kemal Paşa'nın ne denli
haklı olduğunu gördü.

Bu açıdan Türk Devrimi'ni incelerken, savaş ögesini iki biçimde dikkate
almak gereği ortaya çıkar. Birinci olarak savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nu
zayıflatmış, hatta yıkmıştır. Fakat, savaşın rolü bununla bitmez. Yine aynı
savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkarak, yerine yeni bir devlet kurmak için

devrim yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün de en önemli psikolojik yardımcısı olmuş, düşman tehdidini somut olarak halka tattırarak, yeni devleti kurmaya yönelik devrime, sıcak savaş içinde yoğrulmuş bir halk kitlesini taraftar olarak kazandırmıştır. (İşgalin devrimi engelleyici özelliğine aşağıda değinilecektir.)

j) İmparatorluk, son zamanlarda artık gerek ekonomik, gerekse siyasal bakımdan bir sömürge durumuna dönüşmüştü. Yabancı güçler, İmparatorluğun maliyesine el koymuşlardı. Ayrıca ticaret ve (ne kadar varsa) sanayi ya yabancıların ya da ekonomik olarak dışarı bağımlı kişilerin elindeydi. Ortaya adeta bir --Levanten İmparatorluğu-- çıkmıştı (Rustow, 1981:11).

Yabancı denetimi, bu temel alanlara ek olarak Bab-ı Ali'yi de boyunduruğuna almıştı. Gün geçmiyordu ki bir yabancı ülkenin elçisi Osmanlı Hükümeti'ne bir ültimatom vermesin.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, işin en acıklı tarafı, Osmanlı vezirlerinin de (sadrazamlar da dahil) , yabancı ülkelerden medet umar duruma gelmiş olmalarıydı. Bu yabancı hayranlığı ve taraftarlığı öyle boyutlara ulaşmıştı ki, büyük ülkeler kendi taraftarı olan kişilerin sadaret makamına gelmesi için nüfuzlarını kullanır olmuşlardı. Son dönemde görev almış kişiler

arasında Mithat Paşa İngiliz, Mahmut Nedim Paşa Rus, Enver Paşa Alman taraftarlarına birer örnek olarak verilebilir. (Burada yalnız ülkesine ve halkına güvenen Mustafa Kemal Atatürk'ün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.)

::::::::::::::::::

4) Sonuç

Görüldüğü gibi, nesnel koşullar açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun bir devrim ile yıkılması kaçınılmaz bir toplumbilimsel olgu niteliği taşıyordu. Gerek ekonomik, gerek toplumsal, gerekse siyasal yapı ve koşullar tümüyle bir devrim için hazırdı.

Yine de Türk Devrimi olmayabilirdi. Örneğin, Sevr Antlaşması sonunda parçalanan ve işgal edilen Anadolu ve Osmanlılara bırakılan topraklar, yine bir kukla Padişah yönetiminde sanki Osmanlı'nın devamıymış gibi tarih sahnesindeki varlığını sürdürebilirdi.

Aslında bu seçenek, Anadolu düşman tarafından fiili denetime alındığı, yani askeri güçle denetlendiği için en olası seçenek niteliği de taşıyordu. Bir başka deyişle, nesnel koşulların tümünün bir devrimi hazırlamasına karşılık, düşmanın işgali, böyle bir devrim olanağım birdenbire son derece kısıtlamıştı. -

İşte bu noktada, bir devrimin öznel koşullarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Bir lider olmasaydı, bu lider bir örgüt kurmasaydı ve halkı bir ideoloji
çevresinde birleştirmeseydi, Türk Devrimi'nden söz etmek olanaksız olurdu.

Mustafa Kemal Atatürk'e halk desteğinin verilmesinde büyük yardımı olan
düşman işgali, temelde, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimini ve bu devrimin bir
parçası olan İstiklal Savaşı'nı son derece güçleştirici bir ögeydi.

Savaşların ülkeleri devrime daha açık duruma getirdikleri doğrudur. Fakat
unutmayalım ki, 1919 yılında Anadolu'daki durum bir savaş durumu değil,
yenilmiş bir ülkenin işgal altındaki durumudur. Mustafa Kemal Atatürk, belki
de toplumun devrime uygunluğunu sağlayan tüm nesnel koşulları olumsuz anlamda
dengeleyen böyle bir işgale karşın (ve büyük liderliğiyle, bu işgali bile
kendi amaçları için işlevsel kılarak) Türk Devrimi'ni gerçekleştirmiştir.

::::::::::::::::::

İKİNCİ KİTAP

Bir Devrimin Öznel Koşulları ve Türk Devrimi

Akılla beş duyu insana rehber

Yıldızlar içinde dünya bir nokta

Gerçeğe susamak beterden beter

Hayalimiz susar meçhul bir yokta

İBRAHİM AGAH ÇUBUKÇU, --Hayalimiz Susar--dan.

:::::::::::::::::

I

LİDERLİK

Bir vakti vardı Mustafa Kemal'in

Aydınlık, hafif, cesur, sonsuz,

Büıün sıkıntılı anlarda,

Yaşamazdı onsuz.

Bulurdu onu her zaferden.

FAZIL HÜZNÜ DAĞLARCA, --Mustafa Kemal'in Vakti--nden.

Her toplumsal eylemde en önemli ögelerden biri de liderliktir. Liderini bulamamış bir eylemin etkinliğini sürdürmesi olanaksızdır. Öte yandan, kimi zaman yetenekli bir lider, umutsuz gibi görülen bir eylemi hedefine ulaştırabilir.

Devrim açısından da durum bütünüyle böyledir. Lidersiz bir devrim düşünülemez. Lider ile devrim, bir insan ile bir toplumsal eylemin içiçeliğini, tam anlamıyla bir bütünleşmeyi simgeler. Lider ve eylem, devrim

süreci içinde birbirlerini tamamlayan, birbirlerinin kimliklerine kendi özelliklerinin damgalarını vuran iki ögedir.

Tarihe baktığımızda gerek birçok toplumsal eylemin, gerekse pek çok devrimin, liderlerinin adıyla anıldığını görürüz. Roma İmparatorluğu'ndaki köle ayaklanmasına ismini veren Spartaküs, Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan pek çok ayaklanmalar içinde Şeyh Bedreddin, İtalyan Birliği'ni kuran Garibaldi, Fransız Devrimi'ne damgalarını vuran Mirabeau, Robespierre, Danton, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı gerçekleştiren Washington, Sovyet Devrimi'nde Lenin ve Troçki, Çin'de Mao, Türkiye'de Mustafa Kemal Atatürk, toplumsal eylemlere isimlerinin damgasını vurmuş olan liderlerden yalnızca birkaç örnektir.

Tarihçiler ve toplumbilimciler için toplumsal eylemlerle, liderler arasındaki ilişkinin araştırılması, ilginçliğini sürekli koruyan bir konudur. Toplumsal oluşumların ve tarihin mi liderleri yarattığı, yokşa liderlerin mi toplumsal oluşumları ve tarihi yaptığı, aslında anlamsız, fakat konunun ilginçliğini belirleyen bir tartışmadır. Tartışmanın anlamsızlığı, olayın tek yönlü bir etkileme olmamasından gelir. Toplum ve lider, birbirlerini etkiler ve tarihi birlikte biçimlendirirler. Hiç kuşkusuz bu etkileşimin altında, tarihin yadsınamaz belirleyiciliği vardır. Fakat liderler de gerek doğru

teşhisleriyle, gerekse güçlü kişilikleriyle bu oluşumları kendi görüşleri
çerçevesinde etkilerler.

Bu konudaki tartışmaya şu soru ile ışık tutalım: Küçük Mustafa, 1881'de
dünyaya geleceğine, 1781'de ya da 1931'de doğsaydı, acaba yine, Mustafa Kemal
Atatürk olur muydu? Sorunun yanıtı hiç kuşkusuz --hayır--dır. Öte yandan bir
başka soru, konuyu daha da açıklığa kavuşturabilir: 1918-1923 arası Anadolu'da
bir Muştafa Kemal Paşa olmasaydı Türkiye Cumhuriyeti kurulabilir miydi? Bu
sorunun yanıtı da, biraz daha kuşkulu olmakla birlikte, yine --hayır-- dır.
Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün 29 Ekim 1923'e dek gerek kendi grubu
içinde, gerekse tüm toplumsal ve siyasal yapı içinde karşılaştığı düşmanlık
ve muhalefet düşünülürse, bu --hayır-- yanıtı daha da anlam kazanır. Bırakınız
Halife-Sultan'ı ve onun yandaşlarını; bırakınız dış güçleri ve Anadolu
toprağını işgal etmiş olan yabancı düşmanı, Kurtuluş Savaşı'nın sivil ve
asker lider kadrosu bile Cumhuriyet konusunda Mustafa Kemal Paşa ile aynı
düşünmüyordu. Sivil kadroyu bir yana itsek bile, zafer kazanmış ordu
komutanlarının ve Atatürk'ün en yakın silah arkadaşlarının tutumu açıkça,
Cumhuriyet'e karşıdır. Üstelik bu muhalefet, Mustafa Kemal Paşa'nın varlığına,
başarısına ve yadsınmaz liderlik yeteneklerine rağmen böylesine şiddetli ve

etkilidir. Bütün bu tarihsel koşullar düşünüldüğünde, Mustafa Kemal Atatürk'süz bir Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünülemeyeceği açığa çıkar.

İşte bu soruya verilen yanıtlar, toplumsal ve tarihsel koşullar ile liderler arasındaki etkileşimi, Türkiye tarihinin somutunda da, genel tarih yaklaşımı içinde de belirler: Liderler ile toplumsal koşullar araşındaki ilişki, bir etkileşimdir. Koşulların yarattığı liderler, döner, kendilerini yaratan koşulları yeniden biçimlendirirler.

Liderin devrimciliği de tam bu noktada yatar: Devrimci lider, kendini yaratan koşulları doğru değerlendirebilen ve onları yeniden biçimlendirebilen kişidir. Liderliği, kendini yaratan koşulları doğru değerlendirebilmesinde; devrimciliği ise, onları yeniden biçimlendirebilmesinde yatar. Bir başka deyişle, koşulları doğru değerlendirmek, liderlik için yeterli, devrimcilik için yetersizdir. Yeniden biçimlendirme işlemi için gerekli olan doğru değerlendirme liderliği belirleyebilir ama, devrimciliğin ancak önkoşuludur. Lider, ancak doğru değerlendirdiği koşulları, yeniden biçimlendirebildiği ölçüde devrimcilik niteliği kazanır.

Genelde bir liderin hem başarılı bir lider, hem de başarılı bir devrimci olması, örgüt ve ideoloji olarak, iki temel öge dışında, doğru teşhise, doğru

zamanlamaya, işlevsel ittifaklara ve hedeften ödün vermemeye bağlıdır. Örgüt ve ideoloji, devrimin liderlik yanında incelenecek olan iki temel ögesini oluşturduğundan, bunlar üzerinde ilerde ayrıca durulacaktır.

:::::::::::::::::

I-) LİDERLİK KONUSUNDA TOPLUMBİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Toplumbilim tarihine baktığımız zaman, toplumsal değişmeyi tümüyle bireye dayayan hemen hiçbir kuram ya da yaklaşım görmüyoruz. Ancak, bazı düşünürlerin, toplumsal değişme süreci içinde bireylerin rolleri üzerine özellikle eğildikleri çalışmalar vardır.

Liderlerin toplumsal değişme içindeki rolünü belirleyen düşünürler, toplumu genellikle inançlar doğrultusunda, ideolojik planda ortaya çıkan birikimler sonucu değişen bir varlık olarak ele alıp, liderin bu süreç içindeki rolünü belirtmeye çalışırlar. Yaklaşımın bu niteliği, temelde ideolojik ve siyasal bir nitelik taşıyan Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimci eylemine oldukça uygun bir yapı taşır. Yalnız burada hemen, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimciliğinin tek bir kuram ya da model çerçevesinde çözümlenmesinin olanaksız olduğunu hatırlatmak isterim. --Türk Devrimi-- ya da --Anadolu İhtilali-- tek bir modele sığmayacak ayrıntılarla ve çeşitlemelerle

dolu bir eylemdir. Bu nedenle, Atatürk'ün devrimciliğinin ancak toplumsal, ekonomik, siyasal, örgütsel, psikolojik pek çok ögenin birarada ele alınmasıyla anlaşılabileceği hiç unutulmamalıdır. İncelenen her bir kuram ve model, Atatürk eyleminin ancak bir bölümüne ışık tutabilir.

Karizma Kavramı

Burada hemen, toplumsal değişmenin genelde teknoloji ve ideoloji arasında bir dengeye doğru gelişen bir süreç olduğu hatırlanmalıdır. Bu açıdan, liderlerin toplumsal değişme içindeki rolü ne denli inançlara bağlı olarak alınırsa alınsın, altyapısal ögelerin hiçbir zaman dışarıda bırakılamayacağı gerçeği hiç unutulmamalıdır.

Toplumsal değişmede liderin rolünü açıklamaya çalışan görüşlerin en önemlilerinden biri, kültürel yapı-toplumsal yapı ayırımına dayalı bir model geliştirir. Bu modele göre, her toplumun inançları ve değerleri gibi ögeler, toplumun kültürel yapısını oluşturur. Buna karşılık, toplumsal kurumlar, bunların yapıları, işleyişleri, birbirleriyle olan ilişkileri de toplumsal yapı adını ahr.

Kültürel yapı daha esnek, toplumsal yapı daha katıdır, bu görüşe göre. Bu yüzden, değişmenin ilk tohumları kültürel yapı alanında ortaya çıkar.

Toplumsal yapı daha katı ve değişmez olduğu halde, kültürel yapı, doğrusal bir biçimde sürekli olarak akılcı bir çizgide gelişir (Weber, 1958:23-27). Oysa, kurumsal ve örgütsel yapı, eski değerleri ve inançları yansıtmaktadır. Böylece değişen kültürel yapı ile durgun toplumsal yapı arasında sürtüşme ve çatışmalar ortaya çıkar.

İşte Weber, bu noktada ortaya çıkarak, kültürel değişmeler sonunda meşruluğunu kaybetmiş olan toplumsal yapıyı değiştiren kişiye karizmatik lider diyor. Karizma, Weber'e göre, lideri, öteki insanlardan ayıran niteliklerin tümüdür. Bu nitelikler, başka insanların lidere mal ettikleri doğaüstü ya da insanüstü niteliklerin toplamından oluşur (Weber, 1947:358) . Bir başka deyişle, karizmatik lider, kendisine doğaüstü ya da insanüstü nitelikler yakıştırılan kişidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, liderde gerçekten böyle nitelikler bulunmasının değil, ona böyle nitelikler yakıştırılmasının önemli olduğudur.

Bir Karizmatik Lider Olarak Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik liderliği iki açıdan incelenebilir: Birinci olarak, içinde bulunduğu toplumun toplumsal ve kültürel yapıları arasındaki sürtüşme ve çatışmayı çözmeşi, ikinci olarak da, kendisine

yakıştırılan insanüstü, doğaüstü nitelikler açısından Mustafa Kemal'in yaptıklarının gerçekten Weber'in modeli bakımından çok ilginç sonuçlar vermesidir.

Atatürk'ün yetiştiği toplumun koşullarına toplumsal yapı-kültürel yapı ayırımı açısından baktığımızda oldukça keskin hatlarla belirlenmiş özellikler görmekteyiz.

Ondokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başı, Osmanlı'nın altı yüz yıllık görkemli, birikiminin iç ve dış ögeler sonundaki iflasına tanık olmaktadır: Toplumsal yapının tüm ögeleri geçmişin İslam Devleti'ni ya da bu devletin kalıntılarını yansıtmaktadır. Buna karşılık kültürel yapı bir yandan yüzyılların getirdiği evrimi, öte yandan Fransız Devrimi ile tüm dünyayı etkileyen değerleri bir ölçüde de olsa kendisine mal etmiştir. Böylece, İslam'ın, merkezi feodal yapıyı yansıtan devlet biçimi ile, Fransız Devrimi'nin kapitalist gelişmeyi yansıtan akılcı, eşitlikçi ve dayanışmacı değer ve inançları tam bir sürtüşme içine girmişlerdi. Bu uyumsuzluğa, bir de İmparatorluğun Batı karşısında önce askeri, daha sonra da mali ve ekonomik alanlarda algılanan güçsüzlüğü eklenince, ortaya çıkan durum toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında tam bir çatışmaya dönüşmüştü. Bu çatışma içinde, İmparatorluğun geleneksel güçleri, eski kurumsal düzen içindeki etkili yerleri

tutmuş olduklarından ve bu yerlere ilişkin çıkarları somut bir biçimde tehlikede bulunduğundan, toplumsal yapının değişmeden sürmesi yönünde çaba harcıyorlardı. Buna karşılık, Batı etkisine açık olan ve bu yüzden yeni kültürel değerleri benimseme şansı yüksek olan asker bürokrasi ve, bir kısım sivil aydınlar, bir yandan da tarihsel olarak kendilerine yüklenmiş olan --İmparatorluğu kurtarma-- görevinin baskısı altında, yeni inançların, yani değişmekte olan kültürel yapının temsilcisi durumundaydılar.

İşte bu uyumsuzluk içinde Weber'in deyimiyle artık meşruluğunu kaybetmiş olan toplumsal yapının savunucuları, ideolojik planda ne yazık ki İslam'a sığındılar. Buna karşılık, yeni gelişmekte olan kültürel değerlerin savunucuları da ideolojik planda, eylemlerini --Batılılaşma-- çerçevesinde topluma sundular. Böylece günümüze dek uzanan talihsiz Batıcı-İslamcı çatışması İmparatorluğun yıkılış döneminde iyice billurlaştı. Çatışmanın talihsizliği, Batıcıların, İslam'ın günümüzde bile işlevsel olabilecek, barış, kardeşlik, paylaşma gibi kavramlarını dahi, tüm İslam'a karşı oldukları için yeterince kullanamamalarında; İslamcıların ise, Batıcılığa karşı oldukları için pek çok çağdaş değer ve uygulamayı yadsımalarında görülmektedir. Bu konudaki tartışmayı ilerdeki bölümlerde sürdüreceğimizi belirterek, şimdi, Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik liderlik işlevini

çözümlemeyi sürdürelim.

Osmanlı Toplum Yapısında Durum

Osmanlı'nın toplumsal yapısının önemli bir bölümü olan siyasal mekanizmalar da artık işlevselliğini kaybetmişti. Peygamber'in Halifesi olarak devlet başkanlığını sürdüren Padişah ve onun simgelediği siyasal erk, artık toplumun gereksinmelerine yanıt veremiyordu. Her ne kadar, Birinci ve İkinci Meşrutiyet eylemleri, siyasal erke bir ölçüde de olsa, bazı payandalar getirmişse de, bunlar yeterli olmaktan çok uzaktı. Bu açıdan, geleneksel yapı anlamında değil, fakat Weber'in terimleriyle, siyasal iktidar da yeni kültürel değerler karşısında meşruluğunu kaybetmişti. Fransız Devrimi ile, bütün dünyaya yayılan ve yeni gelişen kapitalist sınıfın siyasal bakımdan da işlevsel olmasını sağlayan, --kardeşlik--, --eşitlik--, --adalet--, --dayanışma-- gibi kavramlar, Osmanlı siyasal yapısı içinde yeterli yansıma bulamıyordu. Oysa, aynı kavramlar, asker bürokrasi ve sivil aydınlar arasında oldukça geniş bir biçimde taraftar bulmuştu.

Toplumsal yapı ile kültürel yapı arasındaki sürtüşme eğitim alanında da belirginleşmişti. Bir yandan İslam'a dayalı temel eğitim egemenliğini sürdürürken, öte yandan birçok Batı türü yüksek eğitim kurumu topluma

aşılanmıştı. Tüm toplumsal yapı eskiye göre örgütlenmiş olduğundan pek doğal olarak bu yeni eğitim kurumları ancak birer yama gibi kalmış, sürtüşmeyi şiddetlendirmekten başka bir işe yaramamıştı. 31 Mart olayının, alaylı-mektepli ekseni üzerinde odaklaşması, toplumsal yapı-kültürel yapı uyumsuzluğunun eğitim alanında belirginleşmiş olduğunun en güzel kanıtlarından biridir. Meşruluğunu kaybetmiş bir toplumsal yapının kurumu olarak eğitimin bir başka değerlendirilmesi de yazı konusunda görülmektedir. Arap alfabesinin kültürel yetersizliği belirgin bir biçimde ortaya çıkmış ve bu yetersizliği gidermek için çeşitli çabalara girişilmişti. Ahunzade'nin önerilerinden, Enver Paşa'nın ayrık yazısına, kadar pek çok girişim, toplumsal yapı-kültürel yapı çatışmasının görünümleri olarak ortaya çıkmıştı.

Meşruluğunu kaybetmiş toplumsal yapının bir başka görüntüsü de, hukuktu. Daha İmparatorluğun güçlü dönemlerinden başlayan örfi hukuk olayı bile, değişen dünyanın gereklerini yerine getirmekte yetersiz kalıyordu. Dışa bağımlı olarak gelişmekte bulunan kapitalist filizler için bile Mecelle yetersiz kalmıştı. Çalışma dünyası yanında, evlilik, mülkiyet gibi kurumlar da, yasal yetersizlikleri yaşıyorlardı.

İşte, Weber'in deyişiyle, karizmatik lider Mustafa Kemal Atatürk, meşruluğunu kaybetmiş bu toplumsal yapı ile yeni değerleri içeren kültürel

yapı çatışmasını çözen bir kişi olarak ortaya çıktı. Yıpranmış, günün gereklerine yanıt veremeyen, eski değerlere göre örgütlenmiş olan, bu yüzden de Weber'in --meşruluğunu kaybetmiş-- olarak nitelediği toplumsal yapıyı, yeni oluşan kültürel yapıya uygun olarak değiştirdi. İslam'a göre kurulmuş ve işlevşelliğini kaybetmiş toplumşal yapının yerine, Fransız Devrimi'nin getirdiği düşüncelere dayalı yeni Batılı kültürel yapıya uygun toplumsal örgütlenme biçimlerini ve yeni kurumsal düzeni yerleştirdi. Bir yandan siyasal erki geleneksel kaynaktan meşru kaynağa kaydırırken, öte yandan --Atatürk Devrimleri-- denen reformlarla bütün toplumsal, hukuksal, kültürel yaşamı yeniden düzenlemişti. Sanırım, tarihte, toplumbilimsel işlev anlamında Weber'in --karizmatik lider-- tipine Mustafa Kemal Atatürk'ten daha uygun bir kişi yoktur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik bir lider olarak ortaya çıkması ve topluma egemen olması yanında yeni bir toplumsal yapı oluşturması da Weber'in modeline bütünüyle uymaktadır. Bilindiği gibi Weber, toplumsal yapının meşruluğunu kaybetmesi sonunda ortaya çıkan liderin bir süre sonra izleyicileriyle birlikte yeni bir yapı kuracağını söyler ve buna, --karizmanın kurumlaşması-- ya da --karizmanın olağanlaşması-- (routinization of charisma) der (Weber, 1947:358-373). İşte Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1923

tarihinden başlayarak yaptığı reformlarla --karizmasını olağanlaştırmış ve kurumlaştırmıştır--.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kişisel Karizması

Bir liderin karizması, toplumsal işlevi ile birlikte, ona yakıştırılan insanüstü ya da doğaüstü özelliklerde kişisel olarak da belirlenir. Burada önemli olan nokta, herkesin lidere yakıştırdığı bu insanüstü ya da doğaüstü niteliklerin varlığına liderin kendisinin inanmamasıdır. Çünkü, kendinde insanüstü ya da doğaüstü nitelikler vehmeden bir kişinin, liderliğin önde gelen niteliklerinden biri olan gerçekçiliğini koruyabilmesi olanaksızdır.
Şimdi Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmasına kişisel açıdan bakalım.

Önce, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerek doğal yetenekler, gerekse kendini bilinçli olarak hazırladığı sıralarda kazandığı özellikler açısından gerçekten bir insanın sahip olabileeeği en üstün ve en seçkin niteliklere sahip olduğunu belirtmeliyiz. Burada, doğanın kendine verdikleriyle, kendi kendini hazırlarken edindikleri, tümüyle birbirini pekiştirmektedir.

İşte gerçekten seçkin niteliklere sahip bir kişi olan Mustafa Kemal Atatürk, kazandığı zaferler ve başardığı işlerle de desteklenince, kolayca adeta mitolojik bir kişiliğe büründü. Gerek yaşarken, gerek yaşamından sonra, onun hakkında anlatılanlar, kişiliğinin bütünüyle --karizmatik-- bir özellik

kazandığının kanıtıdır.

Kişisel gelişimi sırasında, karizmasının ilk tohumları, matematik hocası
Mustafa'nın, kendisine Kemal adını takmasıyla başlar. Olayı, Kılıç Ali şöyle
anlatır:

--Mustafa, Askeri Rüştiyesine devama başladıktan sonra kendisinde riyaziyeye
karşı bir merak peyda olmuş ve bu merakı günden güne çoğalmaya başlamış.
Sınıf arkadaşları amali erbaaya çalışırken o, cebir meselelerini halletmeye
koyulmuş. Tesadüfen mektepteki riyaziye hocasının da ismi Mustafa imiş. Hoca,
talebesi Mustafa'daki bu büyük istidadı gördükçe kendisine mektep usul ve
kaidelerine uygun tarzda verdiği --Aferin-- ve --Tahsin-- gibi mükafat
varakalarını az görmüş. Aynı zamanda onu aynı ismi taşıyan diğer talebe
arkadaşlarından da ayırdetmeyi düşünerek Mustafa'ya bir gün, --Oğlum, senin de
ismin Mustafa, benim de... Bu böyle olmayacak. Aramızda bir fark olmalıdır.
Bundan sonra senin adın --Mustafa Kemal-- olsun,-- demiş. Riyaziye hocası
Mustafa Efendi'nin bu ileri görüşü cidden şayanı hayrettir.--
(Kılıç Ali, 1955:,11-12).

Görüldüğü gibi, zeka gibi doğal yeteneklerle, ilgi ve çalışkanlık gibi
sonradan kazanılan özelliklerin birlikte geliştirdiği karizma Mustafa Kemal'i
henüz okul çağındayken yakalamıştı. Şimdi, üretilen karizmasına, mahalleden

iki katkıyı görelim. Çocukluk arkadaşı ve Ankara eski belediye başkanlarından
Asaf İlbay anlatıyor:

--Evimizin bahçesi büyüktü. Sık sık mahalle arkadaşları toplanır ve o
zamanlar Selanik'te pek moda olan --Mançık-- oyununu oynardık. Bu bir nevi
--Birdirbir-- oyunuydu. Bir kişi eğiliyor ve diğerleri sırayla üzerinden
atlıyorlar. Oyuna iştirak etmezdi, ama seyrine de bayılırdı. Hele içimizde
düşenler filan olursa, keyfine payan olmazdı. Bir gün kararlaştırdık. Yaka
paça zorla oyuna iştirak ettirdik. Sırayla hepimizin üzerinden atladı ve sıra
kendisine gelince, eğilmeden dimdik durdu ve: --Haydi, atlayın!-- dedi. Biz
başını yere doğru eğmesi için ısrar ettikçe, o: --Ben eğilmem! Böyle
atlarsanız atlayın!-- diyordu.-- (Sel Yayınları, 1955:100-101).

Aynı olay, yine İlbay'ın ağzından tekrarlandığında, --Onu eğilmeye razı
edemediğimizi gayet iyi hatırlıyorum. Ömrünün sonuna, kadar da eğilmedi.--
eklemeleri yapılmıştır (Gençosman, Banoğlu, 1971:36).

Bu olayda da Mustafa Kemal Atatürk'ün doğuştan getirdiği ve sonradan
kazandığı özelliklerin bir belirtisi olan --eğilmezlik-- bir liderlik niteliği
olarak vurgulanmaktadır. İşin ilginç yanı, Atatürk'ün bu niteliğinin bütün
yaşamına egemen oluşudur. Örneğin, İttihat ve Terakki ile hem liderlik, hem

de ordunun politikada yeri konusunda çatıştığı sıralarda Enver Paşa, onun
--dikkafalı-- oluşundan yakınmaktadır. Bir başka tipik olay, İmparatorluğun
çöküşünü durdurmak için yaptığı girişimler sırasında İttihat ve Terakki'nin
önemli liderlerinden, Hariciye Nazırı Halil Bey ile görüşmek istemesi
sırasında olur. Nazır, kendisini çok bekletince kızan Mustafa Kemal, uzun bir
süreden sonra kabul edileceği haberini alınca, Nazır'ın muavini ile
konuşmasını bahane ederek, odacıya: --Beklesinler! -- yanıtını verir
(Aydemir, 1963:264-265) .

--Eğilmezlik-- simgesi, Osmanlı'nın yıkıntısı üzerine Türk ulusçuluğunu
yaratmaya çalıştığı sıralarda, kişisellikten çok, ulusal bir nitelik olarak
da kullanıldı. Örneğin, Banoğlu'nun Enver Behnan Şapolyo'dan aktarma olarak,
Cemal Granda'nın ise doğrudan tanık olduğu biçimde anlattığı şu ünlü fıkrayı
hatırlayalım: Olay, İngiltere Kralı VIII'inci Edward'ın yurdumuza gelişi
sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda verilen bir şölende geçer:

--Yemek sırasında hoş mu, yoksa nahoş mu demek gerek, kestiremeyeceğim bir
olay geçti. Garsonlardan biri, fazla heyecanlandığı için mi nedir, elindeki
büyük porselen tabakla yere yuvarlandı. Sofradakilerin utanç içinde önlerine
baktıkları anda Atatürk, sanki hiçbir şey olmamış gibi Kral'a doğru eğilerek:

--Bu millete her şeyi öğrettim, fakat uşaklığı öğretemedim-- diye hem meseleyi kapattı, hem de ortalığı neşeye boğdu. Garsona da: --Vazifene devam et!-- emrini verdi.-- (Granda, 1973:362-363; Banoğlu,1954-a:76).

Kişisel karizması ile toplumsal eyleminin iç içe geçmişliği, bu --eğilmezlik-- ana düşüncesi çevresinde çok iyi görülebilir. --Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir-- sözü yine ulusal bağımsızlığı pekiştirmek için, Bağımsızlık Savaşı sırasında söylenmiş bir sözdür (Hakimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1921).

Kişisel Karizmanın Yaratılması

Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel karizması yakınlarının anılarıyla, özellikle, ölümünden sonra çok daha güçlendirilmiştir. Örneğin, kağıt oyunu öyküleri bile bu karizmaya katkıda bulunur. Hikayenin birini Şükrü Kaya'nın özel kalem müdürü Nejat Saner anlatıyor:

--Atatürk, İran Şah'ı, İsmet İnönü, İngiltere Büyükelçisi Sir Percy Lorraine, Şükrü Saraçoğlu poker oynuyorlardı. (Sonradan Şükrü Saraçoğlu yerini, Orgeneral Fahrettin Altay'a bırakacaktı.) Heyecanla seyrediyoruz. Bir kağıt dağılışında oyun açılmış, İsmet İnönü ve Sir Percy Lorraine ellerindeki kağıtlara göre oyuna girmişlerdi. Birdenbire Atatürk, kendi kağıtlarına bakmadan İran Şah'ına, --Ali Biraderim, müsaade ederseniz ben sizin

kağıtlarınızla bu oyuna gireyim-- dedi. Buna karşı Şah, --Memnuniyetle Ali Biraderim-- diyerek kağıtlarını Atatürk'e verdi. Kağıt istenildiği zaman İsmet İnönü iki kağıt aldı. Sir Percy Lorraine ise hiç kağıt istemedi. Atatürk de iki kağıt alarak bakmadan, --Rest-- dedi. İsmet İnönü, elinde küçük bir üç olduğu için kaçtı. İngiliz Büyükelçisinde ise servi bir küçük ful varmış, --Gördüm-- diye cevap verdi. Kağıtlar açılınca, Atatürk'ün üç asına, iki dam gelmiş olduğu görüldü ve tabii bütün potu Şah adına Atatürk aldı ve gülerek İsmet Paşa'ya, --İnönü! Sefir Cenaplarına söyle, benim şansımla Şah Hazretlerinin şansı birleşince, işte böyle kuvvetli olur-- dedi ve ilave etti:

--Ama kendileri de bize katılırsa cihanda kuvvetli oluruz. Değil mi?--

(Saner, 1975:60-61).

Görüldüğü gibi bu öyküde, Atatürk'ün şansının bile ötekilerden iyi olduğu ve kişisel yetenekleriyle de bu şansı politika alanında bile değerlendirdiği belirtiliyor. Hüsrev Gerede'nin anlattığı bir başka poker öyküsü de kişisel yetenekleri oldukça vurgular:

--Atatürk, hiçbir zaman talih oyunlarını sevmez, arkadaşlarını da kumardan uzak görmek isterdi. Bazen vakit geçirmek için poker oynadığı olurdu. Bizzat bana anlattığına göre, sevdiği ve takdir ettiği bir yabancı sefir ve madam ile

bir akşam yemeğini müteakip pokere oturmuşlar. Şakadan oynandığını sezemeyen sefirin madamı, Atatürk'ün kaybetmeye başladığını görünce kendi diliyle:

--Türk liraları bizim memlekete akıyor-- diye memnuniyetini belirtmiş. Bu sözü güzelce anlayan Atatürk, hiç anlamamış görünerek, oyuna gayret vermiş.

Saatler geçtikçe, fevkalbeşer mütehammil bir vücut ve kafanın ezici ve bunaltıcı hakimiyeti altında sefir cenapları yavaş yavaş çökmeye ve nihayet alabildiğine kaybetmeye başlamış. Zavallı madam, betbeniz atmış bir halde, bu kadar borcun altından nasıl kalkabileceklerini düşünürken, Atatürk,

--Madam...Şimdi de sizin paracıklarınız Türkiye'ye akıyor!-- demiş. Fakat kadıncağızı fazla üzmemek için de, hemen oyunun, ciddi..olmadığını, bir şakadan ibaret olduğunu söyleyerek, misafirlerinin yüreğine kibarca su serpmiş...-- (Banoğlu, 1954-a:85).

Bu hikayedeki --fevkalbeşer-- sözcüğü bilindiği gibi, doğrudan doğruya --insanüstü-- demektir. Bu açıdan, Anadolu'ya geçerken yanına kurmay başkanı olarak aldığı Hüsrev Gerede'nin bu anısını, tam --karizma yapıcı-- bir öge olarak ele almak olanağı vardır. İran Şah'ı ile birlikte oynanan poker ile birleştirildiğinde, öykünün mesajı ve önemi daha da belirginleşir.

Hıfzı Veldet de Atatürk'ü şöyle anlatıyor:

--Bence Meclis'in en iyi konuşan ve olayları en doyurucu biçimde anlatan hatibi Muştafa Kemal Paşa'ydı. Kesin ifadeli, çok etkili, kararlı, zaman zaman sertlik taşıyan, fakat batmayan, ürkütmeyen bir konuşma tarzı vardı Reis Paşa'nın.

O, seyrek, fakat özlü konuşurdu.

Meclis'e başkanlık ettiği günler, laf meraklısı kimi milletvekillerinin konu dışına çıkmalarına müsade etmez, görüşmeleri, her zaman, tartışılan konunun doğrultusunda yürütür ve böylece çalışmalardan daha çabuk sonuç alınır, işler daha çabuk yürürdü.-- (Velidedeoğlu, 1971: 201).

::::::::::::::::::

II-) KARİZMATİK LİDER OLARAK MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÖZELLİKLERİ

Atatürk'ün --insanüstü-- ya da --doğaüstü-- kişiliği hakkında anı, öykü, olay, söylenti ve yorumlar hep birlikte, onun --karizma--sını oluşturur.

Mustafa Kemal Atatürk hakkında anlatılanları ve kendisinin anlattıklarını dikkatli bir gözle incelersek şu noktalarda yoğunlaşan --karizmatik ögeler-- görürüz.

1) Gerektiğinde adeta yemez içmez ve uyumazdı. Bunun en tipik örnekleri Bağımsızlık Savaşı sıralarında ve Büyük Nutuk'unu yazarken görülmüştür. Hatta

genellikle geceleri uyumaktan hoşlanmadığı ve sofrası dağıldıktan sonra, odasına çekilip uyumak yerine okuduğu ve bu yüzden Mahmut Esat Bozkurt tarafından ona --Türk Milletinin Gece Bekçisi-- adı takıldığı söylenir.

Bu konuda kendisine uzun yıllar hizmet etmiş olan Cemal Granda (Çelebi) şu öyküyü aktarıyor:

--Atatürk için --içkiyi bırakmaz-- diyenler, acaba bir gün gelip aldanacaklarını hiç düşünmüşler midir? O'na içkiyi bıraktırmak isteyenler, o zaman kimbilir nasıl şaşırmışlardır? Evet, bu kadar içki kullanan ve ondan ayrılmaz görünen adam, üç ay hiç rakı içmeden de durabiliyor.

Atatürk hiç kimsede bulunmayan büyük bir irade gücüne sahipti. Eğlenmesini de, içmesini de, çalışmasını da çok iyi bilirdi. Büyük Nutuk'unu yazarken ben bunun tanığı oldum. Akşamları yine sofra kuruluyor, herkes karşısında yiyor, içiyor, fakat O, ağzına bir damla bile içki koymuyordu. Hatta yemek yerken herkesin içkisini gülümsemeyle seyredişi hala, gözümün önündedir. Oysa ben içkiye alışkın insanların bir gün bile içmeden duramayacaklarını sanırdım.
Atatürk'ün tam üç ay kendi isteğiyle içkiye boykotuna benimle birlikte tüm çevresindekiler de şaşıp kalmışlardı. Bu da O'nun görev aşkını ve sorumluluğunu, alışkanlıklarının ve beğenilerinin de üstünde tuttuğunun en güzel örneklerinden biridir.

Atatürk'ün sevdiği ve güvendiği insanlardan otuzbeş yıllık arkadaşı İzmit Milletvekili Süreyya Yiğit, bir anısında şunları anlatmıştı: --Atatürk, büyük işler hazırlarken asla alkole ilgi göstermezdi. Nitekim Erzurum'dayken biz içerdik, o içki teklifimizi kabul etmez, kahve içmekle yetinirdi. Korkunç derecede irade gücü vardı. İçkiyi irade zaafından değil, düpedüz sarhoş olmak için içerdi.--

Çankaya Köşkü'nde Büyük Nutuk'unu hazırlarken, hiç içki içmediği gibi, kırksekiz saat hiç gözünü kırpmadan yazı dikte ettirişini de hatırlarım. Öyle ki, yazı yazmaktan yorulan değişiyor, fakat O binlerce belge arasından ayırdığı notlarıyla büyük eserini tamamlamak için uykusunu bile vermekten çekinmiyordu. Böyle zamanlarda, yazdıklarını sofrada arkadaşlarına okutur, sonra yine eski köşkün çalışma odasına geçer, kah oturarak kah ayakta, çalışmalarını sürdürürdü. Nutuk, çalışmanın, insan gücünün nasıl üstüne çıkışını gösterdiği için, ayrı bir önem de taşımaktadır.

Atatürk'ün hiç uyumadan üç gün durabildiğini de görmüş ve gözlerime inanamamıştım. Cephede değildik, savaş da yoktu. Uykusuzluğu gerektirecek önemli bir olayla da karşı karşıya bulunmuyorduk. Fakat O, bir işe, ama ciddi bir işe başladı mı, onun sonunun geldiğini görmeden asla rahat edemezdi.

Atatürk, çalışmaları sırasında yer ve zaman ögeleriyle ilgili değildi.
Nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun, yurt çıkarlarını kapsayan bir
görev belirdi mi, onu yerine getirmeye çalışırdı. Gezileri sırasında trende
ya da otomobil içinde evrak açtırarak çalıştığı çoktur. En keyifli eğlence
anında sofrada bile karşısında görevlilerden birini gördü mü sohbeti,
konuşmayı hemen yarıda keser, --Beni mi istiyorsun ?-- diye kalkıp giderdi.
Ülke işlerini her şeyin üstünde tutardı. Eline aldığı herhangi bir işi de
yarım bırakmaz, bitirmeden rahat edemezdi. Bazen hiç durmadan okuduğu,
kırksekiz saat aralıksız çalıştığı da olmuştur. Çankaya Köşkü'nde eline
geçirdiği bir tarih kitabını bitirmek için iki gün, iki gece hiç yatağa
girmemiş, şezlongta dinlenmekle yetinmişti. Yalnız kaldığı ya da okuduğu
zamanlar masaya pek iltifat etmez, koltuğa babdaş kurup oturmayı daha çok
severdi.

Tarihle uğraştığı sıralarda, Atatürk içerde çalışıyor, ben kapıda oturmuş

bekliyordum. Ara sıra uyumamak için banyoya gidip, yüzüme su vuruyor, sonra anahtar deliğine gözümü uydurup, bir post üzerinde yüzükoyun uzanıp Nutku hazırlayan Atatürk'ü gözetliyordum Saat sabahın beşine geliyordu. Uykumu dağıtmak için elime bir kitap almıştım. Adı --İzmir'in İşgali--ydi. Çok meraklı olan bu kitaba kendimi kaptırdığım halde, tüm uğraşım boşa gitmiş, şafak sökerken dayanamamış, yorgunluğun etkişiyle uyuyakalmışım.

Bu sırada Atatürk zile basmış, fakat ben koltukta derin bir uykuya daldığım için uyanamamışım. Zille uyandıramayınca, kendisi çağırmak zorunda kalmış. Bir de baktım ki, kapıyı aralamış: --Çelebi, Çelebi!-- diye sesleniyor. Hemen yerimden fırladım, --Paşam. Emrediniz...-- diyebildim.

Ama bendeki korkuyu varın siz hesap edin. Bağıracak, parlayacak diye ödüm kopuyordu. Ellerimi önüme kavuşturmuş, bekliyordum. Fakat nedense kızmadı. Gayet sakin yüzüme bakarak, --Bana bir kahve getiriniz-- dedi.

Hemen koştum. Orta şekerli bir kahve yapıp getirdim. Daha kahveyi içmeden, --Senin tahammülün kalmamış, haydi git yat, arkadaşların gelsin!-- dedi. Söyleyecek hiçbir şey kalmamıştı. Sadece kekeleyerek, --Paşam, uyumadım. Kitap okurken içim geçmiş-- diyebildim. Gidip arkadaşları kaldırdım. Hizmeti devrettim ve yatmaya gittim.

Akşam nöbet sırası yine bana gelmişti. Üçüncü gecedir ki, Atatürk gözünü
kırpmıyordu. Kütüphanede yere serili bir ayı postunun üstüne uzanıyor ve
çalışıyordu. Notların arasına gömülmüştü. Yerler tarih kitaplarıyla doluydu.
Sadece duş yapıyor, kurulanıp tekrar odaya kapanıyordu. Yemeği bile
kütüphaneye getiriyorduk. Yüzü hafifçe süzülmüş gibi geldi bana.--
(Granda, 1973:72-75).

2) Son derece cesurdu, ölümden bile korkmazdı. Özellikle savaş alanlarında
gerek birliklerine ve ast komutanlarına, gerekse üst komutanlarına
davranışları bunun kanıtları olarak anlatılır. Ayrıca, Bağımsızlık Savaşı'nı
örgütlerken Ali Galip olayı ve Sivas'a gidişi, küçüklüğündeki savaş
oyunlarında Asaf İlbay'ın anlattığı --baskın girişkenliği--
(Gençosman, Banoğlu, 1971:36), cesaret ögesini kişisel niteliği ile birlikte,
toplumsal ve askeri eylemlerinin bir simgesi yapmıştı. Mahmut Yesari bu
niteliğinden dolayı onu --korku bilmeyen adam olarak tanıdım-- der. Onu tedavi
eden ünlü hekim Mim Kemal, cesaretini kastederek, hastalığı sırasında
--Ölüm ondan korktu-- demiştir.

Aşağıdaki satırlar, bu konudaki karizmasının nasıl oluştuğunu çok iyi
belirler:

--Onu ilk defa siperde gördüm. Çanakkale'de Anafartalar grubu kumandanıydı.

Bizim Fırka vaziyetini tetkike gelmişti.

Kendisi miralaydı, maiyetinde, kolordu kumandanı mirlivalar vardı. --O--, --Paşalar--a kumanda eden bir --Bey--di.

Siperleri ziyarete gelen başka kumandanlar da görmüştüm. Enver Paşa'nın cesareti, ataklığı dillere destandı.

Ben lapacı padişaha vekalet eden başkumandan vekilinin gözlerinde, daima bir komiteci hilekarlığı gördüm.

Çanakkale'de çarpışan Türk kuvvetlerinin başına hangi sakat endişelerle musallat edildiğine bir türlü akıl erdiremediğim Alman kumandanının, ateş hattına geldiği zaman, birdenbire yağmaya başlayan şarapnel yağmurlarını görünce, yere diz çökerek kendi dilince şahadet eder gibi saklandığını da gördüm.

--O--, sipere bir salona giren bir erkanıharp zabiti gibi girdi. Ve sıçanyollarında, ona yol gösterdiğim oldu.

Evet, bu yazıların başında, yıllardan beri görmeye alıştığınız imzanın sahibi, Çanakkale harbinde ihtiyat zabit namzedi Mahmut Esat Efendi'ydi (Mahmut Yesari).

Ben, ona yol gösterirken, günlerden değil, aylardan beri siper hayatına alışmış olduğum halde titriyordum, fakat --O--, boyunun uzunluğuna rağmen,

ayaklarının ucuna basarak doğrulur; siperlerin üzerinden düşman siperlerine bakardı.

--Düşman siperlerine bakmak!-- Bu, hiç kolay değildi. Düşman ateşten göz açtırmazdı. --O--, bu --göz açtırmayan ateş--e --gözlerini kırpmadan-- bakardı.

--O--nu ben, ilk defa, --Korku bilmeyen adam-- olarak tanıdım.--
(Banoğlu, 1955:75) .

3) Çok iyi bir komutandı. Cephede bulunan komutanların gözleriyle göremediklerini görürdü. Yunus Nadi şu öyküyü anlatıyor:

--Sakarya muharebesinden sonraydı. Erkanıharp zabiti cepheden alınan malumatı Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal'e okuyordu. Malumat meyanında cephe kumandanlarından birinin Seyit Gazi veya Döker'in bilmem ne kadar şark veya şimalinde bir düşman fırkası görüldüğünden bahsediyordu. Paşa kaşlarını çatarak, --Hayır, orada düşman fırkası olamaz ve yoktur. Yazınız, iyi baksınlar!-- dedi. Erkanıharp zabiti gittikten sonra orada iki saat daha kaldı. Biz öğle yemeği yerken, zabit tekrar geldi.. --Haber aldım filhakika orada düşman fırkası yokmuş efendim-- dedi. Cephedeki kumandan gözle görülen bir düşman fırkasından bahsederken, Gazi Paşa, altıyüz kilometre uzaktan orada düşman fırkası olmadığını görüyor ve ihtar ediyordu
(Banoğlu, 1955:59 ve 92-93). (Banoğlu bu fıkrayı aynı kitabın iki ayrı yerinde

iki ayrı ağızdan ve iki ayrı biçimde aktarmaktadır. İkinci biçim, Muzaffer Kılıç tarafından anlatılmıştır ve birinciden biraz daha ayrıntılı olmakla birlikte esas bakımından aynıdır.)

İyi komutanlığı yalnız üstün görüş yeteneğinden değil, cesaretinden ve askerlik bilgisinin yüksek oluşundan gelirdi. Kendisinin anlattığı şu öykü bu konudaki özelliğini daha iyi vurgular:

--...Alay ve batarya kumandanına efradı tamamen toplayıp küçük bir istirahat vermelerini söyledim. Denizden mestur olarak on dakika tevakkuf edecekler, sonra beni takip edeceklerdi. Ben de, orada bir Aptalgeçidi vardır, o Aptalgeçidi'nden Conkbayırı'na gidecektim. Yanımda yaverim, emir zabitim ve sertabip ile oralarda tekrar bulunduğumuz fırka cebel topçu taburu kumandanı olduğu halde evvela atlı olarak yürümeğe teşebbüs ettik, fakat arazi müşait değildi. Hayvanları bıraktık, yaya olarak Conkbayırı'na vardik. Şimdi burada tesadüf ettiğimiz sahne en enteresan bir sahnedir. Ve vak'anın en mühim anı bence budur.

... Bu esnada Conkbayırı'nın cenubundakii 261 rakımlı tepeden sahilin tarassut ve teminine memuren oralarda bulunan bir müfreze efradının Conkbayırı'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Size şu muhavereyi

aynen okuyacağım: Bizzat bu efradın önüne çıkarak: --Niçin kaçıyorsunuz?-- dedim. --Efendim düşman-- dediler. --Nerede?-- --İşte--, diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemali serbestiyle ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım, efrat on dakika istirahat etsin diye... Düşman da bu tepeye gelmiş.... Demek ki düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman, benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek fena bir vaziyete düçar olacaktı. O zaman artık bunu bilmiyordum, bir muhakemei mantıkıye midir, yoksa sevki tabii ile midir, bilmiyorum, kaçan efrada: --Düşmandan kaçılmaz-- dedim. --Cephanemiz kalmadı-- dediler. --Cephaneniz yoksa, süngünüz var-- dedim.

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel bataryasının yetişebilen efradının --marş marş--la benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitini geriye saldırdım. Bu efrat süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır..-- (Mustafa Kemal, 1955:13-14), Aktaran: Uluğ İğdemir).

Ayrıca, bir komutanın liderlik niteliklerine de sahipti. Sevr'in umutsuzluğunu toplumsal bir savaş heyecanına dönüştürecek ölçüde toplumsal

liderlik niteliklerine sahipti (Ansart, 1981).

4) Çok ileri görüşlüydü. Gerek Türkiye'ye, gerekse dünyaya ilişkin yargıları hep doğru çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybedeceğimiz, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağı, Kral Edward'ın Madam Simpson için tahtından ayrılacağı, Mussolini'nin halkı tarafından linç edileceği, Majino Hattı'nın aslında bir Nasreddin Hoca türbesi niteliği taşıdığı, İkinci Dünya Savaşı'nda Romanya'nın kaderi, Hatay konusunda Fransa'nın tutumu hep doğru tahmin ettiği olaylardır. Türkiye hakkındaki yargıları ise, olayları bizzat kendi iradesiyle de biçimlendirdiği için hemen hemen hiç yanlış çıkmamıştır.

Özellikle uluslararası ilişkilerde belirginleşen bu ileri görüşlülük 1935 yılında Gladys Baker'in ağzından aktarılan şu öyküde iyice vurgulanır:

--Savaş çıktığı takdirde Amerika tarafsızlık siyasetini koruyabilecek mi?
--Olanak yok-- dedi. --Olanak yok. Eğer savaş çıkarsa, Amerika'nın milletler topluluğunda işgal ettiği yüksek durumu herhalde etkili olacaktır. Coğrafi durumları ne olursa olsun, milletler birbirlerine birçok bağlarla bağlıdırlar.--

Atatürk, dünyadaki milletleri, bir apartmanda oturanlar gibi görüyor.
--Birleşik Amerika Cumhuriyetleri bu apartmanın en lüks dairesinde

oturmaktadır. Eğer apartman, oturanların bazıları tarafından ateşe verilirse,
diğerlerinin yangının etkisinden kurtulmasına olanak yoktur. Savaş için de
aynı şey olabilir. Birleşik Amerika Cumhuriyetlerinin bundan uzak kalması
olanaksızdır.--

Atatürk şu sözleri ilave etti: --Bundan başka, Amerika büyük ve kuvvetli ve
dünyanın her yerinde ilişiği olan bir devlet olduğundan, kendisinin siyaset
ve ekonomi yönünden ikinci basamaktaki bir duruma düşmeşine hiçbir zaman izin
veremez.-- (Arıburnu, 1976:328).

5) İnsanları iyi tanır ve kimi nerede, nasıl görevlendireceğini bilirdi.
Lozan Konferansı'na Rauf Bey yerine İsmet Paşa'yı seçerek yollaması, ordu
komutanları arasında yaptığı tercih ve atamalar, Cumhuriyet döneminde seçtiği
bakanlar ve öteki yöneticiler, sofrasının değişen konukları hep bu
yeteneğinin belirtisidir. Örneğin, İsmet Paşa'yı Lozan'a --Başmurahhas-- olarak
yollarken yaptığı şu değerlendirme, ondan sonra yıllarca siyaset sahnesinde
kalan İsmet Paşa'yı ne güzel anlatır:

--... Siz İsmet Paşa'yı tanımıyorsunuz. Çünkü, ömrü cephede geçti. Ankara'da
pek az müddet kaldı. Tanımaya vakit ve imkan bulamadınız. Bu adam zekidir,
müdebbirdir. Bilhassa ileriyi görüş ve tetkik hassası kuvvetlidir. Mesela

içinizden birini şu masayı devirmeye memur etsem, iki üç, nihayet dört şekilde devirebilir. Halbuki İsmet Paşa, bunu sekiz on şekilde devirmek iktidarına maliktir.-- (Banoğlu, 1955:85).

Bu konuda bir başka küçük fıkra durumu bir başka açıdan, olumsuz kişiler yönünden daha iyi değerlendirmemize de yardımcı olacaktır. Osmanzade Hamdi'nin ağzından Banoğlu aktarıyor:

--İsmi lazım değil, böylelerinden biri, bir gün tesadüfen sofrasında bulunuyordu. Onu göstererek, sofradakilere dedi ki: --Bu zatı tanır mısınız? Devri Hamidi'de Padişahın meddahıydı. ..Meşrutiyet olunca, onun aleyhinde bulunarak, İttihat ve Terakki'ye sokuldu. Onlar da düşünce, aleyhlerinde demediğini, yazmadığını bırakmadı. Şimdi bizden görünüyor. Fakat bizim de arkamızdan kimbilir neler söyleyecek!-- Biz bu sözlere sanki kendimiz muhatap oluyormuşuz gibi, renkten renge girerken, asıl muhatap olan zatı şerif ise:
--Allah ömürler versin Paşam...-- diye yaltaklana yaltaklana yılışıyordu.
Atatürk'ün --kötü-- bilerek, sevmediklerini de bazen kullanmakta müamahakar davranışının, herhalde, bizce meçhul, bir sebep ve hikmet vardı.-- (Banoğlu, 1954-b:94).

İnsanları değerlendirmesi hem olumlu, hem de olumsuz kişiler için nesnel ve

başarılıydı. Şu örnek de başka bir olumlu değerlendirmenin öyküsüdür:

--Birinci Meclis'in kuruluşundan kısa bir zaman sonra asilerin Nallıhan'da,
kaymakamı balta ile kestikten sonra, Ankara üzerine yürüyecekleri şayi
olmuştu. Meclis azaları, Mustafa Kemal Paşa'ya başvurdular. O da bilatereddüt,
--Refet Bey'i (Paşa) gönderelim. Başka çaremiz yok... Bu işin hakkından ancak
o gelebilir-- dedi.

Hiç unutmam, Refet Bey, atına binerek arkasında Bursalı Hüsnü Başçavuş
isminde askerle, Nallıhan istikametine yollandı.

Hepimiz müthiş bir heyecan ve korku içinde büyük tereddütlerle Refet Bey'i
uğurladık:

Gitti... Hayret edilecek bir süratle isyanı bastırdı ve arkasında muhtelif
topçu ve süvari kuvvetleriyle Ankara'ya döndü.-- (Banoğlu, 1955:85).

6) İlkeleri açısından sert, kişisel açıdan hoşgörülü ve bağışlayıcıydı.
Atatürk , hakkında anlatılanların vurguladığı bir başka gerçek, ilkelerinden
ve özellikle devrimlerinden hiç ödün vermediği, buna karşılık, kişisel
bakımdan hoşgörülü ve bağışlayıcı olduğuydu. Şu öykü gerek ilkeler, gerekse
kişisel bağışlayıcılığı açısından ilginçtir:

--Florya köşkünde mutad akademik toplantıların yapıldığı bir gecedir.

Atatürk'ün huzurunda birçok ilim adamı vardır. Vali ve belediye reisi Muhittin Üstündağ da sofrada hazır bulunanlar arasındadır. Mevzu, dil devriminin gittikçe ilerlemekte ve inkişaf etmekte olan araştırmalarına intikal etmiştir . Muhittin Üstündağ, ilmine ve fazlına çok inandığı Osman Ergin'den bahsediyor, şahsi olmamakla beraber zirai terimler üzerinde çok orijinal bir tetkik yapmış olduğunu söylüyor. Atatürk bundan çok memnun oluyor ve --Çağıralım buraya-- buyuruyor. Osman Ergin o zaman Büyükada'da oturmaktadır. Florya köşkünden kalkan bir motör Osman Ergin'i getirmek için yola çıkıyor. Muhittin Üstündağ, --Son hazırladığı ziraat makalesini de beraberinde getirsin-- haberini gönderiyor. Büyük bilgin Osman Ergin, gece yarısı Muhittin Bey'in haberini alınca, telaşlanıyor. Nereye, niçin davet edildiğini anlamıştır. Atatürk'ün huzuruna davet edilmesini, hayatında bir fali-hayır addediyor. Ömrü boyunca, mütevazi köşesinde sadece ilim aşkıyla çalışmanın mükafatını ancak bugün görecektir. Kendisini yakından tanıyan ve hürmet eden Muhittin Üstündağ'a da böyle bir zemin hazırladığı için minnet duymaktadır. Osman Ergin'in motöre binerek Florya köşküne gelinceye kadar geçirdiği zaman, büyük ilim adamına sonsuz bir inşirah vermiştir. Ilık bir

rüzgar esmekte, motör denizi yara yara mesafeleri yutmaktadır. Motör, köşkün
iskelesine yanaştığı vakit memurlar, polisler koşuyorlar, iskeleye çıkan
Osman Ergin'i hürmet ve tazimle selamlıyorlar. Haber veriliyor ve Osman Ergin
derhal içeri alınıyor. Atatürk'ün gözlerinde neşeli pırıltılar yanıp
sönmektedir. Muhittin Üstündağ, Osman Ergin'i Büyük Ata'ya takdim ediyor.
Atatürk, --Muhittin'i bunun için severim. İlim adamlarını buluyor, onları
himaye ediyor...-- Ve Osman Ergin'i yanındaki koltuğa davet ediyor. Hazırladığı
makaleyi okumasını emrediyor. Osman Ergin, makalesini çıkarıyor. Bütün ömrünü
bu milletin ve bu memleketin irfan hayatına hizmette harcamış olan büyük
bilgin okudukça Ata takdirlerini saklamıyor, arada bir, bir kelime, bir buluş
hakkında bizzat izahat vererek Osman Ergin'in isabetli fikirlerini alkışlıyor.
Makalenin okunması bittiği zaman herkes memnundur. Herkesin yüzünde Ata'nın
memnuniyetinden duyulan hazzın izleri titreşmektedir. Osman Ergin, derin bir
nefes aldıktan sonra, makalesini katlayıp cebine koymak üzeredir. Birden bir
hadise... Hiç beklenmeyen bir hadise... Ata'nın kaşları çatılmış, biraz
evvelki tatlı, mültefit sesi çelik gibi şertleşmiştir. --Ver bakalım Osman Bey
şu makale müsveddelerini!-- Bu ses salonda hazır bulunanların hepsini birden
irkiltmişti. Osman Ergin, cebine koymak üzere bulunduğu makaleyi Atatürk'e
uzatmadan önce, hazır bulunanlardan bazılarının yüzlerine şöyle seri bir

nazar atfediyor. Okuduğu mana, kendisini büsbütün şaşırtıyor ve gayriihtiyari elindeki müsveddeleri Atatürk'e uzatıyor. Şimdi Ata'nın kalın kaşları çatılmış, açık alnı kırışıklıklarla dolmuştu. Hiç kimsede ne ses, ne küçük bir hareket vardır. Muhittin Üstündağ başını önüne eğmiş, Ata'nın sofrasında daha fazla imtiyazı olanlar, daha bir dakika evvel bizzat Atatürk'ün içten takdirlerini toplayan Osman Ergin'e acır gibi bakıyorlar. Bu derin sükutu, ruhları ürperten, sert, ordusuna ölüm dirim komutasını veren bir askerin gür sesi, Atatürk'ün asabi olduğu kadar heyecanlı sesi ihlal ediyor. -- Siz Bay Osman Ergin, benim bu memlekette bir harf inkılabı yaptığımı bilmiyor musunuz?-- Bu derin şükutun muamması artık çözülmüştü. Fakat hakikaten özlü, büyük bir çalışma neticesinde hazırlanmış ve üstelik, birçok ilim adamlarına ve profesörlere nasip olmayan takdirleri kazanmış bulunan bu makalenin en büyük, hatta affedilmez hatası, Arap harfleri ile yazılmış olmasıydı. Atatürk'ün bu husustaki sonsuz hassasiyetini çok iyi bilenlerden biri de Muhittin Üstündağ olduğu halde, nasıl olmuş da hatırlayamamış ve Osman Ergin'e bu noktayı bildirmemişti. Fakat artık iş işten geçmiş bulunuyordu. Şimdi Ata'nın bu asabiyetini kim ve nasıl teskin edecekti? Buna kimse cesaret edemiyor, hazır bulunanlardan bir tanesi, ara bulma ve şefaat dileme yoluna gidemiyordu.

Atatürk, elindeki müsveddeleri buruşturuyor, sonra Osman Ergin'e soruyor:

--Sizin memuriyetiniz ne idi?-- Vak'anın bundan sonraki kısmını, Osman Ergin'in ağzından nakledelim. Osman Ergin diyor ki Atatürk, --Benim bu memlekette bir harf inkılabı yaptığımı bilmiyor musunuz?-- dediği vakit, beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Gözlerim kararmış, kulaklarım uğuldamaya başlamıştı. Davanın tamamiyle kaybedilmiş olduğunu anlıyor ve buradan nasıl kurtulacağımı düşünüyordum. İkinci suali sebebini anlayamadığım bir hisle beni ümide düşürdü, memuriyetimi soruyordu. Belki bunda bir necat yolu vardı. Derhal, --Mektupçuyum Atam...-- diye cevap verdim. Bu cevabım Ata'yı teskin edecek miydi? Bu ümidim de ancak birkaç saniye sürdü. Atatürk biraz evvelki şiddetle, --Bu mektupçuluğu tamamiyle lağvetmeli!..-- diye gürledi. Önce söylenen sözleri kendi kendime bir daha tekrarladım. Sesin kulaklarımdaki aksini içimde duymağa çalıştım. Evet, Atatürk, yurttaki bütün mektupçuları azledeceğini söylemişti. O zaman gözümün önüne tanıdığım birçok mektupçu dostlarım geldiler. Ve büyük bir ateş içimi kapladı. Benim yüzümden bunca günahsız mektupçular, birden azledilecekler, aç, perişan kalacaklardı. Ve zavallı meslekdaşlarıma ben sebep olacaktım. Nasıl oldu, ani bir ilham geldi, bunu hala bilmiyorum. Salonda bulunanların hepsini sindiren ve herkesi titreten

Ata'nın bu hiddeti karşısında ben birden cesaretlenmiştim. Kelimeler kendiliğinden ağzımdan döküldü: --Atam, dedim, mahvedecekseniz beni mahvediniz, diğer meslekdaşların bunda ne günahları vardır... Atatürk'ün birden bana doğru döndüğünü ve şert bakışlarını bana tevcih ettiğini gördüm. Asabiyeti eksiltmemiş, artmıştı. Elindeki kalemi şiddette yere çarptı ve: --Ben kimseyi mahvetmem!..-- dedi. Ruhumda tatlı bir rüzgar esmeye başlamıştı. Demek, meslekdaşlarım mahvolmaktan kurtulmuşlardı. Oh!.. Bu, benim için ne büyük saadetti. Fakat hala, orada hazır bulunanların sesi çıkmıyor, hala hepsi susuyordu. Biraz evvel boynunu büken Muhittin Üstündağ'a diğerleri de imtisal etmişlerdi. Onlar da önlerine bakıyorlar, kimse imdadıma yetişmiyordu. Bu hal, maneviyatımı büsbütün bozuyor, yıkıyordu. Artık, fazla bir şey ne düşünebiliyor, ne de düşünsem söyleyebilecek takate sahip bulunuyordum. Bu derin, sinir bozucu sükutu yine Atatürk bozdu, kulaklarda değil, kalpte duyulan bir sesle, sadece: --Vasıta!-- dedi. İnsan kafasında ne kadar olgun fikir yuva yapmış olursa olsun, hadiseler, çok defa insanı çocuklaştırır, çocukça düşündürür. Bu mecliste bir suçluydum. Ata'nın inkılaplarına cephe alan bir suçlu ve suçum en yakın dostlarım tarafından bile kabul ediliyordu. O kadar ki, beni müdafaaya bile kimse cesaret edemiyordu. O halde --vasıta--

neydi? Böyle zamanlarda şeytan da vazifesini bütün kudretiyle yapar. --Vasıta--
bana Abdülhamit devrini hatırlatmıştı. Yoksa ayaklarıma taş bağlayarak beni
denizin dibine mi göndereceklerdi? Bu ıstıraplı hal fazla devam etmedi. Bir
sivil nezaketle dışarı davet etti. Yerimden güçlükle kalkarak yürüdüm.
Kapının önündeki polisler, yine içeri girerken olduğu gibi tazim ile
selamlıyorlardı. İskelenin yanına geldik. Beni en büyük ümitlerle buraya
getiren motör, iskeleye yanaşmış, duruyordu. Polis doğru oraya gitti ve
kenara çekilerek yol gösterdi. Motöre, boş bir çuval gibi dönmüştüm. Derin
derin nefes alıyor ve birkaç dakika içinde geçen vukuatı kafamda toplamaya
çalışıyordum. Bir aralık aynı polis yaklaştı: --Paşa da gelecek, onun için
biraz bekleyeceksiniz-- dedi. Paşa niçin gelecekti, ben ne kadar daha
bekleyecektim? Bunlardan bir netice çıkaracak halde değildim. Kımıldamadan
uzanmış, yıldızlara dalmıştım. Bu halde ne kadar bekledim, ne kadar zaman
geçti, bilmiyorum. Bir aralık bir ayak sesi duydum. Gayri ihtiyari başım o
tarafa döndü. Bakar bakmaz da, kelimelerle izahı mümkün olmayan ani ve müthiş
bir sarsıntı geçirdim. Çünkü köşkün iskelesinde bana doğru ilerleyen bizzat
Atatürk'tü ve yalnızdı. Bir hayal görmekte olduğum zehabına kapıldım. Korkunç
derecede ağırlaşmış olan elimi güçlükle kaldırarak gözlerimi oğuşturdum.

Hayır, gördüğüm hayal değildi. Atatürk, kısa, kollu bir gömlek giymişti ve ağır adımlarla bana doğru geliyordu. Benim için yapacak en küçük bir hareket yoktu. Esasen bir şey düşünemiyordum. Belki hava almaya çıkmıştı, beni görmeden dönebilirdi. Görülmeyi istemiyordum, fakat kendimi gizlemeye de imkan yoktu. Atatürk, istikametini bana tevcih etmişti. Birkaç adım sonra motörün yanında durdu ve elini bana uzattı. Sert, fakat, tatlı, müşfik bir sesle: --Osman Bey-- dedi, --sizi biraz kırdım.-- Cevap veremedim. Elimi sıkmıştı, iltifat ediyordu. Ben yerimden kalkmıyordum. --Böyle yapmaya mecburdum. Yazınız beni cidden memnun etti, çok çalışmışsınız, çok güzel buluşlarınız vardır. Yalnız, bilmelisiniz ki, bu millet için yaptığımız inkılapları, her türlü manii yıkarak yaşatmaya mecburuz. Bu inkılabın esaslarını tatbik etmekle mükellef olan kimseler de bunu böylece bilmelidirler. Binaenaleyh, içerideki vak'a, daha fazla onlara, orada hazır bulunanlara bir ders olsun diye vukua gelmiştir, Senin şahsına istemeyerek yapılan bu hareketi hoş görmeniz lazımdır.-- (Banoğlu, 1954-a:20-23).

Görüldüğü gibi, bir kısmı doğrudan doğruya onu yaşayan Osman Ergin'in ağzından olmak üzere, Banoğlu tarafından aktarılan bu fıkra, yalnız Atatürk'ün birkaç karizmatik özelliğini birden belirtmekle kalmıyor, aynı

zamanda bu karizmatik lider karşısında, bir insanın iç dünyasını ve onun karizmasını nasıl gördüğünü de yansıtıyor. Ayrıca, fıkranın bir özelliği de Atatürk'ün kimi zaman bütünüyle, çevresine belli bildirileri aktarmak için planlı ve programlı bir tutum içinde olduğunu ortaya koymasıdır. İlerde üzerinde ayrıca duracağım bu konuya, yani Atatürk'ün kendi liderliğini bilinçli bir biçimde kullanma konusuna, şimdilik yalnız işaret etmekle yetiniyorum. Fıkranın buradaki önemi, ilkelerdeki ödünsüzlüğü ve kişisel hoşgörüyü vurgulaması ve karizmanın bir başkası tarafından nasıl algılandığını belirtmesidir.

Biraz farklı, fakat benzer bir olay kendisine verilen çiçeği, veren öğretmen peçeli diye almamasıdır. Sonuçta peçe açılmış, çiçek alınmıştır (Aslan, 1981:159-163).

7) Duruma göre esnek davranmasını bilirdi. Onun her durumun üstesinden geleceğine, bütün karşıtlarıyla şu ya da bu biçimde başa çıkacağına olan inanç her zaman Mustafa Kemal'in cesaretine ve atılganlığına da bağlı değildi. Kimi zamanlar onun, uygun durumu beklediği ve bu bekleyiş sırasında boyun eğmiş göründüğü anlatılanlar arasındadır. Onun bu tutumunu, bütün Bağımsızlık Savaşı süresince Padişah'a açıkça karşı çıkmamasında, Çerkes Etem'e son dakikaya dek tahammül etmesinde ve benzeri pek çok genel stratejik olayda

görmek olanağı vardır. Şu hikaye durumu çok daha açık olarak belirleyecektir:

Birinci Meclis zamanında, İkinci Grup, Trabzon'a vali vekili olarak atanan
bir komutan dolayısıyla, zamanın Dahiliye Vekili Fethi Bey'i sorguya
çekmektedir. Sorguyu sonradan Atatürk'ün fedaisi Topal Osman tarafından
öldürülen Trabzon Mebusu Ali Şükrü yönetmektedir. Olayı İsmail Habib Sevük
anlatır:

--Fethi Bey kimbilir kaçıncı defa kürsüye çıkmaya hazırlanırken ve Ali Şükrü
henüz kürsüdeyken, Birdenbire bir lav patlamış gibi Gazi'nin sesi duyuldu:

--Reis Bey, söz isterim!-- Gazi, Meclis'te çok defa, kapıdan girince sol
tarafta bulunan Diyap Ağa'nın yanında otururdu. Diyap Ağa seksenlik, uzun ve
süt gibi beyaz sakallı, okuma yazması olmayan, fakat Gazi'ye hep --Kurban olam
Paşam!-- diye hitabı itiyat edinmiş, iyi yürekli bir Şark mebusuydu. Şef şimdi
gene onun yanında apansız ayağa kalkmış, --Reis Bey, söz isterim!-- diyor.

Belli, saatlerdir, mes'uliyeti kendinden atıp Şef'e kadar götürmemek için
arkadaşı Fethi Bey'in gösterdiği tahammüle artık kendisi tahammül edemez hale
gelmiştir. Onun ani bir infilakla, --Söz isterim!-- diye ayağa kalkması üzerine
bütün Meclis darabanı durmuş bir kalp gibi sustu. Çıt yok. Baktım, kürsüde
duran Ali Şükrü'nün yüzü sapsarı. --Söz isterim!-- diyen ses infilakinde devam

ediyor. --Dahiliye Vekili yenidir, onu neye sıkıştırıp duruyorlar? Meseleyi ben bilirim, eğer mes'uliyet varsa bana sorsunlar, ben cevap vereceğim.-- Ali Şükrü yumuşak ve sakin cevap veriyor: --Meclis Reisimizden istizah hakkımız olduğunu bilmiyordum ve sanıyordum ki, böyle bir hakkımız yoktur!-- Doğru, Meclis Reisi demek, fiilen devlet reisi demekti. Devlet reisinden istizah olunur mu? Aniden bunun farkına varan Şef, o şaklar gibi çıkan sesiyle devam ediyor: --Yalnız Meclis Reisi değil, aynı zamanda Başkumandanım; o sıfatla istizah edebilirler!-- Yoo... Bu hiç olmadı. Baktım Ali Şükrü'nün benzi yerine gelmişti. Mantığın kendisinde olduğunu bilen bir insan emniyetiyle cevap veriyor. --Mesele askerliğe ait bir iş değil ki Başkumandandan istizah edelim!-- Şefteki infilak yeniden hıza gelmiş bir hamleyle gürledi: --Ne demek! İstihzaha mevzu olan zat yüksek rütbeli askerdir. Ordunun şerefli bir uzvu hakkında söylenmedik söz kalmadı. Bu kürsüden bunları mı işitecektir?-- Bu sefer verilecek cevap daha kolay, nitekim Ali Şükrü de kolayca cevap veriyor: --Biz onun harekatı hakkındaki istizahı asker olduğu için değil, sırf vali vekili olduğu için yapıyoruz.-- A... Şef oturuverdi- Sanki hiçbir şey olmamış gibi Diyap Ağa'yla sakin sakin konuşuyordu. Lavını fırlatıp duran volkan, bak, birdenbire lavını içine çekivermiş. Şef, Meclis'i hangi silahlarla idare

ediyordu? Teshir, ikna, ilzam, tehdit, ikaz, ifşa, teşhir ... Şimdi yeni bir silahını daha görüyoruz: --Hazım--. Bu hazım . bize en haşmetli gürleyişinden daha heybetli geldi.-- (Banoğlu, 1955:63).

Bu öykünün başına ve sonuna baktığımızda liderin --esnek davranış--ına kanıt olarak söylenen şu sözleri de görüyoruz:

--Saklı karar'ın yarısı saltanatın ilgasıyla, tamamı da Cumhuriyet'in ilanıyla meydana çıkacak. Şefle muhaliflerini yıllarca çarpıştıran bu esas davada Şef sonuna kadar nasıl muvaffak oldu? Kullandığı silahlar çok çeşitliydi: --Biz bize benzeriz-- dediği zaman silahı --teshir--dir. --Vazife ve selahiyet-- nutkunu beş saat söylediği zaman o silah --ikna--dır. Başkumandanlık meselesinde --Bırakmadım, bırakmıyorum, bırakmayacağım-- dediği zaman o silah --ilzam-- ve --tehdit--, --Ey Meclis, içinizde casus da var!-- diye bağırdığı zaman silahı hem --ikaz--, hem --ifşa-- ve... Şefi mebusluktan tecrit için hazırlanan o sinsi layihaya karşı bütün millete müracaat ettiği zaman da o silah ibretli bir --teşhir--di.--

İşte öyküsüne bu sözlerle giren İsmail Habib Sevük, öyküden sonra, --Cesur, atak, çetin, bütün selahiyeti kendinde toplamış gümbürtülü bir Meclis--i Atatürk'ün nasıl yönetmiş olduğunu kendine sorarak şu yanıtı veriyor:

--İlzam--dan --hazm--a, --teshir--den --teşhir--e kadar her türlü silahı kulanarak.-- (Banoğlu, 1955:63).

8) İçinde bulunduğu küçük gruba her zaman ve her koşulda egemen olurdu.
Atatürk için etrafına egemen olmayla ilgili olarak anlatılan öykülerin önemli bir kısmı savaş anılarına, geri kalanları da sofrasına ilişkindir. Bütün anlatılanlara baktığımızda, --O--nun her koşulda, en heyecanlı ve gergin savaş anlarından, en gevşek, yumuşak şohbet anlarına kadar, çevresine egemen olduğunu görüyoruz. Bunu kimi zaman baskın biçimindeki eylem, düşünce, öneri ve sorularıyla yapar, kimi zaman da müthiş bir hazırlık gerektiren konularda o hazırlığa sahip bir uzman niteliği ile herkesi şaşırtırdı.

Savaş anlarında çevre ile olan ilişkileri genellikle bir ast-üst hiyerarşisi içinde oluştuğundan, Osmanlı Ordusundan istifa ettiği ve Ulusal Bağımsızlık Eylemi'nin hukuksal lideri niteliği kazanmadığı kısa bir dönem dışında; bu ilişkiler genellikle, cesareti, uzak görüşlülüğü, kavrayış gücünü simgeler.
Oysa, Cumhurbaşkanı olmasına karşın, sofrası çok daha esnek ilişki ve etkileşimlere tanık olur. Şimdi bu esneklik içindeki liderliği Reşit Galip ile olan ilişki ve etkileşiminde görelim. En yakın hizmetkarının ağzından aktarılan bu öykü, Atatürk'ün liderliği hakkında çok önemli ipuçları vermektedir:

--Dr. Reşit Galip, Atatürk'ün çok sevdiği ve nazını çektiği arkadaşlarından biriydi. Sevdiklerinin nazını çekmek, zaten Atatürk'ün başlıca iyi huylarından biriydi. Reşit Galip'in zekasını, çalışkanlığını, enerjisini, doğru sözlülüğünü, devrimciliğini, yurtseverliğini, kendisine bağlılığını çok beğenirdi.

İşte Atatürk'le Reşit Galip arasında geçen oldukça ilginç bir tartışma vardır ki, birçokları tarafından yanlış bilinmektedir. Bir akşam sofrasında geçen bu tartışmayı; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazısında yazmış, sonunu da bilenler tamamlasın demişti. Bilenlerden biri olarak üstadın bu makalesini tamamlamaya çalışacağım.

Atatürk asla kin tutmazdı. Bir kimseye ne kadar kızarsa kızsın, bir zaman sonra onu affeder, olanları unuturdu. Bu yüzden çevresinden birçokları zaman zaman gözden düşer, sonra yeniden affedilir, eski yerlerini alırlardı.

Atatürk'e karşı gelen ve meydan okuyan Dr. Reşit Galip de işte gözden düşüp, sonra itibara kavuşanlardandı.

Dolmabahçe Sarayı'nın harem kısmında (hususi daire) akşam sofrasını yeni kurmuştum. Mevsimlerden yazdı. Konuklar birer ikişer geldiler. Ruşen Eşref

Ünaydın, Recep Zühtü, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Dr. Reşit Galip, Celal Sahir, Hasan Cemil Çambel ve bayanlar vardı.

Yemek süresince herkes, her konuda konuştu. Gece yarısına dek süren toplantının sonuna doğru, halkın eğitilmesiyle ilgili konular tartışılmaya başladı. Milli Eğitim sorunları eleştirilirken Reşit Galip'in ayağa kalktığını gördüm. Doktorun pek tabii sayılmayan bir hali vardı. Coşkuyla konuşuyordu. İçi içine sığmıyordu. O tarihte Halkevlerinin denetimi, C.H.P. Parti Meclisinde bulunan Reşit Galip'in elindeydi (Metni okuyan İbrahim Cüceoğlu, o dönemde Parti Meclisi olmadığını sözü edilen Kurulun ya Parti Divanı ya da Parti Genel İdare Kurulu olduğunu söyledi. Granda yanılıyor herhalde. E.K.). Reşit Galip söze, o zamanın Milli Eğitim Bakanı Esat Hoca'dan yakınmayla başladı. Halkevlerinin temsil kollarında oynanacak piyeslerdeki kadın rolleri içim Kız Lisesi'nden kendi istekleriyle seçilecek amatör ruhlu kadın öğretmenlere, Esat Hoca'nın izin vermediğini söyledi. Tiyatronun eski Yunan'dan beri insanlık için bir sanat ve kültür kaynağı olduğunu, Halkevleri temsil kollarının da bu amaçla kurulduğunu, kadının bu kültür hareketinin dışında bırakılamayacağını, böyle bir düşüncenin devrimlerin ruhuna aykırı düşeceğini belirttikten sonra, sesini perde perde yükselterek: --Yaşlı insanlara Vekillik yaptırılmamalı. Memlekete fayda yerine zarar getiriyor!--

diye sert bir dille konuşmaya başladı.

Atatürk biraz şaşkınlık, fakat büyük bir sabır ve durgunlukla dinlediği bu
sözlerden sonra, --Merak etmeyin, hepsi düzelecek-- diye doktoru yatıştırmaya
çalıştı.

Atatürk'ün geceki sabrına şaşıyordum doğrusu. Eyüp Peygamber'de bile böyle
sabır yoktu belki. Benim gibi herkeste de aynı şaşkınlık vardı. Atatürk,
doktoru bir kez daha sabır ve durgunluğa çağırdıktan sonra, --Siz böyle
konuşmakta devam ederseniz, ben size muhatap olmamakta mazurum.-- dedi.

Fakat, doktor öylesine doluydu ki, giderek sesinin tonunu yükseltiyor,
sözlerine gem vuramayarak daha tiz perdeden saldırılarını arttırıyordu.
--Kabahat hep sizde. Hocadır diye cahilleri başımıza koydunuz !--

Sofrada bir bomba etkisi yapan bu konuşma üzerine Atatürk, --Memlekette
Maarif Vekili yok mu?..-- --Var ya, Esat Hoca mükemmeldir-- deyince Reşit Galip,
--Hayır-- anlamında başını sallayarak, --Çok iyi ama çok da ihtiyar. Artık ondan
geçmiştir: Bu memleketin Maarif Vekili o adam değildir. Bu memlekete daha
dinç bir Vekil gerektir.-- dedi.

Bunun üzerine Atatürk'le Reşit Galip arasında şu tartışma geçti: --Yahu

nasıl olur? Bu adam beni okutmuştur. Kültürü yerinde, ilme vukufu vardır.
Soframda hocam hakkında böyle konuşmanı istemem. Beni okutan adam nasıl
Maarif Vekili olamazmış?-- --Değil seni okutmak; senin Allahını okutsa yine bu
adam Maarif Vekili olamaz!--

O devirde dalkavukların yanında böyle medeni cesaret sahibi, sözünü sakınmaz
cinsten kimseler de vardı. Fakat bu derece ileri gideceği, bir hükümet üyesi
hakkında, hem de Atatürk'ün önünde bu derece şert konuşacağı kimsenin aklından
bile geçmezdi.

Hepimizin rengi sararmıştı. Korkudan titriyorduk; konuklar donup
kalmışlardı. Hiç beklemediğimiz bu konuşma herkesi şaşkına çevirmişti.
Ortalıkta çıt çıkmıyordu. Hareketsiz, bu patlak veren olayın nereye
varacağını düşünüyordu. Sinirden titrediğini ve ellerini masaya dayadığını
gördüğüm Atatürk, tarifsiz bir şekilde kızmıştı. Fakat duygularını belli
etmeden şu buyruğu verdi: --Lütfen sofrayı terkediniz!--

O an biraz ferahladık. Reşit Galip kalkıp gider olay da burada kapanır,
ertesi gün unutulur, diye umutlandık. Ne yazık ki, sevincimiz bir iki saniye
sürdü. Reşit Galip coşmuştu bir kez. Ne karşılık verdi dersiniz? . --Burası
sizin değil, milletin sofrasıdır. Burada oturmaya benim de sizin kadar hakkım
vardır. Gerçi biz Saraydayız ama, hocanız Hace-i Sultani değildir.

Cumhuriyette tenkit serbesttir...-- diye başlayınca, Atatürk yavaşça yerinden kalktı. Kucağındaki peçeteyi masaya bıraktıktan sonra: --Öyleyse müsaade ederseniz ben terkedeyim-- dedi ve dünyada eşi, benzeri görülmemiş bir efendilik ve büyüklük örneği göstererek ayağa kalkıp salondan çıkıp, gitti.

Hemen arkasından koştum. Doğru harem kısmındaki yatak odasına girmişti. Ben de arkasından girdim. Her zaman olduğu gibi kapıları kilitledim. Atatürk, soyunana kadar bir kellme konuşmadı. Sinirleri henüz yatışmamıştı. Yüzü sapsarıydı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra belki de hiç kimse O'nunla böyle konuşmamıştı. --Çelebi Efendi, desene ki, yılanı koynumuzda büyütüyormuşuz-- dedi. Karşılık vermeyerek yavaşça kapıyı açıp dışarıya çıktım. Oradaki görevim bitmişti.

O sırada yaver, dağılmaya hazırlanan sofradakilere şu emri getirmişti: --Reisicumhur Hazretleri kendileri varmış gibi sofranın devamını arzu ediyorlar.--

Yemek salonuna dönünce bir de ne göreyim. Reşit Galip rakı kadehini dişlerinin arasına almış, kemiriyor. Başucunda da Recep Zühtü ve Kılıç Ali duruyorlar. Öbür davetliler gitmişler. Reşit Galip başını kaldırıp beni görünce: --Çelebi, bana bir kadeh rakı ver!-- diye bağırdı. Nasıl verebilirdim

bu durumda? --Efendim, kilerci uyumuş-- diye atlatmaya çalıştım. --Demek bana verecek bir kadeh rakın bile kalmadı, desene. Öyleyse kalkıp gidelim-- diye acı acı söylendi. Sonra, Recep Zühtü ile Kılıç Ali'nin koluna girerek salondan çıktı.

Ne yalan söyleyeyim olaydan çok üzüldüm. Çünkü Reşit Galip'i gerçekten çok seviyordum. Aralarının açılmasına gönlüm razı değildi. Fazla içip de daha kötü bir olaya meydan verilmemesini istemiş, bu yüzden --rakı yok-- demiştim. Rahmetliye bir kadeh rakıyı esirgeyişim içimde eziklik olarak kaldı.

Ertesi gün Reşit Galip, Atatürk'e ve İstanbul'a küserek Ankara'nın yolunu tuttu. Hatta cebinde on lirası bile olmadığı için tren parasını umumi katip Tevfik Bey'den borç aldığını hatırlarım.

Aradan bir ay geçmişti. Biz yine İstanbul'daydık. Saat onbeş sularında yemek salonuna gelen Atatürk bir ara bana, --Çelebi Efendi, şimdi Ankara'da Reşit Galip Bey bir konferans verecek. Onu dinleyelim-- dedi.

Daha şaşkınlığım geçmeden koşup radyoyu açtım. O zaman önemli konferanslar radyoda verilirdi. Reşit Galip'in Türkocağı salonunda verdiği bir saatten fazla süren konferansı sessizce dinledi. Radyoyu kapattıktan sonra, gözlerinde bir sevinç pırıltısı yanıp söndü. --Kendisini affettirdi-- dedi.

Onbeş gün kadar sonra güzel bir sonbahar günü biz Ankara'ya gittik. Ertesi akşam Reşit Galip'i sofraya çağırılmış gördüm. Sanki aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi hareket ediyorlardı.

Atatürk bir ara Reşit Galip'e doğru eğildi, sadece onun işitebileceği bir sesle, --Yarmdan itibaren Maarif Vekilisiniz-- dedi. Birkaç gün sonra da Anadolu Ajansı, Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanı olduğunu haber veriyordu.

O gece sofra oldukça kalabalıktı. Reşit Galip'in üzerinden sevinç akıyordu. Toplantının en kıvamlı anında Atatürk, kapıda duran askerlerden ikisini çağırdı ve güreştirmeye başladı. Çoğunluk böyle yapar, gezilerinde olsun, köşkte olsun yiğit Mehmetçiklerden birkaçını yanına çağırarak güreştirir, Türk gücünün nelere yettiğini gözleriyle görmek isterdi. Hatta yanında bulunan çok sevdiklerini, bu Mehmetçiklerle -istemeseler bile- güreş tutuşturur, onların hırpalanışını hazla seyrederdi. Birkaç keresinde Mehmetçikleri kendisiyle güreşe davet etmiş, fakat hiçbiri, --Senin sırtını yedi düvel yere getiremedi, biz mi getireceğiz-- diye güreşe yanaşmamışlardı.

Güreş çok zevkliydi. Hepimiz büyük bir dikkat ve merakla sonunun nasıl geleceğini bekliyorduk. Reşit Galip'in işe merakı son haddini bulduğu bir sıra, Atatürk, askerlere işaret ederek yeni Bakanı --altı okka-- yapmalarını

emretti.

Hepimiz şaşırmıştık. Bakan da öyle. Daha şaşkınlığımız geçmeden o babayani iki asker, Reşit Galip'i karga tulumba kucaklayıverdiler. Havaya kalkan Bakan, önce bir iki çırpınmayı denedi; fakat ne haddine. Dev gibi muhafızların birer çelik pençeyi andıran elleri arasında kıpırdamak ne mümkün.

Toplantıda bulunanlarda heyecan son haddini bulmuştu. Sonunun ne olacağını merak ediyorlar, adeta nefes bile almaktan korkuyorlardı. Atatürk ise soğukkanlı ve tabii görünüyordu.

Askerler, Reşit Galip'i iki üç kez havaya kaldırdılar. Tam yere vuracakları sırada Atatürk'ün bir işaretiyle vurmaktan vazgeçiyorlar, tekrar vargüçleriyle havaya sallıyorlardı.

Birkaç kez tekrarlanan bu hoş oyundan şonra (biz çocukluğumuzda çok oynardık) Atatürk, Mehmetçiklere: --Yeter !-- dedi. Sonra sofradakilere döndü. Gülerek, --Biz istersek böyle de hareket edebiliriz-- dedi.

Acaba Atatürk, bu oyunla; vaktiyle kendisine hakaret eden Reşit Galip'e centilmence bir ders mi vermek istemişti? Ama ben, bunun şaka çerçevesini hiçbir zaman aşmadığını sanıyorum. Atatürk, Reşit Galip'i sevmeseydi, o olaydan sonra onu ne Bakan yapardı, ne altı okka ettirirdi. Atatürk, vaktiyle kalk dediği halde sofradan kalkmayan Reşit Galip'i isterse böyle

kaldırabileceğini mi ima etmişti acaba?-- (Bu öykü Atatürk hakkında anlatılanlar arasında en değişik aktarılanlardan biridir. Olay, aralarında Afet İnan ve Hasan Rıza Soyak da bulunan çeşitli kişiler tarafından farklı anlatılmıştır. Aslında olayın içinde bir de Madam Vera ve --Rose et Noire-- kulübüne ilişkin olup bitenler vardır (Bozdağ, 1975:77-93).) (Granda, 1973:76-82).

Bu öyküde Atatürk'e ilişkin çok önemli ipuçları vardır: İnsanına göre muamele etmesini bilmektedir. Zamana ve koşullara uygun bir davranış içindedir. En önemlisi, çevresini sürekli olarak kendi egemenliğinde tutmaktadır. Fakat bu işi yaparken. kişisel davranışlara göre kendi tutumunu ayarlamakta, bu arada devlet işlerini ve adam seçmeyi planlamaktadır. Üstelik, gerektiğinde, bir saatten fazla bir süre ile radyodan bir konferansı dinlemekte, genel değerlendirmelerini sürekli yeniden gözden geçirmektedir.

Askerlere yaptırdığı oyuna gelince, bunu önceden planlamamış olması düşünülemez. Yoksa kaş göz işareti ile, iki askerin sofradaki bir konuğu altı okka yapmaları olanaklı değildir. Burada da görüldüğü gibi, çevreye ve kişilere egemen olmakta en küçük ayrıntıyı dahi planlamaktadır.

9) Gözleri, olağanüstü kişiliğinin simgesiydi. Karizmatik liderin, doğaüstü,

insanüstü nitelikleri, genellikle, yetenekleri çerçevesinde algılanabilir.
Yine de bazı durumlarda, bu insanüstü niteliklerin fizik belirtilerinden söz
edilebilir. Yalnız burada önemli olan nokta, bu olağanüstü özelliklerin lider
hayattayken vurgulanması ve bunlara, eylem sürerken inanılmasıdır. Çünkü,
liderin, özellikle bir bağımsızlık savaşı kazanmış ve yeni bir toplum kurmuş
olan bir liderin ölümünden sonra efsaneleşmesi beklenen bir olaydır.
Karizmanın anlamı ve önemi, liderin eylemine yardımcı olmasıdır. Bu nedenle
de izleyicileri tarafından eylem sırasında inanılan özellikler biçiminde
ortaya çıkması gerekir.

İşte Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Ulusu tarafından inanılan insanüstü
niteliklerinin gözlerinde odaklaştığına ilişkin pek çok anı vardır. Genellikle
söylenen öykü, O'nun gözlerine bakılamadığıdır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı
sırasında yaygınlaşan bu --karizmatik nitelik-- pek çok kişi tarafından pek çok
olayda anlatılmıştır. Hamdi Varoğlu'nun Ressam Muazzez'in ağzından aktardığı
şu öykü, hem söylentileri özetlemesi bakımından hem de olayı kendisi de
yaşayan bir aydının izlenimleri açısından ilginçtir.

Olay Bursa'da kabul töreni sırasında geçer:

--Koca bir salona girdik. İçerisi dolu. Atatürk, salonun orta yerinde,

ayakta duruyor. Tabur tabur mektepli çocuklar, kafile kafile gençler, orta yaşlılar, ihtiyarlar, kadın, erkek, herkes orada... Atatürk'ün önünden geçiyorlar. Geçerlerken hepsinin elini sıkıyor. Sıra bana gelinceye kadar onu uzaktan doya doya seyrettim. Mavi gözleri insanı ipnotizma ediyor, derler ya, hakikaten öyleydi. Mamafih uzaktan bana bir şey yapmadı. Demek ki herkesin üzerinde tesiri aynı değil, diye düşündüm. Büyük söylemişim. Benim de bulunduğum saf, ilerleye ilerleye el sıkma sırası bana geldiği zaman bir acayip şaşkınlığa uğradım. Pot kıracağım diye içime kurtlar girdi. Korktuğum da başıma geldi. Atatürk elini uzattı. Ben de uzattım. Elimi sıktı. İş bitti değil mi? Ne gezer.

Atatürk elimi bırakmıyor. Bir daha sıkıyor. Herkesin elini bir defa sıkan Büyük Adamın benim elimi üst üste iki defa sıkması ne sebep Yarabbi. İçim gururla doldu. Ayrılacağım sırada Atatürk elimi üçüncü defa, sonra dördüncü defa sıkmaz mı? Alimallah Mongolfiye balonuna doldurulan gaz, benim içimi dolduran gurur ve iftihar hissinin hacmi yanında bir nefeslik hava kalırdı.

Başımı kaldırıp Atatürk'ün yüzüne baktım. İnce dudaklarında hafif, bir tebessüm, mavi gözlerinin içinde istihzaya benzer bir belirti gördüm. Elimi bir kere daha sıktı. İşte o zaman kafama dank etti. Meğer ben, onun elini

sıkıp ileriye doğru yürüyeceğim yerde, geri gitmeye hazırlanıyormuşum. O da her seferinde beni elimden çekip doğru yola sevketmek istiyormuş.-- (Banoğlu, 1954-b:92-93).

Öykünün --yanılma-- bölümü (ki karizmanın gerçeğe dönüşünü anlatıyor bu bölüm) bir yana bırakılırsa, --İpnotizma eden gözler-- kavramının, liderdeki karizmayı vurgulayan bir fizik ve manevi özellik olarak ortaya çıktığı çok açık olarak görülmektedir.

Şimdi çok daha ilginç bir anıya bakalım. Anlatan, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın oğlu Sabah Sait'tir. Olayı Burhan Göksel dinlemiş ve Zafer gazetesinin 10 Kasım 1956'da yayınlanan sayısında yazmıştır (Arıburnu, 1976:24-417). Anı Dicle Nehri üzerinde bir motorda Irak'ta anlatılmaktadır:

--Bir vakitler Hava Kuvvetlerimizde genç bir pilot subaydım. Bir gün fena bir kaza geçirdim. Ayaklarım birkaç yerinden kırılmıştı. Irak'taki tedavi yeter gelmemişti. Doktorlar, İngiltere'de tedavime lüzum gösterdiler. Sedye içerisinde gittiğim Londra'dan babam, annem ve nişanlımla beraber ancak koltuk değnekleriyle dönüyordum.. Dönüşte çoğu defa olduğu gibi yine İstanbul'a uğramıştık. Bir akşam ailece Taksim'de bir gece kulübüne gitmiştik. Hazırlanan masada dans edenleri seyrediyorduk. Neşe içerisindeki salonda

birden dans durdu. İçeri Büyük Atatürk girmişti. Herkes gibi biz de sevindik.
Ayağa kalktık, babamla her zamanki gibi dostane selamlaştı. Masamıza oturmak
şerefine eriştirdi. Caz tekrar başladığı zaman Atatürk, nişanlımla dans etmek
arzusunu belirtti. Birkaç tur yaptıktan sonra masaya döndüler. Nişanlım
yerine oturmamıştı. Atatürk bana döndü, sihirli ve kuvvetli gözleriyle
bakıyordu: --Haydi bakalım havacı, nişanlınla dans et!--

Şaşırmıştım. Koltuk değneklerim yanımda ve gözükmekteydi. Halimi arzettim.
Henüz yürüyemediğim için emirlerini yerine getiremeyeceğime üzüldüğümü
söyledim. Bu sözleri sanki duymamıştı. --Nişanlını dansa kaldırmanı
istiyorum!-- diye tekrarladı.

Bu sert sözler karşısında ağzımdan bir kelime çıktığını hatırlamıyorum.
Hatırladığım tek şey, yerimden kalktığım ve aylardır taşıdığım ve belki de
yıllardır taşıyacağım koltuk değneklerine el sürmeden nişanlımı aldığım ve
gayet tabii bir yürüyüşle salonun ortasına ilerleyip dans ettiğimdir. İşte o
andan itibaren koltuk değneksiz yürüyorum ve çalışıyorum.--

Öyküyü aktaran Burhan Göksel, anısını şöyle sürdürüyor: --Dinleyicilerden
biri söze karıştı: --Ne kuvvetli bir emir değil mi?-- Çok eski anılara dönen ve
adeta onu tekrar yaşayan Sabah Sait Bey cevap verdi: --Hayır efendim, o emir
değildi. O, Atatürk'ün büyüleme kuvvetiydi.--

Bu öyküde de gözler yine ön plandadır. Üstelik, karizmanın ya da kerametin doğaüstülüğü, --büyüleme kuvveti-- deyimi ile iyice vurgulanmıştır. Aslında, Atatürk gibi, Japon Veliahtı ile buluşmadan önce, Japonya'yı inceleyen; Afgan Kralı ile buluşmadan önce, Bayur'a Afganistan'ı inceletip rapor hazırlatan bir büyük liderin , Irak'ın önemli bir yöneticisi olan Nuri Sait ile oğlunun sorununu konuşmamış olması düşünülemez. Çok büyük bir olasılıkla, Sabah Sait'in artık iyileşmiş olduğu ve yürüyememesinin psikolojik nedenlere bağlı bulunduğu kendisine anlatılmıştı. O da büyük liderliğini ve etkileyici kişiliğini bu psikolojik engeli ortadan kaldırmak için kullanmış ve başarıya ulaşmıştı. Zaten Sabah Sait'in sözleri onun, Atatürk'ün kerametine inandığını açıkça ortaya koymuyor mu? Bu inancın, psikolojik etkişi hiç kuşkusuz, bir kişiyi yeniden yaşama kavuşturabilir.

Bu öykünün önemli yanı, liderin karizmasına yaşarken inanılması ve bu inancın yabancılarca bile paylaşılmış olmasıdır.

Şimdi aynı karizmatik özelliklerin fizik görünümüne ilişkin olanları çok daha etkili bir biçimde bir ozanın, Ahmet Haşim'in ağzından dinleyelim. 1928 yılında şöyle yazıyor Ahmet Haşim:

--Fotoğraf adesesine zerre kadar itimadım yoktur. Binaenaleyh, fotoğraf

aletinin keşfiyle portre ressamının vazifesine nihayet bulmuş nazarıyla bakanlara hak vermek bence müşküldür. Şekil ve madde, ziya'nın inikaslarına göre anbean tahavvül eder. Bu itibarla hiçbir çehrenin, evsafı muayyen bir tek tecellisi yoktur. Fırça sanatkarı, tersim edeceği çevre üzerinde uzun müddet hayatın cezir ve meddini tarassut etmek, onu birçok tahavvüllerinde zapteylemek suretiyle nihayet hakiki hüviyetinin gizli tatlarını sezmeye ve görmeye muvaffak olur. Fotoğraf, bu dimağı tahlil ve terkip kudretine malik değildir. Onun için hassas cam üzerinde teressüm eden şekle bir vesika kıymeti izafe edilemez.

Gördüğüm fotoğraflara nazaran biraz şişman, biraz yorgun, biraz hututu kalınlaşmış bir vücutla karşılaşacağımı zannederken, kapıdan bir ziya dalgası halinde giren mütekasif bir kuvvet ve hayat tecellisi ile birden gözlerim kamaştı. Hadekaları en garip ve esrarengiz maddelerden masnu bir çift gözün mavi, sarı, yeşil ışıklarla aydınlatıldığı asabi bir çehre; yüzde, alında, ellerde bir sıhhat ve bahar rengi... Muntazam taranmış noksansız, sarı genç saçlar... Bütün zemberekleri çelikten önce, yumuşak, toplu, gerilmiş, terütaze bir uzviyet. Altıyüz senelik bir devri bir anda ihtiyarlatan adamın çehresi eski ilahlardaki gibi iğrenç yaşın hiçbir izini taşımıyor. Alevden coşkun bir

nehir halinde, köhne tarihin bütün enkazını süpüren ve yeni bir alemin tekevvühüne yol açan fikirler kaynağı bir baş, bir yanardağ zirvesi gibi, taşıdığı ateşe lakayit, mavi sema altında samit ve mütebessim duruyor.--

Ahmet Haşim, bu şiirsel, fakat liderin karizmasını açıkça yansıtan satırlarını şöyle bitiriyor: --Kendi yarattığı şimşekli bulutlardan, fırtınalardan ve etrafa döktüğü feyizli seylabelerden yegane müteessir olmayan meğer onun genç başı imiş.-- (Ahmet Haşim, 1966:13-14).

İşte karizma budur: Yalnız yetenekler açısından değil, fizik görünüş açısından bile insanüstü, doğaüstü nitelikleri kendinde taşıyan bir lider.

10) Kişisel bakımdan son derece dürüsttü. Kendi malvarlığını bile ülkesine bağışlamış olması, onun kişisel dürüstlüğünün bir simgesi olarak düşünülür.
Örneğin, Atatürk Orman Çiftliği'ni hazineye devrettiği gün Meclis koridorlarında şu sözler konuşulmaktadır:

--Atatürk, İsmet'in muvaffakiyetini ister. Ona yardım için bunu yapmıştır.--

--Ahlak bakımından emsalsiz verilmiş bir ders karşısında bulunuyoruz.
Hükümete diyor ki, yolunuz budur. Ziraat yoludur. Benim tecrübelerimden istifade ediniz.--

--Zaten Atatürk'ün çiftlikleri denilen şeyler Türk'ündü. Çünkü Atatürk Türk'tü. O, bütün varlığını Türklüğe veren eşsiz bir insandı. --

--Atatürk, birçok çorak yerlerde mamureler vücuda getirdi. Kimse evvelden buna inanmazdı. Bu, Türk'e, senin önünde halledemeyeceğin hiçbir şey yoktur demek içindi.--

--Büyük taarruz sırasında zaferden sonra yeni mücadele. Türk iktisadını yükseltme, Türk köylüsünün iktisadiyatını yükseltmeden bahsetmişti. Şimdi yine aynı işareti veriyor.--

--Ne mutlu ki Türk Milletine ki, kendini kurtaran Ata'sı kendisine sevgisini bütün varlıklarını vermekle ispat ediyor. İstiklalini veren Atatürk, şimdi kendi varlıklarını da vererek onun refahını temin etmek istediğini tebarüz ettiriyor.--

Bütün bu konuşmaları aktaran Us, sözlerine şöyle son veriyor: --Saltanat hanedanı hala milletten gaspedilmiş malları muhafaza için avukatlar tutarak mahkemelerde uğraşırken Atatürk'ün bu teberruu ne kadar manalıdır.-- (Us, 1966:145-146).

Mustafa Kemal Atatürk, hem başarıları ile, hem bu başarılara hazırlanışı ile, hem de bütün bunları toplum içindeki değerlendirişiyle, karizmaya ya da

keramete gerçekten hak kazanmış bir liderdi. Şimdi, bu özelliklerini daha yakından görelim. O zaman, kendi karizmasını, kendi kerametini nasıl hazırladığını ve nasıl değerlendirdiğini daha iyi anlayabileceğiz.

::::::::::::::::::

III-) ATATÜRK'ÜN KENDİ KARİZMASI KARŞISINDAKİ TUTUMU

Gerçek bir lider olmanın birinci koşulu, hiç kuşkusuz, insanın kendi karizmasına inanmamasıdır. Bunu kendi kültürümüzün deyimiyle söylersek, --kerametine-- inanılan lider, kendi --kerametine-- kendisi inanmamalıdır.

Aslında, --karizma-- ve --keramet-- terimleri hemen hemen aynı anlama gelir. Bilindiği gibi, --karizma-- bir insanda var olduğu sanılan insanüstü, doğaüstü niteliklerdir. --Keramet-- ise, ermişlerin velilerin gerektiği zaman gösterdikleri olağanüstü yetenekler ya da ermişçesine yapılan iş, yahut söylenen söz anlamına gelir. Türkçede --Keramet sahibi insan-- ermiş demektir. Hızır Aleyhisselam'ın kerametlerinden söz edilir. Ya da ikinci anlamında, dalkavukların bir söz karşısında, --Keramet buyurdunuz efendimiz-- diye yanıt vermelerinde görüldüğü gibi kullanılır. Hiç kuşkusuz, keramet de, bütün doğaüstü anlamlı sözcükler gibi dinsel kökenlidir.

İşte bir liderin birinci niteliği gerçekçilik olduğuna göre, gerçekçi bir

kişinin, kendisinin doğaüstü yeteneklere sahip olduğuna inanması beklenmez.

Üstelik, kendisinde insanüstü yeteneklerin ve niteliklerin bulunduğuna inanan
bir insanın uzun süre kendisini ve çevresini buna inandırması olanaksızdır.

Ancak gerçekçi bir liderin, gerçekçi değerlendirmelerinde ve eylemlerinde
görülen isabet, ona, çevresi tarafından --yanılmazlık-- gibi, insanüstü
niteliklerin efsanevi bir biçimde yakıştırılmasına yol açabilir.

Gerçekten de tarihe baktığımızda, deliler ya da sapıklar dışında hiçbir
liderin kendi --keramet--ine ya da kendi --karizma--sına inanmadığını görürüz.

Fakat, büyük liderlik için bu da yeterli değildir. Çünkü, insanın kendi
karizmasına inanmaması, onu bir büyüklük kompleksinden (megalomani)
kurtaramayabilir. Bir liderin açısından düşünüldüğünde büyüklük kompleksi ile
kendi kerametine inanmak arasında, sonuçları bakımından pek de büyük bir fark
yoktur. Her iki nitelik de, insanın kendi gücünü abartmasına ve sonuç olarak
yanılmasına yol açar.

Öte yandan, kendi yeteneklerini ve gücünü küçümsemek de bir lider için
bağışlanmaz bir yanlış olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle, büyüklük
kompleksi bir lider için ne denli zararlıysa, dozu kaçırılmış bir tevazu da o
denli engelleyici olur. Çünkü o zaman, yapılabilecek işler başarılamaz,
ulaşılabilecek hedeflere varılamaz.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği, devrim toplumbilimi açısından değerlendirirken, hiç kuşkusuz, kendisinin bu liderliği nasıl gördüğü, nasıl ürettiği ve nasıl kullandığı çok önemli ögeler olarak ortaya çıkar. Bir liderin kendisini nasıl gördüğünü bilmeden, onun liderlik eylemini değerlendirmek olanaksızdır.

Atatürk'ün yaşamı dikkatle incelendiğinde, liderlikle ilgili tutum ve davranışları üç ayrı bölümde insanın gözüne çarpar. Birinci bölüm, hazırlık aşamasıdır. İkinci bölüm, kendisinin kendi bireysel niteliklerini nasıl gördüğü ve değerlendirdiğidir. Üçüncü bölüm ise, topluma mal etmek, ulusal niteliğe büründürmek istediği değerlerle ilgili davranışlarıdır.

:::::::::::::::::::

1) Hazırlık Aşaması

Mustafa Kemal Atatürk, her durumda ve her fırsattan yararlanarak, kendisini liderliğe hazırlamıştır.

Mustafa Kemal'in ilk şansı Selanik'te eski usul mahalle mektebine gitmek yerine, o zamanki koşullara göre devrimci bir eğitim uygulayan Şemsi Efendi'nin okuluna gitmesidir. Ezbercilik yerine aktif metodu uygulayan Şemsi Efendi, okulun bir de kız bölümünü açmış aydın bir eğitimciydi. 1873 yılında Selanik'te valiliğe başlayan Mithat Paşa, başarılarından dolayı, kendisine Padişah nişanı bile verdirmişti.

İşte Atatürk'ün 10 Ocak 1922 tarihli Vakit'de yayınlanan kendi anılarına göre, evde annesiyle babası arasında bir tartışma konusu olan okul seçimi, sonunda, böyle bir okula gitmesiyle noktalanmıştı (Baydar, 1967:30) .

Bu şansını iyi değerlendiren Mustafa Kemal, ilkokuldan sonra, annesinin karşı koymasına bakmaksızın, kendi girişkenliği ile subay olmaya karar veriyor. Bu da, subay seven bir çocuğun bilinçsiz bir taklitçiliği sonucudur. Mustafa Kemal, kendi anlatışına göre, komşusu bir binbaşının Askeri Rüştiye'ye giden çocuğunun okul elbisesine özendiği için Askeri Rüştiye'ye gider (Gençosman, Banoğlu 1971:33).

Buraya dek şans ögesinin etkileri görülmüştür. Askeri Rüştiye'den başlayarak, şansın azaldığını, bilinçli hazırlığın arttığını görüyoruz. Aslında, Askeri Rüştiye'ye giriş de çok bilinçsiz bir seçim değildir. Hiç kuşkusuz bu olay, Mustafa Kemal'in kişilik niteliği olarak buyruk vermekten hoşlanmasının ve buyurma gücünü simgeleyen üniformaya karşı duyduğu arzunun bir sonucudur. Aslında Mustafa Kemal konusunda psikolojik ve psikiyatrik ögelere ağırlık veren bir çalışmanın, muhakkak ki Gandi ve Luther gibi kişiler için yapılmış olan çalışmalar kadar aydınlatıcı ve ilginç sonuçlar

vermesi beklenir. Babasının çocuk yaşta ölmesi, annesinin yeniden evlenmesi ve Mustafa Kemal'in buna karşı tepkisi, kız, kardeşleriyle ve mahalle arkadaşlarıyla ilişkileri, hep, onun biçimlenmekte olan kişiliğinin önemli ipuçlarını veren olaylardır. Biz bu noktaları, başka bir çalışma alanı oluşturdukları için bir yana bırakarak, onun kendi liderlik rolüne bilinçli olarak nasıl hazırladığını incelemeyi sürdürelim.

Alışılmamış Uğraşlar

Mustafa Kemal'in bütün askeri eğitimi boyunca, yabancı dil, dans, şiir, hitabet gibi o zamanın bir askeri öğrencisi için pek de olağan sayılmayacak konularla uğraştığını görüyoruz. Örneğin, çocukluk arkadaşı Asaf İlbay onun, zamanının moda dansları olan valsi, polkayı, mazurkayı, kadrili çok iyi yaptığını belirtiyor (Gençosman, Banoğlu, 1971:37).

Rüştiye'den sonra, idadi eğitimini İstanbul Kuleli Askeri Lisesi'nde sürdürmek isteyen Mustafa Kemal'e bir hocası, daha sonra ona başka biçimde de yardım eden Kurmay Subay Hasan Bey, Manastır'a gitmesini, orada daha iyi yetişeceğini söyler.

Manastır İdadisi'nde İttihatçıların ünlü hatibi Ömer Naci ile tanışır. Şiir, edebiyat ve hitabet ile ilişkisi böyle başlar (Kılıç Ali,1955:20) . Manastır

Askeri İdadisi'nde ilk devrimci düşünceleri ve eylemleri filizlenmeye başlar.
Burada hem sonradan sürekli işbirliği yapacağı Nuri Conker, Salih Bozok,
Fuat Bulca gibi arkadaşlarıyla dostluğunu pekiştirir, hem de Ömer Naci'nin de
etkisiyle, Tevfik Fikret, Namık Kemal gibi ozanların devrimci şiirleriyle
düşünce yaşamı biçimlenmeye başlar. Yine buradayken Fransızcasını ilerletmek
için iki üç ay, Frerler okulunun özel sınıfına gider. Kendisi bu çabasını
Fransızca hocasının sert sistemlerine bağlamakla birlikte asıl inancın, iyi
bir kurmay subayın yabancı dil bilmesi olduğu açıktır (Baydar, 1967:32;
Gençosman, Banoğlu, 1971: 38-39) .

Manastır'da Askeri İdadi bittikten sonra, İstanbul'da Harbiye yılları
başlar. Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Emin'le yaptığı konuşmada bu yıllardaki
tutum ve davranışlarını şöyle anlatır:

--Şiir yazmak hakkında idadi hocasının vazettiği memnuiyeti unutmuyordum.
Fakat, güzel söylemek ve yazmak hevesi bakiydi. Teneffüs zamanlarında hitabet
talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, --Bu kadar dakika sen, bu kadar
dakika ben söyleyeceğim-- diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.--

Görüldüğü gibi, lider, kendisini son derece bilinçli olarak geleceğe
hazırlamaktadır. Atatürk, siyasal düşüncelerinin yavaş yavaş Harbiye

yıllarında olgunlaştığını söylüyor. --Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başlamasını-- ise erkan-ı harp sınıflarına geçtiği döneme bağlıyor. Bu dönem aslında onun artık devrimci eyleme başladığı sıralardır. Yine kendisi bu eylemi ve eylemin örgütlü niteliğini şöyle anlatıyor:

--Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi (memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğu konusundaki keşfi) anlatmak hevesine düştük. Mektepte el yazısıyla bir gazete tesis ettik.

Sınıf dahilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben heyet-i idareye dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.-- (Baydar, 1967:33).

Sonradan, Mustafa Kemal ve arkadaşları okul yönetimince yakalanırlar. Fakat eylemlerine ara vermezler. Dışarda bir ev tutarak aynı işleri sürdürürler ve sonunda bir muhbir tarafından ele verilerek, tutuklanırlar. Birkaç ay sonra salıverilirler ve Mustafa Kemal, Suriye'de bir göreve sürgün olarak atanır.

Gerillacılık Hazırlığı

Harp Akademisi yıllarını, yabancı dilini geliştirerek, Namık Kemal'in düşüncelerini izleyerek ve bunları, okul içinde de yayarak geçiren Mustafa

Kemal Atatürk, bu arada, sonradan çok işine yarayacak başka bir hazırlığın içine de girmişti: Gerilla savaşı. Gerilla savaşını, azınlıklarla Osmanlı İmparatorluğu'nun hesaplaşması çerçevesinde, Yıldız Sarayı'nın basılarak Padişah'ın tahtından indirilmesi eylemine dek, hemen her niteliği ile incelemişti (Abadan,1964:15-17). Bu konuda hocası Nuri Bey'i Mustafa Kemal'in tahrik ettiği ve konuyu enine boyuna tartışmaya açtırdığı anlaşılmaktadır (Gündüz, 1973:21-22; Afetinan, 1968:35-36) . Üstelik, bu tartışmalar sırasında bir --aydın kişiler komitesi-- gibi örgütsel ve doğrudan doğruya devrimci eyleme yönelik düşünce ve önerilerin de ortaya atıldığını anlıyoruz.

Sonradan, bu hazırlıklarından yararlanarak, henüz düzenli ordunun güçsüz olduğu 1920 yılında, --Uzun müddet çarpışabilmek ve halkın savaş şevkini ayakta tutmak için, Harb-ı Sagir yapacağız. Buna başladık. Hedefimiz düşman maneviyatını kırmak; kendi maneviyatımızı ayakta tutmaktır.-- demişti (Atay, 1969:242).

Yarının Adamı Olmak

Hapisten çıktıktan sonra, Suriye'ye sürgün olarak atanan Mustafa Kemal Atatürk, staj için 30'uncu süvari alayında bölük komutanı olarak göreve başlar. Okul arkadaşı olan ve Şam'a birlikte atandığı Lütfü Müfit Bey de

29'uncu süvari alayında bölük komutanlığına verilir. İki arkadaş Şam'da tuttukları bir evde yaşamaya koyulurlar. Bundan sonrasını Kılıç Ali şöyle anlatıyor (Öykü, Mustafa Kemal'in hem kişilik niteliklerini, hem de liderlikle ilgili beklentilerini belirler. Bu açıdan aynen aktarıyorum.) :

--Aradan bir müddet geçtikten sonra, günün birinde kumanda etmekte oldukları bölüklerinin alaylarıyla birlikte vazife alarak Havran havalisine hareket etmek üzere olduklarını haber alınca her ikisi de hayretler içinde kalmışlar. Kendilerine haber vermeksizin kıtalarının hareket etmiş olmalarına hiçbir mana verememişler. Bu vaziyet karşısında Mustafa Kemal fena halde sinirlenmiş. Kendilerine karşı lakaydi gösteren kıtalarının kumandanına yaptığı şikayetten bir netice alamayınca doğrudan doğruya ordu kumandanına şikayete karar vermiş. Fakat bu sefer de ordu kumandanından beklediği hassasiyeti görememiş. Bunun üzerine işi enerjisiyle halletmeye karar vererek harekete geçmiş ve arkadaşı Lütfü Müfit Bey'e de kendisini takip etmesini tavsiye etmiş. Kumandanların istihfaf ve istememelerine rağmen onlar da bu harekata iştirak etmişler.

Meğer süvari kıtasının aldığı vazife aynı zamanda on senelik verginin tahsiliymiş. Atatürk, bu vergi tahsilatı esnasında köylülerin çektiği

zahmetleri, uğradıkları mezalimi ve o sırada yapılan suiistimalleri nefretle, hırsla anlatırlar ve kıtanın aldığı vazifeyi --haydutluk-- diye tavsif buyururlardı.

Bir gün alay zabitlerinden biri Lütfü Müfit Bey'e de yapılan yolsuzluklara göz yumması için altın para teklif etmiş. Müfit Bey bu teklifi reddetmekle beraber Mustafa Kemal Bey'i de haberdar etmiş.--

İşte öykünün bu noktasında Mustafa Kemal Atatürk'ün geleceğe ilişkin beklentileri bütün çıplaklığı ile ortaya çıkıyor:

--Mustafa Kemal, Müfit Bey'e sormuş: --Müfit, sen bugünün adamı mı olmak istiyorsun, yoksa yarının mı?-- Müfit Bey derhal bu suale: --Elbette yarının adamı olmak isterim-- demiş.

Müfit Bey'in bu cevabı o zaman Atatürk'ün o kadar hoşuna gitmiş ki, bunu daima anlatırlar ve: --Elbette o teklif edilen parayı alamazdı ve almadı. Çünkü o, bugünün adamı olmak istiyordu-- diye Müfit Bey'e iltifatta bulunurlardı (Kılıç Ali, 1955:24-25).

Bu öyküden de açıkça anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün kafası gelecek düşüncesiyle doludur. Bir rüşvet olayını bile, namustan önce, tarih ve gelecek bilinci içinde değerlendirmektedir.

Çok Önceden Hedeflenen Tek Adam Liderliği

Nasıl bir gelecek? Gelecekte nasıl bir rol? Bu sorunun yanıtı ünlü öyküde
vardır. Yer: Selanik. Sahne: Olimpos birahanesi. Başkahraman: Kolağası
Mustafa Kemal. Yine Kılıç Ali anlatıyor:

--Mustafa Kemal, Selanik'te yine bir akşam o zaman sıhhiye müfettişi olan
eski Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok Beylerle
birlikte Olimpos birahanesinde oturmuşlar, içerlerken devletin dış siyaseti
bahis mevzuu oluyormuş. Bu arada Mustafa Kemal Bey birtakım acı tenkitler
yaptıktan sonra işi latifeye dökmüş ve Tevfik Rüştü Bey'i göstererek:

--Bu sakim siyaseti bir gün doktor vasıtasıyla düzelttireceğim!-- deyince,
yakın ve teklifsiz arkadaşı olan Nuri Conker: --Ne?.. Ne?.. Sen mi
düzelttireceksin?-- diye istihfafla sormuş. Bunun üzerine Nuri Bey'le
aralarında şöyle bir muhavere geçmiş:

--Evet, ben doktoru Hariciye Nazırı yapacağım, bütün falsoları ona tamir
ettireceğim.-- Nuri Bey latife ederek sormuş:

--Demek sen, doktoru Hariciye Vekili yapacaksın, o halde ya beni?--

--Seni de Vali ve kumandan, yaparım!--

Bu muhavereye hazır bulunan Salih Bozok da karışıyor:

--Herhalde bu arada beni de bir şey yaparsınız?--

Mustafa Kemal Bey, Salih'in bu sualine, biraz düşündükten sonra:

--Salih seni yaver yapacağım ve yanımdan ayırmayacağım.-- cevabını verince,
Nuri Bey yine dayanamamış, tekrar atılarak:

--Allahını seversen sen ne olacaksın ki hepimize şimdiden böyle birtakım
mansıplar veriyorsun?-- demiş.

Mustafa Kemal, Nuri Bey'in sorduğu bu suale gülerek:

--Bu memuriyetleri, bu mansıpları veren ne olursa işte ben o olacağım-- diye
cevap vermiş-- (Afetinan, bu konuşmanın 1908 yılında Selanik Askeri kulübünde
geçmiş olduğunu söylüyor (Afetinan, 1968:77).) (Kılıç Ali, 1955-a:32-33).

Gerçekten son derece şaşırtıcı bir biçimde geleceği yansıtan bu konuşma
aslında gerek toplumbilimsel, gerekse psikolojik bakımdan hiç de olağan dışı
değildir. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çöküş ve bu çöküşe bağlı
olarak bir arayış içinde olduğu hemen anımsanmalıdır. Ayrıca, yine iki önemli
öge bu çöküşün ve yılların getirdiği arayışın şiddetini iyice arttırmıştır:
Birinci öge, İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'na girmiş olması ve bu
durumun yeni çözümleri hem daha olanaklı, hem de daha gerekli duruma getirmiş
bulunmasıdır. İkinci öge ise, Batılaşma eylem ve düşüncelerinin özellikle

Batı etkilerine ve bu tür düşüncelere açık olan orduda ve ordunun çekirdeği olan Harbiye'de etkin bulunmasıdır. Bütün bu etkenler sonunda, her Harbiye öğrencisi, kendini bir kurtarıcı gibi algılıyordu. Örneğin, gerilla savaşına hazırlık bölümünde aktardığım öykü, bu eğilimin hocalar arasında bile egemen olduğunu gösterir.

Psikolojik ögelere gelince, bunlar, Mustafa Kemal'in kişiliğine bağlı olan niteliklerdir. Buraya dek aktardığıin kişilik özellikleri düşünüldüğünde, O'nun bu uygun siyasal ortam içinde, kendi liderliğinde bir eylemi planlamaması ya da hiç olmazsa düşlemiş olmaması düşünülemez. Karizmatik liderlik bölümünde anlattığım özellikleri, --keramet--inden soyutladığımız zaman, bu gerçek açıkça ortaya çıkar. Ayrıca, gerek Vahdettin'e Veliaht iken yaptığı komutanlık önerileri, gerek Padişah olduktan sonra, Başkomutanlığı doğrudan doğruya üzerine alarak, kendisini kurmay başkanı yapmasını istemesi, gerekse çeşitli defalar yinelediği siyasal girişimleri de bu özlem ve isteklerinin birer kanıtıdır.

Bütün bu noktalar birlikte düşünüldüğü zaman, Olimpos birahanesi konuşması son derece doğallaşmakta, olağanlaşmaktadır. Burada önemli olan nokta, Mustafa Kemal Atatürk'ün adeta gökten zembille inme bir liderlik psikozu

yerine, toplumsal, tarihsel ve siyasal koşulları doğru değerlendiren bir liderlik hazırlanışı içinde olmasıdır. Bir başka deyişle, Mustafa Kemal, çevre koşullarını gerçekçi bir tutumla değerlendirmiş ve bu koşulların kendisine tanıdığı olanakları bilinçli bir hazırlık içinde değerlendirmiştir.

Kazım Nami Duru, 1908 yılında aralarında geçen şu ilginç konuşmayı anlatıyor:

--Meşrutiyet ilan edildi. Aradan biraz zaman geçti. Bir gün ikimiz Olimpos meydanından kalktık, rıhtım üzerinde beyaz kuleye doğru yürüdük. Yolda bana:
--Kazım Nami (Duru) senden bir şey soracağım; bana düşündüğün gibi doğru cevap ver.-- dedi. --Kendimde askerlikten çok yönetim ve siyaset işlerinde bir yetenek görüyorum. Askerlikten çekilmek istiyorum, ne dersin?---- (Arıburnu, 1976:182).

Bu öyküden de açıkça anlaşılacağı gibi, Mustafa Kemal, toplumun biçimlendirilmesi bakımından çok önceden kendi rolü hakkında karar vermiştir.

Anafartalar Kahramanlığına Hazırlık

İtalyanlara karşı savaşmak için Trablusgarp'a giden Mustafa Kemal, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine yurda döner. Daha Kuzey Afrika'ya gitmeden önce

Asım Gündüz'e: --Asım,-- demiş, --biz gidiyoruz, ama korkarım ki dönüşte Rumeli'yi bile elimizden çıkmış bulacağız.-- (Gündüz, 1973:24). Nitekim, gerçekten de bu yargı doğru çıkar. İşte Balkan Savaşı başlar başlamaz yurda dönmeye çalışan Mustafa Kemal, ancak savaşın ikinci bölümüne yetişir ve Bulgarlarla yapılan savaş için özel olarak hazırlanan Kuvayi Mürettebe Harekat Şubesi Müdürlüğüne atanır. Aynı kuvvetin kurmaybaşkanı, yakın arkadaşı Fethi Bey'dir.

İşte bu görevinde, Mustafa Kemal, Gelibolu'nun savunmasını ayrıntılı bir biçimde inceleme ve Türkiye'nin genel durumuna ek olarak Bulgar ordusunun eylemini de dikkate alarak önerilerde bulunma olanağına erişti. 17-18 Şubat 1913 tarihinde Fethi Bey ile birlikte hazırlayıp, Harbiye Nezareti'ne yolladıkları raporda, ordunun genel tutumunun bir değerlendirmesi yapılarak, özelde de --evvelemirde Çatalca'daki Bulgar kuvveti külliyesini duçarı inhizam eylemek, saniyen muhasarayı cebren refetmek, salisen dört aydan beri mahsurinin tahribatını izale için külliyetli erzakı serıan şehre yetiştirmek-- öneriliyordu (Türkiye Ansiklopedisi, 1:243) .

Anafartalar kahramanlığı hiç kuşkusuz, onun genel askerlik yeteneklerine bağlı olduğu kadar, yaptığı ön hazırlıkların da bir sonucuydu. Daha önce Gelibolu yarımadasının savunmasına çalışmış olması, ona mutlaka çok zaman kazandırmış ve kendine güvenini pekiştirmişti. İlerde değineceğim Anafartalar savaşı sırasındaki komutanlığı ile ilgili beklentisi ve isteği hiç kuşkusuz, bu tür hazırlıklarına ve bu hazırlıkların ona verdiği kendine güvene bağlıydı.

Toplumsal Devrimlere Hazırlık

Batı'dan aktarılan Fransız Devrimi düşünceleriyle beslenen ve devrim eylemiyle yoğrulan bir kurumdan, Harbiye'den, mezun olduktan ve başarılı komutanlığını gerçek savaş alanlarında kanıtladıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik özlemleri daha bir gerçeklik kazanır. O, artık yalnız Abdülhamit'e karşı özgürlükçülük ve devrimcilik düşüncelerini Fransız Devrimi modeline göre biçimlendirmiş romantik bir prototip Harbiye mezunu değil, başarısı hem savaş, hem siyaset alanlarında kanıtlanmış biridir. Fakat, siyaset onu geri plana itmiş, savaş alanlarındaki başarı ise, henüz göz kamaştırıcı boyutlara erişmemiştir. Anafartalar kahramanlığına daha birkaç sene vardır. İttihat ve Terakki içinde sürekli olarak Enver Paşa ile çatışmaktadır. İşte bu hava içinde tasfiyesi düşünülürken, yakın dostu Fethi

Bey imdada yetişir. Fethi Bey o sırada Bulgaristan'da Büyükelçidir ve İttihat ve Terakki'nin egemen çevrelerinde sözü geçer. Mustafa Kemal'in kendi yanına verilmesini ister. Böylece Atatürk, Sofya'ya Ataşemiliter olarak atanır. Bu, onun, Batı uygarlığı ile ilk somut temasıdır. Örneğin, burada gördüğü operadan ve Bulgarların başarısından çok etkilenir. Toplum ile sanat ilişkileri üzerinde düşünmeye başlar (Paruşev, 1971:78-81) . Nitekim, 1930 yılında 11 Nisan Cuma akşamı Türk Ocağı Tiyatrosu'nun açılışından sonra Muhsin Ertuğrul'a: --Siz, benim ta ataşemiliterlik çağımdan beri, memleketimde görmeyi candan özlediğim bir hayali gerçekleştirdiniz.-- demiştir (Arıburnu, 1976:224).

İşte bu arada evlerinde pansiyoner kaldığı Christianus'larla ilginç konuşmalar yapar. Bunlardan birinde, --Peçeyi hemen kaldırmalı. Sonra bir erkek birden fazla kadınla evlenmemeli. Erkekler, Avrupalılar gibi şapka giymeli. Erkekler ve kadınlar eşit haklara sahip olmalı, Avrupalılar gibi yaşamalı.-- der (Borak, 1970:70).

Daha sonra, Atatürk'ün toplumsal devrim konusundaki düşüncelerinin Viyana ve Karlsbad'da iyice billurlaştığını görüyoruz. O, artık, hem başarılı bir komutan, hem Veliaht ile yaptığı Almanya yolculuğunda Alman İmparatoru dahil, pek çok general ve politikacıyla görüşme ve tartışma olanağı bulmuş bir

devlet adamıdır. İşte bu psikoloji içinde kendisini gelecek için artık hazır hisseder. Bu çerçevede bol bol okur ve düşünür. Kafasında tam bir toplumsal devrim oluşmaktadır. Örneğin, hatıra defterinde tuttuğu notların bir yerinde, yönteme bile ilişkin kararları yer almakta, Türk kadınının çağdaşlaşmasını, iktidara geldiği zaman bir darbede (coup) çözeceğini söylemekte ve şöyle devam etmektedir:

--Zira ben, bazıları gibi efkarı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratımın derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar senelik tahsili ali gördükten, hayatı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarfı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarırım.-- (Afetinan, 1970:22).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk, artık bütünüyle toplumsal devrim üzerinde düşünmektedir. 30 Haziran 1918 Pazar gününden 27 Temmuz 1918 Cumartesi gününe kadar tuttuğu (ve yakında tümü Afetinan tarafından yayımlanacak olan) hatıra defterlerinden, genellikle siyasal bilim kitapları okuduğunu ve devrim üzerine düşündüğünü öğreniyoruz. İktidar, artık kendisine

bile yakın gözükmektedir. Bu nedenle, düşünce düzeyindeki hazırlığını hızlandırmıştır .

....
....

2) Karizmasını Yaratmaya Yardım Ediyor

Mustafa Kemal Atatürk, hiç kuşkusuz, liderlik olayının önemini biliyordu. Bu nedenle de kendisini yalnızca liderliğe hazırlamakla kalmamış, sürekli lider gibi davranmış, bu liderliği kendi bilinçli davranışlarıyla da desteklemiştir. En tipik olarak yaptığı davranışlar, çevresindekilere armağanlar vermek, haklı olduğu anları yakaladığı zaman, kimsenin düşünmediği özgün buluşlarını sonuna dek savunmak ve en önemlisi, ileriyi herkesten iyi gördüğünü ve biçimlendirdiğini çeşitli kanıtlarla sergilemektir.

Ayrıca, çevresindekileri etkilemek için önceden hazırlık yaptığı da bilinen gerçekler arasındadır. Örneğin, Rıza Şah Pehlevi, Türkiye'ye geleceği zaman Ankara Halkevi binasının bir bölümünü onun için özel olarak hazırlatmış, eşyayı bizzat seçmiş ve bahçeye büyük ağaçlar getirtip diktirmiş, bütün bunlarla bile yetinmeyerek, özel olarak Türk-İran dostluğunu simgeleyen bir opera bile yazdırmıştı (Banoğlu, 1954:34) .

Bir de şu öyküye bakalım:

--Japon Veliahdı gelmişti. Muazzam ve mükellef bir ziyafet sofrasındaydılar.

Atatürk bir aralık Japon tarihinden söz açtı ve bir meydan muharebesini anlattı.

Japon Veliahdı hayret etmişti.

Atatürk, tarihten mitolojiye geçti. Ve yine Japon mitolojisinden konuştu.

Veliahdın ağzı açık kalmıştı.

Söz edebiyata intikal etti. Gazi, --Japon şiirinin dünya edebiyatında çok büyük yeri vardır-- diyerek meşhur Japon şairlerinden mısralar okudu.

Veliaht, o gece Gazi'nin söylediklerini bilmiyordu, ilk defa ondan duyuyor ve öğreniyordu. --Bunları nereden biliyorsunuz?-- diye soramazdı. Fakat Atatürk'ün bilgi ve hafızasına hayran kalmış, onun esiri olmuştu.

Atatürk hep böyleydi. Herkesi kendine esir ederdi. Her şeyi planlıydı. O, bütün bunları, Veliaht gelmeden on gün önce tercümeler yaptırarak öğrenmiş, Japon Veliahdına bu dersi vermeyi ve kendine hayran bırakmayı kurmuştu.-- (Banoğlu, 1954-a:48-49).

Atatürk, aynı özeni bütün yabancı devlet adamlarına göstermiştir. Çünkü, uluslararası politikada, kişisel etkileşimin önemini görmüş ve kendi kişiliğinde yarattığı imgelerin, Türkiye Cumhuriyeti'ni etkileyeceğini çok

iyi algılamıştı. Örneğin, Afgan Kralı da gelmeden, günlerce Afgan tarih ve coğrafyasını tetkik ettiğini ve Hikmet Bayur'u görevlendirerek özel biçimde Afganistan konusunda hazırlandığını M.Kemal (Öke) söylüyor (Sel Yayınları, 1955:105). Böylece, kendi kurduğu Cumhuriyeti yüceltmek adına, bir yandan da kendi karizmasını güçlendiriyordu.

Bu konudaki bilinçli çabalarından birinin, haklı olduğunu hissettiği zaman, özgün düşüncelerini sonuna dek savunmak olduğunu söylemiştim. Genellikle savaş alanlarında ve savaş oyunları sırasında görülen bu niteliği, toplumsal ve siyasal konularda da pek çok örnekle anlatılabilir. Tam bu noktada şu sözlerine dikkati çekmek istiyorum. Acaba --dahi--yi tanımlarken, kendi kişiliği aklında hiç mi yoktu? Kendisine sorulan: --Dahi kime derler?-- sorusuna yanıt olarak: --Dahi odur ki, ilerde herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ile ortaya koyduğu vakit herkes onlara delilik der.-- demiştir (Banoğlu, 1955:25).

İşte bu çerçeve içinde Mustafa Kemal Atatürk, sürekli olarak, düşüncelerini ve beklentilerini çevresindekilere not ettirmiş, sonradan da çıkartıp okutturarak, ne denli doğru ve ileri görüşlü olduğunu tanıklar ve tarih önünde kanıtlamıştır. Hiç kuşkusuz, yaşarken, kendi çevresi içindeki --keramet--ini yaratan en önemli ögelerden biri budur.

Dostları Etkileyen Davranışlar

Bu öngörü ve planlı ileri görüşlülük niteliğini hem kısa vadeli, hem de
uzun vadeli işler için kanıtlamıştır. Kısa vadeli bir olay için Tevfik
Rüştü'yü (Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras) dinleyelim:

--1920 yılı ilkbaharının sonlarına doğru bir gün Mustafa Kemal, beni Ankara
istasyonunun bitişiğinde ikamet etmekte olduğu evciğe çağırdı. Bir yaverinin
kendisine haber verilmeksizin --Yeşil Ordu-- teşkilatına alındığından şikayet
etti. Birinci Büyük Millet Meclisi kurulalı sekiz, on hafta olmuştu.
Memleketimizin kurtarılması için başvurulan, yer yer ve türlü tedbirler
arasında bir de --Yeşil Ordu-- namı verilen gizli teşkilat yapılmıştı. Fakat
birinci Büyük Millet Meclisi her manasıyla ve bütün kuvvetiyle işlemeye
başladığı için, artık her türlü dağınık tedbirlerin kaldırılması ve her
faaliyetin Büyük Millet Meclisi selahiyeti içine alınması zamanı da gelmişti.
--Yeşil Ordu-- teşkilatına da lüzum kalmamıştı.

Mustafa Kemal o gece bazı arkadaşların davet edilerek, nezdinde
toplanmaklığımızı istedi. Öylece de yapıldı. Hatırımda kaldığına göre, o gece
dokuz, on kişi kadar vardık. Bulunanlar arasında sayın Cumhurreisimizi
(Celal Bayar) , merhum Muhtar Bey'i, merhum Yunus Nadi Bey'i ve Kılıç Ali
Bey'i iyi hatırlıyorum. Ciddi işler konuşulduğu zaman, Atatürk'ün yanında
kahveden başka bir şey içilmezdi. Hele alkol asla bulundurmazdı. O geceki

müzakere uzunca sürdü. Bittiği zaman gece yarısını geçeli iki saat olmuştu.

Toplantıya mutad mucibince, kendisi riyaset ediyor ve müzakereyi o idare ediyordu.

Memleketimizin haricinden ve dahilinden muhtelif yerlerden ve zatlardan gelen raporlar okunmuş, kurtuluş etrafında muhtelif mevzular konuşulmuş ve aramızda çetin müzakerelerden sonra üzerinde mutabık olduğumuz görüşler, hatta bazı kararlar sırasıyla yazılmıştı. Müzakere tamamiyle nihayetlendikten sonra, o gece için son kahve içilirken Mustafa Kemal, bana hitap ederek:

--Bugün öğleden sonra bu mevzular etrafında bir arkadaşla görüşmüş, bazı notlar almıştım. Tevfik Rüştü, lütfen köşedeki saksının içinde duran o notları alıp okur musunuz?-- dedi. Tabiatıyla, istediği kağıdı bulup okumaya koyuldum.

Hepimiz hayretler içinde kalmıştık. Saatlerle üzerlerinde konuşularak vardığımız ve kendimizin zannettiğimiz kararların hepsinin tamamiyle aynı olmak üzere o not kağıdında yazılmış olduğunu gördük.--

(Sel Yayınları, 1955:32-33).

Bu öyküde de açıkça görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, umutsuz görülen bir Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın liderliğini yüklenirken, çevresindekileri tam

anlamıyla kendine benzetmek zorunda olduğunun farkındaydı ve bu amaçla her yöntemi kullanıyordu. Pek doğal olarak ilk akla gelen yöntem de, izleyicilerin kendi yeteneklerine, öngörüşlülüğüne, yani --karizma--(keramet)sına inandırmaktı. Bunu sağlamak için Mustafa Kemal Paşa'nın hemen hemen hiçbir fırsatı kaçırmadığını görüyoruz. Örneğin, muzaffer orduların komutanı olarak İzmir'e girdiğinde kendinden konuşma isteyen Falih Rıfkı'ya da benzer bir --etkileyici-- davranışta bulunur. Falih Rıfkı, İzmir'e girişin ilk günlerinde Latife Hanım'ın Göztepe'deki konağında Atatürk'le ilk yakın temasını şöyle anlatıyor:

--Mustafa Kemal'in ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal, ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanının o günlerde, bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir.

Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatıydı. Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini izliyordum. İlk öğrendiğim şey, kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu. Bir aralık, --Müsaade eder misiniz sizi ilk önce nerede görmüş olduğumu anlatayım-- dedim. Hemen bakışı şehlaya kayarak:

--Hacı Adil denen Vali Dimetoka'da biz, onu karşılamaya geldiğimiz vakit,

arabasına Fethi Bey'i almalıydı. Siz nihayet bir gazete muhabiriydiniz...--
dedi. Şaşakaldım.-- (Atay, 1969:326).

Aslında bu öyküde Atatürk'ün --yönlendirmesi-- oldukça düşüktür. Fakat yine de kendisi ile ilk kez karşılaşan ve İstanbul'dan gelen bir gazeteciyi etkileme fırsatını hemencecik ve çok etkili bir biçimde kullandığı açıkça görülmektedir. Nitekim, Falih Rıfkı'nın bundan çok etkilendiği ve bu etkinin yıllarca sürdüğü; kitabının birçok yerinde aynı öyküyü yinelemesinden bellidir.

Kehanetlerin Not Ettirilmesi

Atatürk'ün uzun dönemli --kehanet--lerini özenle not ettirdiği iyi bilinen gerçekler arasındadır. Bunun en güzel örneklerinden biri, Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirdiği düşünceleridir. Bunun kadar iyi bilinmeyen, Atatürk'ün bunları nasıl değerlendirdiği ve kendi karizmasını üretmekte ne denli bilinçli kullandığıdır. Mazhar Müfit'in ağzından önce öngörüsünün ve planlılığının kanıtını dinleyelim. Kansu'nun aktardığı konuşma, Erzurum Kongresi'nin bittiği gece geçer. Mustafa Kemal, Süreyya Bey (Yiğit) ile otururken, çağırttığı Mazhar Müfit'le de dertleşmesini sürdürür ve bir süre sonra aralarında şu konuşma geçer:

--Mazhar, not defterin yanında mı?..-- diye sordu.

--Hayır Paşam...-- dedim.

--Zahmet olacak ama, bir merdiveni inip çıkacaksın. Al gel! --dedi.

Nerede ise sabah olacaktı. Fakat, onun yanındayken dünya, gecesi gündüzü olmayan bir alemden ibaretti. Binaenaleyh, uyku ihtiyacı da yoktu. Hemen aşağıya indim. Not defterimi alıp geldim.

O, hatıra defterime ve günü gününe her hadiseyi not edişime hem memnun olur, hem de bazen latife etmekten kendisini alıkoyamazdı.

--Hafızalarımız zayıfladığı zaman Mazhar Müfit'in defteri çok işimize yarayacak.-- derdi. Defteri getirdiğimi görünce, sigarasını birkaç nefes üst üste çektikten sonra:

--Ama, bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar mahrem kalacak. Bir ben, bir Süreyya, bir de sen bileceksin. Şartım bu... --dedi.

Süreyya da, ben de: --Buna emin olabilirsiniz Paşam...-- dedik. Paşa bundan sonra:

--Öyle ise önce tarih koy!-- dedi. Koydum: 7-8 Temmuz 1919. Sabaha karşı.

Tarihi sayfanın üzerine yazdığımı görünce: --Pekala, yaz!..-- diyerek devam

etti: --Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim. Bu bir.--

--İki: Padişah ve hanedan hakkında zaman gelince icap eden muamele yapılacaktır.--

--Üç: Tesettür kalkacaktır.--

--Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.--

Bu anda gayri ihtiyari kalem elimden düştü: Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. Bu gözlerin bir takılışta birbirlerine çok şey anlatan konuşuşuydu.

Paşa ile zaman zaman senli benli konuşmaktan çekinmezdim.

--Neden durakladın?-- deyince, --Darılma ama Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var.-- dedim. Gülerek:

--Bunu zaman tayin eder. Sen yaz!..-- dedi. Yazmaya devam ettim:

--Beş: Latin hurufu kabul edilecek.--

--Paşam, kafi, kafi...-- dedim ve biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edasıyla, --Cumhuriyet'in ilanına muvaffak olalım da üst tarafı yeter! -- diyerek defterimi kapadım ve koltuğumun altına sıkıştırdım. İnanmayan bir adam tavrı ile:

--Paşam, sabah oldu. Siz oturmaya devam edecekseniz hoşça kalın!-- diyerek yanından ayrıldım (Kansu, 196G:131-132) .

Buraya dek anlatılanlar, Atatürk'ün planlılığını, öngörüsünü ve kararlılığını yansıtır. Bu niteliklerini, etrafına nasıl kabul ettirdiğine gelince; hiç kuşkusuz; bu, liderlik yeteneklerinin bir göstergesi olarak düşünülebilir: Çevresine kendini kanıtlarıyla kabul ettiren bir liderlik.

Atatürk, bu yazılı notları çeşitli defalar ortaya getirmiş ve haklılığını herkese hatırlatmıştı. Mazhar Müfit bu süreci şöyle anlatıyor:

--Çankaya'da akşam yemeklerinde , birkaç defa, --Bu Mazhar Müfit yok mu, kendisine; Erzurum'da tesettür kalkacak, şapka giyilecek, Latin hurufu kabul edilecek dediğim ve bunları not etmesini söylediğim zaman, defterini koltuğunun altına almış ve bana hayalperest olduğumu söylemişti.-- demekle kalmadı, bir gün mühim bir ders de verdi.

Şapka inkılabını ilan etmiş olarak Kastamonu'dan dönüyordu. Ankara'ya avdet ettiği anda otomobille eski Meclis binası önünden geçiyor, ben de kapı önünde bulunuyordum. Manzarayı görünce gözlerime inanamadım. Kendisinin ve yanında oturan Diyanet İşleri Reisi'nin başında birer şapka vardı. Kendisi neyse ne? Fakat, kendisini karşılamaya gelenler arasında bulunan Diyanet İşleri Reisi'ne

de şapkayı giydirmişti. Ben hayretle bu manzarayı seyrederken, otomobili durdurttu, beni yanına çağırdı ve birden:

--Azizim Mazhar Müfit Bey, kaçıncı maddedeyiz? Notlarına bakıyor musun?-- deyiverdi. Bu bir latifeydi, fakat, mahçup eden bir latife.--

Atatürk, liderliğini zamanı aşarak, öngörüsünü kanıtlayarak, Mazhar Müfit'e şu yorumu yaptırmıştı: --Ve hakikaten bu büyük adam, geceleri gündüzlere katarak düşünmeyi, milli bünyenin tahammülünü bilmiş, her şeyin zamanını hesaplamış ve zamanı iradesine ram edebilmişti.-- (Kansu, 1966:132).

Atatürk'ün Çankaya sofralarında birçok kez, Mazhar Müfit'in not defterini hatırlatarak, öngörüsünü onaylattığı pek çok başka kaynak tarafından da belirtilmektedir. İşte liderin bilinçli bir biçimde liderliğini çevresine onaylattıran davranışı budur. Atatürk, bütün konularda olduğu gibi liderliği konusunda da olayları yalnız tarihin akışına bırakmamış, onu, bizzat kendi hazırlıkları, yönlendirmeleri, kısacası kendi iradesiyle pekiştirmesini çok iyi bilmiştir.

Kendi yaptığı ve yukarıda verdiği --dahi-- tanımı düşünüldüğünde bu yaptıklarının ne denli bilinçli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Kişilik Gücü

Kendi karizmasını üretmekte kullandığı yöntemin 1923 yılındaki bir başka görüntüsünü İsmail Habip Sevük anlatıyor:

--Muhtar Bey (şakacı bir adam olan İngiliz Muhtar) kadehini kaldırıyor:
--Yaşasın Başkomutan!--

--Niye Mustafa Kemal demiyorsun da, Başkomutan diyorsun?--

Muhtar Bey, üstü kapalı bir davranışla: --Hele,-- diyor, --ne olur ne olmaz, daha uzun süre şu Başkomutanlık üzerinde kalsın!-- Şakalaşıp duran Gazi, kartallaşıveriyor:

--Vay, sen beni Başkomutanlıktan mı kuvvet alır zannediyorsun? (Sesini tabiileştirerek) Dinle bak öyleyse, sana bir hatıra anlatayım: Hani ben Erzurum'da ordu müfettişliği nişanlarını yakamdan atarak --ferdi millet-- kalmıştım ya? O zamana kadar emirlerimi dinleyen komutan (ismini söyleyecekti, söylemedi) ondan sonra verdiğim emirleri dinlememeye başlamasın mı? Makamına gittim:

--Paşa, paşa,-- dedim, --size o emirleri bu yakadaki yıldızlar vermiyor, Mustafa Kemal veriyordu, o yine karşınızdadır, yazınız!--

Yazdı. Emir gideceği yere gitti. Fakat çıktıktan sonra aklıma gelmişti. Ya komutan düğmeye basıp da, --Posta, bunu dışarı çıkarınız!-- deseydi?..

Sesi yine heybetleşerek: --Fakat diyemezdi. Muhtar, karşısında Mustafa Kemal
vardı, diyemezdi.--

Muhtar Bey kadehini kaldırarak yürekten bağırıyor: --Yaşasın Mustafa Kemal!----
(Arıburnu, 1976:19).

Bu öyküden de açıkça görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği mesaj
açıkça şudur: Keramet Başkomutanlık yetkisinde, üniformada ya da omuzlardaki
yıldızlarda değil, kendi kişiliğindedir. Kişisel karizmasını yaratmakta ne
denli titiz olduğu bu ve benzeri anılarda çarpıcı bir biçimde ortaya
çıkmaktadır.

Dikkat edilirse, karizmatik niteliklerini özellikle yazarlara, ya da not
tutanlara ve yabancı devlet adamlarına karşı özenle sunar. Hiç kuşkusuz bu
tutum, onun gününe ve toplumuna olduğu kadar, uluslararası ilişkilerde
ülkesine ve tarihe karşı olan sorumluluğunu belirtir.

::::::::::::::::::

3) Karizmasını Ulusa Mal Etmesi

Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi karizması konusundaki tutumu çok ilginçtir.
İlk olarak, önceki bölümde gösterdiğim gibi, hiç kuşkusuz bu karizmayı yalnız
eylemleri ve başarılarıyla değil, kendi özenli çabalarıyla da üretmiş ve

canlı tutmuştur. Bu tutumu içindeki en önemli öge, her şeyden önce, kendine olan güveninde yatar. Bu güvenin ardında da, kişisel yeteneklerini pekiştiren ve bu yeteneklerin kullanılabileceği toplumsal ortamın ona sağladığı eylemini gerçekleştirme olanağını işlevsel duruma getiren, uzun bir hazırlık dönemi vardır.

Mustafa Kemal'in içinde bulunduğu koşulları, kendi yetenekleri açısından çok gerçekçi değerlendirdiğini görüyoruz. Koşullar uygun olduğu anda hiç duraksamadan, liderliğini ortaya koyabilmekte, gerçek bir liderden beklenen girişkenliği ele alabilmektedir. Kendisinin bizzat anlattığı şu olay, liderliğinin en önemli özelliklerinden olan cesaretinin ve girişkenliğinin tipik bir örneğidir:

--Arıburnu kumandanıydım. İngilizler, Anafartalar'a çıkmıştı. Vaziyet buhranlı ve çok tehlikeliydi. Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya kadar doğrudan doğruya müracaat mecburiyetinde kaldım. Şafi cevap gelmedi. Karargahı Yalova'da bulunan ordu kumandanı Leyman Fon Sanders Paşa telefonla beni aradı, mükalememizde delalet eden, yine Erkanıharbiye Reisi Kazım Bey'di, sorduğu sual şuydu:

--Vaziyeti nasıl görüyorsunuz, nasıl bir tedbir tasavvur ediyorsunuz?..--

Vaziyeti nasıl gördüğümü ve kademe kademe nasıl tedbirler almak lazım geldiğini çoktan, bütün alakalılara bildirmiştim. Bütün bu müracaatlarımın cevapsız kalmasından hasıl olan bir teessür içinde alelfevr şu cevabı verdim:

--Vaziyeti nasıl gördüğümü çoktan size iblağ etmiştim. Tedbire gelince: Bu dakikaya kadar çok müsait tedbirler vardı, fakat bu dakikada tek bir tedbir kalmıştır...--

--O tedbir nedir?--

--Bütün kumanda ettiğiniz kuvvetleri tahtı emrime veriniz, tedbir budur.--

Müstehzi bir cevap aldım: --Çok gelmez mi?--

--Az gelir!-- dedim. Telefon kapandı. Bundan sonra da uzun hikayeler var, en nihayet Anafartalar grubu kumandanlığının bana tevdii ve saire...--
(Altay, 1955:66-67).

Bu ünlü öyküde dikkati çeken ögelerin başında, Mustafa Kemal'in girişkenliği ve sorumluluktan çekinmeyişi vardır. Onun ardından, zaten hoşlanmadığı yabancı komutanlar sorununa bir olumsuz yaklaşım görüyoruz.
Bunlardan başka, Enver Paşa ile olan çekişmesinin izlerini de görmemek olanaksız. Son olarak da öyküyü bizzat anlatmasına dikkati çekmek isterim:

Kendi karizmasını pekiştirmenin öğelerinden biridir bu olayı anlatması. Falih Rıfkı'ya bu anlattıkları Nutuk dışında kendi ağzından, kendi yaşamına ilişkin ikinci belgedir ve 1926 yılında, o yılların koşulları içinde değerlendirilmelidir.

Ulusla Bütünleşen Lider

Buraya dek, Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi liderliği konusunda, önce çok dikkatle hazırlandığını, sonra, toplumsal ve çevresel koşulları çok iyi değerlendirdiğini, bu arada kendi karizmasının yaratılmasına özenle katkıda bulunduğunu gördük. Şimdi bu karizmayı nasıl kullandığını irdeleyelim.

Burada hemen iki noktayı vurgulamak gerekiyor: Birinci olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün yeteneklerine ve kendisinin bunları özenle çevresine sunmasına karşın, sürekli olarak, doğaüstü, insanüstü gösterilmesine karşı çıktığını belirtmeliyim. İkinci olarak da, hem kendisinin, hem de çevresinin kanıtladığı ve tüm topluma sunduğu (doğaüstü ya da insanüstü olmamakla birlikte) --olağanüstü-- kişiliğini ve özelliklerini Türk toplumuna mal etmek istediğini kaydetmeliyim. Şimdi, Atatürk'ün kendi --keramet-- ine karşı tutumunu belirleyen bu iki ögeye daha yakından bakalım.

Her şeyden önce, bu iki niteliğin, yani kendisinin de herkes gibi bir insan

olduğunu vurgulamasının ve özelliklerini tepluma (daha doğru bir deyişle, Türk Ulusu'na) mal etmek istemesinin, aynı ilkenin iki ayrı yansıması olduğu belirtilmelidir. Bu ilke, liderliği dahil olmak üzere, bütün eylemini yeni bir toplum yaratmaya yöneltmiş olması ve bu yöneltme içinde Türk ulusçuluğunu işlevsel bir araç olarak kullanmakta bulunmasıdır. Bir başka deyişle, Mustafa Kemal Atatürk için, liderliği dahil tüm nitelikleri, ancak, yaratmak için çaba harcadığı yeni toplumun üretilmesinde işlevsel olduğu oranda anlam taşımaktadır. Çünkü, bir açıdan, kendisiyle yeni Türk toplumu tam bir özdeşlik içindedir. Böylece, kendisinin yüceltici nitelikleriyle, toplumun yüceltici nitelikleri tam bir bütünleşme gösterir. Lider ile toplum ve bu toplumun tam bir simgesi olan Ulus, birbiri içinde erimişler, tarihe birlikte geçmişlerdir. Atatürk, bu işi başaran kişi olarak, olayın tam bilincindedir.

Bu nedenle de, kişisel nitelikleriyle, ulusal nitelikleri bütünleştirmeye özel bir özen göstermiştir. Bu özenin altında, yeniden güçlendirmeye çalıştığı Türk Ulusçuluğu'nu pekiştirnıek arzusunun bulunduğu gözden kaçmamalıdır. Bir yandan --olağanüstü-- niteliklerini vurgularken, öte yandan, en önemli niteliğinin --Türk Ulusunun bir bireyi olmak-- biçiminde ortaya konulacağını öne sürmesinin başka nedeni olabilir mi? .

Son derece bilinçli ve yetenekli bir --toplum yaratıcısı-- olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi karizması karşısındaki; (1) gerçekçi ve (2) ulusuyla bütünleşici tutumunu sergileyen pek çok olay vardır. Gerçekçiliğini ve ulusuyla bütünleşme yönelimini aynı anda yansıtan bir öykü şöyledir:

--Yıllar sonra, bir akşam Çankaya sofrasında hayatının çocukluk günleri konuşuluyordu. Bir misafiri Atatürk'e, --Paşam,-- dedi, --çocukluğunuzda kimbilir ne müstesna bir insandınız. Ne güzel harikulade anılarınız vardır!--

Atatürk bu çeşit övünmelerden, kendisine insanüstülük veren abartmalardan hiç hoşlanmazdı. Ama buna güldü: --Nuri anlatsın-- dedi.

Nuri, Atatürk'ün çocukluktan beri en yakın arkadaşı, mahallelisi, asker olarak da çok yerde beraber bulunmuş meslekdaşı, sofranın devamlılarından Nuri Conker'di.

Conker, Atatürk'e yakınlığına sığınarak, biraz da mizacı öyle olduğundan, Mustafa Kemal'e ağır şakalar yapar, kimsenin söyleyemediğini o rahatça söylerdi.

--Mustafa o zaman dayısının çiftliğinde bakla tarlasında karga çobanlığı ederdi-- dedi.

Konuyu açan misafir, sorusunun böyle bir mecraya dökülmesinden çok üzülmüş, hatta ürkmüş, Atatürk'ün şimdi kimbilir nasıl kızacağını düşünerek bin kere pişman olmuştu. Bu hizmeti ona hiç yakıştırmayarak:

--Aman Efendimiz...-- diye durumu kurtarmaya çalışırken, Atatürk, son derece sakin:

--Doğrudur, öyle yapardık,-- dedi ve ilave etti: --Bana insanlar üstünde bir doğuş atfetmeye kalkışmayımz. Benim doğuşumdaki tek fevkaladelik, Türk olarak dünyaya gelmiş olmamdır.-- -- (Gençosman, Banoğlu, 1971:32-33).

Görüldüğü gibi, bu öyküde karizmatik liderin kendi kerametini yadsıması ve olumlu niteliklerini ulusuyla bütünleştirmesi, tam bilimsel terimlerle yapılmaktadır. Hiç kuşkusuz, Atatürk, Weber'in --Karizmatik Liderlik-- kuramını incelememişti, ama kendisi böyle bir lider olarak, karizmatik liderin davranışlarını, Weber'in tanımladığından da iyi yerine getiriyordu.

Bu konuda daha renkli ve daha duygusal bir anı, üstelik de kendi karizmasını pekiştirme ögesini de içine alarak, öteki iki öge (kendi karizmasını kendisinin yadsıması ve olumlu niteliklerini ulusuna bağlaması) ile birlikte Behçet Kemal Çağlar'ın Şiirsel diliyle şöyle anlatılmıştır:

--Ankara'ya ayak basışının yıldönümünü kutlamaya, Halkevinde ilk defa karar vermiştik. Reşit Galip nutuklarının en güzelini söylemiş, ben de --Ergenekon-- ismindeki manzum bir perdelik piyesi bir arkadaşımla oynamıştım. Birinci efsane Ergenekon'la ikinci gerçek Ankara Ergenekon'u birbirine birleştiren bu piyeste dağlar, demircinin çekici ile parçalanınca Turan illeri yerine Ankara görünüyor ve kaybolan Bozkurt'un yerine Ata'nın silueti ufukta güneş gibi parlıyordu...

Ankara dekorunun önünde seymenler türkülerine ve rakslarına başlıyorlardı. Ankaralıların gönülden kopan değerbilirliği ile gündüzden beri heyecan içinde olan Atatürk, bu geceki gösteride duygulanmış, bizi sofrasına davet etmek lütfunda bulunmuştu.

Piyesten okuttuğu parçalarla memnun, perde sonunda oyuna koyulan seymenlerin de çağrılmasını emretmişti. Biraz sonra kapıdan --Efeler geldiler-- haberi verildi. --Ne efeleri?-- diye bir an irkildi, deyimi beğenmediğini belli etti. --Şimdi,-- dedi, --size soframdakileri tanıtayım...--; karşı baştan işaret ederek tanıtmaya başladı.

--Bu, büyük bir bilgindir, tarih yazar ve okutur.--

--Bu, büyük yazardır, olanı ve olacağı dile getirir.--

Dikkat ediyorduk; sofrasındakilerin hepsi için özel iltifat ve abartma dolu nitelikler buluyor, keskin, özlü övgüler sıralıyordu.

Sıra seymenlere geldi; onlara döndü ve onları bize tanıttı:

--Bunlar da,-- dedi, --dünyanın en kahraman milletinin en yiğit insanları.--

Birden durdu, o herkesin birden ta ruhunun içine bakıyor görünen gözleriyle hepimizi birden süzdü ve biraz kısılan bir sesle şöyle devam etti:

--Bana gelince: Eğer bundan daha iyi tarihimizi bilmesem, bundan daha iyi dertlerimizi dile getirmesem, bundan daha iyi asker, bundan daha iyi konuşmacı... Ve sizden daha çok yiğit olmasam bu milletin başı olamazdım...--

Hepimiz O'nunla dolu olduğumuzu, hepimiz O'ndan bir parça olduğumuzu, güneşe kavuşmuş zerreler olduğumuzu duyuyor ve ürpererek susuyorduk...

Bir an başını önüne eğdi, bir an yüzünde koyu bir pembelik dolaştı; ilah gururu, yerini insan alçakgönülülüğüne terkediyordu. Gülümseyerek seymenin birine seslendi:

--Bırak şunu bunu... Ne Mustafa Kemal, ne Cumhurbaşkanı...İkimiz de Türk; ikimiz de efe. Sen beni bilmiyorsun, ben seni...Dağda karşılaştık; benden korkar mısın, korkmaz mısın?--

Seymen karşılık verdi:

--Sayende düşmandan korkmadık ki, senden korkalım...--

Hepimiz karşılığı beğenmiştik; karşılık Atatürk'ün hoşuna gitmemişti.

--Düşmandan tabii korkmayacaksın. Düşman bir başka Türk değil ki, korkasın.
Gel bakalım, tam efe misin?--

Başını dizine doğru çekti: --Gel bana desteklik et bakalım-- dedi ve onun
boynuna namlusunu dayadığı tabancadan duvarın bir yerine nişan almaya başladı.
Kurşun boynunun tüylerini yalayarak geçen seymende hiçbir kımıldama yoktu;
bizler korkudan bayıldı sanıyorduk; kurşunlar bitmişti; seymen doğruldu,
yüzünde ne bir pembelik, ne bir sarılık vardı; hiç titremeyen, belki biraz
gürleyen ve gülen bir sesle:

--Kurşunlar bitti mi Paşam?-- diye sordu.

Bu yüzdeki rahatlık ve hayranlığı bir anlık bakışla sezen Atatürk, seymenin
--Ata kurşunu insana zarar vermez-- imanıyla öyle dimdik ve sessiz kalabildiğini
anlamıştı; birden tabancayı yere attı; hıçkırıktan omuzları sarsılıyordu:

--Yanlış, büyük yanlış... Asılsız, yalan!-- diye haykırıyordu; biz şaşkın,
susuyorduk. O, aydınlattı:

--Demin söylediklerim yalandı, yanlıştı. Ben her şey değilim, ben hiçim. Ben hiç olurdum, eğer bu millet bana böyle inanmasaydı...--

--Bu millet kılı kıpırdamadan dava uğruna ve benim uğruma, canını vermeye hazır olmasaydı, ben hiçbir şey yapamazdım.--

Hepimizin ve demin dimdik gülümseyen seymenin bile gözleri doluyordu.-- (Arıburnu, 1976:115-117) .

Gerek kendi karizmatik liderliğini vurgulaması, gerekse kerametin kendinde değil, ulusunda ve ona inananlarda olduğunu belirtmesi bu öyküde çok açık bir biçimde görülmektedir. Ayrıca, dikkat edilmesi gereken bir nokta da, Behçet Kemal'in olayı anlatış biçimi ve daha da önemlisi, olayın onun gibi yetenekli bir şair-yazarın önünde geçmiş oluşudur.

Atatürk Bizden Biridir

Ulusuyla bütünleşme yöneliminin en tipik göstergelerinden biri de şu kısa öyküde belirlenir:

--Cumhuriyetin onikinci yıldönümü için bir sıra dövizler hazırlanmıştı. Bunlar içinde şöyleleri vardı: --Atatürk bizim en büyüğümüzdür--, --Atatürk bu milletin en yücesidir--, --Türk Milleti asırlardır bağrından bir Mustafa Kemal çıkardı--.

Listeyi dikkatle gözden geçirdi. Bunlar ve bunlara benzeyenleri çizdi.

Hepsinin yerine şunu yazdı: --Atatürk bizden biridir..-- --(Banoğlu, 1954-b:11).

Mustafa Kemal Atatürk gerek liderlik niteliklerini, gerekse bu niteliklerle ulusal özelliklerin bütünleşme gerekliliğini çok iyi biliyordu. Bandırma vapuru Karadeniz'e çıkmadan önce son kez durdurulduğunda, Mustafa Kemal sorar: --Bu herifler niçin gelmişler?-- Kaptan bu soruya işgal devleti subaylarının silah ve cephane aradığını söyleyince şu yanıtı verir: --Sersem herifler, cephane ve silah değil, biz kafa götürüyoruz! --(Banoğlu, 1954-a:87). Bu yanıtta bütün bir plan, program, bütün beklentiler ve ihtiraslar yatmaktadır.

İhtiras, bir lider için en gerekli ögelerden biridir. Mustafa Kemal kendi ihtiraslarının tümüyle bilincindedir. Bunları 1914 yılı Ocak'ında Sofya'dan Madam Corinne'e yazdığı bir mektupta şöyle tanımlıyor:

--Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine taalluk etmiyor.

Ben bu ihtiraslarımın gerçekleşmesini vatanıma , büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek

büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur.
Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza
edeceğim.-- (Borak,1970:74).

Sofya'daki Mustafa Kemal, henüz Anafartalar Kahramanı bile olmamıştır.
Üstelik de İttihatçılar tarafından bir anlamda sürgüne yollanmıştır Sofya'ya.
Buna karşılık, --hazırlık-- bölümünde de anlattığım gibi, en azından ruhsal
olarak hazırdır tarihsel görevine. Bu açıdan da attığı her adımın hesaplı,
ölçülü, biçili olması çok doğaldır. Nitekim, bu hesaplılık, hemen hemen hiçbir
ögeyi şansa bırakmak istemeyişi, onu hem keramet sahibi bir lider yapabilmiş,
hem de ulusuyla bütünleşmesini sağlamıştır.

Aslında bu yargımın ne denli doğru olduğu yine kendi bilinçliliğine
bakılarak anlaşılabilir. Mustafa Kemal Atatürk, kişisel nitelikleriyle,
ulusal liderliğini farklı olarak kullanan ve ancak gerektiğinde ve yararlı
olduğunda bunları birleştiren bir davranış içindeydi. Kendisi bu
farklılaşmayı şöyle özetliyor:

--İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben; fani Mustafa Kemal. Öteki; milletin
daima içinde yaşattığı Mustafa Kemal. Ben onu temsil ediyorum. Herhangi
tehlike anında ben zuhur ettimse, beni de bir Türk anası doğurmadı mı? Türk
anaları daha Mustafa Kemaller doğurmayacaklar mı? Feyiz milletindir, benim

değil.-- (Binyazar, 19?3:129).

Bilinçli liderliğini, kendi elleriyle ürettiği liderliğini, yeni kurmakta olduğu toplumun ulusal nitelikleriyle bütünleştirme çabasının bundan daha kesin kanıtı olabilir mi?

:::::::::::::::::
:::::::::::::::::

IV-) ATATÜRK'ÜN LİDERLİĞİNİN SOSYAL PSİKOLOJİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilindiği gibi, insanların grup içindeki davranışları son yıllarda yeni bir bilimin, sosyal-psikoloji biliminin konusunu oluşturur. Bireyin grup içindeki davranışları, onun yalnız bireysel değil, aynı zamanda toplumsal niteliklerini de sergiler. Ayrıca, her birey, grup içinde, öteki bireylerin varlıklarından ve niteliklerinden de etkilenir. İşte küçük grupların incelenmesi, bireyin gerek bireysel, gerekse toplumsal nitelikleri hakkında çağımızda yeni bilgilerin elde edilmesine yol açan bir bilim dalını oluşturmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik özellikleri toplumsal açıdan olduğu kadar, sosyal-psikoloji açısından da son derece ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi gerek insan, gerekse toplum karmaşık varlıklardır. Bu karmaşık varlıkların bir bütün oluşturan özellikleri, birbirlerine bağımlı ve ancak öteki ögelerle birlikte bir anlam taşıyan niteliktedir. Bu nedenle,

soyutlama ve tek tek özellikleri ele alma, büyük ölçüde insanı yanılgılara götürebilir. Yine de bilim, gerek insanı, gerekse toplumu, belli soyutlamalar ve alt konular biçiminde parçalara ayırarak inceler. Çünkü, gerek toplum, gerekse insan, tek başına tümüyle ele alındığında, kolay sonuca ulaşmayı engelleyecek ölçüde karmaşık yapı sahibidirler.

İşte bu gerçekleri akılda tutarak, önce liderlik konusundaki bilimsel tanımlara, sınıflamalara ve özelliklere bakmak, Atatürk'ün liderliğini tam anlamıyla değerlendirebilmek için son derece gereklidir.

::::::::::::::::::

1) Liderliğin Kaynağına İlişkin Görüşler

Lider nereden gelir? Onu yaratan etkenler nelerdir? Bu kişinin liderliği hangi ögeler sonucunda ortaya çıkar? Sosyal-psikoloji bilimi bu soruların yanıtları üzerinde uzun uzun durmuştur. Araştırma ve incelemelerini grup içi liderlik kavramı üzerinde odaklaştıran sosyal-psikolojinin bulguları hiç kuşkusuz toplumsal çaptaki liderlik olayına da ışık tutucu niteliktedir.

Sosyal-psikoloji bilimi, liderlik konusunda bize önce iki kaynak gösteriyor. Kağıtçıbaşı bunları kişisel liderlik ve ortamsal liderlik olarak ayırıyor (Kağıtçıbaşı, 1976:229-232).

Kişisel Liderlik Modeli

Kişisel liderlik modeline göre, liderin nitelikleri, kendi kişiliğinden gelmektedir. Bu niteliklerin bir kısmı doğuştandır. Bir kısmı ise sonradan kazanılmış olabilir. Fakat, kesin olarak, kişisel liderlik modelinde, lider olan bireyin belli nitelikleri öteki insanlardan farklıdır. Daha aşağıda ayrıntılı olarak göreceğimiz bu nitelikleri kısaca --öteki insanları etkileme-- yeteneği diye adlandırabiliriz.

İşte, kişisel liderlik modeline göre; ayrıntıları ne olursa olsun, bazı kişisel --liderlik yeteneklerine-- sahiptirler. Bu kişiler, ister grup içinde olsunlar, ister olmasınlar, hep --lider kişiler--dir. Çünkü, özellikleri çevrelerinden değil, kendilerinden gelir.

Ortamsal Liderlik Modeli

Ortamsal liderlik modeli, kişisel liderlik modelinin karşıtıdır. Bu yaklaşıma göre, lideri yaratan, ortaya çıkaran koşullar, ortamın koşullarıdır. Bir grubun lidere gereksinme duyması, bir kişinin iletişim ve etkileşim kanalları bakımından liderin bulunması gereken yerde olması, yani, bütün kanalların merkezinde yer alması, bu anlayışa göre, lideri yaratan özelliklerdir. Bir başka deyişle, bu modelde, bireyin kişilik nitelikleri önemli değildir. Çevrenin gereksinmeleri ve bireylerin iletişim ve etkileşim kanalları karşısındaki durumları, herhangi bir kişiyi lider yapabilir. Bu

görüşü kanıtlayıcı bazı deneyler de vardır. Örneğin, içine kapanık bir kişinin, iletişim ve etkileşim kanallarının ortasına konduğunda dışadönük davranışlar yaptığı saptanmıştır.

Görüldüğü gibi, ortamsal model, liderlik konusunda, bireyin niteliklerini bir yana bırakarak, bütün ağırlığı ortama, çevrenin gereksinme ve koşullarına vermektedir.

Etkileşim Modeli

Sosyal-psikoloji bilimi, bize, bu iki modelin arasında yer alan ve gerçeğe daha yakın bir başka model de veriyor: Etkileşim modeli.

Etkileşim modeline göre, lideri yaratan ögeler, hem ortamın gereksinme ve koşulları, hem de bireyin özellikleridir. Örneğin, bir işin başarılması gerektiği zaman, o işin başarılmasını sağlayıcı özelliklere sahip olan kişi lider olur. Bu model, gerek ortamı, gerekse bireyi dikkate aldığı ve daha önemlisi, ortam ile bireyin etkileşimine dayalı olduğu için, hiç kuşkusuz, gerçeğe en yakın olan modeldir.

::::::::::::::::::

2) Atatürk'ün Liderlik Kaynaklarına Göre Değerlendirilmesi

Atatürk'ü ve küçük Mustafa'yı Atatürk yapan koşulları yakından incelediğimiz

zaman, kişisel, ortamsal ve etkileşim liderlik modellerine göre son derece ilginç sonuçlarla karşılaşıyoruz: Her üç model de Atatürk'ün liderliğinin kaynağını açıklamakta işlevsel olmaktadır.

Daha önce, Mustafa Kemal'in gerek kişisel nitelikleri, gerekse, kendisini hazırladığı sıralarda edindiği bilinçli özellikler açısından hemen hemen tümüyle kişisel liderlik modeline tam oturduğunu görmekteyiz. Üstelik, gerek Trablusgarp, gerekse Şam gibi yerlerde, yabancı ve düşman bir ortamda, henüz çok daha gençken, aldığı tutumlar ve yaptığı davranışları tam bir liderin resmini çizmektedir (Özellikle Şam olayları için bkz: Atay, 1955).

Bu niteliklerine bir de kendi liderliğini (kendini bilinçli olarak hazırlamasına ek olarak) bilinçli kullanma ve yaratma konusundaki çabaları eklenirse --kişisel liderlik--, modelinin adeta Mustafa Kemal Atatürk için kurulmuş olduğu izlenimi bile edinebilir insan. Ya da tam tersi, sanki Mustafa Kemal Atatürk, kendi liderliğinin kişisel ögelerini adeta --bilimsel-- bir biçimde üretmiştir denilebilir. --Kişisel liderlik-- modeli ile Mustafa Kemal Atatürk'ün öyküsü tam bir çakışma içindedir.

Öte yandan, --ortamsal liderlik-- açısından da Atatürk ile model arasında tam bir uyum görülmektedir. Gerek içinde bulunduğu toplumsal ortam, gerekse kendi grubu içindeki ilişkiler, tam bir lider arayışını simgeler.

İmparatorluğun çöküşü sırasında geleneksel liderliği temsil eden Padişah, düşmana teslim olmuştur. Askeri güçle de desteklenen siyasal liderlik ise, İttihat ve Terakki Partisi'nin liderlerinin kişiliklerinde yurt dışına kaçmıştır. Böylece, Padişah'ın Halife kişiliğinin temsil ettiği dinsel liderlik dışında, toplumdaki bütün kurumsal liderlik görevleri boşalmıştır. Zaten Alman komutanların varlığıyla ulusal denetimden çıkmış olan askeri liderlik, Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın yurt dışına kaçmasıyla, tümden dağınık bir niteliğe bürünmüş, teslim olan İmparatorluk içinde, işlevsel bir görevi bile kalmamıştı.

Tarihsel açıdan olaya bakıldığında, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle başlayan Batılılaşma çabaları, Tanzimat ile, Batı denetimine girdikten sonra bile sürmüş, fakat, savaşın yenilgiyle bitmesi sonunda, havada kalmış bir süreç durumuna gelmişti. Böylece, İmparatorluğun ya da onu oluşturan toplum katmanlarının kültürel kimliği de sonu getirilmeyen bir serüven içinde belirsiz kalmıştı. Hiç kuşkusuz, düşmana boyun eğmiş bir Padişah'ın simgelediği İslam bu kimliği sürdürecek güçte değildi.

Uluslararası ilişkiler ve dünyadaki güç dengesi bakımından da hem denizleri, hem petrol bölgelerini denetleyen bir Anadolu. Ortadoğu'da sahipsiz ya da yalnız İngiliz ya da Rus (Sovyet) nüfuz bölgesi olarak gelişemezdi. Böylece

yalnız Osmanlı'nın iç dinamiği açısından değil, dünyadaki güç dengesinin
belirlediği dış dinamik açısından da, çöken İmparatorluğun enkazı üzerinde
bir liderlik boşluğu, mutlaka doldurulması gereken bir boşluk ortaya
çıkmıştır.

Mustafa Kemal'in Grubu

Grup içi ilişkilere bakıldığında, bu grup Osmanlı generalleri olarak
algılanmak zorundadır. Osmanlı generalleri arasında ise, Enver Paşa'nın
otoriter tutumu ve İttihatçıların siyasal baskısı, ordudaki Alman varlığı,
çok çeşitli cephelerde savaşılması, bu savaşların genellikle yenilgiyle son
bulması, Enver Paşa'nın kaçışıyla simgelenen siyasal ve askeri liderlik
boşluğunu tam anlamıyla toplumsal gerçeğin bir parçası durumuna getirmiştir.

Bir kısım generallerin işgal kuvvetlerince tutuklanması ve Malta'ya
sürülmesi de bu gerçeğe daha acıklı bir durum kazandırmıştı. Yenik Osmanlı
İmparatorluğu'nun generalleri arasında gerek hiyerarşik açıdan, gerekse doğal
açıdan işlevsel olarak --lider boşluğu-- vardı. İşte --Anafartalar
Kahramanlığı--nın doğal, --Üçüncü Ordu Müfettişliği--nin ise hiyerarşik açıdan,
bir ölçüde de olsa çözdüğü --liderlik-- sorunu, Osmanlı generalleri bir grup
olarak düşünüldüğünde, gruba bağlı ortamsal ögelerin gereksinme belirlediği
bir durumdaydı.

Bütün bu iç toplumsal, siyasal, askeri ve grupsal ögelere ek olarak, dış, uluslararası denge ögeleri de --Anadolu'da bir lider-- arıyordu. Tarihin tüm koşulları, böyle bir liderin yaratılması konusundaki gereksinmeyi en belirgin ve vurucu bir biçimde Anadolu toprağı üzerinde odaklaştırmıştı. Bu ortamsal ögeler o denli güçlüydü ki, Şevket Süreyya Aydemir: Mustafa Kemal olmasaydı, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) bir lider olabilirdi, der (Aydemir, 1966:43) .

Etkileşim modeli, ortamsal ve kişisel liderlik modellerine göre (niteliği gereği) hem Mustafa Kemal Atatürk olayını en iyi çözümleyen, hem de gerçeği en iyi yansıtan modeldir. Çünkü, hem Mustafa Kemal'in kişisel niteliklerini, hem de onu yaratan toplumsal ve grupsal koşulları, kendi başlarına olduğu kadar birbirleriyle olan etkileşimleri açısından da ele alır.

Gerçekten de Mustafa Kemal Atatürk ile çağının dünya ve toplum koşulları mensubu bulunduğu grubun koşullarıyla tam bir çakışma ve uyum içinde görünmektedir. Bu koşullar onun kişisel liderlik niteliklerini verimli bir biçimde ortaya çıkaran ve işlevsel kılan ögelerdir.

Bu konudaki en güzel yargılardan biri yine Şevket Süreyya tarafından verilmiştir:

--... Mustafa Kemal, hem toplumumuzun ve devrimizin bir eseri'dir, hem kendini yaratan bu toplumun ve çağın hayat ve kaderine tesir ederek onlara yön ve şekil vermiştir.-- (Aydemir, 1963:II).

Sonuç olarak, Atatürk gerçeğinin, liderlik konusunda, her üç modele de bütünüyle uyduğunu söyleyebiliriz. Pek doğal olarak, bu modellerden, toplumsal gerçeğe en uygun olan --etkileşim modeli-- Atatürk olayını da daha kapsamlı ve eksiksiz açıklamaktadır.

....

3) Liderlik Türleri

Bir grubun içindeki liderlik çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Gerek karar alma mekanizmaları, gerekse grubun işlevleri, bu sınıflandırmalarda kullanılan ölçütlerdir.

Bir grubun içinde kararların nasıl alındığı, grubun niteliklerine bağlı olduğu kadar, liderin kişilik niteliklerini de yansıtan bir olgudur. Grubun nitelikleri ile, liderin kişisel özellikleri birbirleriyle çakıştığı ve uyuştuğu zaman karar alma mekanizması çok daha etkin çalışır. Liderlik de çok daha güçlü olur. Grubun karar mekanizmalarına göre genel olarak üç tür liderlik görülür (Kongar, 1978:90).

Otokratik Liderlik

Grubun yapısına göre, karar alma mekanizmalarınca belirlenen birinci

liderlik tipi --otokratik liderlik--tir. Bu yapı içinde, kararlar, liderin kendisi tarafından alınır. Grubun öteki üyelerine danışma, liderin istek ve hiyetlerine bağlıdır. Bu liderlik türünde, kararların belirleyicisi liderdir. Öteki üyelerin rolü, bu kararlara uymak biçiminde ortaya çıkar.

Demokratik Liderlik

Kararların grubun kendisi tarafından alındığı yapı içindeki liderlik --demokratik liderlik--tir. Bu tür liderlikte, kararlar, liderle birlikte, grubun bütün öteki üyelerinin de katılmasıyla alınır. Her üyenin karar mekanizmasına katılımı, liderinkine eşittir.

--Bırakınız Yapsın!-- Türü Lider

Karar mekanizmalarının belirlediği son liderlik türü, --Bırakınız yapsın--cı (Laissez-Faire'ci) liderlik tipidir. Bu yapıda, kararlar, tek tek üyelere bağlıdır. Bir başka deyişle, adeta, ortak bir karar yapısı yoktur bu tür grupların içinde. Böylece liderlik de özellikle karar alma bakımından önemini yitirmiş gözükmektedir.

Toplumsal-Duygusal Liderlik ve Görev Liderliği

Karar mekanizmaları dışında bir başka liderlik türü ölçütü, grubun içindeki rollere ilişkin olarak yapılmıştır. Buna göre, her grup içinde iki tür rol ve dolayısıyla iki tür liderlik vardır: Bunlar, grubun bütünlüğünü ve grup olarak varlığını sürdürmesine yönelik --toplumsal-duygusal-- roller ve grubun bir işi

gerçekleştirmesine yönelik olan --görev-- rolleridir. Böylece, her grup içinde biri grubun varlığını korumaya, biri de grubun iş yapmasına yönelik iki ayrı tür rol ve dolayısıyla iki ayrı tür liderlik ortaya çıkmaktadır (Bales,1958). --Birlikte ne güzel çalışıyoruz--, ya da --Bizim gibi anlaşan insanların bir arada bulunması insanı rahatlatıyor.-- gibi yargıların belirlediği toplumsal-duygusal roller, bu rolleri üstlenen kişileri toplumsal-duygusal lider yapar. Buna karşılık, --Hadi arkadaşlar, şu işi de bitiriverelim--, ya da --Çoğu gitti, azı kaldı-- gibi ifadelerin ardındaki roller de, görev liderliğini yaratır.

Burada gerek karar mekanizmalarıyla, gerekse roller ile ilgili liderlik tiplerinin her zaman farklı kişilerde odaklaşmak zorunluluğunun bulunmadığını da belirtmeliyim. Kimi zaman, aynı kişi hem toplumsal-duygusal liderliği, hem de görev liderliğini yüklenebileceği gibi, aynı lider, zaman zaman otokratik, zaman zaman da demokratik usullerle karar alabilir.

Bilimsel soyut modellerin, karmaşık toplumsal ve insani gerçeği algılamak için soyutlamalara ve sınıflamalara gittiği hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır. Bu nedenle de bilimsel modeller çoğu zaman gerçeğin ancak bir bölümünü yansıtır. Bunun sonucu olarak, gerçeğin tümden algılanması kimi zaman birkaç soyut modelin birlikte kullanılmasıyla da gerçekleştirilebilir.

Mustafa Kemal Atatürk, genel eyleminin süresi ve çeşitliliği dolayısıyla, liderliğin hemen hemen tüm çeşitlemelerini başarıyla kullanmıştır. Biraz aşağıda göreceğimiz bu durumdan önce, hangi durumlarda hangi tür liderliğin geçerli olduğuna bakalım.

Grup amacını gerçekleştirmeye yönelik görev rollerine, yani iş yapmaya, grup üyelerinin katılımı yüksek olduğu zaman, toplumsal-duygusal liderliğin büyük ölçüde önemini yitirdiği, yapılan gözlemler arasındadır. Buna karşılık, grubun görevi üyelerce pek benimsenmediği zaman, toplumsal-duygusal roller ve bu konudaki liderlik daha büyük bir önem kazanmaktadır (Burke, 1968). Örneğin, görevlerin meşruluğu tartışmalı olduğunda ya da görev erişilmez, yerine getirilemez bir biçimde algılandığında, grubun devamını sağlayıcı liderlik birdenbire büyük önem kazanmaktadır. (Biraz aşağıda, Atatürk'ün sofrasının, bu işlevi yerine getirmekten kaynaklandığını göreceğiz.) Yalnız burada, toplumsal-duygusal liderlik ile, görev liderliğinin aynı kişide birleşebileceği gerçeği unutulmamalıdır.

Atatürk'ün Liderlik Türlerine Göre Değerlendirilmesi

Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış dönemindeki ordu komutanlıklarından, Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarındaki Kongre başkanlıklarına, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Başkomutanlıktan

yeni devletin Cumhurbaşkanlığına dek, çeşitli resmi liderlik görevlerinde bulunmuştur. Bu görevlerinin çoğunda kendisine düşen işlevler farklı farklıdır. Kimi zaman meşru otoriteye başkaldıran bir asi komutan durumundadır. Bir başka deyişle, çevresiyle ilişkiler açısından Mustafa Kemal'in durumu farklı zamanlarda farklı nitelikler taşır. Bu nedenle de gerçekleştirmek istediği amaçların, toplumun siyasal ve kültürel yapısı bakımından --meşruluğu-- ve gerçekleştirilebilirliği farklı aşamalarda değişik görünümler kazanır.

Örneğin, Samsun'a gittiği sıralarda ve Erzurum Kongresi öncesindeki durumu ile; Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak durumu farklıdır. Birinci Büyük Millet Meclisi Başkanı ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurreisi sıfatları arasında bile önemli farklar vardır. Anafartalar Grup Komutanlığından; --Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari--liğe, Üçüncü Ordu Müfettişliğinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının Başkomutanlığına ve Cumhurbaşkanlığına kadar, çevresiyle olan ilişkileri, sürekli bir niteliksel değişim içindedir.

Bütün bu ilişkiler içinde Mustafa Kemal Atatürk, grup içindeki otoritesini kimi zaman ödül ve ceza verme gücüne, kimi zaman meşruiyetine, kimi zaman cazibesine, kimi zaman da uzmanlığına dayamıştır. Bilindiği gibi bunlar,

sosyal-psikoloji biliminin dört güç kaynağı, yani bir grubun içindeki buyurma
erkinin temelleri olarak belirlediği ögelerdir (French ve Raven, 1960).
Böylece, değişen durumuna göre, karar alma biçimleri de farklılıklar gösterir.

Mustafa Kemal'in Liderliği ve TBMM

Öyle durumlar vardır ki, karar alma biçimi son derece otokratik, hatta
diktatörcedir. Örneğin, Başkomutanlık yetki yasası Meclis'te uzatılmadığı
zaman bakın nasıl bir tutum takınıyor:

--Meclisi Alinin, Başkumandanlığın lüzumuna kani bulunduğuna şüphe olmamakla
beraber, muhalefetin hiçbir esasa müstenit olmayan tezahüratı, Meclis
kararını, şayanı arzu olmayan noktada tezahür ettirdi. Bunun neticesi ne oldu,
Efendiler, biliyor musunuz? Başkumandanlık iki gündür, muğlak ve muallak
bulunuyor. Bu dakikada ordu, kumandansızdır.. Eğer ben, orduya kumanda
etmekte devam ediyorsam, gayrıkanuni kumanda ediyorum. Mecliste tecelli eden
reye göre, derhal kumandadan keffiyedetmek isterim ve Başkumandanlığımın
hitam bulunduğunu hükütmete iblağ ettim. Fakat gayrikabili telafi bir fenalığa
meydan bırakmamak mecburiyeti karşısında bulundum. Düşman karşısında bulunan
ordumuz, başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh, bırakmadım, bırakamam ve
bırakmayacağım.-- (Atatürk, tarihsiz:662).

Bu tutum karşısında Meclis, yeni bir oylamaya gider ve 11 red, 15 çekimsere karşı, 177 oy ile, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'in bütün yetkilerini kendinde toplamasına olanak veren Başkumandanlık kanunu uzatılır.

Atatürk için amaç, ülkenin bağımsızlığı ve o aşamada, düşmana karşı yürütülen savaşın kazanılmasıdır. Liderliğinin otoriter mi, demokratik mi olduğu, bunalım anlarında onu hiç ilgilendirmez. İlgilendiği nokta, amacın gerçekleşmesidir. Kendisini amaçtan saptıran biçim ve üslup çeşitlemeleri kimi zaman onun içinde bulunduğu koşullarda bir lüks niteliği kazanmış, o da duraksamadan, amacına en çabuk vardıracak yolu seçivermiştir. Aslında, henüz safların sıkılaşmadığı, toplumda --meşru-- otoritenin kim olduğu tartışmalarının sürdüğü zafer öncesi Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sırasındaki Mustafa Kemal Atatürk'ün genellikle --otokratik-- lider rolünü benimsediğini rahatça söyleyebiliriz. Bu konudaki tutumunu en açık biçimde hep onun yanında bulunmuş olan Falih Rıfkı şöyle anlatıyor:

--Kendine has bir reisliği vardı. O zamanlar takrirlerin oya konmadan önce reis tarafından açıklama yapılması adetti. Mustafa Kemal'in açıklaması öyle olurdu ki, takririn kabul mü, yoksa red mi edilmesini istediği anlaşılırdı.
Bir defa böyle takrirlerden birini oya koydu, beklediğinin aksi çıkınca:

--Lütfen ellerinizi indirir misiniz? Galiba iyi izah edemedim...-- dedi ve yeniden red kararı istediğini hissettirerek izah etti. Büyük devrim başlangıcında hiçbir şeyi oluruna ve tesadüfe bırakmak niyetinde olmadığı belliydi.--(Atay, 1969:362-363).

Bu satırlar, Mustafa Kemal Paşa'nın --amacı-- hiçbir zaman gözden kaçırmadığını olduğu kadar, kişisel ve ortamsal liderliğinin keskin özelliklerini de vurguluyor. Aslında Meclis'in oluşumuna baktığımız zaman, Atatürk'ün bu davranışının nedenlerini de bütün açıklığıyla görüyoruz. Bu Meclis, tutarlı ve eşcinsten düşünceleri temsil eden bir Meclis değildi. Bu nitelik Atatürk döneminin --mütefekkir--lerinden Ahmet Ağaoğlu'nun sonradan siyasete atılan oğlu Samet Ağaoğlu tarafından şöyle anlatılıyor:

--Bu Meclisi teşkil eden meb'usların ekserisi esaslı bir tahsilden mahrum, görünüşü basit ve mütevazi, bir çocuk kadar saf insanlardı. Bu insanlardan yine birçoğu fala, mucizeye, rüyaya inanıyordu. Bir kısmı temsil ettikleri vilayetin bir polis komiseriyken seçilmişti. Bazısı ilk mektep muallimi, bir kısmı henüz terhis edilmiş ihtiyat zabitleriydi. İçlerinde kabilelerinin ve dağlarının başında mutlak bir şekilde hükümran olan aşiret ve yolları kesen eski eşkiya reisleri vardı.-- (Ağaoğlu, 1945:39) .

Aslında bu görünümün ardında yatan --seçim-- süreci de bugünlerdeki

demokratik sistem içinde alıştığımız seçimden oldukça farklıydı. Bakın bu seçim, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi sunduğu --tamim--ine göre nasıl yapıldı:

--Vilayetlere ve müstakil Livalara ve Kolordu Kumandanlarına, Merkezi devletin dahi, Düveli İtilafiye tarafından resmen işgali, kuvvei teşriiye ve adliye ve icraiyeden ibaret olan Kuvayi Milliye devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifayı vazifeye imkan göremediğini hükümete resmen tebliğ ederek, Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde, makarrı devletin masuniyetini, milletin istiklalini ve devletin tahlisini temin edecek tedbiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından, selahiyeti fevkaladeyi haiz bir Meclisin, Ankara'da içtimaa daveti ve dağılmış olan mebusandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu Meclise iştirak ettirilmesi zaruri görülmüştür.
Binaenaleyh, zirde dercedilen talimat mucibince, intihabatın icrası, hamiyet ve reviyeti vatanperveranelerinden muntazırdır :

1- Ankara'da salahiyeti fevkaladeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir.

2- Bu meclise aza olarak intihab olunacak zevat, mebusan hakkındaki şeraiti kanuniyeye tabidir.

3- İntihabatta livalar esas ittihaz edilecektir.

4- Her livadan beş aza intihab olunacaktır.

5- Her liva, kazalarından celbedeceği müntehibi sanilerinden ve merkezi liva müntehibi sanilerinden ve liva idare ve belediye meclisleriyle liva Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin ve vilayetlerde merkezi vilayet heyeti merkeziyelerinden ve vilayet idare meclisiyle merkezi vilayet belediye meclisinden ve merkezi vilayet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza müntehibi sanilerinden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6- Bu meclis azalığına, her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi, her ferdin de bu mücahedei mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakilen namzetliğini istediği mahalde ilana hakkı vardır.

7- İntihabata, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selameti intihaptan mesul olacaktır.

8- İntihap, reyi hafi ve ekseriyeti mutlaka ile icra ve tasnifi ara, meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından, fakat huzuru mecliste ifa edilecektir.

9- İntihap neticesinde, bilumum azanın imza veya zat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer

iki nüshasının biri intihap olunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10- Azaların alacakları tahsisat, bilahare Meclisce takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihap meclislerinin masarifi zaruriye hesabiyle takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükümetlerince temin olunacaktır.

11- İntihabat, nihayet onbeş gün zarfında ekseriyetle Ankara'da içtimaı temin edebilmek üzere itmam olunarak azalar tahrik ve netice azanın isimleriyle birlikte derhal işar edilecektir.

12- Telgrafın saati vusulü bildirilecektir.

Haşiye: Kolordu kumandanlarına, vilayete, müstakil livalara tebliğ olunmuştur.-- Mustafa Kemal bu tamimi, Heyet-i Temsiliye namına imzalamıştır (Atatürk, tarihsiz:421-422).

Görüldüğü gibi, bir seçimden çok, güvenilir kişilerden oluşan yerel liderlerin bir bir toplantıda atayacağı kişilerin belirlenmesini istiyor bu tamim. Aslında, o günün koşulları altında başka olanak da yoktur. İlerde, --örgüt-- bölümünde göreceğimiz gibi, bu tamim, gerçekten Atatürk'ün --örgütçülüğü--nün tam bir kanıtıdır. Burada dikkate almamın nedeni, nasıl bir meclisle çalışmak zorunda kaldığını ve böylece, bu dönemdeki otokratik

liderliğinin kaynaklarını belirlemektir.

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi de birinciden pek farklı değildir. Her ne kadar, Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflerinden oluşan --İkinci Grup-- üyelerinin çoğu bu Meclis'te büyük ölçüde temizlenmişse de bakınız Falih Rıfkı, İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni nasıl anlatıyor:

--1923 Ağustos'unda yan locaya çıkıp da salonda toplananlara bakanlar, yarı Asyalı bir teokratik Devletten tam Avrupalı bir laik devlet çıkarmak için bir sürü nizamlar koymağa hazırlanan devrimciler karşısında bulunduklarına şüphesiz inanamazlardı. Bunlar, eski müesseseleri yıkmak ve yeni müesseseler kurmak için açık programlı bir partiye söz vererek seçilmiş kimseler değildi. Vatanseverce işler görmeye gelen, fakat 10 kişisi ikinci onuna uymayan, yetişmece farklı, kafaca farklı, anlayışça, görüşçe, isteyişçe, çok defa taban tabana denecek kadar farklı bir --kalabalık--tı.--

Falih Rıfkı bu yargıları verdikten sonra, bu --kalabalık-- içinde Mustafa Kemal'in liderlik rolüne de çok isabetli bir biçimde işaret ediyor:

--Mustafa Kemal'i liderlikten alınız. Yerine sağa doğru herhangi bir Şahsiyet koyunuz. Bu --kalabalık-- arasında böyle bir liderin bilakis eski müesseseleri ayakta tutmak ve kuvvetlendirmek için kolayca çoğunluk

bulacağına şüphe yoktu. Mustafa Kemal kendi çoğunluğunu, yavaş yavaş ve yerine göre, ya sevilmesine ya sayılmasına ya korkulmasına, inanılmasına ve arkasından gidilmekten başka çare olmayacağı kaderciliğine dayanarak yaratacaktı. Bu çoğunluk yine de çok uzun yıllar suni ve eğreti olmaktan çıkmayacaktı.-- (Atay, 1969:359-360) .

Atatürk'te Değişik Liderlik Rolleri

Aslında, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği yalnız zaman kesimlerine ve sahip olduğu resmi sıfatlara göre değişiklik göstermekle de kalmaz. O, her büyük taktisyen gibi, kimlerle birlikte olduğuna, çevrenin ve durumun koşullarına göre tutum değiştirebilen, farklı karar mekanizmaları ve biçimleri kullanabilen bir liderdir. Bazen saltanatın kaldırılmasının ortak komisyondaki tartışması sırasında olduğu gibi kükrer ve --bazı kellelerin düşeceğinden-- söz eder, bazen de, Ali Şükrü'nün karşısında olduğu gibi (tuttuğu tarafı belli edip, hedefine ulaştıktan sonra) susar, yerine, oturur.

Liderlik tipleri açısından Atatürk'e yakından bakıldığı zaman, otokratik liderlik ile demokratik liderlik mekanizmalarını değişik koşullarda kullandığını görüyoruz. Onun hiçbir zaman başvurmadığı yöntem, --Bırakınız yapsıncı-- liderlik tipidir. Zaten ciddi bir devrimcinin bu mekanizmaya başvurması gerçekten düşünülemez.

Büyük gruplarla çalıştığı zaman, görüntü olarak demokratik liderliğe önem vermekle birlikte, yöntem olarak, bu görüntünün altında otokratik liderlik modelini uyguladığı açıktır. Buna karşılık, inandığı ve güvendiği, yani temelde --devrimcilik--lerine (devrimciliği kendi anladığı biçimde) inandığı ve güvendiği arkadaşlarıyla birlikte iş yaparken, görüntüde olduğu kadar, esasta da demokratik liderliğe kaydığı olmuştur . Özellikle büyük ikna gücünü demokratik liderliğinin önemli bir aracı olarak kullanması, demokratik usullerle alınan kararların bile onun çizgisine uygun olmasını sağlamıştır.

Zorunlu olmadıkça, yakın çevresinde demokratik liderliğin çok dışına çıkmak istemediği, tarihsel bir gerçektir. Sanırım, Kılıç Ali'nin anlattığı şu olay bunun tipik bir örneği olarak alınabilir:

--Dil ve güneş teorisi üzerinde çalıştıkları günlerdeydi. Dolmabahçe Sarayı'nda bir gece özel dairelerindeki çalışma salonlarında Hikmet Bayur ile başbaşa kalmışlardı. Bu dil ve güneş teorisi üzerinde Hükmet Bey'e birtakım açıklamalar yapıyorlardı. Atatürk'ü Hikmet Bayur'la çalışmaya bırakarak, bütün arkadaşlar; yanlarından ayrılmış, odalarımıza çekilmiş, yatmıştık.

Ertesi sabah uykudan kalktığımız vakit Atatürk'ün hala yatmadığını ve

Hikmet Bayur'la başbaşa akşamki gibi aynı durumda çalışmayı sürdürmekte olduklarını öğrenince, arkadaşım Salih (Bozok) Bey'le beraber, derhal

yanlarına gittik. Yüzleri kıpkırmızı olmuş, hala Hikmet Bayur'u inandırmaya
çalışıyordu. Bir süre sonra çalışmaları bitti. Hikmet Bey de müsaadelerini
aldı, çekildi. Yalnız kaldığımız zaman, arkadaşım Salih Bozok: --Paşam, niçin
bu kadar yoruldunuz? Hikmet Bey yabancınız mı? Size bağlı bir arkadaşımız!
--Böyle olacaktır!-- demeniz yeterli değil mi? Sabahlara kadar onu inandırmak
için kendinizi niçin üzüyorsunuz?--

--Ha... İşte bu çok yanlış bir düşünçe. Bilirsiniz ki, Hikmet Bayur
inatçıdır. Onu inandırmak lazımdır. O, bir kere inandı mı işi benimser!-- diye
karşılık vermişlerdi.-- (Arıburnu, 1976:67-68) .

Gerçekçi bir değerlendirme, Atatürk'ün liderlik mekanizmaları arasındaki
seçiminin iki ögeye bağlı olduğunu gösterir: Birinci öge, yakın hedefine ve
uzak amacına en uygun kararı aldıracak olan mekanizmanın seçimidir. İkinci
öge ise, kendisine karşı savaşını verdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal
yapısına karşı meşru temellere dayalı bir güç oluşturabilecek ve bu meşruiyeti
yeni kuracağı yapının temeli yapabilecek mekanizmalardır. Birinci öge onu
esasta otokratik liderliğe, ikinci mekanizma ise, görünüşte demokratik
liderliğe itmiştir. Çünkü, çabuk ve kesin kararlar almak gerekliliğine karşı,
gerek Batı'nın gözünde, gerek kendi ideolojisi içinde, gerekse yeniden
biçimlendirmekte olduğu toplum içinde --kabul edilebilir--, yani --meşru-- bir

mekanizma oluşturmak zorundaydı. Onun için ta işin başından beri belli ölçülerde temsil yetkisi olan --örgütler-- kurmuş ve onlarla çalışmıştı. Çünkü, yalnız fiilen değil, kuramsal olarak da gücünü bu --örgütler--den alıyordu. Büyük Millet Meclisi de bu örgütlerden biriydi (Bu konuda, --örgüt-- bölümünde daha derinliğine çözümleme yapılmaya çalışılacaktır) .

Görev liderliği ile toplumsal-duygusal liderlik rolleri karşısındaki durumu da, aynen karar mekanizmaları karşısındaki durumu gibidir: Zamana ve koşullara göre bu işlevleri, bazen birini öne alarak, bazen ikisine de aynı ağırlığı ve önemi vererek, kendi kişiliğinde bütünleştirmiştir.

Atatürk'ün Sofrasının İşlevi

Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli özelliklerinden biri, çevresiyle olan insan ilişkilerini hep yumuşak, sıcak ve içten tutmuş olmasıdır. Harbiye yıllarından beri, arkadaşlarıyla sürekli tartışmakta, onlarla birlikte gizli örgütler kurmakta, eylemine sürekli ortak ve destek aramaktadır. Bütün bu etkinlikleri sırasında yemek ve içki sofraları, bir eğlence ve rahatlama değil, bir dertleşme ve planlama toplantıları niteliğindedir. Bu olguyu Harbiye'den beri onunla temas etmiş olan arkadaşlarının sonradan yayımlanmış olan anılarından kesinlikle anlıyoruz.

İşte bu tür --sofra-- ilişkileri, onun toplumsal-duygusal liderlik işlevini en belirgin bir biçimde yerine getirdiği ortamı simgeler.

Aslında Atatürk, hep bir --görev-- lideri olmuştur. Önce, İmparatorluğu ıslah etmek, sonra düşmana karşı savaşmak, daha sonra işgalci düşmanı ülkeden kovmak, Cumhuriyet'i ilan ederek, yeni bir devlet üretmek, en sonunda da yeni bir toplum yaratmak hep onun belli bir sıra içinde ve gerçekçiliğine uygun olarak yüklendiği --görev--lerdi. Bu açıdan bakıldığında, onun liderlik işlevinin daha çok --görev liderliği-- modeline uygun olduğu sanılabilir. Fakat bu izlenim doğru değildir. Çünkü, yaşamının her aşamasında gerek siyasal ve toplumsal ittifakı açısından yaptığı --toplayıcılık-- işlevi, gerekse her dönemde içinde bulunduğu farklı grupların moralini yüksek tutmaya çalışması, --toplumsal-duygusal-- liderlik rolünü hiçbir zaman göz ardı etmediğinin kanıtlarıdır.

Nesnel tarihsel verilere baktığımızda, Mustafa Kemal Atatürk'ün o zamanki dağınık ve bütünleşmiş olmaktan uzak Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısı içinde her türlü dinsel ve etnik grubu, her türlü siyasal grubu, her sınıfı --Ulusal Bağımsızlık-- temel düşüncesi ve savaşımı çevresinde birleştirebildiğini görüyoruz.

Yüz Yüze Temas

Ayrıca, gerek kendi anılarından, gerekse yakınında bulunmuş kişilerin anlattıklarından öğrendiğimize göre yakın çevresiyle --yüz yüze-- temasını her zaman sürdürmüştür. Çağdaş sosyal-psikolojinin --küçük grup-- kuramında en önemli öge olan --yüz yüze temas-- Mustafa Kemal Atatürk'ün sürekli bir biçimde kullandığı bir yöntemdir. Bu yöntem, hem iş başarmaya, yani --görev liderliği--ne yönelik bir amaca, hem de kendi liderliğini, küçük grubu içinde üretmeye ve pekiştirmeye, böylece de --toplumsal-duygusal-- liderliğe yönelik bir hedefe hizmet ediyordu.

Toplumsal işlev açısından liderliğinin türüne baktığımızda da --görev-- liderliği ile --toplumsal-duygusal-- liderliğinin birlikte gittiğini görüyoruz.

Atatürk'ün görev liderliğini çok kabaca iki döneme ayırmak olanağı vardır:

Birinci dönem, 1919-1923 arasıdır. Bu dönemin görevi düşmanı kovmak, ülkeyi bağımsızlığına kavuşturmak ve yeni devleti kurmaktır. İkinci dönem, 1923-1938 arasıdır. Bu dönemdeki görev de, yeni bir toplum yaratmaktır.

Başarı Ögesi

Biri siyasal-askeri, öteki toplumsal-ideolojik olan bu iki dönemli görev liderliğine baktığımızda, kişisel liderliğinin toparlayıcı ve birleştirici işlevinin her iki dönemde de son derece geçerli olduğunu görüyoruz. Birinci

dönemde, Anafartalar Kahramanlığı'ndan aldığı güçle işe başlayarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Meclisler aracılığıyla, Ulusal Bağımsızlık eyleminin simgesi olmuştur. Bileğinin gücü, zekasının ve atılganlığının kararlılık ile birleşmesi ve ileri görüşlülüğü, stratejik ve taktik alanda, onu eylemin simgesi durumuna getirmiştir. Bir başka deyişle, birinci görev dönemindeki --simge olarak lider-- niteliği, yani --toplumsal-duygusal-- liderlik işlevi, ne karizmasına, ne geleneksel otoritesine, ne meşru ve yasal liderliğine dayalıdır. Bu dönemdeki simgesel liderliği doğrudan doğruya --başarı-- ögesine bağlıdır. Bir başka deyişle, --simgesel liderliği--ni belirleyen öge, Mustafa Kemal Paşa'nın başarılarıdır. Başarısızlık durumunda, liderliğini de yitirecek, eylemin simgesi olmaktan ve toplayıcı bir işlevi yerine getirmekten yoksun kalacaktı. Bu açıdan, birinci dönem için --görev liderliği--nin, --toplumsal-duygusal liderliği--ni beslediğini söylemek çok da yanlış olmaz.

Oysa, ikinci dönem için artık durum değişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Reis-i Cumhur'u Mareşal, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hem karizmasını; kendi ürettiği karizmasını peşinden getirmektedir, hem de yeni devletin, yasal ve meşru lideridir. Bu açıdan, artık, ismi, yalnızca, çıplak olarak ismi, bir simge olmuştur. Bu aşamada, birinci aşamanın tersine, --toplumsal-duygusal

liderliği--, --görev liderliği--ni beslemektedir. Dedikleri, bir --keramet sahibi--nin sözleri olarak değerlendirilmektedir. Başarı ölçütü, liderliğinin bir mihenk taşı değildir artık. Çünkü, bu liderlik zaten --tarihsel başarı-- üzerine inşa edilmiştir.

Yalnız bu ayırım, okuyucuyu aldatmamalı: Değişik iki dönemde, ağırlıkları biraz farklı olmakla birlikte, Mustafa Kemal Atatürk, hiçbir zaman her iki liderlik işlevini de ihmal etmemiştir. Sürekli olarak, değişen durumların değişen koşullarına göre, birinin işlevini (o sırada hangisi başat ise) ötekisinin desteğine vermiştir.

Sonuç olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün gerek karar mekanizmaları, gerekse liderlik işlevleri bakımından, değişen koşullara en uygun olan seçenekleri kullandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu noktada karar mekanizmalarını kullanma biçimiyle, işlevleri arasında küçük bir fark gözükmektedir: Karar mekanizmaları açısından temelde otokratik, görünüşte demokratiktir. Yani, bir tercih, bir eğilim, bir davranış kalıbı, bir tür karar mekanizması lehine gözlenmektedir. Buna karşılık, liderlik işlevleri açısından, --toplumsal-duygusal-- liderlik ile --görev-- liderliğinin tümüyle iç içe geçmiş olduğunu görüyoruz. Bu iki liderlik tipi arasındaki

tercih, ancak, toplumsal koşullara ve görevin genel anlamdaki gereklerine göre pek de belirgin olmayan bir biçimde yapılmıştır. Ancak, toplumsal işlev bakımından, bilimsel soyutlama ile bir --işlev başatlığı-- gözlenebilir.

Çoğulcu Toplum İçin Tekilci Yaklaşım

Bu konuda son bir nokta, karar mekanizmaları arasında otokratik liderliği tercih etmiş olmakla birlikte, en azından görünüşte hiç olmazsa görünüşte, liderliğin demokratik gereklerine önem vermesi ve daha önemlisi, bu otokratik karar yapısı içinde, demokratik bir toplum hedeflemiş olmasıdır. Bir başka deyişle, Atatürk, model aldığı toplum tipi gereği, kendi yaşam süresini aşsa bile, sonuç olarak, zorunlu olarak çoğulcu bir topluma gidiyordu. Nitekim, öyle de olmuştur. Bu açıdan Atatürk'ün çoğulcu bir topluma gidiş yolunda, otokratik karar mekanizmasını kullandığını söyleyebiliriz. Atatürk'ün bu konudaki tutumu, çoğulcu bir toplum yaratma yolunda, tekilci bir yöntem olarak özetlenebilir.

....

V-) ATATÜRK'ÜN BİREYSEL LİDERLİK NİTELİKLERİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Özelikle sosyal-psikologların üzerinde durduğu noktalardan biri, lider olan

kişinin özellikleridir. Yapılan araştırmalar, bir liderde kişisel olarak şu niteliklerin bulunması gerektiğini ortaya koymuştur (Kongar, 1978:91) :

1- Yetenek (zeka, dikkat, rahat konuşma, özgün olma, karar verme gücü) .

2- Başarı (bilimsellik, bilgi, fizik başarılar, siyasal başarılar) .

3- Sorumluluk (güvenilirlik, girişkenlik, sebat, atılganlık, kendine güven, mükemmelleşme arzusu) .

4- Katılma (etkinlik, sosyallik, işbirliği, uyum yeteneği, espri gücü).

Bu özelliklere bakıldığı zaman, bunların adeta Mustafa Kemal Atatürk için hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Birinci özellik olan yetenek konusunda, gerek doğuştan gelen, gerekse sonradan, bilinçli hazırlık döneminde elde ettiği liderlik yeteneklerinin gücü tartışılmazdır.

Başarı, Atatürk'ün liderliğini sürekli besleyen bir ögedir. Hatta bir anlamda, toplumsal liderliğini başarılarına borçludur, diyebiliriz. Arkasında tüm cephelerde kazanılmış zaferlerin Anafartalar'da simgelenmiş kahramanlığı ile Kurtuluş Savaşı'na girmiştir. Bağımsızlık Savaşı'nda elde ettiği başarıdır ki, O'na altı yüzyıllık bir İmparatorluğu ve geleneksel toplumsal düzeni tarih sahnesinden silmek olanağını vermiştir.

Sorumluluk sözcüğü ise, yaşamının bütün aşamalarında Mustafa Kemal Atatürk'ün hemen hemen ayrılmaz bir özelliğidir. Her an, sahip olduğu yetki ve sorumluluk alanlarını genişletme çabası, O'nun ihtiraslı liderliğinin bir parçasıdır. Anafartalar komutanlığından tutun da, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına yürüttüğü Başkomutanlık olayına dek, hemen her an, sorumluluklarını arttırma çabasına tanık oluyoruz. Hiç kuşkusuz bu çabanın ardında birinci olarak kendine güveni, ikinci olarak yetkilerinin de sorumlulukları oranında artacağının bilinci yatmaktadır. Yine sorumluluk özelliğinin ardında yatan girişkenlik, sebat, atılım gibi nitelikler, hep Mustafa Kemal'in ayrılmaz parçalarıdır.

Katılma, Atatürk'ün ömrü boyunca ihmal etmediği --sofrası--nın simgelediği bir ilkedir aslında. Çevresindeki grup için işlevsel olan sofrasının yanında hemen hemen bütün devrimleri geniş halk kitleleriyle diyalog kurarak gerçekleştirmiş olması, onun, katılma ilkesine verdiği toplumsal önemi gösterir. Aslında, siyasal ideolojisinin kuramsal temelleri de dinsel-geleneksel erke karşı, halk katılımına önem vererek, bu özelliğe aynı zamanda siyasal bir içerik de kazandırmıştır. Kendi yaşamı süresince kuramda kalan bu siyasal ilke, sonradan çok partili demokrasiye kadar gelişen sistemin soyut, fakat temel niteliklerinden biri olmuştur. Ayrıca, katılmanın

sosyal-psikolojik bütün gereklerini sürekli olarak yerine getiren bir liderdir Atatürk. Sürekli olarak yakın çevresinde büyük gruplar tutmuş, bunlarla yüz yüze ilişkilerini sürdürmüş ve gerek siyasal, gerekse toplumsal eylemlerini bunlarla birlikte gerçekleştirmiştir.

Görüldüğü gibi, sosyal-psikolojinin saptamış olduğu liderlik özellikleri Mustafa Kemal'in nitelikleriyle büyük bir uyum içindedir.

Devrimci Liderlik-Uyumcu Liderlik

Şimdi, konuya bir başka açıdan bakmaya çalışalım. Bilindiği gibi, Atatürk'ün en önemli niteliği, liderliğinin --devrimci-- bir çizgide oluşmasıdır. Bir başka deyişle, Atatürk, toplumuna ve çevresine uyum sağlayan bir lider değil, tam tersine, onların yıllar boyunca içinde yoğruldukları değerler sistemine karşı çıkan bir liderdi. Sosyal-psikoloji bilimi, özellikle toplumsal-duygusal liderlik rollerinin, ancak grubun kural ve değerlerine uygun olduğu oranda yerine getirilebileceğini bize bildirmiştir. Burada açık bir çelişki ile karşılaşıyoruz: Nasıl oluyor da, tüm değerler sistemini altüst eden bir lideri toplumsal-duygusal açıdan da, toparlayıcı ve birleştirici olarak niteliyoruz?

Lider ve Yalkın Çevresi

İşte bu noktada bazı saptamalar yapmak gerekmektedir. Birinci olarak,

Atatürk'ün yakın çevresinin zaman ve eylem içinde; somut hedeflerin belirlenmesiyle değişmiş olduğunu belirtmeliyiz. Düşmanı ülkeden kovma eylemi, yeni bir devlet, yeni bir toplum kurma eylemine dönüştükçe çevre de değişir. Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele hep böyle değişen çevre sonunda, dışlanmış kişilerdir. Buna karşılık İsmet İnönü, Kılıç Ali, Nuri Conker, Salih Bozok gibi eski arkadaşlarıyla Falih Rıfkı Atay, Eşref Ünaydın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarlar yakın çevrenin değişmez kişileridir. Bu kişilere yakından baktığımızda, bunların hem Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğine, yani kişisel liderliğine iman ettiklerini, hem de onun amacını ve hedeflerini benimsediğini görüyoruz.

Aslında yakın çevrenin değişmesi, yakın hedefini gerçekleştirmek için genel bir ittifak cephesi kuran bütün liderlerin ortak eylemi ve yazgısı gibi gözükmektedir. Çünkü; yakın hedef, büyük devrimcilerde hemen hemen hemen her zaman, doğrudan doğruya siyasal iktidarı ele geçirmek amacını belirler. Fransız Devrimi'nde de bu böyle olmuştur; Rus Devrimi'nde de, Çin Devrimi'nde de. Genellikle ya iç ya da dış bir düşmana karşı oluşturulan cephe, düşman, lider siyasal iktidara el koyunca, dağılır. Çünkü artık yeni siyasal iktidar ile nereye gidileceği sorusu ortak düşmana karşı cephe oluşturmuş olan liderler

arasındaki görüş ve yaklaşım farklarını ortaya çıkarır. Bu farklar üzerine kurulan iç iktidar savaşımını da genellikle en gerçekçi, dolayısıyla en güçlü lider kazanır.

İşte Mustafa Kemal eyleminde de aynen böyle olmuştur. Düşmanı vatandan kovmak için oluşturulan cephe, iş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine geçmek biçimine dönüşünce, farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu savaşı da gerek gerçekçiliğinden, gerekse bilinçliliğinden ve kararlılığından dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın kazanması hiçbir anlamda sürpriz değildir.

Böylece yakın çevresiyle sürekli bir etkileşim içinde bulunan ve bundan dolayı da birleştirici ve toplayıcı nitelik sahibi görünen Atatürk'ün aslında, devrimci niteliğiyle yakın çevresini kendine ayak uyduramayanlardan temizlediği birinci gerçektir. Bir başka deyişle, devrimci lider, yakın çevre içindeki toplayıcılık ve bütünleştiriciliği, ancak kendisine ters düşen grup üyelerinin tasfiyesi ile olanaklı duruma getirmiştir. Bunun en belirgin kanıtı, Atatürk'ün yakın çevresiyle hesaplaştığı Büyük Nutuk'udur (Kongar, 1977-b). Daha ileriki bölümlerde göreceğimiz gibi, Büyük Nutuk, hem bir tarih belgesi, hem de Atatürk'ün yakın çevresiyle bir hesaplaşmasıdır.

Mustafa Kemal ve Aydınlar

İkinci olarak dikkate alınması gereken nokta, Mustafa Kemal'in yola çıkarken, toplumun geniş halk kitlelerine ve siyasal-toplumsal düzenine ters de gelse, --alt grup kültürü--nden etkilenmiş ve bu grubun temsilcisi olarak davranmış bulunmasıdır: Bu --alt grup kültürü-- o dönemde, tarihsel bir birikimi yansıtan bir biçimde --münevverler--in ve ordunun, İmparatorluğu kurtarmak için bulduğu --Batılılık-- reçetesi ile simgeleniyordu. Her ne kadar, Mustafa Kemal'in --Batılılığı-- kendisinden önceki Batıcılardan; 1) Batı kuyrukçusu olmamak, ve 2) Toptancı olmak, konularında farklılıklar gösteriyorduysa da, yine de sosyal-psikolojik desteği, İmparatorluğun içindeki Batıcı gruptan aldığı bir gerçektir. Üstelik de Batıcı düşüncelerin, Batı etkisine en açık olan Harbiye'de odaklaştığı düşünülür ve Mustafa Kemal olayının, ordunun başat rol oynadığı bir Kurtuluş Savaşı biçiminde geliştiği hatırlanırsa, bu desteğin anlamı ve önemi açıkça ortaya çıkar.

Üçüncü olarak dikkate alınması gereken nokta, Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemi için yaptığımız çözümlemelerin, onun tüm yaşam ve eylemini kapsamasıdır. Oysa, bütün bu eylem süreci içinde Atatürk çeşitli görevler, işlevler ve roller yüklenmiştir. Üstelik bu eylemin belki vurucu niteliği 1919-1923 arasıdır ama, asıl uzun zaman 1923-1938 arasında geçirilmiştir. Bu

açıdan düşünüldüğünde de çözümlemelerin, Cumhurbaşkanlığı dönemindeki tutum
ve davranışlara (sınırlı bir ölçüde de olsa) ağırlık vermesi olağandır.

İşte bu üç öge birlikte düşünüldüğünde, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimci
niteliğiyle birleştirici, toplayıcı, toplumsal-duygusal liderlik işlevinin
nasıl uzlaştığı daha iyi anlaşılabilir. Şimdi sosyal-psikoloji açısından,
toplumsal-duygusal liderlik işlevinin yerine getirilmesindeki ilkeleri,
Atatürk'ün eylemiyle karşılaştırmak ilginç olabilir.

::::::::::::::::::

1) Grup Liderliği İlkeleri ve Atatürk

Homans, bir grubun bütünlüğünü ve niteliklerini koruyucu liderliğin
kuralları olarak onbir ilke saptamıştır (Homans, 1950:423-440).

Lider Durumunu (yani liderliğini) Korumalıdır

Mustafa Kemal Atatürk'e bu ilke açısından baktığımızda, sürekli olarak, bir
lider gibi davrandığını ve tüm ilişkilerini liderliğini koruyacak biçimde
düzenlediğini görüyoruz. Aslında kendisine, --Şef; asker mi, sivil mi olmalı?--
diye sorulan bir soruya: --Şef; şef olmalı. İster sivil, ister asker.-- yanıtını
vermesi, bu konudaki bilincini yeterince vurgular sanırım (Banoğlu, 1955:42).
Üstelik, kendisinin de Büyük Nutuk'ta vurguladığı gerçek, yakın çevresiyle

hesaplaşması ve onları hem mantığın, hem de tarihin önünde, kendi liderliğiyle yargılaması değil midir?

Lider, Grubun Kurallarına Uymalıdır. Böylece Daha Etkili Olur.

Homans'ın saptadığı bu ilke, Mustafa Kemal'in liderliği açısından son derece ilginç bir denektaşı niteliğindedir. Her şeyden önce, --küçük grup dinamiği-- bakımından, Atatürk'ün kendi kurallarını kendisinin koyduğuna işaret etmeliyim. Bir başka deyişle, Atatürk, kendi grubu içinde kendi uyacağı kuralları kendisi saptayan bir liderdi. Grubun öteki üyeleri, ister istemez bu kurallar uyarlardı. Buna karşılık, toplumsal açıdan özellikle, toplumsal devrimleri birer birer uygulamaya aktarırken, toplumun nabzını sürekli elinde tutmuş, yerleşmiş gelenek ve görenekleri temsil edenlerle işbirliği yapmıştır. Böylece, bir yandan --devrimci kuralları-- kendi grubu içinde dikte ederken, öte yandan, büyük grubun kurallarını dikkate almış ve toplumsal boyutta kural değişikliğine giderken yine mevcut güç dengesinden yararlanmıştır. Bu tutumun örnekleri, Dürrizade'nin fetvasına karşılık, Anadolu ulemasından aldığı karşı fetva, şapka devriminde Diyanet İşleri Başkanı'nı ikna ederek, ilk şapkayı ona da giydirmesi, Padişah'ın mutemet adamı Fevzi Paşa'yı ikna ederek, sürekli yanında tutması gibi olaylardır. Bu konuda çok aydınlatıcı bir bilgiyi yine Falih Rıfkı'da görüyoruz:

--Fevzi Çakmak, devletin ve görevinin adamıydı. Muhafazakardı: Devrimlerden hiçbirinin taraflısı olmadığını bilirdik. Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılıncaya kadar eski yazıyı kullanmıştır. Atatürk, bellibaşlı devrim kararlarını verdikten sonra bir defa pek sevdiği Diyanet İşleri Reisi Hoca Rıfat Ffendi'yi çağırıp, onu tatlı dille kandırır, sonra: --Şimdi Mareşal'e gidelim-- derdi. Biri camilerin ve hocaların, biri ordunun başıydı.-- (Atay, 1969:208-209).

Açıkça görüldüğü gibi, mevcut kurallar açısından, küçük gruba tam egemen, büyük grubu ise yönlendirmekte pek ustaydı. Sanırım, devrimcilik ile mevcut yapının değerler sistemini, kendi doğrultusunda en iyi uzlaştıran tarihsel kişiliği son derece özgündür.

Lider, Liderliğinin Sorumluluklarını Yerine Getirmelidir.

Grup, kendisinden lider olarak ne gibi roller bekliyorsa, onların tümüne uymalıdır. Yoksa, grubun güvenini, dolayısıyla liderliğini yitirir.

Bu ilke, Mustafa Kemal için tartışılmaz bir gerçeği vurgular. Daha önceki bölümlerde de belirttiğim gibi, Atatürk, bırakınız mevcut sorumluluklarını, sürekli olarak, sorumluluk alanını genişletmek için çaba harcamış bir liderdi. Pek doğal olarak, bu davranışını --küçük grup-- içinde de görüyoruz. Sofrasında

olup bitenlerin ciltler dolusu anı yaratmış olması bile, bu ilkenin nasıl uygulandığının küçük bir belirtisidir. Bu anılarda göze çarpan ortak nokta, hangi işin sorumlusu bulunuyorsa, (örneğin, Kurtuluş Savaşı ya da Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni atılımları) o sorumlulukla ilgili tartışma ve konuşmaların sofraya egemen olmasıdır.

Lider, Emir Verirken, Kurulmuş Olan İletişim Kanallarını Kullanmalıdır. Böylece Daha Etkili Olur.

Bu ilke açısından da kendi çevresi bakımından farklı, toplum açısından farklı değerlendirmeler yapmak olanaklıdır. Bir kez, kendi yakın çevresini kendi yapan, dolayısıyla ona egemen bir lider olarak, hiç kuşkusuz, iletişim kanallarını da Atatürk kurmuş ve kullanmıştır. Toplum açısından ise, devrimci eylemi sırasında da, topluma egemen olduktan sonra da geleneksel, yasal ve meşru kanalları kullanmaya özen gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin, Samsun'a ayak basarken, cebinde yöredeki sivil ve asker bütün görevlilere emir verme yetkisini taşıyan bir belge vardı. Bu belge, sonradan kendisine başkaldıracağı (ve hiç kuşkusuz, daha o zaman başkaldırmaya karar verdiği) Padişah'ın bürokrasisinden alınmıştır. Olaylara yakından baktığımızda, bu belgeyi almak için oldukça uğraştığını ve birçok yakın arkadaşından bu konuda yardım

aldığını görüyoruz. Çok sonraları, gerek Meclisle çalışmaya başladıktan, gerekse Cumhuriyet'i kurup başına geçtikten sonra da hep yasal ve meşru kanalları kullandığı bilinen gerçekler arasındadır. Niçin böyle yapmasın ki? Padişah'ın hükümetinin yetkilerini bile kendi eylemi için kullanan bir büyük taktisyen, kendi kurduğu düzenin kanallarını zorlayarak, onu güçsüzleştirir mi? Mustafa Kemal Atatürk, kendi ürünlerine, herkesten çok özen göstermesi, Meclis olsun, Cumhuriyet olsun, hükümet olsun, onların üstüne herkesten çok titremesi gerektiğini bilen bir liderdi. Çünkü, liderliği ile, ürünleri iç içe geçmişti. Bu anlamda, toplumsal olarak da hem gücünü geleneksel yapıdan almış, hem de sonra, kendi kurduğu yapı ile bütünleşerek, gerek kendini, gerekse yapıyı daha sağlam temellere oturtmuştu.

Lider, Boyun Eğilmeyecek Emirler Vermemelidir. Yoksa Liderliği Sarsılır.

Homans'ın saptadığı bu beşinci ilkeyi ne denli bilinçle uygulamış olduğu insanı gerçekten şaşırtır. Bilindiği gibi, Atatürk'ün en önemli niteliği, gerçekçiliğidir. Bu gerçekçilik, yalnız toplumsal ve siyasal koşulların değerlendirilmesinde değil, kendi rolü açısından da son derece çarpıcıdır.
Eski arkadaşlarından Asaf İlbay'ın aktardığı şu anı, durumu bütün çarpıcılığı ile ortaya koyar:

--Ankara'da bir şölende; çok güzel düzenlenmiş olan köşkün salonlarında ve iyi düzenlenmiş bahçede çok güzel bir gece geçirdik. Cumhurbaşkanı, Nevzat (Tandoğan) Bey'e iltifat ediyor, bol ölçüde içki sunuyordu. Nevzat (Tandoğan) Bey içkiye karşı koyuyor ve Gazi'nin iltifatları ile kendinden geçmiş görünüyordu. Bir ara Gazi, İsmet Paşa'ya seslendi: --Vali olgun adama benziyor. İçki ya içilir ya hiç içilmez. Dimağı alkole dayanıklılık göstermeyenler, içkiden kaçınmalıdır.-- Ve hemen Nevzat (Tandoğan) Bey'e şu soruyu sordular:

--Normal veya alkollü kafa ile verilen emirler hemen yapılmalı mıdır?--

--Emirleriniz koşula bağlı olmadan uygulanır Paşam..-- --Neden böyle oluyor?--

--Milletin temsilcisi, Devletin Başkanısınız, amiri mutlaksınız Paşam.--

--Hayır. Benim her emrim yapılır, çünkü benden yapılmayacak emirler çıkmaz.--

(Arıburnu, 1976:48-49) .

Emrinin yapılabilirliğini, Devlet Başkanlığından da, millet temsilciliğinden de üstün tutan bir lider, hiç kuşkusuz, gerçekçilik bakımından tarihte eşi ender görülen bir kişidir. Üstelik aynı lider, zamanında askerlerine:

--Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum!-- (Mustafa Kemal, 1955:17)

diye emir verebilen bir komutandır.

Lider, Toplumsal İlişkilerinde de, İzleyicilerine Liderlik Etmelidir. Böylece Liderliği Pekişir.

Bütün toplumsal-duygusal ağırlıklı ilkelerde olduğu gibi, bu ilkede de --sofra-- yine işlevini görmek üzere ön plandadır. O dönemin Ankara'sı zaten toplumsal yaşamı olmayan bir kenttir (Nadi, 1955). Falih Rıfkı da uzun uzun, zaferden sonra, Ankara'nın sefaletini anlatır (Atay, 1969:349-370) .Durum o kadar acıklı, toplumsal yaşam o denli sönüktür ki, sefaretlerin yemeklerine çağrılanlarla, Çankaya'ya çağrılanlar çoğu zaman aynı kişiler olur ve çağrı tarihleri çakışınca, sefaretlerin masaları boş kalır.

İşte bu ortam içinde, Atatürk'ün sofrası hemen hemen tek canlı merkezdir. Yine aynı dönemde, yıldızı parlayan Karpiç gibi yerlere uğramayı ise Atatürk ihmal etmez.

Aslında bu ilke Atatürk'ün devrimciliğiyle en iyi çakışan ilkedir. Çünkü Atatürk, toplumsal ve kültürel devrimlerinin pek çoğunu, kendi güçlü liderliğine dayanarak yaptığından, zaten öncülük etmek zorunda kalmıştır. Bunun en tipik örneği, kadınlı erkekli, danslı, --alafranga-- balolar ve toplantılardır. Sürekli olarak, bu toplantılara öncülük etmiş, bu toplantılarda, karı-koca arasını bulmaktan tutun da, çift evlendirmeye dek hemen her etkinliği göstermiştir. Bu konuda şu satırlara bir bakmak, insana durumu hemen anlatabilir:

--Gülcemal vapurunda verilen ilk deniz balosunda Gazi hiç fasıla vermeksizin

bir saat onbeş dakika muhtelif bayanlarla dans etmek suretiyle o günün
mukavemet rekorunu kırmıştı.-- (Banoğlu, 1954-b:79). Toplumsal ilişkilerde
liderlik, onun devrim strateji ve taktiği içinde önemli bir yere sahipti.
Hatta evlenmesi bile bu nedene bağlanabilir: Kadına toplumda layık olduğu
yeri vermek, ulusal liderliğini bir kadınla paylaşarak, Batı türü toplum
yaratırken, cinsler arası eşitliği de sağlamak (Ergin, 1978:31-33).

Lider, Genel Olarak Bir Üyeyi Öteki Üyelerin Yanında Suçlamamalı, ya da
Övmemelidir. Çünkü, Bu Yolla Grubun İç Dengesi Bozulabilir.

İşte Atatürk'ün açık ve seçik, hiç uymadığı, hatta tam tersine davrandığı
bir toplumsal-duygusal liderlik ilkesidir bu. Aslında, Homans'ın belirlediği
toparlayıcı ve grubun bütünlüğünü sürdürücü ilkelerle Mustafa Kemal Atatürk'ün
eylemi arasındaki fark, bu ilkenin çözümlenmesinde bütün çıplaklığıyla ortaya
çıkmaktadır: Homans'ın saptadığı ilkeler, --genel doğrular--dır. Bir başka
deyişle, küçük grup dinamiğinin evrensel kurallarını belirtir. Oysa, Atatürk,
olağanüstü bir eylemin olağanüstü bir lideridir. Bu yüzden, insanları
yönlendirmek açısından ne denli yetenekli olursa olsun, kurallarını kendi
koyan bir liderin tutum ve davranışı içindedir. Buraya dek incelenen ilkeler,
hep onun işine geldiği için ve işine geldiği biçimde uygulanmıştır. Mustafa

Kemal'in uygulaması ile sosyal-psikolojik ilkelerin çakışması, onun liderlik yetenekleri yoluyla, eylem içinde el yordamıyla bulduğu taktiklerin gerçekçiliğinden doğar. İşte aynı gerçekçilik, devrimci bir lidere, yakın çevresine (genel olarak) boyun eğmek yerine, ona egemen olmak seçeneğini sunmuştur. --Genel olarak-- diye ayraç içinde belirttim, çünkü, Menemen olayında olduğu gibi, kimi olaylarda, özellikle Reisicumhur olduktan sonra, yakın çevresine boyun eğdiği de çok görülür. Yine de, özellikle insan sınama yeri olan --sofra--da özellikle belli düşünceleri ve eylemleri topluma şırınga etmeye hazırlanırken tümüyle devrimci bir liderdir. Tüm kişileri kendi eyleminde sınayan ve kullanmaya hazırlanan bir devrimci lider. Bu nedenle de yukarıdaki ilkenin tam tersini hemen hemen bütün yaşamı boyunca uygulamıştır. Çünkü amaç, kendi ezici gücünü de ortaya koyarak, yani insanları övüp yücelterek, ya da yerip eleştirerek --devrimci uygulamaları-- pekiştirmektir. Bu amaç, O'nun için o denli önemlidir ki, daha önce aktardığım Mektupçu Osman Ergin olayında olduğu gibi, sırf çevresine gösteri olsun diye, aslında beğendiği bir kişiyi bile sofrasından kovabilmekte, böylece örneğin, yazı devriminin önemini belirtmektedir.

Lider, Bütün Durumu Dikkate Almalıdır. Grubun Bütünlüğü ve Uzlaşmaya Dayalı Dengesi Ancak Böyle Sağlanır.

Atatürk, bütün eylemi boyunca kendi yakın hedefine inanmış ve bağlanmış kişiler arasındaki dengelere çok dikkat etmiş bir liderdir. Bir yandan yakın hedefine (ki bu hedefler çok ince bir hesap ve zamanlama ile saptanmıştır) karşı çıkanlarla amansız bir biçimde savaşırken, öte yandan buna katılanlar arasındaki sürtüşmeler ve uyuşmazlıklar açısından, hem iş görebilme ölçütüne göre değerlendirdiği insanlara görev vererek, hem de onlar arasındaki sorunları çözerek, aslında tam bir toparlayıcı rol oynuyordu; Örneğin, Rauf Bey ile İsmet Paşa arasındaki sürtüşmelerde, suikast sonrası İstiklal Mahkemesi ile, İsmet Paşa ve Falih Rıfkı arasındaki gerginliklerde, hep birleştirici ve sorun çözücü bir tutum içinde olmuş, fakat sorunları ve sürtüşmeleri çözmek uğruna, kafasına koyduğu işleri kendine göre uygun bulduğu kişilere yine de duraksamaksızın yaptırmıştır. Gerek küçük grubu, gerekse genel dengeleri içindeki Türk toplumu çerçevesinde nasıl davrandığını yine Falih Rıfkı'nın gözlemlerinden dinleyelim:

--Metodu; halka daima iyimser görünmek, şevk vermek, onu her şeyin iyi gittiğine inandırmak, hükümet arkadaşlarına karşı ise en acı tenkitlerle kusurlarımızı ve zaaflarımızı sayıp dökmekti. Onun için her şeyi bilmek ister, meclisine gelenleri, söylediklerinden hoşlanmasa bile, eğer açıkça bir kötü

niyet görmezse, dilediği gibi konuşturmak isterdi, dedikodu hapsine girmemek için bir usul de bulmuştu. Mesela hususi olarak kulağına ben sizin veya siz benim hakkımda şüphe uyandırıcı bir şey söylemişiz. Bir akşam ikimizi sanki tesadüf olarak buluşturur; mesela size: --Böyle duydum-- diye benim anlattıklarımı tekrar eder, sonra bana dönerek --Galiba siz söylemiştiniz-- derdi.-- (Atay, 1969:543).

Yine de --grubun bütünlüğü-- kavramından, Atatürk'ün atılımlarını gerçekleştirmek için kendi oluşturduğu ve yönlendirdiği grubun yönetimini anlamamız gerektiğini belirtmeliyiz. O, olağan bir grup liderinin üstünde yetenek ve niteliklere sahip olmasının yanında, tüm topluma yönelik eylemler içinde olduğundan, --küçük grup-- hiçbir zaman bir araç niteliğinden daha önemli bir yere sahip olmamıştı Atatürk'ün yaşamında.

Lider, Disiplin Sağlamak için, Disiplini Bozanlara Ceza Vermekten Çok, Grubun Kendini Disipline Edebileceği Ortamı Yaratmalıdır. Ödül ve Ceza Olarak, Grup Kurallarına Uygun Davranışlarda Bulunmalıdır.

Bu ilke, Atatürk'ün liderliği açısından gereksizdir. Bu gereksizlik iki açıdan ortaya çıkar: Birinci olarak Atatürk, keramet sahibi bir lider (karizmatik lider) olarak o denli güçlüdür ki, kişisel varlığı bir küçük grup için başlı başına bir disiplin ögesidir. Bu yargı, hiç kuşkusuz,

Cumhurbaşkanlığı dönemi için geçerlidir. Daha önceki dönemlerde ise, sürekli yer ve çevre değiştirdiği için, bu nitelik çok önemli değildir. Ancak, Olimpos birahanesindeki konuşma gibi, geleceğe yönelik düşleriyle arkadaşlarını etkileme çabası içinde, hiç kuşkusuz belli bir --sofra-- disiplinine ek olarak, --küçük grup-- disiplini de kurmuştur. Bu gerçeği, ilerde --örgüt-- bölümünde daha ayrıntılı olarak göreceğiz. Çünkü, ilk devrimci atılımları dönemi genellikle gizli örgütler oluşturmakla geçtiğinden, grup disiplini de en katı biçimiyle, kaçınılmaz olarak gündeme gelmiştir. Fakat burada, artık --gönüllü küçük grup-- kavramının ötesinde en sert kurallarla belirlenen --resmi örgütlenme--nin nitelikleri işin içine girmektedir.

Lider, Dinlemesini Bilmelidir. Yalnızca Dinleyerek Bile Bazı Sorunların Çözüleceğini Unutmamalıdır.

Sürekli kendini anlatarak çevresindekileri inandırmaya çalışan bir lider görünümüyle, dinleme, Mustafa Kemal Atatürk için çok kullanılan bir yöntem değil sanılabilir. Oysa, o, konuştuğu kadar dinler de. Çünkü dinlemenin erdemini, işlevini anlamıştır. Pek doğal olarak buradaki --dinleme-- salt grup dinamiği açısından bir işlev sahibi olarak düşünülemez. Bir başka deyişle, Mustafa Kemal'in dinleme yeteneği, küçük grup dinamiği içinde olmaktan çok,

(bütün öteki yeteneklerinde de olduğu gibi) devrimci eylem içinde toplum bağlamında geçerli bir özelliktir.

Şimdi, bu yargıyı akılda tutarak aşağıdaki şu küçük alıntıya bakalım:
28 Kasım 1938'de, ölümünden kısa bir zaman sonra Noell Roger, Cumuhuriyet gazetesinde şöyle diyor: --Bir gün Atatürk'e kuvvetinin sırrını sordum: --Durur, dinlerim-- dedi. Sonra tekrar etti: --Dinlerim...-- Ve sustu.--
(Arıburnu, 1976:69). Buradaki --dinleme-- olayı hiç kuskusuz, geniş halk kesimlerini olduğu kadar, çevresindeki --küçük grubu-- da kapsayan bir yanıttır.
Sonunda kendi bildiğini de yapsa, Atatürk, --dinleyen-- bir liderdi kuşkusuz.
Hemen hemen bütün yakınları, her fırsatta herkesi dinlediği konusunda söz birliği etmektedirler. Aslında zaman zaman, nasıl olsa kendi bildiğini yapacağı kendisine anımsatılarak, niçin herkesi dinlediği ve zaman yitirdiği sorulduğunda, herkesten bir şeyler öğrendiğini söylemiştir. Fakat, buradaki yanıtın çok alçakgönüllü nitelik taşıdığı, asıl amacın, halkın nabzını elinde tutmak isteği olduğu düşünülebilir.

Lider, Kendisini Tanımalıdır.

Atatürk'ün en büyük özelliklerinden biri, kendi yetenek ve nitelikleri kadar, liderliğinin sınırlarını da bilmesidir. Bu ilkede sözü edilen --kendini tanıma-- hiç kuşkusuz, kendi özelliklerini bilme olduğu kadar, gücünü tartma

ve kişisel özellikleriyle, çevresi arasındaki uyumu sağlama anlamına gelmektedir. Çağdaş sosyal-psikoloji, çok daha psikolojik anlamda olmakla birlikte, kendini, başkalarına göre daha iyi tanıyan bir insanın, ötekilere göre, bir üstünlük elde ettiğini bile söyler -- (Cüceloğlu, 1979:26-27). İşte bu konuda Mustafa Kemal'in gerçekçiliği hiç kuşkusuz, en önemli ögedir. Daha önce kendi karizmasını kendi ürettiği halde nasıl, bu keramet anlayışının dışında kaldığını belirtmiştim.

Şimdi bütün liderlik özelliklerine karşın, yine de ne denli --kendini tanıdığını-- iki örnekle göstermek istiyorum: Birinci olayı Münir Hayri Egeli anlatmıştır:

--Cumhuriyet paraları için bir müsabaka açılmıştı. Müsabakanın neticesinde, beğenilen para basılmış ve bir koleksiyon da Atatürk'e verilmişti. Fakat, bir liralık paraların arkasında ay-yıldız üzerine 100 rakamı gelmesine Atatürk fevkalade sinirlenmiş ve Maarif Müsteşarı rahmetli İhsan Sungu'ya emir vererek bu işi benim yapmamı istemişti. Acele iki örnek yaptım. Çankaya'ya götürdüm. Atatürk gördü, kısaca: --Muvafık-- emrini verdi. Ben, --Paşam biraz daha üzerinde çalışsam-- diyecek oldum. Sözümü kesti: --Kumandanlarla san'atkarlar zamanında ve yerinde durmasını bilmelidirler. Beni, istiklal mücadelesinden sonra büyük istilalara teşvik eden sesleri dinleseydim, netice

hüsran olurdu. Bir sanatkar da bir kumandan gibidir. Bir eserinde muvaffakıyet derecesine ulaştığını hissettiği anda durmalıdır. Çünkü, o andan sonraki çalışmalar eserin aleyhine işler:-- -- (Banoğlu, 1954:31) .

Belki de, para basımını bir an önce sağlamak için bulunmuş bir gerekçe içine yerleştirilmiş de olsa, Atatürk'ün söyledikleri, kendisini, yani çevre ile karşılaştırmalı olarak kendi yeteneklerini ne denli iyi bildiğini göstermektedir.

Aslında, --kendini tanıma-- ilkesi hiç kuşkusuz, --kendi kişisel nitelik ve yeteneklerini bilme ve çevre ile ilişkilerde buna göre davranma-- biçiminde algılanabilir. Bu noktada, Atatürk'ün içkiye karşı tutumu ve kendi gerçekçi davranışı, yani olayı saklamaya çalışmak yerine, tam tersine, toplumsal ve kurumsal bir niteliğe dönüştürmek başarısı, Homans'ın onbirinci ilkesinin kişisel açıdan ele alınışındaki başarıyı gösterebilir.

Burada ikinci olarak belirtmek istediğim , --kişisel niteliklerin, çevre koşullarıyla karşılıklı değerlendirilmesi-- ilkesini daha iyi açıklayacak bir olaydır. Olayı, O'nun çevresinde tuttuğu İsmail Habip Sevük anlatmaktadır.
Her ne kadar, ancak son --millet-- --milletim-- bölümü, benim belirtmek istediğim örnek ise de, özellikle evliliğine ilişkin verilerden dolayı, tüm öyküyü; kısaltmadan aktarıyorum. Böylece, o dönemin ve liderin havası da daha

gerçekçi olarak algılanabilir. Öykünün adı --Birinci Büyük Millet Meclisinde
Mustafa Kemal --Milletim-- Diyemiyor.-- :

--Konya'dayken; Mevlevihanede verilen akşam ziyafetinde --Postnişin--in büyük
kızı da sofradaydı. Gazi'nin refikasıyla beraber haremsiz ve selamlıksız bir
sofra. Latife Hanım Avrupalı büyük isimlere istinaden kadınlık hakkında güzel
sözler söylüyordu. --Kant demiş ki: Kadının en büyük süsü, fazilettir--,
--Dekart demiş ki...-- Ben de Fırsattan istifade, Gazi'ye bakarak dedim ki:
--Hanımefendinin bu gibi fikirlerini millete de bildirmek için bir mülakat
yapmak ne kadar faydalı olacak.--

Seyahatte refikasının meziyetlerini meydana çıkaracak fırsatlar zuhurundan
çok memnun kaldığına müteaddit kereler şahit olmuştuk. Herhangi bir vesile
ile mesela, --Bayron'dan bir şiir okusana Latife, manasını anlamıyoruz ama,
ahengi hoşa gidiyor-- der ve tannan bir sesle ezbere okunan şiirden sonra
ilave eder: --Bir de Hügo'dan oku da, bari manasını da anlayalım.-- Bir
gazinoda Yunan esirleriyle konuşmasına dahi refikası tercümanlık yapınca:
--Bizim hanım nasılmış?-- der gibi gözlerinin öğünüşlü ışıklarıyla bize
bakmıştı!

Benim şimdi mülakat hakkındaki arzuma da derhal müspet cevap verdi: --Ben

razıyım, eğer kendisi de razı ise...-- Latife Hanım: --Şimdiye kadar-- diyor,
--hiçbir gazeteciye mülakat vermedim, fakat...-- Nazikane bir cemile yaparak:
--Fakat İsmail Habib başka.-- Mülakatın zamanı da takarrür etti. Ankara'ya,
döndükten iki gün sonra Çankaya Köşkü'nde çaya davet edileceğim. --Hem çay
içer, hem konuşuruz-- diyor ve ilave ediyor : --Siz ayrıca zahmet etmeyin, ben
size otomobil de gönderirim.--

Hakikaten Ankara'ya geldiğimizin ikinci günü ve ikindi üstüydü, ben
Meclisteydim, bir iki saat evvel, küçük mesaj odasında Gazi'ye nutuklarından
birini okumuştum. Koridorda dolaşırken şoför yanıma geldi, bir gün evvel de
Çankaya'ya götürdüğü için beni tanıyor: --Buyrun, Hanımefendi otomobili
gönderdi.-- --Peki, geliyorum.-- Gazi'den tekrar izin istemeye hacet yoktur,
izin dört beş gün evvel Konya'dayken verilmişti. Öyleyken madem ki şimdi
buradadır , kendisine ihtiyaten haber vereyim dedim. İyi ki haber vermişim,
iyi ki...

İçeri girip de meseleyi söyleyince masadaki evrakın yanında duran kalınca
bir zarfı, sanki ben onun içinde ne olduğunu biliyormuşum gibi, eliyle işaret
ederek: --Bırak be çocuğum,-- dedi, --baksana ne propagandalar yapıyorlar;
seyahatte alınmış fotoğraflarımızı büyülterek, karısını açık gezdiriyor diye

en ücra yerlere kadar dağıtmışlar. Her şeyden evvel kız gibi bir Meclis
yapalım da ondan sonra istediğiniz gibi yazınız.--

--Demek Meclis feshediliyor?-- dedim. --Nerden biliyorsun?-- der gibi yüzüme
baktı. --Kız gibi bir Meclis yapalım buyurdunuz da.--O sözü ağzından
kaçırdığına hiç pişman olmamış görünen bir tavırla: --Hayır,-- diyor, --Meclis
fesholunmuyor. Olunamaz. Yalnız kendi kendine tecdidi intihaba karar
verecek!-- Ve arkasından tembih ediyor: --Şimdilik bunu kimseye söylemeyeceksin
ha.--

Vakıa hanımefendiye mülakat suya düşmüştü, fakat ona mukabil kazancım kat
kat fazla. İçimde kendisine büyük bir sır tevdi edilmiş insanların kendini
başkalaşmış gibi gören uğultulu dolgunluğu var. Sokakta dudaklarımı
kapıyorum!

Şef'in Meclis'e karşı kırgınlığı!.. Bunu gösteren o hadiseye demin bir iki
saat önce kendisine nutku okurken geçen şu hazin hadiseciği de ilave ediniz:
Yanında Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Umumi Katipliğini yapan Recep Bey (Peker)
de vardı. Okuduğum nutukta birkaç kere --milletim, milletimiz-- kelimeleri
geçiyor. O kelimelerin her tekerrüründe Gazi'yle Pecep Bey birbirlerine
bakıyorlar. Nihayet nutuk bitince, dedi ki: --Hepsi iyi, yalnız --milletim--

kelimelerini --millet-- diye düzeltiniz!-- Benim hayretle baktığımı görünce sebebini izah ediyor: --Sen bu Meclis'i bilmezsin; --milletim-- kelimesinden --millet onun mu?-- manasını çıkarırlar!-- --İyi ama,-- diyorum, --bizler bile --ah milletim; vah milletim-- der, dururuz!-- --Sizler dersiniz, herkes der, ben diyemem!--

Ajansla neşredilen nutukta, o --milletimin, milletimiz-- kelimeleri hep --millet-- diye çıktı. Bütün bir milleti kurtaran, --milletim-- diyemiyor! -- (Banoğlu, 1954-b:14-15) .

Bu anıda iki nokta dikkati çekmektedir: Birincisi, eşi ile birlikteki davranışlarına bile dikkat etmekte, kamuoyunun ters tepkisinden dolayı, bu davranışlara sınırlamalar getirmektedir. İkinci olarak da, yenilemeye karar verdiği Meclis karşısında bile, bir nutuktaki kelimelere gelecek tepkileri dahi hesaba katıyor ve buna göre düzeltmeler yaptırıyor.

Aslında, --kendini bilmek ve tanımak-- grup bağlamından toplum bağlamına kaydırıldığı zaman, belki de en iyi biçimde --kendi kerametine kendisinin inanmaması ve gücünü gerçekçi olarak kullanması-- biçiminde yeniden söylenebilir.

:::::::::::::::::::
:::::::::::::::::::

2) Grup Dinamiği Çözümlemelerinin Katkıları ve Sınırlılıkları

Grup içi liderlik ilkelerinin çözümlenmesini bitirirken, daha önce değindiğim bir sakıncayı bir kez daha belirtmek istiyorum. Bilindiği gibi, Mustafa Kemal Atatürk, bir toplumsal liderdir. Ayrıca, devrimlerini de tüm toplumsal bağlam içinde gerçekleştirmiştir. Üstelik de gerçekten --olağanüstü-- denilebilecek niteliklere sahiptir. İşte bütün bu nedenlerden dolayı, onun eylemini salt sosyal-psikolojik açıdan irdelemek çok anlamlı değildir.

Burada bu çözümlemelere gitmemin iki nedeni var: Birinci neden, toplumsal bağlamda, konuyu yeterince irdelemiş olmak. Bir başka deyişle, grup bağlamı içinde ele alınan olayın, toplumsal niteliğini dışarıda bırakmamış, tam tersine olayı önce toplumsal çerçeveye oturtmuş olmak. İkinci olarak da, Atatürk'ün liderlik davranışlarını, çağdaş bir bilim dalının, sosyal-psikolojinin bulgularına göre de denektaşına vurmanın ve sonuçlarını görmenin çekiciliğinden kurtulamamak.

Görüldüğü gibi, bu irdelemelerim, bize gerek Mustafa Kemal Atatürk, gerekse onun eylemi hakkında, bilimin nesnel ilkelerine göre, önemli ipuçları vermiştir: Bir büyük devrimcinin birçok yeteneği yanında, grup dinamiğini, grup psikolojisini ve toplum psikolojisini de en iyi kullanma özelliğinin bulunduğunu, bu çözümlemelerimiz sonunda anlamış bulunuyoruz.

Sanırım, bu noktada, onun gerçekçilik ve mükemmel zamanlama diye adlandırılabilecek niteliklerine ek olarak, --taktik-- açıdan bir başka niteliğini daha vurgulamak gerekmektedir: Bu da, çevresindeki insanları yakın hedeflere ve uzak amaca göre en mükemmel biçimde yönlendirme yeteneğidir. --İnsan kullanma-- ya da --insanlardan en verimli yerlerde ve en etkin biçimde yararlanma-- diye niteleyebileceğimiz bu yetenek, hiç kuşkusuz, onun en önemli liderlik özelliklerinden biridir ve devrimci eylemindeki başarısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Tam bu noktada, okuyucuyu, sosyal-psikolojinin makro-toplumbilim bakımından hazırladığı tuzaklardan korumak isterim. Sanılmasın ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün başarısı, insan ilişkilerinin becerikliliğinden ya da grup dinamiğine göre başarılı liderlik özellikleri olmasından gelir. Hayır, onun başarısı, genel toplumsal ve siyasal koşulları, hem ülke, hem de dünya çerçevesinde doğru değerlendirmesinden ve tarihsel olarak, kafasındaki çözümlerin gerçekleştiriimesine uygun olan bir ortamda ve zamanda ortaya çıkmış olmasından gelir. Bir başka deyişle, Atatürk'ün ortaya çıkması, siyasal ve toplumbilimsel koşullara bağlıdır. Mustafa Kemal'in, Atatürk'e dönüşmesi ise, önemli ölçüde sosyal-psikolojik ögelerden etkilenir.

İşte bu açıdan, sosyal-psikolojik ögelerle, siyasal ve toplumsal ögelerin

çözümleme düzeylerindeki farka bir kez daha dikkati çekmek isterim. Siyasal ve toplumsal ögeler, toplumsal liderliği, toplumsal değişmeyi açıklamakta işlevsel olur. Buna karşılık, sosyal-psikolojik ögeler, ancak grup içi etkileşimler ve kişilerarası ilişkilerde aydınlatıcıdır. Bu nedenle diyorum ki: 1920'lerde bir Atatürk'ün çıkması siyasal ve toplumsal, Selanik'te 1881'de doğan küçük Mustafa'nın bu görevi ve işlevi yüklenmesi ise sosyal-psikolojik biçimde açıklanabilir. Yine bu nedenledir ki, siyasal ve toplumbilimsel çözümlemeler olmadan, Atatürk'ü sosyal-psikolojik ögeler çerçevesinde açıklamak eksik, bu yüzden de yanlış olur.

Sosyal-psikolojik ögelere göre yapılan irdelemelerin, stratejisi tarihe ve topluma uygun düşen bir liderin, taktikler açısından da güçlü olmasının zorunluluğunu vurgulamanın ötesinde bir anlamı yoktur.

....

II

ÖRGÜT

Bağlantısız bir düzende ordan oraya

Koştukça artıyordu yalnızlığım

Bir dinothorium'un gözünden baktım

Kendime-Ne çılgınlık!- yabancı ve uzak

MELİH CEVDET ANDAY, --Kolları Bağlı Odyseus--dan.

Örgüt; devrimci için, vazgeçilmez bir araçtır. Düşünceler, onunla yaygınlaştırılır. Eylem, onunla gerçekleştirilir. Gerek düşünce, gerekse eylem planında insanlar onunla kazanılır. Hatta lider, onunla lider olur.

Düşünce etkinliği düzeyinde örgüt, --stratejik-- bir anlam ve önem kazanır.

Eylem planında ise, örgütün önemi --taktik-- açıdan ortaya çıkar. Aslında gerek insan yapısı, gerekse bir devrimin uygulanışında --strateji ve taktik-- makro planda ne ölçüde birbirinden soyutlanamaz ve ayrılamazsa, mikro açıdan da ayrı düşünülmeleri o denli gereklidir. Bir başka deyişle, devrim de aynen insan ve toplum gibi karmaşık bir bütündür. Bu nedenle, --strateji ve taktik-- devrimin bütün öteki ögeleri gibi birbirinden ayrılamaz. Öte yandan her uygulama gibi devrim de bir süreçtir. Bütün süreçler gibi, ard arda belli bir mantıkla ve belli bir zamanlamayla sıralanmış olan eylemlerden oluşur. Süreci oluşturan bu eylemler açısından insan ögesi de, strateji ve taktik olarak uygulama ögeleri de tek tek, birbirine karşılıklı bağımlı olmakla birlikte, zamanlama ve uygulama mantığı içinde ayrı ayrı düşünülmek zorundadır. İnsan vardır, düşünce üretir, kaba kuvvetten nefret eder. İnsan vardır, kaba

kuvvetten başka bir şey bilmez. Eylem vardır, parlamenter taktiklerin en ince hesaplarına dayanır. Eylem vardır, kaba kuvvete dayalıdır. Kimi zaman, yaşamın karmaşıklığı içinde, bu ayrı ayrı ele alınan ögeler birleşirler de.

Ama yine de, mantık ve eylem düzeyinde soyut biçimde ele alınmaları, ince zamanlamaya dayalı çözümlemelere konu olmaları bakımından zorunludur.

Strateji ve Taktik

Örneğin, ünlü yazar Malaparte, kesinlikle strateji ve taktik ayırımı yapar:

--Bu belki tehlikeli bir görüştür ama, yalnız ihtilal konusunda stratejinin önemini mübalağa edenler tarafından keyfi sayılacaktır. Asıl önemli olan, ihtilal taktiği, hükümet darbesi tekniğidir. Komünist ihtilalinde Lenin'in stratejisi, ihtilal taktiğinin uygulanması için elzem bir hazırlık teşkil etmez. Kendi başına devletin ele geçirilmesi sonucuna götürülemez. İtalya'da 1919 ve 1920 yılları zarfında Lenin stratejisi tam olarak uygulanmıştı ve İtalya bu devirde gerçekten Avrupa'nın komünist ihtilali için en olgun ülkesiydi. Hükümet darbesi için her şey hazırdı. Fakat İtalyan komünistleri, ülkenin ihtilale elverişli durumunun, proleter kitlelerindeki ayaklanma ateşinin, genel grev salgınının, ekonomik ve politik hayatın felce uğramış olmasının, fabrikaların işçiler ve toprakların köylüler tarafından işgal

edilmiş bulunmasının, ordunun ve polis teşkilatının düzensizliğinin, kırtasiyeciliğin, adliyenin gevşekliğinin, burjuvazinin gösterdiği tevekkülün ve hükümetin içinde bulunduğu çaresizliğin, iktidarı işçilerin eline geçirmeye yeteceğini sanıyorlardı. Parlamento solcu partilerin elindeydi. Faaliyeti, sendika teşekküllerinin ihtilalci faaliyetini destekliyordu. Eksik olan iktidarı ele geçirme iradesi değil, ihtilal taktiği bilgisiydi. İhtilal strateji içinde yıpranıyordu. Bu strateji nihai saldırının hazırlanmasıydı; fakat hiç kimse saldırının nasıl başlayacağını, nasıl yürütüleceğini bilmiyordu. Neticede monarşi (o devirde sosyalist monarşi adı verilmişti) ihtilalci saldırı için ciddi bir engel olarak görüldü. Parlamentodaki solcu çoğunluk parlamento dışında ve hatta parlamentoya karşı bir iktidar gasbı tehlikesi yaratan sendika faaliyetinden endişe duyuyordu. Sendika teşekkülleri, proleter ihtilalini küçük burjuvazi lehine bir kabine değişikliği haline getirmek eğilimini gösteren parlamenter faaliyetten çekinmekteydi. Hükümet darbesini nasıl düzenlemeli? 1919 ve 1920 yılları zarfında mesele buydu; ve yalnız İtalya'da değil, hemen hemen bütün Batı Avrupa ülkelerinde, komünistler diyordu Troçki, Ekim 1917 dersinden faydalanmasını bilmiyorlar ki, bu, bir ihtilal stratejisi dersi değil, bir ayaklanma taktiği dersidir.-- (Malaparte, 1966:29-30).

Hem Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'nı örgütlediği yıllarda İtalya'da neler olup bittiğini anlatması, hem de 1970'li yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarla 1920 İtalya'sının karşılaştırılmasına ve İtalya'nın bugün vardığı sonuçla, Türkiye'nin nereye varacağının bir açıdan irdelenmesine olanak sağlaması bakımından çok ilginç satırlar bunlar.

Öyle sanıyorum ki, arada bir faşist kazaya uğramasına karşın, İtalya'nın bugün hala çözümlerini demokrasi içinde oluşturmaya çalışması -ki betimlenen durumdan altmış yıl geçmiştir- Türkiye açısından önemli dersleri içermektedir.

Üstelik, tarihsel birikimin doğal evrimi sonunda 1920'lerde bu noktaya gelen İtalya'ya karşılık, Anadolu, Mustafa Kemal Atatürk'ün elinde önemli tarihsel sıçramalar da yapmıştır. Konumuz, Türkiye ile İtalya'nın karşılaştırılması olmayıp, örgüt ögesinin strateji ve taktik içindeki yerinin saptanmasıdır. Bu nedenle bu çok verimli ve aydınlatıcı olabilecek tartışmayı burada kesiyorum.

Malaparte, bütün modelini, strateji ile taktiğin ayırımı üzerine kurmuştur.

Bu nedenle de Rusya'daki komünist devrimin uygulamasını Lenin ile Troçki arasındaki görev ve işlev farklılığı açısından inceler. Malaparte'a göre,

--Lenin ihtilalin stratejisti, ideoloğu, kışkırtıcısı, --gökten inmiş tanrısı--dır, fakat bolşevik hükümet darbesi tekniğinin yaratıcısı, Troçki'dir.-- (1966:27).

Bir Strateji ve Taktik Ustası Olarak Mustafa Kemal

Şimdi bu açıdan, Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemini ve örgüt ögesini nasıl kullandığına bakarsak, ortaya çok ilginç bir görünüm çıkmaktadır: Mustafa Kemal Atatürk, kendi devriminin hem --strateji-- yani stratejiyi saptayan ve uygulayan lideri, hem de --taktisyen--i, yani devlet aygıtına el koyma --harekat--ını planlayan ve uygulayan kişisidir. Bu anlamda onun Türk Devrimi içindeki yerini ve rolünü, Rus Devrimi içinde Lenin ve Troçki tarafından ayrı ayrı paylaşılan işlev ve rollerin bütünü ve toplamı olarak tanımlayabiliriz.

Mustafa Kemal'in örgütleri kullanması da, bu ikili rolüne ve işlevine uygun olmuştur. Her ne kadar, taktik sorunlar ön planda ise de, açıkça göreceğimiz gibi, Atatürk, birlikte çalıştığı örgütleri, genel stratejisi içinde de başarıyla kullanmıştır.

Aslında, strateji ve taktik, Malaparte'ın yaptığı gibi, kolaylıkla birbirinden ayrılabilecek ögeler değildir. Özellikle bir devrim süreci içinde hangi olayın taktik, hangi olayın strateji gereği olduğu çok kolay saptanamaz. Bu yüzden, yapılan çözümlemelerin sağlığı açısından kullanılan terimlerin iyi belirlenmeleri gerekmektedir. Duverger, konuya ilginç bir biçimde yaklaşıyor :
--Bütün karmaşık savaşlarda olduğu gibi, politika savaşında da her bir taraf az-çok önceden tasarlayıp tertiplediği bir plana göre hareket eder. Bunda da

yalnız kendi hücumlarını değil, hasmın karşılıklarını ve bunların nasıl önleneceklerini de öngörür. Bu savaş planı bir strateji teşkil eder: Bunu meydana getiren (hasmın üzerindeki hareket ve faaliyetlerle onun tepkilerine karşılıklar gibi) çeşitli unsurlar, taktiklerdir.-- (Duverger, 1971:167).

Aynı konuda, Atatürk'ün bir soruya yanıt olarak söylediği şu sözlerle Duverger'nin tanımı arasındaki benzerlik çok şaşırtıcıdır:

--Ben bir işte nasıl muvaffak olacağımı düşünmem. O işe neler mani olur, diye düşünürüm. Engelleri kaldırdım mı iş kendi kendine yürür.-- (Banoğlu, 1954:43).

Bu açıdan Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamına baktığımızda, örgüt açısından beş dönem görürüz: Birinci dönem --Vatan ve Hürriyet--, ikinci dönem --İttihat ve Terakki-- dönemidir. Üçüncü dönem --Müdafaa-i Hukuk-- dönemidir. Dördüncü dönem --Türkiye Büyük Millet Meclisi-- dönemi, beşinci dönem ise --Cumhuriyet Halk Partisi (Halk Fırkası) -- dönemidir.

::::::::::::::::::

I-) BİRİNCİ DÖNEM: --VATAN VE HÜRRİYET--

Atatürk'ün ilk dönem örgütçülüğü tam bir arayışı simgeler: İmparatorluk batmakta, kendisinin de içinde bulunduğu bir gruba, asker bürokratlara, bu

batışı durdurma görevi düşmektedir. Bu görev nasıl yerine getirilecektir?

Hem lider niteliklerinden, hem de Harbiye'de ve Erkanıharbiye'de gördüğü
eğitimden dolayı yapılacak ilk işin bir örgüt kurmak olduğunu bilmektedir
Mustafa Kemal. Bu örgütün amaçlarını ise, Suriye'de attığı temeli,
Makedonya'da geliştirmek için yakın arkadaşlarıyla yaptığı bir toplantıda
şöyle özetlediğini, üzerine yemin edilen tabancanın sahibi Hüsrev Sami
Kızıldoğan aşağıdaki satırlarla anlatıyor:

--Arkadaşlar! Bu gece sizleri burada toplamaktan amacım şudur: Memleketin
yaşadığı korkunç anları size söylemeye gerek görmüyorum. Bunu hepiniz
biliyorsunuz. Bu mutsuz memlekete karşı önemli görevlerimiz vardır. Onu
kurtarmak tek amacımızdır. Makedonya'yı ve bütün Rumeli yöresini vatan
topluluğundan ayırmak istiyorlar. Memlekete yabancının söz geçirme egemenliği
kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah, zevk ve saltanatına düşkün, her aşağılığa
katlanabilecek iğrenç bir kişidir. Millet, kıyıcılık ve zorbalık altında yok
oluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve çökme vardır. Her ilerlemenin
ve kuruluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlatlarına bazı büyük
görevler yüklüyor. Ben Suriye'de bir dernek kurdum. Zorbalıkla savaşmaya
başladık. Buraya da bu derneğin temelini atmaya geldim. Şimdilik gizli

çalışmak ve örgütü genişletmek zorunludur. Sizden fedakarlık bekliyorum.

Ezici bir zorbalığa karşı ancak ihtilal ile karşılık vermek ve köhneleşmiş olan çürük yönetimi yıkmak, milleti egemen kılmak, özet olarak vatanı kurtarmak için sizi göreve davet ediyorum.-- (Arıburnu, 1976:287) .

Hüsrev Sami Kızıldoğan tarafından ve olaydan yıllar sonra aktarılan bu sözlerin tam bir kesinlikten çok, ancak konuşmanın havasını ve genel anlamını yansıttığı kuşkusuzdur. Bu sözlere baktığımızda --hürriyet için devrimci-- örgüt kurulduğu ve bunun düşmanla birlikte, Padişah'a karşı savaşacağı anlaşılmaktadır. Böylece, Mustafa Kemal daha kendini savaş alanlarında bile kanıtlamadan, profesyonel devrimciliğe başlamış oluyor. Bu arada, okulda, çıkardıkları gazete ve bunun için bir yönetim kurulu oluşturmuş oldukları da hatırlanırsa, devrimciliğin birinci koşulunun --örgüt-- kurmak olduğu konusundaki inancı ortaya çıkar.

İlk Devrimci Örgütün Kuruluşu

Örgütün kuruluşu da çok ilginçtir. Kendi yazdırdığına göre öykü şöyle gelişir: --Bir gece Mustafa Kemal, Müfit ve Lütfi, Tüccar Mustafa'nın evine gidiyorlar. Şam'ın çıkmaz karanlık bir sokağında, bir evin kapısını çalıyorlar. Tüccar Mustafa, elinde bir lamba ile kapıyı açıyor, --Buyurunuz--

diyor.

Şam'da dünya karanlıktır; bu ev de karanlıktır. O gece yalnız Doktor veya Tüccar Mustafa'nın elindeki lamba ışık vermektedir. Toplantı, Doktor veya Tüccar Mustafa'nın evinin bir odasında oluyor.

--İhtilal yapmalı, inkılap yapmalı.--

Bunu söyleyen Doktor veya Tüccar Mustafa'dır; devam ediyor: --Ben Tıbbiye'nin son sınıfındayken bu emeli takip ettiğim için, evvela Mehterhane'de yattım, sonra sürüldüm. Çok kıymetli arkadaşlarımız vardır, inkılabı yapmalıyız.--
Müfit ayağa kalkarak bağırıyor: --Behemehal yapmalıyız!--

Bu kadar ciddiyet ve kat'iyet karşısında Lütfi Bey: --Ben,-- diyor, --çoluk çocuk sahibiyim, size tabi olurum, fakat benden bir şey beklemeyiniz.--

O dakikaya kadar, arkadaşlarını sadece dinleyen Mustafa Kemal: --O halde-- diyor, --siz buradan derhal gidiniz; bizim bundan sonra konuşacağımız şeyleri sizin dinlemeniz caiz değildir.-- (Afetinan, 1968:51).

Böylece --örgüt!-- kuruluyor ve adı da konuvor: Vatan ve Hürriyet. Aslında, Mustafa Kemal'den başka iki dostu ve bir yabancı ile kurulan ve dostlardan birinin de daha işin başında toplantıyı bırakıp gittiği bu üç kişilik örgüt ne denli etkin ve önemlidir, ciddi bir biçimde düşünülmek gerekir. Fakat

önemli olan, sonunda başarıya ulaşmış bir devrimcinin attığı ilk adımlardır.

Nitekim, bu öyküyü, devrimci eyleminin çekirdeği olarak, bizzat Mustafa
Kemal yazdırmıştır. Hiç kuşkusuz, başarılı bir devrimci olmasaydı, bu olay,
tarihteki binlerce sonuçsuz devrim girişimi gibi, üç kişinin rüya aleminde
yitip gidecekti.

İşin ilginç yanı, Mustafa Kemal'in işi o zamandan da çok ciddiye almış
olmasıdır. Sonradan Afetinan'a bunları yazdırırken, --Vatan ve Hürriyet--
terimlerini de açıklamak gereğini duymuş ve şunları söylemiştir: --Ancak hür
fikirlere sahip olan insanlar vatanlarına faydalı olabilirler ve onlardır ki
vatanlarını kurtarıp muhafaza etme kudretine malik olurlar.--
(Afetinan, 1968:51) . Kurucular az da olsa, Mustafa Kemal açısından önemli
olanın işe başlamak ve bunu kendi liderliğinde gerçekleştirmek olduğu
anlaşılmaktadır. Nitekim, Şam'daki çok cılız ve pek de cesaret verici olmayan
başlangıçtan sonra, Mustafa Kemal, örgütü genişletme ve geliştirme çabalarına
başlar. Örneğin, gizlice Selanik'e geçer ve oradaki arkadaşlarıyla ilişki
kurarak (gizli örgütün bir şubesini orada oluşturmaya çalışır. Yukarıda
anlattığım konuşmayı yaptığı toplantıda kurar da.

Mustafa Kemal'in bu --gizli devrimci örgüt-- işini çok ciddiye aldığını

gösteren bir başka olay, Selanik'e gelmek için kaçak ve gizli bir biçimde yola çıkmış olması, Selanik'te kalabilmek için gerekli izni ise, çok zor alabilmesine karşın, --örgüt--ü uğruna bütün bunlara katlanmasıdır.

Devrimde Örgütün Önemi

Selanik'te yapılan toplantıda da çok kalabalık yoktur . Ev sahibi Hakkı Baha, eski sınıf arkadaşı hatip Ömer Naci, Mustafa Necip ve Hüsrev Sami Kızıldoğan. Bu kişiler belki küçük, fakat nitelikli bir çekirdek oluşturmaktadırlar. Örneğin, Ömer Naci, o büyük hitabet gücü ile kalkar ve Mustafa Kemal'e güzel bir yanıt verir. İşte Mustafa Kemal'in --örgüt-- anlayışı ve devrim stratejisi içinde --örgüt--e verdiği önem, Ömer Naci'nin konuşması üzerine yeniden söz aldığı zaman iyice belirlenir:

--... Gerçi bundan evvel birçok girişimler yapılmıştır. Fakat onlar başarılı olamadılar. Çünkü, örgütsüz işe başladılar. Kuracağımız örgüt ile bir gün kesin olarak ve ne olursa olsun başaracağız. Vatanı, milleti kurtaracağız! -- (Arıburnu, 1976:288) .

İşin ilginç yanı, bir süre sonra, --gizli örgüt--ün kurucularından olan, hatta kurucular arasında en ateşli görünen Tüccar ya da Doktor Mustafa da örgütten ayrılmak istiyor. --Ben bu işe devam edemeyeceğim. Namusum üzerine söz veririm ki, sırrınızı kimseye söylemem-- diyor.

Mustafa Kemal'in buna yanıtı oldukça ilginçtir: --Söz para etmez. Bir kağıda senin de bu partinin kurucularından olduğunu yaz, imzala, bize ver, seni serbest bırakalım.-- (Gençosman,Banoğlu, 1971:150) . Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal için, iş başka, dostluk başkadır. Hele hele, --devrim için gizli örgüt-- konusu başlı başına ciddi bir konudur. Bu yüzden, örgütü bırakıp gidenlere güvenilmez. Ancak sağlam güvencelerle ayrılmaya izin verilir.

--Vatan ve Hürriyet-- serüveni, örgütün öneminden ve tarih içinde oynadığı rolden çok, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimciliğine ve örgütçülüğüne ışık tutması bakımından ilginçtir. Yoksa bu örgüt, örneğin Hüsrev Sami Kızıldoğan'ın öne sürdüğü gibi, Ahmet Rıza'nın Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ne gerçek bir rakip olmamıştır (Mustafa Kemal'in --Vatan ve Hürriyet--i Selanik'te birlikte genişlettiği ve tabancası üzerine yemin edilen, Hüsrev Sami Kızıldoğan. Belleten'de çıkan ve Afetinan'ın aynı konulu bir yazısına ek olarak yolladığı anılarda. 1907 yılında, Talat'ın (Paşa) kendilerini Paris'e Ahmet Rıza ile ilişki kurmak için yolladığını anlatıyor ve Talat için --örgüt arkadaşlarından-- diyerek, sanki bu temasın --Vatan ve Hürriyet-- adına yapılmasını istediği izlenimini veriyor. Oysa, o sırada sözü edilen örgüt İsmail Canpolat, Midhat Şükrü, Talat, Ömer Naci gibi kişiler

tarafından 1906'da Selanik'te kurulmuş olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olmalı.

Nitekim bu Cemiyet, sonra, Ahmet Rıza'nın cemiyeti ile de birleşerek, İttihat ve Terakki adını alıyor.).

Aslında, Osmanlı İmparatorluğu içinde devrimci örgütler ve özgürlükçü savaşım, Mustafa Kemal'den çok önce başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, hiç kuşkusuz, bu oluşumların varlığını bilmektedir. Fakat, lider kişiliği ve o güne dek sonuç alınmamış olması, onun da kendi örgütünü kurmasına yol açar.

Bu girişimde, Harbiye'de ve Erkanıharbiye'de aldığı eğitimin ve bu okulların geleneklerinin etkilerini de kolaylıkla görebiliriz.

--Vatan ve Hürriyet-- dönemini, bir devrimcinin çıraklık yılları olarak nitelemek çok da yanlış olmaz. Henüz Harp Akademisi'nden mezun, üstelik, mezun olurken, --devrimci etkinlikleri--nden dolayı tevkif edilmiş bir genç subaydır Mustafa Kemal. Heyecanı ön plandadır. Genel stratejisini de, taktiklerini de tam saptamamıştır. Zaten o yaşta, o deneyim birikiminde saptaması da beklenemez.

İmparatorluğun koşulları da, dünya da çok hızlı bir değişim içindedir. Bu değişmelerin kime ne getireceği çok da iyi bilinemez. Bu çerçevede yapılan iş ancak, geleneksel değerlere uygun --kurtarıcılık-- görevidir. Böyle bir görev için --örgüt-- gereklidir. İşte Mustafa Kemal'in yaptığı da budur.

::::::::::::::::::

II-) İKİNCİ DÖNEM: --İTTİHAT VE TERAKKİ--

Mustafa Kemal, kendi --Vatan ve Hürriyet-- derneğini genişletme çabasındayken, gerek zaman, gerekse taban olarak ondan çok ilerde olan, düşünce ve eylem kökleri ta Genç Osmanlılar'a dayanan --İttihatçılar-- çeşitli çekirdekler çevresinde oluşumlarını tamamlamaktaydılar.

Mustafa Kemal, Kolağası olduktan sonra Selanik'e atanmış, burada, örgüt etkinliklerini rahatça sürdürmeye başlamıştır. Fakat, Selanik'teki manzara, --Vatan ve Hürriyet-- bakımından hiç de iç açıcı değildir. Gerek Makedonya'nın geleneksel devrimci niteliği, gerek coğrafi olarak uygunluğu, gerekse oradaki kişilerin nitelikleri, Selanik'te kurulmuş olan gizli derneklerin çok gelişmiş olması sonucunu getiriyordu (Selanik bu dönemlerde sosyalist eylemlerde bile bir merkez durumundadır (Haupt ve Dumont, 1977).).

Mustafa Kemal, Selanik'e gelince, pek çok yakın arkadaşının böyle cemiyetlerde üye olduğunu görmüştü. Bu arkadaşları arasında, Ömer Naci, Ali Fuat Cebesoy gibi çok eskiden ve yakından tanıdığı kişiler de vardı. Bunun üzerine çaresiz kalan Mustafa Kemal de, liderliği kaptırmak bahasına, 29 Ekim 1907'de bu örgüte girdi. Çünkü, bu arada örgüt, dışardaki kollarla da

birleşerek oldukça güçlü bir nitelik kazanmıştı.

Mustafa Kemal, Ordunun Siyasete Karışmasına Karşıydı

Mustafa Kemal'in İttihatçılar'a katılmasıyla, lider kadro ile arasındaki çekişme de başlamıştı. Mustafa Kemal, iki açıdan İttihatçı liderlere ters düşüyordu. Birinci olarak, İmparatorluğu Türklerin bulunduğu sınırlara çekmek, bu sınırları savunmak düşüncesindeydi. İkinci olarak da, ordunun siyasete karışmasını istemiyordu. Çünkü, bu yolla, siyasetin bağımsızlığına gölge düşeceğini, ordunun ise siyasal bölünmeler karşısında bu bölünmelerden etkilenerek güçsüzleşeceğini düşünüyordu.

Bütün bunlara ek olarak da, örgütün yönetimi kendi elinde değildi. Her şey bir yana, Mustafa Kemal'in denetimini elinde tutmadığı bir örgütte, uyum sağlaması çok zordu. Ayrıca, bir de gerek strateji, gerekse taktik olarak önemli ayrılıklar vardı İttihatçılarla kendisi arasında.

İttihatçıların bir bölümünün dağa çekilmesi, Saray adına yollanan komutanların öldürülmesi sonunda, İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihatçılarla Mustafa Kemal arasındaki liderlik sürtüşmesi ve görüş ayrılıkları daha büyüdü. Çünkü artık, --örgüt-- yönetimi ele geçirmişti! Bunun gerekleri yerine getirilmeli, devrimin gerekleri yapılmalıydı. Oysa yapılacak

işler konusunda da, bunları kimlerin yapacağı hakkında da görüş ayrılıkları büyüktü. Mustafa Kemal, --örgüt--ün asker denetiminden arındırılmasından yanaydı. Çünkü, asker denetimi sürdüğü sürece, --örgüt--ün yeterince özgür bir karar mekanizmasını çalıştıramayacağını biliyordu. Üstelik, kendisi asker olarak henüz çok küçük bir rütbedeydi. Bir ordu denetimi olayında, kendisinin sözünün geçmesi olanaksızdı.

Öte yandan, gerek kişilik gereği, gerekse kafasında biçimlenmekte olan düşüncelerin sonucu, birtakım giderici önlemlerden çok, temel yeniliklerin yapılmasından yanaydı. Oysa, İttihatçılar, henüz hükümeti bile denetim altına alamamışlardı.

İşte Mustafa Kemal'in İttihatçılarla illşkileri, bu çerçevede oldukça bozuktu. Üstelik, Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki içinde de yeterince etkin bir duruma getirilmiyordu. Örneğin, Hüseyin Hilmi Paşa'nın önerisiyle, Sadrazam Sait Paşa'ya İttihatçıların düşüncelerini anlatmak için kurulan heyete, Mustafa Kemal dahil edilmemişti.

Gerek yapılan işleri beğenmeyişi, gerek cemiyet ve genel durum hakkındaki sert tutumu aslında, çok emek verdiği bu --örgüt-- içinde yeterli bir etki alanına sahip olamamasına da bağlıydı. Örneğin, 31 Mart karşı devrimci

eylemini bastırmak için kurulan ordunun kurmay heyetinde olan ve isim babası bulunan Mustafa Kemal, Almanya'dan gelen Enver'in kurmay başkanı olmasıyla, geri plana itilivermişti.

Enver Paşa ile birlikte ordunun komutanlığına atanan Mahmut Şevket Paşa'dan önce komutayı yürüten Hüseyin Hüsnü Paşa adına yayımladığı bildirilerde, ordunun bağımsız bir biçimde davrandığını vurguluyordu. Sonradan bu tutumu Mahmut Şevket Paşa da benimseyerek, daha açık bir biçimde, ordunun, İttihat ve Terakki'nin bir uzantısı olmadığını söylemişti.

Mustafa Kemal, özellikle bir savaş durumunda kullanılması gerekli olan ordunun, siyasete karışmasını, ordu gücünü zayıflatıcı ve siyaseti saptırıcı bir öge olarak gördüğü gibi, Enver ve arkadaşlarını ordu içinde bir hizip olarak algıladığı için de sivil politikacı ve asker görevli ayırımından yanaydı.

İttihatçılarla Çatışma

Meşrutiyetin ilanından sonra 1908'de, İttihat ve Terakki'nin birinci kongresi Selanik'te toplanır. Siyasal bir parti örgütlenmesi açısından fazla bir aşamanın kaydedilmediği bu kongreden sonra, 1909'da, yine Selanik'te ikinci kongre yapılır. Bu kongrede Mustafa Kemal aşağıdaki önerileri öne sürer: 1) Cemiyetin bir siyasal partiye dönüştürülmesi. 2) Ordunun siyaset dışı bırakılması. 3) Cemiyetin Masonlukla olan ilişkilerinin kesilmesi. 4) Cemiyetin üyeleri arasında eşitlik ilkesine dikkat etmesi. 5) Hükümet işleriyle din işlerinin birbirinden ayırdedilmesi (Aydemir, 1963:147-148) .

İttihatçıların bu kongresine Trablusgarp murahhası olarak katılan Mustafa Kemal'in hemen hemen bütün istekleri sürüncemede bırakılmış, önerdiği konularda hiçbir ciddi önlem alınmamıştı.

Bu noktada Mustafa Kemal'in önemli iç çatışmalar geçirdiği tahmin edilebilir. Kendisinin adeta --amatörce-- kurduğu Vatan ve Hürriyet'i kapatarak, --profesyoneller--in kurduğu İttihat ve Terakki'ye katılması, ne yazık ki, --örgüt-- hiyerarşisinde çok geride kalmasına yol açmıştı. Oysa, o, hem --örgüt--ün devrim için zorunlu olduğunu biliyor, hem de --örgüt--ü lider olarak, kendisi denetlemek istiyordu. Üstelik pek çok temel konuda da --örgüt--

yöneticileriyle aynı düşüncede değildi.

Bu çerçeve içinde İttihatçı liderlerle ve örgüt yöneticileriyle arası pek iyi gelişmedi. Buna karşın yine de Bağımsızlık Savaşı sırasında pek çok eski --İttihatçı-- arkadaşıyla çok yakından çalıştı. Örneğin, bunlardan Mazhar Müfit Kansu, Bağımsızlık Savaşı'na katılan İttihatçıların ettiği, İttihatçılığı yeniden canlandırmayacaklarına ilişkin yemini bile etmeyecek denli, dürüst bir --örgüt-- üyesiydi.

Trablusgarp'a Gidiş

Ülkenin içinde bulunduğu koşullar, tam bir dağılmayı simgeliyordu. Bu arada Trablusgarp da işgal edilmişti. İmparatorluk'ta gerek İttihatçıların çekirdeği, gerek ordunun etken subayları, hep aynı kişilerden oluşuyordu. Bu nedenle, İtalyanlara karşı savaşmak için göreve koşan subaylarla, İttihatçılar aynı kişilerdi.

Mustafa Kemal'in Trablus'a gönderilmesi üzerinde çeşitli yorumlar vardır. Örneğin, bir gün, İttihat ve Terakki'nin merkez toplantısına gittiği ve eklenmedik bir biçimde karatahtada gündemin birinci maddesi olarak, kendisinin Trablus'a gönderileceği ile karşılaştığı bunlar arasında en yaygın olarak anlatılanıdır.

Öyle sanıyorum ki, gerek İttihatçılarla sürekli çatışmaları, gerekse

sonradan İttihat ve Terakki'nin acıklı sonu. Bağımsızlık Savaşı'nı kazanan ve yeni devleti kuran Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılarla olan ilişkilerini sonradan hafifçe, değişik yorumlara bağlamıştır. Bu Trablusgarp'a yollama sorunu da öyledir. Kaynaklara göre, izlenim, bunun istenmeyen üye Mustafa Kemal'den kurtulmak için tertip edilmiş bir oyun olduğudur (Bütün bu kaynaklar aslında Atatürk'ün Afetinan'a yazdırdığı anılara dayanmaktadır. Büyük bir olasılıkla. Atatürk, Trablusgarp işini biraz da mevcut çekişmeler çerçevesinde aşırı bir duyarlılıkla irdelemiş. Ayrıntılı öykü için Afetinan, 1968:57-59'a bakılabilir. Öykünün genel görünümü ve Enver Paşa'nın (o zaman binbaşı) anıları için Koloğlu'nun kitabına bakılabilir. Ayrıca, Atatürk Falih Rıfkı'ya --Enver ve arkadaşları gideceklerdi. Halk gitmeyenleri vatanseverlik görevini yapmamış sayacaktı-- diye Trablusgarp'a gidiş gerekçesini açıklarken gerçek durumun benim yorumuma uygun olduğunu vurgulamıştır sanırım (Atay, 1969:66-67).). Oysa, işin gerek ele alınış biçimi, gerek olayların gelişimi, gerekse başta Enver olmak üzere daha pek çok önemli İttihatçının Trablus'a gitmiş olması, durumun hiç de böyle olmadığını göstermektedir (Koloğlu, 1979) . Yine de Trablusgarp olayının, bir süre için bile olsa, Mustafa Kemal'in ülkesinden ayrılmasına ve --örgüt-- içi eylemlerine son vermesine yol açtığı açıktır.

Mustafa Kemal, Trablus'a giderken, Balkanların da elden çıkacağından
kaygılıydı. Nitekim, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine,
önemini yitirdi ve İttihatçı subaylar ülkeye döndüler (Yüzbaşı Selahattin'in
Romanı'nı okuyanlar, Balkan Savaşı'nın yitirilmesine değil, Bağımsızlık
Savaşı'nın kazanılmasına şaşacaklardır. Ordu öylesine yokluk, insanlar
öylesine cehalet içindeydi ki... (Selçuk,1973).).

Balkan Savaşı sırasında, Mustafa Kemal ile Enver arasındaki sürtüşme iyice
büyüdü. Her iki taraf da savaş içinde birbirlerini beceriksizlikle suçladılar.
Savaş sonrası, birlikte savaşan Fethi Bey'i ve Mustafa Kemal'i daha yakın bir
dostluk içinde buldu. Bu arada Fethi Bey belki de, Mustafa Kemal'in de
etkisiyle, askerlikten ayrılmış, Bab-ı Ali baskınından sonra gittikçe güçlenen
İttihat ve Terakki içinde sivil olarak üst düzey yöneticiliğine başlamıştı.

İttihatçılar artık Enver'in denetimine girmiş görünüyorlardı. Özellikle
Bab-ı Ali baskını, ülkede gerek İttihat ve Terakki'nin gerekse İttihatçıların
arasında Enver'in nüfuzunu arttırmıştı.

Sofya'da Görev

İşte bu hava içinde, --örgüt-- bu muhalif üyesini şu ya da bu biçimde tasfiye

edecektir. Çünkü artık, fırtına durulmuş, gerek örgüt yönetimi, gerekse ülke içinde örgütün izleyeceği program belli kişilerin eline geçmiştir. Bu belli kişiler ise Mustafa Kemal ile eylem ve düşünce birliği içinde olmayan kimselerdir. Mustafa Kemal ile hesaplaşılmayacağını düşünmek, en azından --örgüt--ü hafife almak demektir.

Nitekim, katib-i umumi olduktan sonra, fedailerin maaşlarını keserek örgütü kızdırmış olan Fethi Bey ile birlikte Sofya'ya yollanarak sorun çözülür. Bulgaristan yolculuğu, onun paşam döneminde --İttihatçılık--ının kapanışını da simgeler. Artık kendisi yurt dışında bir anlamda sürgündeyken, ülkede ipler başkalarının elindedir. İttihat ve Terakki örgütünün ona verdiği sonuç olarak bir yarbay rütbesi ve Sofya'da ateşemiliterliktir. Oysa onunla aynı yaşta olan Enver, hem general, hem damattır. Üstelik Mustafa Kemal'i rakip görmekte, onun yükselmesini de engellemektedir.

Mustafa Kemal, Sofya'ya atandıktan sonra artık kendisine --örgüt--ten bir hayır gelmeyeceğini anlamıştır. Birinci Dünya Savaşı başlayıp, yurda dönünce kendini tümüyle askerliğe verir. Savaşın yitirilmesine doğru, birtakım doğrudan siyasete karışma girişimleri dışında, --örgüt-- ten uzak durur.

Birinci Dünya Savaşı boyunca da İttihatçılarla arasındaki soğukluk artarak

sürer. Örneğin, kendisini sevmeyen İttihatçılar, Anafartalar'dan sonra, hemen
generalliğe yükseltilmemesini şu yakıştırma öykü ile karikatürize etmektedirler:

--Doktor Nazım ve bir nüfuzlu İttihatçı, aralarında konuşmakta imişler.
Enver Paşa birden içeri girince susmuşlar. Başkumandan (Envel) merakla:
--Herhalde bana dair bir şeyden bahsediyordunuz. Söyleyin bana!-- demiş.
--Mustafa Kemal'in niçin terfi ettirilmediğini konuşuyorduk-- cevabını
vermişler. Enver: --İşte-- demiş ve cebinden Çanakkale kahramanını generallik
rütbesine çıkaran tezkeresini göstermiş, sonra şunu ilave etnıiş: --Ama
biliniz ki, onu paşa yapsanız padişah, padişah yapsanız Allah olmak ister.--
(İşin ilginç yönü, bu yakıştırma öykünün sonradan Mustafa Kemalciler
tarafından, onun lehine yorumlanarak kullanılmasıdır. Örneğin, Şevket Süreyya,
Enver'in --O hiçbir şeyle memnun olmaz. General olur, korgenerallik ister.
Korgeneral olur, orgenerallik ister. Orgeneral olur, müşirlik ister. Müşir
yapsanız bununla da yetinmez padişahlık ister-- dediğini anlattıktan sonra,
şöyle devam eder: --Mustafa Kemal'e Enver Paşa'nın bu sözlerini naklettikleri
zaman cevabı şu olmuştur: --Ben, Enver'in bu kadar zeki ve ileri görüşlü
olduğunu bilmezdim-- -- (Aydemir, 1963:2171). Görüldüğü gibi, Atatürk'ün
yaşamındaki pek çok şey gibi bu öyküde de gerçek ile efsane, hem de Şevket

Süreyya gibi ciddi bir araştırmacının kaleminde bile birbirine karışmış.).
(Atay,1969:79).

Mustafa Kemal'in İttihatçılara Karşı Tutumu

Bütün bu örgüt ilişkileri içinde, Mustafa Kemal, sonradan, hep İttihatçılara
kuşkuyla bakmayı öğrenmiştir. Bunun dört nedeni vardır: Birinci neden
İttihatçıların Mustafa Kemal'i hiçbir zaman benimsememiş olmalarıdır. İkinci
neden bir İmparatorluğun batışından sorumlu tutulmalarıdır. Üçüncü neden ise,
toplumu İttihatçı-İtilafçı diye bölmüş olduklarından, Bağımsızlık Savaşı
sırasında gereksinme duyulan dayanışma ve birliği zedeleyici etki
yapabilecekleri kaygısıdır. Dördüncü neden de Mustafa Kemal'in kendisinin
denetimi dışına kayabilecek herhangi bir örgütsel ilişkiye izin vermeyecek
denli gerçekçi ve devrimci bir lider olmasıdır (Selek, Mustafa Kemal'e karşı
olan İttihatçıları iki gruba ayırır: --Bazıları memleket kurtuluncaya kadar
Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemenin lüzumuna inanıyorlardı. Sonra ilk fırsatta
onu devirip İttihatçıları memlekete hakim kılmak niyetindeydiler. Daha
aceleci olanları ise memleket dışındaki İttihatçı liderlerle, ezcümle Enver
Paşa ile temastaydılar ve bir an önce Enver Paşa'nın memlekete gelerek işin
başına geçmesi için gizlice çalışıyorlardı.-- (Selek, 1973:575).).

Bütün bu gerçeklere karşın, yine de, ilerde göreceğimiz gibi, Ulusal Kurtuluş Savaşı büyük ölçüde eski İttihatçıların da desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Çünkü, ülkenin özellikle sivil ve aydın kesiminin büyük bir kısmı İttihatçıydı. Düşmana karşı yürütülen savaşta, bu insan gücünden yararlanmamak, (hele Atatürk gibi geniş cepheci bir lider için) düşünülemezdi.

::::::::::::::::::

III-) ÜÇÜNCÜ DÖNEM: --REDD-İ İLHAK VE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİ--

Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük şanslarından biri hiç kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı yenilgisi kadar, ülkenin düşman tarafından işgal edilmesiydi. Bu eylem, ona, kafasındaki bütün planı gerçekleştirmesine yardımcı olacak bir toplum desteği sağlamıştı. İttihatçısıyla, İtilafçısıyla, eşrafı, ayanı ve halkıyla, bütün bir Anadolu, ancak düşman tehdidi karşısında onun liderliği altında birleşebilmiştir.

Aslında bu dönemin --örgüt-- sorunu, önceki iki dönemden çok farklıdır. Çünkü, artık temsil ilkesine dayalı bir --üst örgütlenme-- sorunu olarak ele alınmaktadır. Temeldeki --örgütlenme--; düşmanın işgali dolayısıyla kendiliğinden oluşmuştur. Yapılacak iş, bu tepkileri bütünleştirmek ve kendi devrimci eylemine destek olacak toplumsal, siyasal ve hukuksal temellerin

oluşturulmasında kullanmaktı.

Oysa, daha önce --örgüt-- sorunu, devrimi gerçekleştirecek bir çekirdek oluşturmak ya da böyle bir çekirdeği geliştirerek devleti denetim altına almak biçiminde algılanıyordu.

Kendiliğinden Gelişen Örgütler

Birinci Dünya Savaşı'nı noktalayan Mondros'dan sonra, yurt topraklarını savunmak için hemen birtakım örgütler kurulmaya başlanır. Örneğin, Mondros'dan hemen iki gün sonra, 2 Kasım 1918'de Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi adlı bir örgüt kurulmuştu bile (Bu arada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Sahnenin Dışındakiler adlı yapıtında anlattığı aydınlar da İstanbul'da boş durmuyorlardı. (Tanpınar, 1973).Örneğin, İzmir'in işgali üzerine İstanbul Darülfünun'unda, Fatih'te Üsküdar'da, Sultanahmet Camii'nde, Kadıköy'de, Sultanahmet'te (iki kez) yedi büyük toplantı ve miting yapılmıştı. Bu miting ve toplantılarda, Halide Edip'ten, Rıza Nur'a kadar hemen hemen o dönemin bütün aydınları rol ve söz almışlardı (Arıburnu, 1975).). (Karaçam, 1970:145).
Bu örgütün 22 Ocak 1919'da İstanbul'da yapılan toplantısında: 1) Trakyalılara birlik ruhunun, içinde bulunulan durumdan çıkmak için tek yol olduğunu anlatmak, 2) Trakya'nın toprak bütünlüğünü ve nüfusunun yüzde 75 Türk olmasından dolayı, bölgenin Türklere ait olduğunu dünyaya duyurmak, 3) Doğu

Trakya'ya (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) gelen Yunan askerinin topraklarımızdan çıkarılması için gerekli girişimlerde bulunmak gibi önemli kararlar alınıyordu.

Fakat, yurdun her yerindeki tepkiler aynı değildi. Örneğin, İzmir'deki Redd-i İlhak örgütünün kurucularının aktardıklarına göre, Ege bölgesinin pek çok yerinde, İzmir'in işgalinden sonra bile, düşmana karşı ancak Padişah hükümetinin önlem alabileceği, Redd-i İlhak üyelerinin geldikleri yerlere geri dönmeleri ve milletin başını belaya sokmamaları gerektiği söylenmiştir (Ülkenin pek çok yerindeki durum İzmir'den çok farklı değildi. Örneğin, Kocagöz'ün bir romancı olarak Gerede için çizdiği resim de aynı görüntüyü verir (Kocagöz, 1962:267).) (Aydemir, 1964:146).

Atatürk, bu girişimleri yakından izliyor ve onları belli bir çerçevede toparlamayı düşünüyordu. Örneğin, yukarıda sözünü ettiğim Trakya-Paşaeli örgütünün ileri gelenleri ile İstanbul'da görüşmüş olduğu anlaşılıyor. Kendi ifadesine göre bunlar, --Osmanlı Devleti'nin izmihlalini çok kuvvetli bir ihtimal dahilinde görüyorlardı. Vatanı Osmani'nin inkısama uğrayacağı tehlikesi karşısında, Trakya'yı, mümkün olursa Garbi Trakya'yı da zaptederek, bir kül olarak İslam ve Türk camiası halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Fakat bu maksadın temini için o zaman varidi hatırları olan yegane çare

İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın muavenetini temin etmekti. Bu maksatla bazı ecnebi rical ile temas ve mülakatlar da aramışlardı. Hedeflerinin bir Trakya Cumhuriyeti teşkili olduğu anlaşılıyordu.-- (Atatürk, tarihsiz:3-4).

Bu arada, bir üyesine, --geldiği yere dönüp, başlarını belaya sokmamasının söylendiği-- İzmir Redd-i İlhak örgütü de, hemen İzmir'in işgali üzerine kurulmuştu. Atatürk'ün belirttiğine göre, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, kurulan örgütler arasında genel merkezi İstanbul'da olan --Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti-- de vardı. Ayrıca, Trabzon'da da --Muhafaza-i Hukuk-- adıyla bir örgüt kurulmuş ve İstanbul'da --Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti-- diye bir başka dernek oluşturulmuştu.

Örgütsel Yapının Güçlendirilmesi

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçer geçmez, ilk iş olarak; halkın kendi içinden geliştirdiği tepki ile kurduğu bu --örgütsel yapı--yı yaygınlaştırmaya ve güçlendirmeye çalışmıştır (Örneğin, Mut Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı, 12'nci kolordu topçu komutanı Yarbay İzzet'in girişkenliği ile örgütlenmişti. Bu teşkilatın 2 Ocak 1920'de aldığı bir kararla subaylara ve erlere verilecek maaşları saptadığı anlaşılıyor. İlginç olduğu için belirtiyorum : Bölük

komutanı 31.50 lira. takım subayları 30 lira, başçavuş 24 lira, çavuş 21 lira,
onbaşı 18 lira, piyade sabit erat 15 lira, piyade seyyar erat ve postalar 25
lira, katip ve veznedarlar 20 lira (Kurtuluş Savaşı'nda İçel Tarihini Yazma
Komitesi,1971:124).).

Burada hem taktik, hem stratejik amaç vardır. Taktik olarak, Rumların ve
Ermenilerin kurdukları ayrılıkçı örgütlerin dengelenmesi, strateji olarak ise,
--ulusal egemenlik-- kavramının geliştirilmesi, bu --örgütçülük--ün ardında yatan
nedenlerdir.

Mustafa Kemal, Havza'ya gelir gelmez hemen --örgütlenme-- ile uğraşmaya
başlar. Hem Havzalılara örgütlenmenin gereğinden söz eder, hem de Diyarbakır,
Erzurum, Van, Bitlis, Mamuretülaziz, Sivas Vilayetleri ile Erzincan ve Kayseri
Müstakil Mutasarrıflıkları'na şu telgrafı çeker:

--Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vilayet merkezleriyle
livalarında ve mülhakatında teşkilatı var mıdır? Belli başlı müessis ve
mümessilleri kimlerdir? Civar vilayetlerdeki teşkilatı ile haizi irtibat ve
muhabere midir? Başka cemiyet var mıdır? Bitahkik iş'arına inayetlerini rica
ederim. Mustafa Kemal.-- (Atatürk,tarihsiz: 901) .

Görüldüğü gibi, --örgütçü lider-- hemen örgüt durumunu saptamak üzere eyleme

geçmiştir. Soruları da oldukça ilginçtir. Hem bütün örgütlenmeyi öğrenmek istemekte, hem örgütün merkezi ile şubeleri arasındaki ilişkiye dikkat etmekte, hem de olayı kişileştirerek, isim sormaktadır. Hiç kuşkusuz, girişeceği ölüm-kalım savaşında, bireylerin kişilikleri de, içinde bulunacakları örgütsel yapı denli önemlidir. Bunu en iyi bilenlerden biri ise, daha öğrencilik yıllarında ihbar edilmiş olmanın acısını yaşayan Mustafa Kemal'dir.

Aslında, Anadolu'ya geçer geçmez, İstanbul'da edindiği bilgilere göre örgütlenmeyi yaymak peşinde olan Mustafa Kemal, Trabzon'a da şu telgrafı çeker:

1- Trabzon'da müteşekkil Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin tarihi teesüsü ve programı nedir? Hükümetin müsaadesine mazhar mıdır? Müessisleri kimlerdir? Şimdiye kadar hükümetçe mazbut olan ef'aliyle hattı hareketleri nedir?

2- Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Trabzon'daki merkez ve mümessilleri kimlerdir?

3- Her iki cemiyetin merkez ve mülhakatı vilayetteki teşkilatı ne derecededir? Bu iki cemiyetten başka cemiyet var mıdır? Müsaraaten inba buyurulmasını rica ederim.-- (Atatürk, tarihsiz: 902).

Yanlış Anlaşmalar

İşin ilginç yanı, hemen Haziran başında giriştiği bu çabalara son derece duyarlı yanıtlar almış olmasıdır. Aslında, İttihatçıların çoğunlukta olduğu yöneticiler, --örgüt--ün öneminin çok iyi farkındaydılar. Bakın o sırada Bitlis Valisi olan Mazhar Müfit, 44 sayı ve 1 Haziran 1335 tarihini ve --Üçüncü Ordu Müfettişi Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal-- imzasını taşıyan telgrafı aldıktan sonra nasıl düşünüyor:

--Damat Paşa'nın Şark vilayetlerinin Ermenistan'a terki hakkındaki yumuşak ve mütemayil hareket tavrı sezilir sezilmez, teşekkül eden --Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti-- anlaşılan Mustafa Kemal Paşa'nın eli ile tasfiye edilecek. Paşa telgrafında başka cemiyetlerden bahsederken de herhalde --İttihat ve Terakki--yi kastediyor. Anlaşılan, hem Müdafaa-i Hukuk'u, hem de --İttihatçı-- diye hepimizi ortadan yok edecek.-- (Kansu, 1966:12).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in İttihatçılarla arasının iyi olmadığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca liderleri yurt dışına kaçmış olmakla birlikte, İttihat ve Terakki'nin --örgüt-- olarak gücünü hala sürdürdüğü de Mazhar Müfit'in anılarından açıkça anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal'in çektiği telgraflara ilginç yanıtlar gelir. Örneğin, Trabzon'dan gelen yanıt oldukça umut vericidir (Erdaha, 1975:179):

--Trabzon'da Ademi Merkeziyet Cemiyeti yoktur. Dersaadette müteşekkil Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti tarafından birkaç ay evvel gelip, geçenlerde avdet eden Nazmi Efendi isminde bir murahhasın teşebbüsü üzerine Of kazasıyla Lazistan livası dahilinde Ademi Merkeziyet şubeleri açılmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti memleketin ileri gelen eşraf ve mütehayyizanı meyanından müntehap ve Murathanzade Ziya ve Nemlizade Sabri ve Çulhazade Kadri ve Hacı Ali, Hafızzade Mehmet Salih ve Kazazzade Hüseyin ve Abanozzade Hüseyin ve Hatipzade Emin Efendilerden mürekkeptir ve bu heyetin ikdamatı, rabıtai Osmaniye'nin muhafazası gibi bir hissi vatanperveraneden mülhemdir. Bu cemiyetin bütün mülhakatta birer şubesi bulunuyor. Bundan maada Trabzon'da bir de İhtiyat Zabitan Cemiyeti olduğunu arzeylerim.--

Böyle olumlu telgrafların yanında, Mazhar Müfit'inki gibi ne olduğu belirsiz yanıtlar da vardır. Öyküyü yine bu inanmış İttihatçı'nın (ki sonradan inanmış bir Mustafa Kemalci olmuştur) ağzından dinleyelim:

--Tabii her şeyden gafil ve şüphelere boğulu bir halde, kendisine telgrafla cevap verdim ve cemiyetlerden maksadının ne olduğunu, neleri ve kimleri kasdettiğini sordum. Gerçi, Bitlis'teki üçdört yüz nüfus arasında henüz Müdafaa-i Hukuk teşekkül etmemişti ama, memurlar ve halk arasında İttihatçı

olanlar vardı ve bunlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kendi aralarında hala yaşatıyorlardı.

Zannetmiştim ki, Mustafa Kemal Paşa bize: --Bitlis'te İttihat ve Terakki Cemiyeti devam etmektedir-- dedirtmek ve arkasından da hepimizi tevkif ettirmek istiyor. Hem vakit kazanmak, hem tedbir sağlamak bakımından, --Şifreli telgrafınızı halledemedim-- diyen ve izahat isteyen telgrafımı çekerken bilhassa bu noktanın aydınlanmasına büyük bir ehemmiyet veriyor ve Erzurum'daki Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin durumunu da şiddetle merak ediyordum.-- (Kansu, 1966:12-13).

Kansu'nun anlattığına göre, Mustafa Kemal bu telgrafı alınca Erkanıharbiye Reisliği'ni yapmakta olan Miralay Kazım'a (Dirik) : --Bu vali galiba bizden değil, yahut da bize itimat etmiyor.-- demiş.

Bu zor koşullar altında, Mustafa Kemal bir yandan çevresindeki tüm ordu birlikleriyle temas kuruyor, bilgi alıyor, bir yandan da halk düzeyinde (yani, kamuoyu liderleri düzeyinde) genel bir --örgütlenme--nin çatısını oluşturmaya çalışıyordu. Yine ilk çektiği, örgütler hakkında bilgi isteyen, 44 numaralı şifreye verilen yanıtlardan birinde Diyarbakır'daki durum şöyle anlatılmıştı:

--Burada Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül etmemiştir.
Ancak bu yakınlarda Erzurum ve Trabzon'dan vilayet belediyesine keşide olunan
Kürdistan hakkındaki heyecanamiz telgrafnamelerden telaşa düşen ahalii
Hıristiyaniyenin bu bapta bazı teşebbüsatta bulundukları meşhuttur.
Diyarbekir'de bazı... gençlerden teşekkül eden Kürt Cemiyeti, İngiliz
himayesinde bir Kürdistan istiklaliyetini takip eden propaganda yapması
üzerine buraya gelen Süleymaniye hakimi siyasisi Mister Nowill'in efkarına
kapılarak beynelahali bunun şiddetle reddi ve bu teşebbüsatın cemiyetler
kanununa ademi mutabakatı hasebiyle mezkur cemiyet sed ve vilayetçe takibatı
kanuniye yapılmakta bulunmuştur. Elyevm Diyarbekir'de İtilaf ve Hürriyet
Fırkası mevcut olup, bundan başka cemiyet yoktur Efendim.--
(Atatürk, tarihsiz:903-904).

Bu umutsuz durumu bildiren telgrafa, Mustafa Kemal'in verdiği karşılık,
--örgüt-- konusunda Üçüncü Ordu Müfettişliği görevini nasıl kullandığına
oldukça iyi bir örnektir:

--Bütün milletin beka ve istiklalini kurtarmak için birleştiği şu tarihi
günlerde bir ecnebi devletin himayesine sığınarak zelil ve esir yaşamayı
tercih eden her türlü içtihadatın, memleketi tefrikaya düşürecek her nevi
cemiyatın dağıtılması pek vatani ve zaruri bir vazife olmakla Kürt Kulübü

hakkındaki tarzı hareket acizlerince de pek muvafık görülmüştür. Şu kadar ki, İtilaf Devletlerinin hakşikenane muamelatı İzmir'in Yunanlılara işgal ettirilmesi tesiriyle memleketin en ücra köşesinde bile husule gelen intibahı azim her türlü ihtirasatı siyasiye ve makasıdı menfaatcuyaneden münezzeh olmak üzere --Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak-- Cemiyetlerini tevlid etmiş ve bu cemiyetlere hangi zümrei siyasiyeye mensup olursa olsun, her Türk, her Müslüman iştirak etmiş ve vicdanı millinin tezahüratı fiiliyesi bütün cihana bu suretle ilan edilmekte bulunmuştur. Binaenaleyh Diyarbekir ve mülhakatında teşekkül ve teessüsüne delalet buyurulmasını ehemmiyetle tavsiye eylerim. Ve bilhassa Kürt Kulübü'nün azasıyla bugünkü telgrafnamei acizi dairesinde müzakere ederek uzlaşmak muvafıktır, Efendim.-- (Atatürk, tarihsiz:904-905).

Devrimci Bildirilerde Kullandığı Taktikler

Yine Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahri Yaver-i Hazreti Şehriyari olarak imzalanmış olan bu telgrafın, örgütlenme konusunda, Mustafa Kemal'in tüm taktiğini yansıttığına dikkati çekmek isterim. Telgrafa bakıldığında görülen ögeler kısaca şunlardır:

1) Mustafa Kemal; içinde yaşadığı günleri --tarihi günler-- olarak nitelemektedir. Bilindiği gibi, bütün büyük liderler, izleyicilerini etkilemek için olduğu kadar, gerçeği de yansıtan biçimde, yaptıkları bütün

işlere tarihi tanık tutmuşlar ve izleyicilerine tarih bilinci aşılayarak onları hem atalarının, hem de torunlarının önünde sorumlu tutmak ve böylece bir devrim ruhu aşılamak konusunda hemen hemen ortak bir davranış içinde olmuşlardır (Hoffer, 1958: 60-64) . Mustafa Kemal Paşa da içinde yaşadığı günleri --tarihi-- diye niteleyerek aynı yaklaşımı (bütün öteki bildirilerinde olduğu kadar) bu telgrafında da kullanmaktadır.

2) Ulusun geleceğinin ve bağımsızlığının tehlikede olduğunu belirtmektedir. Bu, hiç tartışmasız bir gerçektir. Bütün iç ve dış olaylara uygun, tarihsel, siyasal ve toplumbilimsel olguları yansıtan bir yargıdır. Fakat, hemen bu noktada belirtmeliyim ki; bütün kitle eylemlerinin yaratılmasında rol almış olan liderler, ilk başta, mensup oldukları ulusun ya da toplumun geleceğinin ve bağımsızlığının tehlikede olduğunu vurgulamışlardır. Böylece, yalnız birleşme ve bütünleşme gerekliliğini değil, aynı zamanda, tehlikede olan varlığın kendi varlıkları olduğunu da belirtmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa bu noktaya da dikkati çekmektedir.

3) Her türlü ayrılıkçı düşünceye ve bölünmeye yol açacak örgütlenmeye karşı çıkmaktadır. Taktik olarak tek merkezden yönetilemeyecek bütün örgütleri zararlı ilan etmektedir.

4) Birleşmeyi ve bütünleşmeyi Türklük ve Müslümanlık çevresinde

gerçekleştirmek istemektedir. Böylece, ulusal ve dinsel ölçütleri, siyasal bölünmelerin önüne geçirerek, tek merkezden yönetilen bir örgütlenmenin ideolojik temellerini koymaya çalışmaktadır.

5) Birleşmeyi, soyut bir amaca değil, somut bir düşmana karşı önermekte ve hedef göstermektedir: İtilaf Devletleri, İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmişlerdir. Savaş, birlik içinde bu somut düşmana karşı yapılmalıdır.

6) Sonunda içinde birleşilecek olan örgütün adını da koymakta ve bunun ulusun kendiliğinden gösterdiği tepkilerle biçimlenmekte olduğunu vurgulamaktadır.

Burada son olarak belirtmek istediğim nokta; bu telgrafta kısaca değindiğim ögelerin, Atatürk'ün tüm bildiri ve yaklaşımlarında egemen olan tepe noktalarını sergilemekte oluşudur. Daha ayrıntılı incelemeler bize, Mustafa Kemal Atatürk'ün sürekli olarak bu taktik ögeleri hiçbir zaman ihmal etmediğini göstermektedir.

Mustafa Kemal, --Örgütlenme--yi Askeri Eylemle Birlikte Yürütüyordu

Anadolu'ya geçer geçmez, büyük bir titizlikle --toplumsal örgütlenme-- olayına eğilen Mustafa Kemal Paşa, acaba yalnız bir --romantik halk aşığı-- rolünde miydi? Bu sorunun yanıtı kesin bir --hayır--dır. Mustafa Kemal Paşa, her

şeyden önce, bir askerdi. Özellikle düşmanın askeri bir güçle vatana saldırdığı bu dönemde, olayın yalnız bir --halk örgütlenmesi-- sorunu olmadığını çok iyi biliyordu. Bu nedenle, bir yandan, ülkenin çeşitli yer ve kesimlerinde --örgütlü bir tepki--yi oluşturmaya çalışırken, öte yandan da eylemin askeri yönünü hiç ihmal etmiyordu. Anadolu'ya geçtikten sonra yaptığı temaslara baktığımızda bu gerçek bütün açıklığıyla ortaya çıkar.

Zaten kendisi de bu gereği, --ilk olmak üzere bütün ordu ile temasa gelmek lazımdı.-- diye, genel bir stratejik ilke olarak belirtmiştir (Atatürk, tarihsiz: 16) .

Samsun'a ayak bastıktan iki gün sonra, Erzurum'daki Onbeşinci Kolordu'nun Komutanı olan Kazım Karabekir Paşa ile haberleşmeye başlar. Doğrudan doğruya emrinde olan İkinci Kolordu, Sivas'taki Üçüncü Kolordu'dur. Onun komutanı olan Miralay Refet'i de birlikte getirmiştir zaten. Yine aynı günlerde Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile bilgi alışverişi başlamıştır. Bütün bunlar, belgelerden anladığımıza göre, hep Mayıs ayı içinde gerçekleştirilmiş olan adımlardır. Oysa, --sivil örgütlenme--ye ilişkin haberleşme 1 Haziran tarihinde çekilen telgraflarla başlar. (Pek doğal olarak gerek askeri, gerekse sivil temaslar Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden çok daha önce başlamıştır. Burada, yalnız, Samsun'a çıkıştan hemen sonra girişilen

etkinliklerdeki zamanlamaya ve bunun anlamına işaret etmek istiyorum.)

Örgütlenme Stratejisi:

Cafer Tayyar'a Yazılan Telgraf

Mustafa Kemal bir yandan Anadolu'yu örgütlemeye çahşırken, öte yandan
Trakya'yı da bu örgütlemenin içine sokmak için çaba harcıyordu.
İstanbul'dayken, Dünya Savaşı yenilgisi sonunda hemen oluşmuş bulunan
Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi'nin yöneticileriyle temasları
olmuştu (Mustafa Kemal, bu derneğe, yalnızca --Trakya-Paşaeli Cemiyeti-- diyor
(Atatürk, tarihsiz:20).). Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra, zamanın
Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'ya aralarında kararlaştırdıkları özel bir
şifre ile Edirne'deki Kolordu Komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar'ın
nerede olduğunu sordu. Gelen yanıtta, Cafer Tayyar'ın Birinci Kolordu Komutanı
olarak Edirne'de bulunduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal,
sonradan arasının iyice açılacağı Cafer Tayyar'a aşağıdaki telgrafı yolladı.
Bu telgraf, henüz alınmamış kararları alınmış olarak göstermesi ve Mustafa
Kemal Paşa'nın genel eylem stratejisini açıkça ortaya koyması bakımından çok
ilginçtir. Bir başka deyişle, telgrafın kendisi bir --taktik--, içeriği ise
genel --strateji--dir. Bu açıdan, üzerinde dikkatle durulması gereken telgraf
şöyleydi:

--İstiklali millimizi boğan ve inkısamı vatan tehlikelerini ihzar eden Düveli İtilafiyenin icraatı ve hükümeti merkeziyenin esir ve aciz vaziyeti malumunuzdur. Millet mukadderatını bu mahiyette bir hükümete teslim etmek maazallah inkıraza münkat olmak demektir. Tekmil Anadolu ahalisi istiklali milliyi tahlis için baştan aşağı yekvücut bir hale getirilmiş ve bilaistisna tekmil kumanda heyetleri ve arkadaşlarımız yüksek bir fedakari ile müştereken ittihazı karar eylemiştir.

Vali ve mutasarrıfların hemen kaffesi de bu halka etrafına alınmıştır. Bu ali hedef için Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin unvanı şamili kabul edilmiştir. Anadolu'daki teşkilat, kaza ve nahiyelere kadar tevessü ediyor. İngiliz himayesinde bir müstakil Kürdistan teşkili hakkındaki İngiliz propagandası ve bunun taraftaranı da bertaraf edildi. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilayeti Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti ile de elele vermek ve umum Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini tevhid etmek ve Anadolu ve Rumeli umum vilayatının murahhaslarından mürekkep kuvvetli bir heyeti merkeziye teşkil etmek takarrür etti. Bu heyetin İstanbul'un murakabesinden ve ecnebi devletlerin nüfuz ve

tesirinden tamamiyle azade kalacak ve sadayı milliyi gür bir sesle cihana duyuracak veçhile Anadolu'nun merkezinde ve en münasip olarak Sivas'ta in'ikadı münasip görülmüştür. Lüzumuna göre İstanbul'da haizi selahiyet olmamak üzere bir heyeti mümessile bulundurulabilir. Ben İstanbul'dayken Trakya Cemiyeti azasıyla teatii efkar etmiştim. Şimdi zamanı geldi, icap edenlerle mahremane görüşerek derhal teşkilatta bulunulmasını ve buraya kıymettar bir iki zatın murahhas olarak ve fakat ketmi hüviyetle Samsun veya şimendifer tarikiyle yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne vilayetinin vekil ve müdafaai olmak üzere Anadolu'da beni tevkil ettiklerine dair imzaları tahtında bir vesikanın imzayi alinizle ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Bu gayei istiklal tahsil olununcaya kadar tamamiyle milletle birlikte fedakarane çalışacağımı mukaddesatım namına yemin ve bunu gördüğüm arzuyu milli üzerine her tarafa tamim ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kat'idir. Bu karar umum arkadaşlarımızın karar ve kanaatina tamamiyle müstenittir. Gözlerinizden öperim. Telgrafın vüsulünün de sürati iş'arına muntazırım.-- (Atatürk, tarihsiz:910-911).

Bu telgrafı da --Üçüncü Ordu Müfettişi, Fahri Yaver-i Hazreti Şehriyari, Mirliva Mustafa Kemal-- olarak imzalamıştır.

Düş ve Gerçek

Cafer Tayyar'a yollanan bu telgraftaki ana başlıkları özetleyip, bunların Mustafa Kemal eylemi içinde zamanlamasına baktığımızda oldukça ilginç sonuçlarla karşılaşırız. Şimdi satırbaşları halinde telgrafın içeriğini ayıralım ve bunları tek tek gerçek durumla karşılaştıralım:

1) --Bütün Anadolu halkı ulusal bağımsızlığı elde etmek için birleşmiştir.-- Bu yargı, tümüyle bir özlemdir. Henüz halk ve eşraf, durumun ne olduğunun tam bilincinde değildir. İşgalci güçlerle bile işbirliği yapanlar vardır.

2) --İstisnasız bütün komutanlar durumu İstanbul hükümetine bırakmamak ve bağımsızlığı elde etmek amacıyla çalışmak için ortak karar almışlardır.-- Hele bu noktanın gerçekle uzak yakın hiçbir ilişkisi yoktur. Hatta gerçek tam tersinedir. Bilindiği gibi, Cafer Tayyar'a çekilen telgrafın tarihi 18 Haziran'dır. Şimdi 21 Haziran'da, yani telgrafın yollanmasından üç gün sonra, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay ile yaptığı toplantıyı kendi ağzından dinleyelim (Bu toplantı sonunda ünlü --Amasya Tamimi-- yayımlanmıştır. Shaw, bunu resmi görevlerden ayrılma hazırlıklarının ilk adımı sayıyor (Shaw, and Shaw, 1977:343).). Bu toplantıda Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplanmasına ilişkin karar alınmış ve her yere bildirilmiştir.

Böylece, Cafer Tayyar'a çekilen telgrafın bir başka --ortak karar--a bağlı ögesi, Sivas'ta ulusu temsil eden bir kongre toplama önerisi, düşünceden uygulamaya aktarılmıştır: --Efendiler, o müsvedde işte aynen şu kağıtlardadır, (göstererek) dört maddeyi ihtiva ediyor, muhteviyatını beyan ettim. Nihayetinde benim imzam vardır. Bir de vazife itibariyle erkanıharbiye reisim bulunan Miralay Kazım Bey'in (elyevm İzmir Valisi Kazım Paşa) , erkanıharbiyeden tebliğe memur, Husrev Bey'in (elyevm sefir) , makamatı askeriyeye şifre eden yaverim Muzaffer Bey'in ve makamatı mülkiyeye şifre eden bir memur efendinin imzaları vardır.-- (Atatürk, tarihsiz:32).

Görüldüğü gibi, sözü geçen imzalar, Mustafa Kemal Paşa'ya askeri ve siyasal destek veren komutan arkadaşlarının değil, emrinde çalışanların imzalarıdır. Bu bakımdan ne bir --ortak karar--dan, ne de herhangi bir destekten söz etmenin olanağı vardır. Şimdi ünlü --ortak karar-- olayını yine Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından dinlemeyi sürdürelim:

--Ben, müsveddenin yeni gelen arkadaşlar tarafından da imzalanmasını arzu ettim. O esnada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa diğer bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, misafir olduğundan bu müsveddeye vaz'ı imza için kendinde bir alaka ve selahiyet görmediğini nezaketen ifade etti. Bunun bir hatırai

tarihiye olduğunu dermeyan ederek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey, imzadan istinkaf etti ve böyle bir kongre akdindeki maksat ve faydavı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri beraber getirdiğim bu arkadaşın -tuttuğumuz yola nazaran- anlaşılması pek basit olan bir meselede, izhar ettiği haleti fikriye ve hissiyeden müteellim oldum. Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa noktai nazarımı anlayınca derhal imza etti. Fuat Paşa'ya Refet Bey'in tereddüdü sebebini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa, Refet Bey'den, biraz ciddi, istizahta bulunduktan sonra, Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret vaz'etti. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak biraz müşküldür.-- (O dönemde Rauf Bey'in de Mustafa Kemal'in --Anafartalar Kahramanı-- olması gibi --Hamidiye Kahramanı-- adıyla ün yapmış olduğu anımsanmalıdır (Saracoğlu. 1960:48-49).) (Atatürk, tarihsiz: 34).

Görüldüğü gibi, Cafer Tayyar'a çekilen telgraftan ancak üç gün sonra yazılan ünlü --Amasya Tamimi-- bile bir komutan tarafından ancak anı olarak, öteki tarafından da okunmaz bir biçimde ve uzun tartışmalardan sonra imzalanabiliyor. Üstelik Refet Bey, Mustafa Kemal'in emrinde bir komutandır o sırada.

3) --Vali ve mutasarrıfların tümü bu halka çevresindedir.-- Bu söz de o sırada ancak bir umuttan, bir istekten başka bir niteliğe sahip değildi. Hem Mustafa Kemal, --Nutuk--da, bu sözünün doğru olmadığını belirten pek çok örnek verir, hem de zaten o sırada böyle bir --birleşik cephe-- için zaman henüz çok erkendir. Örneğin, sonradan kendisinin en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Mazhar Müfit bile, kendisini Damat Ferit'in adamı sanmaktadır.

4) --Bu yüksek amaç için Müdafaa-i Hukuku Millive ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin adı altında örgütlenme yapılacaktır. Zaten bunların örgütlenmesi Anadolu'da kaza ve nahiyelere dek kök salmıştır.-- Bu yargı olsa olsa, Mustafa Kemal'in o dönemde İmparatorluğu ikiye bölmüş olan İttihatçı-İtilafçı ayırımını yok ederek, tüm kişileri kendi arkasında düşmana karşı seferber edebilmek için kullanmayı düşündüğü bir taktiğin belirtisidir. Yoksa, o sırada kendiliğinden oluşmuş bulunan örgütler arasında ne eşgüdüm vardı, ne de bunlar Mustafa Kemal Paşa'nın dediği denli yaygın ve köklüydü.

5) --İngilizlerin kışkırtmasıyla ortaya çıkan bağımsız Kürdistan eylemi sona ermiş ve Kürtler, Türklerle birleşmiştir.-- Bu da, yalnız Mustafa Kemal'in telgrafla, Diyarbakır'a bildirdiği emirlerin hemen yerine getirilmiş olduğu

varsayımına dayalı bir yargıdır.

6) --Tüm ülkeyi temsil etmek üzere, Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini birleştirmek ve bu örgütün Anadolu ve Rumeli temsilcilerinden kurulu güçlü bir merkez yönetim kurulu oluşturmak kararı alınmıştır.-- Cafer Tayyar'a verilen bu haber gerçeği değil, tam anlamıyla Atatürk'ün kafasındaki modeli belirtiyordu.

Telgrafın, bundan sonraki maddeleri, bu ilkeler çerçevesinde Cafer Tayyar'dan neler yapması gerektiğine ilişkin isteklerden oluşmaktadır.

Gerçekleşen Düş

İşin ilginç yanı, Cafer Tayyar'a çekilen telgrafın o anda gerçeğe uygun olmamasına karşılık, içinde belirtilen bütün yargıların ve haberlerin, zaman geçtikçe, teker teker gerçekleşmiş olmasıdır.

Bu telgrafın üzerinde bu denli durmamın iki nedeni var : Birinci neden, içinde belirtilen ilkelerin, Atatürk'ün tüm Bağımsızlık Savaşı Stratejisi'ni kapsamakta oluşudur. İkinci neden ise, telgraftaki havanın, Mustafa Kemal'in konuya esas yaklaşımını belirlemesidir. Bütün telgraflar Mustafa Kemal'in belli komutanlar adına ve halk ile birlikte eylem yaptığı havası içinde kaleme alınmıştır. Eylemin genel gelişimi içinde bu hava gerçekten de

yaratılmıştır. Fakat telgrafın çekildiği sırada, bu, yalnız Mustafa Kemal'in kafasındaki plandır. Yoksa gerçek değildir. Henüz ne komutanların, ne de kitlelerin desteğini alabilmiştir. O ise İmparatorluğu yıkıp, yerine Cumhuriyet'i kurmaya bile karar vermiştir o aşamada. Dolayısıyla sihirli kelime --temsil--dir.

Mustafa Kemal Paşa, Bağımsızlık Savaşı'nı elbette, --Heyeti Temsiliye Reisi-- olmadan da, örneğin, Osmanlı Ordusunun bir generali olarak örgütleyebilir ve yürütebilirdi.

Telgrafta dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, genel mantığın, eylemin düşman istilasına karşı başlatıldığı ve mevcut hükümetin yadsınması gerekçesine dayanıldığı biçiminde geliştiğidir.

Bütün bu noktalar düşünüldüğünde görülecektir ki, Mustafa Kemal'in --örgütçülüğü-- artık tümüyle --temsil-- ilkesine ve stratejisine dayalı bir örgütçülüğe dönüşmüştür: İşte bu örgütçülüktür ki, onun Cafer Tayyar'a yolladığı telgraftaki düşlerini, zaman içinde birer birer gerçeğe dönüştürmüştür.

Temsil Stratejisi

Mustafa Kemal'in üçüncü dönemindeki --örgüt-- sorunu, artık, stratejik olarak, --Padişah'ın otoritesine karşı bir --Ulusal İrade-- oluşturmak-- biçiminde algılanabilir.

Bu dönemde, yukarıda da belirttiğim gibi, artık sorun, --ne yapılacağı-- sorunu olmaktan çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa ne yapacağını çok iyi bilmektedir. Sorun, --nasıl yapılacağı-- sorunudur. Düşman kovulacak, vatan kurtarılacak, İmparatorluğa da el konulacaktır. Ama nasıl? İşte bu noktada --örgüt--ün ardındaki ideoloji işin içine karışmaktadır: Bütün bu işler Fransız Devrimi'nin getirdiği Ulusçuluk ve Cumhuriyet düşüncelerine dayalı olarak yapılacaktır. --Örgüt-- açısından bu düşüncelerin iki işlevi vardır: Birinci işlev Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bu düşünceler çerçevesinde örgütlenerek, Mustafa Kemal'in liderliğinde toplumsal kaynakların seferber edilebilmesidir. İkinci işlev ise, savaş sonrası kurulacak siyasal yapıda, İmparatorluğa el konurken yine bu düşüncelerin kuramsal ve hukuksal temel oluşturmasıdır.

İşte tam bu noktada, --örgüt--ü başarıya götürecek taktiklerle, --ulusal temsil--in sağlanmasına yönelik strateji arasında bir çatışma gözükmektedir: Hem --örgüt--ü yukarıdan aşağı bir emir-komuta zinciri içinde kuracak ve tüm eylemi tek elden yöneteceksiniz, hem de bunu ulus adına, temsil ilkesine göre yapacaksınız. Üstelik, uluslararası planda da, Batı'nın sahip olduğu çağdaş siyasal değerlerden sapmadığınıza düşmanlarınızı bile inandıracaksınız. Bu,

son derece zor, --çatışan-- strateji ve taktik ögelerin --uzlaştırılması--nı, ancak, Mustafa Kemal gibi bir --örgüt dehası-- becerebilirdi. Şimdi bu --genel strateji--nin --özel taktik--lerle nasıl uzlaştırıldığını Atatürk'ün ağzından, Mazhar Müfit'in anılarından görelim:

Bilindiği gibi Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'da toplanmıştır. Oysa Kongre'nin ilk açılış tarihi 10 Temmuz olarak saptanmıştı. Bunu öğrenen İngiliz albayı Ravlenson, 9 Temmuz'da Mustafa Kemal'i görmeye gelir. Ravlenson, mütareke koşullarının Erzurum'daki uygulamasını denetlemekle görevlidir. Emrinde iki manga kadar asker de olan Ravlenson, ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'un da yeğenidir. Bir anlamda hem askeri, hem siyasal, hem de (mütareke koşullarına göre) hukuksal güç sahibidir Ravlenson. İşte bu albay, Erzurum Kongresi'ni önlemeye kararlıdır. Mustafa Kemal'e açıkça, --Kongreden vazgeçmezseniz, kuvve-i cebriye ile toplantının dağıtılmasına mecburiyet hasıl olacak.-- der. Buna karşılık Mustafa Kemal, --O halde biz de mecburi ve zaruri olarak kuvvete karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz.-- yanıtını verir. Bunun üzerine de Mazhar Müfit kapıyı açarak, Ravlenson'u dışarı çıkarır.

Kongrenin selameti için alınması gerekli önlemlerin belirlediği taktiklerle,

genel strateji çatışması, bu konuşmanın hemen ardından Mustafa Kemal Paşa'nın şu değerlendirmesinde açığa çıkar: --Pek ihtimal vermiyorum ve ciddi telakki etmiyorum ama, şayet bu zat, kongrenin toplanmasına müdahale etmeye ve mani olmaya kalkışırsa bizim de tedarikli bulunmamız lazım gelir. Aklıma kolordudan biraz muhafız asker istemek gelmiyor değil. Fakat bu iyi bir şey olmaz. Kongreyi millet değil, asker yaptı ve yaptırdı, derler. Ordunun baskısı ve müdahalesi altında Erzurum Kongresi'nin yapılmış olduğu hakkında herhangi bir tahminin yürütülmesi dahi işimize elvermez...--

Görüldüğü gibi, aslında bütünüyle, bir generalin, Mustafa Kemal'in, hemen hemen tümüyle askeri gücüne ve ününe bağlı olan bir eylemi, askerden arındırılmış olarak göstermek, genel stratejinin bir gereğidir.

Öte yandan, kongre için yalnız içten değil, dıştan da ciddi bir engelleme söz konusudur. Sonunda, bulunan çözüm yolu son derece basit ve etkindir: --Sivil giydirilmiş seçme polis ve jandarmalar, kongrenin açıldığı ve açık kaldığı günlerde o civarda seyirci halkmış gibi bulunacaklar ve herhangi bir müdahale vukuunda silaha silahla mukabele edecekler.--

Bu önlemler karşısında Mustafa Kemal'in şu sözleri, ulus iradesini egemen kılmaya çalışan bir liderin, deneyimli geçmişinin kendisine sağladığı üstünlükleri vurgular:

--... Ben bir şey olacağına. İngiliz Kolonel'inin müdahale cesaret ve cür'etini kendinde bulabileceğine asla kani değilim. Sadece, en zayıf ve vukuu en imkansız ihtimalatı dahi güz önünde tutmak daimi itiyadımdır. Sadece bu tedbir ve tertibin mahremiyetine itina etmek ve ortalığı beyhude telaşa vermemek asli şarttır.--

Hem önlem alınacak, hem gizlilik içinde uygulanacak!.. Bu tutum, Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün yaşamında egemendir. Yanındaki arkadaşlarının bir bölümü aslında İttihat ve Terakki'nin --silahşörlük-- geleneğini sürdüren kişilerdir (İttihatçılar gerek siyasal karşıtlarını susturmak, gerekse siyasal iktidara el koymak için sürekli olarak hem --silahşör-- kullanmışlar, hem de Bab-ı Ali baskınında olduğu gibi bizzat kendileri --silahşörlük-- yapmışlardı. İttihatçı liderlerin evlerinde de koruma görevi yapan --silahşörler--in ev halkından sayıldığını Talat Paşa'nın eşi, anılarında anlatıyor (Barlas, 1980).). Nitekim, yukarıdaki sözlerini şöyle tamamlıyor Mustafa Kemal:

--Hoş, bu da olmasaydı, herhangi bir menfi ihtimal karşısında benim, Ali Şevket, Cevat Abbas ve bir iki arkadaşı dahi kongre binası önüne göndermem, kongreyi muhafaza etmek için kafi gelirdi. (Kansu, 1966:45-47).

Bütün bu konuşmalar sonunda 23 Temmuz'da Kongre açıldığında her türlü önlem alınmış, --ayrıca Recep Zühtü (eski milletvekillerinden) , Cevat Abbas (Paşa'nın yaveri ve merhum Bolu mebusu), Şevket (eski Bilecik mebusu) Beyler de ayrıca kapıda muhafız olarak yer almış bulunuyorlardı.-- (Kansu, 1966:78).

Kongre Taktikleri

Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin son aşaması, Sivas Kongresi ile noktalanmıştır. Padişah'a karşı oluşturulacak siyasal gücün kaynağını ve Bağımsızlık Savaşı'nın tek elden yönetimini sağlamak üzere girişilen bu örgütçülük eylemi, yalnız genel toplum düzeyinde değil, kongre düzenlenmesi ve yönetimi açısından da sürekli bir biçimde özel taktiklerin kullanılmasını gerektirmiştir .

Birinci sorun, ulusal iradeyi temsil edecek olan bir kongreye Mustafa Kemal Paşa'nın asker kimliği ile katılmasının sakıncalarıydı. Özellikle dış ülkeler üzerindeki etkiler bakımından çok önemli görülen bu nokta, Mustafa Kemal'in ince bir manevrasıyla görkemli bir biçimde çözülmüştü: Kongrenin açılışı için saptanan (ve sonra onüç gün ertelenen) tarihten iki gün önce, Mustafa Kemal Paşa bütün görevlerinden istifa ediyor ve --bu andan itibaren hiçbir resmi sıfat ve memuriyetim yok, bir millet ferdi olarak ve milletten kuvvet ve

kudret alarak vazifeye devam edeceğim.--(Bu noktada, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul hükümeti tarafından da görevden alındığı unutulmamalıdır.) diyordu.

İkinci nokta, seçilmiş delegelerden oluşan kongreye, Mustafa Kemal'in hangi yetkiyle katılacağıydı. --Çünkü, kongre delegeleri mahallerinde daha önceden seçilmişlerdi.-- Bu sorunun nasıl çözüldüğünü de Mazhar Müfit'ten dinleyelim yine:

--Bu maksatla Hoca Raif Efendi'nin başkanlığında bulunan --Erzurum Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye-- Cemiyetinin bir içtimaı sonunda Mustafa Kemal Paşa'dan bir tezkere ile heyeti faale reisliğini kabul etmesi rica edilmiş ve kendisine beş iş arkadaşı da gösterilmişti. Bu beş arkadaş: Hoca Raif Efendi (bilahare Heyeti Temsiliye azası ve Erzurum milletvekili) , emekli binbaşı Süleyman, Kazım Necati (Erzurum'da çıkan Albayrak gazetesi müdürü) , Dursun Beyzade Cevat (maarifçi ve halen Erzurum milletvekili) Beylerdi.

Hüseyin Rauf Bey de heyeti faale ikinci reisliğine seçilmişti. Heyeti faaleyi bu şekilde seçen cemiyet, İstanbul'da bulunan umumi merkeze de bir telgraf çekerek, kongrede umumi merkez adına rey, mütalaa, hak ve yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesini rica etmişti.

Bütün bu önlemlerle yetinmeyen --Müdafaa-i Hukukçular-- kesin çözüm sağlayıcı

taktik darbeyi de ihmal etmemişlerdi:

Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in kongre delegelikleri de ayrıca Cevat Dursunoğlu'nun ve Kazım Bey'in kongre murahhaslıklarından istifa eylemeleri ve boşalan iki yere müşarünileyhlerin seçilmesiyle temin edilmişti.-- (Kansu, 1966:?5-?6).

Açıkça görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, kongrenin güvenliği konusunda olduğu gibi, hukuksal açıdan da hiçbir noktayı rastlantıya bırakmak niyetinde değildi. Nitekim, kongrenin açılışına bütün yüksek rütbeli komutanları (başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere) yanına alarak gitmişti. Böylece, gücünü kanıtlamış oluyordu. Öte yandan kendisi, sivil giysilerle kongreye katılarak, ulusal irade kavramına gölge düşmesini önlüyordu. Bu yüzden, kongre başlamadan önce, askerler salondan ayrılmışlardı.

Üçüncü nokta; kongre başkanlığıydı. O sırada, bir kesimin Mustafa Kemal'in başkanlığını önlemek istediği anlaşılıyor. Bu engelleme, özellikle Mustafa Kemal'in asker oluşuna dayandırılan bir propaganda ile yürütülüyordu. Buna karşılık, eylem arkadaşları, Mustafa Kemal'in de, Rauf Bey'in de ordu ile ilişkileri kalmadığını söyleyerek karşı propaganda yapıyorlardı. Sonunda, yukarıda değindiğim taktiklerle, bu sorun hemen çözülüvermişti.

Örgütün Niteliği

Erzurum Kongresi, yapısı bakımından o günkü eylemi yansıtır. Bu yapı hakkında elimizde kesin bir liste vardır. Mazhar Müfit'in titiz kayıtçılığı sayesinde bu kongreye katılanların isimleri ve meslekleri tarihe geçmiştir.

Bu listeye baktığımızda, Mustafa Kemal dahil olmak üzere 57 kişinin adını görüyoruz. Bu 57 kişinin mesleklere göre dökümü şöyle bir görünüm veriyor: 17 kişi sivil ve asker, bürokrat ve eski bürokrat. 9 kişi tüccar. 6 tane çiftçi var. Din adamlarının sayısı da 6. Arkadan 4'er kişi ile onları, eski ve yeni politikacılar, avukat ve dava vekilleri ve doktorlar izliyor. Gazeteci ve yazarların sayısı 3. 2 kişinin yanında yalnızca --eşraftan-- yazılmış. Son olarak 1 şeyh ve 1 de hoca var.

Bu dağılım bize Erzurum Kongresi'nde, o dönem toplumunun egemen güçlerinin yeterince temsil edildiği izlenimini veriyor. Bürokrat ve eski bürokratların başat bir nitelik taşıması ise, hiç kuşkusuz, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde bu kişilerin etken olmasının bir sonucu. Ayrıca, o dönem toplumundaki --egemen güç-- kavramına da oldukça uygun. Kapitalizmin henüz filiz halinde bulunduğu ve dışa bağımlı nitelik taşıdığı düşünülürse, feodal kökenli olanlarla, tarihsel ağırlık taşıyan bürokratların çoğunlukta olduğuna

şaşmamak gerek. Unutmayalım ki, Erzurum Kongresi bir Anadolu Kongresi'dir. Bu nedenle feodal nitelikli kişilerin ağırlık taşıması olağandır. Ayrıca hemen dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, sivil ve asker bürokratlardan sonra, en büyük grubun yine, tüccarlar olduğudur.

Taktik Gereği, Saltanata ve Hilafete Karşı Takınılan Tutum

Mustafa Kemal Atatürk'ün Erzurum Kongresi sırasında Cumhuriyet'i ilan etmeye kararlı olduğunu yine Mazhar Müfit ile konuşmalarından biliyoruz. Şimdi, Cumhuriyet'i ilan etmeye karar vermiş olan, fakat bu kararı kendi deyimiyle --milli bir sır-- olarak saklayan Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi açış konuşmasını nasıl bitirdiğine bakalım:

--En son olarak niyazım şudur ki, cenabı vacibül amal hazretleri, Habibi Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafaai ve diyaneti celilei ahmediyenin ilayevmilkıyame harisi astakı olan milleti necibemizi ve makamı saltanat ve hilafeti kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun.-- (Kansu, 1966:85).

Bu sözlerden sonra neler olduğunu yine Mazhar Müfit şöyle anlatıyor:

--Paşa'nın bu nutku, salonu yerinden sökecek kadar kuvvetli ve sürekli bir surette alkışlanmıştı. Nutkun sonundaki duayı, padişahlık ve hilafet

müessesesi hakkındaki temenniyatı belki garip bulursunuz. O zaman ben de aynı hissi duymuştum. Hatta, kongre akşamı Paşa'ya: --Paşam, nutkunuzun sonunu müftü efendinin duası gibi bitirdiniz.-- dedim. Bu tarz konuşmamı hoş gördüğü için sadece güldü ve: --Maksadını anlıyorum, anlıyorum ama, şimdi vazifemiz halkı, vatanı ve esir Padişah'ı kurtarmaya inandırmaktan ibarettir.-- cevabını verdi ve ilave etti:

--Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamak ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek, başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir.-- (Kansu, 1966:85) .

Sanırım, Atatürk'ün taktik açıdan tüm gizi bu tümcede görülebilir: --Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamalı ve zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek-- her devrimci eylemin, her devrimci liderin şaşmaz bir ilkesi olmalıdır. Mustafa Kemal Atatürk, bu ilkeyi sanki kendisi üretmişçesine, büyük bir titizlikle uygulamış, bu yüzden de taktik açıdan, yenilmez bir nitelik kazanmıştır.

Hiçbir Zaman Toplanmayan Heyet-i Temsiliye

Ulusal iradeye dayalı olduğu konusunda hiçbir tereddüt yaratılmamasına özel bir özen gösterilen Erzurum Kongresi sırasında, bütün işlemler mevcut hukuk kurallarına uygun olarak yapılıyordu.

Sanırım bu nokta son derece ilginçtir. Devrimci bir lider, devrimci bir

kongreyi, ortadan kaldırmak istediği düzenin üstyapı kurallarına göre işletiyordu. Çünkü, meşruiyeti belli bir düzene dayamak zorunluğu duyuluyordu. Bu --meşruiyet--, ilerde, --Padişah'ın dinsel-geleneksel otoritesine karşı, Mustafa Kemal'in halka dayalı otoritesinin-- kabul edilmesi süresince önemli bir görev yapacaktı.

İşte bu çerçeve içinde Erzurum Kongresi o sırada yürürlükte olan --Cemiyetler Kanunu--na göre toplanmış, vilayetçe onaylanmış ve örgütlenmesini de buna göre yapmıştı.

Gerek o sıradaki yasalara göre, gerekse Mustafa Kemal'in istekleri doğrultusunda yapılması gereken işlerden biri, bir --Heyet-i Temsiliye-- seçmekti.

Her konuda olduğu gibi, Mustafa Kemal'in heyet-i temsiliye'ye girip girmemesi yine tartışmalıydı. Sonunda, Mustafa Kemal istediğini yaptırdı ve Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Erzurum Valiliğine verilen dilekçe şöyleydi:

24.8.1919

Erzurum Vilayeti Aliyesine

Utufetli Efendim Hazretleri,

Şarki Anadolu'da mevcut olup, aynı maksat ve gaye ile şimdiye kadar

teşekkül etmiş olan bilcümle milli cemiyetler Erzurum'da akdettikleri malum kongre kararıyle --Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti--, namı müştereki altında ittihat ve ittifak eylemişlerdir.

Cemiyetimizin merkezi elyevm Erzurum'dur. Heyeti idaresi demek olan --Heyeti Temsiliye--si azasının isim ve hüviyetleri berveçhizir derç ve matbu nizamnamei esasisinden iki nüshası merbuten takdim edilmiştir. Cemiyetler Kanunu'na tevfikan ilmühaberinin tarafımıza itası zımnında işbu beyannamemiz makamı ailelerine takdim olunur. Olbapta emrü irade hazreti menlehülemrindir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa : Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten müstafi.

Rauf Bey : Bahriye Nazırı Esbakı

İzzet Bey : Sabık Trabzon Mebusu

Raif Efendi : Sabık Erzurum Mebusu

Servet Bey : Sabık Trabzon Mebusu

Şeyh Fevzi Efendi : Erzincan'da Nakşi Şeyhi

Bekir Sami Bey : Beyrut Valii Sabıkı

Sadulah Efendi : Sabık Bitlis Mebusu

Hacı Musa Bey : Mutki Aşiret Reisi

Bu dilekçeden ve listeden açıkça anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Paşa, yeni bir siyasal güç kaynağı oluşturmak isterken, toplum içindeki mevcut güç piramidini kullanmaktadır. Yalnız mevcut hukuk kurallarına uygun davranmakla kalmamakta, kurduğu yeni örgütteki --temsil-- yetkisini de, zaten o sırada toplumun güç piramidine göre, tepelerde bulunan kişilerden seçmektedir.

Burada Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir taktisyen olduğunu bir kez daha görüyoruz. Seçim, genel stratejiye, yani Padişah'ın dinsel-geleneksel gücünün karşısına --ulusal irade-- kavramıyla çıkılmasına son derece uygundur. Ayrıca, çok önemli bir nokta, bu --Heyet-i Temsiliye--nin, Mustafa Kemal'in varlığına bir --meşruiyet-- kazandırmaktan başka işlevi de yoktur. Bakın bu konuda Mustafa Kemal Atatürk ne diyor:

--Efendiler, istitrat kabilinden şunu arz edeyim ki, bu zevat hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresi'ne iştirak etmişler ve müteakıp biri Erzurum'a, diğeri Erzincan'a avdet ederek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresi'ne ihtihak eden Bekir Sami Bey, İstanbul'da Meclisi Mebusan'a

gidinceye kadar, beraber bulunmuşlardır.-- (Atatürk, tarihsiz:67-68) .

Görüldüğü gibi, sorun, birlikte çalışıp karar alabilecek bir grup oluşturmaktan çok, Mustafa Kemal Paşa'ya yetki verilmesidir.

Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin öncülü olan Sivas Kongresi sırasındaki taktikleri içinde, Mustafa Kemal Paşa bu yetkisini duraksamadan kullanmıştır:

--Nihayet, Heyeti Temsiliye azası olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk ve Sivas Kongresi'ni vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissolunduğu zaman ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyeti Temsiliye mühriyle mühürledim.

Heyeti Temsiliye'den:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Ulemadan Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Berveçhibala esamisi maruz zevat; Şarki Anadolu namına Sivas Kongresi'nde

bulunmak üzere Erzurum Kongresi'nce memur edilmiştir. (Mühür) (Atatürk, tarihsiz:83).

Açıkça görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, yalnız --devrimci bir önder-- değil, aynı zamanda --devrimin önderi--dir.

Hukuksal Başkanlık, Gerçek Liderlik

Devrimci eylemin uygulamadaki gerçek lideri Mustafa Kemal Paşa, bu rolünü, hukuksal olarak da desteklemek için hiçbir fırsatı kaçırmak niyetinde değildi. Örneğin, Sivas Kongresi'nin açılışında, kendisinin başkan seçilmesini önlemek isteyenlerin öne sürdüğü, Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Paşa'nın ortaya attığı harf sırasına göre başkanlık yapılması önerisine hemen ve sert bir biçimde, şu sözlerle karşı çıkmış ve oylamayı kazanmıştı:

--Paşa Hazretleri şahsiyattan, müsavattan bahsediyorlar. Fakat ne yazık ki, daha dün İstanbul'dan gelen en yakın arkadaşlarım vaziyete gayrı vakıf ve şahıslarına karşı pek ziyade hürmetkar olduğum bir ihtiyarı tavsit ederek (aracı kılarak) bilfiil şahsiyat yapıyorlar.-- (Kansu, 1966:217) .

Mustafa Kemal Atatürk, bir yandan tam bir komitacı gibi fiilen duruma egemen oluyor, öte yandan tam bir meşruiyetçi gibi, bütün yasal mekanizmalardan sonuna dek yararlanıyordu. Örneğin, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın son toplantısında Meclis Reisi seçilmek bile istemişti. Kendisi

Anadolu'da bulunduğu halde, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na başkan seçilmek istemesinin gerekçelerini şöyle sıralıyordu:

--Kuvayi Milliye'nin, millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, Meclis fesholunduğu halde riyasete ait vezaifi emniyetle ifa eylemek, hayatımızla gayrikabili telif bir sulh teklifi karşısında kıyamı milli yapılırsa riyaset vaziyetiyle milletin maddi ve manevi kuvvetlerini müdafaaya tevcih etmek mülahazalarıdır.-- (Atatürk,tarihsiz: 374-375) .

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, ulusal liderliği yürütürken, dış dünya ve Osmanlı yenilgisi hiçbir zaman aklından çıkmıyordu. Zaten Atatürk, toplumsal bir ihtilal ile ulusal bir bağımsızlık savaşını birlikte yürüten ilk liderdi dünyada.

Manda Konusunun Tartışılmasındaki Taktikler

Sivas Kongresi'nin hukuk açısından en önemli yönü, nasıl, ulusal çapta bir temsil mekanizmasının kabul edilmesi idiyse, siyasal bakımdan da en çarpıcı kararı, manda olayının oldukça kesin bir çözüme bağlanmış bulunmasıdır (Manda olayının temelini oluşturan Wilson'un ünlü ilkeleri için, Berkes bunların komünizmi önlemek amacına yönelik biçimde Osmanlı'nın egemenliğine son verdikleri gibi çok ilginç (ve bence haksız olmayan) bir görüş öne sürüyor (Berkes, 1979).

Manda konusunun Erzurum Kongresi'nden beri süren bir tartışma olduğu ve Sivas Kongresi sırasında da Mustafa Kemal'in pek çok yakın arkadaşı dahil, güçlü bir yandaş kadrosunca desteklendiği düşünülürse, bağımsızlığa uygun ve çözüm sağlayıcı bir sonucun alınmasının zorluğu ortaya çıkar.

Manda konusunun tartışıldığı oturuma da Mustafa Kemal Paşa başkanlık etmektedir. Henüz tartışmalara geçmeden, önemli bir sorun hakkında açıklamalarda bulunacağını belirtir ve şöyle der:

--Malumu alileri, bir Mister Bravn'dan bahsedilmektedir. Mister Bravn'ın manda meselesi hakkında temaslar yapmak ve kat'i netice almak üzere Sivas'a kadar geldiği kat'iyet ve ciddiyetle söylenmiş olduğu yüksek heyetinize sunulan muhtırada da Mister Bravn'dan ve 50 bin kişilik bir amele ordusu getireceğinden, bu husustaki resmi ifadelerinden bahsolunmaktadır.

Vaki olan müracaat ve talebi üzerine Mister Bravn'ı kabul ettim ve kendisiyle uzun uzun konuştum. Amerikalı bir gazeteci olan Mister Bravn, bana: --Hiçbir resmi sıfat ve memuriyetim yoktur. Tamamiyle hususi ve şahsi mahiyette olarak sizinle görüşüyorum,-- dedi.

Kendisiyle manda mevzuu üzerinde de görüştüm. Mister Bravn, Amerika'nın

mandaterlik gibi bir vaziyet ve vasfı asla kabul etmeyeceğini, buna kendisinin de taraftar olmadığını, hürriyet ve demokrasi memleketi olan Amerika'nın bir milleti nasıl esir halinde tutabileceğinin düşünülebildiğini bana esefleriyle nakletti. Hatta şöyle söyledi: --Manda kelimesine Amerikalılar ve Amerika gibi ben dahi tamamiyle yabancıyım. Manda'nın tam bir tarifini dahi yapmaya muktedir olmadığımdan emin olabilirsiniz.--

Arkadaşlarım, vaziyet böyle olduğuna ve muhtırada da Mister Bravn ve mandadan bahsedildiğine göre, hadiseyi etüt etmekliğiniz için celseye on dakikalık bir ara veriyorum.-- (Kansu, 1966:240).

Görülüyor ki, Mustafa Kemal Paşa, oturum başkanlığının bütün ayrıcalıklarından, duraksamasız yararlanmaktadır. Tartışmalara bile geçmeden, kendi düşüncelerini, yandaşlarınca açık seçik anlaşılacak biçimde özetlemiştir.

Ayrıca, burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, propagandanın ve karşı propagandanın kullanılış biçimleridir. Bilindiği gibi, çağdaş propaganda tekniğinde, gerçeğe uygun olmayan karşı propagandanın ögeleri abartılır, güçlendirilir, iyice etkili duruma sokulur ve sonra, tam bir darbe ile, gerçeğin karşısında yok edilir. İşte Mr. Bravn'ın durumu ve Amerikan mandası konusunda da Mustafa Kemal öyle yapmıştır. Amerikan mandası ve yardımı

konusunda en abartmalı haberleri kabul etmiş, daha sonra, gerçek karşısında bunları yokedivermiştir.

Dikkat edilecek bir başka nokta, Mustafa Kemal Paşa'nın kullandığı terimlerdir. --Manda-- teriminin --esaret-- terimiyle yer değiştirmiş olması herhalde bir rastlantı değildir. Hele hele, --Hürriyet ve Demokrasi aşığı bir ülke--nin buna karşı olduğunun söylenmesi hiç rastlantı değildir. Benim, Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasını çağdaş propaganda ilkeleri açısından değerlendirmem, belki pek çok okura, bir abartma olarak görünebilir. --Mustafa Kemal Paşa, o günlerde, bunları ne bilirdi, ne de bunlarla uğraşacak durumu vardı-- diye bir itiraz ileri sürülebilir. Oysa bakın, kendisi oturuma ara verdikten sonra ne diyor?

--Mister Bravn hakkında yapılan propagandanın yanlışlığını tebarüz ettirmek için kongreyi keyfiyetten haberdar ettim. Bu hakikat üzerine manda isteyen muhtıra sahipleri de bir an düşünsünler. On dakikalık ara, bu düşünmeyi temine kafidir.-- (Kansu, 1966:240).

8 Eylül'de başlayıp 10 Eylül günü bir karara bağlanan --manda-- tartışmaları, uzun konuşmalardan sonra, yine bir taktikle son buldu: Rauf Bey'in önerdiği çözüm, Amerikalıların, yardım olanaklarını araştırmak ve yıllardan beri

hakkımızda yapılan olumsuz propagandanın doğruluğunu incelemek üzere Anadolu'ya çağrılmasıydı. Mustafa Kemal Atatürk'ün --bu mektubun gönderilip gönderilmediğini çok iyi hatırlamıyorum-- dediğine bakılırsa, konu, onun istediği biçimde, belli bir taktik sonunda, çözüme ulaştırılmıştı (Atatürk, tarihsiz:114) .

Bütün bu tartışmalar olagelirken, Amerikalıların tutumu hep Osmanlıların lehine olarak algılanmıştı. Bunun en önemli nedenlerinden biri de Wilson'un, --kendi kendini yönetim-- anlayışını savunduğu ünlü 14 ilkeyi öne sürmüş olmasıydı. Böylece Anadolu halkı da, kendi yazgısını kendisinin belirleme arzusunun A.B.D. tarafından kabul edileceğini sanıyordu. Oysa, A.B.D. çok başka bir görüş sahibiydi. Türkiye'yi denetlemek istiyordu (Duru, 1978:44) .

Amerika'da egemen propagandanın sürekli olarak Osmanlılar aleyhine yapıldığını belirten Mine Erol, bu gerçeği şu satırlarla belirtiyor: --Wilson, yapılan propagandaların o kadar tesiri altında kalmıştı ki, Türklere karşı olan olumsuz tutumunu, Paris Sulh Konferansı'nda da sürdürdü.-- (Erol, 1976:71.). Nitekim, o dönem A.B.D. kamuoyunun egemen tutumu da bu yargıları desteklemektedir (Ulagay, 1974:16) .

Manda Sorunu ile Başkanlık Sorunu Arasındaki İlişkiler

Sivas Kongresi'nde olup bitenler için, iki ayrı kaynak vardır: Birinci kaynak, Atatürk'ün Nutuk adlı yapıtıdır. İkinci kaynak ise, olayları onunla birlikte yaşayanların anıları ve yorumlarıdır. Bu ikinci tür kaynaklar da kendi içlerinde ikiye ayrılırlar. Bağımsızlık Savaşı sırasında ve sonra, onunla sürekli düşünce ve eylem birliğinde olanlar (Mazhar Müfit, İsmet İnönü gibi) bir gruptur. İkinci grup ya savaş sırasında, ya da sonra, onunla ters düşenlerdir (Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve hatta Ali Fuat Cebesoy gibi) .

Bu her üç tür kaynağa da yakından baktığımızda Sivas Kongresi başkanlığı ile mandacılık arasında bazı ilişkiler görüyoruz.

Bu ilişkiler; Mustafa Kemal Atatürk'e göre, kendisi mandaya karşı olduğu için, mandacı olanların onun başkan olmasını istememeleri biçimindeydi. Bekir Sami'nin evinde yapılan ünlü toplantıda, kendisinin başkan olmaması yolunda alınan kararı bütünüyle böyle yorumlamaktadır Mustafa Kemal Paşa.

Oysa, bütün kaynakların bize öğrettiğine göre, Mustafa Kemal Paşa ile çevresindeki bazı kimselerin sorunu, temeli kişilik çatışmasına kadar inen bir yöntem ve anlayış uzlaşmazlığıydı. Kişisel olarak Mustafa Kemal'in güçlü kişiliğine, yöntemsel olarak da, ödün vermez tepeden inmeci laik devrimciliğine ayak uyduramıyorlardı.

Aslında aşağıdaki satırlar, durumu oldukça güzel yansıtır:

Atatürk'ün, Söylev'deki anlatışıyla, --Milli Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları... Kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe... Mukavemet ve muhalefete geçiyordu.--

Atatürk, o yolcuları, yüreğinde büyük kırgınlık da duymaksızın aşıp veya etkisiz duruma getirip yoluna devam ediyordu. Çünkü, --milletin vicdanında ve istikbalinde-- sezdiği büyük gelişme eğilimini, kendi vicdanında --bir milli

sır-- gibi taşıyarak, adım adım gerçekleştirmekle yükümlü sayıyordu
kendini.-- (Ecevit, 1977).

Bu durumu, Mustafa Kemal Paşa, kişisel gücüyle, düşüncelerini birbirini
destekler bir biçimde kullanmak için, kendine göre yorumluyor. Amacı, belli
doğrultuda olan düşüncelerini, o güne dek, kazandığı zaferlerle güçlendirdiği
kişiliğinin liderlik kuvvetiyle desteklemek. Örneğin, Sivas Kongresi'nin
açılışından önce Bekir Sami Bey'in evinde yapılan ve kendisinin Kongre
Başkanı seçilmemesi için karar alınan toplantıyı bakın nasıl yorumluyor:

--Anlaşılıyor ki, bu arkadaşlar, kendi aralarında --manda-- fikrini kabul
etmiş bulunuyorlar. Beni reis seçtirmemeye gayret sarfetmelerinin ve politik
taktiklere sapmalarının tek izahı: Kendilerinden bir, reise mandayı el
çabukluğuna getirip kongre kararına bağlanmak... arzusundan ibarettir. Ama,
hakikaten şayanı hayret ve teessüf bir manevra...-- (Kansu, 1966:233) .

Oysa, --bu arkadaşlar-- arasında olan ve onların lideri durumunda bulunan
Rauf Bey için, yukarıdaki anıları aktaran Mazhar Müfit, bakın ne diyor:

--Hakikat bu ve böyleyken, Rauf Bey'in mandacı olduğunu, manda istediğini
nereden çıkardılar ve bu şayiayı nasıl yaydılar?.. Hiç şüphe yok ki, Rauf

Bey'e --mandacı--lık izafe edenler, onun gıyabında kendi propagandaları bakımından faydalanmak isteyenler ve Mustafa Kemal'le arasındaki münasebetleri zedelemeye çalışanlardır.-- (Kansu, 1966:250-251).

Bütün bu çözümlemelerin ortaya çıkardığı nokta, Mustafa Kemal'in aman bilmez bir taktisyen olduğudur.

Örgüt ve Genel Strateji Açısından Sivas Kongresi

Sivas Kongresi, Bağımsızlık Savaşı içinde belli bir yere sahip olmakla birlikte, asıl anlamını, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrim stratejisi içinde kazanır.

Bilindiği gibi, bu kongrede ulusun temsil edilme olayı, genişletilmiş, o zamanki dernekler yasasına göre kurulmuş olan derneğin adı --Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti-- olarak saptanmıştır. Böylece artık, Mustafa Kemal Paşa, bu derneğin yürütme kurulu üyesi ve başkanı olarak gerektiğinde tüm ulus adına söz söyleyebilecek ve eylem yapabilecek yetkilere sahip oluyordu.
Bir anlamda, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı Başkanlığına seçilememekten dolayı yitirmiş göründüğü olanaklara, bu yolla sahip olmuştu (Vahdettin ile Damat Ferit, Sivas Kongresi'nin toplanmasını önleyemeyince hem Anadolu'ya karşı eylemı şiddetlendirmiş, hem de İngilizlerle İngiliz manda'sını kabul eden bir anlaşma imzalamışlardı (Akşin, tarihsiz:5).).

Bu durumun, genel strateji içinde, Padişah'a karşı sürdürülecek olan savaşta
Mustafa Kemal'e sağladığı büyük güç açıktır (Birçok yabancı gözlemci de
Erzurum ve Sivas Kongrelerini --halk egemenliği-- kavramının temeli sayar.
Örneğin, bkz. Wortham, 1930:89-96.--).

Aslında, Mustafa Kemal Paşa'nın işin en başından beri, ülke çapında,
kendiliğinden ortaya çıkan pek çok tepkiye yön verdiği açıktır.

Bu konudaki en belirgin örneklerden biri, Kazım Özalp'ın anılarında görülür.
Özalp şöyle anlatıyor:

--Ayda bir kere, İzmir'in şimal mıntıkası cephelerinden ve cepheye yakın
kazalardan gelen temsilciler, Balıkesir'de toplanırlardı. Bu toplantılarda
muhtelif milli meseleler görüşülür ve mühim kararlar alınırdı. Anzavur
çarpışmasından sonra 19.11.1919'da toplanan kongre, Anzavur'a karşı yapılan
hareketi tasvip ile bu hareket sırasında gayret ve fedakarlık gösterenleri
takdir etmişti. Aynı zamanda bu kongre heyeti, General Milne hattının kabul
edilmeyeceğini ilan ile, cephelerde büyük çapta faaliyete geçilmesine ve bunun
için de çok büyük bir miting yapılmasına karar almıştı.

Üç gün devam eden bu kongrenin aldığı en mühim karar, Anadolu'daki Heyeti
Temsiliye ile muhabere edilerek --Redd-i İlhak-- unvanının bundan sonra

--Müdafaa-i Hukuk-- olarak değiştirilmesinin kabul edilmesidir. Bu suretle, bütün Anadolu'nun müşterek bir gaye uğrunda tek bir kitle halinde hareket ettiği ve bu mukaddes gayeye erişebilmek için Erzurum'dan İzmir'e kadar bütün memleket halkının aynı heyecanla mücadeleye atıldığı ilan edilmiş oluyordu.

Bu yüksek işbirliğinin, memleket içerisinde ve dışarısında bizim için ne kadar önemli olduğu ve kuvvetimizin değerini ne kadar çok arttırdığı açıktır.
Bu zamana kadar milli harekatın karşısında olanlar, Anadolu'nun ikiye ayrılmış bulunduğu görüşündeydiler. Biz, bu kafada olanları büyük bir hayal kırıklığına uğrattık.-- (Özalp, 1971:75).

Sivas Kongresi, Mustafa Kemal'e o güne dek düşlediği eylemi yapabilmesi için yasal yetkilerin de verildiği bir olay niteliği taşır.

Nitekim, Velidedeoğlu da Erzurum ve Sivas Kongrelerini Milli Mücadele örgütlenmesinin yeni bir aşaması sayar (Velidedeoğlu, 1981:9).

Sivas Kongresi ve İttihatçılar

Mustafa Kemal Paşa'nın yaşamında örgüt dönemlerinden üçüncüsü olan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak dönemi, Sivas Kongresi ile kapanıyordu. Bu dönem aslında denetimin kendi elinde olmadığı İttihatçı dönem ile bir hesaplaşmayı da içeriyordu.

İttihatçılar döneminde gerek partiyi, gerekse hükümeti denetlemek için yaptığı girişimler sonuçsuz kalınca bir süre sessiz kalmayı yeğ tutan Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra artık sırasının kendisine gelmiş olduğunun farkındaydı (Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete girme çabaları, Vahdettin'in Padişah olması ile hız kazanır. Veliahtlığından tanıdığı Vahdettin'i etkileyerek İmparatorluğu çıkmazdan kurtarmaya çalışır. Siyasal çözümler arama ve iktidara el koyma arzusu, aslında daha da erken başlar. Bir olayı kendi ağzından Asım Us şöyle anlatıyor: --Mustafa Kemal, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale, İngiliz ve Fransız donanmaları tarafından zorlandığı zaman İstanbul'u kurtardıktan sonra bu kurtuluşun muvakkat olduğuna inanıyordu. Almanya'nın mağlup olacağına ve onun yanında Türkiye'nin de tehlikeye uğrayacağına kani bulunuyordu. Bunun için Almanya mağlup olmazdan önce Osmanlı Devleti'nin münferit sulh yapması çaresini düşünüyordu. Mustafa Kemal bir gün bu maksatla o zaman Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa ile mülakat yapmış ve maksadını anlatmıştır. Cemal Paşa, bunun nasıl yapılabileceğini sorunca, --Benim elimde bir ordu var, düşmanı buradan kovan askerler icabederse İstanbul üzerine yürür, mesele halledilir,-- demiştir.

Cemal Paşa, iptida buna muvafakat eder görünmüştür. Münferit sulh yapabilmek

için bir hükümet değişikliği olacaktı. Yeni hükümette Cemal Paşa Sadrazam, Mustafa Kemal Harbiye Nazırı olacaktı. Bir idari inkılap yapılacaktı. Bu şekilde aralarında sözleştikten sonra Cemal Paşa korkmuş, verdiği sözden dönmüştür. Sözünden dönmekle beraber hadiseyi Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya da duyurmuştur. Mustafa Kemal bundan çok sıkılmış, hatta hiddetini yenemeyerek, Cemal Paşa'yı düelloya davet etmiştir. Mustafa Kemal, Cemal Paşa'dan tarziye vermesini istiyor. Şartlarını söylüyor. Aksi takdirde rast geldiği yerde Cemal Paşa'yı vuracağını söylüyor. Hadise bu şekli alınca Enver Paşa da vaziyetten memnun olur. Gerek Mustafa Kemal'i, gerek Cemal Paşa'yı kendine rakip gördüğü için, her ikisinden de bu suretle kurtulacağını hesap ediyordu.

Bu sırada Mustafa Kemal'in arkadaşı Fethi Bey araya giriyor. Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e tarziye vermeye razı oluyor. Mustafa Kemal, Beyoğlu'nda Perapalas Oteli'ne geliyor. Muayyen bir saatte Cemal Paşa da orada bulunur. Mustafa Kemal'in tayin ettiği şartlar dairesinde kendisini kabul ediyor.

Hadise bu suretle kapanıyor.

Gazi, yukarıda not halinde kaydettiğim hatıralardan bahsettikten sonra kendisine şu suali sormuştum:

--Paşam şayet Cemal Paşa verdiği sözde durmuş olsaydı ne yapacaktınız?-- Şu

cevabı verdi: --Hükümeti değiştirecek, derhal İtilaf Devletleri ile iyi şartlar altında sulh yapacaktım. Bu suretle sonradan başımıza gelen felaketlerin önüne geçecektim. O zaman yalnız bir bela kalacaktı. O da saltanat ve sultanlar belası ve o belayı da mutlaka memleketin başından atacaktım. Fakat onu başka türlü bir tedbirle atacaktım.-- (Us, 966:32-33).).

--Vatanı kurtarma-- görevi sırasında --İttihatçılık-- ve --İttihatçılar--, onun hem en büyük desteği, hem de en büyük kösteğiydi. En büyük desteğiydi, çünkü Bağımsızlık Savaşı'nın örgütlenmesi ancak siyasal bakımdan aktif kadroların desteğiyle olabilirdi ve bu kadrolar genellikle --İttihatçılar--dan oluşuyordu. Buna karşılık, İttihatçı-İtilafçı çatışması ve ayırımı topluma o denli işlemişti ki, Bağımsızlık Savaşı'nın bu gruplardan birinin tekelinde ya da en azından denetiminde olması, öteki grubun eyleme karşı tutum takınmasına yol açacaktı. Nitekim uzun süre, Mustafa Kemal'in İttihatçı olduğu propagandası etkin bir biçimde kullanılmıştı.

Oysa, gerçek tam tersineydi. Mustafa Kemal Paşa, çoktan --İttihatçılık-- dönemini kapamış, zaten hiçbir zaman denetleyemediği bu örgüte karşı olumsuz bir tutuma girmişti.

İstanbul gazetelerinin de, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı İttihatçılara mal

etmesi üzerine, Sivas Kongresi'nde, kongreye bütün katılanlarca edilecek bir
yemin kabul edildi. Bu yeminin metni şöyleydi:

--Saadet ve selameti vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsi takip
etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma,
mevcut fırakı siyasiyeden hiçbirinin emeli siyasiyesine hadim olmayacağıma
vallahi billahi...-- (Bu yemini yalnız Mazhar Müfit Kansu etmemişti.
Kendisinin Mustafa Kemal'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri olduğunu
düşünen ve içtenliğine inanan Kongre onu dışlamadı. Mazhar Müfit'in bu yemini
etmeme gerekçesi, daha önce, İttihat ve Terakkiye ve her fırsatta, her sahada
onun menfaatine çalışacağına yemin etmiş olmasıydı.

Sivas Kongresi'nin ortamını belirtme bakımından, değerli tarihçi Uluğ
İğdemir'in yayımladığı Sivas Kongresi tutanaklarından, bu yemin metninin ilk
önerildiği biçimi ile sonradan değiştirilen ifadesine bakmak ilginç olacaktır.

4 Eylül 1335 (1919) tarihinde yapılan birinci genel toplantıda önerilen
yemin metni şöyle: --Makam-ı celil-i hilafet ve saltanata, islamiyete, devlete,
millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye takip
etmeyerek her türlü ihtirasat-ı şahsiye ve siyasiyeden ve fırkacılık amalinden
münezzeh bir azm-ü iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin

ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah.-- (İğdemir. 1969:3).

Daha sonra --hilafet ve saltanat-- sözleri çıkarılıyor ve İttihat ve Terakki'yi suçlayıcı ifadeler konuyor: --Saadet ve selamet-i vatan ve milletten başka kongrede hiçbir maksad-ı şahsi takip etmeyeceğime; vatanın bugün duçar olduğu mesaib ve felaketin müsebbibi bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma ve mevcut fırak-ı siyasiyeden hiçbirisinin amal-i siyasiyesine hadim olmayacağıma vallahi, billahi.-- (İğdemir, 1969:18).

Daha sonra, İttihat ve Terakki'nin yalnız adı bırakılarak, onu suçlayıcı ifadeler de yeminden çıkarılıyor (İğdemir, 1969:21).) (Kansu, 1966:219).

Hiç kuşkusuz, bu durum, başında bulunduğu eylemi, bütün siyasal çekişmelerin üstünde tutmak ve ulusu, ardında yekvücut olarak birleştirmek isteyen Mustafa Kemal'in çok işine gelmişti. Böylece, hem kendi eyleminin bütünlüğünü sağlıyor, güç kazanıyor, hem de İttihat ve Terakki ile tarihsel hesabını görmüş oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nden sonra, İstanbul Meclis-i Mebusan'ı dağıtılana dek, ülkeyi Heyeti Temsiliye Başkanı olarak yönetmişti. İçinde komutanların da bulundukları bu heyet, günlük işlerle de, askeri ve siyasal konularla da uğraşıyordu (İğdemir, 1975 ve Baykal, 1974).

....
....

IV-) DÖRDÜNCÜ DÖNEM: --TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ--

İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın dağıtılmış olması, Mustafa Kemal Paşa'nın çok işine yaramıştı.

O güne dek, sürekli biçimde tüm Anadolu için tek yönetimin temsilcisi olma savaşımında ve savında bulunan --Kuvay-ı Milliyeciler--, yalnız belli derneklerin biraraya gelmesi yoluyla değil, --Ulusal Meclis--i Anadolu'da toplama yoluyla da toplumun tek ve biricik temsilcisi olduklarını --dünya aleme-- ilan etmiş olacaklardı.

İstanbul'daki Meclis işgalci güçler tarafından dağıtıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa hemen Ankara'da bir Meclis toplama hazırlığına başladı.

Daha önce belirtmiş olduğum gibi, bu Meclis'in seçimi, bugün alışageldiğimiz yöntemden oldukça farklıydı. Mustafa Kemal'in Meclis'in toplanmasıyla ilgili bildirisine dikkatle bakıldığında, seçilecek kişilerin --güvenilir ikinci seçmenler--ce seçilmesinin öngörüldüğü anlaşılır.

--Heyeti Temsiliye-- adına imzaladığı bildiride, Mustafa Kemal seçimi yapacak olanları şöyle sıralıyordu: 1) Kazalardan çağrılacak olan ikinci seçmenler.

2) Liva merkezindeki ikinci seçmenler. 3) Liva idare meclisleri ve belediye meclisleri üyeleri. 4) Liva Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti üyeleri. 5) Vilayet merkez heyeti üyeleri, vilayet idare meclisi üyeleri ve belediye meclisi üyeleri. 6) Vilayet merkezi, merkez kazası ve merkeze bağlı kazaların ikinci seçmenleri.

Bütün bu kişiler biraraya gelip toplanacaklar ve seçimi tek oturumda yapacaklardır. Görüldüğü gibi, Meclis'e seçilecek olanların seçim işlemi, genellikle, resmi niteliği olan kişilerce ve bir ölçüde Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarının denetiminde yapılacaktı. Bildirinin Kolordu Komutanlıklarına da gönderilmiş olınası, bu seçim işinin önemli ölçüde denetim altında tutulduğunun bir işareti olarak alınabilir.

Yeni Meclis'in toplanma kararı ve seçim genelgesi, İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgalinden hemen üç gün sonra Anadolu'ya yayılmıştır. Bu tarih, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından tam on ay sonradır. On ayda, Mustafa Kemal Paşa gibi bir devrimcinin sivil ve asker yönetime egemen olmakta çok büyük bir güçlük çekmemiş olduğu düşünülebilir.

Nitekim, kendisinin belirttiğine göre, Dersim, Malatya, Elaziz, Konya, Diyarbekir ve Trabzon dışındaki yerlerde, hiçbir güçlükle karşılaşılmadan

seçimler yapılmış ve milletvekilleri Ankara'ya yollanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu yerlerdeki direnişi, oralardaki --rüesayi memurini mülkiyeye-- bağlıyor ve halkın gerçeği anlar anlamaz, seçime katıldığını söylüyor (Atatürk, tarihsiz:427-428) .

TBMM'de Başkanlık Sorunu

Mustafa Kemal Paşa bir yandan --Heyeti Temsiliye-- Başkanı olarak, yeni Meclis'in toplanma çağrısını yapıyor, öte yandan da özellikle dış güçler karşısındaki meşruiyeti düşünerek, dağıtılan İstanbul Meclis-i Mebusan'ı Başkanı Celalettin Arif Bey'e aynı çağrıyı onaylatmak istiyordu. Aslında, işin en başında, İstanbul Meclisine başkan seçilmek istemesinin ardında böyle pratik nedenler de yatmaktaydı. Nitekim, daha o zaman, bunu açıkça Mazhar Müfit'e söylemişti (Kansu, 1968:566-567) .

Oysa Celalettin Arif Bey, hiç oralı değildi. Henüz Düzce'de olan Celalettin Arif Bey ile yapılan telgraf haberleşmesi sonunda Mustafa Kemal durumu şöyle görüyordu:

--Ben fevkalade selahiyeti haiz bir meclisin, Ankara'da içtimasına karar verirken bizim Kanunu Esasi'mizde böyle bir meclisin toplanabilmesine dair bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle

bir işaretin mevcudiyet ve ademi mevcudiyetini düşünmek, asla hatırıma gelmedi. Bundan başka, duçarı taarruz olan meclis azalarından kurtulabilenler ile vilayet ve elviye mecalisi idaresinden intihab olunacak ikişer aza ile birlikte Meclis-i Mebusan'ın yeniden, eski şekil ve mahiyetinde toplanmasını asla hatırıma getirmedim. Bilakis büsbütün başka mahiyet ve salahiyette, daimi bir meclis teşkil etmeyi ve bu meclisle tasavvur ettiğim inkılap safahatını beraber geçirmeyi düşündüm.(Atatürk,tarihsiz:425) .

Bu satırlarından da açıkça anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Paşa, devrimini yapmak için yeni bir Meclis kurmak ve buna dayanmak istiyordu. Kafasındaki asıl kurum ise, gerçek anlamıyla bir --Kurucu Meclis--ti. (Atatürk buna kendi deyimiyle Meclis-i Müessisan-- diyor.) Çünkü amaç, rejimi değiştirmektir. Model ise, Fransız Devrimi modelidir.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanınca yine, kimin başkan olacağı sorunu hemen gündeme gelir. Durum, Erzurum Kongresi'nden beri gözlenen durumdur: Birçok kişi, farklı nedenlerle, Mustafa Kemal'in başkanlığına karşı çıkmaktadır. İşin ilginç yönü, Mustafa Kemal'in buna karşı koyuş yönteminin eski taktikleriyle aynı oluşudur: İlk sözü alır, nesnel koşullar içinde önerdiği çözümleri ve yaptığı işleri gözler önüne serer, kendisinin doğal ve

eylemli lider olduğunu vurgular. Ayrıca, kendine karşı alınan tutumları açıklayıp, bir anlamda, kendi seçmenlerinin yargıçlığına ve vatanperverliklerine sığınır.

Yine ilk sözü alır Mustafa Kemal Paşa. Önce Ankara mebusu olarak söz aldığı halde, genel durum hakkında uzun açıklamalarda bulunur. Bu açıklamalarında vurguladığı nokta, izledikleri siyasetin --Milli Siyaset-- olduğudur. Mustafa Kemal Paşa, --milli siyaset--i, Panislamizm ve Panturanizm karşıtı olarak kullanmaktadır. Bir başka deyişle, gerek tarihsel, gerekse güncel koşullar çerçevesinde, o gün için her türlü yayılmacılığı ve serüvenciliği yadsımaktadır. --Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikıye gördüğümüz mesleki, siyasi, milli siyasettir-- ifadesinin hemen ardından, hayalperestliğe karşı çıkmakta, --Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.-- demektedir (Atatürk, tarihsiz:436).

Bu genel açıklamalardan sonra Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e, bir hükümet kurulmasının zorunlu olduğunu belirtir. Yeni açılan Meclis'e yetki ve sorumluluklarını bildiren bir konuşma niteliği taşıyan söylevinin bu kısmında Mustafa Kemal Paşa, çeşitli duraksamaları ortadan kaldırmak için belli ilkeleri açıklamaktadır: 1) Hükümetin kurulması bir zorunluluktur. 2) Geçici olarak bir hükümet başkanı ya da bir Padişah kaymakamı belirlemek, kabul

edilemez. 3) Mecliste odaklaşan Ulusal İradenin vatanın yazgısına egemen olduğunu kabul etmek esas ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç yoktur. 4) Türkiye Büyük Millet Meclisi hem yasama, hem de yürütme yetkilerine sahiptir.

Atatürk, Nutuk'ta, daha sonra gizli bir oturumda, kendisinin başkan seçilmesinin sakıncalarını belirterek, dikkatleri çektiğini söylüyor.

Bugün artık gizli oturumların tutanakları elimizdedir. Atatürk'ün Nutuk'ta söz ettiği gizli oturum, 24 Nisan 1920 tarihinde yapılan ikinci birleşimin dördüncü oturumudur. Bu oturumdaki konuşması, genellikle olduğu gibi, bir mantık ve taktik olayıdır.

Turanizm ve İslamizme, yabancılar korktukları için sahip çıkmadığını anlatarak işe başlıyor Paşa. Böylece, hem Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın siyasal açıdan da başarıyla ulaştırılması için gerekli koşulları düşündüğünü belirtiyor, hem de (kendi deyimiyle) hudud-u milli'ye içerden karşı çıkılması olasılıklarına karşı önlem almış oluyor.

Burada ilginç bir yaklaşımı var Mustafa Kemal'in: Bir Ehl-i Salip Muharebesi'ni önlemek için İslamizm yapmadıklarını belirtmekle birlikte, --Bittabi, selamet ve necat için yegane memba, kuvay-i alem-i İslamiyet olmuştur.-- diyor.

Daha sonra, bütün sınırlardaki durumları çözümleyerek, bir anlamda ulusal sınırların gerekçesini anlatıyor. Bu çerçevede, Araplarla olan ilişkilerimizi uzun uzun irdeledikten sonra, Ermeniler ve Ruslarla olan gelişmelere de dikkati çekiyor. Özellikle bolşevikler hakkında söylediği şu sözler çok ilginç yaklaşımları belirtmektedir:

--İşte bu itibarla alelıtlak bizimle Bolşeviklik arasındaki münasebat şayan-ı tetkik ve teemmül olur. Bir zamanlar oldu ki Bolşevikler nokta-i nazarlarını daha umumileştirdiler. Hiçbir kimsenin, hiçbir milletin adat, ahlak-ı hususiyetlerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz. Yanlız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşmanız. Biz, Avrapalıların Bolşevizmden korktuklarını ve bizim Bolşeviklerle tevhid-i efkar ve hareket edeceğimizden daima kuşkulanmakta olduklarını nazar-ı dikkate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şeye mecbur olmaksızın amali milliyemiz dahilinde muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şeraiti istiklalimiz temin olunursa...-- (T.B.M.M. 1:4) .

Bu satırlardan açıkça anlaşılan, gerek Ulusal Bağımsızlığa olan düşkünlük, gerekse bunu Batı dünyası içinde gerçekleştirmek arzusudur. Bu noktada Atatürk'ün Batı'ya karşı yürüttüğü, fakat Batı içinde gerçekleştirmek

istediği Bağımsızlık Savaşı'nın bütün diyalektik ögelerini görmek olanaklıdır.

Paşa, daha sonra İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerle olan ilişkiler üzerinde de durur. Padişah hükümetlerinin, onlarla olan işbirliğini sergiler. Yunanlıların da ancak büyük devletlerin desteğiyle varlıklarını sürdürdüğünü belirtir.

Bu arada başta Anzavur olmak üzere, ihanetler üzerinde de durur. Padişah'ın durumuna da değinen Mustafa Kemal, Vahdettin'le doğrudan temas yanlılarına şöyle sesleniyor:

--Farzedelim ki, resmi ve hususi her türlü temas mümkündür. Ne anlamak istiyoruz bu temastan? Millet, istiklalini, tamamiyet-i mülkiyesini makam-ı hilafet ve saltanatın müstakil ve masun olmasını vicdani bir emel telakki etmiştir. Bunun için burada çalışıyoruz ve çalışacağız. Halife-i Müsliminin bundan başka bir şey düşünmesine imkan tasavvur ediyor musunuz? Ben şahsen hiçbir şey düşünmem. Zat-i Şahanenin ağzından aksini işitsem mutlaka bunun icbar ve tazyik altında olduğuna hükmederim.-- (Borak, 1977:31).

Vahdettin'i saf dışı bırakmak için çok güzel bir fırsatı da, Fevzi Paşa'nın (Mareşal Fevzi Çakmak) Anadolu eylemine katılmak istemesi üzerine yakalıyor

ve bunu, hemen konuşmasında değerlendiriyor: Önce Padişah'ın kendilerine karşı ilan ettiği fetvayı --düzmece-- (sania) diye niteliyor, daha sonra şu örneği veriyor: --Bu kabineden evvel Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri namus ve haysiyet ve şerefi itibariyle kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın taht-ı tasdikında olduğu üzere şüphe ve tereddüt edilmeyecek evsaf-ı güzideye maliktir. Bir emrinde:

--İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinleyeceksiniz. Böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız. Bu tarz-ı hareketi hamiyet-i vataniyenizden rica ederim.-- diyor.

Ve bazı zayıf muhakemeli insanlar: --İhtimal ki vaziyet başka türlüdür; bu kadar muhterem bir arkadaş böyle desin.-- Biz, böyle bir teenniye lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından not edildiğine hükmettik.

--Kaçırdığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve: --Aman-- dedi, --Harbiye Nazırı süngü altındadır. Zorla imla ve imza ettiriyorlar. Evamire ehemmiyet verilmemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi.--

Ve bugün o zat-ı şerif tahlis-i giriban ediyor, Geyve'de bulunuyor. Bir saat evvel kendisiyle görüştüm.-- (TBMM, 1:9; Borak, 1977:32),

Görüldüğü gibi, Fevzi Paşa, Mustafa Kemal'in açısından --tam zamanında-- Anadolu'ya geçmektedir. Tam Türkiye Büyük Millet Meclisi açılır ve Meclis'in

Padişah karşısındaki tutumu tartışılırken, İstanbul'da kalanların baskı altında olduğunu belirten canlı bir kanıt olarak; Padişah'ın etkisini yok edici bir görev yapmıştır Fevzi Paşa. Atatürk'ün kendisine olan saygısını buna bağlamak gerekir.

Fevzi Paşa'nın önceleri yalnız Anadolu eylemine değil, Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğine de önemli itirazları vardı (Karabekir, 1960:391-392) . Bu nedenle Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya katılmasının önemi çok büyüktür.

Pek doğal olarak, İstanbul hükümetinin ve Halife-Sultan'ın bu durumu, Mustafa Kemal Paşa tarafından, Padişah ile doğrudan temas isteyenlere karşı da bir koz olarak kullanılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, bütün bu açıklamaların sonunda, kendisinin başkanlığı konusuna geliyor. Önce arkadaşlarının hepsinin (kullandığı terim --tekmil arkadaşlarım--dır) kendisinin başkanlığından yana olduğunu söylüyor. Daha sonra, ulusun iradesinin en önemli gerçek olduğunu ve bunun Meclisce temsil edildiğini belirtiyor. Sonra da konuşmasını şöyle sürdürüyor:

--Daima bu vahdetleri, bu mevcudiyetleri şu veya bu şahsın üzerinde temerküz ettirmek, hatta İngilizlerin yeni günlerde, yani İstanbul'u işgal sırasında İngilizlerin hükümete verdikleri notada benim ismim zikredilmiştir. --Bu adamı

reddediniz--, --Bu adamı tel'in ediniz-- denilmiştir.

Bu adam red ve tel'in olunursa, mevcudiyet-i milliye esasen yoktur.
İkincisi, dahil-i memlekette bütün millete karşı menfi propagandalarda bulunuluyormuş. Esası yoktur. Bu, hakikat olmamakla beraber düşmanların elinde bir silahtır. Binaenaleyh, bu mahzuru nazarı dikkat-i alinize arzediyorum.

Millete yapılan menfi propagandalardan yine mesele şahsi olarak gösterilmektedir. Bu da bittabi fevkalade tesirat yapar. Bu itibarla maksadımızın istihsali için düşmanlarımıza silah verecek her türlü hususattan tevakkü etmeniz iktiza eder. Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeye mecburuz: O da, memleketin halasıdır. Burada mevzubahis olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir. (Alkışlar.) Binaenaleyh, bütün hakayıka vuzuhla vakıf olarak isabetli kararlarınızı vermenizi maruzat-ı selifemde işaret ettiğim gibi, memleketin menafii namına temenni ederim.

Millete istiklal temin edileceği güne kadar bir fert olarak bütün mevcudiyetimle çalışmaya mukaddesatım namına söz vermişimdir. Bu sözü burada tekrar etmekle kesb-i şeref eylerim (Alkışlar).-- (TBMM, 1:9-10; Borak, 1977:34) .

Görüldüğü gibi, Paşa, bu etkileyici ve kapsamlı konuşmasında, aynı paragrafta, yabancıların isteğine uyularak kendisi reddedilirse ulusal

varlığın da reddedilmiş olacağını söyledikten sonra; son derece belirsiz bir menfi propaganda kavramından söz etmekte ve bunu --seçilmesinin sakıncası-- olarak dikkate sunmaktadır. Bu konuşma aslında kendisinin Nutuk'ta ifade ettiği gibi Meclis'i --seçilmesinin sakıncaları hakkında uyarmaktan-- çok, seçilmesinin gerekçelerini ve seçilmemesinin sakıncalarını belirtmeye yönelikti. Nitekim, hemen konuşmasından sonra söz alan Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (ünlü hatip Hamdullah Suphi Tanrıöver), --Reisin intihabı ruznamemize dahil olan mevat arasındadır. Fakat, Paşa Hazretlerinin verdiği izahattan anlaşılıyor ki, yavaş yavaş büyüyen tehlikeye karşı emir verecek, zatı veya zevatı aramızdan terhis etmek ve ona selahiyet vermektir.-- diyerek, Meclis'in bu konuşmadan nasıl etkilendiğini açıkça belirtiyor (TBMM, 1:10).

Başkan seçtikten sonra, Meclis'in yaptığı ilk işlerden biri, 29 Nisan tarihinde --Hıyanet-i Vataniye-- yasasını kabul etmek oldu. Böylece, yasama hakkı ile birlikte yargı hakkının da kullanılması için İstiklal Mahkemelerinin temeli atılıyordu (Aybars, 1975:46). Mustafa Kemal, Meclis'i göstermelik olarak değil, iş görmek için kurmuştu.

Meclis İradesine Karşı Mustafa Kemal'in İradesi

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni topladıktan sonra, onu,

günün değişen ve her yöne çekilebilecek akımlarına karşı sürüklenmeye
bırakmak niyetinde değildi. Tam tersine, Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun
için, kendi deyimiyle, --inkılapların birlikte gerçekleştirileceği-- bir araçtı.
Yalnız eylem birliği açısından değil, aynı zamanda otoritesinin de hukuksal
kaynağını oluşturan bir araç. Bu yüzden, belli durumlar ortaya çıktığı ve
Meclis'in iradesi kendi iradesine ters düştüğü zaman, hiç duraksamadan, doğru
bildiği biçimde kendi eylemini sürdürmüş ve Meclis'i de kendisini izlemek
zorunda bırakmıştı.

Bu konudaki en doğru yargılardan birini yine Falih Rıfkı dile getirmiştir:
--Söyler, inandırır, zora getirir, susturur, fakat Meclissiz yapamaz.--
(Atay, 1969:289).

Açılıştan hemen sonra, Kavaklı Fevzi Paşa'nın (Fevzi Çakmak) , İstanbul'dan
gelmesi ve Meclis'te Padişah'ın aciz durumunu anlatarak, Mustafa Kemal'i
destekleyici bir konuşma yapması, Atatürk'e çok yardımcı olmuştur
(Gençosman, 1980:119-125) .

Meclis'le Mustafa Kemal arasındaki ilk önemli çatışma, 4 Eylül 1920
tarihinde çıkar. Bu tarihte, Tokat Milletvekili Nazım Bey, 89'a karşı 98 oy
ile İçişleri Bakanlığına seçilir (Bilindiği gibi, o dönemde, Bakanlar
doğrudan doğruya ve tek tek Meclis tarafından seçilmektedir) .

Seçim sonrasını Atatürk şöyle anlatmakta:

--Nazım Bey, dakika fevtetmeksizin büyük istical ile Vekalet makamına gidip ifayı vazifeye başladı. Badehu, Heyeti İcraiye Reisi de bulunmam hasebiyle beni ziyarete geldi.

Ben, Nazım Bey'i kabul etmedim. Meclisi Alinin, mazharı itimat ve intihabı olan bir vekili kabul etmemekle, ihtiyar ettiğim muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette takdir ediyordum. Fakat, memleketin büyük menfaati, beni bu yolda harekete mecbur tutuyordu. Bittabi, hareketimin sebebini izah ve ispat edeceğimden ve izalı edeceğim noktanın Meclis-i Alice de mühim görüleceğinden emindim.-- (Atatürk, tarihsiz:500).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, tıpkı Falih Rıfkı'nın dediği gibi davranmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün kararları, ince taktik hesaplarıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Örneğin, dağınık Kuvayi Milliye'den örgütlü ordu sistemine gitme düşüncesini bile, Ali Fuat Paşa'yı Moskova Elçiliğine yollayarak gerçekleştirmeye başlamıştı (Atatürk, tarihsiz:504) .

Mustafa Kemal Paşa'nın Çerkez Etem karşısındaki tutumu da aynı biçimdedir.
Son ana dek, öğüt heyetleri göndermiş, karşılıklı konuşmalarda bulunmuş,

sonunda, Tevfik ve Etem kardeşleri kendi kendilerinin hatalarıyla köşeye sıkıştırarak, sorunu çözmüştür. Örneğin, Birinci İnönü Savaşı'nda, Çerkez Etem, Yunanlılara katılıp, ihaneti kesinleştikten sonra, Mustafa Kemal'in söylediği, --Ben zaten biliyordum. İş çoktan bu vaziyetteydi. Fakat işleri vakitsiz nasıl bozabilirdim.-- sözü, onun bu zamanlamasının kesin kanıtlarından biridir (Nadi, 1955:10). Bir anlamda Çerkez Etem'e başka seçenek bırakmamış olması, dikkatle uygulanmış bir taktiğin zaman içindeki sonucu değil midir?

Mustafa Kemal bir yandan Meclis içi taktiklerle uğraşırken, öte yandan dış ilişkiler de özel bir dikkat istiyordu, Padişah hükümetinin varlığını sürdürmesi, örneğin Londra Konferansı'nda sorunlar çıkarmıştı. Atatürk, içişlerde gösterdiği dikkati ve beceriyi, dış ilişkilerde de koruyordu. Esas olarak Sevr Andlaşması'nın küçük değişikliklerle kabul ettirilmesi amacına dönük bu konferansta İstanbul hükümetini temsil eden heyet, asıl söz sahibinin Türkiye Büyük Millet Meclisi adına gelenler olduğunu bildirince, dış ülkeler açısından Mustafa Kemal eyleminin önemi ve yasallığı büyük ölçüde artmıştı.

Buna karşılık, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in, Meclis'in onayı dışında yabancı ülkelerle ikili anlaşmalar yapmaya kalkması Atatürk tarafından uygun karşılanmamıştı (Özellikle

Sovyetler'in bu durumdan çok rahatsız oldukları anlaşılıyor. Çiçerin ile o zamanki Moskova Büyükelçimiz Ali Fuat Paşa arasında ilginç yazışmalar olmuş (Yerasimos, 1979;301, 311-313). (Afetinan, 1977:82). Nitekim bu durumu, sonradan Atatürk, gerekçelerini de uzun uzun anlatarak, Nutuk'ta, açıkça kınamıştır (Atatürk, tarihsiz:537-593) . Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tam bağımsızlığa gölge düşürecek hiçbir anlaşmaya tahammülü yoktu. Mustafa Kemal, bütün bu noktaları büyük bir duyarlılıkla izliyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kurulması

Gerek seçimlerin yapılış biçimleri, gerekse İstanbul'dan katılanlarla, yeniden seçilip gelenler arasındaki farklılıklar, Mustafa Kemal'in Meclis Başkanı olarak, istediği yolda çalışmalar yapmasını güçleştiriyordu.

Günümüzde, --Oligarşinin Demir Yasası-- diye bilinen ve genellikle gerek kapitalist, gerekse sosyalist sistemlerde, bürokratikleşme eğilimlerinin her türlü örgüt içinde bir azınlığın yönetim ve denetimine gittiği görüşü, 1920 Türkiye'sinde işlevsel bir niteliğe sahipti.

Aslında, Michels'in büyüyen örgüt yapıları için geliştirdiği --Oligarşinin Demir Yasası--, iki temel değişmeye dayalıdır. Birinci temel değişme büyümedir. Örgüt zamanla o denli büyür ki, artık, siyasal bir parti içinde bile herkesin

doğrudan doğruya yönetime katılması olanaksızlaşır. İkinci temel değişme uzmanlaşmadır. Gerek yönetim, gerek iletişim sorunları, o denli karmaşıklaşmıştır ki, bunların içinden ancak yüksek uzmanlık düzeyinde olanlar çıkabilirler. Üstelik bu eğilimler nesnel ve zorunludur. Tümüyle demokratik katılmadan yana olan ve bu inancı güçlü nitelik taşıyan örgütlerde bile ister istemez ortaya çıkar (Michels, 1962).

İşte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, bir yandan Mustafa Kemal Atatürk'ün özellikle dışarıya karşı istediği meşruiyet sağlanırken, öte taraftan, --Oligarşinin Demir Yasası-- işlemeye başlıyordu. Bu kaçınılmaz olmanın da ötesinde, zorunlu bir gelişmeydi.

Bağımsızlık Savaşı sonrası reformlar kadar, bağımsızlık savaşının kendisinin başarılmasında da kaçınılmaz bir işlev sahibi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, aslında son derece hızlı ve etkin kararlar alınması gereken bir savaş döneminde, özellikle eşcinsten olmayan niteliğiyle önemli bir --ayak bağı-- olabilirdi. Bir --ayak bağı-- olmak için her özelliğe de sahipti: Ayrı cinsten olmanın ötesinde, çok üye, Mustafa Kemal'i anlamaktan da, anlayınca onaylamaktan da çok uzaktı. Düşmanın kovulma yöntemleri dahil, hiçbir konuda düşünce birliği yoktu. Birçok serüvenci ve çıkarcı da Meclis sandalyelerini kapabilmişti.

Mustafa Kemal Atatürk, Michels'i bilmiyordu ama, devrim yöntemlerini ve
örgütsel alışmanın yarar ve zararlarını, erdem ve sıkıntılarını biliyordu.

Mustafa Kemal bir yandan TBMM'nin kendisine sağlıyacağı yararları biliyor,
öte yandan, savaş içinde gerekli olan hızlı karar alma mekanizmasını
engelleyeceğinden korkuyordu. Bir kaygısı da, sonradan yapacağı reformlara
karşı çıkılmasıydı. Bu nedenle, daha baştan birtakım önlemler almıştı.
Bunların başında, Meclis'in seçim mekanizmasına kendi görüşünü
benimseyenlerin egemen olmasını sağlamak geliyordu. Bu çalışmamda ben,
özellikle Meclis için yapılan seçim mekanizmasını aynıyla aktararak bu konuya
dikkatleri çekmek istedim. Çünkü, Mustafa Kemal'in devrimci dehası ve örgütçü
niteliğini en iyi belirleyen örneklerden biridir yeni Meclis'in seçilmesi.
İşin ilginç yanı, olayın önemini kendisi de büyük Nutuk'ta belirtmektedir:

--Malumu alinizdir ki, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne milletçe aza
intihabolunurken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin heyetleri de
müntehibi saniler meyanında bulundular. Buna nazaran denilebilirdi ki, Büyük
Millet Meclisi; heyeti umumiyesiyle, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir grubu mahiyetindeydi.-- (Atatürk, tarihsiz:593).

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, açıkça, kendisiyle --hemfikir-- bir
Meclis oluşturınaya çalışmıştı. Bu Meclis, kendisinin tümüyle denetlediği
--Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti--nin bir --siyasi grubu-- olacaktı. Nitekim, Tunaya,
TBMM'e, Sivas Kongresi'nin genişletilmiş bir biçimi olarak bakar
(Tunaya, 1981:219) .

Oysa, işler beklenildiği gibi gelişmedi. Atatürk, Nutuk'ta beş ayrı gruptan
ve --hususi maksatlar etrafında bazı küçük teşekküllerin hali faaliyette
bulundukları--ndan söz etmektedir (Atatürk, tarihsiz:594) .

Devrimlerin ve savaşın, hele ikisi içiçe geçmiş ise, tartışmayla yitirecek
fazla zamanı yoktur. Nitekim, saltanatın kaldırılması tartışmaları sırasında
Atatürk, bunu son derece kesin ve açık bir biçimde belirtmiştir (Atatürk,
tarihsiz:690-691).

Mustafa Kemal, her büyük örgütçü gibi, önce, oluşmuş bulunan gruplarla
işbirliği yollarını arıyor. Bunlar da hiç kuşkusuz iki ana yöntem çerçevesinde
toplanmaktadır: Grupların tümünü, ortak noktalar çerçevesinde toplamak ya da
birini güçlendirerek, ötekilerin onu izlemesini sağlamak. Fakat, bu
yöntemlerin ikisi de sonuç vermeyince, Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te --Anadolu
ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar veriyor. Yeni
kurduğu gruptan iki görev beklemektedir Mustafa Kemal Paşa: Birinci görev

--Misakı Milli esasatı dairesinde memleketin tamamiyetini ve milletin istiklalini temin edecek sulhü müsalemeti istihsal için, milletin bilumum kuvayı maddiye ve maneviyesini icabeden hedeflere tevcih ve istimal edecek ve memleketin resmi ve hususi bilumum teşkilat ve tesisatım bu maksadı esasiye hadim kılmaya-- çalışmaktır .

Görüldüğü gibi birinci amaç, tümüyle düşmanın ülkeden kovulmasına yöneliktir. Üzerinde herhangi bir tartışma da yoktur. İkinci nokta ise oldukça ilginçtir. Buna göre, yeni grup --devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilatı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tesbit ve ihzara-- çalışacaktır (Atatürk, tarihsiz:595) .

10 Mayıs 1921 günü bu iki madde ve öteki maddeler, grubun örgütlenmesine esas olarak kabul edildi. Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, kendi eylemini sürekli iki amaçlı düşünmüştü: Kurtuluş Savaşı ve yeni bir devletin kurulması.
Bu nedenle de, yeni grubun esas ilkelerini bu iki amaca göre belirlemişti.

Oysa, karşıtları, işin ta başından beri, onun, savaşı kazandıktan sonra devlete el koyacağından ve tüm düzeni değiştireceğinden kuşku duyuyorlardı.
Nitekim Hoca Raif Efendi -ki, Mustafa Kemal Paşa'ya zamanında en büyük desteği vermiş olan vatanseverlerden biridir-. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin

adını Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti diye değiştirerek, hilafetin ve saltanatın korunmasını amaçları arasına alıyor. Bununla da yetinmeyerek Mustafa Kemal'in taktiklerini izleyen bir biçimde, bu yaptıklarını, çevre illere de bildirip, örneğin, Kazım Karabekir Paşa gibi askerlerle de temasa geçiyor. Kendisinin grup kurmasının gerekçesi olarak savunduğu ana düşünce, --Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun maksadının hilafet ve saltanat şeklinin Cumhuriyet'i inkılabını istihdaf eylediği--dir.

Buna karşrlık, Cumhuriyet'i ilana kararlı olan ve tüm hazırlıklarını ona göre yapan Mustafa Kemal Paşa, durumu kendinden soran ve --fırkalar üstü-- kalmasını öğütleyen Kazım Karabekir'e hiç duraksamadan: --Raif Efendi'nin saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri vehimdir.-- diye yanıt veriyordu (Atatürk, tarihsiz: 599) . Yine bu yanıt çerçevesinde, kendisinin --icrai bir meclis--in başkanı olduğu için, çoğunluk fırkası başkanı bulunmasının da doğal olduğunu bildiriyor ve kurduğu grubun başkanlığından ayrılmaya hiç niyeti olmadığını belirtiyordu. Ayrıca, bu grubun fırka benzeri niteliğini de kabul etmiş oluyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulması Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihinde de, Mustafa Kemal'in eyleminde de bir dönüm

noktasıdır. Böylece artık, --çoğunluk adına-- iş gören Mustafa Kemal, bunu, --küçük bir azınlık--la yönetmek olanaklarına kavuşmuş oluyordu.

Başkumandanlık:

Oligarşinin Demir Yasasından Mustafa Kemal Yönetimine

Aslında, tüm küçük gruba bağlı yönetim çabaları pek de geçerli değildi. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nden beri hep çevresinde --temsil-- niteliği olan küçük gruplar bulundurmuş ve kararlarını genelilikle bu grupların başkanı olma gibi yasal bir dayanağa bağlamıştı. Fakat, yine kendisinin ifadelerinden anlıyoruz ki, aslında bu --temsil-- niteliği olan küçük gruplar hemen hemen hiçbir zaman tam anlamıyla oluşmuyor. Onların başkanı olarak, Mustafa Kemal, onların --temsil-- yetkilerini de kullanıyor. Böylece, aslında bir temsil hiyerarşisi ile --Oligarşinin Demir Yasası--na giden olay, Mustafa Kemal eyleminde, bir devrimcinin temel taktiği oluyordu.

Üstelik, Mustafa Kemal bu uygulamaya zorlanıyordu da. Bir başka deyişle, gerek dayandığı büyük gruplar, gerekse küçük --temsili-- gruplar özellikle bunalım anlarında kendisinin kayıtsız koşulsuz sorumluluk yüklenmesini istiyorlardı. Bunun altında, hiç kuşkusuz, onun bütün çevresini aşan devrimcilik nitelikleri yatıyordu. Bir başka neden de, lidere duyulan güven

duygusu kadar zor durumlarda liderin de zorlanacağını ve belki de
yıpranacağını umut edenlerin varlığından geliyordu. Çünkü, ona inananlar
kadar, inanmayanlar da Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde etkin
gözüküyorlardı.

Nedenleri çeşitli olmakla ve kimi zaman da çelişik amaçlardan kaynaklanmakla
birlikte, Mustafa Kemal'i --Tek Adam--lığa zorlayan durumların ve kişilerin
sürekli gündemde bulunduğu bir gerçektir. İşin ilginç yanı, Mustafa Kemal'in
bu önerileri değerlendirmekteki ustalığıdır. Gerek zamanlamayı, gerekse
koşulların olgunlaşmasını hiç gözardı etmemiş, uygun zaman geldiğinde hemen
kendi ilkelerine göre eyleme geçmiştir. Bunun en güzel bir örneklerinden biri,
başkomutanlık sorunudur.

Meclisteki uzun tartışmalardan sonra Mustafa Kemal'in başkomutanlığı kabul
edip etmemesi, sanki savaşın, yazgısını önemli bir biçimde etkileyecek bir
öge olarak belirmişti. Hiç kuşkusuz, bu sonucun ortaya çıkmasında Mustafa
Kemal'in önceleri sessiz kalarak, olayların gelişmesini beklemesi de etkin
olmuştu. Aslında, orduları zaten güvendiği arkadaşları aracılığıyla yönettiği
için, başkomutanlığı hukuken de yüklenmesi, durumu çok değiştirmeyecekti.
Bunu bilen Mustafa Kemal, hem Meclis içinde ve dışında oynanan oyunları
bozmak, hem de ülkenin genel durumu çerçevesinde ciddi önlemler almak için,

başkomutanlığı özel koşullarla kabul edeceğini bildirdi. 4 Ağustos 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına şöyle bir önerge verdi:

--Meclis azayı kiramının umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine, Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi; şahsen deruhte etmekten tahassül edecek fevaidi, azami süratle istihsal edebilmek ve ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami süratte tezyit ve ikmal ve sevki idaresini bir kat daha tarsin için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu salahiyeti, fiilen istimal etmek şartıyla deruhte ediyorum. Müddeti ömrümde, hakimiyeti milliyenin en sadık bir hadimi olduğumu nazarı millete bir defa daha teyid için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim.-- -- (Atatürk, tarihsiz: 611).

Açıkça görüldüğü gibi, bu yazısıyla Mustafa Kemal, --Tek Adam-- olmaya talipti. Onun bu isteğine karşı çıkanlar, yine kendi ifadesine göre, iki noktada kuşku duyuyorlardı: Birinci nokta, tüm yetkileri Mustafa Kemal üzerine aldığı için, artık Meclis'i gereksiz sayıp kapatabileceğiydi. İkinci nokta ise, o dönem Meclisinin havasını aktarabilmesi bakımından çok ilginçti: Birtakım milletvekilleri, kendi güvenliklerinden kaygı duyuyorlardı. Hiç kuşkusuz, bunlar, kendilerini Mustafa Kemal'e açıkça karşıt gören ve bu

yüzden şu ya da bu biçimde tasfiye edilmelerinden korkan milletvekilleriydi.

Mustafa Kemal Paşa iyi bir taktisyendir. Tüm bu kaygıları dinler, hak verir;
bunların hepsine çare bulan bir yasa önerisinde bulunur. 5 Ağustos'ta bu
öneri kabul edilir. Böylece, artık yalnız fiilen değil, yasal olarak da.
Mustafa Kemal --Tek Adam--dır. Üstelik bunu, hiçbir zorlamaya başvurmadan,
tümüyle, Meclis'in isteğiyle, adeta --lütfen-- kabul etmiştir. Tarihteki öteki
--liderler--in tek adam olabilmek için başvurdukları yollar akla gelirse,
Mustafa Kemal'in onlara olan taktik üstünlüğü hemen ortaya çıkar.

Kısaca, Mustafa Kemal'in Meclis'in tüm yetkilerini kendinde topladıktan
sonra yaptıklarına bakarsak, bu yetkilerin hiç de --lafta kalmadığını-- ve
sonuna kadar, işlevsel bir biçimde kullanıldığını görürüz. Hemen 7 ve 8
Ağustos tarihlerinde on adet emir çıkartıyor. --Tekalifi Milliye-- emirleri
elenen bu emirler, ordunun gereksinmesi olan araç, gereç ve uzmanların
sağlanması için ülke halkının topyekun seferberliğini öngörüyordu. Ayrıca,
son derece önemli bir nokta olarak da, İstiklal Mahkemeleri oluşturup, bunları
Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir'e yollamıştı. Bu arada, hükümette de
bir iki değişiklik yaparak, ordunun yönetimini daha etkin bir biçime sokmuştu.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Mustafa Kemal için --örgüt-- ancak devrimci eylemine güç kattığı oranda işlevseldi. Bu güç ise en kısa biçimde, önce küçük grupların oluşturulması, daha sonra da bu küçük gruplar içinde --lider--in yetkisinin --meşru--laştırılması açısından anlam taşıyordu.

Nitekim, Başkomutanlığın uzatılması kabul edilmediği zaman, hemen --işlevsel devrimcilik--i ön plana çıkmış ve --Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh, bırakmadım, bırakamam ve bırakamayacağım.-- demiştir (Atatürk, tarihsiz:662).

Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkileri konusunda çok hassas olduğu bilinen gerçeklerdendir. Örneğin, Nureddin Paşa'nın neden olduğu Koçgiri olayı üzerine Meclis'te yapılan tartışmalarda, Mustafa Kemal çok titizdir. Artık açıklanmış olan bu gizli oturumların tutanaklarına göre, Meclis kendisine güven duymuyorsa, yetkilerinin üzerinden alınabileceğini, fakat Başkomutanlık yasası yürürlükte olduğu sürece; işlerine hiç kimsenin, Meclis'in bile karışmaya hakkı olmadığını söylüyor (Borak, 1977:242-243).

TBMM Döneminin Değerlendirilmesi

Mustafa Kemal Atatürk'ün eylem süreci içinde en önemli örgüt dönemi TBMM dönemidir. Bunun iki nedeni vardır. Birinci neden, düşmanın bu dönem içinde

yenilmiş olmasıdır. İkinci neden ise, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinin gerek yasal ilkelere oturması, gerekse uygulamada birçok kez kanıtlanması açısından tam anlamıyla meşruluğuna bu dönemde kavuşmuş olmasıdır.

Meclis döneminin önemli özelliklerinden biri, artık bağımsızlık eyleminin yurt içinde de tümüyle bir devlet örgütü eliyle yönetilmeye başlanmış olmasıdır. Bu devlet örgütü anlayışı, tüm alanlarda etkinliğini gösteriyordu. Örneğin, basın, bilinçli biçimde desteklenmeye başlanmıştı. Bir yandan yeni kurulan resmi Anadolu Ajansı'nın elemanları ile yurt dışına haber verilirken, öte yandan Hakimiyet-i Milliye ve Yeni Dünya gazetelerine maddi yardım yapılıyordu (Öztoprak, 1981:32-33) .

Gerek düşmanın yenilmesi, gerekse kurulacak olan yeni siyasal ve toplumsal yapı içinde meşru tek adam kimliğinin kazanılması, çok büyük ölçüde onun örgütçülüğüne bağlı olaylardır. Konuya bu açıdan bakıldığında, örgütün belirleyiciliği açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne önemli bir yer vermek gerekir. Çünkü, ondan önceki örgüt denemeleri ya ilk girişimler olduğu için sonuçsuz kalmış, ya da ancak Meclis dönemindeki başarılara hazırlık niteliği taşıdığından belirleyici olamamıştır. Parti dönemi olarak ele alacağım beşinci ve son dönem de yalnızca Meclis döneminin işlevsel bir

uzantısı sayılabilir.

....

V-) BEŞİNCİ DÖNEM: --PARTİ DÖNEMİ- DEVRİMİN YAYGINLAŞTIRILMASI--

Her devrimci eylemin bir kurumlaşma dönemi vardır. Eylem başarılmış, iktidara el konulmuştur. Artık; sahip olunan ideoloji doğrultusunda yeni toplumun yaratılması için uygulamalara geçme zamanı gelmiştir.

Bu konuda Atatürk şöyle diyor:

--... Her yerde siyasi fırka teşkili hakkında da halk ile uzun hasbihallerde bulundum... Bu fırkanın nasıl ,bir program takibetmesi lazım geleceği hakkında bilcümle vatanperveranın, erbabı ilmü fennin müzaheret ve müşaretine müracaat etmiştim. Gerek bazı zevattan aldığım tahriri mütalaattan ve gerek halk ile müdavelei efkardan çok istifade ettim.-- (Atatürk, tarihsiz:718) .

Görülüyor ki Atatürk, partisini kurmadan önce çok kişiyle konuşmuş, uzmanlara ve halka danışmış, onlardan yazılı ve sözlü olarak düşünceler almıştır. Bu düşüncelerden ne denli yararlandığı ya da gerçekten bir --danışma-- yapıp yapmadığı çok önemli değildir. Önemli olan, arkasından tarihe mal olacak bir metinde partiyi kurarken, bütün bunları yapmış olduğunu belirtmesidir. Bu

durum, onun, olayı nasıl gördüğünü ve nasıl göstermek istediğini belirtir:
Doğru ya da yanlış, Mustafa Kemal Paşa, --Halk Partisi'ni, halkla birlikte
kurduğunu-- vurgulamak istemektedir.

İşin ilginç yanı, --zamanlama kavramı-- burada da kendini göstermişti
(Atatürk'ün bir zamanlama üstadı oluşu, Webster'e --General Quintus Fabius
Maximus, General Mustafa Kemal'i kıskanırdı-- dedirtmiştir (1981: 7). Bakınız
Mustafa Kemal Paşa, daha Erzurum Kongresi sırasında Cumhuriyet'i ilan
edeceğini söyleyen kararlı devrimci, yeni partinin programı için ne diyor:
--Bu program, bugüne kadar, icra ve intaç ettiğimiz (uyguladığımız ve
sonuçlandırdığımız) esaslı bilcümle hususatı ihtiva ediyordu. Maahaza programa
ithal edilmemiş, mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Mesela Cumhuriyet'in
ilanı, hilafetin ilgası, Şer'iye Vekaletinin lağvı, medreseler ve tekkelerin
kaldırılması, şapka iksası gibi...

Bu meseleleri programa ithal ederek, vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin,
bütün milleti tesmime (zehirlemeye) fırsat bulmalarını muvafık bulmadım.
Çünkü, bu mesailin (işlerin) zamanı münasibinde, hallolunabileceğinden ve
milletin binnetice memnun olacağından kat'iyen emindim.--
(Atatürk, tarihsiz: 718).

Bu satırlardan da açıkça görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, kafasında

tasarladığı en önemli atılımları, yeni kurduğu partinin programına, sırf strateji ve taktik açısından uygun görmediği için almamıştı.

İlginç olan nokta, Mustafa Kemal'in tek tek atılım saymak yerine, temel ilkeler üzerinde odaklaşmış olmasıdır. Örneğin, Cumhuriyet'in ilanını belirtmiyor, fakat --hakimiyet milletindir--, --Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haricinde hiçbir makam, mukadderatı milliyeye hakim olamaz--, gibi bir genel stratejinin anahatlarını vurguluyor.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Devamı Olarak Halk Fırkası

Mustafa Kemal Paşa, bu partiyi, artık amacını gerçekleştirmiş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yerine kurmuştu. Vatan, düşman işgalinden kurtulduğuna göre, --Redd-i İlhak-- ve --Müdafaa-i Hukuk-- gibi kavramların anlamı da kalmamıştı. Oysa, artık başlayan yeni dönemde de halkın katkısına ve desteğine gerek vardı. Bu yüzden Mustafa Kemal, --Milli Kurtuluş Savaşı sırasında olduğu gibi, milli saadetimizi sağlayacak bu çalışma devresinde de milletin yardımını ve bütün aydınların ve vatanseverlerin bu işe ortak olacaklarını ümit ederim.-- diyordu (CHP, 1963:6-7).

İşte, halkın desteğini kullanmak ve halkı eğitmek için bir parti örgütünün gerekliliğini bilen Atatürk, işlevini başarıyla bitirmiş olan Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti'nin yerine Halk Fırkası'nı koymak istiyordu. Nitekim, Halk Fırkası'nın Genelbaşkan Vekili, Başbakan İsmet Paşa, 20 Kasım 1923'te Müdafa-i Hukuk örgütüne yayımladığı genelgede bu gerçeği vurguluyordu:

--Vatanın kurtuluşunun mümkün olamayacağı sanılan o üzüntülü günlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Türk tarihinin timsali gibi ayaklandı ve olmazı mesut ve kat'i bir zafere çevirdi.

Bütün dünyanın siyasi, sosyal ve iktisadi güçlükter içinde çırpındığı bir devirde Türkye'nin barış hayatını nasıl yaşayacağına, altından kalkılması son derece güç işleri nasıl çözeceğine ve yeneceğine bütün dünya sınav gözüyle bakıyor.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası adı altında, gelecekteki büyük zaferlerini aynı azim ve kahramanlıkla kazanmaya muktedirdir. Bunu, yapacağı işler ve eserleriyle ispat edecektir. Bu samimi ve kat'i savaş kahramanlığıyla dünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bugünkü Halk Fırkası idare kurullarıyla vazifeye başlıyorum.-- (CHP, 1963:14).

Görüldüğü gibi, Halk Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamıdır. Savaş döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden beklenen destek görevleri barış döneminde Halk Fırkası'ndan beklenmektedir. Ayrıca, İsmet Paşa'nın deyişiyle,

--dünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti-- idare kurulları, --bugünkü Halk Fırkası-- idare kurullarıdır (Aslında durum son derece ilginçtir. 9 Eylül'de Halk Fırkası kurulmuş: 20 Eylül'de askeri bürokraside --ayıklama-- eylemi için yasa önerisi verilmişti (Tunçay, 1978b:309). Daha sonra sivil bürokraside de uygulanan bu --ayıklama-- işlemi Atatürk ve arkadaşlarının --kadrolaşma--yı salt partiye bırakmayacak derecede gerçekçi ve kararlı olduklarını gösteriyor.).

Dokuz Umde ve Atatürk'ün Tutumu

Halk Fırkası adı altında kurulan örgüt, bir devrimcinin, siyasal iktidara el koyduktan sonra yapacağı atılımları topluma özümletmek için kullanacağı bir örgüttü. Bu açıdan, önceden belirlenmiş ilkelerle, hem zamanından önce bazı kişi ve grupları ürkütmemek, hem de uygulamanın gereklerine göre elastik davranma olanaklarını sınırlamamak amacıyla, son derece kısa ve özlü dokuz --umde-- ile yetinilmişti. Bu konuda Atatürk şöyle diyor :

--Neşrettiğim programı, bir fırkai siyasiye için gayrikafi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkası'nın programı yoktur dediler.--

Bu noktadan sonra, sürekli olarak uzak kalmaya dikkat ettiği --kuramcılık-- konusuna da değinerek, ne yaptığı ile birlikte ne yapmadığını da vurguluyor :
--Filhakika, umdeler namı altında malum olan programımız, itiraz edenlerin

gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap değildi. Fakat, esaslı ve ameliydi.
Biz dahi gayrıkabili tatbik fikirleri, nazari birtakım teferruatı yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik.-- (Atatürk, tarihsiz:718-719).

Halk Partisi'ndeki Süreklilik Çizgisi

Mustafa Kemal Atatürk için pek çok nitelik ve özellik hemen hemen tümüyle onun kişiliğinde simgeleşmiş olarak belirtilir. Örneğin, o herşeyden önce bir zamanlama ustasıdır. Bir --geniş cephe-- lideridir. Büyük bir stratejist ve büyük bir taktisyendir. Bütün bu özellikleri yanında unutulmaması gereken bir başka niteliği vardır ki, Türk toplumunun tarihine damgasını vurmakta ona çok büyük yardımcı olmuştur: Mustafa Kemal Atatürk bir --örgüt adamı--dır.

Konuya bu açıdan bakıldığında, --Halk Fırkası-- olarak başlayıp, --Cumhuriyet Halk Partisi-- olarak yaşamını sürdüren --örgüt--ü bir başlangıç değil, belli bir süreç içinde anlamlı bir aşama olarak değerlendirmek gerekir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşam süresinde, --örgüt--, önce siyasal gücü eline geçirebilmek için, daha sonra da kafasında planladığı toplumu yaratabilmek için bir araç niteliği taşımıştır. Bu ikinci aşama, yani kafasındaki toplumu yaratabilmek için araç olarak kullanılan örgüt süreci içinde --Halk Fırkası--nın yerini Kili şöyle belirliyor:

--Askeri konularda başarıya ulaştıktan sonra Atatürk, yeni rejim içinde köklü reformları gerçekleştirmek ve yapılacak devrimleri mümkün olduğu kadar halka benimsetmek için idareyi sivil bir temele oturtma çalışmalarına girişmiştir. C.H.P.'yi kurma, işte böyle bir amacı gerçekleştirmek, ayrıca Meclis'in daha düzenli çalışmasını sağlamak düşüncesinden doğmuştur. 6 Aralık 1922 tarihinde Ankara'da gazete muhabirlerine verdiği demeçte, Atatürk, gayet belirgin bir şekilde; partinin köklü reformları gerçekleştirerek, Türk toplumunun geleneksellikten modern bir topluma geçişini amaçladığını açıklamıştır. Bu görüş, --Amasya Tamimi--nden başlayıp, --Halkçılık Programı--nda ve 1921 tarihli --Teşkilatı Esasiye Kanunu--nda Birinci Grubun uğraşılarında belirgin olarak ortaya çıkan yeni Türk Devleti'ni, yeni ve modern Türk toplumunun gerçekleşmesini içeren görüştür. Türkiye üzerinde oynanan her türlü emperyalist oyuna karşı koyan, Türk ulusunun mutlu, özgür ve refah içinde yaşamasını sağlamak isteyen gürüştür. C.H.P. de bu görüşü temsil ve gerçekleştirmek için kurulmuştur.-- (Kili, 1976:47) .

Kili'nin değerlendirmesine yakından bakılırsa, bu değerlendirmenin parti tüzük ve programlarındaki yazılı ilkelerden ya da sözlü olarak yapılmış olan açıklamalardan çok, Mustafa Kemal Atatürk'ün genel eylem ve amaç çizgisi

içinde yapıldığı görülür. Toplumbilimsel çözümleme işte budur. Konuyu, genel oluşum ve çerçevesi içine oturtarak yorumlamak, toplumbilimsel irdelemeleri, öteki çözümlemelerden ayıran özelliktir.

Gerçekten de, Atatürk'ün genel amacının doğru saptanması ve CHP'nin yerinin bu amaca göre belirlenmesi gerekliliğini hiç kuşkusuz kimse yadsıyamaz. Nitekim, biraz aşağıda, --Halk Fırkası--na koşut olarak ve aynı amaçla, çağdaş-laik bir toplum yaratma amacıyla kurulan öteki yan örgütleri incelediğimizde yukarıdaki yargının doğruluğunu, bir kez daha görmüş olacağız.

Halk Fırkasının Amacı:

Çağdaşlaşma Yolunda Eğitim

Genellikle demokratik toplumlardaki siyasal partiler, halkın ya da belli sınıfların isteklerini yönetime yansıtmak için kurulurlar (Özbudun, 1974:19-24). Hiç kuşkusuz, faşist devlet anlayışının egemen olduğu yerlerde, tüm devlet aygıtını denetlemek için de kullanılan bir örgüttür parti. Aynı denetim amacını komünist ülkelerdeki parti anlayışında da görüyoruz (Duverger, 1970:279) . Bütün bu açılardan bakıldığında Halk Fırkası'nın işlevi ne demokratik, ne faşist, ne de komünist ülkelerdeki --parti--nin işlevlerine benziyordu. Zaten o sıralarda, ciddi örnekler olarak

demokrasi benzeri sistemlerdeki partilerden başkası da yoktu. Faşizmin gelişmesine ve parti örgütü yoluyla devleti denetim altına almasına daha çok zaman vardı. Rusya'daki Sovyetler Birlili olayı ise henüz deneme dönemindeydi.

Bütün bu noktalar akılda tutulduğu zaman, Mustafa Kemal Paşa'nın önce --Müdafaai Hukuk Cemiyeti--, daha sonra da Halk Fırkası ile yapmak istediği işler, oldukça --kendine özgü-- nitelikler taşır.

Her şeyden önce, --Müdafaai Hukuk Cemiyeti--nin amacının, düşmana karşı toplumu seferber etmek yanında askeri bir eyleme sivil bir görüntü vermek ve Mustafa Kemal Paşa'ya, Padişah'ın dinsel-geleneksel gücüne karşı temsile dayanan bir otorite sağlamak olduğu anımsanmalıdır. Halk Fırkası, hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni daha rahat yönetmek (ki, Meclisteki Müdafaa-i Hukuk Grubu da bu amaçla kurulmuştu) , hem de halkı, yeni toplum için eğitmek amacıyla kurulmuş olduğu için, yasal ve işlevsel yönden, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olmakla birlikte, amacı değişikti. Amaç, Mustafa Kemal Atatürk'e meşruiyet sağlamak ve yönetime sivil bir görüntü vermek değildi. Çünkü, Bağımsızlık Savaşı'nı kazanmış olarak, Mustafa Kemal Paşa, meşruiyetini gücünden ve başarısından alıyordu. Yönetim ise, --orduyu siyaset dışı tutmak-- ilkesi çerçevesinde hemen sivilleştirilmişti. Toplumla etkileşimi sürdürme

işlevinin amacı, artık ondan yetki almak değil, onu eğitmekti.

Böylece, toplumla sürekli bir etki ve tepki alışverişi içinde olmaya ve bunu resmi bir örgüt aracılığıyla yürütmeye özen gösteren Mustafa Kemal Atatürk, bu etkileşim işlevini artık, düşmanı kovmak ve iktidara el koymak amaçları gerçekleştirildiği için, yeni bir toplum üretme amacına yöneltmişti.

İdeoloji Taşıyıcısı Olarak Cumhuriyet Halk Partisi

Mustafa Kemal Paşa'nın aklında yeni devlet altında oluşturulacak yeni toplumun çağdaş ilkeleri hazırdı. Sorun, bu ilkelerin açıkça biçimlendirilmesi ve topluma aktarılmasıydı. Bu, aslında üç aşamalı bir süreç olarak düşünülmüştü. Birinci aşamada, ilkeler tartışılacak ve iyice biçimlendirilecekti. Bu aşama, parti örgütü içinde oluşacaktı. İkinci aşama, parti örgütü içinde oluşturulan ilkelerin, parti grubu yoluyla, Meclis'e aktarılmasıydı. Üçüncü aşama ise, Meclis'te gerekli işlemler yapıldıktan örneğin yasal yaptırımlarla desteklendikten sonra, bu ilkelerin halka ve topluma mal edilmesiydi.

Burada ilginç olan bir nokta, Mustafa Kemal Atatürk'ün sürekli olarak Cumhuriyet Halk Partisi örgütünden ileride gözükmesidir. Örneğin 1927 yılında yapılan CHP'nin ilk Kurultayında (Bu kurultay aslında ilktir, fakat Atatürk

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğu Sivas Kongresi'nin ilk CHP kurultayı sayıldığını belirtmiş ve böylece, --örgüt-- içindeki sürekliliği vurgulamıştır. Bu nedenle de 1927'de yapılan ilk Kurultay'a resmen İkinci Kurultay denmiş ve ondan sonraki sıralamalar da buna göre yapılmıştır.) kabul edilen tüzük, yalnız Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik'ten söz ettiği halde, Atatürk'ün yayımladığı --Umumi Riyaset Beyannamesi--nde laiklik açıkça yer almıştı (CHP, 1929; CHP, 1927) .

Böylece kimi zaman ideoloji oluşturulması işlevinde, CHP geride kalmış, onun yerine tarihsel kişiliğinden aldığı güçle, doğrudan doğruya, Atatürk geçmiştir. İlginç olan nokta, --ideoloji-- oluşturma işi sırasında, Mustafa Kemal Atatürk'ün kullandığı yol ve ünvan Cumhurbaşkanlığı değil, Parti Genel Başkanlığı'dır. Bu yöntemle gücünü, partinin temsil ettiği halktan aldığını vurgulamak istemektedir.

Nitekim, Fırka Nizamnamesi'nde yer almadığı halde laiklik, Kurultaydan bir yıl sonra, Anayasa hükmü olmuştur.

1931 yılındaki Üçüncü CHP Kurultayı (aslında ikinci) ideoloji oluşturulmasında çok önemli bir adımdır. Çünkü, bu yıllarda Türkiye büyük dönüşümler içindedir. Geride bir büyük ekonomik dünya bunalımı vardır.

Serbest Fırka deneyimi bu arada yaşanmıştır. Kısa ömürlü Cumhuriyetçi Serbest Fırka kuruluşundan üç ay sonra uygulamada kapatıldığında (--Uygulamada-- kapatıldı diyorum. Çünkü, Serbest Fırka, kurucularının başvurusu ile hukuken hiçbir zaman kapatılmamıştır. Fethi Bey, Partiyi kapattığını arkadaşlarına bildirmiştir, o kadar.) bu deneyimden, CHP çok şeyler öğrenmiştir. Kadro dergisi de bu hava içinde yayıma başlamış, devrin Başbakanı İsmet Paşa bile dergiye yazı yazmıştır. Bir yıl sonra, Halkevleri denemesi başlayacaktır.

İşte 1927 kurultayındaki üç ilkeye üç ilke daha katılarak, altı ok, bu kurultay zamanında kabul edilmiştir. Bu noktada, artık TBMM ile CHP'nin --ideoloji üretmek--teki sırası tümüyle birbirine karışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, nerede ortamı uygun bulursa, orada geliştirdiği düşüncelerini hemen, gerekirse, doğrudan doğruya uygulamaya geçerek, kimi zaman yasal yaptırımların desteğini bile beklemeden, topluma aktarmaya çalışmaktadır.

CHP ve Devlet

1935 kurultayı ise, Parti-Devlet yakınlaşmasını istediği ölçüde başaramayan Recep Peker'in yine de bu arzularını belirttiği bir nitelik taşır.

İsmet Paşa ve Atatürk'ün birlikte reddettikleri, fakat Atatürk'ün daha

kesin ve belirleyici tutum aldığı, --Faşist Parti-- modeline göre düzenlenmiş bir örgüt ve bu modele uygun nitelikler taşıyan bir devlet, hiç kuşkusuz, Peker'in büyük düşüydü (Soyak, 1973:57-60) . Nitekim bakınız, 1935 kurultayında kabul edilen yeni parti programı için Peker ne diyor:

--Arkadaşlarım; yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası, yeni Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır.

Esasta partinin ana vasıfları olan Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk, Halkçılık, Devrimcilik, Devletçilik ve Laiklik, yeni program onaylandıktan sonra yeni Türkiye Devleti'nin de vasıfları halini alıyor. (CHP, 1935-a:45) .

Recep Peker, bu girişten sonra, uzun uzun Cumhuriyet Halk Partisi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin, özellikle altı ok çerçevesinde niçin özdeş olduğunu açıklamaya başlıyor.

Atatürk de hem tarihsel hatırlatmalar yaptığı, hem de gelmekte olan Dünya Savaşı'nı haber verdiği genel konuşmasında, toplumun ve ulusun birlik içinde olması konusanda Partiye ve Halkevlerine özel görevler düştüğünü belirtmektedir (CHP, 1935-b) . Örneğin, --Cumhuriyet Halk Partisi'nin esas

düşünce ve dileği, vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak, onları kendileri ve Türk ulusu için faydalı kılmaktır.-- diyor (CHP, 1935-b:7).

Yeni programın dördüncü maddesi, Amme Hukuku başlığını taşımakta ve burada, Devlet ile Parti özdeşliği daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Başkan Saffet Arıkan'ın, iki değişiklik önergesini de oyladığı ve bu önergelerin reddedilerek, hazırlanan metnin aynen kabul edildiği dördüncü madde şöyle:

--A) Yurttaşların ferdi ve içtimai hürriyet, müsavat, masuniyet ve mülkiyet haklarını mahfuz bulundurmak Partimizce ehemmiyetii esaslardandır. Bu hakların sınırı, Devlet varlığı otorite sınırı içindedir. Ferdin ve hükmi şahsiyetlerin faaliyeti umumi menfaatlere aykırı olmayacaktır. Kanunlar bu asla göre yapılacaktır.

B) Parti, yurttaşlara hak ve vazife vermede, kadın, erkek ayırmaz.

C) Mebus seçimi kanunu yenilenecektir. Yurdumuzun umumi şartlarına göre vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları ikinci müntehib olarak seçmekte serbest bırakmayı ve mebus seçimini bu yolla yapmayı demokrasinin hakiki icaplarına daha uygun buluruz.-- (CHP, 1935-a:56).

Görüldüğü gibi Peker'in Faşist Parti düşüncesinden kaynaklanan, Parti-Devlet özdeşliği kabul edilmemiş olmakla birlikte, uygulamada Devlet ile Parti birbirinden çok ayrı değildir. Atatürk, bunların her ikisini de, toplumu kendi modeline göre biçimlendirme çabasında gerekli ölçülerde ve gerekli zamanlarda kullanmaktadır.

--İdeoloji-- bölümünde ayrıca üzerinde duracağımız için burada derinliğine incelemediğimiz --Kemalizm-- ya da --Atatürkçülük-- denilen düşünce sisteminin de adının resmen ilk kez konduğu yer CHP Kurultayıdır. 1935 Kurultayında kabul edilen programın giriş bölümü, üzerinde kimse söz istemeden, tartışmasız olarak, hazırlandığı gibi, şu biçimde kabul edilmiştir:

--Methal: Cumuriyet Halk Partisi'nin programına temel olan ana fikirler, inkılabımızın başlangıcından bugüne kadar fiiliyat ve tatbikatta aşikardır.

Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları, partinin 1927 senesinde Büyük Kongrece de kabul olunan nizamnamesinin umumi esaslarında ve aynı kongrece tasvip edilen Umumi Reisliğin beyannamesinde ve 1931 Büyük Millet Meclisi intihabı münasebetiyle neşredilen beyannamede tesbit olunmuştur.

Yalnız birkaç sene için değil, istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın

anahatları burada toplu halde yazılmıştır. Partiye esas olan bütün bu prensipler --Kamalizm-- yoludur.-- (CHP, 1935-a:54).

--Metinde --Cumhuriyet-- sözcüğünün --Cumuriyet--, --Kemalizm-- sözcüğünün ise --Kamalizm-- biçiminde geçtiğine dikkat edilmelidir. Bu metnin adı da ilginçtir: CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası. Dönem, dil ve tarih devrimleri dönemidir. Türk dili üzerinde çeşitli arayışlar söz konusudur. --Zabıt-- henüz --tutanak-- olamamış, --tutulga-- aşamasındadır. Mustafa Kemal'in --Kemal--i, Atatürk'ün kendi isteğiyle --Kamal-- olmuştur.

İdeoloji bölümünde yeniden döneceğimiz CHP'nin ideoloji üretme konusunda, üç de yardımcısı vardır: Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) , Türk Dil Encümeni (Türk Dil Kurumu) ve Halkevleri. Aslında Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu tam ideoloji üreten kuruluşlar, Halkevleri ise, üretilen ideolojiyi halka aktarma örgütüydü.

Halkevlerinin Kuruluşu

Yine 1935 Kurultayında Atatürk'ün, --Partimizin Halkevleri ile bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı-- dediği olay, aslında çok dikkatle hazırlanmış bir --devrimi benimsetme-- programıydı.

Halkevleri düşüncesinin temelinde, bir başka ideoloji yayma örgütü denemesi, Türk Ocakları yatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış döneminde gelişen Türkçülük akımı ve onun öncüsü olan Ziya Gökalp'ın denetiminde gelişen Türk Ocakları, 1918 yılında kapatılmış, Cumhuriyet döneminde yeniden açılmıştı. Fakat, gerek yeni ideoloji çerçevesinde yeterli ölçüde çaba harcamamaları, gerekse 1931 yılında bağımsız bir parti gibi Bandırma Belediye Seçiminde aday göstermeleri, bu örgütün CHP ile arasını açmıştı. Böylece, 1931 yılında kapatılan Türk Ocakları yerine 19 Şubat 1932 günü Halkevleri kurulmuştur.

Kuruluşunda Reşit Galip'in büyük emeği geçen Halkevleri, dokuz etkinlik koluna ayrılmıştır. Bu etkinlik kollarına dikkatle bakıldığında, toplumsal ve kültürel yaşamın bütün alanlarını kapsadığı görülecektir: 1) Dil, edebiyat. 2) Güzel sanatlar. 3) Temsil. 4) Spor. 5) İçtimai yardım. 6) Halk dersaneleri ve kurslar. 7) Kütüphane ve yayın. 8) Köycülük. 9) Tarih ve müze.

Halkevlerinin İşlevi: İdeoloji Taşıyıcılığı

Görüldüğü gibi, tam bir --ideoloji taşıyıcı örgüt--tür Halkevleri. Bir yandan Türk Tarih Kurumu, tarih açısından yeni toplumun ideolojisini pekiştirecek araştırmalar yapacak, öte yandan bu çalışmalar, Halkevleri yoluyla topluma mal edilecektir. Aynı olay, dil için de söz konusudur. Spor, sanat, eğitim, yardım, tüm --ideoloji taşıyıcı mekanizmalar-- düşünülmüştür. Aslında, Halkevleri denemesinin bir ölçüde Sovyetler Birliği'ndeki uygulamaların da incelenmesiyle ortaya çıktığı anımsanırsa --ideoloji taşıyıcılığı-- konusundaki işlevinin başarılı olmasına şaşmamak gerekir (Çeçen, 1971).

Halkevleri'nin birinci görevi hiç kuşkusuz, --ulusal bilinç--i pekiştirmek ve toplumun çağdaşlaşmasına hizmet etmektir. Recep Peker'in açılış nutkunda, Halkevleri'nden, --Memleketin kültür sahasında milli mahiyette teşkilatlanmasını temin edecek bir teşkilat-- diye söz etmesinin nedeni

buydu (Peker, 1932).

Aynı gün, Reşit Galip de, --Milli benliği terkip eden, milli ruhu şekillendiren ve kudretlendiren kültür unsurları içinde (diğerlerinin ehemmiyeti istihfaf edilmeksizin) dil, edebiyat ve tarih, şüphesiz ilk sıraya girer-- diyerek, --ulusal bilincin güçlendirilmesi--nde Halkevleri'ne verilen işlevi belirtiyordu (Reşit Galip, 1932) .

Kültürde çağdaşlaşma ve çağdaş bir toplum yaratma işlevi ise şu sözlerde belirgin bir biçimde vurgulanmaktadır:

--Musalla taşı ve teneşir tahtası sanatkarlarını yobaz kafalarından hortlamış telakkiler ve telkinlerle asırlardan beri öldürmeye, akrep kuyruklarıyla eşelenen mezarlara gömülerek safsata çamurlarıyla örtülmeye çalışılan Türk sanat ruhu ölmemiştir.-- (Reşit Galip, 1932) .

Halk eğitimi, köycülük ve içtimai yardım gibi konuların, toplumun tüm kesimleriyle ilişki kurmayı, amaçladığı açıktır. Özellikle Reşit Galip'in açış konuşmasında neredeyse Turancılıya varan --ulusal bilinç-- ögeleri çağdaşlık ögeleri kadar, hatta onlardan da güçlü görünmektedir.

Aslında ulusal bilincin pekiştirilmesi de, çağdaşlaşma atılımının başarılması da, temelde bir koşula, CHP'de ve öteki bilim kuruluşlarında (Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları) oluşturulan --ideoloji-- nin toplumun her

kesimine aktarılmasına bağlıydı (Bedia Akarsu, --Her şeyden önce dil ve tarih tezlerinin Atatürk'ün dünya görüşünün kuramsal temelini oluşturduklarını söyleyebiliriz-- diyerek bu kurumların --ideolojik-- önemini vurgulamaktadır (Akarsu, 1981:7).) . Bir başka deyişle, Halkevleri, kendi içlerinde ve kendi başlarına --ideoloji üreten-- değil, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının devleti ele geçirdikten sonra, kendi ideolojilerine göre yaptıkları uygulamalarda, --ideoloji aktararak-- onlara yardımcı olan bir örgüttü.

Gerek Halk Partisi, gerek Halkevleri, gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi hep Atatürk için, toplumu biçimlendirmekte, kimi zaman farklı, kimi zaman da aynı taktik amaçlarla kullanılan yerlerdi. Hatta, grup dinamiğini de işin içine katarsak, bu kuruluşlara, --Çankaya sofraları--nı da ekleyebiliriz. Çünkü, bütün bu kuruluşların yöneticilerinin üst tabakası bu sofralarda bulunmakta, yoğun bir etkileşim içinde Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte bir yandan --eğitilirken--, öte yandan da --ideoloji üretmekteydiler--.

Halkevleri'nin belli bir dönemde çok etkin ve başarılı olduğunu görüyoruz. Uluğ İğdemir'in bildirdiğine göre, 1945 yılında Halkevleri'nin sayısı dörtyüzotuzaltıya, halkodalarının sayısı ise, ikibinyediyüzonsekize ulaşmıştır. (İğdemir, 1945) . Yine İğdemir, Halkevleri'nin Cumhuriyet Halk

Partisi'ne bağlı olduğunu belirttikten sonra, --... Halkevleri'nin kapıları Parti'ye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır. Yalnız, Komite üyeliğine seçilebilmek için Cumhuriyet Halk Partisi'ne yazılı olmak şarttır; fakat devlet memurlarında bu şart aranmaz.-- diyor (İğdemir, 1945) . Böylece bir yandan Halkevleri ile CHP arasındaki ilişki belirtilirken, öte yandan CHP ile devlet arasındaki özdeşlik de vurgulanıyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri'ne o denli önem veriyordu ki, başkanlar, bağlı oldukları Parti İdare Heyeti tarafından seçiliyor, Ankara Halkevi'nin başkanı ise doğrudan doğruya CHP Umumi İdare Heyeti (Genel Yönetim Kurulu) tarafından seçiliyordu. Bu arada CHP, Devlet ve Halkevleri özdeşliği açısından, 1932-1950 yılları arasında devlet bütçesinden, özel idarelerden ve kamu iktisadi teşekküllerinden Halkevleri'ne yapılan yardımın 48 milyon lirayı geçtiğini belirtmek ilginç olacaktır (Karpat, 1963) . Halkevleri'nin etkinliklerine bir örnek olarak 1940 yılına baktığımızda oldukça ilginç sonuçlar görüyoruz. Verilen konferansların sayısı beşbinden çoktur. İkibin temsil, binikiyüz konser verilmiş, ikibin film gösterilmiş, ikibinyirmiüç aile toplantısı, bindokuzyüz köy gezisi, kırkbinden çok içtimai yardım yapılmış, yüzelli güzel sanatlar, dörtyüz kadar çeşitli sergi açılmış, çeşitli kurslara kırkbeşbin kişi devam etmiş, mevcut dörtyüz küsur bin

kitaptan 2.461.813 kişi yararlanmıştır (İğdemir, 1945) .

Halkevleri'nin örgüt sosyolojisi açısından mükemmel bir çözümlemesini Ayşe Öncü yapmıştır. Öncü, son derece açık seçik bir biçimde, Halkevleri'nin Atatürk dönemi CHP'sinin bir işlevsel uzantısı olduğunu göstermiş, bu uzantıya kan ve can veren ana örgüt (CHP)'ün toplumdaki yerinin değişmesiyle, onun uzantısının da gücünü yitirdiğini belirtmiştir (Öncü, 1976:45-52) .

Atatürk'ün Eyleminde Örgüt'ün Yeri

Buraya kadarki çözümlemelerimizde görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün eylemi içinde --örgüt--ün özel bir yeri olmuştur.

İlk zamanlar bu yer, devrimci eylemde liderlik savaşı için anlamlıdır. Daha sonra, mevcut devlet yapısı içinde etkin olmak için kullanılmak istenir. Eylem başladıktan sonra ise, hem mevcut düzenin ortadan kaldırılmasında meşru güç kaynağı olarak, hem de toplumsal kaynakların seferberliğinde etkileşim mekanizması olarak kullanılır. İktidar ele geçirildikten sonra da, hem --ideoloji oluşturmak--, hem de yeni bir toplumun yaratılmasında seçkinlerle geniş kütleler arasında bir köprü görevi yapmak için kullanılır.

--Vatan ve Hürriyet-- ile başlayan örgütler, --Cumhuriyet Halk Partisi-- ile son bulmuştur. Hiç kuşkusuz bunların içinde en işlevseli --Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti-- olmuştur. Çünkü bu --Cemiyet--, hem düşmana karşı toplumu seferber etmiş, hem de Mustafa Kemal'e, Padişah'a karşı, otorite kaynağı oluşturmuştur.

Bugün bile pek çok yazar ve düşünür, Atatürk sonrasını değerlendirirken, Müdafaa-i Hukuk dönemine ayrı bir önem verir. Bunların en anlamlılarından biri Attila İlhan'ınkidir: Mühendis Ahmet Ziya, 27 Mayıs'ın devrimci Binbaşısı Demir'e şöyle demektedir: --... Şimdi bak, Binbaşı Bey, 27 Mayıs nedamet hissinin doğurduğu bir aks-ül-amel ise, (hadi bakalım neydi aks-ül-amel'in Türkçesi, gel de bul: Tepki mi?) bol bol Atatürk isminin zikredilmesine rağmen, Kuvay-ı Milliye mahiyetinde bir kefaret addedilemez. Şundan ki, Mustafa Kemal Paşa, Jacobin'di, sizler Bonapartiste'siniz.-- (İlhan, 1978:483).

::::::::::::::::::

III

İDEOLOJİ

neylerim ben kitapları kocaman kitapları

efendim okusun benim canım efendim

o kuştüyü salonlarda canım efendim

okusun da büyüsün benim efendim

okusun da biliversin aklımdan geçenleri

ben işte hep böyle azgelişmişim

yani ben çünkü evet azgelişmişim

even çünkü hayır fakat ben işte azgelişmişim

çokçalışmış azgelişmiş ve işte yoksul düşmüş

HASAN HÜSEYİN KORKMAZGİL, --Kızılırmak--tan.

:::::::::::::::::::

I-) İDEOLOJİNİN İŞLEVİ

Bir toplumda, uzun dönemde yön verici güç teknoloji, kısa dönemde belirleyici olan güç ise ideolojidir. Teknoloji ile ideoloji arasındaki ilişki ise bir --karşılıklı belirleyicilik-- ilişkisidir. Uzun dönemde teknoloji, yeni ideolojiler yaratır. Buna karşılık ideoloji, kısa dönemde, teknolojinin kullanılışını etkileyerek, kendisini üreten gücü, bir süre için bile olsa, denetim altına alır. Böylece, insan toplumları, teknoloji-ideoloji etkileşimi çerçevesinde uyumlu ve düzgün değil, çatışmalı ve sıçrayışlı bir evrim izler (Devrim dediğimiz olay, gnellikle bu sıçrama noktalarıdır) (Kongar, 1979-b:369-373, 407-416).

Bu soyut sözleri, hemen konumuz açısından somuta indirgeyelim: Teknolojik gerilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun batışını belirlemişti. Toplumun Atatürk'ün kişiliğinde buna gösterdiği tepki ideolojikti.

Teknolojik bir geriliğe --ideolojik-- bir tepki nasıl oluşuyor? Gramsci'nin

--toplumun harcı-- dediği, yani toplumu bir arada tutan ve onu bütünleştiren bir düşünce sistemi nasıl oluyor da kaynağını maddi bir temelden, --teknoloji--den alıyor?

Bu sorunun yanıtı, ideolojinin ne olduğuna ilişkin bilgilere sahip olmamızla da verilemez. İdeolojinin --ne olduğu--nu değil, --ne yaptığı--nı, yani işlevinin ne olduğunu bilmemiz gerekli. İşte bu bağlam içinde benim genelde ideolojiye --olumlu-- yaklaşımımdan önce, --olumsuz-- yaklaşımları görmemiz daha yararlı olur.

İdeoloji Kavramına Olumsuz Yaklaşımlar

Mardin, ideolojiye olumsuz yaklaşan iki farklı görüşü şöyle özetliyor:

--Gerek Marx, gerek Mannheim ideolojik düşüncenin iki ayrı tanımını yapıyorlar: Bir taraftan insanlar kişisel çıkarları açısından fikirlerine bir --yön-- verebilirler, örneğin bir kişi kendi çıkarlarını savunmak için fikirlerini hep --kendi tarafına yontarak-- ortaya atabilir. Bu, ilkel anlamda --ideolojik-- bir düşüncedir. Diğer taraftan, bir kimse belirli bir grubun veya kültürün içinden dünya olaylarına baktığı için bu grubun veya kültürün duvarlarını aşamıyorsa -varsayımlarının ötesine geçemiyorsa- bu --sistematik-- bir ideolojidir. Bu ikinci fikri Marx dolaylı bir şekilde belirtmiştir. Mannheim ise iki kavram arasındaki farkların altını çizerek ayırımı çok daha

açık bir şekilde yapmıştır.-- (Mardin, 1976:47) .

Dikkat edilirse, her iki görüş de, --ideoloji--nin belli bir biçimde --toplumsal gerçek--ten saptığını öne sürüyor. Böylece de ideoloji kavramı, toplumsal gerçeğe uygunluk açısından --olumsuz-- bir nitelik kazanıyor. Her iki anlayışta da, düşünce ve inançlarımızın, ideolojik nitelik kazandığı zaman, --yanlı-- olması olayı ortaya getiriliyor. Mannheim, buna karşı, toplumsal gerçeği bulmak için, --bilgi sosyolojisi-- dalını kuruyor ve toplum hakkındaki bilgilerimizin toplumsal köklerinin araştırılmasını öneriyor. Marx ise, --asıl toplumsal gerçeği-- kendisinin belirttiğini öne sürerek, gerçeğin, işçi sınıfı ile eylem ve düşünce birliği yapılarak --komünist-- bir toplumun kurulması için çalışmak olduğunu söylüyor.

Aslında, gerek Marx'ın, gerekse Mannheim'ın önerdiği çözümlerin de kendi içlerinde --ideolojik-- olduğunu görmemek olanaksız.

İdeolojinin Olumlu İşlevi

İşte bu noktada, --ideolojinin olumlu işlevi-- ortaya çıkıyor: İdeoloji, bir insana, içinde yaşadığı evren ve toplum hakkında derli toplu bir anlayış getiren, onu toplumuna bağlayan, başka insanlarla olan ilişkilerine, bir başka deyişle, --yaşam--ına anlam kazandıran bir düşünce ve inanç sistemidir. Bu sistemden yoksun olan kişinin çevresiyle bağları kesilir. Yaşam anlamını

yitirir. Kişi intihara dek gider. Aslında toplumbilimsel olarak, Durkheim'ın intihar olgusunun ardında gördüğü --anomi-- kavramı, bu açıdan bir --ideolojisizlik--i belirtir.

Shafer'in milliyetçilik için vardığı şu yargı tüm ideolojiler için geçerlidir: İnsanlar kendi somut durumlarıyla ilgili olduğu, bu durumlarını düzeltmek olanağı sağladığı ya da onlar böyle sandıkları için milliyetçi olurlar (Shafer, 1972:345-347). Buradaki --milliyetçilik-- sözü yerine, herhangi bir --...ist-- de konulabilir. İfade yine doğruluğunu koruyacaktır.

Böylece, ideolojinin bireyi topluma bağlayan bir işlevi olduğunu kabul edince, onun teknoloji ile olan ilişkisi de ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve değişmelerin getirdiği --yeni dünya--da, bireyin yalnızlaşmasını, yabancılaşmasını önlüyor. Bu yüzden, her teknolojik değişme, yeni bir ideolojik yapıya gereksinme duyar.

Fakat, teknolojik değişme ve gelişmeler, bir toplumun her kesiminde (örneğin, tarımda ve sanayide ya da eğitimde) aynı hızla oluşmaz. Özellikle dünyanın çeşitli toplumlarında çok farklı düzeylerde bulunur. Bu yüzden de farklı teknolojiye sahip ülkelerin ideolojileri de farklı olur. Buna koşut olarak, bir toplum içinde, farklı teknolojiye sahip kesimlerin ideolojilerinin de farklı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, aynı toplumdaki

endüstri işçisi ile köylünün ideolojisi değişik ve kimi zaman da birbirine ters olur.

İşte kökeni farklı teknolojilere dayalı olan değişik ideolojiler de birbirlerini etkiler. Özellikle ileri teknolojilerin ürettiği ideolojiler, geri teknolojiye sahip toplumların insanlarına daha çekici gelir. Teknolojiyi aktarmak zor, ideolojiyi aktarmak kolaydır (Sanırım, hemen hemen aynı dönemlerde --Batılılaşma--ya başlayan Japonya ile Türkiye arasındaki fark da burada yatmaktadır. Japonya Batı'dan teknoloji aktarmış, bunu kendi ideolojisinin üzerine koymuştur. Türkiye ise, Batı'dan ideoloji almış, bunu kendi teknolojisiyle bütünleştirmiştir. Sonuçlar ortada.). Çünkü, teknolojiyi aktarmak maddeye bağımlıdır. Yatırım, örgüt, bilgi ve benzeri kaynakları gerektirir. Oysa ideoloji, salt zihinsel yollarla, örneğin, okumak, görmek ya da duymakla (ve özellikle eğitimle) aktarılabilir.

Geri Teknoloji Ülkelerinde İdeolojinin İşlevi

İşte, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin --devrimci kadrolar--ı bu nedenle, teknolojik gerilikten kurtulmanın ilk adımını, --ileri teknoloji-- toplumlarının geliştirdikleri ideolojilerden birini benimsemekte ararlar. Bu benimseme ortaya çıktığı an, devrim için ilk adım öznel olarak atılmıştır.

Bu açıdan --gelişmiş-- ülkelerdeki devrimlerin ilk tohumlarının teknolojik,

bu nedenle de nesnel, buna karşılık --gelişmekte-- olan ülkelerdeki devrimlerin ilk tohumlarının ise ideolojik ve bu nedenle öznel olduğunu söyleyebiliriz.

Atatürk'ün ideolojisi de Türk Devrimi'nde bu işlevleri görmüştür. O zamanki çağdaş Batı toplumlarını biçimlendiren teknolojik devrim olarak endüstri devriminin ideolojik sonucunu, akılcılığı (pozitivizmi) ve siyasal doğurgusunu, tam bağımsızlığı almış, bunların kendi yaşamı içindeki somut uygulamasını zorunlu bir biçimde --karşı-emperyalizm-- ve --Batılı bir toplum yaratmak-- olarak eyleme dönüştürmüştür.

Osmanlılarda Durum

İdeoloji hiç kuşkusuz, kendisini İmparatorluğu kurtarma görevi ile yükümlü sayan Osmanlı aydınının --bir anahtar-- olarak sarılacağı ilk ögeydi.

İmparatorluğun kurtuluşu, Birinci ve İkinci Meşrutiyet eylemlerinde --özgürlük-- düşüncesinin çevresinde aranmıştı.

Bir süre sonra --özgürlük-- düşüncesinin, somut ve pratik birtakım başka reçetelerle desteklenmesi gereği ortaya çıktı. Özgürlük, bu reçetelerin serbestçe tartışılacağı ve kurtuluş formülünün en iyi biçimde ortaya konulabileceği bir ortamı oluşturuyordu ancak.

İşte, --İttihat-ı Anasır--, Osmanlı'nın son dönem kurtarıcı ideolojilerinden

biri olarak ortaya çıkmıştı. Bu, aslında Abdülhamit'in genel politikasının sürdürülmesinden başka bir şey değildi. İmparatorluğun kurtuluşu, içindeki çeşitli ulus ve dinlerden olan ögelerin --birleştirilmesi--nde aranıyordu.

Böyle bir ortam içinde, örneğin, --milliyetçilik-- ideolojisinin tartışılması bile, bir anlamda --hainlik--ti. Yahya Kemal Beyatlı, ulusçu düşüncelerin o dönemde nasıl görüldüğünü şöyle anlatıyor:

--Tam manasıyle milliyetperver olanlar, bu cereyanda Türkçü iseler müfsid, Müslüman iseler mürteci, sosyalist iseler hain sayılıyorlardı.-- (Beyatlı, 1973:205).

Oysa, çok kısa bir zaman sonra, --milliyetçilik--, --Türkçülük-- adı altında, --ırkçılık-- da kokan bir yaklaşımla, resmi ideolojinin bir parçası durumuna gelecekti.

İşin ilginç yanı, yukarıda kendisine karşı çıkanların nasıl tanımlandıklarını belirttiğim, --ittihat-ı Anasır--, yani; İmparatorluğu oluşturan çeşitli ulusların birliği düşüncesinin --Batıcılar-- tarafından desteklenmesiydi (Ateş, 1980:64).

Toplumlar ve siyasal kadrolar çıkmaza girdikçe, --kurtarıcı-- kişilerle birlikte --kurtarıcı-- ideolojilerin de birdenbire bollaştığı göze çarpar. Osmanlı döneminde de hiç kuşkusuz durum böyleydi. Ziya Gökalp'ın --Türkleşmek--,

--İslamlaşmak--, --Muasırlaşmak-- bireşimi böyle umut bağlanmış üç ayrı ideolojinin tek bireşim içinde bütünleşerek reçeteleştirilme çabasıydı.

İttihat ve Terakki bu çerçeve içinde bile fırsatçı bir politika izliyor, bir yandan --ittihat-ı Anasır-- düşüncesini desteklerken, öte yandau Türkçülük ile birlikte, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarını öne atıyordu (Esatlı, 1975:259).

Bunalım zamanları, gözler, belki de hiçbir zaman erişilemeyecek olan hedeflere dikilir. Üstelik, söz konusu olan ülke, --üç kıtaya hükmetmiş-- Osmanlı olunca, bu --ütopik beklentiler-- daha da etkin duruma gelir.

İşte bu çerçeve içinde herkes, İttihatçıları, büyük bir serüven ve sonu mutlaka ölüm olan bir savaşa, Birinci Dünya Savaşı'na, hem de, küçük bir grubun, kimsenin haberi olmadan aldığı bir kararla girdiği için suçlar (Cemal Paşa, 1977:142-143; 153-163). Oysa, durum hiç de öyle değildir. Genel hava Almanların kazanacağı inancı ile onlarla birlikte savaşa girmekten yanadır (Tansu, 1960:253-275) . Üstelik, savaş, bir de --kurtuluş eylemi-- olarak görülmektedir. İttihatçıların şu düşünceleri halk arasında oldukça taraftar bulmuştur:

--Biz Mısır'ı ve Kafkasya'yı almaksızın payidar olamayız, parçalanırız!

Mısır'ı almakla İslam alemine, Kafkas'ı almakla Türklük alemine dayanmaya yüzdeyüz (!) mecburuz. Mısır'ın pamuğunu (!) ve Baku'nun petrol kuyularını (!) almaksızın ise bütçemizi düzeltmek imkanı yoktur.-- (Beyatlı, 1973:132).

Aslında, Osmanlı-Türk toplumsal değişme olayına, Tanzimat'tan başlayarak, --ideolojik-- boyutta bakmak çok da yanlış olmayacaktır. Hemen hemen ortaya atılan her çözüm, bir --ideoloji-- ekseninde formüle edilmiş, her siyasal eylem, bir ideolojik modele göre biçimlenmiştir.

Olaylara dikkatle bakıldığında, --ideoloji--lerin, ortaya konulan eylemden sonra seçildiğini ve birbirlerine farklı seçenekler oluşturduğunu görürüz. Bu açıdan Mustafa Kemal eylemi, ortadaki belirsizliği de çözmüştür.

Konuyu Yusuf Hikmet Bayur'un şu sözleriyle noktalamak olanaklıdır:

--... İttihat ve Terakki devrinin ve Birinci Genel Savaş'ın tecrübeleri muhiti yeter ölçüde aydınlatmamıştı ve Atatürk olmasaydı, inkılaplar pek mahdut alanlarda kalır, hatta saltanat dahi Vahdettin'in bütün ihanetlerine rağmen yaşardı.-- (Bayur, 1952:337) .

::::::::::::::::::

II-) MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İDEOLOJİSİ

Bütün büyük liderler gibi, Mustafa Kemal Atatürk de --birleştirici--ydi.
Farklı sınıfları, farklı dinleri, farklı dilleri, farklı inançları, farklı meslekleri, hatta kimi zaman birbirlerine düşman olan insanları tek bir amaç çerçevesinde birleştirmişti: Türk Kurtuluş Savaşı ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti.

İdeolojiyi --birleştirici-- olarak kullanan Mustafa Kemal tümüyle bu --birleştirici-- işlevin bilincindeydi. Şu sözler ona aittir:

--Bir içtimai heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse, terakki, temeddün etmesine fenni imkan ve ilmi ihtimal yoktur.-- (Afetinan, 1968:291).

İdeoloji başlığı altında yapacağımız irdelemelerin hemen başında zamandizinsel (kronolojik) ve işlevsel bir ayırıma bir kez daha dikkati çekmek istiyorum: Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemi iki aşamalı bir nitelik taşır: Birinci aşama Kurtuluş Savaşı, ikinci aşama Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Bu iki aşama, birbiriyle iç içe geçmiş ve bütünleşmiş bir nitelik taşır.

Değerli bilim adamı Ahmet Mumcu'nun da belirttiği gibi, --savaş aynı zamanda devlet kuruluşu safhasını da içine almaktadır.-- (Mumcu, 1971:25). Bir başka deyişle, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nden, Türkiye Cumhuriyeti ise

Kurtuluş Savaşı'ndan ayrılamaz. Fakat, zaman içinde birbirini izleyen iki olay olması ve birinin askeri, ötekinin ise, siyasal ve toplumsal yanının ağır basmasından dolayı, salt bilimsel amaçlarla, irdeleme ve incelemeye kolaylık olsun diye ikiye ayırmak istiyorum.

Gerek liderlik, gerek örgüt, gerekse ideoloji bu iki aşamada aynı temel niteliklere dayalıdır. Fakat, aynı temel niteliklerin, iki aşamadaki somut görünümleri daha fark1ıdır. Örneğin, liderlik bakımından, birinci aşamada --komutan--, ikinci aşamada ise --devlet adamı-- ağır basar.

İşte aynı biçimde bakıldığı zaman, Mustafa Kemal Atatürk'ün aşağıda açıklayacağım, --birleştiricilik-- amacıyla kullandığı ideolojisi, Kurtuluş Savaşı sırasında --karşı-emperyalist--, Türkiye Cumhuriyeti zamanında ise --Batılılık-- yanı ağır basan bir görünüm kazanır. Yine hemen belirtmeliyim ki, --karşı-emperyalizm-- ve --Batılılık-- birbirinden soyut, hatta (genelde sanıldığı gibi) birbirine karşı iki ideolojik öge değildir Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminde. --Batılılık-- ögeleri Kurtuluş Savaşı'nda da görülmüş, --karşı-emperyalist-- ögeler ise, tüm Türkiye Cumhuriyeti sırasında olanca ağırlığını sürdürmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk'de --Batılılık-- ve --Karşı-Emperyalizm--

Mustafa Kemal Atatürk'ün --Batılılık--ı ve --karşı-emperyalizm--i, birbiriyle

çelişen değil, biri ötekinin önkoşulu olan iki ögeydi: Batı'nın gelişme mekanizmalarını iyi kavramış olan Mustafa Kemal Atatürk için, Batı gibi olmanın, yani --Batılılık--ın önkoşulu, --karşı-emperyalizm--di.

Bir başka deyişle, Mustafa Kemal ve arkadaşları, Batı gibi gelişmek için, birinci koşulun, Batı'nın siyasal ve ekonomik sömürüsünden kurtulmak olduğunun bilincindeydiler.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ideolojisinin Türk Devrimi'ni ne ölçüde biçimlendirdiğini anlamak için, Türk Devrimi'nin temel niteliklerini bir kez daha hatırlamak gerekmektedir (Kongar, 1979: 135-153) .

Türk Devrimi, başlangıçta ekonomik ve sınıfsal değil, ideolojik ve siyasal bir eylemdir. Bir başka deyişle, Mustafa Kemal, toplumdaki değişmeler sonucu ortaya çıkan ve güçlenen yeni bir sınıfın temsilcisi değildi. Toplumda zaten egemen olan merkezi bürokrasinin bir üyesiydi. Bu nedenle de toplumun iç dinamiği açısından yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması savaşı, egemen bürokratların kendi aralarındaki bir çatışmayı belirler. Bu çatışma sırasında gerek İstanbul Hükümeti, gerekse Ankara Hükümeti, toplumdaki öteki güçlerle, yani ayan, eşraf ve ulema ile kendi olanakları çerçevesinde ittifaklar aramışlardır. Anadolu'ya düşmanın çıkmasından ve İstanbul Hükümeti'nin eylemsiz davranışından yararlanan Ankara Hükümeti, bu ittifakları daha

başarıyla kullanmış, ayan ve eşrafı, Bağımsızlık Savaşı'nda yanına alabilmiştir.

Sınıfsal İttifaklar

Tarihsel olarak, Ankara Hükümeti'nin ayan ve eşrafla gerçekleştirdiği bu ittifaklar, Osmanlı-Türk toplumunun iç dinamiği açısından büyük önem taşıyordu. Çünkü, o zamana dek, ayan ve eşraf sürekli olarak merkezi bürokrasi ile çatışma durumundaydı. Merkezi bürokrasinin baskısı sonunda, bir türlü Batı'daki benzerlerinin yaptığı gibi, sermaye birikimini gerçekleştirememiş olan ayan ve eşraf henüz burjuvalaşamamıştı. Bu nedenle de toplumda istediği güce kavuşamamıştı. Toplumdaki etkisi zayıf kalan bu sınıflar, değişmenin itici gücü olma niteliğini edinememişlerdi.

Böylece, ayan ve eşraf, Batı'da örneğini göremediğimiz bir --ara sınıf-- oluşturmuşlardı. Ayan ve eşraf, hem halkın ürettiği artı ürünü merkezi bürokrasiye aktarmak bakımından --ara--, hem de tarihsel olarak geçiş durumunda olduklarından --ara-- nitelik taşıyorlardı. Tarihsel geçiş açısından, toprak ağalığı ile burjuvazi arasındaki köprüyü belirlemekteydiler. İşte, toplumda istedikleri güce bir türlü kavuşamamış olan bu sınıflarla Ankara Hükümeti'nin ittifakı tarihsel bir dönüm noktasını simgeliyordu. Artık egemen merkezi bürokratlarla, eşraf ve ayan ortaklaşa, yeni bir toplumun toplumsal, siyasal

ve ekonomik temelini oluşturacaklardı.

Dış dinamik bakımından, emperyalist güçlere karşı savaşan Ankara Hükümeti iç dinamik bakımından da merkezi bürokrasinin İstanbul kanadı ile dövüşüyordu. Bu savaşta İstanbul Hükümeti'nin beceriksiz tutumu ve Mustafa Kemal Atatürk'ün başarılı taktikleri ve genel stratejisi düsmandan zarar gören ayan ve eşrafın da Ankara Hükümeti'nin yanında yer almasına yol açınca, Bağımsızlık Savaşı'nın ittifakları tümüyle belli oldu.

Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının İstanbul Hükümeti'ne karşı yürüttükleri savaş, Türk Devrimi'nin siyasal yönünü belirler.

Batılılık ve Karşı-Emperyalizm

Devrimin ideolojik yönü hem Bağımsızlık Savaşı sırasında karşı-emperyalizm biçiminde, hem de daha sonradan Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ve adına --Atatürk Devrimleri-- denilen yeniliklerde ortaya çıkar. Kurtuluş Savaşı sırasında, Mustafa Kemal, Padişah'ın dinsel-geleneksel yetke (otorite) sine karşı ulus egemenliği kavramını kullanmıştır. Dinsel-geleneksel yetkeye karşılık, ulusal egeınenlik kavramı Mustafa Kemal'in aslında kendi ellerinde topladığı gücün hukuksal kaynağı ve gerekçesi olarak kullanılmıştır. Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik ve Devrimcilik, (başka amaçları olmakla

birlikte) aslında, hep siyasal olarak Padişah'ın elinden alınan siyasal gücün yeni bir kaynağa ve tabana oturtulma çabasının ardında yatan ilkeleri belirler.

Türk Devrimi'nin ideolojik niteliği, yeni toplumun, tarihten gelen nesnel koşullarla birlikte, Mustafa Kemal'in kafasındaki --Batı modeli--ne göre biçimlendirilmesinde açıkça görülür. Mustafa Kemal'in --Batılılık--ı, Atilla İlhan'ın olumlu kahramanı Demir'e söylettiği şu sözlerde çok iyi anlatılır:

--Hizmeti yapan parti değil, Mustafa Kemal: Bizi sımsıkı kıstırmış İslam skolastiğinin mengenesini açan o, açtığı anda her türlü teknik ve bilimsel gelişmeye zemini hazırlayan, çağdaşlaşmayı da o gerçekleştiriyor ama, köklü toplumsal dönüşümlerle pekiştirmeyi düşündüğü besbelli: Toprak reformu, endüstri devrimi gibi.-- (İlhan, 1973 : 257) .

Aslında, Bağımsızlık Savaşı'nda ve ondan sonra Atatürk Devrimleri aşamasında görülen siyasal nitelikler, çok büyük ölçüde ideolojik modelin özelliklerinden etkilenmişlerdir. Bir başka deyişle, ulusal egemenlik, Cumhuriyet, Laiklik, hep Batı modelinin getirdiği ilkelerdir. Mustafa Kemal, bu ilkeleri hem yeni bir toplumu biçimlendirirken, hem de Padişah'a karşı siyasal eylemi yürütürken, işlevsel ilkeler olarak kullanmıştır. Böylece, siyasal eylem

(Bağımsızlık Savaşı) başladığı andan itibaren, ideolojik modelin gerçekleştirilmesi işlemi de uygulamaya konulmuştur. İşte bu noktada, Türk Devrimi'nin belirgin olan öteki nitelikleri ortaya çıkmaktadır. Bu nitelikler daha çok ideolojik özellik gösterirler.

Türk Devrimi, hem emperyalizm karşıtıdır, hem de Batılılıktan yanadır. Bu iki özellik, Batı ile aradaki teknolojik uçurum kapatılmazsa uzun dönemde çelişen nitelik taşırlar. Fakat kısa dönemde, özellikle 1920'lerin koşulları çerçevesinde, emperyalizm karşıtlığı, Batılılığı bütünleyen bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün Batılılığı, Batı'ya öykünme biçiminde değil, --Batı gibi olmak-- anlamında bir Batılılıktır. Nitekim, bizzat Mustafa Kemal Atatürk, bir yabancı gazetecinin --Batılıların nerelerini milletiniz için almak istersiniz?-- sorusuna şöyle yanıt vermiştir: --Biz Garp Medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.-- (Atetinan, 1968:183).

Ülkeyi Batı gibi yapmak için ilk atılacak adım ise, Batı'nın sömürüsünden kurtulmaktır. Çünkü, Batı'nın birinci niteliği, sermaye sınıfına dayalı bir ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmiş olmasıdır. Aynı tür bir ekonomik gelişmenin önkoşulu ise, siyasal ve ekonomik bağımsızlık, yani Batı sömürüsünden

kurtulmaktadır.

Türk Devrimi'nin emperyalizm karşıtlığı, yukarıdaki nedene ek olarak, Kurtuluş Savaşı'nın nesnel koşullarından da doğmaktadır. Savaş, nesnel olarak, Batılı emperyalistlere karşı verilmiştir. Yunanlıların Anadolu'ya çıkmaları, yüzyıllardan beri Batılı ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşme planlarının uygulaması olarak tezgahlanmıştır. Bu nedenle, Bağımsızlık Savaşı, açıkça emperyalizme karşı girişilmiş olan bir savaştır. Üstelik, Atatürk'ün Batılılık ideolojisi de, Batı emperyalizminden kurtulmayı gerektiriyordu. Bu nedenle, Türk Devrimi'nin gerek nesnel, gerekse öznel koşulları açısından, emperyalizm karşıtı olduğunu söyleyebiliriz.

Batılılığın Anlamı

Atatürk'ün Batılılığı, --Batı gibi bir toplum yaratmak-- ilkesine dayalıydı. Bağımsızlık Savaşı'nı Osmanlılardan devraldığı toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde vermek zorunda bulunan Mustafa Kemal, bu nedenle, Batı tipi toplum yaratma çabalarını önce üst yapıda yoğunlaştırdı. Atatürk Devrimleri denilen yeniliklerin pek çoğu, Türk toplumuna bir Batı toplumu görünümü kazandırmayı amaçlayan yeniliklerdi. Bu arada, Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmış olması, Türkiye üzerinde Batı'nın gerçekleştirmiş olduğu siyasal ve ekonomik

denetimin de önemli ölçüde azalması sonucunu doğurmuştu. Böylece, Batı gibi olmanın ekonomik önkoşulu gerçekleştirilirken bir yandan da Batı görünümü kazanma çabaları sürdürülüyordu.

--Batı gibi olmak--, ekonomik olarak, hem Batı'nın sahip olduğu ekonomik yapıya sahip olmayı, hem de Batı'nın geçirmiş, olduğu ekonomik aşamaları hızla gerçekleştirmeyi kapsıyordu. Oysa Osmanlılardan devralınan ekonomik yapı, onbeşinci yüzyılda egemen olan Asya Tipi Üretim Biçimi'nin kalıntılarını, ondan önce ve sonra sürekli bir biçimde İmparatorlukta varlığını sürdürmüş olan feodal kalıntıları ve dışa bağımlı bir biçimde filizlenmekte olan kapitalizmin çekirdeklerini birarada bağrında barındıran bir niteliğe sahipti. Bir başka deyişle, hiç de kapitalist gelişmeye uygun değildi. Toplumda ulusal bir burjuvazinin çekirdeği bile yoktu denebilir. Ya dışa bağımlı birtakım sermayedarlar vardı, ya da henüz toprağa bağımlılıktan kurtulamamış olan ayan ve eşraf. (Bu durumun sorumlusu dış dinamiğe bağlı olan sömürü düzeni ile içte değişme ve gelişmeyi engelleyen Osmanlı siyasal yapısıydı.) Zaten Osmanlılar kapitalist gelişme çizgisinde evrimleşebilselerdi, Batı emperyalizminin denetimi altına girip, ortadan yok olmazlardı. İşte Atatürk'ün, --Batı gibi bir toplum yaratma-- serüveni böyle bir toplumsal ekonomik yapı üzerinde gerçekleşecekti.

Bu noktada Batı toplumlarının geçmişini bir kez daha anımsamak gerekmektedir. Böylece, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temel belirleyicileri daha açık seçik bir biçimde ortaya çıkacaktır. Batı toplumu, Sanayi Devrimi ile simgelenir. Ulusal devlet, ulusal burjuvazi, laik devlet ve gittikçe yaygınlaşan genel oy hakkı ile, işçi örgütlenmeleri ve Marxçılık hep bu Sanayi Devrimi'nin sonuçlarıdır. Bir başka deyişle, Batı toplumları, gelişmelerini büyük ölçüde, ulusal bir burjuva sınıfının itici gücüne borçluydular. Ulusal burjuvazinin gelişmesiyle, devlet laikleşmiş ve gittikçe daha demokratikleşmişti. Mustafa Kemal, siyasal gücü eline geçirir geçirmez, hemen Batı devletlerinde görülen bu nitelikleri Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri yapmaya başladı. Fakat ortada bir ulusal burjuvazi yoktu. Bir başka deyişle, Batı'da bütün bu değişmelerin ardında yatan yapı, Türkiye'de yoktu. Böyle bir sınıfsal yapıyı yaratacak ekonomik yapı da ortada değildi.

Türkiye sanayi öncesi bir toplumun temel nitelikleriyle birlikte, dış sömürüye bağımlı olarak gelişen kendine özgü bir ticaret ve toprak yapısına sahipti.

Karşı-Emperyalist İdeolojinin İşlevi:

Cumhuriyetin Temelleri

Gerek Kurtuluş Savaşı sırasında, gerek yeni Cumhuriyet'in kuruluşunda, Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük engeli, hiç kuşkusuz, eski yapının simgesi olan Halife-Sultan, yani Padişah'tı. Padişah'ın bir yandan Halife, yani Müslümanların başı, öte yandan Sultan, yani eski siyasal yapının başı oluşu, Mustafa Kemal'in işini iyice zorlaştırıyordu.

Üstelik Padişah, tüm destekçileriyle birlikte, düşmanla işbirliği yapıyor ve Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkıyordu. Bu durum, Bağımsızlık Savaşı sırasında çok büyük bir zorluk oluşturmakla birlikte, ilerdeki yeni devletin kurulması sırasında Padişah engelinin ortadan kaldırılmasında büyük kolaylık sağlayacaktı.

Padişah, düşmanla işbirliği yaparak, şimdiden kendi kuyusunu kendi kazıyordu. Üstelik, yurttaki ayaklanmalarda büyük ölçüde parmağı olduğu için, fiili bir tehlike niteliği de kazanmıştı (Esengin, 1975:23-27).

Oysa, Kurtuluş Savaşı'nı yürüten Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Padişah yanlılarıyla doluydu (Birinci TBMM iktidarının karşı-emperyalist olmadıgı konusundaki yanlış tez, başka gerekçelere dayandırılmakla birlikte, böyle gerçeklerden de etkilenmiş olabilir. Bu yanlış tez için bkz. Tezel, 1970:288. Tezel'in yanlışının kanıtlanması için bkz. İlkin, 1981:36-37.). Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, Meclis açılır açılmaz Anayasa

yerine geçmek üzere önerdiği maddelerin sonuncusuna, --Hilafet makamının tahlisine muvaffakıyet hasıl olduktan sonra Padişah ve Halifei Müslimin kavanini esasiye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder.-- (Hilafet makamı başarıyla kurtarıldıktan sonra, Padişah ve Müslümanların halifesi, yasalar çerçevesinde saygın ve ulu yerini alır.) (TBMM, I:134) diye bir ifade koymuştu. Oysa, encümen bu maddeyi gereksiz bularak çıkardı. Bunun üzerine, Meclis'te yapılan tartışmalarda son derece ilginç konuşmalar olmuştur. Bugün elimizde olan gizli oturum tutanaklarından öğrendiğimize göre, Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta bahsettiği (Atatürk, tarihsiz:438) bu nokta, aslında Karesi Mebusu Basri Bey ve arkadaşları tarafından önerilmiş (TBMM, I:133) .

TBMM'nin gizli oturum tutanaklarından Atatürk'ün Nutuk'ta sözünü ettiği, --Sen yalan söyleyebilirsin, müstaitsin-- (istidadın vardır) (Atatürk, tarihsiz:700) cümlesinin kime karşı ve nasıl söylendiğini de öğreniyoruz: Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, uzun uzun konuşarak, Vahdettin'in kaçması üzerine yeni seçilecek Halife'ye biat edilmesini önerir. Bunun üzerine Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey bağırır: --Halife, yani Meclis'in reisi mi olsun?--. Meclis karışmıştır. Mustafa Kemal kürsüde açıklamalarda bulunmaya başlar. Bu sırada, kendisine yanıt vermeye çalışan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya

Bey'e söylemiştir bu cümleyi (TBMM, III:1051). Bu tartışmanın olduğu tarih 18 Kasım 1922'dir. Hemen Lausanne Barış Konferansı'ndan önce.

Görüldüğü gibi, dinsel-geleneksel bir İmparatorluktan, laik ve ulusal bir devlet yaratma amacı, Mustafa Kemal için çok uzaklarda gözükmektedir. Hem de hemen Lausanne Konferansı'ndan önce. Oysa, Mustafa Kemal Atatürk, aynı Meclis'le hem Padişah'a, hem de düşmanlara karşı bir savaşı başarıyla yürütmüştür. Bu başarının sırrı, hiç kuşkusuz tüm ittifaklarını üzerine kurduğu karşı-emperyalist ideolojinin gücünden geliyordu.

Bu arada karşı-emperyalist ideoloji ile din duygularını, Yakup Kadri'nin sözlerinde belirttiği gibi, --Biz bir Ehlisalip hareketi karşısındayız.-- anlayışı içinde bütünleştirdiğini de görmeklikten gelemeyiz (Karaosmanoğlu, 1972-a:31) .

Nitekim, Tarık Buğra, Küçük Ağa Ankara'da adlı romanında şu satırlarla bu ittifakı vurgulamaktadır:

--İyice bunalmıştı. Hadis'i hatırladı: Harb hiledir. Ve kendi durumunu düşündü.

Küçük Ağa, Ankara'da çalışmanın bir --gaza--, bir --cihat-- olduğunu anlamıştı. Mesele cephede mi, yoksa burada mı daha çok faydası dokunacağını bilmekteydi ve bunu bilmek şarttı.-- (Buğra,1975:611).

Vatanı işgal altındaki bir toplumda, karşı-emperyalist duyguların önemi büyüktür. Bu duygular, Mustafa Kemal Paşa'nın, çevresinde her sınıf ve gruptan insanların oluşturduğu bir ittifakı sürdürmesine uygun olan hemen hemen tek güçlü ögedir.

O dönemin, ruh durumunu örneğin, Samim Kocagöz, bakın nasıl anlatıyor:

--Bölüğün önünde Yusuf, sanki tek ayağıyla zıplaya zıplaya koşmakta, sakat ayağını, üç kez zıplatıp bir kere destek vererek, elindeki tüfeğine sıkı sıkı sarılmış, süngüsünü ileri uzatmış, yaralı bir pars gibi atılmakta ve fundaların üstünde bölüğüne şöyle haykırmaktadır:

--Gün bugün, saat bu saat arkadaşlar. Ezin vatan topraklarımızı çiğneyen bu köpekleri!--

Ve askerler ses vermektedirler:

--Allah Allah!.--

Düşman ölülerinin üstüne basıp geçmekte, vatan toprakları için toprağa düşenlerin üstünden atlamaktadırlar.-- (Kocagöz: 1961).

Kocagöz'ün romanı, İhsan'ların, Yusuf'ların, Niyazi'lerin, İlyas'ların, düşmana karşı yazdıkları destanı yansıtması bakımından o dönem toplumunun nasıl bir beraberlik içinde olduğunu vurgular. Birleştirici öge,

--ideoloji--dir: Düşmana karşı eylem içinde geliştirilen karşı-emperyalist ideoloji.

Atatürk İdeolojisinin Özü; Tam Bağımsızlık

Gerek karşı-emperyalizm, gerekse pozitivizm üzerine oturtulmuş olan Batılılık, aslında tek bir düşüncenin farklı dönem ve koşullarda somuta indirgenmesidir. Bu tek düşünce ve inanç, Mustafa Kemal'in --İstiklal-i tam-- dediği, --tam bağımsızlık-- ilkesidir.

Mustafa Kemal Atatürk, karşı-emperyalisttir, çünkü düşman yurdu işgal edince, tam bağımsızlığın korunması için emperyalizme karşı silaha sarılmaktan başka yol yoktu. Savaş kazanıldıktan sonra ise Batılılık öne geçti. Çünkü Atatürk, ancak Batılı ülkeler gibi olan toplumların tam bağımsızlıklarını koruyabileceklerine inanıyordu. Bu sıralama yalnızca olayların gelişimine uygun bir sıralamadır. Yoksa, Mustafa Kemal Atatürk'ün kafasındaki oluşum açısından, daha önceki bölümlerde işaret edildiği gibi, Batılılığın önce geldiğine hiç kuşku yoktur. Zaten karşı-emperyalizm de --Batılılar gibi tam bağımsız bir ülke olma--nın önkoşulu değil midir?

Tam bağımsızlığın iki farklı görüntüsü olan karşı-emperyalizm ile Batılılık iki ayrı dönemde iki değişik işlev için kullanılmışlardır. Bağımsızlık Savaşı

aşamasında karşı-emperyalizm, bütünleştirici bir ideoloji olarak hizmet etmiştir. Buna karşılık, Cumhuriyet döneminde Batılılık yol gösterici, toplumu yeni bir kültürel ve ekonomik yapıya doğru seferber edici, hareketlendirici bir işlev için kullanılmıştır.

Tam bağımsızlık ilkesinin, karşı-emperyalist görünümünün işlevini Fethi Okyar'ın şu satırlarında somut olarak görebiliriz:

--Teker teker, hatta grup grup alındığı zaman, ferdi muhteva, yetişme tarzı, temsil ettikleri düşünce ve fikir olarak, birbirleriyle asla bağdaşmayacağına hükmedilen bu karmakarışık hey'etin tek ve sadece davası, vatanı kurtarmaktı.-- (Okyar, 1980:292) .

Aynı izlenimi, Ağaoğlu da Kuvayi Milliye Ruhu adlı yapıtında belirtir (Ağaoğlu, 1945) .

Atatürk'ün aşağıdaki sözleri, --tam bağımsızlık-- ilkesini nasıl bütüncü bir biçimde anladığını ve bu ilkeyi ne biçimde, hangi amaçlar için kullandığını çok güzel ortaya koymaktadır. 1919 yılında, Bağımsızlık Savaşı'nın başında, şöyle diyor Atatürk:

--İstiklali tam; bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bu vazifeyi deruhte

ederken, kabiliyeti tatbikıyesi hakkında şüphe yok ki çok düşündük. Fakat binnetice hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle bir işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin irtikap ettikleri hatalar yüzünden, milletimiz lafzan mevcut zannolunan istiklalinde, mukayyet (kayıtlı) buluyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi cihanı medeniyette kusurlu gösteren neler mutasavver (tasarlanmış) ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neşet etmektedir (bağımlı olmaktan doğmaktadır) . Bu hataya tebaiyetin neticesi; mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün kabiliyeti hayatiyesinden tecerrüt ve tebaüt etmesini mucip olabilir (yaşama yeteneğinden uzaklaşmasını ve soyutlanmasını gerektirebilir) . Biz; yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tabiyet yüzünden bu evsaftan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Alim, cahil, bilaistisna, tekmil efradı milletimiz, belki içinde mündemiç müşkilatı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; istiklali tamamımızın temini ve idamesidir.

İstiklali tanı, denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, hars ve ilah... her hususta istiklali tam serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin,

manay-ı hakikiyesiyle bütün istiklalin mahrumiyeti demektir.-- (Karal, 1969:7-8).

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Atatürk; --tam bağımsızlık--, ilkesini yalnız bir bütün olarak ele almakla kalmıyor, bunun Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinde çözülemeyeceğini ve herkesin bu amaçla çalışması gerektiğini de vurguluyor. Böylece gerek kavram açısından, gerekse eylem yönünden ödün vermez devrimciliğini ortaya koyarken, --istiklali tam-- inancına da bütünleştirici bir --ideoloji-- niteliği veriyor.

Karşı-emperyalizm, özellikle --tam bağımsızlık-- ile birleşince gerçekten bütünleştirici bir ideoloji niteliği kazanmıştı. Toplumun kurtuluşunu Batı gibi olmakta bulanlar da, İslama sığınmak isteyenler de bu --tam bağımsızlığa dayalı karşı-emperyalizm-- şemsiyesi altında birleşmişlerdi. Örneğin, Peyami Safa -- Şimdi zaten Ankara, Avrupa emperyalizmiyle mücadele ettiğini açık söylüyor. Bunu kim inkar eder? Milli tezimizdir.-- diye yazıyordu (Safa, 1974:122).

Bu konuda Giritli de Münci Kapani'ye atıf yaparak, şöyle diyor: --İşte Atatürk'ün önce emperyalizm ile savaş ve bağımsızlık, sonra da modernleşme ve demokrasiye hazırlık yolunda izlediği yöntem daha sonraları --Kemalist yöntem--

olarak gelişme yolundaki ülkelere örnek olmuştur.-- (Giritli, 1981:10) .

Tam bağımsızlığa bağlı karşı-emperyalizm ilkesini sıcak savaşın somut olayları içinde rahatlıkla kullanan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, yeni devletin temelinde yatan --Batılılık-- ideolojisinin formüle edilmesini de aynı yolla yaptılar: İlkeler eylem içinde belirlendi. Bu arada Atatürk yaşamı boyunca siyasal ve iktisadi tam bağımsızlığı korumaya özel bir özen gösterdi (Mechin, 1955:175).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin de simgesi olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini belirleyen altı ok için yanlış olarak Kemalist ideoloji tabiri kullanılır. Buraya kadar yapmaya çalıştığım açıklamalarda, altı ok ile belirlenen --Batılılık-- düşüncesinin, Mustafa Kemal Atatürk'ün ideolojisinin, yani --tam bağımsızlık-- ilkesinin, iki somut sonucundan biri olduğuna işaret etmeye çaba harcadım. Bir başka deyişle, Kemalist ideoloji, ya da Atatürkçülük denen ideolojinin eşiti (ya da matematiksel açıdan daha doğru bir terimle, eşleniği) tam bağımsızlıktır. Batılılık, ancak tam bağımsızlığın Kurtuluş Savaşı'nı izleyen yıllarda daha büyük bir ağırlık kazanan bir görüntüsüdür. Celal Bayar'ın: --Atatürk'ün amaçı, Türkiye'yi anti-emperyalist olan milliyetçi bir Batı ülkesi haline getirmekti-- yargısı çok doğrudur

(Bayar, 1978:94).

Bu açıdan altı ok ile ilgili açıklamaları okurken, bunların, ancak bir ideolojinin belli bir andaki somut görünümünün araçları olduğu hiç unutulmamalıdır.

::::::::::::::::::

III-) ALTI OK'UN ANLAMI

Altı ok açısından, 1935 yılı bir dönüm noktasıdır. Bu yıl, artık Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra oniki yıl geçmiştir. İlkeler, teker teker belli uygulamalar sonunda ortaya konmuş, gözden geçirilmiş, düzeltilmiş ve yeniden formüle edilmiştir. Atatürk'ün yaşam dönemindeki son CHP Kurultayı olan dördüncü (aslında birinci Sivas Kongresi kabul edildiğine göre, üçüncü) Kurultaya bu aşamalardan sonra gelinmiştir. Bu açıdan, bu Kurultay kararları, altı ok'un belirlenmesinde daha aydınlatıcıdır. Üstelik, Recep Peker, (Parti Genel Sekreteri) şöyle demektedir: --Esasta Parti'nin ana vasıfları olan Cumuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik yeni program onaylandıktan sonra, yeni Türkiye Devleti'nin de vasıfları halini alıyor.-- (CHP, 1935:45).

Gerçekten de 1937 yılında, Anayasa'nın 2'nci maddesinde değişiklik yapılarak, bu ilkeler devletin temel nitelikleri olarak kabul edilmiştir

(Kili, 1976:65).

Dikkat edilirse, Recep Peker'in konuşması bile dildeki özleşme akımına uygun olarak yapılmıştır ve gerçekten altı ok'un yerleştiğini vurgulamaktadır.

Zamandizinsel (kronolojik) olarak, altı ok'un ilk ilkesi TBMM'nin kurulmasına, saltanatın kaldırılmasına ve Cumhuriyet'in ilanına koşut bir biçimde Cumhuriyetçilik olarak düşünülebilir. Fakat halkçılık ve laiklik ilkeleri olmadan Cumhuriyetçilik düşünülemez. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in ilk açılışında, bir Anayasa'ya esas olmak üzere önerdiği ilkelere, --halkçılık programı-- demiştir (TBMM, I:134). Böylece, Halife-Sultan'ın dinsel geleneksel otoritesine karşı, ulusal egemenlik için, Meclis'i kurarken, onu --halkçılık-- ilkesi çerçevesinde örgütlemeye çalıştığını belirtmiştir. Aynı anda, otoritesini dinden almayan bir Meclis'i ulusun en yüksek egemenlik organı saydığından laiklik konusunda da önemli bir adım atmış oluyordu. Bu nedenle, altı ok arasında uygulamaya ilk aktarılan ilke, dinden bağımsız biçimde kurulmuş olan TBMM'nin açılışı ile, laiklik ilkesi olmuştur (Tikveş, 1975:44) .

:::::::::::::::::::

1) Laiklik

Aslında, dinsel-geleneksel bir siyasal otoriteye karşı ulus egemenliğine dayalı bir devlet kurulduğu için, laiklik tüm altı ok'un eksenini

oluşturuyordu. Bu bakımdan son derece önemli bir ilkeydi. Cumhuriyetçilik ile birlikte yeni devletin siyasal biçimini, halkçılık ile birlikte toplumsal özelliklerini, miliiyetçilik ile çağdaş ve ilerici milliyetçilik olarak yeni bütünleştirici ideolojinin önemli bir parçasını ve devletçilik ile birlikte ekonomik yapıyı belirliyordu. Devrimcilik ise, laikliğin güncel olarak özüydü. Bir başka deyişle, o sırada, laiklik, en büyük devrimdi.

İşte altı ok içinde laiklik, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine özgü niteliklerinden dolayı bir eksen ve en önemli --ideolojik öge-- özelliği taşıyordu.

Aslında laiklik, İslam inancı içinde yer almıyordu (Berkes, 1973: 15). Buna karşılık, devlet gerekleri, Osmanlıların örfi hukuk adı altında laik bir hukuk düzeni geliştirmelerine yol açmıştı (Muammer Sencer, 1974: 8).

Bilindiği gibi, laiklik Batı'da, tüccar ve sanayicilerden oluşan kapitalist sınıfın din adamlarıyla toprak ağalarının ittifakına karşı çıkmasıyla gelişmiştir. Siyasal gücü eline geçiren burjuvazi, bunu din adamlarına karşı yaptığı için ister istemez laik olmuştu. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda, kapitalist gelişme olmadığı için, laik oluşumlar da ancak devlet gereklerine bağlı olarak, hukukun bir alanıyla sınırlı kalmış, toplumun öteki kesimlerine

yayılamamıştı. Son yıllarda Osmanlı'nın sınıfsal yapısı üç kesimden oluşuyordu: Merkezdeki bürokratlar, eşraf ve ayan olarak ara sınıflar ve eylemsiz halk yığınları (reaya) . Bunlar arasında laikliğe eğilim duyanlar yalnız merkezdeki bürokratların bir kısmıydı. Bunların ciddi bir toplumsal dayanakları bulunmadığından, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün yenileşme eylemleri gibi ideolojik plandaki laiklik de bir aydınlar olayı olarak kaldı (Soysal, 1974:27-28) . Aslında, Atatürk'ten önceki Batılılaşma eylemlerinin başarısızlığının altında aydınların bu göreli güçsüzlükleri ve halk desteğinden yoksun oluşları vardı (Tunaya, 1960:45) .

Mustafa Kemal Atatürk'ün devlete el koyması bile daha önce de belirttiğim gibi, kendi başına laik bir ey1emdi. Fakat geniş halk kitlelerinin bu eylemin laik yönüne sınıfsal bir destek vermemesi, laiklik için, --toplumsal niteliği olmayan bir eylem-- diye yanlış bir yargıya varılmasına bile yol açmıştır (Webster, 1939:169). Oysa, kapitalizmin gelişmesiyle palazlanan burjuvazi büyüdükçe laikleşecek ve bürokrat-teknokrat kadroların yanında yerini alacaktı.

Öte yanda, gittikçe gelişen ve geliştikçe sömürüsü artan ve laikleşen burjuvaziye karşı tepki oluşturan halk yığınları, bu tepkilerini dinsel çizgide göstermişlerdi. Böylece, CHP'nin laiklik politikası, geniş halk

yığınlarının karşı çıktığı bir politika niteliği kazanıyordu. Demokrat Parti'nin temsil ettiği kapitalist ideoloji, biraz da dinsel açıdan ödün verince, artık karşı konulmaz bir nitelik kazanıyor ve iktidarı eline geçiriyordu (Tekeli, Şaylan, 1978:90) .

Aslında bu tutumun ardında, dinin, bireyi topluma bağlayıcı ideolojik işlevini dolduracak başka bir yaklaşımın bulunmayışı aranmalıdır (Mardin, 1977:385) .

Atatürk'ün Laiklik Anlayışı

Atatürk, laiklik ilkesini, ileri sürülen bazı görüşlerin tersine, siyasal olduğu kadar, toplumsal bir yaklaşım olarak da benimsiyordu. Amaç, hukuk, eğitim, kültür alanlarını dinsel dogmaların denetiminden kurtarmaktı (Jaesckhe, 1972:97) . Karal'ın da çok iyi belirttiği gibi, --Atatürk'e göre laiklik, geniş anlamıyla, sosyal özgürlük problemidir.-- (Karal, 1975:30) .

Aslında Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, doğrudan doğruya din düşmanı değildiler. Tam tersine, Vahdettin'in şeyhülislamı Dürrizade'nin ölüm fetvasına karşı, Anadolu'daki din adamlarını kullanacak kadar, dinin işlevine inanıyorlardı. Falih Rıfkı'nın bu konuda şu yazdıkları, son derece ilginçtir:

--Atatürk, bellibaşlı devrim kararlarını verdikten sonra, bir defa pek

sevdiği Diyanet İşleri Reisi Hoca Rifat Efendi'yi çağırıp, onu tatlı dille inandırır, sonra: --Şimdi Mareşal'e gidelim-- derdi. Biri camilerin ve hocaların, biri ordunun başındaydı.-- (Atay, 1969: 208-209) .

Karşı olunan durum, dinsel dogmaların, toplumun tüm yaşamını egemenliğe almış olması ve siyasal iktidarın da dine dayalı bulunmasıydı. Dolayısıyla, iktidarın kaynağını değiştirdikleri zaman, din adamları bundan çok tedirgin oldular. Atatürk ve arkadaşlarına yakıştırılan din düşmanlığının altında yatan asıl olay şudur: Atatürk toplumda din adamlarının siyasal, toplumsal ve kültürel etkinliklerini azaltmıştır. Çünkü, gerçekten din, yozlaşmış uygulamalar yüzünden; o dönem için tutucu bir ideoloji niteliğine bürünmüştü. Bunun suçu da İslam dininde değil, toplumun genel gerileyişine koşut olarak, yozlaşan din adamlarında ve onların işlevlerindeydi. Yoksa, Atatürk dönemindeki hükümetler, dine karşı doğrudan tavır almak yerine, yararlanabilecekleri ölçüde, dinden ve din adamlarından yararlanmışlar, ancak kendi devrimlerini tehlikeye düşürecek durumlarda, dine doğrudan doğruya müdahale etmişlerdir (Allen, 1968:175) .

Atatürk'ün laikliğinin en güzel kanıtlarından biri, tüm Bağımsızlık Savaşı sırasında, din adamlarıyla işbirliğine gitmiş olmasında da görülebilir. Müslüman bir toplumda yaşadığının bilincinde olan Atatürk, dine ancak

(Allen'in de dediği gibi) , kendisinin siyasal ve toplumsal reformlarına engel olduğu zaman karşı çıkmıştır.

:::::::::::::::::::
:::::::::::::::::::

2. Cumhuriyetçilik (Bu konuda Çeçen'in geniş kapsamlı çalışmasına bakılabilir (1981).)

Cumhuriyetçilik, yeni devletin temelleri altında yatan devrimin siyasal görünüşüdür. Laik anlayışla, dinsel-geleneksel otoritenin yerine, halk ya da ulus otoritesinin geçirildiği siyasal yeni düzen, ifadesine Cumhuriyetçilikte kavuşmuştur.

Temelde ekonomik olmaktan çok siyasal ve ideolojik bir devrim olarak başlayan Türk Devrimi, siyasal mekanizmalar yönünden Cumhuriyetçiliği tüm atılımların itici gücü yapmıştı. Bir başka deyişle, başta kurulan bu siyasal mekanizma ile, daha sonra toplumda planlanan değişme ve gelişmelerin siyasete hemen yansıması ve gerekli işlemlerin yapılması son derece kolaylaşmış oluyordu (Afetinan, 1977:158).

Laiklik anlayışının siyasal yaşamdaki yansıması da Cumhuriyet düzeni ile gerçekleşmişti. Bu açıdan, laiklik ile Cumhuriyetçilik ve biraz aşağıda göreceğimiz Halkçılık, birbirlerinden kesinlikle ayrılamazlar. (Aslında daha

sonra üzerinde duracağımız gibi, altı ok ile ifadelendirilen bu altı ilkenin birbirlerinden ayrı düşünülmesi olanaksızdır.)

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet düzenini, özgürlük ve ulusal egemenlik ilkeleri üzerine dayandırıyordu. Daha 1906 yılında, İkinci Meşrutiyet için özgürlük kavgasının yapıldığı dönemde şöyle diyor:

--Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir.-- (Karal, 1959:148). Bundan onyedi yıl sonra, Cumhuriyet'in ilanından hemen önce ise özgürlük ile ulusal egemenlik ilkelerini Cumhuriyet düzeni içinde şöyle bütünleştiriyor:

--Heyet-i içtimaiyede en yüksek hürriyetin, en ali müsavat ve adaletin temin-i istikrarı ve mahfuziyeti ancak ve ancak tam ve kati manasıyle hakimiyet-i milliyenin müesses bulunmasıyla daimdir. Binaenaleyh, hürriyetin de, müsavatın da adaletin de nokta-i istinadı hakimiyet-i milliyedir.-- (Karal, 1969:148).

Görüldüğü gibi Atatürk, bir toplumda özgürlüğün de, adaletin de, eşitliğin de dayanağı olarak ulusal egemenliği görüyor. İşte Cumhuriyet bu anlayışın siyasal mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Hiç kuşkusuz, bir toplumun (Atatürk'ün deyimiyle, bir --heyet-i içtimaiye--nin) özgürlüğü, eşitliği ve

adaleti, siyasal mekanizmaya o toplumun egemen olmasıyla sağlanabilir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Meclis'e verdiği önem konusunda Mümtaz Soysal şöyle yazıyor: --... Yukarıdan aşağıya doğru başlatılan bir hareket, gerçek bir başarıya ulaşabilmek için, aşağıdan yukarıya doğru yükselen bir irade temeline dayanmalıdır. Böyle olursa, hareketi temsil eden organın önünde hiçbir kuvvet duramaz.--(Soysal, 1981:3).

Mustafa Kemal Paşa'nın daha Erzurum Kongresi sırasında Mazhar Müfit'e, --Cumhuriyet'e gidiyoruz-- demesinin altında yalnız Padişahlık sistemini ortadan kaldırmak gibi siyasal değil, yukarıdaki düşüncelerde ifade edildiği gibi, toplumsal amaçlar da yer almıştır. Nitekim, Kazım Karabekir, Rauf Orbay gibi arkadaşlarıyla Cumhuriyet'in ilanı konusunda düştüğü anlaşmazlık, görünüşte siyasal olmakla beraber, aslında toplumsal ve ideolojiktir.

Çetin Altan'ın günümüz toplumundaki şaşkın ve tutarsız birey davranışlarının derlenip toparlanması için önerdiği --Cumhuriyetçilik davranışı-- gerçekten, günümüz toplumuna da, Atatürk'ün yukarıda aktardığım anlayışı içinde bütünleştirici anlamda ışık tutabilir. Altan, --Cumhuriyetçilik nedir?-- sorusunu şöyle yanıtlıyor:

--Cumhuriyetçilik, kimsenin kendisini ülkenin sahibi olarak görmemesi ve --Yurt yahut devlet sevgisi--ni kendi tekelinde tutarak başkalarını bu tür kavram ve ölçülerle suçlayamaması demektir.

Cumhuriyet'lerde tüm vatandaşlar, o ülkenin sahibidir ve --Yurt yahut devlet sevgisi-- de kimsenin tekelinde değildir.

Bizde ise --Cumhuriyetçilik-- akımı gelişmemiş olduğu için, vatandaşlar, ülkeye sahip çıkacak birini ararlar ve sık sık, --Ülkenin sahipsiz kalmış olması--ndan yakınırlar. Bu, aslında monarşik koşullanmadan başka bir şey değildir.

Şayet Cumhuriyetçilik akımı tarihsel bir birikimden kaynaklanarak gelişmiş ve bunun sonucunda da iktidara dönüşmüş olsaydı, bugün karşılaştığımız sorunların pek çoğu kendiliğinden çözülmüş olacaktı.

Bir kez, ikide bir de kimse, --kurtarıcı-- olarak --ülkeye sahip çıkmak-- için kollarla paçalan sıvama gereğini duymayacaktı. İkincisi İmparatorluğun ne olup, ne olmadığı didik didik edilecek, anlamsız bir yığın saplantı ve tabu, genç kuşakların görüş ufuklarını daraltmayacaktı. Üçüncüsü, kimse, --Yurtseverliği kendi tekeline almak-- yarışına giremeyeceği için, toplumsal eleştirilere hiçbir sansür konmayacak ve toplum kendi gerçeğiyle sakatlıklarını çok daha hızlı görerek, kendi kendini en sağlıklı biçimde

nadaslamak olanağını bulacaktı.

Bu da sanatı ve bilimselliği alabildiğine sulayacak, basmakalıp hamasi bayram nutukları, --Atatürkçülük-- adı altında genel bir fikir kısırlığı yaratmayacaktı.-- (Altan, 1980) .

Camhuriyetçilik ve Demokrasi

Cumhuriyetçiliğin, son aşamada --demokrasi-- idealini yansıttığına hiç kuşku yoktur. --Devrimci-- bir atılım gerçekleştinnek ve toplumu bu atılıma göre biçimlendirmek göreviyle karşı karşıya olan Atatürk'ün tek parti döneminde gerçek bir demokrasiyi uygulamaya aktarması, düşünülemezdi. Fakat günümüzdeki uzantıların tohumlarının o dönemdeki --Cumhuriyetçilik-- anlayışında ve uygulamasında yattığı da bir gerçektir.

Nitekim, Afetinan'ın aktardığına göre, Mustafa Kemal Atatürk de, --demokratik idare sistemi için ideal addedilen prensiplerin inkılaplarımız içinde yer almasına taraftar olduğunu ifade etmiştir.-- Yine Atatürk, --Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır.-- demişti (Afetinan, 1968:260).

Bahri Savcı da çok doğru bir teşhisle, Türk Demokrasisinin Atatürk'ün

önderliğinde oluştuğunu belirtir (1981:13). İşte Atatürk'ün örgütsel mirasçısı CHP'nin 1976'da 23'üncü Kurultayında kabul ettiği programında, Cumhuriyetçiliğin gereği olarak yer alan aşağıdaki satırlar, bu nedenle Kemalizmin gelişmesine önemli bir katkı sayılabilir:

-- (CHP) yurttaşların tek aşamalı oyla, eşit hakla, kısıntısız düşünce ve anlatım özgürlüğüyle ve geniş örgütlenme olanaklarıyla ülke yönetimine giderek artan ölçüde katıldığı, herkesin haklarının ve özgürlüklerinin yasal ve kurumsal güvenceye dayandığı çok partili demokrasiyi Cumhuriyetçiliğinin gereği sayar.-- (CHP, 1976:9).

Nitekim, bir yabancı gözlemci de, --Atatürk Devrimi, insan haklarına ve halk egemenliğine dayalı bir devrimdir. Bu devrimde totaliter bir siyasal görüş de hiçbir zaman görülmemiştir.-- diyerek, bu anlayışı dile getirmektedir (Dodd, 1981:19).

::::::::::::::::::

3) Halkçılık

Laik ilkelere göre kurulan Cumhuriyet, --hilafetçilik-- karşıtı olarak --Halkçılık-- ilkesine dayandırılmıştı. Halkçılık ilkesini, bilinçli ve sistematik bir biçimde, İmparatorluk ideolojisinin yerine geçirmeye çalışan Mustafa Kemal Atatürk, askeri eylemini, siyasal eylem niteliğine dönüştürmesinin dönüm noktası olan TBMM'nin açılışından itibaren, ortaya

attığı her siyasal öneriye ve program taslağına Halkçılık adını koymaya özel bir özen göstermiştir.

Gerçekten de, Cumhuriyetçilik ile Halkçılık öylesine birbiri içine geçmiştir ki, Halk Partisi liderliğinin son temsilcilerinden Ecevit, Atatürk'ü incelediği kitabında --Halk Yönetimine Geçiş-- başlığı altında, --Altyapıya kadar inen yeni devrimci atılımlara başlayabilmek için, örneğin, siyasal kurumların, özellikle devlet biçiminin değişmesi gerekliydi. Saray yönetimi yerine, halk yönetimi yolunda bir adım atılması gerekliydi. Atatürk önce bu devrimi gerçekleştirdi. Bir üstyapı kurumu olan devlet biçiminin değişmesini sağlayan Cumhuriyetçilik devrimini başardı.-- demektedir (Ecevit, 1974:64-65).

Halkçılığın İşlevi

Halkçılık ilkesinin bir başka özelliği, Bağımsızlık Savaşı'nın --geniş ittifak--ını belirlemesidir. Buraya dek birkaç kez işaret ettiğimiz gibi, Mustafa Kemal'in eylemi bir halk hareketi değildi (Ergil, tarihsiz:62). Fakat, Kurtuluş Savaşı tek bir sınıfa ya da gruba dayalı değil, toplumun tüm sınıf ve gruplarını içine alan bir ittifakın ürünü olarak kazanılmıştı. İşte Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra; altı ok'tan biri olan Halkçılık, bir anlamda bu gerçeği de simgeliyordu. Bu noktayı Atatürk de bilinçli olarak vurgulamıştı:

--... Mesleki içtimai itibariyle dahi düşünüldüğümüz zaman biz, hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı sayiz, zavallı bir halkız.-- (Söylev ve Demeçler, I:169).

Halkçılığın bu bütünleştirici ilkesi, yeni Cumhuriyet'in herhangi bir sınıfa dayanmadığını ilan etmek amacıyla da kullanılıyordu. Parti programında Halkçılık, bu özelliği vurgulayacak biçimde açık tanmış ve programın son biçimini aldığı 1935 Kurultayında şöyle ifade edilmişti:

--İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Partice büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibarıyle muhtelif mesal erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir. Çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, tüccar ve memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir.

Partimizin bu prensiple istihdaf ettiği gaye, sınıf mücadelesi yerine, içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.-- (CHP, 1935-a:59).

Görüldüğü gibi Halkçılık ilkesi, genel olarak --dayanışmacı-- bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Biraz saptırıldığı takdirde faşist devletin temeli --korporatif-- yaklaşıma yakın olan bu ilke, ancak Atatürk'ün kurduğu ve koruduğu ince ve hassas dengeler sayesinde, bugünkü demokrasiye kadar gelen bir Cumhuriyetçiliğin ikiz kardeşi olabilmiştir.

Halkçılık ilkesinin, hilafetçilik karşıtlığından, Marxçılık karşıtlığına kadar uzanan --ideolojik-- niteliği, --devletçilik-- uygulaması adı altında --liberal devlet-- karşıtlığını da kapsıyor. Tam bu noktada Halkçılığın Ulusçuluk ile bütünleşmesi olayı da ortaya çıkıyor. Recep Peker'in yeni programı sunuş konuşması bu noktayı çok iyi belirtmektedir:

--Feodal devlet battı, onun yerine gelen liberal devlet de kendi içinden tefessüh neticesinde dünyanın her yerinde çöküyor. Yerine çeşit çeşit devlet tipleri kuruluyor.

Arkadaşlar, feodal devletten sonra gelen liberal devletin yıkılışı ulusal

devletin doğuşu devrini getirmiştir. Ulusal devlet, keyfi bir idare değildir.
Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir idare de demek değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet, nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir.-- (CHP, 1935-a:47) .

Daha çok korporatif devlet yapısını andıran bu sözler, hiç kuşkusuz, 1935'lerdeki Almanya ve İtalya'dan büyük ölçüde etkilenmişti. Fakat, gerek Atatürk'ün, gerekse İnönü'nün parti-devlet bütünlüğünü Peker'in anladığı biçimiyle kabul etmemeleri, Türkiye'yi, Cumhuriyet çizgisinde tuttu (Bu konuda Hasan Rıza Soyak anılarında şunları yazıyor:--Kolayca tahmin edilebilir ki, Atatürk, Birinci Dünya Harbi'nden sonra Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde, birtakım şeflerin ortaya attıkları ideolojilerle onların tabii neticesi olarak meydana gelen idare sistemlerinin şiddetle aleyhindeydi.

Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri rahmetli Recep Peker, Avrupa'da bilhassa İtalya ve Almanya'da o zaman epeyce dedikodulara sebep olan uzun ve masraflı bir tetkik seyahati yapmıştı;dönüşünde, yakında toplanacak olan Parti Kurultayına -ki bu Atatürk'ün hayatında toplanan son Kurultaydır- arzedilmek üzere yeni bir niznmname ile çok uzun, çok teferruatlı bir program hazırlamıştı. Bunlar; Partinin genel başkanvekili -fiili başkan ve başbakan- İsmet İnönü tarafından da kabul ve imza edilerek Partinin genel başkanı Atatürk'e takdim edilmek üzere bana tevdi olunmuştu.

Bir akşam üstü elime geçen bu evrakı, acele ile, biraz karıştırdıktan sonra; Atatürk'e götürdüm; kısaca neye dair olduklarını, bana bizzat Başbakan

tarafından verildiğini arzettim; misafirleriyle beraber sofraya oturmak
üzereydi: --Kütüphanede masamın üstüne bırak, sonra okurum-- buyurdu, emrini
yerine getirerek Köşkten ayrıldım.

Ertesi sabah, her günkü gibi, hizmetinde bulunanlara telefonla kalkıp
kalkmadığını sordum: hiç yatmadığını, sofradan erken ayrılıp kütüphanede
sabaha kadar meşgul olduğunu, o anda banyoda bulunduğunu söylediler.

Derhal giyinip Köşke gittim, yatak odasındaydı; banyodan yeni çıkmış,
sırtında bornoz, günlük gazeteleri gözden geçiriyordu. Üzerinde ilk bakışta
sezilen bir sinirlilik hali vardı; beni görünce azarlar gibi sordu:

--Bu zorbalar kimlerdir, onları kim seçecektir?--

Şaşırmıştım, kekeledim:

--Hangi zorbalar Paşam?--

Daha sert ve yüksek bir sesle:

--Efendim: sen dün akşam bana getirdiğin kağıtları okumadın mı?--

--Biraz okumuştum Paşam.--

--Ha; işte orada bahsedilen, bütün kuvvetleri nefsinde toplayıp tek partiyi,
tabii dolayısıyla, devleti ve memleketi kendi başlarına, idare edecek olan

yüksek meclisin azasını... diyorum; onları kim seçecek; bu zorbalar heyeti, kuvvet ve selahiyetlerini kimden ve nasıl alacak?.. Hayret, hayreti uzma (Böyle vaziyetlerde daima kullandığı kelimelerden...). Bu ne sakat düşüncedir, bu nasıl zihniyettir. Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef, henüz, en yakın arkadaşlar tarafından bile, zerre kadar, anlaşılmış değildir. Çocuk; biz öyle bir idare, öyle bir rejim istiyoruz ki; bu memlekette bir gün -eğer dünyada hükümdarlık aleyhinde gittikçe artan kuvvetli cereyanlar muvacehesinde kalanlar varsa- Padişahlığa taraftar olanlar dahi bir fırka kurabilsinler...--

Biraz düşündü, asabiyetini yenmeye çalışıyordu, ayağa kalktı:

--Her ne ise...-- dedi. --Sen şimdi kütüphaneye git, o evrak masamın üstündedir. Partinin bugünkü nizamnamesinden ve programından birer nüsha bul; kitaplar arasında vardır zannediyorum, şayet yoksa getirt...Ben şimdi giyinip gelirim.--

Kalktım, kütüphaneye geçtim; istediği nizamname ve programı bulduktan sonra bahis konusu olan evrakı bir kere daha gözden geçirdim. Gerek nizamname, gerek program, o zamanın tek partili totaliter idarelerindeki esasa göre, kaleme alınmıştı; başta azası mahdut, fakat kudret ve selahiyeti sınırsız bir heyet tasavvur ediliyordu. Bütün kararları, bu ali heyet veriyor, Büyük Millet

Meclisi bir şekilden ibaret kalıyordu...İtalya ve Almanya'da olduğu gibi üniformalı gençlik teşkilatı kuruluyordu... Bir kelime ile ve tam manası ile faşizm... Hele program nihayet hükümetlerin senelik programlarına girebilecek birçok teferruat ile doluydu; içinde çocuklar için süt damlaları teşkiline kadar, akla ne gelirse hepsi vardı.

Ben bunları okurken Atatürk geldi; kütüphanedeki büyük masada karşı karşıya oturduk. Yeni nizamname ve programı eline aldı, hem tekrar okuyor, hem de hiddetle söylenerek her sayfasını karalarcasına çiziyordu. Bir aralık başını kaldırıp sordu:

--Bunları İsmet Paşa okuduktan sonra mı imza etmiştir dersin?--

--Bilmiyorum efendim, ama dün akşam da arzettiğim gibi bana size takdim edilmek üzere kendileri verdiler.--

--Hayır, hayır mutlaka okumamıştır; nasıl olsa fırka yüksek divanında, üçümüz hep beraber okuyup müzakere edeceğiz, diye okumayı ihmal etmiştir... Başka türlü olamaz.--

Eski nizamnameyi ve programı da yeniden, baştan aşağıya tetkik etti; kongreye, bazı tadiller ile, yine bunların götürülmesinin münasip olacağını söyledi. Bu çalışmalar bittikten sonra:

--Şimdi telefonla, İsmet Paşa ile Recep Bey'i bul, hemen buraya gelmelerini
rica ettiğimi söyle. Sende Köşkten ayrılma!-- emrini verdi.

Köşke gelen Genelbaşkan Vekili İsmet İnönü ve Genel Sekreter Recep Peker ile
kütüphanede birkaç saat görüştüler; bende emirleri veçhile kütüphaneye bitişik
salonda neticeyi bekledim. Tabii aralarında nasıl ve neler konuşulduğunu
bilmiyorum; Yanlız İnönü ile Peker gittikten sonra, yanına girdiğim zaman
Atatürk mütebessim bir çehre ile:

--Vaziyet tahmin ettiğim gibi çıktı çocuk...İsmet Paşa, Recep'in marifeti
olan o saçmalıkları okumadan imza etmiş...Neyse herşey olduğu gibi kalacaktır--
dedi .-- (Soyak, 1973: 58-59).
Soyak'ın anılarında sözü edilen Kurultay, 1935 Kurultayı'dır. İstediği
--faşist-- modeli gerçekleştiremeyen Peker, bu Kurultay'da ancak --Kemalizm--
ilkeleriyle yetinmek zorunda kalmıştır.)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türkiye Cumhuriyeti'nin kapitalist
düzeni pek de gönül rahatlığıyla benimsememiş olduğudur. Bu açıdan Atatürk'ün
karşı-emperyalizm ile birlikte karşı-kapitalist oluşunu vurgulaması, hiç de
rastlantısal bir söz gibi gözükmemektedir (S.D., I:196).

Marxçılığı yadsıyan, fakat kapitalizmi de kabul etmeyen Cumhuriyet
kadroları, sığınağı, Halkçılık ve Devletçilikte bulmuşlardı. Bu, yine Mustafa

Kemal Atatürk'ün görüşlerinden kaynaklanan bir çözümdü. Çünkü, Mustafa Kemal bizzat kendisi Halkçılık ile ulusal bir ekonomiyi özdeşleştirmişti (Ökçün, 1971:255-256). Böylece, Halkçılık, Ulusçuluk ve Devletçilikle birlikte yeni devletin toplumsal-ekonomik politikasını oluşturuyordu.

Bu açıdan, CHP'nin yeni programındaki, -- (CHP) kimsenin kimseyi ezemeyeceği, sömüremeyeceği, herkesin yaşamı boyunca geçimi ve sağlığı bakımından güvenlik içinde olacağı, çalışma ve eğitim olanaklarından engelsiz ve eşitlikle yararlanabileceği insanca ve hakça bir düzen kurmaya çalışır-- sözleri Kemalizmin Halkçılık ilkesinin 1980'ler Türkiye'sine uyarlanmış halini yansıtır (CHP, 1976:12-13) .

::::::::::::::::::

4) Milliyetçilik

1935 yıhnda Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'in dilinde --ulusal devlet-- kavramı ile bütünleşen milliyetçilik, karşı-emperyalizmin belirlenmesinde ve yeni devletin kurulmasında çok işlevsel olmuştur.

Atatürk'ün milliyetçilik konusundaki tutumunu değerli tarihçimiz Nejat Kaymaz çok doğru olarak şöyle belirtiyor:

--... Kurtuluş Savaşı'na giriştiği zamana değin, öğreniminde ve kariyerinde,

onun kafasını doğal olarak genellikle --millet ve milliyetçilik-- fikirleri işgal etmiştir. Yalnız bu iş Atatürk'te ideolojik bir tutku değil, tersine, -Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatma amacıyla ardı ardına girişilen yapay ve yanlış uygulama sonuçlarından ders çıkararak- eleştirici ve gerçekçi bir değerlendirme ya da bilimsel irdeleme biçiminde olmuştur.-- (Kaymaz, 1976:12).

Bu konuda, --milliyetçilik-- ideolojisinin etkili olabilmesi için Baskın Oran üçü genel, ikisi ise azgelişmiş ülkelere özgü olmak üzere beş koşul öne sürüyor. Birinci koşul, milliyetçiliğin hem bir ideoloji, hem de bir duygu olarak varlığıdır. İkinci koşul, eylemin sadakat gösterilen odak noktasının --millet-- olmasıdır. Üçüncü koşul, bağımsız bir ulusal devletin varlığı ya da hedef olarak gösterilmesidir. Dördüncü koşul, eylemin aydınlar tarafından yürütülmesi, beşinci koşul ise, eylemin düzeni korumaya değil, düzeni değiştirmeye yönelik olmasıdır (Oran, 1980:28-29).

Bu ilkelere göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemine baktığımızda, hemen hemen her noktanın gerçekleşmiş, olduğunu görüyoruz.

Ziya Gökalp'ın çalışmaları sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun batış döneminde gündeme gelen Türk MIlliyetçiliği, Atatürk'ün liderliğinde bir eyleme dönüştü. İdeolojik yönü daha önceden hazırlanan Türk Milliyetçiliğinin

duygu haline dönüşmesi, yalnız Bağımsızlık Savaşı sırasında değil, yeni devletin kuruluşunda da işlevsel oldu. İmparatorluk zamanında geçerli olan --İttihad-ı Anasır-- yani, çeşitli azınlıkların birleşmesi politikasına karşı geçerli bir ideoloji olan milliyetçilik, yeni devletin --ulusal bir devlet-- olması sürecinde de üzerine düşen görevi yaptı. İdeolojik temelleri zaten hazır olan Türk Milliyetçiliğine Mustafa Kemal Atatürk, duyguyu da ekledi.

İkinci koşul, yani odak noktası olarak bir --millet--in varlığı çok daha ilginçtir. Atatürk, her başarısının kendisine değil, millete ait olduğunu vurgulamaya özel bir özen göstermiştir. Hatta askeri zaferleri bile doğrudan doğruya millete mal etmiştir. Ayrıca, en umutsuz zamanlarda, gerek verdiği nutuklarda, gerekse özel konuşmalar da, tek dayanağının Türk milleti olduğunu vurgulamıştır. Bir büyük liderin alçakgönüllülüğü gibi görünen bu davranışın altında, aslında son derece bilinçli ve planlı bir --millet-- yaratma, --millet-- kavramını, Osmanlı'nın --ümmet-- kavramına karşı ön plana çıkarma çabasını görmemek olanaksızdır.

Oran'ın bu noktada belirlediği, millet dışındaki sınıf, kabile, aile gibi başka odak noktaları, Mustafa Kemal Atatürk eyleminde, gerek Bağımsızlık Savaşı sırasında, gerekse Cumhuriyet kurulduktan sonra, kesinlikle

yadsınmışlardır.

Üçüncü koşul olan bağımsız bir devlet kavramı ise, zaten Türk Devrimi'nde Bağımsızlık Savaşı'nın başından, Cumhuriyet'in kuruluşuna ve reformların sonuna kadar, birinci hedef ve somut bir gerçek olmuştur.

Azgelişmiş ülke milliyetçiliğinin ilk koşulu, milliyetçiliğin eyleme dönüşmesinin dördüncü koşulu olan aydınların liderliği, Atatürk eyleminin egemen niteliği olarak gözükmektedir. Temeli, sivil ve asker bürokratlardan oluşan Türk Devrimi'nin liderlik kadrosu, üstelik Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal akımların sonunda ve İttihatçıların bir kalıntısı olarak tümüyle bir --aydın-- kesim niteliği taşır. Bu noktada, aydınların özellikle --geri teknoloji ülkelerindeki-- rolü de hatırlandığında (Alkan, 1977) Oran'ın kuramsal haklılığı ve Mustafa Kemal'in pratik başarısı daha belirgin duruma gelir.

--Geri teknoloji ülkeleri--ne özgü ikinci ve milliyetçi eylemin beşinci koşulu olan, düzen değiştirmeye yönelik olma ve karşı-emperyalistlik, hiç kuşkusuz, Türk Devrimi örneğinden çıkmış bir ilkedir. Oran'ın ek koşul olarak belirlediği ekonomik bağımsızlık eylemi, Atatürk'ün tüm yaklaşımında egemen olan bir ilkedir.

Milliyetçiliğin İlerici ve Gerici İşlevleri

Aslında bu beş ilke çerçevesinde milliyetçi ideolojinin eyleme dönüşmesiyle birlikte, bu eylemin --ilerici-- ya da --gerici-- nitelik taşıması da tartışılmalıdır.

Bir --milliyetçilik-- eylemi, bir toplumun, üretim biçimi bakımından bir üst aşamaya geçmesine yönelikse, o toplumun, dünya toplumları içinde, öteki uluslarla birlikte eşit yerini almaya çaba harcıyorsa, hiç kuşkusuz --ilerici-- bir eylemdir. Buna karşılık, --milliyetçilik-- adı altında sergilenen bir eylem, bir toplumu olduğu üretim aşamasında tutmaya çaba harcıyorsa ve öteki uluslarla ilişkilerinde, anlardan daha üstün bir ırk olduğu düşüncesiyle yola çıkmışsa, toplumbilimsel açıdan --gerici-- bir özellik kazanır (Bir başka ilginç --ilerici milliyetçilik--, --gerici milliyetçilik-- tartışması için Selçuk, 1981:125-127'ye bakılabilir.).

Türk Devrimi'ne damgasını vurmuş olan Atatürk Milliyetçiliği, bu ayırıma göre, --milliyetçi-- ideolojinin ilerici bir işlevle eyleme dönüştürülmüş biçimini temsil eder.

Bir --milliyetçilik-- eyleminin --ilerici-- ya da --gerici-- olmasını belirleyen başka bir öge, bu eylemin, toplumsal etkileşim çerçevesinde --ayrılıkçı-- mı, yoksa --bütünleştirici-- mi olduğudur? Bir başka deyişle, ancak başka ulusları alçak ve hor gören bir --milliyetçilik-- anlayışının ayrılıkçı olduğu

düşünülürse, --ayrılıkçılık--ın, --gericilik--le eş değerli olduğu ortaya çıkar.

Bunun en belirgin örneklerinden biri, Nazi Almanya'sında egemen olan milliyetçiliktir. Atatürk eylemi bu açıdan da --ilerici-- bir nitelik taşır.

Çünkü, onun en önemli özeliklerinden biri, daha Cumhuriyet'in başında dışardan bakanların bile saptadıkları biçimde --bütünleştirici-- olmasıdır (Price, 1923:233). Nitekim, CHP'nin 1976 programında --milliyetçilik-- ilkesi adı altında --(CHP), Türk Ulusunun mutluluğunu, gönencini, esenliğini gözetirken tüm insanlığın da mutluluğuna, gönencine, esenliğine katkıda bulunmaya özen gösterir.-- ifadesi bu anlayışın sonucudur (CHP, 1976:10).

Atatürk'ün Türk Milliyetçiliğini geliştirmek için kullandığı iki önemli yöntem, tarih ve dil tezlerinde ortaya çıkar. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu, ulusal kimliği geliştirici işlevleri yerine getirmek üzere kurulmuşlardır. Bu kurumların çalışmaları, milliyetçilik ilkesini birleştirici ve bütünleştirici bir çizgiye oturtmuştur. Özellikle dil çalışmaları yalnız milliyetçiliğin değil, tüm olarak --Kemalist ideoloji--nin yerleşmesinde de önemli bir yere sahiptir (Alkan, Ergil, 1980:136-139).

Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik ve Devletçilik ile beslenen Atatürk Miliiyetçiliği, hiç kuşkusuz, çağdaşlaşma yolunda atılan en önemli adımdır.

Samim Kocagöz, milliyetçilik ilkesini Türk Devrimi içine şöyle oturtuyor:

--İşte Misak-ı Milli, Cumhuriyet, Anadolu Türk'ünün ulus olma bilincinin bir
sonucu, Kurtuluş Savaşımız da, bu oluşumun tarihsel bir kavgasıdır.--
(Kocagöz, 1976:110) . Milliyetçilik ilkesi ile çağdaş --ulusal devlet--
kavramının da adı konmuş ve Batı'nın yüzlerce yılda gerçekleştirdiği bir
aşama için hedef saptanmıştı. Bu hedefe varmanın ekonomik yolu olarak da adına
--devletçilik-- denilen kısa yol ortaya atılmıştı.

::::::::::::::::::

5) Devletçilik

Batı gibi olmak ve bunu kısa yoldan gerçekleştirmek. İşte devletçilik
ilkesini doğuran iki zorunluluk. Genellikle devletçiliğin ilk kez İsmet Paşa
tarafından Sivas Demiryolunun açılışı dolayısıyla verilen nutukta ilan
edildiği söylenir (Kongar, 1977-a) . Oysa, İsmet Paşa'nın 30 Ağustos'ta
Sivas'ta bu nutku söylemesinden önce, Şubat ayında yayımlanan Afetinan'ın
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabına Atatürk şu satırları dikte
ettirmiştir:

--Bizim takibini muvafık gördüğümüz --mutedil devletçilik-- prensibi; bütün
istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka
esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususi ve ferdi,
iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan sosyalizm prensibine

müstenit Kollektivizm, Komünizm gibi bir sistem değildir.--
(Afetinan, 1930:80) .

Şimdi Afet Hanımın kitabında Atatürk'ün dikte ettiği satırların
yayınlanışından yaklaşık olarak altı ay sonra İsmet Paşa'nın Sivas nutkunda
söz ettiği (ve nutuk içindeki yeri son derece önemsiz olan) devletçilik
kavramına bakalım:

--Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz,
iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu
memleketin ihtiyacı ve bu milletin fıtri temayülüdür. Memleketin ihtiyaçları
için herkes ve her yer hazineden çare arar. Elektriği yapılamayan şehir,
limanı fena olan yer, iş bulamayan adam; hükümeti muhatap tutar. Mutedil
devletçi olarak halkın temayülatına ve metalibine yetişemiyoruz diye
kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların
faaliyetinden beklemeye sevketmek bu memleketin anlayacağı şey midir?--
(Rıza, 1933:314-315).

Görüldüğü gibi, as1ında Serbest Fırka yeni kurulduğu için ona yanıt olarak
verilen bu nutukta, şöyle bir dokunulan devletçilik ile, Afet Hanımın
kitabında Atatürk'ün yazdırdığı devletçilik arasında önemli bir fark yoktur.
Olması da beklenemez. Çünkü, her ikisi de Atatürk'ün zihninden çıkmıştır.

Atatürk de 1931 yılında, --Fırkamızın takip ettiği program devletçiliktir.-- diyor (Kuruç, 1963:14).

Resmi belgelerde de devletçiliğin açıklanması ilginçtir. 1935'te son biçimini alan Parti programında devletçilik şöyle tanımlanmıştır:

--Hususi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icab ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.

İktisat işlerinde devletin alakası fiilen yapıcılık olduğu kadar hususi teşebbüsleri teşvik ve yapılanları tanzim ve murakabe de etmektir.

Devletin hangi iktisadi işleri fiilen yapacağının takdiri milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icabına bağlıdır. Eğer devletin bu icab yolunda fiilen yapmaya karar verdiği iş hususi bir teşebbüs elinde bulunuyorsa, bunun alınması her defasında bir kanun yapmaya bağlıdır, Bu kanunda hususi teşebbüsün bu yüzden uğrayacağı zararın devlet tarafından tazmini şekli gösterilecektir. Zararın takdirinde istikbale ait mühtemel kar düşünülmez.-- (CHP, 1935-a:59).

Yukarıdaki satırlardan da görüldüğü gibi, --devletçilik--, --hususi mesai ve

faaliyeti esas tutmakla beraber...-- diye başlayan bir devletçiliktir. Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçiliği, sosyalizme dönük bir devletçilik değil, kapitalizme dönük bir devletçiliktir. Fakat, ne olursa olsun, sermaye birikiminin yokluğundan ve burjuvazinin gelişmemiş olmasından dolayı, Cumhuriyet Devleti, Türk iktisadi yaşamında düzenleyici bir yere sahip olmuştur (Kongar, 1977-c).

Devletçilik ilkesinin bu biçimlenişinden yaklaşık 40 yıl sonra, Atatürk'ün partisi, 1976 programında, 1960 eyleminin getirdiği plan kavramına da gönderme yaparak, devletin ekonomik görevini şöyle tanımlarken, hiç kuşkusuz Kemalizmin özgün devletçilik anlayışını aynı çizgide 1980 Türkiye'sine aktarıyordu: -- (CHP) , devletin ekonomiyi güçlendirmek ve toplum yararına düzenlemek, insanca ve hakça gelişmeyi hızlandırmak ve demokratik plan disiplinini sağlayabilmek için gerekli yetkilerle donatılmasını, gereken işletmeleri kurup işletmesini ister.-- (CHP, 1976:15).

Devletçiliğin uygulayıcıları da ilginçtir. Örneğin, uygulamanın ilk zamanlarındaki İktisat Vekili Mustafa Şeref, inanmış bir liberaldir (Boratav, 1974:87-88) . Onun yerine geçen Celal Bayar da İş Bankası'nın kurucusudur. Bütün uygulamaya yön veren Atatürk'ün ise, --başından itibaren özel teşebbüsü tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiş-- bir kişi

olduğunu (kendi anlattıklarına ek olarak) en yakın çalışma arkadaşı İsmet Paşa da söylemektedir (İpekçi, 1968:36).

Devletçilik aslında bir gereksinmenin sonucuydu (Ahmet Hamdi Başar da Devletçiliğin --tarihi bir zaruret olduğu-- düşüncesindedir. Onun önerisi daha farklıydı: Devletin siyasal ve yönetimsel alanını genişletmeden, iktisadi devlet kavramını öneriyor, belki bir ölçüde --halk sektörü-- kavramına yaklaşıyordu (Başar, 1960:22-25). Bu nedenle de başarılı oldu. Birinci ve İkinci Sanayi Planları, önemli yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesini sağladı (Ayrıca, Ülken'in işaret ettiği gibi devletçilik, kamu kesiminin piyasayı düzenleme ve kontrol işlerini de yerine getirmesini sağlamıştır (1981:242).). Aslında, Türkiye'deki burjuvazinin güçsüzlüğü olayından doğan devletçilik bir anlamda kökleri 1840'lara dek geri giden uzun bir düşünce geleneğinin de sonucuydu (Clark, 1974). Bu açıdan --yeni ideoloji--nin bir parçasını da oluşturuyordu (Hale, 1981:9).

Devletçiliğin ardında yatan bir başka olay, --halkçılık-- ve --laiklik-- gibi ilkelerin, ekonomik kalkınma sorununu çözmekte başarısız kalmasıydı. Halkçılığın ardındaki --dayanışmacılık-- ilkesi de ekonomik gelişme için gerekli işlevi yapamayınca, (Kili, 1969:92) devletçilik ortaya çıktı. Dolayısıyla,

Batı'nın 18 ve 19'uncu yüzyıllarda geçirdiği dönemleri hızla aşmak için devletçilik ilkesi uygulamaya kondu (Afetinan, 1969:49; 1972:19-52). Böylece, bir yandan devlet girişimleri gerçekleştirildi, öte yandan, eksik olan özel girişimcilik desteklendi ve Türk burjuvazisine destek sağlandı (Eliçin, 1970:57-64).

....
....

6) Devrimcilik

Birbirini bütünleyen ve tamamlayan altı ok içinde, --devrimcilik-- ilkesi en farklı ilkedir. Bunun iki nedeni vardır: Birinci neden, --devrimcilik--, teriminin ilk önce --inkılapçılık-- biçiminde iken sonradan dilde özleşme ile birlikte --devrimcilik-- olmasıdır. Biraz aşağıda açıklayacağım gibi, aslında bu Atatürk'ün anlayış ve isteğine uygun bir değişiklik olmakla beraber, birçok sorunlar da yarattı. İkinci neden ise, --devrimcilik-- ilkesinin bütün öteki ilkeler gibi mevcut durumu belirleyen --saptayıcı-- bir özelliğinin yanında, değişmeyi ve geleceği de kapsayıcı ikinci bir --dinamik-- anlamının bulunmasıdır.

Önce çok kısaca, --devrimcilik-- ilkesinin son özelliğinin --ikili-- anlamına işaret etmek doğru olur. Birinci anlamda --devrimcilik--, mevcut yapının, yani gerçekleştirilmiş bulunan, Laik, Devletçi, Milliyetçi, Halkçı, Devrimci

Türkiye Cumhuriyeti'nin korunması amacını taşıyordu. Bu anlamı ile, Türk Devrimi'nin geriye dönüşünü engelleyici bir koruma işlevi yapıyordu. İkinci anlamda devrimcilik ise, Türk Devrimi'ni, temel ilkeleri yönünde ileri götürme görevini içeriyordu. Bir başka deyişle, yalnız mevcudun ve gerçekleştirilenin korunmasıyla yetinilmeyecek, Türk Devrimi, zamanın gereklerine ve çağdaş gelişmelere göre, temelinde yatan ilkeler doğrultusunda daha da ileriye götürülecekti. Bu ikili anlamı saptadıktan sonra bunların, özellikle ikincisinin irdelenmesini daha sonraya bırakıp, şimdi terim değişikliği konusuna dönelim.

Atatürk'ün Devrim Anlayışı

Yıl 1933'tür. Cunıhuriyet'in onuncu yılı. Yine sofra toplanmış, tartışmalar başlamıştır. On yıllık durum gözden geçirilmektedir. Konu, --inkılaplar--dır. Terimler ve kavramlar üzerinde durulur. Sonrasını Afetinan şöyle anlatıyor:

--Uzun ve istifadeli konuşmalar arasında Atatürk, bazen dinliyor, bazen kendisi uzun uzun konuşuyordu. Fakat her zaman olduğu gibi, mefhumların tarifleri üzerinde formüller aramıştı ve ısrarla --inkılap-- kelimesinin lügat manasından gayri, Türk inkılapları yönünden tarifi, izahı istenmişti. İnkılap kelimesinin diğer Batı dillerindeki karşılığı aranmıştı.

İşte o gecenin tarihini taşıyan kurşun kalemiyle yazdığım bir not elimde.

Bir sayfasına sadece soru işaretiyle yazdığım kelime şu: İstihale mi? Fakat iyice hatırlıyorum ki, Atatürk, istihale veya inkışafı inkılaplarla kabul etmiyordu. --Revolution-- ve --Evolution-- kelimelerinin lügat manası yanında bizim inkılaplarımızın izahlı bir tarifi olmalıydı.--

Görüldüğü gibi Atatürk, hem --revolution--, hem de --evolution-- kapsayan bir terim arıyor. O zamanın terminolojisini anımsarsak --inkılap-- teriminin, --ihtilal-- terimini de kapsayan daha geniş anlamlı, toplumsal ve ekonomik içerikli biçimde kullanıldığını görürüz. Nitekim, bakın Afetinan nasıl sürdürüyor anlatışını:

--Bu kanaat belirdiği vakit, Atatürk'ün aynen söylediklerini üç paragrafta şöylece tesbit etmişim:

1- İnkılap, mevcub müesseseleri zorla değiştirmek demektir.

2- Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır.--

Afetinan, bu tanımdan sonra somut örnek olarak verilenleri de not etmiş:

--Bir çizgiden sonra not ettiğim kısımlar da şudur:

Devlet hayatında inkılap, içtimai vaziyetiıniz de dahildir. (Laiklik), (Kanunu medeni), (Demokrasi).-- (Afetinan, 1968:259).

Bu satırlardan da açıkça anlaşılacağı gibi, Atatürk'ün kafasındaki anlam, yalnız ihtilal ya da yalnız inkılap ile karşılanamıyor. Birinci not ettirdiği nokta, ihtilal, ikinci not ettirdiği husus ise, inkılaptır. Gerçekten de Türk Devrimi dediğimiz olay, hem ihtilali, hem de inkılabı kapsar. İşte bu açıdan yeni bir terim olarak, --Devrimcilik-- teriminin bu her iki kavramı da kapsayıcı bir anlamla kullanılıp geliştirilmesinin Atatürk'ün anlayışına daha uygun düşeceğini başta belirtmiştim.

Fakat, yine de terim değişikliğinin getirdiği bazı sakıncaları görmezlikten gelemeyiz. Çünkü, devrim sözcüğü zaman zaman daha dar anlamda, yalnız ihtilal anlamında da kullanılmaktadır. Ya da, --Atatürk Devrimleri-- sözünde olduğu gibi, yalnız Cumhuriyet sonrası gerçekleştirilen reformlar anlamında da kullanılır.

Biz burada, --devrimcilik-- ilkesinin hem ihtilal, hem de inkılap anlamında olduğunu belirtelim. Daha sonra da, mevcut yapıyı geriye dönüşten korumakla, temel ilkeler çerçevesinde ileri götürmek olarak ikili işlevini bir kez daha vurgulayalım. CHP'nin İnönü'den sonraki lideri ikinci işleve, --sürekli devrimcilik-- diyor (Ecevit, 1974:17-26).

1935 yılında gözden geçirilerek yeniden kabul edilen programdaki --inkılapçılık-- ilkesi ilginçtir. Olumlu tanımdan önce olumsuz tanımla işe başlar:

--Parti, Devlet idaresinde tedbir bulmak için tedrici ve tekamüli prensiple kendini bağlı tutmaz. Parti, milletimizin birçok fedakarlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.-- (CHP, 1935-a: 59).

Program önce, --inkılapçılık-- ilkesinin, --yavaş yavaş-- ve --evrimci-- bir biçimde davranış için gerekçe yapılamayacağını vurgulayarak işe başlıyor. Ardından da, --inkılaplar--dan doğan ve değişen prensiplerden söz ederek, günün koşullarına göre gelişen bir --devrimcilik-- anlayışını vurguluyor.

Aşağıdaki şu satırlar 1935 yılındaki anlayışın 1980'lere göre yorumlanmasını yansıtmaktadır:

--(CHP), çağımızdaki gelişmenin gereği olan Sanayi Devrimi'ni bunalıma yol açmaksızın hızlandırırken, bu devrimin de ötesindeki ve çağdaş uygarlık düzeyinin üstündeki üretim biçimine ve ilişkilerine toplumu önceden hazırlamaya, zorunlu olmayan evreleri bilimsel, teknolojik ve siyasal atılımlarla aşarak, o yöndeki toplumsal dönüşüm sürecini kısaltmaya çalışır.-- (CHP, 1976:17).

Aslında, --tedrici ve tekamüli prensiple kendini bağlı tutmaz-- ilkesinin yorumu olan yukarıdaki satırlar çağdaş toplumbilimin, her toplumun mutlaka, kendinden önceki toplumların gelişme aşamalarını teker teker aşmak zorunda olmadığına ilişkin bulgularına da uygundur (Feldman, and Moore, 1962) .

::::::::::::::::::

IV-) KEMALİST İDEOLOJİ

Bugüne dek, --Kemalizm-- ya da --Atatürkçülük-- denilince akla hemen ünlü altı ok gelmiştir. Bunun en önemli nedeni hiç kuşkusuz, başarıyla tamamlanmış bir Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra en önemli sorunun, yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratmak olmasıydı. Bir başka deyişle, Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmış olması, bu savaşa ilişkin çaba harcanmasını gerektirmiyordu. Oysa, yeni Cumhuriyet'in önünde başka bir kazanılacak savaş vardı: Yeni bir toplum yaratma savaşı. Bu nedenle, artık Atatürk denilince de, Atatürkçülük denilince de akla yeni toplumun temel ilkeleri olan --altı ok-- gelmeye başladı. Çünkü, bu altı ilke, yeniden biçimlendirilen bir toplumu kurmak için Mustafa Keınal Atatürk tarafından verilen direktifler niteliğindeydi.

Ayrıca, Mustafa Kemal'in, gerek Meclis'i daha rahat denetlemek, gerekse

halkı eğitmek için kurmuş olduğu parti, bu yeni toplumu yaratma çabası sırasında, bu ilkeleri oluşturdu, geliştirdi ve ifadelendirdi. Atatürk'ün sağlığındaki son Kurultayda da hepsini --Kamalizm Yolu-- olarak adlandırdı (CHP, 1935-a:54). Böylece (o günlerdeki dil devrimine koşut olarak kendi İsmini de --Kamal-- olarak kabul eden Atatürk'ün isteğine de uygun bir biçimde yazılmış bulunan) bir --izm-- ortaya çıktı. Unutmayalım ki, o yıllar, dünya üzerinde ciddi --izm--lerin savaştığı yıllardır. Sovyetler Birliği'nde Komünizm, Almanya'da Nazizm, İtalya'da Faşizm, en şanlı ve en etkin dönemlerini yaşamaktadırlar. Bu --izm--lere karşı, gerçekten, tüm dünyaya ezilen ülkeler bakımından önderlik etmiş olan Türk Devrimi'ni de bir --izm--e kavuşturmak, gerek aydınların, gerekse Atatürk çevresindeki başarılı devrimlerin en büyük arzusudur. Bu yalnız, yapılan devrimin tarih ve insanlık önünde onanması ve onaylanması arzusunun belirtisi de değildir. Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra, yeni toplumu, çevresinde --seferber-- edebilecek yeni bir --ideolojik-- odak noktasına duyulan işlevsel bir gereksinmeden de doğmaktadır. Çünkü, özellikle Serbest Fırka deneyi, toplumun, yeni devletin dayandığı altı ok (ki, o zaman devletçilik de ortada yoktur) çerçevesinde yeterince --hareketlendirilemediği-- izlenimini vermiştir.

Aslında göz kamaştırıcı karşı-emperyalist Bağımsızlık Savaşı'nı

--Yedi Düvel--e karşı kazanmış olan Mustafa Kemal Atatürk, bir doktrin adamı değildi. Nitekim, Kadro dergisinin imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, kendisine, --Paşam, bu partinin doktrini yok-- dediği zaman, ona verdiği yanıt:

--Elbette yok çocuğum, eğer doktrine gidersek hareketi dondururuz-- olmuştur (Aydemir. 1966:502).

Sanırım, --ideoloji-- ve Türk Devrimi konusunda en önemli yargılardan birini Şevket Süreyya Aydemir vermiştir:

--Atatürk, bir doktrin adamı ve Halk Fırkası bir doktrin partisi değildi. Ama, Milli Kurtuluş Hareketi'nin, çağ'ın akışından, Türkiye'nin yapısından gelen ve bir inkılaba fikir temelleri olabilecek ideolojik unsurları vardı...-- (Aydemir, 1966:437) .

İşin ilginç yanı, bir yandan Aydemir ve arkadaşlarının Kadro eylemi içinde, öte yandan Recep Peker'in CHP içinde Atatürk'ün eylemine, bir doktrin yaratmak için olağanüstü çaba harcamalarıdır. Üstelik, her iki taraf da işin öneminin ve aralarındaki rekabetin farkındadır. Hele, --resmi ideoloji--yi üretmeye çahşan Recep Peker, Kadro'cuları amansız bir düşman ilan etmıştir. Hemen her vesileyle onları Atatürk'e şikayet eder. Zaten işin daha başında, o zaman CHP milletvekili olan Yakup Kadri, Parti disiplinine aykırı davranmamak

için gidip de Parti Genel Sekreteri olan Recep Peker'e, --Atatürk Devrimlerinin fikri ve ilmi izahını yapacak, daha doğrusu, CHP'nin --avant-garde-- (öncü) organı vazifesini görecek bir dergi çıkarmak istediğini söylediği vakit, Recep Peker, Genel Sekreterlik odasının pencere camlarını sarsan bir şekilde bağırarak: --Bu selahiyeti nereden alıyorsun? Böyle bir organı çıkarırsak, ancak biz çıkarabiliriz!-- vs. v.s... diye gürül gürül gürlemişti.-- (Karaosmanoğlu, 1968:94).

Bir yanda Marxçılıktan esinlene'n, fakat Türk Komünist Partisi'nden ayrılmış olan kişilerce kurulmuş olan Kadro, öbür tarafta faşizme yaklaşan sınırlarda dolaşan bir Genel Sekreterin etkisinde CHP. İşte toplumu yeni hedeflere doğru --seferber-- edecek bir --ideoloji-- böyle bir etkileşim içinde oluşturulmaya çalışılıyordu.

Kemalist İdeoloji ve Kadro

Gerçekten bir an durup düşünmek gerekir: Acaba Kadro hareketiyle Kemalist ideoloji gerçekten birbiriyle uyuşmaz iki akım mıydı? Yoksa, olayı kendilerini Mustafa Kemal'den daha --Kemalist-- sayanların işgüzarlığı mı bu noktaya getirmişti? Çünkü; hepimiz biliyoruz ki, bir zamanlar Başvekil İsmet Paşa'nın devletçilik konusunda makale yazacağı kadar Atatürk'e yakın olan dergi, sonunda, imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yurt dışına tayin

olmasıyla hukuken olmasa bile, fiilen iktidar tarafından kapatılmıştı.

Aslında Kemalizm ile Kadro hareketi arasındaki ilişkiyi kişilerin davranışlarında değil, toplumdaki koşullarda aramak daha doğrudur.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Kemalizmin temel ögesi --tam bağımsızlık--tı. Bunun somut olaylara yansıması ise, karşı-emperyalizm biçiminde ortaya çıkmıştı. Temelinde --akılcılık-- ilkesinin yattığı --Batılılık-- da Kemalizmin öteki temel ögesiydi. Şimdi bu çerçevede 1930'lara baktığımızda şu görüntüyle karşılaşıyoruz: Atatürk ve devrimci kadrosu baştadır. Dolayısıyla, tam bağımsızlık ilkesi, güvence altındadır. Bir başka deyişle; --Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir-- diyen liderin Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığını yeterince güvence altına almıştır. Karşı-emperyalizm ise, zaten kazanılmış olan bağımsızlık savaşı sonunda gündem dışında kalmıştır. Çünkü o dönemde, toplumdaki bilinç düzeyi, emperyalizmi ancak sıcak savaş içindeki bir saldırı biçiminde algılamaktadır. Kazanılmış bir bağımsızlık savaşından sonra, üstelik de Batı dünyasının --eşit-- bir ülkesi olmaya çalıştığımız dönemde, toplumda --karşı-emperyalist-- çığlıklarının yükselmesi pek beklenecek bir şey değildir. (Bu gerçeğe karşın yine de Musul meselesinde İngiltere'ye karşı savaş çığlıkları duyulmuş, ama bunun sonu gelmemiştir.).

Bu çerçeve içinde güncel görev, altıyüz yıllık bir dinsel-geleneksel
İmparatorluk yapısından, çağdaş bir --ulusal devlet-- yaratma çabası olarak ,
gözükmektedir. Bir başka deyişle, karşı-emperyalizm ve tam bağımsızlık,
kazanılmış hedefler, Batılılaşma ise ulaşılacak hedef niteliğindedir. İşte bu
nedenle, mevcut iktidar tarafından biçimlendirilen Kemalizm, ancak altı ok
çerçevesinde kalmış, bir ideoloji, güncel gereklere kurban edilmiştir.

Çağdaş bir toplum yaratma görevinin ağırlığı, Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve
onun kadrolarını, Kemalizmi evrensel bir yoruma kavuşturmaktan alıkoymuş,
dünyaya, karşı-emperyalizm konusunda önderlik eden bir eylemi Türkiye'nin
sınırları içine hapsetmiştir. Çünkü; altı ok ile belirlenen altı ilke, dünya
siyasal tarihine yeni katkılar getiren değil, Batı'nın ulaştığı noktaya daha
çabuk varmayı amaçlayan bir --kestirme yol reçetesi--dir.

Güncel gereklere göre, sağı solu budanarak ve güdükleştirilerek ortaya
atılan ideolojinin --Kemalizm-- adı altında bile olsa, kendinden beklenen işlevi
yerine getirmesi olanaksızdı. Nitekim, Atatürk'e duyduğu inançtan dolayı,
kendi siyasal partisini bile terk etmiş olan Vedat Nedim Tör , bu konuda
şöyle diyor:

--Kemalizm'i memleketimizin ve bütün gelişmekte olan ve milli kurtuluş hareketlerini yapmış olan memleketler için --en ileri-- fikir sistemi olarak tedvin etmedikçe (derleyip toparlamadıkça) gençlik daima sağa sola bocalayacaktır. Ne yazık ki, Kemalizm, gerçek fikir sistemini kuramamış, törensel bir etiket olarak kalmıştır.-- (Tör, 1976:134).

Bir Bütün Olarak Kemalist İdeoloji

Kemalizmin, --tam bağımsızlık-- ile --karşı-emperyalizm-- bir kenara bırakılarak, eklektik bir kestirmecilik biçiminde formüle edilmiş olması (suçu ister Recep Peker'in isterse başkalarının olsun) Türk Devrimi'nin en büyük talihsizliği olmuştur. Bu talihsizliğin iki görünümü ortaya çıkmıştır.

Birinci görünüm, evrensel bir eylemin, Mustafa Kemal Atatürk'ün eyleminin, dünyaya örnek olacak bir ideolojik çerçeveye oturtulmamış olmasıdır. Bu yüzden, emperyalizme karşı savaşan ülkelere yeterince ışık tutulamamış, böylece, Atatürk tarihte ve dünyada layık olduğu yere gereğince oturtulamamıştır. İkinci görünüm ise, bizim bakımımızdan daha da önemlidir.

Vedat Tedim Tör'ün tabiriyle, beceriksiz politikacıların elinde --törensel bir etiket--ten ileri geçemeyen Kemalizm, bir türlü, toplumun toplumbilimsel anlamda --seferber-- edilebilmesi için yeterince kullanılamamıştır. Daha ilerde nedenleri üzerinde de ayrıntılı bir biçimde duracağımız bu noktayı şimdilik

yalnızca işaret etmekle yetiniyor ve Kemalizmin asıl kapsamı ile topluma Kemalizm adı altında sunulan eklektik ve güdük bir ideolojinin, gerçekle çeliştiğini vurguluyorum.

Kemalizmin, güdükleştirilmesi ve yozlaştırılması günümüz Türk toplumunun yakınılan tüm kötü niteliklerini doğurmuştur diyebilirim.

İşte tam bu noktada Kadro eylemiyle Kemalizmin ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Kadro eylemi, topluma resmi görüş adına sunulan ideolojinin, evrensel ve ulusal tüm eksikliklerini tamamlayarak gerçek bir Kemalist ideolojiyi oluşturmak çabasındaydı. Buradaki gerçek sözcüğünün altını iki kez çizmek istiyorum. Kadro eyleminin topluma sunmak istediği ideoloji bir kez, Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünceleri bakımındam gerçeğe daha uygundu. İkinci olarak da, --ideoloji-- niteliğiyle, toplumu bir arada tutacak ve belli bir değişim, dönüşüm için --seferber edecek--, --hareketlendirecek-- niteliklere sahip olması bakımından gerçekti. Yani, hem Mustafa Kemal Atatürk'ü daha geniş kapsamlı ve doğru olarak yansıttığı için gerçekti, hem de bir ideolojiden beklenen işlevleri yerine getirebileceği için gerçekti.

Bakınız bu konuda değerli tarihçi ve toplumbilimcimiz Şerif Mardin ne diyor:
--Kemalizm içinde çağdaşlaşmanın örgütsel-seferber edici yönüne dikkat eden tek akım, içinde Marxçı eylemcilerin de yer aldığı Kadro'nun (1931-1934)

yayımlanmasıydı.-- (Mardin, 1973:184). Gerçekten de Kadro iki işlevi bir arada yapmaya çalışıyordu: Birinci olarak, psikolojik ve sosyal-psikolojik açıdan bir --devrim ruhu-- yaratmaya çalışıyordu. İkinci olarak da, Türk Devrimi'nin evrensel boyutlarda yorumunu ortaya koymak için çaba harcıyordu. Üstelik, her ikisinde de çok başarılıydı.

İdeolojinin Psikolojik Boyutları

Örneğin, Şevket Süreyya, Kadro'nun birinci sayısında --Pesimist--, ikinci sayısında ise --İnkılap Heyecanı (Antuziasm) -- adlı iki makale yayınlamıştı. --İnkılabın Psikolojisi-- üst başlığı ile bütünleştirilen bu iki makale, Türk Devrimi'ne bireysel ve toplumsal psikoloji açısından yaklaşıyordu.

--Pesimist-- adlı yazıya şöyle giriyor Şevket Süreyya:

--İnkılap cephesi, harp cephesi gibidir: Burada da iki taraf çarpışır ve bu çarpışanlar iki tarafın yalnız fizik ve teknik kuvvetleri değildir.

İnkılap cephesinde de, tıpkı harp cephesinde olduğu gibi, bütün enerji şekilleri ve bütün vasıtalar bir maksat icin seferber edilir. Psikoloji mücadeleye karışır. Fikriyat işe müdahale eder. Hülasa zahiren harekete geçen elle tutulur kuvvetlerin taktiği ve stratejisi arkasında iki cephenin bütün ruhi ve manevi elemanlarının da birbirlerine karşı amansız bir hayat memat

cidaline geçtiğini görürsünüz !

İşte şimdi Türk inkılabı da, her cephede yere çaldığı düşmanlarının bu cinsten yeni ve sinsi bir hücumuna maruz kalmıştır : Düşman; inkılabımızın psikolojisi üzerine kendi psikolojisini seferber etti. Bu psikoloji pesimizmdir.-- (Aydemir, 1932-c:4).

Türk Devrimi'nin psikolojik yönüne nesnel gerçekler ve olumsuz saldırılar açısından yaklaşan Şevket Süreyya, Kadro'nun ikinci sayısında da, bu kez olaya, olumlu açıdan, ne yapılması gerektiği açısından yaklaşıyor:

--Kendi inkılap heyecanını yapan ve kendi antuzyazmını yaratan bir inkılap, yaşama ve mücadele etme kuvvetlerinin en emin ve müessirini artık meydana getirmiş demektir. Antuzyazm ne anarşik bir ruhun, ne de teşkilatsız bir cemaatın kendi insiyaklarına tabi olarak coşması ve taşması demek değildir.-- (Aydemir, 1932-d:6).

Böylece Kadro bir yandan Türk Devrimi'ni bir --toplumsal seferberlik-- ruhuna dönüştürmeye çalışırken, öte yandan da, onu evrensel boyutlarıyla ortaya koymak için çaba harcıyordu. Şu satırlar ikinci sayının girişinden alınmıştır:

--Milli kurtuluş inkılabını noksansız ve bütün diğer mazlum milletlere örnek bir surette tamamlamaya Çalışan Türkiye'de herkes --milliyetçilik-- yüzüğünün

yalnız kendinde olduğu iddiasındadır. Milli Mücadele'den bergüzar kalan yüzüğün kıymetini, bu kadarı bile teyit ediyor. Yalnız tarihin hür, müstakil ve müsavi haklı milletlerin doğuşuna gebe kaldığı o büyük günlerde, yüzüğü inhisar altına almak kimsenin aklına gelmez... Onu her değerli cephe neferinin parmağına, hadisenin kendisi takardı. İddia zaten yoktu. Hareket zaten esastı. Zaten bütün inkılap cephesi yapanlardan ibaretti.

Cephenin bugünkü durgunluğu kimseyi aldatmasın. İnkılap bütün hızıyla devam ediyor. Yapının en çetin muvazene hesaplarını tatbik etmek sırası gelmiştir. İnkılabın öylece fikriyatını yapmak lazım ki, cihana --tezatsız yeni millet--i vermek için canından kanamaya katlanmış olan Türk Milleti, bu işte herhangi bir tağsiş teşebbüsünün kale duvarına çarpan bir zehirli ok gibi ikiye bölüneceğinden emin olsun.--

Kadro, hemen Atatürk'e şikayet edilen (Karaosmanoğlu, 1968: 111) bu giriş yazısında daha sonra soruyor: --Hakiyki yüzük kimdedir?--

--Kadro bu suale, millet davasına bağlı olmasındaki ileri şuur ve ileri iymanla cevap vermeği daima tercih edecek ve hakiyki yüzüğün kimde olduğunun tayinini, Türk Münevverliğine ve Türk Tarihine bırakacaktır.-- (Kadro, No. 2).

Soruya, Kadro'cuların üslubu içinde yanıt vermek gerekirse, --hakiyki yüzük,

hiç kuşkusuz Kadro'dadır.-- Kemalist ideoloji dar görüşlü kişilerin elinde oyuncak edilmeseydi, bugün Türkiye'nin görünümü mutlaka çok daha farklı olurdu.

İdeolojinin Evrensel Boyutları

Bugün merkez-çevre kuramcıları tarafından tüm dünyada toplumsal ve siyasal bilim tartışmalarının gündemindeki birinci sıraya oturtulmuş olan --sömürge iktisadı-- olayına ilk parmak basma onuru, Kadro'cularındır.

Bunun en önemli nedenlerinden biri, uzun yıllar bağımsız yaşamış bir İmparatorluğun, Yakup Kadri'nin deyişiyle, --Westminister'in pembe derili Lordu'nun çatlak tabanlı Anadolu köylüsüne karşı sürgün avı yaptırması--na tanık olmasıydı (Karaosmanoğlu, 1965:129).

Vedat Nedim, --zaten harp sonu iktisadiyatının üç büyük mes'elesi var-- derken sanki günümüze ışık tutuyor:

--1) Kapitalist iktisat sistemi yerine komünist iktisat sistemini kurmak... Bunu Rusya halle çalışıyor.

2) Kapitalist iktisat sistemini kurtarmak. Bu işle Akvam cemiyeti uğraşıyor.

3) Müstemleke iktisadiyatı yerine müstakil millet iktisadiyatı yaratmak. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ne düşüyor.-- (Tör, 1932:10) .

Burhan Asaf, --Çökmekte Olan Cihan Nizamı-- adı altında, hem dünya kapitalist sisteminin bunalımını, hem de Türkiye'nin bu bunalım içindeki yerini çözümlüyordu (Belge, 1932:21-27) .

İşte tam bu noktada yeniden kulaklarımızı Mustafa Kemal Atatürk'e çevirmeliyiz. Kadro hareketinden yaklaşık on yıl önce, 1923 yılında Başkumandan olarak İzmir İktisat Konresi'nde yaptığı açış konuşmasında şöyle diyor :

--Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alakadar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin teksif ettiği bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen mütecellidir. Hakikaten Türk Tarihi tetkik olunursa itila, inhitat esbabının iktisadi mesailden (yükselme ve çökme nedenlerinin iktisadi sorunlardan) başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır.-- (Ökçün, 1971: 244).

Tam bir ekonomik tarih görüşünü yansıtan bu sözler, Kadro'cuların savundukları görüşün adeta felsefesini oluşturuyordu. Hele şimdi aktaracağım söz, sanki Kadro hareketinin yönü için bir direktif niteliği taşıyordu:

--İstiklal-i tam için şu düstur var: Hakimiyet-i milliye, hakimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir. (Tam bağımsızlık için şu ilke var: Ulusal

egemenlik, iktisadi egemenlik ile desteklenerek sağlamlaştırılmalıdır.)--
(Ökçün, 1971:250).

Değerli araştırıcı Ömür Sezgin'in Kadro'cular için yaptığı şu çözümleme
yalnız Atatürk ile aralarındaki koşutluğu değil, bugünkü --merkez-çevre--
kuramcılarının da çekirdeğini nasıl oluşturduklarını açıkça ortaya
koymaktadır :

--Kadro'culara göre, 20'nci yüzyılın temel çelişkisini oluşturan,
sanayileşmiş ülkeler ile bu ülkelerin sömürgesi ve yarı sömürgesi durumundaki
ülkeler arasındaki çelişki, ulusal kurtuluş savaşlarını başarıyla
sonuçlandıran ülkelerde de modern tekniğin (üretici güçlerin) kurulmasıyla
çözümlenecektir. Yani, modern tekniğin dünya ölçeğinde, tüm uluslar arasında
eşit dağılımıyla ancak çelişki ortadan kalkabilecek, yeni bir --dünya nizamı--
kurulabilecektir. Tekniğin eşit dağılımı (teknik ile tekniğe sahip oluş
biçimi arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi) ise gelişmiş ülkelerdeki tekniğin
yeniden uluslararası dağıtımı değildir. İzlenecek yol, bağımsızlığını kazanan
ülkelerin kendi üretici güçlerini geliştirmeleri olacaktır. Gelişmiş
kapitalist ülkelerdeki sınıf çatışmaları da, yukarıda değindiğimiz iki
çelişik görüşe uygun olarak, ya sömürgecilik düzeninin ortadan kalkmasıyla
kendiliğinden son bulacaktı (eğer sınıf mücadelelerinin temelinde
sömürgelerden aktarılan değerlerin paylaşılması yatıyorsa) ya da gelişmiş

ülkelerin kendi --kanuniyetlerine göre--, yani üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin bir devrim yoluyla toplumlaştırılması ile ortadan kalkacaktır (Sezgin, 1978:17-18) .

Aslında soğukkanlı bir değerlendirme yapıldığında, 1980'de kullanılan terimlerle, Kadro'cular, Mardin'in dediği gibi; Marxçı değil, revizyonisttiler ve bunu Kemalizm'in parlak başarısıyla kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle, Atatürk'ün başarıları çerçevesinde, dünya gerçeklerini de --geri teknoloji ülkeleri--nin gözlüğü ile algılayarak, yeni bir yorum getirmektedirler. Getirdikleri yorumun haklılığını da, Türk Devrimi örneğine dayanarak kanıtlamak istemektedirler (Kadro hareketi üzerinde ilginç ve önemli bir inceleme için Cem Alpar'ın çalışmasına bakılabilir (1981).).

Kemalist İdeolojinin Gerçek Niteliği ve Dünya

Kemalist ideoloji, --tam bağımsızlık-- ve --Batılılık-- ilkeleri çerçevesinde --karşı-emperyalizm-- ve --altı ok-- ile belirlenir. Ne yazık ki, Türkiye'deki --resmi ideoloji--, Kemalizmi önce yalnızca --altı ok--a indirgemiş, daha sonra da bu altı ilkeyi genel anlamından tümüyle saptıracak yorumlara konu yapmıştır.

Oysa, Kemalist ideoloji, ögeleri birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.

--Tam bağıınsızlık-- bir yana bırakılınca, --Batılılık-- ilkesi bir --Batı kuyrukçuluğu--na dönüşme eğilimi göstermiştir. Daha sonra, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkeleri de birbirlerinden soyutlanarak, tek tek ele alınıp yorumlanınca, durum iyice karışmış ve Kemalist ideoloji tümüyle temel ekseninden kaydırılmıştır. Bunun sonunda da kaçınılmaz yozlaşma ortaya çıkmış, --toplumun benimsediği Atatürk ilkeleri-- ile --toplumun benimsemediği Atatürk ilkeleri-- gibi yapay ve Kemalizmi saptırıcı ayırımlardan söz edilmeye başlamıştır.

Oysa, Kemalizmin --Batılılık-- anlayışı, tümüyle, akılcı bir yaklaşma ve siyasal, ekonomik, kültürel bir --tam bağımsızlık-- anlayışına dayalıdır. --Altı ok--, ancak bu çerçeve içinde bir anlam taşır.

Kemalizm, gerçek içeriğiyle anlaşıldığı zaman, bu --izm--in, Mustafa Kemal Atatürk zamanındaki --yol gösterici--, --bütünleştirici-- ve --toplumu yeni hedeflere doğru seferber edici-- niteliklerinin, 1980'ler Türkiyesi ile birlikte tüm --ezilen uluslar-- açısından da sürdüğü açıkça görülür. Glasneck'in deyişiyle, Atatürk'ün --büyüklüğü --tarihi yapan insanlardır-- anlamında değil, yüzyılmızın üçte birinde dünyanın tarihsel gelişiminin gereklerini Asya ve Afrika'nın burjuva-ulusal kurtuluş hareketinin öteki bütün önderlerinden daha iyi kavramış ve buna göre davranmış olmasındadır.-- (Glasneck, 1976:307).

Tam bu noktada, Kemalist ideolojinin evrenselliği de ortaya çıkmaktadır.

Sorun yalnız --mazlum milletler-- sorunu değildir. Aynı zamanda tüm Batı dünyasını da ilgilendiren bir sorundur: Acaba, Mustafa Kenıal Atatürk'ün --Kemalizm--i, Batı'nın uzun yıllarda geçirdiği aşamaları Türkiye'nin kısa yoldan atlamasını sağlayacak mıdır? Bu sorun siyasal bilimler açısından da yaşamsal bir öneme sahiptir. Tüm Batılı siyasal bilimciler Türk Devrimi'nin Kemalist çizgideki başarısını merakla izlemektedirler. Konuya kuramsal açıdan nasıl yaklaşıldığının en güzel örneği, Duverger'nin aşağıdaki satırlarında görülebilir:

--Demokrasinin yarın geleceğini söylemek, eğer onu kurmak için bugünden zayıf da olsa bir çaba gösterilmiyorsa, hiçbir anlam taşımaz. --Potansiyel demokrasi-- fikri tebessümle karşılanabilir; plüralizm yönünde gelişen bir tek parti fikri, şüphe uyandırabillr. Ancak, her iki fikir de, olgusal bir temele dayanmaktadır. Bu temel, 1950'de muhalefetin barışçı zaferleriyle sonuçlanan, 1923 sonrası Türk evrimidir. Türkiye, engelsiz ve sıkıntısız şekilde, tek-parti sisteminden plüralizme geçmiştir. Bugün o, Ortadoğu devletlerinin en demokratik olanı; feodal klanlar, bir avuç aydının yönettiği hayali gruplar veya fanatik dinsel tarikatlar yerine, gerçek partilere sahip bulunan

tek Ortadoğu devletidir. Türkiye örneği, büyük önemine yakışır bir ilgi uyandırmış gibi görünmemektedir. Uzakdoğu'da olduğu gibi, Ortadoğu'da da klasik demokrasi yöntemlerinin başarı kazanamadığı açık bir gerçektir.

Onikinci yüzyıl Avrupa'sında parlamentoların işlemelerine imkan yoktu; bugün de parlamentolara sahip kılınan ulusların bazıları, aşağı yukarı aynı gelişme evresindedir. Halk kütlelerinin eğitilmemiş olduğu eski sosyal yapılı ülkelere uygulanan plüralist partiler sistemi, geleneksel aristokrasinin iktidarını sürdürmekte ve güçlendirmekte, yani gerçek dernokrasinin kurulmasına engel olmaktadır. Buna karşılık, Türkiye örneği, basiretle uygulanan bir tek parti yönetiminin, bir gün gerçek bir demokrasinin kurulmasını mümkün kılacak tek unsur olan yeni bir yünetici sınıfın ve bağımsız bir siyasal elitin yavaş yavaş ortaya çıkmasına imkan verebileceğini göstermektedir. Acaba bunu genelleştirerek, tek partinin, nazik demokrasi bitkisinin çorak bir toprakla büyümesini sağlayacak geçici bir destek ödevi görebileceğini kabul edebilir miyiz? Hala geçici nitelik taşıyan tek bir örnekle bir sonuca varmaya bilimsel bakımdan imkan yoksa da, bu soru, sorulmaya değer mahiyettedir.--

(Duverger, 1970:295) .

Burada Duverger'in sorduğu asıl soru, bizim açımızdan, Atatürkçü çizginin,

yani Kemalist ideolojinin, demokrasi yolunda başarılı olup olmayacağıdır. Bu o denli önemli bir olaydır ki, dünyada başka örneği olmadığı için, bilim adamları, yalnızca Türk Devrimi'ne dayalı çözümleme yapmakta duraksamaktadırlar. Bu yüzden Türkiye'de demokrasinin yaşatılması, yalnız kendi toplumumuzun değil, hem --mazlum milletleri--, hem de Batı ülkelerini kapsayan bir biçimde tüm insanlığın sorunu durumuna gelmiştir.

::::::::::::::::::

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Türk Devriminden Bir Devrim Modeline (TÜRK DEVRİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ)

Ne şairane mevsimdi eskiden sonbahar

Bahçeleri talan ederdi bir deli rüzgardı

Kırılan dal düşen yaprak şaşkın uçan kuşlar

Eskiden sonbaharın birgüzelliği

Gel gör ki Atatürk'ün ölümünden bu yana

Sonbahar dahi bir başka geliyor

Vatan gerçeklerini hatırlatıp insana

Türk yüreklerimizi burka burka geliyor.

CAHİT SITKI TARANCI, --Atatürk'ü Düşünürken--den.

Türk Devrimi'nin çeşitli devrim kuramlarına göre değerlendirilmesi başlangıç bölümünde ayrıntılı bir biçimde yapılmıştı. Bu nedenle sonuç bölümünde, dünyaya armağan ettiğimiz bu devrimin değerlendirilmesini, özgün bir kuram çerçevesinde yapmaya çalışacağım. Ancak konunun iyi anlaşılması için, daha önce bazı genel değerlendirmelere kısaca göz atmakta yarar olduğu kanısındayım.

Türk Devrimi'ni genel kuramlar açısından değerlendirenler, genellikle bu devrimin, tek bir yönüne ağırlık vermişlerdir. Örneğin, Ortodoks ve resmi Marxçı görüş, bu devrimin bir --ulusal burjuva devrimi-- ,olduğunu söyler (Türk komünistlerinden Şefik Hüsnü de daha 1922 yılında, Refet Paşa'nın, Ankara temsilcisi olarak İstanbul'a gelmesi üzerine Aydınlık'da yazdığı bir yazıda, Refet Paşa'nın Ankara hükümetinin görüşlerini yansıtan konuşmalarının --bir burjuva devriminin esaslarını teşkil ettiğinin söylüyordu (Şefik Hüsnü, 1975:116). (SSCB Bilimler Akademisi, 1978:9-34; Boran, 1968:9-21 ; Lenin, Stalin, Mao, Dinıitrov, 1977:29, Beyme, 1981:13). Bu görüşün biraz daha değiştirilmiş biçimi ise, Türk Devrimi'ni --ulusal demokratik devrim-- olarak niteler. Türk Solu içinde varlıklarını sürdüren ve güncel tartışmalar için de geçerlilik savı taşıyan bu iki görüş arasındaki fark, Türkiye'deki kapitalizmin gelişme aşaması hakkındaki yargıda yatar

(Kemal, 1975:163-213; Yetkin, 1970:59-155). Birinci görüşe göre, Türkiye'de kapitalizm ve burjuvazi, İttihat ve Terakki döneminde, yeterince gelişmiştir. Bu nedenle de, Mustafa Kemal Atatürk'ün eylemi, bu sınıfa --ulusal-- koruma getirmiş ve daha da gelişmesine yardımcı olmuştur. İkinci görüşe göre ise, Türkiye'de kapitalizm henüz yeterince gelişmemiştir. Bu nedenle de bir --burjuva-- devriminden söz etmek olanaksızdır. Atatürk'ün yaptığı, tüm sınıfları ve bu arada önemli bir ağırlığı olan derebeylerini de --ulusal-- bir devrlm çerçevesinde birleştirmiş olmasıdır. Her iki görüşün üzerinde birleştikleri nokta ise Türk Devrimi'nin --ulusal-- bir nitelik taşımakta oluşudur.

Hiç korkusuz, Türk Devrimi'nin --ulusal-- bir nitelik taşıdığı toplumsal ve tarihsel gerçeklere uygun bir yargıdır. Bu, Atatürk'ün --tam bağımsızlık-- ilkesinin de somut gerçeğe uygun bir yorumudur.

::::::::::::::::::

I-) MODERNLEŞME KURAMI VE TÜRK DEVRİMİ

Türk Devrimi'ni --modernleşme-- kuramına göre değerlendiren görüş ise, Atatürk'ün tam bir --Batılı gelişme çizgisine uygun-- devrim yaptığını vurgular.

Genellikle Lerner'in terminolojisi ile damgalanmış olan --modernleşme-- kuramına göre, her toplum, kentleşme ile başlayan bir toplumsal değişme sürecinden geçer. Bu süreç, kentleşmenin, okur-yazarlığı arttırmasıyla sürer. Artan okur-yazarlık ise kitle haberleşme araçlarının daha geniş ve yaygın bir etkisine yol açar. Bunun sonunda ise, halkın, toplumsal, ekonomik ve siyasal tüm olaylara katılımı yükselir (Lerner, 1964:44-47).

Eisenstadt, modernleşmenin tarihsel olarak Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da görülmüş olan bir değişme süreci olduğunu vurgulamaktadır (Eisenstadt, 1966:1). Lerner de, yukarıda belirttiğim ve kökeni Batı'da olan bu değişme sürecinin dil, din, ırk, kıta farkı olmaksızın, tüm dünyada geçerli olduğunu söyler. Böylece, modernleşme kuramı da, öteki büyük boy devrim kuramları gibi, hem determinist, hem de evrensel olma savı taşır.

Türk Devrimi'ni de toplumsal değişme süreçleri açısından kendi kuramına göre inceleyen Lerner, Türkiye'de özellikle 1940'lardan sonra olup bitenleri kuramının doğruluğuna kanıt olarak gösterir. Oysa, Atatürk dönemine ilişkin çok önemli yanılgıları vardır. Örneğin, Türk Devrimi'nde, kentleşmeden önce okur-yazarlık artışı başlamıştır. Bu Türk Devrimi'nin bir parçası olan Harf Devrimi'nin sonucudur.

Deutsch'un, modernleşme konusunda belirlediği ve --toplumsal hareketlilik-- ya da --toplumsal seferberlik-- dediği olay, yani insanların eski bağlarının zayıflayarak, yeni toplumsallaşma ve davranış kalıpları edindiği durumlar (Deutsch, 1969:21-25), Atatürk dönemi için, tepeden inme ve tam bir devrim niteliğinde söz konusu olmuştur. Bunun ardında ne kentleşme, ne de öteki --kendiliğinden-- toplumsal süreçler vardır. Yalnız Atatürk'ün siyasal ve kültürel devrimi ve bu devrimin kendine özgü yönlendirici mekanizmaları ana belirleyici olmuştur. Ancak, bunun sonucunda Huntington'un siyasal modernleşme olarak gördüğü --otoritenin akılcılaşması, yapıların farklılaşması ve siyasal katılımın yaygınlaşması-- ortaya çıkmıştır (Huntington, 1969:93) .

Batılı bilim adamlarının --modernleşme-- kuramına göre yaptıkları değerlendirmelerde, Türk Devrimi'nin --Batılılaşma-- özelliği taşıdığı doğru bir teşhistir. Fakat, bunun ardındaki süreç ve nedenleri yeterince görememişlerdir. Yalnız Lerner, --modernleşmenin temelinde akılcı ve pozitivist bir tutum--un yattığını belirterek, Mustafa Kemal Atatürk eyleminin karşı-dinsel niteliğine işaret edebilmiştir.

Bu konuda çok ilginç bir yargıyı G. Lewis veriyor. Lewis'e göre, Türkiye henüz Batılılaşamamış, ama modernleşmiştir (G. Lewis, 1966:204). Lewis bu

yorumuyla, Türkiye'nin biçimsel açıdan önemli değişmeler geçirdiğini, fakat Batı uygarlığının temel değerlerini toplum olarak henüz benimseyemediğini belirtmek istiyor.

Türk Modeli

Türk Devrimi'nden bir siyasal değişme modeli çıkarma çabalarından bir başkasını Frey yapmıştır. Öteki Batılı meslektaşları gibi, çok partili düzene geçiş dönemine ağırlık veren Frey, bu dönemin özelliklerinden evrensel bir kurama ulaşmaya çalışır. Aslında, çok partili yaşama geçişin temelleri, Atatürk döneminde olduğu için, bu yaklaşım çok yanlış da sayılmayabilir. Çünkü, Atatürk döneminin ardından çok partili düzene geçiş, gerçekten, Türk Devrimi'nin en ilginç yönlerinden biridir.

Frey'in geliştirmeye çalıştığı ve adına --vesayet altındaki demokrasi-- de denen modelde (Weiker, 1973) iktidardaki parti (tek parti), önce kendisine karşıt bir siyasal grubun örgütlenmesine izin verir. Daha sonra, genellikle mevcut yasalarda ve seçim yasalarında da değişiklikler yaparak, toplumdaki siyasal güç yapısını yeniden düzenler. Böylece, karşıt siyasal gruba, iktidar yolunu açar. En sonunda da, karşıt siyasal görüş, seçimleri kazanınca, siyasal iktidarı ona devreder (Frey, 1965:416) .

Görüldüğü gibi, başarılı olma yönünden dünya üzerinde yalnız Türkiye'de görülen bir olaydır bu. Frey, bu olayı, soyut terimlerle evrensel bir modelmiş gibi ortaya atıyor. Üstelik, toplumsal içerikten yoksun bir model olduğu için, olup bitenlere de fazla bir ışık tutmuyor.

Türkiye'nin Kendine Özgü Koşulları

Kanımca Türk Devrimi'nin gerçekçi bir değerlendirilmesi, ancak Batılı bilim adamlarının geliştirdiği modellerin koşullanmalarından kurtularak (ama bu modelleri de akıldan çıkarmayarak) yapılabilir.

Türk Devrimi'nin değerlendirilmesi için koyduğum bu iki önkoşul, yani: 1) Batılı modellerin koşullandırmalarından kurtulmak ve 2) Bunları gözardı etmemek, hem Türk Devrimi'nin kendine özgü toplumsal yapısını dikkate almak, hem de bunu --Amerika'yı yeniden keşfeder-- biçimde yapmamak için gereklidir.

Batılı modellerin koşullanmalarından kurtulmak, Türkiye'nin toplumsal yapısının Batı'dan farklı olması yanında, dış dinamik bakımından dünya üzerindeki konumunun Batılı ülkelere benzememesinden kaynaklanmaktadır. Bunu bir başka biçimde şöyle söyleyebiliriz: Birinci olarak, Türkiye'nin Selçuklu-Osmanlı çizgisindeki yapısı Batı'daki feodalizmin ve kapitalizmin gelişmesinden çok ayrı bir çizgi izlemiştir (Kongar, 1979-a:53-88) . Konumuz

olmadığı için burada üzerinde durmayacağım bu farklı çizgi nedeniyle, Batı toplumları için geçerli olan, onların incelenmesi sonunda ortaya konmuş olan modeller, Osmanlı-Türk toplumsal değişme çizgisini açıklamakta her zaman yeterli olmamaktadır. İkinci olarak, Osmanlı İmparatorluğu yarı-sömürge durumuna düştükten sonra, artık tümüyle başka bir dinamik rol oynamaya başlamıştır. Böylece, Türkiye'nin Batı toplumlarının gelişme çizgisini izleme olanağı tümüyle ortadan kalkmıştır. Çünkü, Kurmuş'un (1974) , Rathmann'ın (1976), Çavdar'ın (1970), Noviçev'in (1979), Blaisdell'in (1979) çalışmalarında belirledikleri yarı-sömürgeleşme süreci sonunda, daha önce --merkez-çevre-- kuramı sırasında açıkladığını mekanizmalar ortaya çıkmıştır. Yani, Türkiye, uçağı, televizyonu, bilgisayarı olan bir --geri teknoloji-- ülkesi durumuna düşmüştür. Avrupa'nın hiçbir döneminde böyle bir olgu, yani emperyalizmin boyunduruğunda bir --geri teknoloji ülkesi-- ya da daha yaygın deyimiyle, --azgelişmiş-- ülke olma durumu yoktur. Gerek Atatürk Türkiyesi'nin, gerekse günümüz Türkiyesi'nin benzerini, Batı toplumları, tarihlerinin hiçbir döneminde yaşamamışlardır.

İşte bu iki nedenle, yani hem iç dinamiğe, hem de dış dinamiğe bağlı olarak, Batı toplumları için geliştirilmiş olan modeller, Türkiye için çok geçerli değildir (Pek doğal olarak bu kaygımı Batı toplumları için geliştirilmiş

olan modeller hakkında belirtiyorum. Buna karşılık, Batılı bilim adamları tarafından geliştirilmiş modeller Türkiye'de yalnız geçerli olmakla kalmayıp, kimi zaman ülkede olup bitenleri anlamamıza da çok yardım edebilirler. Örneğin, Sabri Sayarı'nın Batı'dan esinlenen yatay ve dikey gruplar ayırımı yalnız tüm --geri teknoloji ülkeleri-- için değil. Türkiye için de çok açıklayıcıdır (Sayarı, 1975:125).).

Buna karşılık, yine de bu modellerin her an akılda tutulması gerekmektedir. Çünkü bilim, yalnız gerçeğe uygun bilgi üretmek değil, aynı zamanda belli bir birikime dayanmak ve karşılaştırmalı bilgi kullanmak zorundadır. Üstelik, başka toplumların mekanizmalarını açıklayan kuramların, Türkiye'ye ilişkin çözümlemelerin yapılmasına ancak katkısı olabilir.

İdeoloji ve Aydınlar: Gerici ve İlerici Tepkiler

Bütün bu noktalar akılda tutularak, Mustafa Kemal'in eylemine baktığımızda, bu eylemin çok büyük ölçüde, teknolojik geriliğe karşı gelişen ideolojik bir başkaldırı biçiminde oluştuğunu görüyoruz.

Aslında sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki devrimlere baktığımızda da, bunların çoğunun sınıfsal olmaktan çok --ideolojik-- kökenli olduğunu görmekteyiz. Bir başka deyişle, bu ülkelerdeki devrimler, genellikle bir --ideal-- ya da bir --düşünce-- çevresinde örgütlenmiş bulunan sınıfsal kökeni

birbirinden değişik ya da kapitalist toplum açısından güçlü olmayan bir kesimden, (örneğin, bürokrasiden) gelmiş kişilerin oluşturduğu kadroların önderliğinde oluyor. Oysa, önlerinde kendilerini sömüren bir emperyalist güç bulunmayan Batı toplumlarındaki devrimler daha çok homojen bir --sınıf--ın önderliğinde gelişiyor. Örneğin, Fransız Devrimi'ndeki burjuvazi gibi. Konuya bu açıdan bakıldığında, sömürülen ülkelerdeki devrimlerin genellikle --bir sınıfın adına-- ya da doğrudan doğruya bir --düşünce--nin adına, zaten toplumda güç dengesi savaşı içinde yer alan bir devrimci grubun elinde oluştuğu görülüyor. Bunun en klasik örneği, işçi sınıfı yeterince gelişmemiş olan ülkelerde --sosyalizm-- adına yapıldığı öne sürülen devrimlerdir. Hıfzı Topuz'un değerli kitabındaki örneklerden, kapitalist öncesi toplum niteliğine sahip Afrika ülkelerinde sosyalizm adına uygulanan programların, sosyalizmin --çok özel-- yorumlarına dayandığını, yani sosyalizme ancak sözde benzediğini görmek olanaklıdır (Topuz, 1971: 125-146) .

Aslında emperyalizm, bir ülkenin iç yapısını da etkilediğinden ve kapitalist gelişmeyi durdurduğundan, Batı ülkelerinde görülen --sınıf-- öncülüğünde devrimi sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinde görmek olanaksızdır. Bu yüzden de bu tür ülkelerde görülen --devrimci kadrolar-- genellikle ya asker ya sivil

bürokratlardan ya da daha genel bir deyişle, --aydınlar--dan oluşur.

Bu konudaki yargımı, Türker Alkan'ın ilginç çalışmasındaki şu sözlerle pekiştirmek isterim:

--Gelişen ülkelerde etkin olduğunu gördüğümüz ulusçuluk-sosyalizm-halkçılık ideolojilerinde, aydınlar, meşruiyet zeminlerini yaratan ve yok eden ideologlar olarak; ortam ve bağlam yorumlayan kerameti kendilerinden menkul --bilgeler-- olarak; nurlu ufuklar müjdeleyen --peygamberler-- olarak, kullandıkları simgelerle, imgelerle, kuram ve önerileriyle, sanat yapıtlarıyla etkili olmayı sürdürüyorlar. Görünüşe göre, yakın bir gelecekte de bunu sürdürmeyi elden bırakmayacaklar.-- (Alkan, 1977:107) .

--Azgelişmiş-- ülkeler, --geri teknoloji ülkeleri--, --çevre-- ya da --uç-- ülkeleri, --geri bıraktırılmış-- veya --geri kalmış-- ülkeler diye adlandırılan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde, mevcut düzen içinde zaten siyasal güç, kavgasını yürüten --devrimci-- kadroların, --devrim-- için benimsedikleri --ideolojik-- model iki türlü olabilir: Bu kadrolar ya ülkenin, emperyalizm ile temasa geçmeden önceki kültürüne ve yapısına geri dönmek isterler ki bu --gerici-- bir tepkidir, ya da kendi toplumlarının bulunduğu üretim ve kültür düzeyinin bir üst aşamasına ilişkin bir ideoloji benimserler; bu da --ilerici--

bir tepkidir.

Kültür Devrimi

Çağdaş İslam'ı inceleyen Gallagher, Türkiye'yi de çözümlediği çabasında üç tür devrimden söz eder: Birinci tür devrim, --saray devrimi--dir. Bu devrim türünde toplumda kurumsal hiçbir değişme yoktur. Yalnız yöneticiler değişmiştir.

İkinci tür devrim, --sömürge devrimi--dir. Bu tür devrimin belirgin özelliği, karşı-emperyalist nitelik taşıması, kültürel olarak da toplumun kendi geçmişine geri dönüşü kurtuluş saymasıdır. Bu tepkiler, yani sömürgeci güce karşı oluşturulan karşı-emperyalizm ve eski geleneklere dönüş --milliyetçi-- bir ideoloji altında birleştirilir ve seferber edilir. Hindistan ve Seylan toplumlarında görülen devrimler bu niteliktedir.

Üçüncü tür devrime Gallagher, --kültürel devrim-- diyor. Bu tür devrimin ana özelliği, bir toplumun başka bir uygarlığa katılma çabasıdır. Toplum,

kültürel kimliğinden memnun değildir. Bu nedenle ciddi huzursuzluklar ve arayış içindedir. Tarihsel zorunluluklar; önce teknolojik değişmeleri oluşturmakta gibi gözükürler. Fakat değişme süreci bir kez başlayınca, açığa çıkan enerji artık çok daha temel toplumsal değişmelerin yeniden düzenlenmesine ve yeni bir toplumsal kişiliğin doğmasına yol açar. Japonya, Türkiye ve Komünist Çin, bu tür devrimlere örnektir (Gallagher, 1966).

Görüldüğü gibi Gallagher, benim --gerici tepki-- dediğime, --sömürge devrimi--, --ilerici tepki-- dediğime de --kültürel devrim-- diyor.

....
....

II-) GERİCİ VE iLERİCİ TEPKİLLERİN MEKANİZMASI

Emperyalizme karşı tepki verirken neden bazı toplumlar geriye dönüyorlar da, bazı toplumlar ileri gidiyorlar? Kanımca bu sorunun yanıtını hem iç, hem de dış dinamikte aramak gerek. Yalnız her şeyden önce, gerek --gerici--, gerekse --ilerici-- tepkilerin aynı anda ve aynı toplumda oluştuğunu vurgulamak zorunlu.
Bütün devrim yapan ülkelere baktığımızda, hem --gerici--, hem de --ilerici-- tepkilerin aynı anda oluştuğunu gözlüyoruz. Bu nedenle de bütün bu tür toplumlarda --devrimciler-- bir yandan dış güçlere karşı savaşırlarken, bir yandan da iç karşıtlarına karşı savaşım vermek zorunda kalmaktadırlar.

Bilindiği gibi, bunun klasik örneği, Türk ve Çin devrimleridir.

O zaman, soruyu şöyle sormak gerek: Neden bazı toplumlarda --ilerici-- tepkiler egemen oluyor da, bazı toplumlarda --gerici-- tepkiler kazanıyor?

Bu sorunun yanıtını biri iç dinamiğe, biri dış dinamiğe. biri de her ikisine bağlı olan üç nedene indirgemek olanaklı olabilir. İç dinamiğe bağlı olan birinci neden, söz konusu ülkenin geçmişinin bağımsız bir yapıyı yansıtıp yansıtmadığıdır. Ülkenin geçmişinde bir bağımsızlık dönemi var ise, sonradan sömürge ya da yarı-sömürge oluş, geçmişteki bağımsız yapının başarısızlığına bağlanacak ve --devrimci kadrolar-- geçmişi yansıtan öz ideolojilerini yadsıyacaklardır. Böylece, tarihinde bağımsızlık dönemleri olan toplumlarda oluşan --gerici-- ideolojilere sahip bulunanlar, --ilericiler-- tarafından bastırılırlar. Çünkü, en basit mantık kuralına göre, bu --yapı-- ve --ideoloji-- başarılı olsaydı, --bağımsız-- bir yapı, zamanla bir dış gücün denetimi altına düşmezdi. Yine de bu bağımsız dönemin --gerici tepkiler--e kaynaklık ettiğine dikkat edilmelidir. Bağımsız dönemin niteliklerine geri dönüş özlemleri, böyle dönemleri yaşamış toplumlardaki gerici tepkileri güçlü kılar. Buna karşılık, söz konusu ülkenin geçmişi tam bağımsızlık altında geçen bir döneme sahip değilse, toplumun eski gelenek ve göreneklerinden oluşan öz ideolojisi, tam bağımsızlık durumuna kavuşma halinde bir umut

oluşturabilmektedir. Bu durumlarda --ulusal bütünlük--ün sağlanması, yani --gerici-- ve --ilerici-- ideolojilere bölünmenin ünlenmesi daha kolay gözükmektedir.

Dış dinamiğe bağlı olan ikinci neden, ülkenin tam sömürge ya da yarı-sömürge oluşuyla ilgili gibi görünmektedir. Ülke tam sömürge durumundaysa, buna karşı tepki daha sert ve özbenliği geride arayış biçiminde olabilir. Bir başka deyişle, tam sömürgelik durumunda, kökleri tarihin derinliklerinde yatan --milliyetçilik-- yalnızca toplumsal değil, psikolojik ve sosyal-psikolojik açıdan da daha işlevsel olabilir. Buna karşılık ülke yarı-sömürge durumunda ise, baskı ve sömürü daha yumuşak ve dolaylı olacağından, ülkenin tepkisi, emperyalist gücün tüm niteliklerini yadsımadan, kendini sömüren gücün, kendisinden daha ileri ve gelişmiş olduğu anlayışı içinde, çözüm önerilerinde, kendisinden daha güçlü olan yapının bazı özelliklerine de değer verebilir. Bunların bir kısmını ya da tümünü benimsemenin, emperyalizmin boyunduruğunu kırmak için tek çözüm olduğu düşünülebilir.

Devrimci Kadroların İdeolojik Yapısı

Üçüncü ve ortak neden, sömürülen ülkedeki --devrimci-- kadroların sınıfsal ve kültürel ideolojik yapısıdır. Bu kadrolar, zaten yönetime sızmış ve egemen

güçlerin içinde bir savaşım vermekte iseler, önerdikleri --devrim-- çözümünde kendilerini sömüren güçlerin --yapısal-- niteliklerine daha çok yer vermeleri beklenir. Çünkü, emperyalizm, değerleri ve dolayısıyla --ideoloji--yi de etkilemiş, hatta egemenliği altına almıştır. Dolayısıyla, örneğin, Batı emperyalizmine, Batı'nın kendi değerleri olan, bağımsızlık, özgürlük, laiklik gibi ögelerle karşı çıkmak, emperyalizmin kendi kültürel diyalektiği açısından çok daha olasıdır. Buna karşılık, devrimci kadrolar, mevcut yapının güç piramidinin bütünüyle dışında iseler, o zaman, daha çok geriye dönmeleri ve dış etkilerden daha uzak bir biçimde, --ideoloji--yi kendi tarihlerinin derinliklerinde aramaları beklenebilir.

İşte bütün bu çözümlemelerin ışığı altında, konuya bir kez daha baktığımızda --gerici-- ve --ilerici-- tepkilerin oluşma mekanizmaları her toplumun kendine özgü durumuna bağlı görünüyor. Burada --ideolojik-- tepkilerin --gerici-- ya da --ilerici-- olma nitelikleri de daha çok teknolojiye ve üretim biçimine bağlıdır. Bu nedenle de geçmişteki değerler, geçmiş teknolojiyi ve üretim biçimini yansıttığı için geçmiş ideoloji kaçınılmaz olarak --gerici-- işleve sahiptir. Oysa, bir anlamda, --saldırgan olanla özdeşleşme-- niteliği taşıyan emperyalist gücün değerlerini benimseme, tanım gereği, bir ileri üretim

aşamasını ve daha üst düzeydeki teknolojiyi yansıttığından ilerici olmaktadır.

Örneğin, --milliyetçi-- ideolojinin her iki tepki biçiminde de görülmesi olanaklıdır. --Gerici-- tepkideki milliyetçilik daha çok ümmetçi ve feodal izleri taşıyacak, buna karşılık, --ilerici-- tepkideki miliyetçilik ise ya kapitalist, ya da sosyalist niteliklere sahip olacaktır.

Geri teknolojiye sahip bir ülkedeki devrim ideolojisinin, dış dünyadaki kuramsal tartışmalardan büyük ölçüde etkileneceği açıktır. Bu tür ülkelerin, ideolojik açıdan --ileri teknoloji ülkeleri--nin bombardımanı altında olduğu söylenebilir (Kongar, 1979-b:404) . Fakat, bu konuda, sanırım Abadan-Unat'ın şu değerlendirmesi çok gerçekçidir:

--Ancak teorik tartışmalar ne şekilde gelişirse gelişsin, azgelişmiş toplumlar, kendileri için zorunlu görünen yeni siyasal gelişme biçimlerine, taklit yoluyla alınacak değer yargılarını benimseme suretiyle değil, ancak köklü sosyo-ekonomik devrimler ve bu devrimler yardımıyla ulaşacakları yeni bir siyasal bilinçlilik ve ulusal kişilik sayesinde ulaşabileceklerdir.-- (Abadan-Unat, 1970:34).

....

III-) İDEOLOJİK DÖNEMLER

--Geri teknolojiye sahip-- bir ülkede, devrimin, ideolojik bir odak

çevresinde gelişmesinden başka bir olasılık da yoktur. Bu nedenle, bir zamanlar --üç kıtaya egemen olmuş--, fakat sonradan, Batı'nın mirasını nasıl paylaşacağını bilemediği --hasta adam--a dönüşmüş olan yarı-sömürge Osmanlı'yı da ancak sağlam bir ideoloji çerçevesinde ortaya konulan bir eylem kurtarabilirdi. Sanıyorum, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konuda --ilk-- olması, tüm dünya tarihine ışık tutmasının nedenlerinden biridir.

Aslında, --ideoloji--nin adının, --demokrasi--, --sosyalizm-- ya da --halkçılık-- olması da çok önemli değildir. Önemli olan, mevcut yapıya doğru teşhisi koyabilmek, dış dinamiği iyi değerlendirebilmek ve içine düşülen sömürü kapanını, bu değerlendirmeler çerçevesinde kırabilmektir. Mustafa Kemal Atatürk bu kapanı tarihte ilk kıran adamdır. Türk Devrimi de tarihte bu nitelikteki ilk devrimdir.

İdeolojinin adından çok, önemli olan, ülkenin sınıfsal yapısı ve bunun da ardında yatan teknolojik düzeydir.

Mustafa Kemal Atatürk'ü ve Türk Devrimi'ni iyi anlamak için, --ideolojik nitelikli devrim-- mekanizmasını iyi incelemek gerekir.

İnsan toplumlarını, teknoloji ile ideolojinin birbirini sürekli etkilediği, uzun dönemde teknolojinin, kısa dönemde ise ideolojinin egemen olduğu

varlıklar biçiminde düşünürsek, bu mekanizmayı anlamamız daha kolaylaşır.

Bir toplumun teknolojisi, o toplumdaki insan ilişkilerini belirler. Tarlada çalışan insanla fabrikada çalışan insanın birbirleriyle olan ilişkileri çok farklıdır. Çünkü, biri çok daha az insanı, çok daha uzun zamanda görebilir. Genellikle de kendi kendine yeterlidir. Öteki ise, çok sayıda insanla her an birlikte olmak zorundadır. Kendi kendine de yeterli değildir. Mutlaka başka insanlarla işbirliği yapmak zorundadır. İşte teknolojinin belirlediği bu ilişki düzeyi, ideolojilerin de farklı olmasına yol açar. Bir başka deyişle, teknoloji arasındaki etkileşimin köprüsü, insanlararası ilişki düzeyidir. İdeoloji teknolojiyi kısa dönemde, teknoloji de ideolojiyi uzun dönemde, bu ilişki düzeyi yoluyla belirler (Aynı ortamda yetişen insanların, hangi süreçler sonunda, farklı ideolojiler edindiklerini bir başka çalışmamda kısaca açıklamaya çalışmıştım (Kongar, 1979b:370).

Geri teknoloji ülkelerinde, gerek teknoloji, gerek sınıfsal gelişme, emperyalizmin etkisi altında güdük ve bağımlı bir nitelik taşıdığından, herhangi bir eylem için seferberlik, ancak belli bir --ideoloji-- çerçevesinde , olanaklıdır. Bu nasıl oluşur?

İdeolojik Dönemler İçindeki Aşamalar

Toplumların değişme ve gelişmeleri belli ideolojik dönemler biçiminde algılanabilir. Her ideolojik dönem, bir önceki ideolojik döneme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kendinden sonra da, yine kendisine tepki olarak bir başka ideolojik dönemi doğurur. Bu sıçrayışlı gidişin nedeni, ideoloji ile teknolojinin, toplumun tüm kesimlerinde de görüldüğü gibi, uyumsuz ve gerek nitelik, gerekse nicelik bakımından, birbirlerinden farklı gelişmeler izlemelerinden kaynaklanır.

Her ideolojik dönem, belli bir yapının kuruluşunu gerçekleştirir ve bu işlevi bitince, yerini başka bir yapının oluşturulması için, başka bir ideolojik döneme bırakır.

Her ideolojik dönem, kendi içinde dört aşamaya ayrılır (Kongar, 1979-b:424-426) . Bunlar, birbirlerini zorunlu bir sırayla izleyen aşamalardır. Birinci aşama mevcut düzene, yapıya ve ideolojiye karşı bir tepki biçimlenmesi aşamasıdır. İkinci aşama, tepki biçimlenmesi aşamasında oluşturulan ideoloji çerçevesinde örgütlenen bir grubun ya da sınıfın, iktidarı ele geçirme aşamasıdır. Üçüncü aşama, iktidarı ele geçiren grubun, kendi ideolojisine göre uygulama yapmasıdır. Son aşama ise, devrimci ideolojiye göre yapılan uygulama ile toplumun eski, geleneksel nitelikleri arasındaki diyalektik etkileşimin oluşması ve bu etkileşim sonunda ortaya çıkan kurumsallaşma aşamasıdır.

Bu dört aşamayı tamamlayan her ideolojik dönem, bitmeye ve yerini bir başka ideolojik döneme bırakmaya mahkumdur. Çünkü, bu dört aşama, diyalektik bir biçimde, ideolojik dönemin işlevinin bittiğini, belli darboğazlara erişildiğini ve artık yeni çözizmlerin zamanının geldiğini vurgularlar.

Yeni ideolojik dönemde, çevresinde örgütlenilen ideoloji, tümüyle, eski ideolojiye zıt olmak zorunda da değildir. Diyalektik bir biçimde bir bireşimin yansıtılması da, olanaklıdır. Bu konudaki en çarpıcı örnek, kurtuluş savaşı veren birtakım ülkelerin, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, --kendilerine özgü sosyalizm-- uygulamalarına geçişlerinde görülür. Sosyalizmin başına konulan --kendisine özgü-- sözü, daha yukarıda belirttiğim gibi, ideolojinin adından çok, toplumun sınıfsal ve teknolojik yapısının önemli oluşundan ve devrim için kullanılan --yeni ideoloji--nin (bu örnekte sosyalizmin) eski ideoloji ile olan diyalektik etkileşim ve diyalektik bütünlüğünden gelir.

Aslında, toplumların değişnıe süreçlerinin, birbiri ardına sıralanan ideolojik dönemlerden oluştuğunu söylemek, bu dönemlerin temel özelliklerini ve oluşma mekanizmalarını belirlemedikçe, anlamlı bir ifadede bulunmak demek değildir. İdeolojik dönemleri, belli aşamalara bölmek de yetişmez. Hangi

aşamanın nasıl oluştuğunu, bu oluşma içinde hangi ögelerin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak o zaman, Atatürk'ün önderlik ettiği Türk Devrimi'nin temel --ideolojik mekanizmaları-- açıklanabilir.

İki ideolojik dönemi birbirinden ayıran ve içlerindeki aşamaları belirleyen ögeler dörttür. Birinci ögeler grubu, sınıf yapısına ilişkin ögelerdir. İkinci ögeler grubu, teknolojik ögelerdir. Üçüncü ögeler grubu, ideolojik ögelerdir. Dördüncü ve son ögeler grubu da, dış dünyaya ilişkin ögelerdir.

:::::::::::::::::::

IV-) TEPKİ BİÇİMLENMESİ AŞAMASI VE TÜRK DEVRİMİ

Bir ideolojik dönemin başlangıç aşaması tepki biçimlenmesinde oluşur. Bu aşamada, mevcut düzene karşı bir tepkinin gelişmesi ve bu tepkinin, belli bir ideoloji çerçevesinde formüle edilmesi söz konusudur.

Bir --geri teknoloji-- ülkesinin durumu, yukarıda işaret ettiğimiz dört ölçüte göre irdelendiğinde, tepki biçimlenmesi aşamasında nasıl bir ideolojinin, kimin önderliğinde ortaya çıkacağı anlaşılır.

Dış Dünya

Birinci olarak dış dünyaya bakmak gerekir. Ülkenin sömürge ya da yarı-sömürge durumunda bulunması, yani dış dünyanın boyunduruğunda yaşaması,

tepki biçimlenmesi aşamasının karşı-emperyalist bir ideoloji çerçevesinde örgütlenmesine yol açacaktır. Benim --geri teknoloji ülkeleri-- dediğim ve genellikle --azgelişmiş toplum--, --gelişmekte olan toplumlar--, --geri kalmış toplumlar--, --çevre-- ülkeleri ya da --uç-- ülkeleri gibi terimlerle anılan bu ülkeler, dış dinamik sonucu, sömürge ya da yarı-sömürge ülkeler niteliğindedirler. Bu nedenle de bizim burada, değişme mekanizmasını incelemeye çalıştığımız ülkeler açısından, bir dış gücün baskısının söz konusu olmadığı durumlar hemen hemen yoktur. Bu nedenle bu ülkelerdeki tepki biçimlenmesi aşamasında ortaya çıkan ideolojinin karşı-emperyalist bir nitelik taşıdığı genel bir kural olarak söylenebilir.

Sınıfsal Yapı

İkinci olarak, sınıfsal yapıya üçüncü ögeler grubu ile birlikte, ideolojik açıdan baktığımızda, bu ülkelerdeki ideolojinin, tepki biçimlenmesi aşamasında sınıfsal yapıya bağımlı olarak, büyük bir olasılıkla --milliyetçi-- bir nitelik taşıyacağını görürüz. Çünkü, bu tür ülkeler, karşı-emperyalist olduklarından, yabancı düşmana karşı kendi özbenliğini ortaya sürer.

Yalnız burada, söz konusu milliyetçiliğin --geriye-- mi dönük, yoksa --ileriye-- mi dönük olduğu sorunu vardır. İşte bu noktada, ortaya çıkan ideolojik tepkinin sınıfsal gelişmeden etkilenişi gündeme gelmektedir. Sınıfsal gelişme

bakımından toplum, çağdaş kapitalist toplumun sınıflarına sahipse, o zaman --milliyetçi-- ideolojinin mevcut düzeni yerinde tutucu, --gerici-- bir işlev mi yapacağı, yoksa bir üst aşamadaki üretim biçimini hedef alan bir biçimde --ilerici-- mi olacağı, sermaye sınıfının ya da işçi sınıfının önderliği arasındaki farkta belirlenir.

Fakat, söz konusu ettiğimiz ülkelerdeki üretim biçimi, genellikle kapitalizm öncesi üretim biçimlerinden biridir. Çünkü, tanım gereği, --geri teknoloji ülkesi-- sömürge ya da yarı-sömürge bir toplum niteliği taşıdığından, üretim biçimi bakımından kapitalizme doğru doğal evrimini tamamlayamamıştır. Bu nedenle de eski düzene karşı biçimlenen tepkiye önderlik edecek bir ciddi sermaye sınıfı ya da yeterince örgütlenmiş bir işçi sınıfı yoktur. Önderlik genellikle aydınların elindedir.

Böylece, aydınların tepkisi önem kazanır. Aydınlar ise tepkilerini genelikle içinde bulundukları üretim biçiminin bir üst düzeyinde örgütlenen bir --milliyetçilik-- çerçevesinde oluştururlar.

Zaten; İlter Turan'ın da belirttiği gibi, milliyetçilik ideolojisinin aristokrat sınıfları iktidardan düşürmek için burjuvalar tarafından bulunmuş bir mekanizma olduğu düşünülürse, üretim biçimi bakımından, bu ülkelerdeki milliyetçiliğin --ilerici-- olma şansının daha yüksek bulunduğu ortaya çıkar

(Turan, 1969:13).

Yalnız burada unutulmaması gereken iki nokta vardır. Birinci nokta, --ideolojik tepkiler--in mutlaka --diyalektik-- bir biçimde oluşacağıdır. Yani, her ideolojik tepkinin karşıtı da toplumda oluşacaktır. Bu nedenle de, --tepki biçimlenmesi-- aşamasında, toplumda tek bir tepki görmek olanaksızdır. Ancak --egemen tepki biçimlenmesi--nden söz edilebilir. Egemen tepkinin dışında kalan daha başka tepkiler de vardır ve bunların bir bölümü doğrudan doğruya egemen tepkiye karşı biçimlenmişlerdir.

Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta, --ideoloji--yi sahiplenen aydınların; bunu hangi sınıf adına yaptıklarıdır. Toplumda nesnel ve öznel bakımdan güçlü olmasa bile, --ileriye dönük bir ideoloji-- içinde, kuramsal sınıfların varlığı son derece olağandır. İşte gerçek ya da kuramsal nitelik taşıyan bir sınıfın sahip olunan ideoloji ile ilişkilendirilmesi, hiç kuşkusuz, modelin içeriğini belirleyecektir.

İkinci ögeler grubu olan sınıfsal yapı, tepki biçimlenmesi aşamasındaki önderliğin aydınların elinde olup olmayacağını kesin olarak belirler. Fakat, ideolojinin tüm içeriğini saptayamaz. Bu nedenle, ideoloji sorununa ayrı bir ögeler grubu olarak yaklaşmamız gerekir.

İdeoloji

İdeolojiyi, kendi başına belirleyiciliği olan bir öge olarak (gerçeğe tam uymayan, ama irdelemelerin hatırı için yapılan bir soyutlama sonunda böyle bir bakış olanaklı ve bilimsel düşünce için gereklidir de) ele aldığımızda, bunun içeriğinin iç ve dış dinamik olmak üzere iki ayrı etki tarafından ortaya konulduğunu görürüz. İç dinamik açısından ortaya çıkan durum, söz konusu ülkenin tarihi, gelenekleri ve değerleriyle ilgilidir. Pek doğal olarak, din ve siyaset bu tarih ve gelenekler içinde en önemli yerleri tutarlar.

Ülkede, din, kendisine tepki gösterilen düzen içinde önemli bir yere sahipse, --tepki biçimlenmesi-- ile oluşan yeni ideoloji ya dinde reforma ya da laikliğe yönelik bir özellik taşıyacaktır. Buna karşılık, kendisine karşı tepki gösterilen düzen, dinde reformcu ya da laik eğilimlere sahipse, yeni ideoloji dinsel açıdan daha katı ve dinde geriye dönüşü simgeleyen bir yapı oluşturacaktır.

Aynı çözümleme mantığı siyasal mekanizmalar için de geçerlidir. Kendisine tepki gösterilen düzenin benimsediği siyasal mekanizmalar, --tepki biçimlenmesi-- aşamasında benimsenen ideoloji tarafından yadsınacak ve bunlara ters mekanizmalar benimsenecektir. Örneğin, mevcut düzen Monarşi ise, Meşrutiyete; Meşrutiyet ise, Cumhuriyete ya da Demokrasiye; Demokrasi ise,

Diktatörlüğe geçişin savunulması çok büyük bir olasılıktır. Pek doğal olarak, bu noktada da, toplumda diyalektik gelişmelerin olduğu ve bu nedenle de çatışan çözüm önerilerinin varlığı ve --tepki ideolojisi--ne egemen olma savaşı verdikleri unutulmamalıdır.

Pek doğal olarak şu aşamada, dış dinamiğin de etkisi çok büyük olacaktır. Söz konusu toplumun ilişkide bulunduğu --merkez-- ülkesi ya da --sömürgeci-- ülke, veya --emperyalist-- güç, bu konuda yeni biçimlenen ideolojiyi mutlaka etkileyecektir. Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, buradaki olay, belli bir --görerek; öğrenme-- sürecine dayanmaktadır. Tepkiyi biçimlendiren Kadro'nun emperyalist kültür ile teması bu noktada önemli görülmektedir. Fakat hiç kuşkusuz bu kültür ve onun siyasal doğurguları ya tümüyle yadsınacak ya önemli ölçüde benimsenecek ilkeleri ortaya koymakta çok işlevsel olur. Emperyalist gücün ideolojisinin; --tepki biçimlenmesi-- aşamasında, yeni ideolojiyi ne biçimde etkileyeceğinin mekanizması önceki sayfalarda anlatıldığından, burada yeniden üzerinde ayrıntılı olarak durmayacağırn. Fakat, bir genel yargımı yeniden aktarmak istiyorum: Yeni ideolojinin egemen niteliği, --denenmemiş-- olmasında yatacaktır. Çünkü, ülke o sırada yarı-sömürge durumunda olduğundan, her --denenmiş-- ideoloji, tanım gereği, başarısız diye

nitelenecektir. Umut, denenmemiştedir. Dolayısıyla, tepki aşamasında, ideolojiye egemen olma savaşımını, denenmemişi savunanlar kazanarak, ötekiler --gerici-- damgası yiyerek genellikle --tepkici muhalefet--in azınlıktaki gruplarını oluşturmaktan öteye gidemeyeceklerdir.

Teknoloji

Dördüncü grup ögeler olan teknolojiye baktığımızda, söz konusu ülkenin, hangi teknolojik düzeyde olduğu, büyük ölçüde önem taşır. Ülke, tarım teknolojisi aşamasındaysa, endüstri teknolojisine geçiş, tepki biçimlenmesi sırasındaki ideolojinin egemen özelliği olacaktır. --Geri teknoloji-- ülkesi tanım gereği, hem tarım teknolojisinde, hem de dışa bağımlı olduğundan, bir yandan --bağımsız-- bir ticaret ve endüstri kurulması, bir yandan da tarım teknolojisinin aşılması söz konusudur. Bu açıdan, olayın, teknolojik gerekler açısından da --bağımsız--, --ulusal-- ve --kendini besleyen-- bir ticaret ve endüstri kesiminin yaratılması olarak görülmesi en büyük olasılıktır.

Bu arada, ulaşım ve haberleşme gibi, temel ekonomik yapıyı etkileyen teknolojik gelişmelere öncelik verilmesi ve bu konudaki atılımların da ideolojinin içinde bütünleştirilmesi beklenen bir gelişmedir.

Konunun bir başka yönü, eğitimde görülür. Mevcut teknolojinin geliştirilmesi

bir yandan teknik bilgi, sermaye birikimi, gerekli hammaddelerin sağlanması gibi ögelere bağlıyken, öte yandan, eğitim yoluyla yeni teknolojinin ithalatı da bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Böylece, tepki biçimlenmesi aşamasındaki ideolojinin içeriği ne olursa olsun, eğitim önerilen çözümlerin gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez bir mekanizma olarak ortaya çıkar.

Eğitimin, teknoloji ile bağlantısının yanında, yeni oluşan ideolojinin bu ideolojiye önderlik eden gruplar tarafından, geniş halk kitlelerine benimsetilmesi amacıyla da kulanılmak isteneceği de unutulmamalıdır. Gerek siyasal, gerekse teknolojik eğitim, yeni ideoloji sahipleri tarafından olanaklı olduğu ölçüde yaygınlaştırılmak istendiğinden, hem mevcut eğitim kurumlarının bu amaçla kullanılması, hem de yeni eğitim düzenlemelerine gidilmesi ve yeni kurumların oluşturulması, sık başvurulan yollardır. Kimi zaman kendisine tepki gösterilen düzenin de, teknolojik gerekler dolayısıyla kurduğu yeni eğitim kurumları, bu amaçlara mükemmel hizmet eden örgütler olarak ortaya çıkar. Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Tıbbiye ve Harbiye'nin yeni ideolojinin serpilip geliştiği yerler olması, yeni teknolojiye dönük bu kurumların aynı zamanda yeni ideolojilerin de topluma --sızdığı-- okullar niteliği taşımalarına bağlıdır.

Türkiye Örneği

Türk Devrimi'ne baktığımızda tepki biçimlenmesi aşamasının hayli uzun sürdüğünü görüyoruz. Bu tepki, batmakta olan İmparatorluğun yönetim simgesi olduğu için Padişah'a karşı özgürlük ve toplumun başat niteliği olduğu için de, dine karşı laiklik biçiminde gelişmiştir. Bir süre sonra, Batı ülkelerinin ekonomik ve siyasal sömürüsünün bilincine de varılınca, bunlar, karşı-emperyalizm ilkesi altında toparlandı. Daha sonra da, gerek teknolojik gerilik, gerekse kültürel temaslar sonunda, bütün bunlar --Batılılaşma-- ana düşüncesi çevresinde formüle edildi. Bu tepki, pek doğal olarak egemen tepkiydi: Muzaffer Sencer'in de çok iyi çözümlediği gibi, Genç Osmanlı, Genç Türk, İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Hukuk ve Halk Fırkası çizgisinde oluşmuştu. Buna karşılık, Hürriyet ve İtilaf-Vahdettin dönemindeki İstanbul Hükümetleri-Terakkiperver Fırka-Serbest Fırka-Demokratik Parti çizgisinde ikinci bir tepki de, çözümü geride arayan bir biçimde ortaya çıkmıştı (Sencer, 1971-a:39-67).

Türk Devrimi ve Dış Dünya

Dış dinamik açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun, tüm Batılı devletler tarafından bir yarı-sömürge olarak görülmesi ve kullanılması, ondaki karşı-emperyalist bilinçle birlikte, özgürlük ve laiklik ilkelerine bağlı bir

--Batılılık-- düşüncesinin ilk tohumlarını atmıştı. Bu dönemde, bizden üstün ve dolayısıyla bizden başarılı olduğu için benimsenen Batı uygarlığının ilkeleri, Anadolu'nun işgali ile, tam ve kesin bir karşı-emperyalizme ve --tam bağımsızlık--a dönüştü. Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasından sonra ise, altı ok ile simgelenen ilkeler bu birikimin sonucu olarak, yeni toplumun, çevresinde örgütleneceği ideolojik içerik niteliğiyle ortaya çıktı.

Türk Devrimi'ndeki en önemli ögenin, gerek tepki biçimlenmesi aşamasında, gerekse öteki aşamalarda dış dünya olduğuna hiç kuşku yoktur. Hem bu aşamadaki egemen ideolojinin temel ögeleri dış dünyadan alınmış, hem de öteki aşamalar, dış dünyanın somut müdahalesi sonunda gelişmiştir.

Tepki biçimlenmesi aşamasında hiç kuşkusuz, en önemli ögelerden biri, Batı'nın teknolojik üstünlüğünü ortadan kaldırmak için girişilen eğitim atılımları olmuştur (Tekeli'nin çalışması, teknoloji-ideoloji etkileşimi açısından Cumhuriyet öncesi eğitimin yerini çok güzel belirlemektedir (Tekeli, 1980:63-89).).

Dış dünyadan sonra, sınıfsal yapıya baktığımızda, Osmanlı'nın son döneminde egemen yapının üç katmandan oluştuğunu görüyoruz. Birinci katman, merkezdeki sivil ve asker bürokratlardır. İkinci katman, egemen niteliği toprağa

bağımlılık olan, aralarında bir miktar tüccar da bulunan eşraf ve ayandır.
Bunlar, gerek feodal beyler ile burjuva sınıfı arasında bir geçişi oluşturduklarından, gerekse merkezi bürokrasi ile geniş halk yığınları arasında artı ürünün aktarılması bakımından aracı rolü oynadıklarından, bu sınıfı --ara sınıf-- diye adlandırmak çok yanlış olmaz. Üçüncü olarak görülen de, geniş, eylemsiz, genellikle toprağa bağımlı esas niteliği köylülük olan halk yığınlarıdır.

İşte tepki biçimlenmesi aşamasında görülen bu sınıfsal yapı içinde, yeni ideolojinin ve devrimin öncülüğünü kaçınılmaz olarak aydın kesim, yani sivil ve asker bürokratlar yüklenmişlerdir.

Üretim aşaması bakımından, İmparatorluğun son yılları, merkezi yönetimin Asya tipi üretim tarzını andıran kalıntılarının, onsekizinci yüzyıldan sonra yeniden güçlenen feodal artıkların ve dışa bağımlı bir biçimde filiz vermek üzere hazırlanan kapitalist tohumların bir karışımı, bir bileşkesidir. Bu üretim biçiminin yukarıdakinden başka bir sınıfsal yapıya yol vermesi de zaten beklenemezdi.

İdeoloji ve Sınıfsal Yapı: Siyasal Cepheler

İdeolojik açıdan olaya baktığımızda, toplumun tarihini ve geleneğini temsil eden dinci tepkinin, mevcut yıkılışın temsilcisi olarak görüldüğü için eyleme

önderlik eden aydınlar arasında fazla taraftar toplayamadığını görüyoruz.

Fakat yine de geniş halk yığınlarına dayandığı için bu tepki, hemen hemen her zaman gücünü duyurmuştur. Hele --Batılı-- tepki güçlendikçe, diyalektik olarak çözümü tarihin derinliklerinde arayan, bu nedenle de en aznıdan --tutucu-- ve belki de --gerici-- diye adlandırılacak bu tepki daha örgütlü bir biçimde kendini toplumda duyurdu.

Toplum, çağdaş kapitalist gelişmenin gerisinde kaldığından ve Osmanlı'nın kendine özgü toplumsal niteliklerini de taşıdığından, tepki biçimlenmesi aşamasında, çağdaş anlamdaki sermaye ve işçi sınıflarından söz etmek olanağı yoktur. Ben bu nedenle, bu tür çözümlemelerde işlevsel olacağı umudu ile --cephe-- kavramını geliştirdim. --Cephe--, içinde çeşitli kesimlerden, gruplardan ve sınıflardan insanların ittifak ettiği, ancak genel hatlarıyla belli olan, fakat ayrıntıda çok farklı, kimi zaman da birbirine zıt ideolojik ögelerin bütünleştirici işlev gördüğü bir siyasal güçbirliğidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son, Cumhuriyet'in ilk yılları ancak bu --cephe-- kavramı çerçevesinde çözümlenebilir kanısındayım.

Topluma baktığımızda iki genel cephe görüyoruz. Birinci cephe, içinde --devrimci-- aydınların öncülük ettiği --Batılılaşma-- ideolojisinin birleştirici

öge olduğu --devletçi-seçkinci-- cephedir. Bu cephenin egemen özelliği toplumun Batılı toplumların çizgisinde ve tepeden inme reformlarla kurtarılabileceğine olan inançtır. Bu yüzden bunlar merkeziyetçidir, devletçidir ve nitelikleri gereği seçkincidir. Öte yanda, biraz da bu birinci cephenin ortaya çıkıp güçlenmesinden sonra varlığını daha örgütlü ve etkin bir biçimde duyurmaya başlayan ikinci bir cephe vardır. --Gelenekçi-liberal-- adını verdiğim bu cephenin en önemli özelliği, çıkış yolunu, toplumun geleneklerine sıkı sıkı sarılmasında görmesidir. Başta, devleti eline geçirerek reform yapmak isteyenler gittikçe kuvvetlenme eğilimi gösterdikçe, bunlar da tam tersine devletin etkinlik alanının kısılması anlamında --liberal-- oldular. Böylece, esas yaklaşımları, dinci-gelenekçi-ademi merkeziyetçi olan bu cephe, --tepki biçimlenmesi-- aşamasında oluştu. Uzun süre varlığını, tepkici muhalefet olarak sürdüren bu cephe, sonradan Cumhuriyet Hükümetleri döneminde, Demokrat Parti aracılığıyla iktidara da geldi.

İşte İslam ve benzeri, --tarihsel-- ideolojiler, --gelenekçi-liberal-- cephe içinde ideolojik egemenlik kurdular. Buna karşılık, tepki biçimlenmesi aşamasının egemen ideolojisi, daha çok emperyalist güçlerin özelliklerinden ve yaşanan somut gerçeklerden esinlenen (düşman işgali gibi) --tam bağımsızlık--

ve --Batılılık-- oldu. Bu yeni ideoloji karşı-emperyalizm eylemi içinde gelişti ve bir üst aşamadaki üretini biçimini, kapitalizmi (dışa bağımlı da olsa) çekirdek halinde geliştirerek, kendi dönemindeki üretim biçimi aşamasına göre --ilerici-- nitelik kazandı. Bu ideolojinin --ilerici-- niteliği, değişme döneminin, tepki biçimlenmesi aşamasını izleyen öteki aşamalarında daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır.

Türk Devriminde Karşı-Emperyalist Tepki

Burada hemen, Türk Devrimi'ndeki karşı-emperyalist ilkenin, soyut ve lafta kalan bir ilke olmadığını, --düşman işgali-- gibi son derece somut olaylara dayandığını belirtmeliyim.

Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli görevlerde bulunmuş olan Halide Edip, Yunanlıların yaptığı zulmü incelemek ve saptamakla görevli bir komisyonda çalışırken, bir gözlemini şöyle aktarıyor:

--Duatepe'nin eteğinde, yirmi beş evli bu küçük köyden yalnız üç ev kalmıştı. Ötekiler yanmıştı. Yunanlılar, Duatepe'den çekilirken, tabii hayvan sürülerini götüremedikleri için, onları da öldürmüşlerdi. Her yerde yığın yığın hayvan leşine rastlıyorduk. O karanlık günün kapattığı kül ve taş yığınları üzerinde bir sürü insan oturmuştu. Erkekler bir şey söylemiyor, kadınlar durmadan hareket ediyor ve çocuklar ağlıyordu. O gün Albay Kenan'la Yakup Kadri

benimle beraber gelmişlerdi. Onlar da taş yığınları üzerinde oturdular. Başı
kirli bir mendille sarılı, ihtiyar, buruşuk yüzlü bir kadın, dişsiz ağzı
açıkta, siyah gözleri ölüm acısı içinde, birer pençe gibi uzanan elleriyle
omuzumdan yakalamış, ağlıyordu:

--Kocamı, benim Üzeyir'imi burada diri diri yaktılar!--

Köylüler başları önlerinde, susuyorlardı. Sadece bir ihtiyar adam bu sahneyi
merakla ve başını sallayarak seyrediyordu. Ben, meseleyi bu ihtiyardan
dinlemek istedim. Kadının pençesinden güç bela omuzumu kurtararak:

--İnsanları burada diri diri yaktılar mı?-- diye sordum.

Sakin bir sesle:

--Öyle galiba.-- dedi.

Anlaşıldığına göre, Duatepe saldırısı başlamadan önce, Yunanlılar, köylüleri
götürmüş, angaryaya koşmuşlar. Giden adamlar hiç geri dönmemiş. Yunanlıların
genel olarak çekilmesinde, erkekler döndükleri zaman, kadınları evlerinin
külleri üzerinde bulmuşlar. Çocukların bazıları açlıktan ölmüş, kadınların
karşılaştığı eyleme gelince, ondan hiç söz etmiyorlardı. Yerde dört çukurun
içinde küller, küllerin arasında yanmış kemikler ve parça parça asker
esvapları, bazen de üzerinde Türkçe yazıları bulunan yanmış kağıt parçaları

buluyorduk. İşte, Üzeyir'in karısı, kocasının burada yakılmış olduğunu söylüyordu.-- (Adıvar, 1979:197).

Asım Us da, Fransızların bile, Yunanlıların evlere gaz döküp yaktıklarına tanık olduklarını, yalnız Kütahya'daki soygunculuğun o günün parası ile 20 milyon civarında olduğunu yazıyor (Us, 1964: 55-65) .

Bu olayları tüm ülkesinde yaşamış bir toplum, Kemalist ideolojinin --tam bağımsızlık-- ilkesinin somut görünümü olan --karşı-emperyalizm--i nasıl unutabilir?

::::::::::::::::::

V-) İKTİDARI ELE GEÇİRME AŞAMASI VE TÜRK DEVRİMİ

İkinci aşama, iktidarı ele geçirme aşamasıdır. Bu aşamada, mevcut düzene karşı tepki geliştirmiş olan grup iktidara gelir. Bu iktidara geliş de yine dış dünya, sınıfsal yapı, ideoloji ve teknoloji olarak dört ögeye bağımlı bir biçimde oluşur.

Dış dünyanın denetimi, ekonomik denetime ek olarak askeri denetim biçimine de dönüşmüşse, sıcak bir Kurtuluş Savaşı yapmak zorunlu olur. Yeni grup, ancak bu savaşı kazanarak iktidara gelebilir. Dış dünyanın denetimi, yalnızca içerdeki işbirlikçiler yoluyla sürdürülüyorsa, bir ihtilal ya da bir darbe iktidara geliş yolunu belirleyebilir.

İhtilal ile darbe arasındaki fark, genellikle sınıfsal yapıda görülebilir.
Toplumun sınıfsal yapısı çok geri ise, (yani, feodal yapı tüm varlığını
sürdürüyorsa) olay, askeri güce de dayanan bir avuç aydının bir darbesiyle
çözülebilir. Fakat sınıfsal yapı biraz gelişmiş ise, toplumdaki değişmelerin
ortaya çıkardığı yeni güçler (sınıfsal çekirdekler biçiminde de olsa) yeni
ideolojinin çevresinde örgütlenebilmişlerse daha geniş bir eylem belki tam bir
ihtilal değilse de, bir ayaklanma beklenebilir.

Barışçı yöntemlerle iktidara el koyuş, ancak sınıfsal yapının çok gelişmiş
olduğu, işçi sınıfının iyice güçlendiği ülkelerde söz konusudur. Tanım gereği,
--merkez-- ülkelerinin ya da emperyalist güçlerin denetimi altında böyle bir
sınıfsal gelişmenin olması çok güçtür. Günümüzdeki çevre ülkeleri arasında bu
tür ülkeler pek yoktur. Ancak, çevre ülkeleriyle merkez ülkeleri arasında yer
alan ve --yarı-çevre-- ülkeleri denilen --gelişmiş sömürge ya da
yarı-sömürge--lerde bu barışçı yollarla iktidarı ele geçirme söz konusu
olabilir.

İktidarı ele geçirme aşamasının özellikleri kuşkusuz, geliştirilen yeni
ideolojinin nitelikleriyle de büyük ölçüde belirlenecektir. Bir kez, iktidara
ancak düşmana karşı bir sıcak savaşla gelindiği durumlarda, silahlı

mücadeleden başka yol yoktur. Aslında bir yabancı düşmana karşı silahla yürütülen savaş, gerek yeni ideolojinin gelişmesi, gerekse ulusal birliğin sağlanması bakımından çok işlevsel olur. (Kanımca Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük şanslarından biri, bu çerçeve içinde Anadolu'nun düşman tarafından işgalidir.) Fakat her zaman, düşmana karşı bir sıcak savaş gerekmez. Bir iç savaş ise hiçbir zaman dış güçlerin etkisinden arınamayacağı için, gerçek anlamıyla bir iç savaş olarak yürümez. Bu durumda, geliştirilmiş bulunan yeni ideolojinin --klasik hak ve özgürlükler-- üzerine mi, yoksa --ekonomik hak ve özgürlükler-- üzerine mi kurulu olduğu önem kazanmaktadır. Aslında geri teknoloji ülkelerindeki ideolojilerin, --bağımsızlık--, --demokrasi--,--sosyalizm--, --halkçılık--, --milliyetçilik-- gibi sloganlar çevresinde örgütlenmesi rastlantı değildir. Hem klasik demokrasinin, hem de komünist rejimlerin kullanabileceği bu sloganlar, iktidarı ele geçirme aşamasında, önderlik eden grubun, olanaklı olduğu ölçüde geniş ittifaklar kurmasına yarayacak niteliktedirler.

Tam Bağımsızlık ve Karşı-Emperyalizm

İktidarı ele geçirme aşamasında, tepki biçimlenmesi aşamasında geliştirilmiş olan ideolojinin sınıfsal ve genel ittifaklara ne ölçüde izin verdiği çok önemlidir. Karşı-emperyalist bir sıcak savaş olmadığı zaman, kendisine tepki

gösterilen düzenin iktidarına karşı genel bir ittifak oluşturmak çok kolay değildir. Milliyetçilik, ancak ciddi ve açık bir emperyalist sömürünün , görüldüğü durumlarda işlevsel olabilir. Oysa, böyle açık sömürünün görülemediği dış gücün, varlığını hissettirmeden, iç işbirlikçiler tarafından sömürüyü sürdürdüğü durumlarda, ideolojinin --demokrasi-- gibi iç dinamik ile ilgili olan bir slogan çerçevesinde örgütlenmesi beklenebilir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk eylemindeki --Cumhuriyetçilik--, geleneksel bir düşman olan --Padişah'ın istibdadı--na karşı bir birleştirici öge olarak ortaya atılmıştır. Fakat, Türk Devrimi'nin o döneminde esas öge, karşı-emperyalizm olduğu için, Cumhuriyetçilik, devrimci kadrolar içinde birleştirici değil, tam tersine ayrılıkçı bir işlev yapmıştır. Ancak, devrimci kadrolar kendi içlerinde hesaplaştıktan sonra, yeni toplum yapısı kurulurken, Cumhuriyetçilik işlevsel olmuştur. Yoksa, Bağımsızlık Savaşı'nın (ki, Türkiye'de iktidarı ele geçirme aşamasına karşılıktır) birleştirici ideolojisi hiç kuşkusuz, --tam bağımsızlık-- ve --karşı-emperyalizm--dir.

Dış dünyanın görünür olmadığı yani karşı-emperyalizmin bir kitle ideolojisine dönüştürülmesinin olanaksız bulunduğu toplumlarda, tarihsel olarak, birleştiricilik görevi yapmış olan başka ideolojiler ortaya çıkabilir. Örneğin, İran devriminde görülen din, böyle bir işlev yapmıştır.

Teknolojik Ögeler

İktidarı ele geçirme aşamasında, teknolojik ögeler de son derece önemlidir.
Özellikle ulaşım ve haberleşme teknolojisi, iktidarı ele geçirmenin biçimini,
bu teknolojiye egemen olma, eylemin başarısını belirler. Bu durumun en klasik
örneği, Troçki'nin tüm Rusya'nın haberleşme ve ulaşım ağına egemen olarak,
Bolşevik devrimi başarmasına yol açan bin kadar, iyi yetiştirilmiş işçi asker
ve tayfadan meydana gelen birliğidir (Malaparte, 1966:37-38).

Bir başka son derece ilginç örnek, bizim tarihimizdeki İkinci Meşrutiyet
eylemidir. Bilindiği gibi, Makedonya'da dağa çıkan subaylara karşı yollanan
Arnavut Şemsi Paşa da İttihatçılar tarafından öldürüldükten sonra, Abdülhamit,
Meşrutiyeti ilatı etmeyi kabul eder. Bu kabul edişin ardında, Saray'a
yollanan pek çok tehdit ve ayaklanma telgrafının büyük baskısı da vardır.
Oysa, ülkenin gelişmesi için o telgraf hatları, Abdülhamit'in kendi zamanında
kurulmuştur: Bu açıdan Abdülhamit'in kendi kurduğu telgraf telleri teknolojisi
yoluyla siyasal bir darbeye boyun eğdiğini söylemek yanlış sayılmaz.

Yine kendi tarihimizde radyoyu ele geçirmenin ve oradan işaret vermenin
gerek geniş kitleler, gerekse darbeci gruplar açısından yaşamsal önemi
yalnızca gözlenerek değil, anılarda açıklanarak bile belirtilmiştir.

Türk Devriminde İktidarı Ele Geçirme Aşaması

Türk Devrimi'nin iktidarı ele geçirme aşaması uzun ve acılı bir Kurtuluş Savaşı döneminde adım adım gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, hemen hemen her adımını son derece hesaplı ve bilinçli bir biçimde atmış, her fırsatı, iktidarı ele geçirmek için değerlendirmiştir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın dağıtılışına bağlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongreleri aslında böyle bir Meclis'e hazırlıktır ama, zamanlama olarak, istanbul Meclisi'nin dağıtılmasını beklemiştir.

Yine Saltanat'ın kaldırılması için, Batılı devletlerin barış konferansına Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de çağırması, önemli bir gerekçe olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanı, kendisinin körüklediği bir hükümet buhranı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Hilafetin kaldırılması ise, son Halife Abdülmecit Efendi'nin davranışlarına bağlanmıştır.

İktidara el koyma aşaması, hem örgütsel, hem yasal, hem de ideolojik olarak tam bir karşı-emperyalist tutum içinde gerçekleştirilmiştir. Çünkü, genel ortam Bağımsızlık Savaşı ortamıdır. Bu açıdan, Türk Devrimi'nin en acılı

bölümü olan Kurtuluş Savaşı, iktidara el koyma aşamasını kolaylaştırdığı için,
Devrim açısından son derece işlevsel olmuştur.

Aslında, Türk Devrimi açısından Mustafa Kemal Paşa, daha 19 Mayıs 1919'da
Samsun'a çıktığında iktidara el koyma aşaması da başlamıştır. Bu aşama,
Türkiye Büyük Miliet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılışı ile doruk noktasına
ulaşır. 29 Ekim 1923'de ise tümüyle tamamlanır. Bu arada, yeni ideolojinin
biçimlenmesi iktidarı ele geçirme aşamasından sonraki evrelerde de
gelişmesini sürdürmüştür. Hiç kuşkusuz, bir ideolojik dönemin belli aşamalara
bölünmesi onları gerçekte de su geçirmez biçimde birbirlerinden ayırmaz.

Geniş İttifak

Sınıfsal açıdan iktidarı ele geçirme aşaması, Türk Devrimi'nde tam bir geniş
ittifakı belirler. Devrimin önderliğini yüklenen sivil ve asker (öncelik
sırasına göre, asker ve sivil) aydınlar, toplumun tüm kesimleriyle geniş bir
ittifak sistemi içinde Bağımsızlık Savaşı'nı yürütmüşlerdir.

Hiç kuşkusuz, bu durumda, anavatanın düşman tarafından işgal edilmiş olması,
çok büyük bir rol oynamıştır. İlk zamanlar gerek İttihatçıların uzantısı
sandıkları için, gerek yılların verdiği eylemsizlik geleneğini
sürdürdüklerinden, gerekse Padişah'ın karşı çıkması ile Bağımsızlık Savaşı'na

yeterli ilgi göstermeyen eşraf ve halk kesimlerinin bir kısmı, düşman işgali ve zulmü karşısında Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının yanında yer almıştı. Yalnız burada unutulmaması gereken nokta, Mustafa Kemal Atatürk'ün, kendisine açıkça cephe almamış her kişi ve grupla işbirliği yapmaya hazır bulunması ve fiilen bu işbirliğini gerçekleştirmiş olmasıdır.

Ayrıca, Atatürk'ün toplumun çeşitli sınıflarıyla yaptığı ittifak tarihsel açıdan Osmanlı'nın bir eksiğini de dolduruyordu. Bilindiği gibi, tüm İmparatorluk tarihi boyunca, Merkezi Otorite'yi temsil eden Saray ile toplumdaki yerel güçleri temsil eden eşraf ve ayan arasında bir sürtüşme, bir çatışma vardır. Bir anlamda Celali isyanlarından (Akdağ, 1968) Sened-i İttifak'a dek, tüm iç tarih bu sürtüşmelerin görüntüsüyle doludur (Cem, 1970:159-160).

İşte Osmanlı-Türk tarihsel gelişmesinde ilk kez, Merkezi Otorite'nin önce bir bölümünü, sonra da (Cumhuriyet döneminde) tümünü temsil eden Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, ittifak önerilerini, ciddi bir biçimde, bu yerel güçlere, yani eşraf ve ayana uzatmışlardır. Ortak düşmana karşı verilen bir ölüm kalım savaşı içinde gerçekleştirilen bu ittifak, daha sonra da yeni toplumun düzenlenmesi, yani uygulama aşamasında da varlığını sürdürmüştü.

Böylece iktidarı ele geçirme aşamasında, Devrim'in lideri olan asker ve sivil aydınlar, toplumdaki en güçlü sınıf olan eşraf ve ayan ile bir sınıfsal ittifak gerçekleştiriyorlardı. Bu dönemde,Anadolu'da kapitalizmin yeterince gelişmemiş olması, bu ittifak içinde sermaye sınıfının ağırlığını son derece küçültüyor, işçi sınıfının yeri ise hemen hemen hiç olmuyordu. Çünkü, çağdaş kapitalist toplumların bu iki önemli sınıfı, o dönem Türkiye'sinin üretim biçimi içinde henüz filizlenme aşamasının eşiğindeydiler. Böylece Türk Devrimi'nin iktidarı ele geçirnıe aşaması, asker ve sivil aydınlarla, toprak sahiplerinin ve küçük ölçüde de tüccar ve esnafı bir genel ittifakını geniş halk yığınlarının da desteklemesiyle, gerçekleştirilmiş oluyordu.

Dış Dünya

Türk Devrimi'nin iktidarı ele geçirme aşamasına da dış dünyanın damgasını vurduğunda hiç kuşku yoktur. Yukarıda da belirttiğim gibi, tüm aşamanın bir Bağımsızlık Savaşı biçiminde gelişmiş olması, hemen hemen tümüyle, dış dinamiğin sonucudur. Bu açıdan, tanım gereği, sömürge ve yarı-sömürge niteliği taşıyan --geri teknoloji-- ülkelerindeki iktidarı ele geçirme aşamasının genellikle dış dinamik tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

Türk Devrimi'nin iktidarı ele geçirme aşamasındaki egemen ideolojisi,

--Batılılık--tan çok, --karşı-emperyalizm-- biçiminde somuta dönüşen bir --tanı bağımsızlık-- çevresinde biçimlenmiştir. Bu da Atatürk ve arkadaşlarına çok yardımcı olmuş, --Batılılık-- ideolojisinin gerektirdiği pek çok değişiklik ve atılım, --tanı bağımsızlık-- adı altında Kurtuluş Savaşı sırasında gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin laik ve cumhuriyetçi niteliği, hem de --halkçılık programı-- adı altında sunulan anayasal ilkelere uygun olarak --Batılılık-- ideolojisi altında değil, --tam bağımsızlık-- ideolojisi altında, savaşın gereklerinden biri olarak uygulamaya konulmuştur.

Hiç kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu zamanında filizlenen ve --kurtarıcı-- ideoloji niteliğini taşıyan --Batılılık--, tek başına bu --kurtarıcılık-- görevini yapamazdı. Nitekim, --tam bağımsızlık-- ilkesi ile desteklenmediği için, Tanzimat'tan bu Sonra tüm --Batılılaşma-- atılımları başarısız kalmıştı. Yalnız, kabul etmek gerekir ki, bu atılımlar, bir birikim doğurmuştu. Gerek --Batılılık-- ideolojisi, gerekse bu ideolojiye koşut olarak hazırlanan programlar, Cumhuriyet döneminde Atatürk Reformlarının temelini oluşturmuştu.

İdeolojik dönemler açısından incelemeye çalıştığım Türk Devrimi'nin kuruluş dönemi'ndeki en önemli aşama, kanımca, iktidarı ele geçirme

aşamasıdır. Çünkü, Devrim'in temel ideolojik ögesi olan --tam bağımsızlık-- bu dönemin ürettiği bir düşünce ve eylem olarak topluma mal olmuştur. Ayrıca, yine bu aşamada yapılan ittifaklar, Devrim sonrasını da büyük ölçüde etkilemiştir.

Teknoloji

Teknolojik açıdan Türk Devrimi'nin kurtuluş dönemi'nin iktidarı ele geçirme aşamasına baktığımızda, geri teknolojinin, yeni dönemi bir şemsiye gibi kaplamış olan --Batılılık-- ideolojisinin temelini oluşturduğunu görüyoruz. Bir başka değişle, Osmanlı'dan beri oluşagelmiş --Batılılık-- bir tepki ideolojisi olarak, geri teknolojiden kurtuluş reçetesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Temelde, önce İmparatorluğu kurtarmak, sonra da Cumhuriyeti yaşatmak görevleriyle karşı karşıya olan asker ve sivil aydın kadrolar, --özgürlük--, --meşrutiyet--, --cumhuriyet--, --laiklik--, --halkçılık-- gibi kavramlara, --Batılılık-- adına ve geri teknolojiden kurtarıcı sloganlar olarak sarılmışlardı.

İktidarı ele geçirme aşaması ile üst üste çakışan Bağımsızlık Savaşı, İmparatorluğun teknolojik gerilikten kurtulması için açılan çağdaş (Batılı) eğitim kurumlarında (Harbiye ve benzeri okullarda) yetişen aydınlar tarafından yürütülmüştü. Bir anlamda, yeni ideolojik dönemin belirleyici ögesi,

teknolojik gerilikten kurtulma çabaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Bağımsızlık Savaşı sırasında belirleyici ögeler, özellikle haberleşme ve ulaşım alanlarındaki teknolojidir. Mustafa Kemal Atatürk eylemini destekleyen telgrafçıların savaşa katkıları, tarihin şanlı bir sayfasını oluşturlar. Bu durum, haberleşme ağı üzerindeki egemenliğin, bir Devrim'in gerçekleştirilmesi açısından sahip olduğu büyük önemi göstermektedir.

Teknolojik açıdan bir başka öge, karayollarının ve demiryollarının durumudur. Yetersiz ulaşım ağı, bir yandan Kemalist kuvvetlerin hızlı bir biçimde bir noktadan başka bir noktaya kaydırılmasını önlerken, öte yandan ve daha etkin bir biçimde, düşmanın hızla Anadolu'nun bağrına girmesini engellemişti.

İşte gerek Atatürk-İsmet Paşa ikilisinin demiryolları inşasına büyük önem vermelerinin, gerekse Fevzi Paşa'nın hem sahillerde yol yapımını engellemesinin, hem de savaş sanayiini, Kırıkkale gibi Anadolu'nun içine kaydırmış olmasının altında (çelişik sonuçlar vermiş olmakla birlikte) Bağımsızlık Savaşı sırasında ulaşım konusunda edinilen deneyler yatar.

İktidarı ele geçirme aşamasında, Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasında bir

başka teknolojik öge, savaş teknolojisinin çok gelişmemiş ve Türk Savaş Sanayiinin de büyük ölçüde dış bağımlılık olmadan orduyu besleyici varlığını sürdürebilmiş olmasıdır. Bu durum, insan gücünün simgesi olan --süngü--ye belirleyicilik vermiş, böylece Bağımsızlık Savaşı, teknolojik eksikliklerini insan ögesindeki üstünlüğü ile kapatan Türk Ordusunun --süngü--sü ile kazanılmıştır.

....

VI-) UYGULAMA AŞAMASI VE TÜRK DEVRİMİ

Geri teknoloji ülkelerindeki değişmeyi açıklamakta kullanmaya çalıştığım ideolojik dönemler modelinin, kuruluş dönemi olarak belirlediğim birinci bölümde, üçüncü aşama uygulama'dır.

Uygulama aşaması, iktidarı ele geçiren yeni kadronun, toplumu kendi ideolojisine göre biçimlendirme çabalarından oluşur. Bu aşamada, tepki biçimlenmesi aşamasında geliştirilen ideolojiye uygun bir biçimde ve iktidarı ele geçirme aşamasında kurulan ittifaklar çerçevesinde yeni toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler yapılmaya başlanır.

Bu düzenlemeler, genellikle, benimsenen yeni ideolojinin içerdiği modelin, tarihteki uygulamaları sonunda ortaya çıkan sonuçları, daha kısa ve daha

etkin yollardan elde etmeye yöneliktir. Bu nedenle, uygulama aşaması, --geri teknoloji-- ülkeleri bakımından, hiçbir evrensel modele bütünüyle uygun olmaz.

Örneğin, bu ülkelerde --sosyalizm-- adına yapılan uygulamaların, asıl --sosyalist model--le pek de benzer nitelik taşımamasının altında bu gerçek yatar. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nde de --Batılılık-- adına yapılan uygulamaların ilk bakışta --Batılılık--la pek ilgisi yok gibi görünebilir. Örneğin, --Cumhuriyetçilik-- ve --Halkçılık-- adına tek parti diktatörlüğü, insana biraz garip gelebilir. Fakat, bakılması gereken yer, mekanizma değil, amaç ve sonuçtur. 1950 ve 1960 eylemleri, tek parti döneminin sonuçlarının kaçınılmaz olarak çok partili demokrasiye gittiğini göstererek, bu uygulamanın gerekçesinin doğruluğunu kanıtlayan olaylardır.

Bağımlılık, Bağımsızlık ve Karşılıklı Bağımlılık

Uygulama aşamasında, toplum, sahip olunan yeni ideolojiye göre biçimlendirilirken, hiç kuşkusuz, dış dünya ile kurulan yeni ilişkiler ve sürdürülen eski ilişkiler önemli bir ölçüde --yeni ideoloji--nin somuta aktarılmasını etkileyecektir. Bu açıdan, içinde yer alınan ittifakın dünya dengesi içindeki yeri ve rolü çok önemlidir. Ayrıca, yaşamsal bir öneme sahip

olan öge, yeni toplumun, dış güçlerle olan ilişkisindeki --bağımlılık-- oranıdır.

Dış dünya ile olan --bağımlılık-- ilişkisi, büyük ölçüde teknolojik kararlara ve gereklere bağlıdır. Fakat yine de bu --bağımlılık--ın dengeli ve adil bir --karşılıklı bağımlılık-- mı, yoksa tek taraflı dengesiz ve adaletsiz bir sömürü ilişkisine dönüşme eğilimi taşıyan --bağımlılık-- mı olduğu son derece büyük bir önem taşır.

Dış dünya ile olan bağlantıların gelişmesi önemli ölçüde, içerde izlenen sınıfsal ittifaklar politikasına ve tepki biçimlenmesi aşamasında benimsenen ideolojiye bağlı bir olaydır.

Uygulama aşamasında gerçekleştirilen yeni atılımlar, toplumun sınıfsal yapısını da etkilemeye başlar. Bu aşamada, artık iktidarı ele geçirme aşamasındaki ittifaklara koşut olarak iktidarı paylaşan sınıflar arasındaki ilişkiler farklılaşma yoluna girer. Önder durumunda olan asker ve sivil aydınlar, gelişmekte olan yeni sınıflar karşısında güçlerini yitirirlerken, kendi aralarında da farklılaşırlar. Böylece, gelişmekte olan yeni sınıflarla, kendi içinde farklılaşmakta olan aydın-bürokratlar arasında, iktidarı ele geçirme aşamasında görülen ittifaklardan daha değişik ittifaklar kurulur.

Uygulama aşamasındaki gelişmeler, tanım gereği, kapitalist öncesi üretim biçimlerinde dolaşan bu tür toplumların, yeni ideolojiye göre kapitalist aşamaya ya da sosyalist aşamaya doğru evrimleşmelerine yol açar.

Kapitalizme doğru evrimleşme durumunda, ortaya artık, çağdaş kapitalist sınıfların çekirdekleri çıkmaya başlar. Böylece, sermaye sınıfı ile buna bağlı olarak işçi sınıfı gelişir. Bu durumda, iktidardaki aydın-bürokratların bir bölümü yeni gelişen sınıfların biriyle, öteki bölümü de ikincisiyle ittifak yapma eğilimi gösterir. Her olasılıkta, gücü gittikçe azalan bu yönetici-aydın-bürokratların bir kesimi ise, bir süre ittifaksız bir --boşluk-- durumuna düşebilirler.

Sosyalizme doğru evrimleşme çizgisinde ise, sermaye sınıfının işlevini de üstlenen yönetici-bürokratlar, güçlerini sürdürürler. Bu durumda, toprak ağaları da tasfiye edildiğinde, toplum, adeta, işçiler ve yönetici bürokratlardan oluşan iki sınıftan oluşur. Endüstrileşme yolundaki başarıyla doğru orantılı olarak güçlenen işçi sınıfı, yönetime ortak olabildiği ölçüde, bu iki sınıf arasındaki ilişki bir ittifaka yönelir. İşçi sınıfı üretim ve paylaşma kararları dışında kaldığı oranda, yönetici bürokratlarla işçi sınıfı, çelişik sınıflar görünümünü kazanır.

İdeolojik açıdan uygulama aşamasına bakıldığında, tepki biçimlenmesi

aşamasında benimsenen yeni ideolojinin, toplumun somut gereksinmelerine göre yapılan yeni uygulamalar çerçevesinde gözden geçirilerek, bazı düzeltmelerin yapıldığı görülür. Ortaya çıkan --gözden geçirilmiş yeni ideoloji-- artık katılaşmaya ve mevcut düzenin egemen ideolojisi olarak kendi tepkisini de doğurmaya başlamıştır.

Gerek dış dünya ile olan ilişkilerde, gerekse toplunıda ortaya çıkan sınıfsal değişmeler açısından tepki biçimlenmesi aşamasında ortaya çıkan ideoloji, uygulama aşamasını büyük ölçüde etkiler.

Teknolojik açıdan, uygulama aşaması, yeni toplumun gereksinme duyduğu teknolojinin üretilmesi ve ithalatı ile belirlenecektir. Buradaki önemli nokta, üretim ile ithalat arasındaki ilişkilerdir. Ülke, gerekli teknolojisini dışardan ithal ettiği oranda, dışa bağımlılığı yeniden gündeme gelecektir. Buna karşılık, kendi olanaklarıyla (belki de olanaklı olduğu ölçüde içe kapalı --otarşik-- bir ekonomik politika ile) kendi teknolojisini ürettiği oranda siyasal ve ekonomik bağımsızlığını koruyacaktır.

Bu arada, haberleşme ve ulaşım teknolojisi geliştiği oranda, yeni ideolojinin topluma aktarılması kolaylaşacak ve yeni iktidarın etkinlik artacaktır. Bu yüzden, uygulama aşamasındaki önemli reformlar okuma-yazma gibi kitle iletişim araçlarından daha kolay yararlanmaya yönelik programlara

yönelir. Radyo, basın ve televizyon (denetim altında tutulduğu oranda) geliştirilir. Ulaşım ağına özel bir önem verilir. Kara, deniz, hava taşımacılığı geliştirilmeye çalışılır.

Türk Devriminde Uygulama Aşaması

Türk Devrimi'nin uygulama aşamasına baktığımızda son derece ilginç noktalar görüyoruz. Her şeyden önce, altı ok biçiminde özetlenen altı ilkenin --Batılılaşma-- ideolojisinin gerekleri olarak formüle edildiği gözümüze çarpıyor. Bir başka deyişle, yeni ideolojinin toplum modeli, Türk Devrimi'nde --Batılılık--tır. İşte bu modeli gerçekleştirebilmek için Batı'nın geçirdiği aşamaları hızla geçirmek gereği, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını birtakım --kısa yol--lar aşamaya yöneltmiştir. En kısa yollar, gerek ideolojik olarak düşünce planında, gerekse pratik olarak somut uygulama alanında biçimlenerek sonunda, --altı ok-- niteliğine bürünmüştür.

Batı toplumlarının eriştikleri aşamaya hızla varmaya çalışan Türk Devrimcileri, siyasal planda laiklik ve cumhuriyetçiliği, ideolojik ve toplumsal planda halkçılık ve milliyetciliği, ekonmik planda ise devletçiliği kendilerine ilke yapmışlardır. Tüm ilkelerin bütünlüğü, korunması ve günün koşullarına göre ileriye götürülmesi ise devrimcilik ilkesinden beklenmiştir.

Batı toplum modelleri ile bu kısa yollar arasında birtakım uyuşmazlık ve çelişkiler var gibi görülebilir. Fakat, bu izlenim yanlıştır. Örneğin, devletçilik ilkesiyle, Batı toplumlarının kapitalist yolla kalkınması uyumsuz gibi gözükebilir. Oysa, Türkiye'de devletçilik, sermaye sınıfı yeterince gelişmediği için ortaya atılmış ve özünde, özel teşebbüse destek olma anlayışının ve bir an önce ekonomik kalkınma için gerekli yatırımların yapılması kaygısının yattıyı bir ilkedir. Nitekim, Türkiye'deki devletçilik hiçbir zaman özel teşebbüsün yerini almamış, ilgili bölümde de açıklandığı gibi, ancak, gelişmiş bir sermaye sınıfının boşluğunu doldurmaya çalışmıştır.

Yine ideolojik plandaki tüm uygulamanın Kemalizm adı altında (daha önce anlattığım gibi, eksik bir biçimde de olsa) biçimlendirilmesi ve tek parti yönetimi ile topluma benimsetilmek istenmesi, Batı demokrasilerinin siyasal gelişmelerine ters gibi algılanabilir. Oysa, bu uygulama, biraz yukarıda da belirttiğim gibi, sonunda çok partili düzene geçişe yol açmıştır.

Sınıfsal Gelişmeler

Sınıfsal açıdan Türk Devrimi'nin uygulama aşaması, ayan ve eşraf ile henüz filizlenmekte olan tüccar ve sanayiciyi, bir kesim bürokratlarla birlikte, sermaye sınıfına dönüştürmüştür.

Burada hemen, devrimin öncülüğünü yapan asker ve sivil aydın bürokratların kendi içlerinde farklılaşmasının da uygulama aşamasında başlamış bulunduğuna işaret etmeliyim. Yönetici bürokrat, aydınların bir kesimi, eşraf, ayan (yani, toprak ağaları) ve tüccar ile --gelenekçi-liberal-- cephe içinde ittifak ederken, öteki kesimi, --devletçi-seçkinci-- cephe içindeki yerlerini sürdürüyorlardı. Demokrat Parti olayı, birinci ittifakı, 1950'den sonraki CHP ise 1965'lere dek ikinci ittifakı belirleyen siyasal göstergelerdir.

Böylece, sınıfsal açıdan, çağdaş kapitalizmin gelişmesinde yol alındıkça beliren sınıflar ile, yönetici bürokratların kendi aralarındaki farklılaşmalara da koşut olarak, toplumda yeni sınıfsal ittifaklar doğuyordu.

Burada, altı ok ile belirlenen uygulama düneminin, sınıfsal ittifaklar açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün ömrünü aştığını da belirtmeliyim. Yeni toplumu yaratmak için izlenen --kısa yol--lar, İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle, içteki meyvelerini savaş sonrasında vermeye başlamıştı. Her ne kadar, yönetici-bürokratların kendi içlerindeki farklılaşma, daha Atatürk'ün sağlığında başlamış idiyse de, toplumdaki sınıfsal gelişmeler uygun olmadığı için, bunlar, genel siyasal kurumlara yansımamıştı. --Gelenekçi-liberal-- cephede yer alan Fethi Okyar'ın Serbest Fırka deneyinin danışıklı döğüş

aşamasını geçemeyerek, başarısızlığa uğramasıyla, yine aynı cepheye geçen Celal Bayar'ın Demokrat Parti uygulamasının başarıyla sonuçlanması arasındaki fark, toplumdaki sınıfsal değişmenin derecesiydi. Serbest Fırka, toplumda dayanacak yeni bir sınıf bulamamış, buna karşılık Demokrat Parti, palazlanmakta olan burjuvazinin çekirdeklerine ve bir kesim esnafa dayanabilmişti.

Çok partili döneme geçiş, yalnız ideolojik açıdan değil, işlevsel açıdan da Atatürk Devrimleri'nin uzantısıdır. Çünkü, --siyasal partiler ve menfaat örgütleri siyasal sistem ile halk arasındaki karşılıklı etkilemelerde meydana gelen boşluğu doldurmadıkça, bütünleşme düzeyini gerçekleştirmek kolay değildir.-- (Stokke, 1981:20).

Batılılık ve Teknoloji

Türk Devrimi'nin uygulama aşaması, --altı ok-- çerçevesinde, genellikle Atatürk Devrimleri ya da Atatürk Reformları denilen yeniliklerle belirlenir. Hiç kuşkusuz, bu Devrimlerin temelinde eğitim reformu, yazı devrimi, kıyafet devrimi gibi olaylar yatar. Dikkat edilirse, bu reformların genel çizgisi --Batılı-- bir yaşam çizgisi beltirtmenin yanında son derece işlevsel amaçlara da dönüktür. Örneğin, dinsel eğitimin kaldırılarak, eğitim kurumlarının birleştirilmesi ve yazı devrimi, yeni ideolojinin toplumca çabuk

benimsenmesini sağlayacak mekanizmaları yaratmaya yöneliktir. Takvim, saat ve benzeri değişiklikler, Türk toplumunun bu ideoloji (Batılılık) çerçevesindeki eğitimidir.

Teknolojik açıdan, uygulama aşaması, bir yandan haberleşme ve ulaşım ağının geliştirilmesine, öte yandan da teknoloji üretimine dönüktür.

1929 dünya ekonomik bunalımından da yararlanan Türkiye, devletçilik ilkesinin başarılı uygulamasıyla, teknolojik alanda ciddi atılımlar yapmıştır. Ülke bir yandan öbür yana --demir ağlar--la örülürken, demir-çelikten tekstile pek çok endüstri alanında temel kuruluşları gerçekleştirmiştir.

Zaten, sınıfsal değişmelerin altında da bu ekonomik kalkınma hamlesi yatmakta değil midir? Özellikle bürokrat-tüccar işbirliğiyle kurulan şirketler, bir de İkinci Dünya Savaşı sırasındaki olağanüstü koşullarda olağanüstü karlar edince, Türkiye'nin sermaye sınıfı hızla güçlenmiştir.

Dış Dünya

Uygulama aşamasında dış dünyanın etkisi de oldukça farklı ve belirleyici olmuştur. Gerek mevcut ideolojinin zaten --Batılı-- oluşu, gerekse İkinci Dünya Savaşı sonunda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde ileri sürdükleri öneriler, yeni toplumu Batı ittifakının içine, hemen hemen tek taraflı bir

--bağımlılık-- çerçevesinde atıvermiş görünmektedir.

Dış dünyanın bu etkisi, gerek teknoloji, gerekse siyasal mekanizmalar açısından da kendini göstermiştir. Teknolojisini Batı'dan ithal etmeye başlayan Türkiye'nin ekonomik bakımdan çok zor koşullarda elde ettiği bağımsızlığı gittikçe bağımlılığa dönüşmektedir. Siyasal açıdan da toplumda oluşan yeni sınıflarla ortaya çıkan yeni ittifaklar, iktidara doğru yönelmişlerdir.

Atatürk Sonrası

Uygulama aşamasının bir bölümü, hiç kuşkusuz, Atatürk'ün yaşam dönemini de aşmıştır. Bu, oldukça ilginç tartışmalara yol açan bir dönemdir. Bazı düşünürler ve yazarlar, Atatürk'ün ölümünden sonra, İsmet Paşa'nın Türk Devrimi'ni yeterince enerjik bir biçimde ve Kemalist doğrultuda geliştirmediğini öne sürerler. Örneğin Attila İlhan bunlardan biridir (İlhan, 1975:195; 1973:261).

İsmet Paşa'nın Atatürk sonrası döneme imzasını attığında hiç kuşku yoktur. Kanımca, İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları çerçevesinde, yaptıklarından başka atılımlar yapması çok zordu. Zaten çok partili demokrasi ile, 1950 yılından sonraki uygulamalar, Demokrat Parti'nin sorumluluğunda gelişti.

İsmet Paşa ve Atatürk konusunda, Oktay Akbal şöyle yazıyor :

--Atatürk, --Milli irade, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, Garp

medeniyetinin usullerini tatbik etmek lazımdır-- kanaatlerinde samimiydi.
Bunları memleketimizde bir an evvel tatbik edecek, usul olarak kuracak,
yerleştirecek bir ortamı arzu ediyordu, takip ediyordu. Benim kanaatim budur.
Kendi hayatında ne dereceye kadar tatbik edebildiyse etti, mabadını (arkasını)
bize bırakıp gitti...--.

Konuşan İsmet İnönü'dür. Bir gazeteciye söylemişti bu sözleri (Akbal,
1975:9) .

Aslında Akbal da bir ölçüde, İlhan'ın görüşüne katılır:

--İnönü, Türk toplumunun bu doğal değişmesini, gelişmesini devrimler yoluyla
hızla ilerlemesine üstün tuttu. Anlayış sorunu! --Ben Atatürk değilim-- demişti
bir kez. Zordur devrimcilik, işi oluruna bırakmak, --ben evrimciyim-- diye
sorumdan kaçmak ise kolay!..-- (Akbal, 1975:107-108) .

Oysa, uygulama aşaması ile kurumsallaşma aşaması arasında bir köprü görevi
yapan Demokrat Parti dönemi, en az İsmet Paşa dönemi kadar ilginç ve Türk
Devrimi'nin değişik boyutlar almasından sorumludur. Örneğin, daha iktidar
öncesi, 1949 yılında DP liderlerinden Celal Bayar, laikliğe karşı hareketi
başlatmıştı (Sencer, 1971-b:210; Tunaya, 1952:646-737).

....

VII-) KURUMSALLAŞMA AŞAMASI VE TÜRK DEVRİMİ

Kurumsallaşma aşaması, bir ideolojik dönemin son aşamasıdır. Bu aşamanın özelliği, toplumun, ideolojik, teknolojik, sınıfsal ve dış dünyasal ögelerin etkileşimiyle, yepyeni bir dengeye (ya da dengesizliğe) erişmiş olmasıdır (Burada kullanıldığı biçimi ile denge ve dengesizlik kavramları diyatektik açıdan göreli olarak bizim çözümlememizde aynı anlamları taşır. Konunun biraz daha açıklanması için bkz. Kongar, 1979b: 431-432.). Bir başka deyişle, tepki biçimlenmesi aşamasında ortaya çıkan yeni ideoloji bu aşamada artık, tümüyle toplumca benimsenmiş, kurulu düzenin egemen ideolojisi niteliği kazanmıştır. Fakat bu ideoloji, tepki biçimlenmesi aşamasında ortaya çıkan biçimini önemli ölçüde yitirmiştir. Gerek iktidarı ele geçirme aşamasındaki değişiklikler, gerekse uygulama aşamasında yapılan uyarlamalar, ortaya oldukça değişik bir ideoloji çıkarmıştır. Bunun en güzel örneği 1930'larda biçimlenen Kemalist ideoloji ile Atatürkçülüğün günümüzde aldığı nitelik arasındaki farktır.

Uygulama aşamasında, toplumda oluşan yeni sınıflar ve yeni ittifaklar çerçevesinde ortaya çıkan yeni etkileşimler, tepki biçimlenmesi aşamasındaki ideolojiyi önemli ölçüde değiştirmiştir.

İşte kurumsallaşma aşaması, bu değişikliğe uğramış ideoloji çerçevesinde toplumun yeni ve göreli bir denge (ya da dengesizlik) noktasına ulaşmasını

belirler. Bu aşamanın en önemli özelliği toplumun yeni sınıflar arasındaki etkileşimlerle biçimlenmekte oluşudur. Siyasal iktidarlarla sınıflar arasındaki etkileşim, yeni kurumların ortaya çıkmasına ve toplumun bu aşamada yeni bir örgütlenmeye gitmesine yol açar. Bu yeni kurumlar, bir ölçüde toplumun çeşitli sınıflarının kendi aralarında ve siyasal iktidarla sınıfsal yapı arasındaki uzlaşmaları belirler. Sonuç, göreli özerkliği olan kurumların ortaya çıkışlarıdır.

Özerk kurumların kurulması ve bunlara işlerlik kazandırılması özellikle Huntington'un işaret ettiği, --siyasal bozulma--nın önlenmesi için gereklidir (Huntington, 1976). Çünkü, Huntington'un da işaret ettiği gibi, toplumsal ve siyasal hareketlilik ve, seferberlik, özellikle kentleşme, devrim sonrası kurulan yapıları zorlamakta ve yozlaştırmaktadır. Sistemdeki bu yozlaşma, ancak toplumsal ve siyasal seferberliği dengeleyebilecek olan, siyasal partilere karşı özerk, fakat topluma karşı sorumlu kurumların işlerlik kazanmasıyla önlenebilir. Böylece, gelişmekte olan toplumların tarihten gelen iç çatışmalarını dengeleyecek mekanizmalar kurulmuş olur. Bu mekanizmalar olmadan, toplumun iç etkileşimi sürdürmesi hemen hemen olanaksızdır. Çünkü, bu tür toplumlar, gelişmiş teknoloji ülkelerinin sahip oldukları geleneklere sahip bulunmadıklarından, çeşitli gruplar ve sınıflar arasındaki çıkar

çatışmaları, toplumun kendi iç dinamiğine bağlı olan etkileşim düzeyini bir iç savaşa döndürebilir.

İşte kurumsallaşma aşamasındaki göreli bağımsız ya da özerk kurumların görevi bunu önlemek, toplumun farklı ve çatışan çıkarlara sahip kesimlerini belli bir etkileşim düzeyini sürdürmeye alıştırmaktır. Yargı erkinin başta geldiği bu tür kurumlar, yaygın ve güçlü olduğu oranda, toplumsal etkileşim, bir toplumun iç savaşa girmeden yaşayabileceği en düşük etkileşim düzeyini sürdürebilir.

Türk Devrimi açısından, özellikle 1960 sonrası değişiklikler, kurumsallaşma aşamasını belirleyen yıllardır. 27 Mayıs eyleminin tarihsel anlamı, çağdaşlaşmaya yardımcı olan özerk kuruluşları, çatışmayı dengeleyici bir biçimde topluma mal etmesinde yatar (Özbudun, 1966:22-29) .

::::::::::::::::::

VIII-) BiRBİRİNİ İZLEYEN İDEOLOJİK DÖNEMLER

Her ideolojik dönem, kendinden önceki döneme göre değişme, kendinden sonraki döneme göre de kuruluş dönemi niteliği taşır. Bir başka deyişle, her ideolojik dönem, kendinden önceki döneme bir tepki olarak ortaya çıkar. Tepki biçimlenmesi, iktidarı ele geçirme, uygulama ve kurumsallaşma aşamalarından

sonra, ömrünü bitirir ve yeni bir ideolojik dönemin başlangıcı için temel oluşturur.

Her ideolojik dönem, dört temel değişkenimiz olan ideoloji, teknoloji, sınıfsal yapı ve dış dünya bakımından birbirlerinden farklı nitelikler taşır. Bir dönemin simgesi, ideolojide belirlenir. Her yeni dönem bir yeni ideoloji çevresinde örgütlenmiş olarak ortaya çıkar.

Bir ideolojik dönemin kapanışını ve yeni bir ideolojik dönemin başlangıcını

belirleyen aşama, kuruluş döneminin son aşaması olan kurumsallaşma'dır. Bir ideolojik dönemin kurumsallaşma aşaması en azından şu beş özelliği taşır:

1) Dış dünya ve toplumun dış dünya ile ilişkileri değişmiş ve yeni bir aşamaya ulaşmıştır.

2) Toplumun sınıfsal dengesi değişmiş, sınıfsal gelişmeler ve sınıfsal ittifaklar açısından yeni durumlar ortaya çıkmıştır.

3) Dönemin egemen olan ideolojisi, gerek dış dünyadan --sızan-- öteki ideolojiler, gerekse toplumun kendi tarihinden gelen ideolojiler ile etkileşime girmiş ve ortaya yeni birleşimlerin tohumları çıkmıştır.

4) Toplumun teknolojik düzeyi değişmiştir. Ekonomik olarak yeni bir düzen gelişmiş, bu düzen kendi atılımları ve özellikleriyle birlikte, kendi darboğazlarını da yaratmıştır (Birçok yazar bu darboğazları, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşamasındaki doğum sancıları olarak nitelemektedir (Gevgilili, 1973).)

5) Sonuç olarak, kendisine karşı tepki biçimlenecek bir düzen yerleşmiştir.

İşte bu beş özellik bir arada yeni bir ideolojik dönemin başlamasına yol açar. Bu yeni dönemin önderliği toplumdaki sınıfsal gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya koyduğu yeni ittifaklarla belirlenecektir.

Konuya Türk Devrimi açısından baktığımızda bu beş noktada Cumhuriyet'in kuruluş yıllarıyla günümüz Türkiye'si arasında çok önemli farklar ortaya çıktığını görüyoruz.

Kuruluş ve Değişme Dönemlerinin Birbirlerini İzlemeleri ve Türk Devrimi

Her ideolojik dönem, kurumsallaşma aşamasından sonra, yeni bir ideolojik döneme yol açar. Bu nedenle de, her kuruluş dönemi, bir değişme döneminin önkoşuludur. Buna karşılık, her değişme dönemi de, kendinden sonra gelecek değişme dönemine göre kuruluş dönemi niteliği alır.

Türk Devrimi'nin bu çerçeve içinde kesintisiz nitelik taşıdığı açıktır. Bütün sorun, --Atatürk İlkeleri-- ya da --Kemalizm-- denilen ideolojik bütünle, toplumsal, ekonomik, siyasal gerçek arasındaki ilişkinin kurulmasıdır.

Kemalizm açısından tepki biçimlenmesi aşaması ile kurumsallaşma aşaması arasındaki farklara baktığımızda, şu noktaları görüyoruz:

1) Sınıfsal açıdan, kapitalizm öncesi karmaşık bir sınıfsal yapıdan, çağdaş Batı toplumlarında görülen işçi, sermaye, köylü ve küçük burjuva sınıflarından oluşan modern yapıya geçilmiştir (Gevgilili, 1977).

2) Teknolojik bakımdan, endüstri öncesi yapıdan, dışa bağımlı endüstri aşamasına geçilmiştir (Doğan, 1980; Uras, 1979) .

3) İdeolojik bakımdan, tepki biçimlenınesi aşamasında, ortaya çıkan Kemalist ideolojinin --tam bağımsızlık-- ve --Batılılık-- ilkeleri, teknolojik değişmelerin de sonunda, --karşılıklı bağımlılık-- yerine --Batı'ya bağımlılık-- biçimini almıştır (Birand, 1979). Altı ok içindeki --devletçilik-- ve --halkçılık-- ilkeleri, --özel girişimin desteklenmesi-- ilkesi niteliğini almışlardır. --Laiklik-- devletin dinsel etkilerden arınması yerine herkesin, din ilişkilerine göre siyasal propoganda yapma özgürlüğü olarak anlaşılmaya, başlanmıştır. --Cumhuriyetçilik-- ilkesi, demokratiklik ilkesine dönüşmüştür. --Milliyetçilik-- ilkesi ise, bir siyasal akım tarafından; otoriter bir rejim özleminin temeli olarak kullanılmaya başlanmıştır. --Devrimcilik-- ilkesi de, toplumu daha ileriye götürmek yerine, ya mevcut düzenin sürdürülmesine yönelik duragan bir nitelik kazanmış, ya da ilkesiz ve amaçsız bir cinayet salgınına dönüşmüştür (Bu durumun sola ilişkin kapsamlı bir irdelemesini Uğur Mumcu çıkmaz Sokak'ta yapmıştır (Mumcu, 1979). Sağa ilişkin inceleme de Apaydın tarafından yapılmıştır (1979).). Aslında sınıfsal gelişmelere bağlı olarak, Cumhuriyet'i kuranlardan farklı düşüncelerin ortaya çıkması çok doğaldır (Karpat, 1973:1-2). Doğal olmayan, şiddettir.

Görüldüğü gibi, bu ilkeler içinde Kemalizmin özgün niteliklerine tek uygun gelişme --Cumhuriyetçilik-- ilkesinin --demokratiklik-- haline dönüşmesidir. Ne

yazık ki, o da, şiddet eylemleri dolayısıyla, normal işlevini yapamaz duruma gelmiştir. Üstelik geri kalmışlık da aşılamamıştır (Erikan, 1974:319) .

4) Dış dünya açısından, kurumsallaşma aşaması'ndaki, yani günümüzdeki dünya, 1920'lerin dünyasından çok farklıdır. Rusya'da Sovyet rejimi yerleşmiş, dünya, bir büyük savaş daha geçirmiş, Çin, bir büyük güç olarak ortaya çıkmış, Amerika, Batı dünyasının lideri olmuştur. Komşularımız açısından da (başta İran olmak üzere) büyük değişiklikler görülmektedir. Arap ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmışlar, Türkiye'den farklı bloklar içinde yer almışlardır.

Ayrıca, son derece önemli olan bir nokta, özellikle 1960 yılından sonra hızlanan bir süreçle, eski sömürge ve yarı-sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır. Bunların oluşturdukları gruplar, dünyanın siyasal dengesinde önemli roller oynamaya başlamışlardır. Böylece, Mustafa Kemal Atatürk'ün kazandığı bağımsızlık savaşından yaklaşık kırk yıl sonra, dünyanın öteki --ezilen ülkeleri-- de kimi zaman barışçı yollarla, kimi zaman da kurtuluş savaşlarıyla, bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Bu çerçeve içinde, Türkiye'de olup bitenlerin de etkisiyle, Atatürkçülük ya da Kemalizm denen ideoloji, hem çıkış noktasındaki niteliklerinden, hem de asıl ağırlık verdiği ilkelerden önemli ölçüde farklılaştırıldı.

Bu farklılaştırmanın en önemli nedenlerinden biri, Atatürk'ün Cumhuriyet'in kurucusu olarak, farklı görüşteki kişilerce bile, yasallıklarının, meşruluklarının simgesi olarak, benimsenmiş bulunmasıdır (Rustow 1973). Bir başka deyişle, Türkiye'de Atatürk Devrimlerinden geriye dönüşler bile --Atatürkçülük-- adı altında yapılmıştır.

Pek doğal olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni devleti kurarken, çeşitli aşamalarda uyguladığı taktik ve stratejiler, zaman içinde farklıdır. İşte birtakım yorumcular, bundan yararlanarak, işin özünü örtbas edip, biçimlere sığınarak, --Sözde Atatürkçü-- bir tutumla, sürekli bir biçimde Türk Devrimi'ni çağdaş çizgisinden, özellikle --tam bağımsızlık-- ilkesinden saptırmaya çalışmışlardır.

Kemalizmin yorumunda, temel ideolojinin gözden kaçırılmaması gerekir. Bu açıdan aşağıdaki satırlar oldukça aydınlatıcı bir yaklaşımı belirler:

--Bir bilim adamının bile fikir değişimi içinde yaşaması doğaldır. Yeni bulgular yeni fikirlere yol açar. Bir eylem adamı haydi haydi böyledir. Atatürk; bir eylem adamıydı; Padişahçılıkla işe başladı. Bu alandaki sözlerini ele alarak Atatürk'e Padişahçı diyebilir miyiz? Ya da Atatürk, yabancı sermayeyi Türkiye için gerekli görmüş diye Atatürkçülüğü kökü dışarda

kapitalizmin ideolojisiyle eşanlamlı sayabilir miyiz? Yaşadığı sürede
Atatürk'ün birbiriyle çelişir görünen sözleri elbette vardır. Dinamik mantığı
bir yana bırakarak Aristocu yaklaşımla Atatürkçülük yapmak veya Atatürkçülüğe
karşı çıkmak benzer iki yanılgıdır.-- (Selçuk, 1980).

Türk Devrimi'nin --kuruluş dönemi-- kurumsallaşma aşamasının sonlarına erişmiş
gözükmektedir . Daha önce de belirttiğim gibi, bu aşama, yeni bir --ideolojik
dönem--in, --değişme dönemi--nin, tepki biçimlenmesi aşamasıyla çakışma
durumundadır. Çünkü, kurumsallaşma aşamasının en önemli niteliği, artık
kendisine tepki gösterilebilecek bir düzenin yerleşmiş olmasıdır (Bu durumun
oldukça sağlam bir çözümlemesi, blr yabancı bilim adamı tarafından da
yapılmıştır (Steinhaus, 1973:167-215).).

....

IX-) TÜRK DEVRİMİNİN DEĞİŞME DÖNEMİ

--Kuruluş dönemi-- kendisini tamamlarken, --değişme dönemi-- filiz vermektedir.
Bu filizler, --kuruluş dönemi--nde gelişen ve kurumsallaşan ideolojiden, büyük
ölçüde etkilenirler. Fakat, teknolojisi, sınıf yapısı ve içinde bulunduğu
dünyası değişen bir toplumda, ideolojinin aynı kalması kesinlikle beklenemez.

Aslında bu gerçeği en iyi bilen kişi bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün

kendisidir. Gerek herhangi bir doktriner modeli, kendi modeli olarak benimsemediğini söylemesi, gerekse eyleminin doğrudan doğruya kendi özgün düşüncelerinin ürünü olduğunu belirtmesi (Aydemir, 1966:444) ve --biz bize benzeriz-- anlayışı ile Atatürk, kendisinden sonra izlenecek katı bir --ideolojik miras-- bırakmamıştır.

Böyle bir miras bırakmak isteyenlerin hemen hepsinin sonu, tam tersine uygulamalara yol açmıştır. Fransa'da Napolyon sonrası Birinci ve İkinci Restorasyon dönemleri, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in dogmalarının ölümünden sonra yadsınması, Çin'de Mao'nun, hem de ölümünden sonra da yaşamak için aldığı bütün önlemlere karşın, (belki de bunlardan dolayı) (Lifton, 1968) yanlışlanması, bu konudaki klasik örneklerdir.

Belki de bu konudaki öngörüsünün we sezgilerinin ürünü olarak Atatürk, yalnız, yaşamı sırasındaki uygulamalarını serbestçe yapmak için değil, aynı zamanda, geleceği de, temel ilkeleri çerçevesindeki uygulamalara açık bırakmak amacıyla katı bir doktrincilikten kaçınmıştır. Çünkü onun, --tam bağımsızlık-- ve --Batılılık-- olarak iki aşamalı ideolojik bütününün ardında akılcılık yatıyordu. Akılcılık ise, belli zamanda ve belli mekanda (örneğin, 1919-1938 arası Anadolu'da) geliştirilmiş çözüm ilkelerinin her an

her yerde geçerli olmayacağının bilincini kaçınılmaz olarak içeriyordu. Bu nedenle, Atatürk'ün en çekindiği olayın, düşünce sisteminin --dondurulma--sı olduğu anlaşılıyor.

Nutuk ve İşlevi

Atatürk'ün bizzat kendisinin üreterek bizlere bıraktığı tek ideolojik belge Nutuk'tur. Nutuk, hem tarihe mal olmuş bir belgedir, hem de tarihi yorumlar.

Nutuk, Atatürk'ün bir yandan yaptığı inanılmaz savaşı anlatan, bir yandan da düşmanla, Osmanlı'yla ve kendisinden ayrılan arkadaşlarıyla hesaplaşmasını kapsayan bir belgedir. Nutuk'un ideolojik niteliği aslında söyleniş amacında yatmaktadır. Atatürk, Nutuk'u niçin söylemiştir? sorusuna yanıt olarak verilebilecek bulguları dört grupta toplamak olanağı vardır:

1) Tarihe, kendi eyleminin tarihsel yorumu için ışık tutmak.

2) Geçmişte ve o gün kendisine ve eylemine inanmayanlara karşı, başarısının öyküsünü, haklılığının kanıtları olarak sunmak.

3) Bağımsızlık Savaşı ile başlayan, Cumhuriyet'in ilanından geçen ve yeni bir devletin kurulmasıyla son bulan eylemin bütünlüğünü belirtmek.

4) Kurulan yeni devleti, onu benimsememiş olan kişilere karşı korumak (Kongar, 1977:376).

Söylev'den öğrendiğimiz en önemli devrimci strateji, bir büyük liderin gerektiğinde herkesle ittifak edeceği, fakat başarıya ulaştıktan sonra, kendisiyle birlikte olmayanları acımasızca sahneden sileceğidir.

Nutuk, başlıbaşına bir --ideoloji--yi de içermekte, fakat bunu tümüyle sıcak eylemin öyküsü içinde aktardığının, dogmatik bir nitelik göstermemektedir. Binyazar'ın, --bir romancı ustalığı-- ile verildiğine değindiği Nutuk (Binyazar, 1977) gerçekten de büyük bir edebi ustalıkla hazırlanmış bir --doktrin-- kitabıdır. Bu konuda Tütengil şöyle diyor:

--Mustafa Kemal Atatürk'ün --milli hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin; istikbalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti, nasıl kurduğunu ifadeye çalıştığı--, Büyük Nutuk, ulusal bağımsızlık savaşlarının vazgeçilmez öğreti kitabıdır.-- (Tütengil, 1977:373) .

Dogmatizme Karşı Akılcılık

Mustafa Kemal Atatürk, düşünce sisteminin, uygulamasından, yani kendi yaptıklarından çıktığını söylerken, zamana ve mekana göre değişmesi gereken pratik çözümlerin dondurulmasının --dogmatizm--e yol açacağını biliyordu. --Dogma--lar biçimine dönüşen çözüm önerilerinin ise, değişen koşulların

zorlamasıyla, günün birinde yadsınacağının hiç kuşkusuz farkındaydı. Bu
nedenle, Cumhuriyet'i --Gençlik--e emanet ediyordu. Bir başka deyişle, --tam
bağımsızlık-- ve --Batılılık-- ilkelerinin somuta dönmüş pratik esaslarına
değil, bir toplum kesimine bel bağlamıştı (Gençliğin eylemleri 1950-1964
arasında genellikle rejimin güçlenmesine yönelik sınırlarda kalmıştır
(Abadan-Unat, 1965). 1970'li yıllarda ise, bir araştırma, Üniversite
gençliğinin büyük bir çoğunluğunun rejime ve düzene karşı olduğunu
göstermiştir (Kışlalı, 1974:64-65). Köknel bu durumu 23 grupta topladığı,
psikolojik, eğitimsel, toplumbilimsel, siyasal, karmaşık nedenlere
bağlıyor (Köknel, 1979:136-139).)

Pek doğal olarak akılcı yaklaşımını simgeleyen, şu sözleri kendi ideolojisi
için de doğrudan doğruya geçerlidir:

--Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için,
muvaffakiyet için en hakiki mürşit, ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında
mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız ilmin ve fennin
yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve
ilerlemelerini zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin sene evvelki
düsturları, şu kadar bin sene evvelki düsturları, şu kadar bin sene sonra
bugün aynen tatbika kalkışmak ilim ve fennin içinde bulunmak elbette
değildir-- (Atatürk'ün yalnız sözde değil, uygulamada da bilime büyük önem

verdiği hatırlanmalıdır. Örneğin, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sırf eğitim konusunda. yalnız yabancı uzmanlara hazırlatılan raporların 23 tanesini Kaynardağ bizzat görmüştür (Kaynardağ, 1981:1).) (S.D., 21).

İşte değişen koşullarda, ortaya çıkan yeni çözüm önerileri de, Atatürk'ün akılcılığına koşut olarak yeni biçimlenmeler gösterir. Bunun örneklerinden biri, Atatürk'ün partisi CHP'nin --Kemalizm--in formüle edilişinden yaklaşık 40 yıl sonra kabul ettiği yeni programdır. Programın tümünde gözlenen --Kemalizmi günümüze getirme çabası--, girişte belirtilen --Cumhuriyet Halk Partisi demokratik sol bir siyasal partidir-- ifadesiyle başlıyor. Daha sonra geleneksel altı ok'un çağdaş yorumlarına ek olarak getirilen altı kural ile sürüyor. Özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini yönetmesi biçiminde konulan bu kurallara dikkatle bakıldığında, Kemalist özün günümüz Türkiye'sine göre yorumundan başka bir nitelik taşımadıkları anlaşılır (CHP,1976:21-28).

Fakat, toplum gerek tarihten, gerekse çağdaş dış dünyadan soyutlanamayacağı için, ortaya çıkan yeni filizlerin bir bölümü köklerini tarihin derinliklerine, bir bölümü de başka ülkelerdeki deneylere dayarlar.

Bu yeni filizlerin hangilerinin --değişme-- döneminde egemen olacağını

belirleyen koşullar, toplumun sınıfsal yapısına, teknolojisine ve dış dünya ile olan ilişkilerine bağlıdır. Bu üç ögeye bağımlı olarak belirlenecek yeni --ideoloji--, egemen nitelik kazandıktan sonra, toplumda öteki ideolojilerle de etkileşim içinde, dönecek ve --değişme dönemi--nde toplumu biçimlendirici işlevini yerine getirecektir.

Yeni Atatürkçülük (Neo-Kemalizm)

Yeni dönemde de Kemalist ideolojinin tarihten gelen dinsel ve ulusal ögelerle çağdaş dünyadan gelen kapitalist ve sosyalist ögeler tarafından etkilenen --Batılı-- bir çizgide sürmesi beklenir. Yalnız, bu sürme biçimsel açıdan daha belirgin olacak, içerik açısından, ise, hiç kuşkusuz, değişen toplum koşulları değişik --ideolojik ögeler--i ortaya çıkaracaktır. Hangi ad altında olursa olsun, 1980 Türkiyesi'nde, 1930 Türkiyesi'nin pratik çözümlerini uygulamak olanaklı değildir.

Kemalist ideoloji yeni dönemde nasıl bir nitelik kazanacaktır? Bu sorunun yanıtını hiç kuşkusuz, üç ögemiz (sınıfsal yapı, teknoloji ve dış dünya) belirleyecek ve ancak tarih, olaylara tanıklık edecektir. Yalnız burada şu olasılıklar değerlendirilebilir: Türkiye'deki teknoloji ilerlediği oranda, sınıfsal yapı da çeşitlilik kazanacak, bu durumda gelişen ekonomiye koşut

olarak, --Yeni-Atatürkçülük-- ya, da --Neo-Kemalizm--, daha özgürlükçü, daha adil, halk katılımına daha çok yer veren bir sistemin ideolojisi olacaktır. Yine gelişen teknolojiye koşut olarak Batı dünyasıyla yaklaşma arttıkça, Batı'nın özgürlükçü yaklaşımı da, dış dünyanın etkileri açısından, yeni dönemin özgürlükçü eğilimini pekiştirecektir.

Bu değişme ve gelişmelere ters düşen, mevcut yapıyı daha geriye götürecek, özgürlükleri kısıtlayacak ve sınırlayacak, sosyal adaleti bozacak, yüksek bir iç ve dış sömürüye yol açacak bir düzen için --Yeni-Atatürkçü-- ya da --Neo-Kemalist-- bir ideolojinin kullanılması pek olanaklı gözükmemektedir. Çünkü, bu durumda toplumsal özgürlüklerin ve halk katılımının altında yatan toplumsal farklılaşmanın nedeni olan, ekonomik ve teknolojik ilerlemeyi durdurmak gerekir. Bu ise yalnız Kemalizme değil, en başta akla, mantığa, tarihe ve bilime aykırı olur. Ayrıca, yine belirtmek gerekir ki, Atatürk'ün --Batılılık-- ilkesi uyarınca, Batı ile birlikte olduğumuz sürece, böyle bir dönüş dış dünya açısından da olanaklı değildir.

Nitekim Tarık Zafer Tunaya, günümüzü çözümlediği bir bildirisinde, birbirinden farklı düşüncelerin Atatürkçülük şemsiyesi altında toplandığına işaret ederek, --sonuç olarak şunu diyorum ki, bugün Atatürkçülük yok; Atatürkçülükler var.-- diyor (1980).

Bütün bu olasılıkları, Türkiye'nin jeo-politik yeriyle birlikte değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç, Türkiye'deki --değişme dönemi--nin, Akdeniz potasında yüzyıllardan beri eriyen insanoğlunun getirdiği çözümlerin bir bireşimi ve mutlaka, --kuruluş dönemi--nden daha ilerde bir yanı olacağıdır.

Geleceğe ilişkin beklentilerimi bir yabancı antropolog'un gözü ile pekiştirmek istiyorum: --Türkiye'nin bugün karşılaşmakta olduğu sorunlar elbette geçmişte üstesinden gelinenler kadar büyük değildir. Dahası, başarısızlıklarından değil, başarılarından kaynaklanmaktadır. Kurucusu olan Atatürk'ün izinde Türküye, akılcı, insancıl çözümlerini kuşkusuz bulacaktır, tam anlamıyla uygar ve Atatürk'ün anladığı anlamda uluslararası ve kültürlerarası uygarlık düzeyine ulaşmış olarak.-- (Stirling, 1981:30).

::::::::::::::::::

KAYNAKÇA

ABADAN- Unat, Nermin, 1965, --Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranışı--, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt XX, sayı 1'den ayrı basım, Ankara.

ABADAN- Unat, Nermin, 1970, --Siyasal Gelişme Teorileri ve Modeller--, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt XXV, sayı 4'den ayrı basım, Ankara.

ABADAN, Yavuz, 1964, Mustafa Kemal ve Çetecilik, Ankara, Varlık Yayınevi.

ADIVAR, Halide Edip, 1979, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, Atlas
Kitabevi.

AFETİNAN, 1930, Yurt Bilgisi Notlarımdan, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler,
İstanbul, Milliyet Matbaası.

AFETİNAN, 1968, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara, Türkiye İş
Bankası Yayınları.

AFETİNAN, 1969, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara,
Türk Tarih Kurumu.

AFETİNAN, 1970 --Atatürk'ün Viyana Karlsbad Hatıraları--, Atatürk
Konferansları, Seri III, 1969'dan ayrı basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu
Basımevi.

AFETİNAN, 1972, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi
Planı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

AFETİNAN, 1977, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara, Türk Tarih
Kurumu.

AĞAOĞLU, Samet, 1944, Kuvayi Milliye Ruhu, İstanbul Nebioğlu Yayınevi.

AHMET, Haşim, 1966, --Gazi--, Bayraklaşan Atatürk, (der.) Sami N. Özerdim, İstanbul, Varlık Yayınevi.

AKARSU, Bedia, 1981, --Atatürk'ün Ulusallıkla Evrenselliği Bütünleştiren Kültür Anlayışı--, İstanbul, Uluslararası Atatürk Konferansı, cilt I, Boğaziçi Üniversitesi.

AKBAL, Oktay, 1975, Atatürk Yaşadı mı?, İstanbnl Varlık Yayınları.

AKDAĞ, Mustafa, 1968, Celali İsyanları, Ankara, Dil ve Tarih Coğrafya Fakülfesi.

AKDAĞ, Mustafa, 1974, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, I, II, İstanbul, Cem Yayınevi.

AKŞİN, Sina, taıihsiz, --Osmanlı Padişahlarının Toprak ve Hilafet Uğruna Verdikleri Ödünler--, Teksir, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

AKŞİT, Bahattin, 1980, --Toplumsal Değişme Kuramları ve --Azgelişmişlik--: Epistemolojik ve Kuramsal bir İnceleme--, Toplum ve Bilim, No. 9-10, Bakar-Yaz, 1980.

ALKAN, Türker, 1977, Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

ALKAN, Türker ve ERGİL, Doğu, 1980, Siyaset Psikolojisi, Ankara, Turhan Kitabevi.

ALLEN, Henry Elisha, 1968, The Turkish Transformation, New York, Greenwood Press.

ALPAR, Cem, 1981, --Kadro Hareketi İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

ALTAN, Çetin, 1965, Atatürk'ün Sosyal Görüşleri, İstanbul, Dönem Yayınları.

ALTAN, Çetin, 1980, --Cumhuriyetçi Olmak, Yahut Olmamak--, Milliyet, 25 Haziran.

ANSART, Pierre, 1981, --Kemal Atatürk ve Siyasal Duyarlığın Değişimi--, İstanbul, Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumuna Verilen Tebliğ. (Ayrı basım).

APAYDIN, Orhan, 1979, Kim Öldürüyor, Niçin Öldürüyor?, İstanbul, Çağdaş Yayınları.

ARALOV, S., 1967, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, (çev.) Hasan Ali Ediz, İstanbul, Burçak Yayınevi.

ARENDT Hannah, 1965, On Revolution, New York, Viking Press.

ARIBURNU, Kemal, 1975, Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri, Ankara, Yeni Desen Matbaası.

ARIBURNU, Kemal, 1976, Atatürk'ten Anılar, Ankara, İş Bankası Yayınları.

ARRIGHI, G., and SOUL, J. S., 1968. --Socialism and Economic Development in
Tropical Africa--, Journal of Modern African Studies, vol. 6, no. 2.

ASLAN, İzzet, 1981, Atatürk Silifke'de, Adana, Kemal Matbaası.

ATATÜRK, M. K., tarihsiz, Nutuk, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

ATAY, Falih Rıfkı, 195Ş, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, İstanbul, Sel
Yayınları.

ATAY, Falih Rıfkı, 1969, Çankaya, İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii
A.Ş.

ATEŞ, Toktamış, 1980, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, İktisat Fakültesi
Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan, 1971, Devrim Üzerine, Ankara, Bilgi Yayınevi.

AVCIOĞLU, Doğan, 1973, Türkiye'nin Düzeni, I, II, Ankara, Bilgi Yayınevi.

AYBARS, Ergun, 1975, İstiklal Mahkemeleri, Ankara, Bilgi Yayınevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1932-a, --İnkılap Bitti mi?--, Kadro, No. 3, Mart.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1932-b, --Geri Teknik ve Say'ın Sefaleti--, Kadro,
No. 6, Haziran.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; 1932-c, --İnkılabın Psikolojisi: Pesimist--, Kadro,
No. I, II, Kanun.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1932-d, --İnkılabın Psikolojisi: İnkılap Heyecanı
(Antuziasm), Kadro, No. 2, Şubat.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1963, Tek Adam: Mustafa Kemal, I, İstanbul, Remzi
Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1964, Tek Adam: Mustafa Kemal, II, İstanbul, Remzi
Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1966, Tek Adam: Mustafa Kemal, III, İstanbul, Remzi
Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1967, Suyu Arayan Adam, İstanbul, Remzi Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1968-a, İkinci Adam, I, İstanbul, Remzi Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1968-b, İkinci Adam, II, İstanbul, Remzi Kitabevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, 1968-c; İnkılap ve Kadro, Ankara, Bilgi Yayınevi.

BALES, Robert F., 1958, --Task Roles and Social Roles in Problem Solving
Groups--, Reading in Social Psychology, (der.) E. Maccoby, T. M. Newcomb ve
E. L. Hartley,(3'üncü Basım), New York, Holt Rinehart and Winston.

BANOĞLU, Niyazi Ahmed, 1954-a, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, I, Yeni
Tarih Dünyası Atatürk Özel Sayısı, İstanbul, Ercan Matbaası.

BANOĞLU, Niyazi Ahmed, 1954-b, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, II, Yeni
Tarih Dünyası Özel Sayısı, İstanbul, Nurgök Matbaası.

BANOĞLU, Niyazi Ahmed, 1955, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, III,
İstanbul, Nurgök Matbaası.

BARAN, Paul A. 1974, Büyümenin Ekonomi Politiği, (çev.) Ergin Günce,
İstanbul, May Yayınları.

BARLAS, Mehmet, 1980, --Sorular ve Sorunları, (Talat Paşa'nın eşi Hayriye
Bafralı ile konuşma), Milliyet, 7 Nisan.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, 1960, Yaşadığımız Devrin İçyüzü, Ankara, (dağıtım yeri)
Amerikan Neşriyatı Bürosu.

BAYAR, Celal, 1978, Atatürk'ün Mefodolojisi ve Günümüz, (Araştırma ve
Derleme, İsmet Bozdağ), İstanbul, Kervan Yayınları.

BAYDAR, Mustafa, 1967, Atatürk'le Konuşmalar, İstanbul, Varlık Yayınları.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, 1974, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

BAYUR, Yusuf Hikmet, 1952, Türk İnkılabı Tarihi, cilt II, Kısım IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

BELGE, Burhan Asaf, 1932, --Cihan İçinde Türkiye: Çökmekte Olan Cihan Nizamı-- Kadro, No. I, II, Kanun.

BERKES, Niyazi, 1973, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara, Bilgi Yayınevi.

BERKES, Niyazi, 1979, --Atatürk'ün Yöntemi ve Yönetimim, Cumhuriyet, 29 Ocak.

BERKES, Niyazi, 1982, Atatürk ve Devrimler, İstanbul, Adam Yayınları.

BEYATLI, Yahya Kemal, 1973, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım, İstanbul, Baha Matbaası.

BEYME, Klaus von, 1981, --Batı ve Marksist Gelişme Teorilerine Göre Kemalizm-- ,İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

BİNYAZAR, Adnan, 1973, Atatürk Yolunda Kırk Yıl, İstanbul, Varlık Yayınevi.

BİNYAZAR, Adnan, 1977, --Söylev Türü ve Atatürk'ün Söylev'i--, Türk Dili, (Söylev özel sayısı), No. 314, Kasım.

BİRAND, M. Ali, 1979, Diyet, İstanbul, (dağıtım) Milliyet Yayınları.

BLAISDELL, Donald C., 1979, Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Maafi Denetimi,
--Düyun-u Umumiye--, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları.

BORAK, Sadi, 1970, Atatürk'ün Özel Mektupları, İstanbul, Varlık Yayınevi.

BORAK, Sadi, 1977, Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, İstanbul,
Çağdaş Yayınları.

BORATAV, Korkut, 1974, 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, Gerçek
Yayınevi.

BOTTOMORE, T. B., 1970, --Sociological Theory and the Study of Social
Conflict--, Theoretieal Sociology, (ed.) John C. McKinney and Edward A.
Tiryakian, New York, Appleton-Century-Crofts.

BOZDAĞ, İsmet, 1975, Atatürk'ün Sofrası, İstanbul, Kervan Yayınları.

BRINTON, Crane, 1965, The Anatomy of Revolution, New York, Vintage Books.

BUĞRA, Tarık, 1975, Küçük Ağa Ankara'da, Ankara Bilgi Yayınevi.

BURKE, 1968, --Role Differentiation and the Legitimation of Task Activity--,
Sociometry, vol. 31, December.

CEM, İsmail, 1970, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul, Cem
Yayınevi.

CERRAHOĞLU, A., 1975, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İstanbul, May
Yayınları.

CLARK, Edward C., 1974, --The Ottoman Industrial Revolution--, Middle East
Studies, 5.

COMTE, Auguste, 1964, --The Progress of Civilization Through Three Stages--,
Social Change, (ed.) Amitai Etzioni and Eva Etzioni, New York, Basic Books.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1927, CHP Büyük Kongresi, Ankara, TBMM Matbaası.

CUMHURİYET HALK PARTİSI, 1929, Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi: 15
Teşrinievvel 1927'de İnikat Eden Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresinin
22 Teşrinievvel 1927 Tarihli İçtimanında Müzakere ve Kabul Edilmiştir, Ankara,
Zelliç Biraderler Matbaası.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1935-a, CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri
Tutulgası, Ankara, Ulus Basımevi.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1935-b, CHP Programı, Ankara, Ulus Basımevi.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1963, Millet Hizmetinde Kırk Yıl: CHP, Ankara, Ankara Basım ve Ciltevi.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ, 1976, program. Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii.

CÜCELOĞLU, Doğan, 1979, İnsan İnsana, İstanbul, Altın Kitaplar.

ÇAPANOĞLU Münir Süleyman, 1964, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, İstanbul, Pınar Yayınevi.

ÇAVDAR Tevfik, 1970, Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, İstanbul, Ant Yayınları.

ÇEÇEN, Anıl. 1971, --Atatürkçülük ve Halkevleri--, Adım, No. 42.

ÇEÇEN, Anıl, 1981, Afatürk ve Cumhuriyet, Ankara, T. İş Bankası Kültür Yayınları.

ÇILADIR, Sina. 1977. Zonguldak Havzasında İşçi Hareketlerinin Tarihi. 1848-1940, Ankara, Yeraltı Maden İş Yayınları.

DALKIR, Recep, 1961, Yiğitlik Günleri, Milli Mücadele'de Çukurova, İstanbul, T. T. Postası Matbaası.

DEUTSCH, Karl W., 1969, Nationalism and Its Alternatives, New York, Alfred Knopf Inc.

DİNAMO, Hasan İzzettin, 1975, Kutsal İsyan, VIII, İstanbul, May Yayınları.

DOBB, Maurice, 1937, --Imperialism--, Political Economy and Capitalism,
London, Routledge and Kegan Paul.

DODD, Clament H., 1981, --Türk Devrimi Üzerine Düşünceler--, İstanbul, T. İş
Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

DOĞAN, Mehmet H., 1976. --Türk Romanında Kurtuluş Savaşı--, Türk Dili, (Türk
Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı), Temmuz, sayı: 298.

DOĞAN, Yalçın, 1980, IMF Kıskacında Türkiye, 1946-1980, Ankara, Toplum
Yayınevi.

DOS Santos, T., --The Crisis of Development Theory and the Problem of
Dependence in Latin America--, Underdevelopment and Development, The Third
World Today, (ed.) Henry Bernstein, New York, Penguin Books.

DURU, Orhan, 1978, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları,
İstanbul, Milliyet Yayınları.

DUVERGER, Maurice. 1970, Siyasal Partiler, (çev.) Ergun Özbudun, Ankara,
Hukuk Fakültesi Yayınları.

DUVERGER, Maurice, 1971, Politikaya Giriş, (çev.) Samih Tiryakioğlu,
İstanbul, Varlık Yayınevi.

ECEVİT, Bülent, 1974, Atatürk ve Devrimcilik, İstanbul, Tekin Yayınevi.

ECEVİT, Bülent, 1977, --Bitmeyen Söylev--, Cumhuriyet, 15 Ekim, 1977, Özel ek.

EISENSTADT, S. N., 1966, Modernization: Protest and Change, New Jersey,
Prentice Hall Inc.

ELİÇİN, Emin Türk, 1967, Tarih Boyunca İleri Geri Kavgası, İstanbul, May
Yayınları.

ELİÇİN, Emin Türk, 1970, Kemalist Devrim İdeololisi, İstanbul, Ant
Yayınları.

EMMANUEL, Arghiri, 1972, Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of
Trade, New York, New Left Books.

EMMANUEL, Arghiri, 1975, --Beyaz Yerli Kolonyalizmi ve Yatırım Emperyalizmi
Miti--,(çev.) Erdal Alova, Birikim, No. 2, Nisan.

EMMANUEL, Arghiri, 1976, --Azgelişmişlik Mitlerine Karşı Gelişme Mitleri--,
(çev.) Fatma Güzelsoy, Birikim., No. 18 ve 19, Ağustos-Eylül.

ENCYCLOPEDlA Brittannica, 1970 baskısı.

ERDAHA, Kamil, 1975, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul,
Remzi Kitabevi.

ERGİL, Doğu, tarihsiz, Social History of the Turkish National Struggle,
Lahore, Sind Sagar Academy.

ERGİL, Doğu, 1975, --A Reassessment: The Young Turks, Their Politics and
Anti-Colonial Struggle--, Offprint From, Balkan Studies, 16, 2.

ERGİL, Doğu, 1980-a, Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Ankara, Olgaç
Yayınevi.

ERGİL, Doğu, 1980-b, Türkiye'de Terör ve Şiddet. Ankara, Turhan Kitabevi.

ERGİN, Feridun, 1978, K. Atatürk, İstanbul, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı
Yayınları.

ERİKAN, Celal, 1974, Atatürkçülük, Ankara, İş Bankası Yayınları.

ERTOP, Konur, tarihsiz, Emperyalizmle Savaşım, Edebiyat İncelemesi,
İstanbul, ABeCe Yayınları.

ERGÜDER, Jülide, 1978, 1927 Komünist Tevkifatı. İstanbul, Birikim Yayınları.

ERMAN, Peyami, 1952, --Giriş--, Auguste Comte, pozitivizmin İlmihali,
İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

EROL, Mine, 1976, Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye
Karşı Tutumu, Ankara, Bilgi Basımevi.

ESATLI, Mustafa Ragıp, 1975, İttihat ve Terakki, İstanbul, Hürriyet Yayınları.

ESENGİN, Kenan, 1975, Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, İstanbul, Ağrı Yayınları.

ETİNGÜ, Turgut, 1976, Kömür Havzasında İlk Grev. İstanbul, Koza Yayınları.

FELDMAN, Arnold S., and MOORE, Wilbert E., 1962, --Industrialization and Industrialism, Convergence and Differentiation--, Transactions of the Fifth World Congress of Sociology, International Sociological Association, 116 rue des Flamands.

FIELDHOUSE, D. K., 1968, --The New Imperialism: The Hobson-Lenin Thesis Revised--, Imperialism and Colonialism, (ed.) George H. Nadel, and Perry Curtis, New York, Macmillan Company.

FLORIAN Patrick, 1975, --Eşitsiz Mübadele Kuranıı, Bir Reiormist Mitoldji--, Azgelişmişlik ve Emperyalizm, (der.) Atilla Aksoy, İstanbul, Gözlem Yayınları.

FRANK, Andre Gunder, 1967, Capitalism and Underdevelopment in Latin America, New York, Monthly Review Press.

FRANK, Andre Gunder, 1975, --Azgelişmişliğin Gelişmesi--, Azgelişmişlik ve

Emperyalizm, (der.) Atilla Aksoy, İstanbul, Gözlem Yayınları.

FRENCH, J. R. P., Jr., and RAVEN; B., 1960, --The Bases of Social Power--, Group Dynamics, (ed.) D. Cartwright and A. Zander, New York, Harper and Row Publishers.

FREY, Frederick W., 1965, The Turkish Political Elite, Massachusetts, The M.İ.T. Press.

FRUNZE, M. V., 1978, Türkiye Anıları, Kasım 1921- Ocak 1922, (çev.) Ahmet Ekeş, İstanbul, Cem Yayınevi.

GALLAGHER, Charles F., 1966, --Contemporary lslam: The Straits of Secularism--, American Universities Field Staff Reports, Southwest Asia Series, 15, No. 3.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki, 1980, İhtilal Meclisi, İstanbul, Hürriyet Yayınları.

GENÇOSMAN, Kemal Zeki ve Banoğlu, Niyazi Ahmet, 1971, Atatürk Ansiklopedisi, İstanbul, May Yayınları.

GEVGİLİLİ, Ali, 1973, --Yeni Türk Toplumu Nasıl Oluştu?--, Milliyet, 1 Kasım.

GEVGİLİLİ, Ali, 1977, --Düşünenlerin Forumu, Atatürk'ün Dünyası ve Yeni Türkiye--, Milliyet, 6 Kasım.

GLASNECK.]ohannes, 1976, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye. (çev.) Arif Gelen, Ankara, Onur Yayınları.

GRANDA, Cemal, 1973, Atatürk'ün Uşağı İdim, (Yazan: Turhan Gürkan), İstanbul Hürriyet Yayınları.

GİRİTLİ, İsmet, 1981, --Kemalist İdeotoji ve Nitelikleri--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyusu, Ayrı basım.

GÜLALP, Haldun, 1979, Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi, İstanbul, Birikim Yayınları.

GÜNDÜZ, Asım, 1973, Hatıralarım, (Dinleyen ve yazan: İhsan Ilgar), İstanbul, Kervan Yayınları.

HALE, William, 1981, --Devletçiliğin Değerlendirilmesi, Kaynakları ve Amaçları--, İstanbul, T. İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

HARRIS, Marvin, 1968, The Rise of Anthropological Theory, New York, Thomas Y. Cromwell Company.

HAUPT, George ve DUMONT, Paul, 1977, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler, (çev.) Tuğrul Artunkal, İstanbul, Gözlem Yayınları.

HEPER, Metin, 1980, --Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi--, Toplum ve Bilim. No. 9-10, Bahar-Yaz.

HOFFER, Eric, 1958, The True Believer, New York, A Mentor Book, New American
Library.

HOMANS, George, C., 1950, The Human Group, New York, Harcourt, Brace and
Company.

HUNTINGTON, Samuel P., 1967, --Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma--, A. Ü.
Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXII'den ayrı basım, (çev.) Ergun Özbudun.

HUNTINGTON, Samuel P., 1969, Political Order in Changing Societies, New
Heaven and London, Yale University Press.

İĞDEMİR, Uluğ, 1945. --Halkevleri ve Halkodaları--, Aylık Ansiklopedi, Mart.

İĞDEMİR, Uluğ, 1969, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

İĞDEMİR, Uluğ, 1975, Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Ankara, Türk Tarih
Kurumu.

İLERİ, Rasih Nuri, 1970, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, Anadolu Yayınları.

İLHAN, Attila, 1973, Bıçağın Ucu, Ankara, Bilgi Yayınevi.

İLHAN, Attila, 1975, Kurtlar Sofrası, I, Ankara, Bilgi Yayınevi.

İLHAN, Attila, 1978, Yaraya Tuz Basmak, Ankara, Bilgi Yayınevi.

İLKİN, Selim, 1981, --1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiıyolu Projesi--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

İNFO TÜRK AJANSI, 1977, Mustafa Suphi ve Yoldaşları, İstanbul, Güncel Yayınlar.

İPEKÇİ, Abdi, 1968, İnönü, Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, Cem Yayınevi.

JAESCHKE, Gotthard, 1971, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (çev.) Cemal Köprülü, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

JAESCHKE, Gotthard, 1972, Yeni Türkiye'de İslamlık, (çev.) Hayrullah Örs, Ankara, Bilgi Yayınevi.

KADRO, 1932, Cilt I, (tıpkıbasım), Yayıma hazırlayan: Cem Alpar, Ankara, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, (1978).

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, 1976, İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş, Ankara Sosyal Bilimler Yayınları.

KAMAL-UD-DİN, Khwaja, 1922, The House Divided, The Mosque, Woking, The Islamic Review.

KANSU, Mazhar Müfit, 1966, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

KANSU, Mazhar Müfit, 1968, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,
II, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

KARABEKİR, Kazım, 1960, İstiklal Harbimiz, İstanbul, Türkiye Yayınevi.

KARAÇAM, Nazif, 1970, Bütün Yönleri ile Kırklareli ve İlçeleri, İstanbul,
Yaylacık Matbaası.

KARAL, Enver Ziya, 1969, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara, T. İş Bankası
Kültür Yayınları.

KARAL, Enver Ziya, 1975, --Günümüzde Atatürk ve Atatürkçülük--, Günümüzde
Atatürk ve Atatürkçülük, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, No. 2.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1965, Yaban, İstanbul, Remzi Kitabevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1968, politikada 45 Yıl, Ankara, Bilgi Yayınevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1972-a, Arıkara, İstanbul, Remzi Kitabevi.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 1972-b, Sodom ve Gomore, Ankara, Bilgi Yayınevi.

KARPAT, Kemal H., 1963, --The People's Houses in Turkey: Establishment and
Growth--, Middle East Journal, 17 (No. 1-2).

KARPAT, Kemal H., 1973, --Introduction--, Social Change and Politics in

Turkey, (ed.) Kemal H. Karpat, Leiden, E. J. Brill.

KAYMAZ, Nejat; 1976, --Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği--,
Belleten, Cilt, XL, sayı, 160, Ekim, 1976'dan ayrıbasım, Ankara.

KAYNARDAĞ, Arslan, 1981, --Eğitimle İlgili Üç Rapor ve Atatürk İş
Üniversitesi--, Uluslararası Atatürk Konferansı, Cilt II, İstanbul, Boğaziçi
Üniversitesi.

KEMAL, Mehmet, 1975, Sol Kavgası, İstanbul, May Yayınları.

KEYDER, Çağlar, 1976, Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye. İstanbul,
Birikim Yayınları.

KEYDER, Çağlar, 1979, Emperyalizm, Azgelişmişlik ne Türkiye, (İkinci basım),
İstanbul, Birikim Yayınları.

KILIÇ, Ali, 1955, Atatürk'ün Hususiyetleri, İstanbul, Sel Yayınları.

KIŞLALI, Ahmet Taner, 1974, Öğrenci Ayaklanmaları, Ankara, Bilgi Yayınevi.

KİLİ, Suna, 1969, Kemalizm, İstanbul, School of Business Administration and
Economics, Robert College.

KİLİ, Suna, 1976, Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, İstanbul, Boğaziçi
Üniversitesi Yayınları.

KlNROSS, Lord, 1964, Atatürk, The Rebirth of a Nation, London. Weidenfeld

and Nicholson.

KOCAGÖZ, Samim, 1961, --Doludizgin--, Vatan, 26 Eylül, 1961.

KOCAGÜZ, Samim, 1962, Kalpaklılar, İstanbul, Ataç Kitabevi.

KOCAGÖZ, Samim, 1976, --Niçin Kurtuluş Savaşı Romanı?--. Türk Dili, Temmuz, No. 298.

KOLOĞLU, Orhan, tarihsiz, Mazlum Milletler Devrimleri ve Türk Devrimi, Ankara, Çaba Matbaası.

KOLOĞLU, Orhan, 1979, Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları, 1911-12, Ankara, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü.

KÖKNEL, Özcan, 1979, Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, İstanbul, Cem Yayınevi.

KONGAR, Emre, 1977-a, --Yakın Tarihinıize İlişkin Bir Düzletme: Devletçiliğin İlanı--, Özgür İnsan, Nisan, 1977, Cilt 5, Sayı 42.

KONGAR, Emre, 1977-b, --Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi?--, Türk Dili, (Söylev Özel Sayısı), No. 314, Kasım 1977.

KONGAR, Emre, 1977-c, --Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları--, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği, İstanbul, 1977.

KONGAR, Emre, 1978, İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler, Ankara,
Hacettepe Üniversitesi.

KONGAR, Emre, 1979-a, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Ankara, Bilgi Yayınevi.

KONGAR, Emre, 1979-b, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği,
Ankara, Bilgi Yayınevi.

KONGAR, Emre, 1979c, --Some Theoretical Observations on the Development of
the Arab World, Versus Theory of Modernization--, Man andSociety in the Arab
Gulf, Third Book, Basrah, Center for Arab Gulf Studies Publications,
University of Basrah.

KURMUŞ, Orhan, 1974, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul, Bilim
Yayınları.

KURTULUŞ SAVAŞINDA İÇEL TARİHİNİ YAZMA KOMİTESİ, 1970, Kurtuluş Savaşında
İçel, Türkiye Kuvayi Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi
Yayınlarından, I, İstanbul, Baha Matbaası.

KURUÇ, Bilsay, 1963, İktisat Politikasının Resmi belgeleri, Ankara, Siyasal
Bilgiler Fakültesi.

KÜÇÜK, Yalçın, 1979, Türkiye Üzerine Tezler, II, İstanbul, Tekin Yayınevi.

KÜÇÜK, Yalçın, 1980, Türkiye Üzerine Tezler, I, İstanbul, Tekin Yayınevi.

LACLAU, Ernosto, 1975, --A. G. Frank'ın Yönteminin Eleştirisi: Latin
Amerika'da Feodalizm ve Kapitalizm--, Azgelişmişlik ve Emperyalizm, (der.)
Atilla Aksoy, İstanbul, Gözlem Yayınları.

LENİN, STALİN, MAO, DİMİTROV, 1977, Türkiye Üzerine, (çev.) Cafer Topçu,
İstanbul, Aydınlık Yayınları.

LERNER, Daniel, 1964, The Passing of Traditional Society, New York, The
Free Press.

LEWlS, Bernard, 1968, The Emergence of Modern Turkey, London, Oxford
University Press.

LEWlS, Geoffrey, 1966, Turkey, London, Ernest Benn Limited.

LIFTON, Robert Jay, 1968, Revolutionary Immortality, New York, Random House.

MALAPARTE, Curzio, 1966, Hükümet Devirme Tekniği, (çev.) Nihal Önol,
İstanbul, Varlık Yayınları.

MARDİN, Şerif, 1962, The Genesis of the Young Ottoman Thougth, Princeton,
Princeton University Press.

MARDİN, Şerif, 1964, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, (1895-1908), Ankara,
T. İş Bankası Yayınları.

MARDİN, Şerif, 1971, --Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma--, Türkiye, Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, (der.) Tümertekin, Mansur, Benedict, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü.

MARDİN, Şerif, 1973, --Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?--, Deadalus, Winter 1973, Post Traditional Societies, Vol. 102, No. 4.

MARDİN, Şerif, 1976, İdeoloji, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği.

MARDİN, Şerif, 1977, --Laiklik İdeali ve Gerçekler--, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İstanbul, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği.

MARX, Karl, 1904, Critique of the Political Economy, (İng.çev.) N. L. Stone.

MARX, Karl, and ENGELS, Friedrich, 1973-a, Selected Works, I, Moscow, Progress Publishers.

MARX, Karl. 1973-b, Selected Works, II, Moscow, Progress Publishers.

MARX, Karl, 1973-c, Selected Works, III, Moscow, Progress Publishers.

MARX, Karl. 1974, On Colonialism, Moscow, Progress Publishers.

MAZRUl, Ali, 1981, --Meiji Restorasyonu ile Atatürk'ün Mirası Arasında
Afrika: Karşılaştırmalı Modernleşme İkilemleri--, İstanbul, T. İş Bankası.
Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

MECHIN, Benoist, 1955, Kaplan ve Pars; Mustafa Kemal, (çev.) Zahir Güvemli,
M. Rasim Özgen, İstanbul, (dağıtım) Sabri Özakar, Yabancı Gözüyle Atatürk
Yayınları, Nurgök Matbaası.

MERTON, Robert, K., 1964, Social Theory and Social Structure, Glencoe,
Free Press.

MICHELS, Robert, 1962, Political Parties, New York, Free Press.

MUMCU, Ahmet, 1963, Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ankara, Hukuk
Fakültesi.

MUMCU, Ahmet, 1971, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,
Ankara, Hukuk Fakültesi.

MUMCU, Ahmet, 1980, Siyasal Tarihe Giriş, Ankara, Turhan Kitabevi.

MUMCU, Uğur, 1979, Çıkmaz Sokak, İstanbul, Tekin Yayınevi.

NADİ, Yunus, 1955-a, Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul, Sel
Yayınları.

NADİ, Yunus, 1955-b, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, Sel Yayınları.

NlEBURG, H. L., 1970, Political Violence, New York, St. Martin's Press.

NOVİÇEV, A. D., 1979, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sümürgeleşmesi, (çev.)
Nabi Dinçer, Ankara, Onur Yayınları.

OKYAR, Fethi, 1980, Üç Devirde Bir Adam, İstanbul, Tercüman Yayınları.

ORAN, Baskın, 1980, Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Ankara, Işık Yayıncılık.

ÖKÇÜN, Gündüz, 1971, Türkiye İktisat Kongresi, Ankara, Siyasal Bilgiler
Fakültesi.

ÖNCÜ, Ayşe, 1976, Örgüt Sosyolojisi, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği.

ÖZALP, Kazım, 1971, Milli Mücadele, I, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

ÖZBUDUN, Ergun, 1966, The Role of the Military in Recent Turkish Politcs,
Massachusetts, Harward University.

ÖZBUDUN, Ergun, 1974, Siyasal Partiler, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği.

ÖZKOL, Sedat, 1969, Geri Bıraktırılmış Türkiye, İstanbul, Ant Yayınları.

ÖZTOPRAK, İzzet, 1981, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara, T. İş Bankası Kültür Yayınları.

PARUŞEV, Paraşkev. 1973, Atatürk, Demokrat Diktatör, (çev.) Naime Yılmaer, İstanbul, E Yayınları.

PARVUS, 1971, Türkiye'nin Mali Tutsaklığı, (der.) Muammer Sencer, İstanbul, May Yayınları.

PEKER, Recep, 1932, --Dünkü Açılma Merasiminde Recep Bey Tarafından İratedilen Nutuk, Hakimiyeti Milliye, 20 Şubat, 1932.

PRICE, Clair, 1923, The Rebirth of Turkey, New York, Thomas Seltzer.

PRICE, M. Philips, 1961, A History of Turkey, London, George Allen and Unwin Ltd.

RATMANN, Lothar, 1976, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi, (çev.) Ragıp Zaralı, İstanbul, Gözlem Yayınları.

REŞİT, Galip, 1932, --Dünkü Açılma Merasiminde Reşit Galip Bey Tarafından Yapılan Hasbıhal--, Hdkimiyeti Milliye, 20 Şubat 1932.

RIFAT, Oktay, 1976, Bir Kadının Penceresinden, Ankara, Bilgi Yayınevi.

RIZA, M., 1933, İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları, 1920-1923, Ankara, Başvekalet Matbaası.

RIAZANOV, David, 1978, Karl Marx:-Friedrich Engels, Hayat ve Eserlerine
Giriş, (çev.) Ragıp Zarakolu, İstanbul, Belge Yayınları.

RUSTOW, Dankwart A., 1973, --The Modernization of Turkey in Historical and
Comparative Perspective--, Social Change and Politics in Turkey, (ed.)
Kemal H. Karpat, Leiden, E. J. Brill.

RUSTOW, Dankwart A., 1981, --Ulusal Bir Devletin Kuruluşu, Atatürk'ün
Tarihsel Başarısı--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk
Sempozyumu, Ayrı basım.

SAFA, Peyami, 1974, Biz İnsanlar, İstanbul, Ötüken Yayınları.

SANER, Nejat, 1975, Atatürk Dönemi, 19 Altın Yılın Öyküsü, İstanbul,
Milliyet Yayınları.

SARAÇOĞLU, A. Cemaleddin, 1960, Gazi Hamidiye'nin Şanlı Maceraları,
İstanbul, Gün Yayınları.

SAVCI, Bahri, 1981, --Sosyal-Siyasal Sorunların Çözümünde Atatürk'ten Temel
İlke: Demokrasi--, Uluslararası Atatürk Konferansı, Cilt III, İstanbul,
Boğaziçi Üniversitesi.

SAYARI, Sabri, 1975, --Some Notes on the Beginnigs of Mass Political
Participation in Turkey--, Political participation in Turkey, (der.)
Engin D. Akarlı with Gabrial Ben-Dor, İstanbul, Boğaziçi University

Publications.

SEL YAYlNLARl, 1955, Yakınlarından Hatıralar, İstanbul, Sel Yayınları.

SELÇUK, İlhan, 1973, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, İstanbul, Remzi Kitabevi.

SELÇUK, İlhan, 1980, --Atatürkçülük Nedir?--, Cumhuriyet, 22 Eylül.

SELÇUK, İlhan, 1981, Atatürkçülüğün Alfabesi, İstanbul, Çağdaş Yayınları.

SELEK, Sabahattin, 1973, Anadolu İhtilali, İstanbul, Cem Yayınevi.

SENCER, Muammer, 1974, Osmanlılarda Din ve Devlet. İstanbul, Erk Yayınları.

SENCER, Muzaffer, 1971-a, Türkiye'de Siyasal partilerin Sosyal Temelleri.
İstanbul. Geçiş Yayınları.

SENCER, Muzaffer, 1971-b, Dinin Türk Toplumuna Etkileri, İstanbul. Ant
Yayınları.

SENCER (Baydar), Oya, 1996. Türkiye'de İşçi Sınıfı, İstanbul, Habora
Kitabevi.

SERTEL, Yıldız, 1969, Türkiye'de İlerici ,Akımlar, İstanbul, Ant Yayınları.

SEZGİN, Ömür, 1978, --Kadro Hareketi--, Kadro. (tıpkıbasım) (Yayıma

hazırlayan Cem Alpar), Ankara, İktisadi Ticari İlimler Akademisi.

SHAFER, Boyd C., 1972, Faces of Nationalism, New York, Harcourt Brace Jovanivch Inc.

SHAW, Stanford J., and SHAW, Ezel Kural, 1977. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, II, Cambridge, Cambridge University Press.

SHERRlLL, Charles H., tarihsiz, Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal, İstanbul, Tercüman.

SMELSER, Neil J., 1964, --Toward A Theory of Modernization--, Social Change, (ed.) Amitai Etzioni and Eva Etzioni, New York, Basic Books.

SOREL, Albert, 1949, Avrupa ve Fransız İhtilali. 1'inci (çev.) Nahit Sırrı Örik, İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

SOYAK, Hasan Rıza, 1973, Ataatürk'ten Hatıralar, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası.

SOYSAL, Mümtaz, 1974, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

SOYSAL, Mümtaz, 1981, --Türk Anayasacılığında Kemalist Yaklaşımın Anlamı--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

SSCB, Bilimler Akademisi, 1978, Ekim Sonrası, Türkiye Tarihi,

(çev.) A. Hasanoğlu. İstanbul, Bilim Yayınları.

STEINHAUS, Kurt, 1973, Atatürk Devrimi Sosyolojisi, (çev.) M. Akkaş, İstanbul, Sander Yayınları.

STIRLING, Paul, 1981. --Cumhuriyet Türkiyesinde Toplumsal Değişme ve Toplumsal Denetim--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

STOKKE, Arne J., 1981, --Ulusal Siyasal Sistemle Bütünleşmenin Temeli ve Düzeyi--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

SÜLKER, Kemal, 1973. 100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı Hareketleri, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

ŞANDA, Hüseyin Avni, tarihsiz, Yarı Müstemleke Oluş Tarlhi, 1908 İşçi Hareketleri. İstanbul, Gözlem Yayınları.

ŞEFİK, Hüsnü, 1975, Türkiye'de Sınıflar, Ankara, Ülke Yayınları.

ŞEMSUTDlNOV, A., ve BAGİROV, Y. A., 1979. Bir Karagün Dostluğu, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, (çev.) A. Hasanoğlu, İstanbul. Bilim Yayınları.

ŞNUROV, A., ve ROZALİYEV, Y., 1970, Türkiye'de Kapitalistleşme ve Sınıf Kavgaları, (çev.) G. Bozkaya ve M. Anibal, İstanbul, Ant Yayınları.

TAHİR, Kemal, 1971, Yol Ayrımı, İstanbul, Sander Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, 1973, Sahnenin Dışındakiler, İstanbul, Büyük Kitaplık.

TANSU, Samih Nafiz, 1960, İttihat ve Terakki İçinde Dönenler, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

TEKELİ, İlhan, 1980, Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, Ankara, Mimarlar Odası.

TEKELİ, İlhan, ve ŞAYLAN, Gençay, 1978, --Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi--, Toplum ve Bilim, Yaz-Güz, 1978, No. 6 ve 7.

TEZEL, Yahya S., 1970, --Birinci B. Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı--, SBF Dergisi, XXV, No. 4, Aralık 1970.

TİKVEŞ, Özkan, 1975, Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku, İzmir, İstiklal Matbaası.

TİMUR, Taner, 1971, Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946, Ankara, Doğan Yayınları.

TİRYAKİAN, Edward A., 1970, --Structural Sociology--, Theoretical Sociology, (ed.) John C. McKinney, and Edward A. Tiryakian, New York, Appleton-Century-Crofts.

TOLAN, Barlas, 1980, Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anomi ve Yabancılaşma,
Ankara, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

TOPÇUOĞLU, İbrahim, 1976, Neden 2 Sosyalist Partisi, 1946, İstanbul, Eser
Matbaası.

TOPUZ, Hıfzı, 1971, Kara Afrika, İstanbul, Milliyet Yayınları.

TÖR, Vedat Nedim, 1932, --Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına--,
Kadro, No. I, II Kanun, 1932.

TÖR, Vedat Nedim, 1976, Yıllar Böyle Geçti, İstanbul, Milliyet Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer, 1952, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, Doğan
Kardeş Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer, 1960, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma
Hareketleri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi.

TUNAYA, Tarık Zafer, 1980, --Atatürkçülük-Dün, Bugün, Yarın--, Uluslararası
Atatürk Konferansı Tebliğleri, Cilt II, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.

TUNAYA, Tarık Zafer, 1981, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve
Atatürkçülük, Ankara, Turhan Kitabevi.

TUNÇAY, Mete, 1978-a, Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara, Bilgi Yayınevi.

TUNÇAY, Mete, 1978-b, --Heyet-i Mahsusa'lar, (1923-1938), Cumhuriyet'e Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasinin Ayıklanması--, A. Ü., Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kanun-u Esasi'nin 100'ücü Yılı Armağanı'ndan ayrı basım, Ankara.

TURAN, İlter, 1969, Cumhuriyet Tarihimiz, İstanbul, Çağlayan Kitabevi.
Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, Hürriyet-Kaynak Kitaplar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Ankara, TBMM Basımevi.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, 1971, Az Gelişmenin Sosyolojisi, Ankara, Toplum Yayınevi.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, 1977, --Söylev'in Öğretisi--, Türk Dili, (Söylev Özel Sayısı), No. 314, Kasım 1977.

ULAGAY, Osman, 1974, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul, Yelken Matbaası.

URAS, Güngör T., 1979, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, İktisadi Yayınlar Ltd. Şti.

US, Asım, 1964, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, İstanbul, Vakit Matbaası.

US, Asım, 1966, 1930-1950, Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları, İstanbul, Vakit Matbaası.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, 1966, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Konya, Selçuk Yayınları.

ÜLKEN, Yüksel, 1981, Atatürk ve İktisat, Ankara, T. İş Bankası, Kültür Yayınları.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, 1971, Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları, İstanbul, Varlık Yayınları.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, 1981, --Atatürk'ün Örgütleşme Gücü--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

WALLERSTEIN, Immanuel, 1974, The Modern World System, New York, Akademic Press.

WALLERSTEIN, Immanuel, 1978, --Dünya Kapitalist Sisteminin Yükselişi vc Gelecekteki Çöküşü: Karşılaştırmalı Çözümleme İçin Kavramlar--, (çev.) Yahya S. Tezel, Toplumcu Düşün, Eylül, 1978, No. 3.

WEBER, Max, 1947, The Theory of Social and Economic Organization, (İng. çev.) A. M. Henderson ve Talcott Parsons, New York, Oxford University Press.

WEBER, Max, 1958, The Protestant Ethic and the Spirt of Capitalism; (İng. çev.) Talcott Parsons, New York, Charles Scribner's Sons.

WEBSTER, Donald Everett, 1939, The Turkey of Atatürk, Philadelphia, The American Academy of Political and Social Science.

WEBSTER, Donald Everett, 1981, --Kemalist Fabianism--, Uluslararası Atatürk Konferansı, Cilt III, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.

WEIKER, Walter, 1973, Political Tutelage and Democracy in Turkey, Leiden, E. J. Brill.

WlATR, Jerzy J., 1981, --Kemalism and the Progressive Military Regines in Devoloping Countries--, İstanbul, T. İş Bankası, Uluslararası Atatürk Sempozyumu, Ayrı basım.

WORTHAM, H. E., 1930, Mustapha Kemal of Turkey, London, The Holme Press.

YERASİMOS, Stefanos, 1979, Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, Gözlem Yayınları.

YETKİN, Çetin, 1970, Türkiye'de Soldaki Bölünmeler, Ankara, Toplum Yayınevi.

YÜZBAŞIOĞLU, Muammer, 197l, Atatürk'ü Anmak, İstanbul, Yörük Matbaası.

:::::::::::::::::::